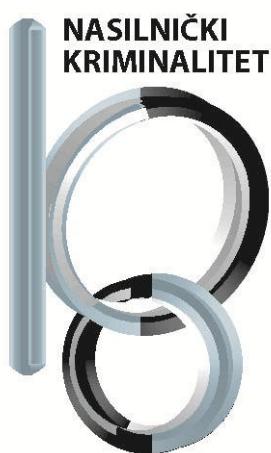

Međunarodna naučno – stručna konferencija
**NASILNIČKI
KRIMINALITET**

ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka
24. juni 2011.

ORGANIZACIONI ODBOR

- **Prof. dr MILE Matijević - predsjednik**
- **Prof. dr LJUBINKO Mitrović**
- **Prof. dr ALEKSANDAR Milić**
- **Mr SINASĂ Aleksić**
- **DARKO Uremović**
- **VEDRAN Uremović**
- **SRETKO Bojić**
- **DRAGAN Mitrović**
- **ZLATKO Osmić**
- **MILOŠ Pašić**

PROGRAMSKI ODBOR

- **Prof. dr MILO Bošković, predsjednik**
Pravni fakultet Univerziteta Novi Sad
- **Prof. dr DUŠKO Medić, Fakultet pravnih nauka**
Panevropskog univerziteta "Apeiron" Banja Luka
- **Prof. dr ĐORĐE Ignjatović**
Pravni fakultet Univerziteta Beograd
- **Prof. dr MIODRAG Simović**
Pravni fakultet univerziteta Banja Luka
- **Prof. dr BOŽIDAR Banović**
Pravni fakultet univerziteta Kragujevac
- **Prof. dr BRANISLAV Simonović**
Pravni fakultet Univerziteta Kragujevac
- **Prof. dr IVANKA Marković**
Pravni fakultet univerziteta Banja Luka
- **Doc. dr OSMAN Jašarević**
Pravni fakultet Kiseljak

SADRŽAJ

NASILNIČKI KRIMINALITET - KONCEPTUALNA I ETIOLOŠKA PITANJA.....	5
Đorđe Ignjatović	
KRIMINOLOŠKA OBELEŽJA I TIPOLOGIJA NASILNIČKE LIČNOSTI	32
Milo Bošković	
UZROCI NASILNIČKOG PONAŠANJA U SAOBRAĆAJU	50
Krsto Lipovac, Dragan Jovanović, Predrag Stanojević	
STANJE I KRETANJE NASILNIČKOG KRIMINALITETA U REPUBLICI SRPSKOJ.....	58
Mile Matijević	
ETIOLOGIJA I PREVENCIJA NASILJA.....	65
Aleksandar Milić	
UBISTVO IZ KORISTOLJUBLJA KAO OBLIK KRIMINALITETA NASILJA	75
Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović	
OBELEŽJA VIKTIMIZACIJE MALOLETNIH LICA TRGOVINOM LJUDIMA I AKTUELNA PITANJA NJIHOVE KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE U REPUBLICI SRBIJI.....	90
Milan Žarković, Biljana Simeunović-Patić, Darko Marinković	
PROBLEMI KAZNENOPRAVNE ZAŠTITE POLICIJSKIH SLUŽBENIKA OD NASILNIČKOG KRIMINALITETA	105
Milan Milošević	
VRŠNJAČKO NASILJE NA FEJSBUKU	115
Mile Matijević, Aleksandar Miladinović Vitomir Petričević	
NASILJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNOG REDA I MIRA.....	127
Ljubinko Mitrović, Nikolina Grbić-Pavlović	
ORGANIZOVANI KRIMINAL I NASILJE	144
Saša Mijalković, Dane Subošić, Goran Bošković	
NASILJE U PORODICI U SRBIJI: UČINIOCI, ŽRTVE I DRUŠTVENA REAKCIJA	156
Slađana Jovanović	
KREATIVNIM - SLOBODNIM VREMENOM PROTIV NASILNIČKOG PONAŠANJA.....	172
Milan Gužvica	
TEŠKA KRAĐA IZVRŠENA NA NAROČITO OPASAN ILI NAROČITO DRZAK NAČIN.....	183
Miloš Marković	
NASILNIČKI KRIMINALITET NA JAVnim SKUPOVIMA U REPUBLICI SRBIJI	191
Vojin Pilipović	
UTICAJ MEDIJA NA EKSPANZIJU NASILNIČKOG KRIMINALITETA	204
Zdravko Skakavac, Tatjana Skakavac	
TERORIZAM U SPORTU	218
Tufegdžija Mirko, Balaban Danijela	
FORENZIČKO – KRIMINALISTIČKI ASPEKTI IDENTIFIKACIJE (TRAGOVA) KOSTURA (LEŠEVA) U SEGMENTU FORENZIČKE BIOANTROPOLOGIJE	225
Mladen Milosavljević, Dušica Milosavljević, Sunčica Milosavljević	
METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA DOKAZA KOD TEŠKIH UBISTAVA, GREŠKE I PROPUSTI, PREPORUKE	247
Miodrag Bukarica	
UTJECAJ NEPOSREDNIH SOCIOLOŠKIH FAKTORA NA NASILNIČKO PONAŠANJE.....	261
Nermin Halilagić	
NASILNIČKO PONAŠANJE U ODREDBAMA KRIVIČNIH ZAKONA RS, FBiH i REPUBLIKE SRBIJE	271
Senad Hasanspahić	

OSNOVNE KARAKTERISTIKE NASILNIČKOG KRIMINALITETA I NJEGOVIH UČINILACA ..	278
Goran Gajić	
KRIJUMČARENI MIGRANTI ŽRTVE ILI OBJEKTI KRIJUMČARENJA	297
Dragan Kulić	
NAPADI NA POLICIJSKE SLUŽBENIKE KAO OBLIK NASILNIČKOG KRIMINALITETA.....	321
Dragan Milidragović, Nenad Milić	
NASILNIČKI KRIMINALITET NA PODRUČJU NADLEŽNOSTI OKRUŽNOG TUŽILAŠTVA	
BANJA LUKA	332
Vesna Antonić	
KRIMINALNO UGROŽAVANJE BANKE SA ELEMENTIMA NASILJA	347
Marinko Kresoja	
SMISAO I BEZSMISAO KAZNE	362
Dzana Wallmeier-Vajraca	
KRIVIČNO DJELO SILOVANJA KAO NASILNIČKI KRIMINALITET	371
Emir Dudo	
ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA NASILJA U ŠKOLAMA.....	381
Milena Vojnović	
TUČA KAO OBLIK NASILjA NA PODRUČJU SJB MRKONjIĆ GRAD ZA PERIOD	
OD 2006 – 2010. GODINE	394
Miodrag Gajić, Stevan Kovačević, Predrag Popović	
PRIMJENA RESTORATIVNE PRAVDE I MEDIJACIJE U SISTEMU MALOLJETNIČKOG	
PRAVOSUDA U BOSNI I HERCEGOVINI	406
Aleksandar Živanović	
NASILJE NAD MUŠKARCIMA	416
Dajana Šljivar	
PORODIČNO NASILjE U SRBIJI NA RAZMEĐU DVA MILENIJUMA	430
Danijela Spasić	
KARAKTERISTIKE TERORIZMA KAO OBLIKA NASILNIČKOG KRIMINALITETA	
I MJERE ZA NJEGOVO SUZBIJANJE	447
Siniša Đukić	
PROFIL SERIJSKOG UBICE.....	456
Kovc Stanislava	
UTICAJ EKONOMSKOG RAZVOJA REGIJE NA NASILNIČKI KRIMINALITET	471
Zoran Šarčević	

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILNIČKI KRIMINALITET - KONCEPTUALNA I ETIOLOŠKA PITANJA

Đorđe Ignjatović

redovni profesor, Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Apstrakt: U prvom delu rada, posle ukazivanja na značaj violentnog kriminaliteta, učinjen je napor da se objasne pojmovi kojima se često operiše bez prethodnog izjašnjavanja o tome koje značenje im se daje. Ukazano je da termini „agresija“, „agresivnost“ i „nasilje“ nisu sinonimi i data su njihova moguća značenja kako bi se izbegli nesporazumi terminološke prirode. Usvojen je izraz „kriminalno nasilje“ kao odgovarajuća oznaka za interpersonalno nasilje koje je zabranjeno normama krivičnog prava.

Zatim je ukazano na teorije o agresivnosti u koje su svrstane biološke, psihodinamičke, teorije učenja, kognitivne i društvene. Sledi izlaganje o faktorima koji dovode do kriminalnog nasilja i oni su podeljeni u dve velike grupe: na subjektivne ili lične i spoljne. Lični činioci dele se na psihičke i biološke. U prvu grupu svrstavaju se: mentalni poremećaji, psihopatske crte ličnosti, hiperaktivnost i teškoće u učenju, odsustvo samokontrole, uticaji frustracije, besa, mržnje i zavisti, zadovoljstvo i alkoholizam. Od bioloških faktora, biće reči o uticaju testosterona, povredama mozga i genetskim nedostacima.

Spoljni činioci su podeljeni na prirodne (izlaže se o značaju mesta izvršenja dela, vrućini, buci, zagađenosti vazduha, ličnom prostoru i prenaseljenosti) i društvene. Posebno je ukazano na značaj procese društvenog učenja, uticaju televizije i video igrice i pripadanja određenoj potkulturi.

I zaključnim razmatranjima, izneto je stanovište da je za kontrolu kriminalnog nasilja neophodno preduzeti mnoštvo mera kako na potencijalnim mestima izvršenja dela, tako i u odnosu na njihove učinioce i žrtve koje su tim delima oštećene. Čini se da postoje realne mogućnosti za stvaranje osmišljene i delotvorne profilakse ovakvih dela, naročito kada su uzmu u obzir najnovija naučna dostignuća nauka o čoveku i ljudskom društvu.

Ključne reči: Kriminalitet, nasilje, faktori, psihički činioci, biološki faktori, društveni uticaj, potkultura nasilja

UVOD

Među manifestacijama kriminalnog ponašanja teško je naći onu koja kod stanovnika bilo kog dela sveta izaziva toliko snažnu reakciju kao što je to slučaj sa nasilničkim zločinima. Za razliku od nekih drugih tipova kriminaliteta (poput imovinskog) kod kojih često izostaje osuda dela i njegovog učinioca, na nasilnička dela se reaguje burno i sa

nespornim odbacivanjem. Ovu činjenicu dobro poznaju kako organi formalne socijalne kontrole, tako i mediji i tvorci produkata masovne kulture. Ovi prvi često ogorčenje građana i njihov strah od viktimizacije koriste da bi pooštigli punitivnu reakciju na sveukupni kriminalitet, mediji konzumente zasipaju senzacionalističkim prikazivanjem nasilničkih dela, autori dela popularne kulture šokiraju gledaoce i čitaće najbizarnijim pričama koje, konstantno pomeraju granice prikazane brutalnosti.

Posledice ovakve manipulacije (iza koje ne стоји iskrena želja da se ovakva dela razumeju i njihovo vršenje predupredi) su sve brutalnija kaznena reakcija i sve zastrašeniji ljudi. Iako mnogi kao Denis Szabo /2010:14/ ukazuju da ovaka dela čine manje od 5-10% kriminaliteta, ti argumenti jednostavno ne dopiru do građana, koji tako najlakše postaju taoci onih koji profitiraju iz takvog stanja. Pre svega mnoštva subjekata koji pripadaju onome što se u literaturi /Christie, 1994/ naziva „industrija kontrole kriminaliteta“ (svi subjekti koji se bave fizičkim i materijalnim obezbeđenjem), ali i medija koji udarne vesti o zločinima stavljaju na naslovne stranice ili njima počinju emisije vesti, kao i tvorci filmova, stripova ili računarskih igrica u kojima dominira patološka agresivnost.

Zbog svega navedenog, proučavanje nasilja, kao jednog od najintriganijih fenomena povezanih sa čovekovom prirodom i ljudskim društvom ima poseban značaj. Nasilje, kako ističe Steve Goodman /1997/ možemo posmatrati sa stanovišta teologije, antropologije, filozofije, sociologije, psihologije, etologije, psihiatrije, medicine, prava, međunarodnih odnosa, istorije. Ovde će, s obzirom na namenu rada, dominirati kriminološki pristup problemu nasilja – znači, prilaziće mu se iz više uglova.

U ovom radu, biće reči samo o nekolikim konceptualnim pitanjima vezanim za kriminalitetom nasilja. Pre svega, postoji potreba da se pojasne osnovni pojmovi kakvi su »nasilje«, »agresija«, a zatim da se ukaže koji činioci mogu uticati na ovakva ponašanja. Ostala pitanja vezana za violentni kriminalitet, poput pojavnih oblika, distribucije (fenomenološki aspekt), žrtve ovakvih dela i doprinos oštećenih lica sopstvenoj viktimizaciji (viktimološka dimenzija), kao reagovanje na ovakva dela nisu (zbog prirode i namene rada) mogla biti ovde obrađena. /1*/

1. ODREĐENJE OSNOVNIH POJMOVA

U literaturi se izraz »nasilje« najčešće vezuje za agresivnost i u tom smislu shvata se kao ispoljavanje napadačkog (lat. *aggressio* – napad, nasrtaj) ponašanja. Agresivnost se u psihološkim i psihijatrijskim delima /2*/ shvata u najelementarnijem, biološkom, smislu i podrazumeva interakciju nekog živog bića i njegove okoline. /3*/ Pakes i Pakes /2009:56/ daju jednostavnu, ali užu definiciju po kojoj je agresija »ponašanje usmereno na to da se neko namerno povredi«. Hollin i Howells /1989:3/ određuju agresiju kao namerno ugrožavanje ili sticanje preimručstva nad drugim ljudima, koje ne dovodi nužno do fizičke povrede, dok nasilje podrazumeva upotrebu snažne fizičke sile protiv drugog ljudskog bića, ponekad izazvano agresivnim motivima. Za priređivače ruskog *Kriminološkog rečnika* /Криминология словарь, 1999:6/ agresija je dejstvo subjekta, koji (vođen negativnim

emocijama kakve su bes, neprijateljstvo ili mržnja) drugim ljudima nanosi fizičke povrede ili psihičke patnje. Doajen makedonske kriminologije Arnaudovski /2007:722/ agresivnost vidi kao sklonost pojedinca da zarad rešavanja svojih problema ili ostvarenja svojih potreba atakuje na život ili lični integritet drugog čoveka.

Erick Fromm u svom čuvenom delu *Anatomija ljudske destruktivnosti* ukazuje da agresivnost nije jednoznačna pojava i razlikuje dve njene vrste: 1) benignu, koja je biološki adaptivna i služi životu; i 2) malignu, koja je biološki neadaptivna. Prva je odgovor na ugroženost vitalnih interesa, reaktivna je i defanzivna. Zajednička je čoveku i životinjama i rešava problem ugroženosti uklanjanjem onoga koji to stanje izaziva. Nasuprot tome, maligna agresivnost, tj. destruktivnost i okrutnost, vezana je samo za ljudski rod i manifestuje se u životu kroz ubijanje i bestijalnost koji kod subjekta koji ovakve radnje preduzima izaziva uživanje i to je isključiva svrha njihovog preduzimanja /Fromm, 1986(2):13)

Uobičajeno je da se pravi razlika između agresije i agresivnosti. Tako italijanski autor Marco Canavicci /1999:82/ *agresiju* određuje kao aktivnost čija primarna crta je upražnjavanje nasilja, a *agresivnost* kao psihičku sklonost da se atakuje. Kako to u *Sociološkom rečniku* /Mimica A i Bogdanović M, 2007:6/ napominje Milan Tripković u nauci postoji spor da li je ova poslednja urođena ili stecena.

Što se njenih pojavnih oblika tiče, *Oksfordski udžbenik psihijatrije* /Semple and Smyth, 2010:620/ navodi da postoje tri oblika agresije:

- instrumentalna; tu je napad samo sredstvo da se ostvari neki drugi cilj – primena sile kod razbojništva ili silovanja);
- ekspresivna: jedini cilj napadača je da se žrtvi nanese povreda ili se ona zastraši – zbog neprijateljstva koje oseća prema njoj; emocionalnog podsticaja (strah, osujećenje, bes, ozlojeđenost); impulsivnosti. Ona ima pandan u životu i to u kategoriji »odbrambena agresija« koju životinja preuzima kada je ugrožena;
- agresija posmatrana u mreži društvenih interakcija (poznata i kao unutarspecifična –e. *intraspesific aggression*) kakva je agresija između muškaraca, ona koja se odvija samo na određenoj teritoriji ili majčinska agresija. /4*/

Mnogi ukazuju, da i pored povezanosti, pojmovi agresija i nasilje nisu podudarni. Tako De Zulueta /1993/ vidi nasilje kao esencijalno ljudsku karakteristiku kojom se u interpersonalne odnose unosi destrukcija (odvija se u društvenom kontekstu), dok je agresija ono što nam je zajedničko sa životinjama. Perelberg /1999:37/ razliku vidi u sledećem: dok je agresija kod ljudskih bića zasnovana na biologiji, kao reakcija na ugrožavanje, nasilje je telesno aktuelizovanje agresije sa zadatkom da otkloni opasnost.

Bartol-ovi /2005:241/ takođe prave razliku između agresije i nasilja: Prvu definišu kao »ponašanje koje je određeno namerom da se neka individua fizički ili psihički (ne i socijalno) povredi ili da se uništi neki predmet«. Bitno je zapaziti da nije svako agresivno ponašanje kriminalizovano. Za ove autore, nasilje je »destruktivna fizička agresija koja se

primenjuje sa namerom da se povredi druga osoba ili ošteti predmet». Ono može biti metodično ili nesistematično, trajno ili prolazno, dozirano ili nekontrolisano. Dakle, smatraju oni, sva nasilnička ponašanja su vid agresije, dok sva agresivna nisu nasilnička.

Inače, i kod određivanju pojma nasilja, u nauci ne postoji jedinstveno mišljenje šta on sve obuhvata. Verovatno najpotpunije razmatranje mogućih odredaba nasilja nalazimo kod norveškog autora Lars Svendsena. On ukazuje da postoje tri vrste definicija nasilja: a) široke (koje obuhvataju mnoštvo najrazličitijih pojava, kakvo je npr. 'struktурно nasilje'); b) uže (podrazumevaju namerno nanošenje fizičkih i, eventualno, psihičkih povreda čoveku); c) definicije zasnovane na legitimitetu u ovu kategoriju svrstavaju samo takve namerno nanete povrede koje nisu legitimne po pozitivnom zakonodavstvu. Ovaj autor smatra da je definicija pod b) najprihvatljivija i koristi već u literaturi navođen izraz za ovakva dela: „lično nasilje“ /Svendsen, 2006:133/.

U izvesnom smislu, ovu definiciju prihvataju i drugi pisci. Tako Dermot Walsh u *Rečniku kriminologije* /Walsh and Poole, 1983:3/ napominje da je u pitanju »neprecizan izraz za mentalno ili češće fizičko ugrožavanje odnosno povredu«. a Gianvittorio Pisapia /2002:231/ ga određuje kao »svesnu aktivnost čoveka usmerenu protiv drugog lica, kojom se ovaj drugi primorava na nešto protiv svoje volje«. Slično razmišlja i Glasser /1998/ koji nasilje smatra »telesnom reakcijom usmerenom na nanošenje telesne povrede drugoj osobi«.

Elizabet Stanko /2001/ smatra da se ovim izrazom može označiti »svaki oblik ponašanja pojedinca koji namerno preti ili nanosi fizičku, seksualnu ili psihičku povredu drugima ili sebi samom«. Dakle, ovde se pod nasilničkim ponašanjem smatra i samopovređivanje, što je u literaturi retko zastupano shvatanje. /5*/ Jedan drugi autor /Megargee, 1976/ definiše nasilničko ponašanje kao »akt koji karakteriše primena ili otvorena pretnja primenom sile koja može rezultirati povredom pojedinca«. Katherine Williams vrši analizu ove definicije i ukazuje na ključne osobine nasilničkog ponašanja:

1. radi se samo o takvom napadu koji je usmeren na ličnost; dakle, ovde ne spadaju dela usmerena protiv nečije imovine kod kojih se sila ili pretnja ne upućuju čoveku; /6*/
2. sam izraz "pretnja" podrazumeva jasno izraženu nameru napadača da primeni silu;
3. uključeni su slučajevi u kojima je napadač upotrebio silu i ona bi sa velikom verovatnoćom dovela do povrede, no u konkretnim okolnostima ona je izostala ("promašeni udarac");
4. u definiciji se podrazumevaju određeni elementi namere – tj. svršishodne primene prinude. Otuda se slučajevi nemernog povređivanja ne mogu označiti kao nasilničko ponašanje.

Autorka na kraju ukazuje da navedena definicija uključuje u taj pojam i dela kod kojih je primena prinude ili pretnje legalna. Otuda, se – da bi se izbegli nesporazumi – predlaže uvođenje još jednog pojma – "kriminalno nasilje" kod koga je primena sile ili pretnje protivpravna. /Williams, 1991:154/ Ovakav pristup treba prihvati jer je pravljenje navedene distinkcije od izuzetnog značaja za kriminološka razmatranja problema nasilja.

U literaturi se može naći još jedno gledište koje s pravom sužava i ovako određen pojam nasilja. Francis Pakes i Jane Winstone /2007:58/ ukazuju da nasilnički kriminalitet obuhvata isključivo dela kod kojih dolazi do izražaja *interpersonalno nasilje* – dakle, u njega se ne mogu svrstati genocid i ratni zločini koji imaju prevashodno političku i međunarodnu konotaciju.

2. TEORIJE O AGRESIVNOSTI

Kao i kod drugih fenomena kojima se kriminologija bavi, i kod ovog tipa kriminalne aktivnosti mnoštvo teorija nastoje da objasne zašto nastaju ovakva ponašanja. Noviji radovi iz ove oblasti navode sledeće teorije o faktorima koji pojedince vode u agresivno ponašanje. To su:

- a) biološke
- b) psihodinamičke
- c) teorije učenja
- d) kognitivne i
- e) društvene teorije.

Biološke teorije analogiju traže u životinjskom svetu u kome se agresija koristi radi očuvanja vrste, obezbeđenja da najsnažniji dobiju potomstvo i radi obezbeđenja reda u zajednici /Felson, 2006:347; Andrew, 1966/ Zbog toga ih nazivaju i etološkim (od “*etologija*” – nauka o ponašanju životinja). Poznati predstavnici su Konrad Lorenz /1966/ i Desmond Morris /2005:163/. Tu se kao faktori agresivnosti pominju posedovanje određene vrste holesterola, stanje u nekim režnjevima mozga, koncentracija testosterona i slični činiovi.

Psihodinamičke teorije fundiraju se na Freud-ovom učenju koje polazi od instinkata, (n. *Trieb*) kao psiholoških predstavnika telesnih impulsa /v. Caprara i Cervone, 2010:83/, odn. stava da se akumulirana unutrašnja energija prazni kroz agresiju. Oni koji mogu kontrolisati takvo pražnjenje, doživljavaju “katarzu” ili kroz aktivno učešće u socijalno dopuštenim aktivnostima koje su pogodne za takvo pražnjenje (bavljenje borilačkim sportom) ili njihovim posmatranjem. Storr /1989:17/ navodi da je Freud u prvim radovima smatrao agresiju beznačajnom pojmom u odnosu na seksualnost. Tek kasnije je počeo da proučava nagon razaranja. /v. Fromm, 1986(2):275 et seq./ Čini se da je za prekretnicu u odnosu psihoanalize prema agresiji označila kategorija “težnja za moći odn. superiornošću” koju je Adler uveo 1908. Ego-psiholozi su smatrali da se agresivni instinkti moraju sublimisati ili otkloniti; Neofrojdijanci ističu sociokulturne korene agresivnosti. Zastupnici teorije privrženosti (e: *attachment theory*) naglašavaju uticaj odnosa koje je pojedinac imao u ranoj mladosti na remećenje društvenih interakcija u odrasлом dobu.

Teorije učenja skreću pažnju na procese nagradivanja / pojačavanja kao važne činioce agresivnog ponašanja u situacijama kada se nastoji ostvariti unapred postavljeni cilj (ostvarenje materijalne dobiti ili izbegavanje stimulusa koji izazivaju odvratnost). Ovde se javlja i hipoteza o vezi frustracije i agresije po kojoj prva vodi u drugu u zavisnosti od vrednosti koju ima željeni cilj i nivoa frustracije. Kažnjavanje može inhibirati agresiju, ali j može i pojačati.

Kognitivne teorije ukazuju na uticaj iskrivljenih saznanja o žrtvama na pojačavanje agresije. S druge strane, moralna evaluacija svojih postupaka može voditi smanjenju agresije.

Poslednja grupa teorija (*društvene*) javlja se u više varijanata: teorije o socijalnoj strukturi objašnjavaju agresiju kao pokušaj da se izade iz bede i siromaštva; teorije socijalnog procesa tvrde da socijalizacija kroz kontakte sa institucijama i društvenim organizacijama pojedinca vodi u nasilje; teorija neutralizacije ukazuje kako se opravdava sopstveno agresivno ponašanje; teorija socijalne kontrole pokazuje kako direktna (kroz kažnjavanje) i indirektna (kroz društvenu afilijaciju – pridruživanje) kontrola sprečava nasilništvo; teorija etiketiranja objašnjava nasilničko ponašanje kroz mehanizme primarne i sekundarne devijacije /Semple and Smyth, 2010/.

3. FAKTORI KOJI DOVODE DO KRIMINALNOG NASILJA

Ovi činioci se, po svojoj prirodi, tradicionalno razvrstavaju u dve grupe - na:

- subjektivne ili lične i
- spoljne.

1.1. Lični činioci

Kada se radi o ličnim crtama koje dovode do nasilničkog ponašanja, oni se načelno mogu podeliti u dve velike grupe: na psihičke i biološke.

A) Psihički faktori

Ovde bi trebalo uzeti u obzir kako psihičke osobine i procese koji karakterišu psihički zdrave osobe, ali i lica koja poseduju određene duševne smetnje. Ovakvu podelu neophodno je napraviti, bez obzira koliko je svakom ko se u ovu oblast imalo udubi jasna uslovnost dihotomije: bolesno – zdravo, odn. odstupajuće – normalno /v. Milovanović, 2005:81 et seq; Popović, 1979:15 et seq. /. Te kategorije ne variraju samo u vremenu, nego i u različitim savremenim društвima (odnos prema psihoaktivnim supstancama ili oblicima ispoljavanja seksualnosti).

Međutim, sva današnja društva prave, naročito u kaznenom pravu, razliku između onih lica koje smatraju odgovornim za svoje postupke, zbog čega bivaju sankcionisana za svoja dela (znao šta čini i htio to) i one prema kojima takva reakcija ne dolazi u obzir. Zbog toga će izlaganje o psihičkim činiocima koji se mogu dovesti u vezu sa agresivnim ponašanjem započeti sa jednom od najmanje određenih kategorija u nauci.

3.1.1. Mentalni poremećaji

Zbog očigledne činjenice da među pojedincima koji se ponašaju agresivno ima i onih sa određenim mentalnim abnormalnostima, mnogi izvlače zaključak o povezanosti ovih pojava, odn. da je to ponašanje izazvano navedenim poremećajima /v. Blumenthal and Lavender, 2004:15/. Ovakva argumentacija traži kritički osvrt, ali pre toga, potrebno je razjasniti značenje izraza »mentalni poremećaj«. A to nije nimalo lak zadatak – ne samo zbog

njegove kompleksne prirode, /7*/ nego i zbog toga što njegovo značenje zavisi od konteksta u kome je upotrebljen /Towl, 2008: 105/.

Pod »mentalnim poremećajima« tradicionalno se smatraju svi poremećaji ponašanja i psihičke strukture koji menjaju univerzalne osobine ljudske prirode. Po tom gledištu, tu spadaju psihoze i neuroze, mentalnu deficijenciju, alkoholizam, kao i poremećaje u dečijem ponašanju /Krstić, 1991:317/.

U novijoj literaturi može se naći i stav Blumenthala i Lavendera /2004:4/ da izraz „mentalni poremećaj“ obuhvata psihičke poremećaje (shizofrenija, shizo-afektivni poremećaj i maničnu depresiju) i poremećaje ličnosti. Pisci *Oksfordskog udžbenika psihijatrije* govore o »mentalnim i poremećajima ponašanja« i tu ubrajaju nekoliko desetina njihovih manifestacija razvrstanih u devet grupa /Semple and Smyth, 2010:947 et seq./.

Nabranje ovog mnoštva stanja i ponašanja koji se označavaju kao mentalni i poremećaji ponašanja, jasno ukazuje na promenljivost kategorije /v Cockerham /2000:4/. Međutim, to nas ne približava odgovoru na početno pitanje: da li navedeni poremećaji uma i ponašanja dovode do agresije? Kako sa pravom ističe Kevin Howells /1982:164/, kada bi ovo bilo tačno, trebalo bi da lica koja se agresivno ponašaju budu češće mentalno poremećena od ostalih koji nagnju nasilju; s druge strane, sva lica sa navedenim mentalnim osobinama trebalo bi da budu u većem riziku da pribegnu agresiji od prosečnih građana. Istraživanja koja ovaj autor navodi ne potvrđuju takve hipoteze.

On navodi tri takva ispitivanja – ono u kome Prins /1980/ rezimirao 20 studija o rasprostranjenosti mentalnih poremećaja među „stanovnicima“ kaznenih ustanova i tvrdi da su njima dobijeni podaci „krajnje kontradiktorni“, drugim rečima da ne podržavaju navedene prepostavke. Dugo istraživanje je ono u kome je Guze /1976/ proučavao nekoliko stotina prestupnika prema kojima su vođeni krivični postupci ili su se nalazili na izdržavanju kazne u američkoj državi Misuri – zaključak je bio da se među njima nalazi vrlo mali broj mentalno poremećenih lica. Najzad, Gunn je sa saradnicima /1978/ proučavao populaciju u dve britanske kaznene ustanove i konstatovao da između 20-30% tih lica ima određene psihičke smetnje (od čega polovina crte depresije, a trećina teskobu). Alkoholizam i zloupotreba narkotika su bili relativno česti, a shizofrenija vrlo retka. Ono što je posebno bitno, je da sva tri istraživanja ukazuju kako se i u slučajevima da agresivno ponašanje koincidira sa mentalnim poremećajima, ovi poslednji ne mogu smatrati uzrocima takvog ponašanja.

I Kratcoski i Kratcoski /1996:45/ navode da je jedna velika evaluativna studija sprovedena u Sudu za maloletnike u Baltimoru pokazala je da više od 80% mlađih koji su se zbog izvršenog krivičnog dela našli pred sudijama predstavljaju normalne osobe – istina sa određenim antisocijalnim crtama ličnosti, dok je mala grupa (12-17%) patila od intelektualne defektnosti ili su imali ozbiljne emocionalne i slične psihičke smetnje. Zato se navodi da mentalno obolela lica čine bizarnu, ekstremnu i nepredvidivu grupu koju je skoro nemoguće razlikovati od ostalih prestupnika. Jedino bi akti torture, brutalnosti, sadizma ili paljevine bili spoljni indikator da se možda radi o takvim licima. /8*/

Fulero i Wrightsman /2009:136/ takođe navode da, za razliku od laičkog verovanja, poznati psiholozi (izričito na vode Monahana) smatraju da između mentalnih poremećaja i nasilništva postoji samo slaba povezanost. Po njemu, dosadašnja naučna saznanja ne potvrđuju hipotezu da između mentalnih poremećaja i agresivnog ponašanja postoji uzročna veza. /9*/ Iako ima i drugačijih stanovišta /v. Maden, 2009; i Ljubičić, 2011/, ono oko čega nema spora je da neke od manifestacija psihičkih i poremećaja ličnosti mogu uticati na agresivno ponašanje, pa će o njima biti reči u nastavku.

3.1.2. Psihopatske crte

Pre samog izlaganja, potrebno je dati jedno prethodno objašnjenje. U najnovijoj literaturi /Semple and Smyth, 2010/, ukazuje se kako su u nekim zemljama izrazi kao "psihopatija", "psihopatski mentalni poremećaj" i "psihopata" napušteni. Tako je britanski Zakon o mentalnom zdravlju (*Mental Health Act – MHA*) iz 2007. izvršio reviziju odredaba istoimenog zakona iz 1983. i izraz "psihopatski poremećaj" izostavio iz popisa mentalnih poremećaja. /10*/

Bez obzira na tu činjenicu, ovde ćemo izložiti uticaj psihopatije na vršenje nasilničkih dela pre svega zato što ona, po mnogim kriminolozima, ima važnu ulogu u nastanku navedenih ponašanja. Psihopate su, kako navodi Howitt /2009/ lica koja pokazuju hroničnu nemoralnost i antisocijalna ponašanja. U literaturi odavno postoje neslaganja šta su ključni činioci koji do psihopatije dovode, pa se tako navode /Schulsinger, 1977/ genetski uticaji, patologija mozga, hromozomska nenormalnost, kao i deprivacije u mladosti (razbijena porodica, gubitak roditelja, bolnički ili smeštaj u vaspitnu ustanovu, nedostatak psihičke i emocionalne podrške) /-v. Schulsinger, 1977/.

Bez obzira na ove dileme, nesporno je da zbog navedenih osobina, mnogi smatraju da su pojedinci sa psihopatskim tendencijama (odn. sociopatske i antisocijalne ličnosti, kako ih još nazivaju) /-v. Radulović, 2006/ skloniji da preduzmu nasilničke akte od drugih. Sociopate se najčešće smatraju pojedincima koji nisu dovoljno socijalizovani. Oni ne poseduju izgrađen vrednosni sistem i manje su u stanju da uspostave odnose lojalnosti sa drugim pojedincima ili grupama; sebični su, neodgovorni, impulsivni, nepažljivi i stran im je svaki osećaj krivice; lako padaju u frustraciju i skloni su da druge krive za svoje loše ponašanje. Neki kao Cleckley /1976/ smatraju da su izrazi psihopata i sociopata vrlo široki i često se koriste za označavanje svakog ko krši pravne norme. /11*/

Curt Bartol /1980/ ukazuje da drugi, kao Guze /1976/ sociopatom nazivaju lice koje je imalo problema sa policijom, a uz to se za njega mogu vezati najmanje dve od dole navedenih osobina:

- učešće u više (po posledicama) teških tuča;
- delinkvencija u toku školovanja;
- prazan dokument o radnom angažovanju;
- period patološke potrebe za promenom mesta boravka;
- bežanje od kuće.

Kod žena, treba uzeti u obzir i to ako je registrovana kao prostitutka. Ovaj autor ukazuje da se sociopatija ne može izlečiti i da ih sve treba "staviti pod ključ" pre no što dođu

u zrelo doba. Ovo bi, kada bi se primenilo, dovelo do preuzimanja niza, pravno i etički dubioznih, represivnih mera prema ljudima koji nikada nisu izvršili krivično delo i verovatno to nikada neće ni učiniti. Takođe, na ovaj način posredno se tvrdi kako se sociopate mogu (i to nepogrešivo) identifikovati. Zbog toga se i navodi /Hare, 1998/ da je za krivično pravosuđe psihopatija najznačajnija kliničko psihološka kategorija.

Ovakvi stavovi su verovatno preterani jer se ovde često u objašnjenju koristi cirkularni način zaključivanja. Howitt /2009/ daje primer:

(1) pitanje: zašto je neko izvršio težak nasilnički zločin → (2) odgovor: zato što je psihopata → (3) pitanje: kako znamo da je u pitanju psihopata → (4) odgovor: zato što je izvršio težak nasilnički zločin. Dakle, misaoni tok kreće se u krugu:

(1)→(2)

↑   ↓

(4) ← (3)

I još jedna napomena za kraj, koja se naslanja na prethodnu argumentaciju: Drislane i Parkinson /2005/, pišući o violentnim predatorima (koji su često izvršioci seksualnih krivičnih dela) ističu da oni obično svrstavaju u psihopate, ali i posebno naglašavaju da sve psihopate nisu istovremeno i nasilnici.

3.1.3. Hiperaktivnost i teškoće u učenju

Hiperaktivnost ili hiperkinezija je poslednjih godina aktuelna unutar bioloških tumačenja kriminaliteta, a otkrivena je kod školske dece koja imaju problema sa disciplinom jer se impulsivno ponašaju. Takođe, tražene su i moguće veze između kriminalne aktivnosti mladih i teškoća u učenju koju ta lica ispoljavaju. Ove teškoće najčešće se dele na disleksiju (ili „slepilo za reči“ - po obliku slične reči se ne razlikuju); afaziju (teškoće u govoru i slušanju određenih reči); hiperkineziju (neodoljiva potreba za angažovanjem mišića). Ovakvi poremećaji češći su kod dečaka, nego kod devojaka (odnos 4 : 1), a ukupni pokazatelji govore da ih ima 5 – 10% u ukupnoj populaciji dece mlađe od 10 godina. Neki autori konstatuju da je među maloletnicima koji su već vršili krivična dela visok procenat onih sa nesposobnošću učenja. U Virdžiniji, od 100 takvih maloletnika, čak 57% su imali problema sa učenjem, dok ih je u Kaliforniji bilo čak 80% /Kratcoski and Kratcoski, 1996/.

3.1.4. Odsustvo (samo)kontrole

Jedno od najpoznatijih objašnjenja nasilničkog ponašanja dao je Megargee /1966/. Po njemu, do nasilja dolazi kada snaga podsticaja da se ono ispolji (obično je to bes) nadjača sposobnost pojedinca da ga kontroliše. Gubljenje kontrole on vidi kao najopasniji faktor koji najčešće dovodi do kriminalnog nasilničkog akta i to kod dve vrste ljudi – kako kod onih koji ne mogu da se kontrolišu, tako i kod onih kod kojih je ta kontrola previše izražena. Kada nastane situacija u kojoj je potencijalni rizik da do agresivnog ponašanja dođe visok, lica iz prve navedene grupe ne čine ništa da obuzdaju nasilničko ponašanje.

S druge strane, ljudi koji imaju jaku (samo)kontrolu obuzdaće svoju agresivnost u okolnostima u kojima većina drugih pribegava nasilničkom ponašanju. Ti, obično miroljubivi pojedinci, međutim takođe se mogu naći u situaciji u kojoj njihova osećanja izbiju u prvi plan. Tada i oni mogu u trenutku izvršiti teško nasilničko delo. Karakteristika takvih dela koja vrše ova lica je nesklad nivoa nasilja i nivoa provokacije. Naime, kako tvrdi Megargee, većina ljudi stekne u životu predstavu koje forme agresivnosti (obično ljutnja i sitniji izlivi besa) su odgovor na provokaciju koji mogu biti prihvaćeni. Lica sa prekomernom (samo)kontrolom nemaju takvo iskustvo i otuda se događa da stepen njihovog agresivnog dela očigledno daleko prevazilazi težinu provokacije koja ga je izazvala.

Ovu teoriju dalje je razvio Blackburn /1971/ koji je testirao 56 ubica koje su bile smeštene u duševnim bolnicama i podelio ih u četiri grupe – prve dve su podvrste lica sa slabom (samo)kontrolom. To su:

- 1) psihopate i
- 2) pranoidno agresivne ličnosti;

druge dve grupe su varijeteti lica sa snažnom (samo)kontrolom. U pitanju su:

- 1) kontrolisano-represivni i
- 2) potišteni-inhibirani pojedinci.

Slične rezultate ovaj autor dobio je, kako navodi Katherine Williams /1991/ i pri proučavanju lica sklonih nasilničkom ponašanju koja nisu hospitalizovana, a McGurk-ovi /1979/ su otkrili da se i među nenasilnim pojedincima mogu naći veliki broj lica iz tri napred navedene grupe. Među njima nema jedino potišteno-inhibiranih.

3.1.5. Delovanje frustracije; bes i mržnja; zavist

Još 1939. Dollard i saradnici su formulisali »frustracija – agresija hipotezu«. Osjećenje u postizanju željenog cilja (frustracija) prema kasnijim autorima /Bekowicz, 1989/ izaziva tzv. »negativni efekat« - naziv za osećanja, sećanja i istovremeni doživljaj besa i straha. On nije, dakle, posledica samo neželjenog toka događaja, nego i viđenja budućeg razvoja stvari. U tom okviru, frustracija ne dovodi samo do agresije, nego i do pasivnog, nekonfrontirajućeg držanja, koje se često manifestuje kao depresija. Monahan je sa saradnicima /2001/ ukazao da i depresivno stanje u kome se pojedinac nalazi može voditi u agresivnost. /12*/

Packes i Winstone /2007/ navode ovde i »teoriju o prenosu uzbudjenja« (e. *excitation-transfer theory*). Tipična situacija koja objašnjava ovu pojavu je kada lice ne može agresijom odgovoriti na ponašanje onoga koja izaziva frustraciju (npr. zbog višeg položaja u hijerarhiji), pa je zbog toga usmerava na druge (»nedužne«) osobe. To je dokazao Zillmann sa saradnicima /1974/ kada je provocirao reakciju pojedinaca koji nisu mogli da uzvrate na iritirajuću buku ili zadiranje u telesni integritet. Što je provokacija bila snažnija, jači je bio i »negativni efekat«, kao i ispoljena agresivnost i potreba da se ona ispolji neposredno.

Još je Darwin ukazao na mehanizam kojim se bes (koji je često posledica frustracije) transformiše u agresiju. Navodeći niz zajedničkih karakteristika ispoljavanja besa između pripadnika ljudskog roda i životinja, on vrlo upečatljivo ukazuje da u tim slučajevima kod čoveka dolazi do pojačanog rada srca i protoka krvi, lice pocrveni, vene na čelu i vratu se šire. Mišići se skupljaju, telo se uspravlja, spremno na trenutno dejstvo, uobičajeni su gestovi kao podizanje ruku sa skupljenim pesnicama, kao da ćeemo udariti protivnika. Malo je ljudi koji u takvoj situaciji ne preduzimaju pokrete koji simuliraju da će udariti ili odgurnuti drugoga. Usta se otvaraju, pokazuju se stisnuti zubi, kao da ćeemo ujesti nekoga /Darwin, 2009/.

Slične besu su i reakcije koje prate mržnju, koja se od besa razlikuje o tome što je bes trenutna reakcija, dok je mržnja trajna. Ona izvor ima u nedopadanju, negativnoj nastrojenosti prema nekome; s druge strane, povezana je sa strahom /Drever, 1978/. Mržnja je pokretač velikog broja nasilničkih dela, koje kriminologija – zbog osobina koje imaju i težine posledica – izdvaja u posebnu grupu: »zločini mržnje« (e. *hate crimes*).

U jednoj od retkih knjiga koje su posvećene jednom od najznačajnijih pokretača ljudskog delovanja – zavisti, Helmut Schoeck /1987/ navodi da ona može dovesti i do vršenja najtežih dela kao što su ubistva. Tako je decembra 1963. u Njujorku ubijem mladi košarkaš jednog studentskog kluba neposredno posle pobede koju je izvojevala njegova ekipa. Ubica, navijač ekipe gubitnika rekao je sudu da je morao lišiti života tog samouverenog, zgodnog sportistu. Još teži slučaj desio se takođe u SAD kada su u proleće 1967. podmetnuta tri požara na Cornell Univerzitetu. U trećem, poslednjem incidentu, stradalo je osam studenata i njihov profesor. Zapanjujuće je što su se svi oni desili u delu Univerziteta namenjenim vanredno nadarenim studentima koji su dobili mogućnost da doktoriraju za šest, umesto uobičajeni deset godina od upisa na fakultet. Takvu je mogućnost imalo 45 od 13.000 studenta koji su pohađali ovaj elitni američki univerzitet i da motivi ovog masovnog ubistva budu jasniji (policija je ubrzo rasvetlila zločin), svi poginuli studenti bili su članovi »grupe izuzetnih«.

Ovaj autor zbog toga koristi izraz »osvetničko nasilje« (e. *vengeful violence*) za sva dela koja se vrše iz zavisti i ljubomore i kao prvi pisani primer takvog ponašanja navodi priču o Kainovom bratoubistvu iz Starog zaveta. Takva dela karakteristična su za impotentne (ne samo u seksualnom smislu) i nesposobne osobe. Gubljenje samopouzdanja one kompenzuju napadom na one koji su uspeli da postignu ono što je napadačima nedostupno. Nije zbog toga čudno što su u (tadašnjoj) Zapadnoj Nemačkoj takva dela najčešće vršile izbeglice i njihovi potomci koji nisu u stanju da sebi priušte ono što mogu starosedeci, kao ni to da gro maloletničkog kriminaliteta u SAD spada u ovu kategoriju /Schoeck, 1987/. Pišući o načinu na koji frustrirani, zavidni i ogorčeni mladi ljudi reaguju na nemogućnost da sebi priušte potrošna dobra čije posedovanje je u njihovoј generaciji postalo statusni simbol, bračni par Glueck /1952/ navode logiku kojom se upravljaju: pokvariti zadovoljstvo drugima, takve stvari niko više neće imati; one više neće nikome poslužiti kao sredstvo da stekne nadmoć nad drugima.

3.1.6. Zadovoljstvo kao pokretač nasilničkog ponašanja

David Gadd i Tony Jefferson u knjizi *Uvod u psihosocijalnu kriminologiju* /2007/ ukazuju na još jedan bitan faktor kriminalnog nasilja: zadovoljstvo koje takva dela donose učiniocu. Polazeći od osnova učenja jednog od najznačajnijih kriminologa psihološke orijentacije u XX veku Hansa Eysencka /v. Ignjatović, 2009/ Hans Toch /1978/ tvrdi da su pokušaji da se nasilje objasni bili neuspešni zbog toga što su se istraživači trudili da razumeju prestupnike „kao individue, da ih sortiraju u grupe i uporede sa ostalim ljudima“ i tako ih odvajali od dela koje su izvršili. Jedini način da razumemo takva dela je da pitamo njihove učinioce (u tom cilju koristio je dubinski intervju kao istraživačku tehniku) zašto su ih izvršili. Tako je došao do saznanja da je loša procena namere drugoga, odgovor na provokaciju, ogorčenje zbog izraženog neuvažavanja i „čuvanje obraza“, kao i „vraćanje protivnika na mesto gde spada“ česti činioci zločina koje se na može razumeti bez uzimanja u obzir kako su ga videle obe strane: učinilac dela i njegova žrtva.

Ovaj autor se tako pojavio kao začetnik shvatanja o zločinu kao izvoru zadovoljstva koje je promovisao Jack Katz koji je u knjizi *Primamljivost zločina: moralna i čulna privlačnost činjenja zla* /1988/ htio da odgovori zašto je zločin toliko privlačan nekim ljudima. On navodi da je, sa izuzetkom pre svega dva poznata dela američkih kriminologa – Howarda Beckera (*Becoming Marijuana User*, 1953) i Davida Matzae (*Becoming Deviant*, 1969) – u literaturi bilo malo pokušaja da se razmišlja o tome šta maloletnicima znači vršenje vandalističkih ispada, a šta jedan broj učinilaca navodi da izvrše ubistva ili razbojništva iako znaju da od izvršenja dela neće imati koristi, uz visok rizik da će biti otkriveni i drastično kažnjeni? Da bismo došli do odgovora na ova pitanja, potrebno je promeniti i logiku i metodologiju ispitivanja. Moramo proniknuti u njegove stavove i emocije u momentu kada je prelazio na vršenje dela. Umesto pitanja „zašto si to uradio?“, što učiniocu samo pruža priliku da dobro osmisli svoju samoopravdavajuću priču (svako se može pozvati na teško detinjstvo, porodične ili materijalne probleme, trenutno navrla sećanja na nepravdu koja mu je naneta ili desetine drugih opravdanja), treba ih pitati „kako si to učinio“ i „šta si posle toga uradio“. Teško će i najokoreliji kriminalci sakriti iskreno zadovoljstvo što su izvršili delo.

Da bismo objasnili bilo koji tip kriminaliteta, potrebno je ukazati na postojanje seta (grupe) individualnih i opštih uslova. To su:

1. status akcije – praktični zahtevi koje treba zadovoljiti da bi zločin bio uspešno izvršen;
2. linija tumačenja – način na koji će prestupnik biti viđen od strane drugih kada se sazna da je izvršio delo;
3. emotivni proces – specifična dinamika u kojoj se ispoljava primamljivost i neodoljivost zločina.

Katz tvrdi da u nastanku devijantnog i kriminalnog ponašanja bitnu ulogu imaju moralne emocije: poniženje, pravednost, arogancija, podsmeh, cinizam, skrnavljenje i osveta. Zbog toga je na primer, ponižavajuća situacija iz koje se ne može izaći bez ugrožavanja samopoštovanja čest uzrok zločina, pa i najtežih, kakva su ubistva iz strasti. /v. Ignjatović, 2009/

3.1.7. Alkoholizam

Razmere zloupotrebe alkohola u savremenom svetu su zabrinjavajuće. Prema istraživanju Univerziteta u Mičigenu iz 2003, više od polovine (51%) populacije SAD u uzrastu preko 12 godina je pilo u prethodnih 12 meseci, dok se teškim alkoholičarima (pet i više pića u poslednjih 30 dana) može smatrati oko 16 miliona Amerikanaca. U toj zemlji, on je po broju slučajeva treći uzrok smrti stanovnika.

Osamdesetih godina XX veka počelo se govoriti i o *sindromu zavisnosti od alkohola*. Nabrojano je sedam njegovih bitnih osobina:

- a. sužavanje repertoara konzumiranja alkohola (onaj koji se opijao samo vikendom, kasnije to čini svakodnevno);
- b. snaženje ponašanja povezanih sa neophodnošću konzumiranja alkohola (vremenom, kao da sve ostale životne funkcije gube značaj u odnosu na opijanje);
- c. pojačana tolerancija na alkohol;
- d. ponavljanje apstinencijalnog simptoma;
- e. konzumiranje alkohola u svrhu relaksiranja;
- f. gubljenje kontrole;
- g. brzo vraćanje alkoholu posle perioda apstinencije /Raistrick and Davidson, 1985/.

Alkoholizam dovodi i do niza drugih psihičkih, organskih, kao i socijalnih problema ne samo za pijance, nego i za njihove porodice, kolege na poslu. I pored toga, kako navode Bartolovi /2005/ tolerisanje konzumiranje ove supstance je neuporedivo izraženije u odnosu na zloupotrebe droga.

Povezanost konzumiranja alkohola i nasilničkih dela jedno je od opštih mesta u kriminološkoj literaturi u kojoj se mogu naći brojni podaci. Istina, primećene su i razlike u korelacijama konzumiranja na kasnije kriminalno ponašanje opijenih lica kako u pogledu:

- vrste kažnjivih dela (najviša je baš kod najtežih nasilničkih zločina – ubistava, silovanja, teških telesnih povreda i nasilja u porodici); /13*/
- vrste pića (kod piva, ona je najviša);
- geografskog područja (u nordijskim zemljama u odnosu na zemlje na jugu Evrope; u Rusiji je daleko najviša); /14*/ tako i
- u pogledu pola (mnogo više kod muškaraca nego kod žena).

Pakes i Winstone /2007/ ukazuju da se iz citiranih podataka nikako ne može zaključiti da je alkohol uzrok svih nasilničkih ponašanja čiji učinioци su bili pod njegovim dejstvom u trenutku vršenja zločina. Kao najbolji primer navode mlade koji često preduzimaju akte nasilja u alkoholisanom stanju. Problem za kriminologe je u tome što su alkoholizam i nasilje kod ovakvih lica najčešće posledice nekog trećeg činioca (nesređene prilike u porodici, neuspeh u školi, strah od zločina) koji ih izaziva. Dalje, konzumiranje alkohola i nasilničko ponašanje može biti deo stila života mladih; najzad, alkohol može igrati instrumentalnu ulogu u lancu činilaca koji dovode do nasilničkog ponašanja (prelazak na delo je lakši jer alkohol neutrališe inhibirajuće činioce koji su prepreka vršenju).

Zbog navedenog, mnogi se slažu sa sledećim konstatacijama koje su formulisali Plant i saradnici /2002/:

1. konzumiranje alkohola može (i skoro bez izuzetka) povećava sklonost za agresivnim i nasilničkim ponašanjem kod muškaraca (kod žena, nešto manje);
2. to dejstvo zavisi od međuodnosa vrste pića, načina opijanja i okolnosti u kojima se ono događa;
3. većina slučajeva opijanja ne rezultira agresivnim ni nasilničkim ponašanjem;
4. konzumiranje alkohola može doprineti navedenim ponašanjima, ali se u odnosu na njih ne pojavljuje ni kao nužan ni kao dovoljan uslov;
5. teški pijanci mogu biti učinoci, ali i žrtve nasilja;
6. iskustvo viktimizacije nasiljem (uključujući i seksualno nasilje) u dečijem dobu povezano je sa kasnjim teškim opijanjem tih lica; i
7. rizik da se opijanje izrodi u nasilničko ponašanje zavisi od demografskih činilaca, stila života i okolnosti. Ove poslednje obuhvataju: nekontrolisano opijanje, siromaštvo, život u naseljima bede, uzrast (mlađi punoletnici su u najvećem riziku) i lične navike u opijanju.

B) Biološki faktori

Ovde će biti izlagano o uticaju nekih hormona, povreda mozga i anomalija na agresivno ponašanje.

3.1.8. Uticaj testosterona, povreda mozga i genetskih nedostataka

Često se agresivnost mlađih muškaraca vezuje za nivo hormona testosterona u krvi. Proizvode ga testisi muškarca (ali ga ima i u telu žena i produkt je jajnika) i ima važnu funkciju u oblikovanju muskulature i polnom sazrevanju. Za nas je posebno važna njegova povezanost sa ponašanjima kojim se ostvaruje dominacija nad drugima i sa agresivnošću. Istina, ova poslednja veza nije pravolinijska. Istraživanja su pokazala da ubrizgavanje ovog hormona u organizam ne dovodi automatski do agresivnog ponašanja, /O'Connor et al, 2004/ kao što i variranje u njegovom nivou kod mlađih u pubertetu ne utiče neposredno na porast (pad) njihove agresivnosti /Archer, 2005/.

Nivo testosterona raste pod uticajem seksualnih stimulansa, kao u očekivanju takmičenja (sport), u trenucima pobjede, a naročito kada su trijumf ili poraz povezani sa statusom. Ovde se ne misli samo na neposredne učesnike, nego i na strastvene navijače čiji nivo ovog hormona rapidno raste posle pobjede ili gubitka meča omiljene ekipe. Istraživanja pokazuju da je veza testosterona i agresije indirektna i da se ostvaruje posredno, naročito preko ponašanja kojima se manifestuje dominacija: liderstvo, tvrdokornost, čvrstina ličnosti i agresivna dominacija /Archer, 2005/.

U nekim slučajevima, kako naglašavaju Packes i Winstone /2007/ agresija je povezana sa određenim povredama mozga ili nekim od njegovih poremećaja u funkcionisanju. To su pokazala istraživanja na britanskim /Lishman, 1968/ i vijetnamskim ratnim veteranima /Grafman et al. 1996/, na osnovu kojih se zaključuje da su povrede ili disfunkcija frontalnih delova mozga povezane sa agresivnim ponašanjem, naročito sa nemogućnošću njegove kontrole. Ovde je napad plod primarnih impulsa, a ne bilo kakvog promišljanja. Međutim, neposredna povezanost ovakvih povreda sa kriminalnim ponašanjem nije ustanovljena. Dakle, iako takve povrede povećavaju impulsivnost i agresivne vidove ponašanja, one ne vode neposredno u prestupništvo; drugo, ovakve povrede su relativno

retke, pa ne bi mogle poslužiti kao osnov za razumevanje agresivnosti i nasilničkog kriminaliteta u društvu /Brower and Price, 2001/.

U literaturi (Packes and Winstone, 2007) se pominje i poznati slučaj koji je proučavao Brunner sa saradnicima /1993/. Radi se o jednoj holandskoj porodici u kojoj se genetski nedostatak prenosi generacijama na potomke muškog pola. Oni su bili opterećeni mnoštvom problema, među kojima i pojačanom agresivnošću, zbog čega su registrovani kao izvršioci većeg broja kažnjivih dela, među kojima i egzibicionizma, paljevinu i silovanja. Interesantno je da žene iz te porodice, preko koje su genetski defekt prenosile, nisu pokazivale uvećanu agresivnost, niti bilo koju posledicu te genetske anomalije.

3.2. Spoljni činioci

Pakes-ovi /2009/ s pravom ukazuju da proučavanje nasilja mora imati u vidu ljudi, mesta, uzroke i posledice. Zbog toga razmišljanja psihologa i antropologa o ovoj problematici ne mogu objasniti svu složenost pitanja vezanih za nasilje. Jer, jedino pitanje na koje oni nastoje da odgovore je: »zašto čovek - pojedinac postaje nasilan«? Pri tome, zanemaruju jednostavnu činjenicu da bi trebalo odgovoriti i na pitanja »gde« - na kom mestu je došlo do takvog ponašanja (nije svejedno da li odigralo na stadionu, u porodičnom stanu, na ulici, u školi, noćnom klubu ili radnom mestu).

Još manje je moguće zanemariti u kojim okolnostima je došlo do primene sile i koji socijalni činioci doprinose ovakvim ponašanjima. Zato će u nastavku biti reči o prirodnim i društvenim faktorima kriminalnog nasilja.

A) Prirodni faktori

Ovde će biti reči o mestu izvršenja dela, vrućini, buci, zagađenosti vazduha, zaštiti ličnog prostora, prenaseljenosti i sličnim (teritorijalnim i geografskim) činiocima kriminalnog nasilja.

Pozitivistički orijentisani kriminolozi (Quetelet, Gerry, Ferri i Ascaffenburg) primetili su da na vršenje zločina utiču i prirodni uslovi. Cassel i Bernstein /2007/ navode da je u novijoj literaturi primetna tendencija da se posebna pažnja **mestu izvršenja dela** (istraživanja u SAD pokazala su da se na samo 10% od ukupnog broja lokacija izvrši čak 60% krivičnih dela) – tzv. „opasna mesta“ /Felson, 2004/. Tako Brantinghamovi u knjizi *Kriminologija životne sredine* /1981/ ističu da zločin ima četiri elementa: zakon (koji ga zabranjuje), izvršilac, objekat (meta, koja sa napada ili ugrožava) i mesto. Oni poseban značaj daju sledećim pitanjima:

- gde i zašto se zločini dešavaju?
- kako prestupnici biraju mesto gde će izvršiti delo?
- kakav značaj mestu izvršenja daje krivični zakon?
- koliko su objekti napada dostupni?
- da li je prestupnik prethodno boravio u toj sredini?

Drugi prirodni činilac koji je proučavan je **vrućina**. Interesantni su na primer podaci da su svi javni nemiri u SAD izvršeni u danima kada je temperatura vazduha bila veoma visoka. Slična je situacija i sa ostalim nasilničkim delima: vrše se najčešće u dane velikih

vrućina ili dan kasnije. Podaci FBI pokazuju da se nasilje u porodici, ali i ostala violentna dela, najčešće vrše od maja do avgusta, najmanje u februaru.

Buka (ili, kako se to kaže „korektnije“, „neželjeni zvuci“) iako predstavlja snažan ambijentalni stresor, sama ne može izazvati ljudsku agresiju. Ali kao i ostali takvi činioci – udružen sa nekim drugim faktorima – doprinosi vršenju nasilnički deli. Što je buka veća, raste i rizik primene nasilja, naročito kod ljudi koji inače imaju sklonost da se ponašaju agresivno. Takođe, primećena je da buka predstavlja “okidač” za nasilničko ponašanje naročito kod zatvorenika i lica smeštenih u duševnim bolnicama.

Slično dejstvo na ljudsko ponašanje ima i **zagadenost vazduha**. Brojna proučavanja pokazala su da faktor kriminalnog nasilja treba tražiti i u aerozagađenjima velikih gradova. laboratorijski eksperimenti sa nepušaćima izloženim duvanskom dimu pokazuju da su skloniji agresivnom ponašanju u takvim situacijama od pušača, a pokazalo se da su bračne razmirice i nasilje češći u zadimljenim stanovima.

Lični prostor (nevidljive prostorne granice oko čoveka) i potreba da se on zaštiti od upada drugih su povezani sa agresivnim ponašanjem koje se često koristi kako bismo sebi obezbedili zaštitu od agresije drugih i sačuvali ličnu autonomiju. Dimenzije tog prostora zavise od kulture, etničke i grupne pripadnosti lica, njegovog uzrasta, posla kojim se bavi i raznih drugih činilaca, a pre svega od prirode njegovog odnosa sa licem koje nastoji da uđe u “zaštićeni prostor”. Mehanizam delovanja ovog činioca je sledeći: “neovlašćeno” zadiranje nekog lica u “lični branjivi prostor” dovodi do emocionalne razdraženosti, pa osoba može pribeti agresiji zato što se plaši za sopstvenu bezbednost. Za njih, takav akt je plod samoodbrane.

Prethodni činilac tesno je povezan sa **prenaseljenošću** koja u ljudskoj sredini, kao i u životinjskim zajednicama u kojima su jedinke (poznati su eksperimenti sa laboratorijskim pacovima i majmunima) u uslovima borbe za opstanak, demonstrirale visok stepen agresivnosti prema drugim pripadnicima svoje vrste. U ljudskim društвima, prenaseljenost gradova često se vezuje za nasilničko ponašanje maloletnika i muškaraca (više nego žena). Najveći rizik javljanja ovakvog ponašanja zabeležen je u kaznenim ustanovama. Broj telesnih povreda i ubistava raste čak brže od porasta broja osuđenika. Ruback i Carr /1984/ tvrde da povećanje zavodske populacije od 20% vodi porastu telesnih povreda za 30%, a porast broja zatvorenih od 40% vodi povećanju broja telesnih napada za 60%. /15*/

B) Društveni faktori

U nastavku će biti reči o društvenim činiocima kriminalnog nasilja. Naučnici ukazuju na mnoštvo takvih faktora, od kojih neke vezuju za sve oblike violentnih dela, dok drugi imaju uticaj samo kod nekih. /16*/ Ovde će pažnja biti posvećena prevashodno ovim prvim, a biće izloženi: uticaj društvenog učenja, televizije i video igrica i potkultura.

3.2.1. Društveno učenje

Ovaj faktor je na neki način na granici između individualnih i socijalnih činilaca kriminalnog nasilja jer su se instinkтивnim učenjem prvi počeli baviti fiziolozi, sa čuvenim

ruskim naučnikom Pavlovom na čelu. Pavlov je objasnio mehanizam uslovnih refleksa i podsticaje na vegetativni nervni sistem čime je utro put ostalim istraživačima, među kojima posebno mesto imaju Amerikanci Watson i Skinner, koji su takođe osnovne zaključke izveli iz posmatranja i eksperimenata sa životinjama, zatim su tražene analogije sa ponašanjem ljudskih bića. Tako je nastao biheviorizam u psihologiji koji u učenju traži objašnjenje nastanka i menjanja ponašanja, u koju svrhu su razvijene terapije zasnovane na principima učenja. U tim procesima važnu ulogu ima kažnjavanje koje, zavisno od ličnih karakteristika lica, može biti faktora uslovljavanja. Ljudska bića obdarena su darom zapažanja i interpretacije, a odluke donose pod uticajem kako spoljnih, tako i unutrašnjih činilaca.

Na takvim razmišljanjima nastala je teorija o društvenom učenju koja tvrdi da je pretpostavka za razumevanje ljudskih ponašanja objašnjenje opažaja, mišljenja, očekivanja, kompetentnosti i vrednosti. Svaki čovek ima sopstvenu viziju sveta koji ga okružuje i on živi u toj dimenziji. Po ovim naučnicima, za objašnjenje ljudskog ponašanja ključni su saznajni (kognitivni) činioci koje mi obično nazivamo 'razmišljanje' i 'pamćenje'. Teoretičari veruju da je društveno okruženje najvažniji činilac u nastanku svakog ljudskog ponašanja. U tom procesu posebnu ulogu ima pojačavanje koje olakšava njegovo usvajanje. Tako i kriminalno ponašanje može inicijalno biti prihvaćeno zahvaljujući udruživanju ili posmatranju, ali da li će biti usvojeno, zavisi primarno do pojačavanja (tzv. »operantno uslovljavanje«). Da li će to postati stalno ponašanje će zavisiti od ličnog pojačavanja ili prihvaćenih vrednosti. Ako pak neki činilac (kažnjavanje) rezultira osećanjem odbijanja (odvratnosti), to će dovesti do (trenutnog ili trajnog) blokiranja takvog ponašanja.

Ovakav način razmišljanja prihvatali su neki sociolozi, među kojima se najuticajnijim smatraju Rotter i Bandura. Julian Rotter /1954/ isticao je poseban značaj očekivanja (zato se njegova teorija i naziva »učenje o očekivanjima«). Jednostavno govoreći, po ovom autoru, ljudi koji vrše kriminalna dela očekuju od takvih ponašanja neki dobitak (status, moć, sigurnost, materijalna dobra ili prijatne senzacije). Isto važi i za nasilnike: i oni se nadaju nekom dobitku (Bog odobrava to što sa lica Zemlje uklanaju promiskuitetne i nemoralne osobe, žena koja truje muža nasilnika nada se da će njegova smrt značiti poboljšanje njenih životnih uslova, ... /Bartol and Bartol, 2005/).

Albert Bandura nastavlja ovaj koncept polazeći od tvrdnje da pojedinac može usvojiti načine vladanja posmatrajući šta drugi (»modeli«) rade. To je on nazvao »učenjem posmatranjem« (e. *observational learning*) ili »modelovanje«. Tako, dete može naučiti kako se puca iz pištolja gledanjem televizijskog programa, ali i u društvu vršnjaka koji ga podstiču da se igra ovom »igračkom«. Drugi naziv za ovaj proces je »učenje kroz imitaciju« (e. *imitational learning*). Najuticajnije osobe koje nam služe kao modeli su roditelji, učitelji, osobe prema kojima osećamo naklonost, prijateljstvo, vršnjaci, ali i »simbolični modeli kakve nalazimo u filmovima, literaturi ili medijima (rok zvezde, glumci, sportisti) /v. Bertol and Bertol, 2005/

Posmatrano ponašanje modela ima više šanse da bude prihvaćeno ukoliko mu je sledovala nagrada, manje ukoliko je praćeno kažnjavanjem. Zato je vrlo važno da osobe koje

imaju status javne ličnosti budu bezuslovni kažnjene za kršenje zakona. Tada će se njihovi simpatizeri teže odlučiti na imitiranje njihovih nedela /Bandura, 1973/

Mnoštvo eksperimenata koje je Bandura osmislio trebalo je da potvrди njegove stavove, naročito one o povezanosti učenja sa agresivnim i nasilničkim ponašanjem. Tako je u jednom od njih predškolskoj deci prikazao film u kome je odraslo lice simuliralo fizički napad na plastičnu lutku u ljudskom obliku. Znatno više dece iz eksperimentalne grupe imitirao je takvo ponašanje prema sličnom objektu u odnosu na vršnjake iz kontrolne grupe koja nisu gledala taj film. Interesantno je da je jedan broj istraživača ponovio Bandurin eksperiment i neki od njih došli su do sličnih rezultata, drugi su ih opovrgli /17*/

Na ovu školu učenja naslanjaju se ideje čuvenih američkih kriminologa Edwina Sutherlanda i Ronald Akersa o »različitom povezivanju« i »pojačavanju« o kojima se izlaže u svim delima koje se bave kriminološkim teorijama /18*/, no nas će više interesovati da se pozabavimo jednim sa teorijama o učenju povezanim pitanjem – uticajem medija (u prvom redu televizije) i video igara na agresivno ponašanje.

3.2.2. Televizija i video igrice

Već pomenuti eksperiment Alberta Bandure sugerisao je da kod dece gledanje nasilničkog ponašanja dovodi do podražavanja takvih dela. Zato je veliki broj istraživača pokušao da utvrdi kakvo dejstvo na nivo agresije u društvu ima prikazivanje nasilja na najmoćnijem od svih medija danas – televiziji. /19*/ Njihov rezultat mogao bi se svesti na stav koji je kao rezultat petnaestogodišnjeg longitudinalnog istraživanja izneo Huesmann sa saradnicima /2003/ – nasilje na televiziji jedan je od faktora koji doprinose porastu agresivnosti u društvu. Oni autor razlikuju dve vrste efekata televizijskog nasilja:

- a) kratkotrajni (deca i mladi naginju agresivnim ponašanjima neposredno po gledanju sadržaja koji sadrže nasilje); i
- b) dugotrajni (tiču usvajanja stavova i navika koji olakšavaju prelazak na agresivna dela.

Po njemu, gledanje nasilničkih sadržaja u detinjstvu, povećava rizik od pribegavanja agresiji u odraslim godinama. Ovo pravilo važi i za dečake i devojčice iz svih društvenih slojeva i bez obzira koju inicijalnu agresivnost poseduju. Postoje još neka pravila: za identifikaciju je od značaja pol – veći uticaj imaju likovi istog pola kao maloletni gledaoci; takođe, od značaja je i realističnost konteksta u kome se TV nasilje događa; i deca koja duže gledaju televizijski program (bez obzira na njegov sadržaj) u većem su riziku da usvoje nasilničke obrasce ponašanja.

Objašnjenja za ovakve tvrdnje su sledeća: gledanje nasilnih sadržaja može dovesti do usvajanja stava kako je primena sile najbolji način za rešavanje društvenih problema; ono dovodi do desenzibilizacije (slabljenja prirodnih negativnih emocionalnih reakcija na nasilje); takvi sadržaji mogu sa jedne strane doprineti da se mlađi čovek oseti 'normalnim' tek kada se ponaša nasilno – s druge strane, može proširiti njegov repertoar nasilničkih dela /Pakes and Winstone, 2007/.

Crick i Dodge smatraju da je ključ za razumevanje dugotrajnog efekta izloženosti TV nasilju u mладаљском добу specifično procesuiranje informacija koje se odvija u nekoliko faza, a Akhar i Bradley taj pojam razrađuju tvrdnjama poput sledećih: ova deca pokazuju neprijateljstvo prema drugima, naročito u situacijama šaljivog nadmudrivanja (e. *hostile attribution bias*); radije pribegavaju telesnom nego misaonom rešavanju problematičnih situacija; imaju niži nivo sklonosti za međudelovanje; egocentrični su. Neke od ovih stavova usvajaju i drugi autori (Palmer i Hollin).

Slično dejstvo na mlade imaju i video igrice u kojima nasilje predstavlja okosnicu događanja. I ovde dolazi do pojačavanja agresivnog ponašanja kod korisnika. Takođe, pominje se njihov uticaj na stvaranje utiska o normalnosti agresije. Ovde se ističe i Freudov koncept 'katarze'. Bensley i Van Eenwyk /2001/ analizirali su rezultate 28 istraživanja i došli do zaključka da to što deca u uzrastu od 4-8 godina neposredno posle igranja video igre sa agresivnim sadržajem, po pravilu imaju epizode agresivnog ponašanja ipak ne može poslužiti kao osnov za zaključak kako takve video igrice bezuslovno vode u nasilje u stvarnom životu.

Njihovo mišljenje donekle deli i McGuire koji smatra da gledanje televizije i sličnih medija ima uticaja na ljudsko ponašanje, ali razmere tog uticaja ne možemo razumeti bez razmatranja šta se događa u glavi onoga ko mu je izložen. Kao i kada se radi o vrućini, testosteronu ili frustraciji – sve su to faktori koji doprinose nasilničkom ponašanju, ali do odgovora u kolikoj meri ne možemo doći pomoću do sada primenjenih metoda. Još manje možemo sa sigurnošću predvideti da će do agresivnog ponašanja doći /McGuire, 2004//.

3.2.3. Uticaj potkulture

Najpoznatiju opštu teoriju o objašnjenju nasilničkog ponašanja spoljnim činiocima postavili su dvojica poznatih kriminologa – Amerikanac Marvin Wolfgang i Italijan Franco Ferracuti. Nazvali su je učenjem o "potkulturi nasilja". Ona je kako navode Vold i Bernard /1986/ samo nastavak Wolfgang-ove ranije studije o ubistvima u Filadelfiji u kojoj je on (oslanjajući se na neke od stavova Edwina Sutherland-a) našao da se veliki broj ubistava odigrao među pripadnika nižih društvenih slojeva kao rezultat relativno trivijalnih događaja koji su za aktere imali izuzetan značaj zbog uzajamnih predstava kako ljudi treba da se vladaju.

Wolfgang i Ferracuti /1981/ generalizovali su ove stavove izgrađujući teorijsko objašnjenje onog segmenta kriminaliteta nasilja koji čine akti čiji autor je delovao na mah (iz strasti, jakih emocionalnih uzbuđenja) – dakle, kod kojih delo nije bilo unapred isplanirano. Takođe, takva dela nisu manifestacija teže mentalne bolesti. Oni opisuju pozadinu sukoba vrednosti između dominantne kulture i potkulture nasilja. Tako su, na primer, došli do saznanja da predstavnici potkulture nasilja imaju tendenciju da čest vrednuju znatno više od pripadnika dominantne kulture – obratno, manje vrednuju ljudski život.

Između potkulture nasilja i dominantne kulture postoji i normativni konflikt. On se odnosi na "pravila" o tome šta se očekuje kao odgovor na trivijalna ponašanja poput bezezlenog gurkanja ili zadirkivanja koji su inače kod pripadnika prve često uzrok ubistava. Ove norme ojačane su kroz društvene zahteve i kažnjavanje: oni koji ih ne poštuju bivaju kritikovani i ismejani od strane drugih pripadnika potkulture, a oni koji ih slede su uvaženi i

dive im se. Te norme postaju deo njihovog životnog iskustva, nezavisno od toga koliko ih pojedinac (koji se po njima ponaša) zaista podržava. Utoliko pre što onaj koji ih ne poštuje može postati žrtva nasilja. Pojedinac odgovara na situaciju nasiljem jer očekuje da će tako reagovati i druga strana. Kao i u ratu, nastaje absurdna situacija u kojoj ljudi jedni drugima nanose zlo (čak i ako su intimno protiv toga) po principu “ili ja njega ili on mene”.

Wolfgang i Ferracuti smatraju da su neposredni faktori koji dovode do nasilničkog ponašanja (imaju pre svega u vidu ubistvo na mah) ideja-vrednosti i očekivana ponašanja. Kao i Sutherland, oni smatraju da ove ideje izviru iz opštih društvenih odnosa. Istovremeno, oni odbijaju da spekulisu kako je potkultura nasilja nastala. Ovo pitanje nije, po njima, ključno za njihovu teoriju iako podrazumevaju kako su uzrok nasilničkog ponašanja pre ideje same nego socijalni uslovi koji su te ideje u prošlosti generisali. Dakle, potkultura je iznikla u prošlosti iz specifičnih istorijskih razloga. Ali, kako je prenošena sa generacije na generaciju kao set ideja, bez obzira na to što su se razlozi zbog kojih je nastala izgubili.

Otuda, njihov kriminalno politički predlog ne teži da se deluje kako bi se otkrili činioci koji su uslovili nastanak ideja na kojima počiva potkultura nasilja. Njihov najznačajniji predlog na ovom planu bio je da se izvrši disperzija potkulture raspršivanjem porodica onih koji malo zarađuju širom grada, umesto da se one koncentrišu u unutrašnjim gradskim područjima. Kada se jednom izvrši ovakva disperzija, članovi porodica će se postepeno asimilovati u dominantnu kulturu i prestaće da vrše nasilnička dela.

Teorija o postojanju potkulture nasilja generisala je kako napominju Vold i Bernard /1986/ brojne dodatne teorije i istraživanja. Za njih je karakterističan pokušaj da objasne visok nivo kriminaliteta nasilja na američkom Jugu i to između crnaca. Mnogi autori tvrdili su da južnjačka potkultura nasilja ima istorijske korene u pojачanom osećanju “časti” među južnjačkom gospodom, institucionalizovanom nasilju povezanim sa držanjem dela populacije u ropstvu, porazom Juga u građanskom ratu, kasnijem ekonomskom eksplorativanju od strane Severa i sličnim razlozima.

Među takvim teorijama izdvaja se ona koja, zasnovana na idejama Wolfganga i Ferracutija, teži objašnjenju nasilja među američkim crncima. Njen autor je Lynn Curtis /1975/ koja polazi se od stava da potkultura nasilja počiva na takozvanom centralnom impulsnom mehanizmu koji se svodi na preterano davanje značaja “muževnosti”. Duga kategorija kojoj se u ovoj teoriji daje poseban značaj su verbalne sposobnosti. Lica koja ih poseduju u stanju su da koristeći ove sposobnosti iziću iz konfliktnih situacija bez oslanjanja na fizičku silu. Oni koji nemaju ovakve sposobnosti oslanjanje na fizičko nasilje doživljavaju kao jedinu moguću opciju. Kao rezultat, javlja se veliki broj ubistava i teških napada na telesni integritet čije su žrtve prijatelji i članovi porodice. Na sličan način objašnjava se i veliki deo seksualnog kriminaliteta. Muškarac koji poseduje verbalne sposobnosti lako će koristeći reči navesti ženu na seks. Ostali se jedino mogu osloniti na fizičku silu i postaće izvršioc krivičnog dela silovanja.

Ova teorija mnogo više od uzora vezuje potkulturu nasilja sa opštim društvenim uslovima koji je generišu – pri tome, misli se kako na istorijske, tako i tekuće socijalne

uslove. Uključuje se i upotreba represivnog nasilja od strane policije u crnačkim getima i opšte odsustvo legitimnog izbora. Kulturu Curtisova smatra ključnom varijablom koja deluje između vladajućih socijalnih uslova i ponašanja svakog pojedinca. Prema tome, ova teorija podrazumeva da je ponašanje svakog člana društva dvostruko prouzrokovano – s jedne strane ono je posledica neposrednog uticaja ideja (stavova, shvatanja) o (prihvatljivom) ponašanju, a sa druge direktnog kauzalnog uticaja opštih društvenih uslova na ponašanja. Za razliku od svojih uzora, ova autorka na planu kriminalne politike ističe ideju da se opšti socijalni uslovi koji izazivaju nasilnička ponašanja moraju jasno naznačiti i preuzeti aktivnosti kako bi se njihovom transformacijom uticalo na izmene i u samoj potkulturi nasilja. Curtisova koristi podatke iz niza empirijskih istraživanja o odnosu rasnog faktora i nasilničkog kriminaliteta kako bi poduprla svoje stavove o visokom nivou nasilničkog kriminaliteta na američkom Jugu. Veliki broj navedenih podataka potvrđuje njene teze, ali su novija istraživanja ukazala da se i crnački i južnjački kriminalitet u SAD mogu bolje objasniti pomoću ekonomskih nejednakosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pre svega, valja ukazati da se proučavanje nasilničkog kriminaliteta ne može zamisliti bez ukazivanja na korene i faktore ljudske agresije i nasilja. U tom pogledu, trebalo bi praviti razliku između ova dva izraza (prvi ima u vidu pre svega bio psihološku strukturu, drugi društvene činioce i konsekvene); takođe, ne bi trebalo izjednačavati agresiju (reakcija ne spoljne nadražaje i unutrašnje pobude) i agresivnost (sklonost da se tako reaguje).

U prvom planu izlaganja u radu su činioci interpersonalnog “kriminalnog” nasilja. Razlikuju se unutrašnji (psihički i biološki) i spoljni (prorodni i društveni) faktori. Veoma je važno uzeti u obzir međusobnu isprepletanost ovih činilaca pri čemu prvi stvaraju jednu vrstu sklonosti da se primeni nasilje, dok spoljašnji činioci češće igraju ulogu okidača. Pri tom, ovi drugi utiču i na način ispoljavanja nasilničkog ponašanja. Jer, sem kada se radi o duševno obolelim licima, čak i onda kada se čini da emocije, frustracija i mržnja dovode do stanja sužene svesti, ljudi svoje reakcije kontrolišu, pre svega u skladu sa onim što su naučili u društvu odn. potkulturi kojoj pripadaju.

Ovakav način razmišljanja može biti od pomoći pri pokušajima da nasilnički kriminalitet svedemo na granice koje bi društvo moglo tolerisati. U trijasu u kome se zločin događa: **učinilac, žrtva i mesto izvršenja** dela, mogu se preuzeti mnogi koraci u cilju uspešnije kontrole nasilničkog kriminaliteta.

Kada se radi o učiniocima, važnu ulogu u profilaksi ovakvih dela imaju službe zadužene za mentalno zdravlje nacije. Rano otkrivanje i tretman onih formi mentalnih poremećaja koji se češće zapažaju kod učinilaca, može sprečiti jedan broj nasilničkih dela. Kao najbolji primer možemo navesti rezultate poverljivog Nacionalnog istraživanja o ubistvima i samoubistvima sprovedenog u Engleskoj i Velsu: čak 17% izvršenih ubistava moglo se predvideti /Maden, 2009/. Takođe, jačanje vaspitne uloge porodice i škole na razvijanje samokontrole i socijalno prihvatljivih vidova ispoljavanja agresije je sledeći zadatak. Imajući u vidu uticaj alkohola na nasilničko ponašanje naročito mladih osoba

(kriminološka istraživanja pokazuju da najveći broj nasilničkih dela, huliganskih ispada i vandalističkih akata izvršen pod uticajem alkohola, pre svega piva), društvo se mora jasno opredeliti: da li je borba protiv kriminaliteta važnija od profita onih koji ovakve supstance proizvode i distribuiraju.

U pogledu društvenih činilaca nasilničkog kriminaliteta, trebalo bi pre svega raditi na izgradnji kulture nenasilja i mirnog rešavanja svih nesporazuma i konflikata. Ma koliko to nestvarno delovalo u vreme kada nas nasilje okružuje u svakom trenutku (od televizijskih vesti, preko filmova, računarskih igrica i ostalih produkata masovne kulture, do međunarodnih odnosa u kojima se svakodnevno demonstrira specifičan “poredak moći”). Ovakvo zalaganje možda deluje kao utopistička projekcija poput opisa sredine u kojoj je zavladalo poznanje Gospodnje iz Knjige proroka Isajje, starogrčkog mita o Blaženim ostrvima ili nastojanjem Bertanda Russella da svetske državnike ubedi u besmisao rata, ali se čini da je to jedini izlaz iz situacije u kojoj se nalazimo. Jedno nasilje izaziva drugo, jedna odmazda drugu. Skoro da i ne možemo više rekonstruisati ko je i u kom delu sveta prvi počeo sa terorističkim aktima, da bi kasnije takva dela protiv svojih interesa suzbijao ubijanjem nedužnih.

Razmišljanje o tome kako da žrtve doprinesu smanjenju broja violentnih kriminalnih ataka mora počivati na proučavanju doprinosa oštećenih sopstvenoj viktimizaciji. Takva razmatranja nemaju nikakve veze sa “mehanizmima okrivljavanja žrtve” /Ignjatović i Simeunović, 2011/, već sa potrebom da potencijalnim žrtvama skrenemo pažnju da neke njihove lične crte, navike i ponašanja povećavaju rizik viktimizacije. Značajan broj nailičkih krivičnih dela bio bi smanjen samo kada bi građani (naročito mladi) izbegavali rizična ponašanja.

Najzad, kada se radi o mestima vršenja nasilničkih dela (specifična “kriminalna geografija”), imaju puno osnova zalaganja za smanjivanja buke i zagađenja, kao i prenaseljenosti u velikim gradovima. Mere održavanja komunalnog reda i planska politika regionalnog i urbanističkog razvoja mogu u tom pogledu biti od velikog značaja. Naročito ako se kombinuje sa merama tzv. situacione prevencije kojima se šanse za vršenje dela nasilničkog kriminaliteta.

Kao što se vidi, kriminalno nasilje nije sudbina ljudskog roda, niti smo osuđeni da pasivnost. Sitnim gestovima koji doprinose smanjivanju tenzija svako od nas može doprineti stvaranju klime nenasilja pre svega na mikrogrupnom planu. Društveni subjekti su takođe pozvani da doprinesu umanjenju štetnih efekata činilaca za koje postoji osnovano verovanje da doprinose agresiji i nasilništvu u međuljudskim odnosima. Država je, pak, kao krajnja instanca rešavanju konfliktnih situacija pozvana da preduzme niz mera okrenutih kontroli nasilničkih dela: nekada stimulisnjem, povremeno zabranama, da bi kao za krajnjim sredstvom posegnula za kažnjavanjem. Jasno je da je to nužno, ali se – ma koliko nasilnička dela izazivala gnušanje i osudu – treba uzdržavati od beskorisne i nedelotvorne retribucije po kojoj je kažnjavanje samo sebi cilj.

NAPOMENE

- 1*/ Za neka od njih -v. Ignjatović /2002./
- 2*/ v. Poro /1990:19/; Krstić /1991/.
- 3*/ U ruskoj literaturi razlikuju se samo prve dve forme agresije –v. Дологова /2000/
- 4*/ U širem smislu, agresivnost je određena i u *Defektoškom leksikonu* /Marić, 1999:4/.
- 5*/ U literaturi na francuskom jeziku: Yamarellos i Kellens /1970/. Suprotno: Blumenthal i Lavender /2004/.
- 6*/ Samo izuzetno (v. Jugović, 2002) se oštećenje tuđe stvari (vandalizam) smatra nasilničkim ponašanjem.
- 7*/ Poslednjih decenija sam pojam “mentalni poremećaj” je problematizovan jer se ukazuje da on, pored medicinskih i pravnih, otvara mnoge filozofske, ideološke i konceptualne dileme –v. Opalić /2008/.
- 8*/ Istina, kod nekih dela, došlo se do nešto drugačijih podataka –v. Shaw /1999/
- 9*/ Ovo, po mnogima, utoliko pre važi za odnos ovakvih stanja i ponašanja sa kriminalitetom uopšte –v. Aćimović /1987/ i Halleck /1987/.
- 10*/ Anthony Storr /1989/ piše da je i 1959. kada je izraz »psihopatija« unet u MHA to učinjeno i pored protivljenja mnogih psihiyatara koji su smatrali da je »nedovoljno precizan«.
- 11*/ Ovu tezu posredno dokazuju rezultati više istraživanja o broju psihopata/sociopata u prestupničkoj populaciji koji su krajnje kontradiktorni: njihovo učešće varira od 5,6% (Thompson, 1937. god, uzorak 1.380 lica) do čak 70% (Guze, 1976, 289) –v. Prins /1980/.
- 12*/ U ranijim radovima Berkowicz /1969/ tvrdi da je agresija jedini mogući odgovor na frustraciju, a proces se odvija u tri faze.
- 13*/ Analiza preko 1.500 slučajeva hapšenja u Britaniji pokazala je da su učiniovi više od jedne trećine ovih dela bili u stanju alkoholisanosti u momentu izvršenja dela /Murdock et al, 1990/
- 14*/ Shkolnikov i Nemtsov /1997/ navode frapantan podatak da je u periodu intenzivne antialkoholičarske kampanje u periodu 1985-1988. u Rusiji potrošnja alkohola opala za četvrtinu, a stopa ubistava u istom periodu pala je za 40%!
- 15*/ Cassel i Bernstein /2007/ sva tri poslednja činioca povezuju u zajednički naziv “teritorijalnost zločina”.
- 16*/ Od ovih drugih, pažnja je posvećena naročito činiocima koji doprinose vršenju najtežeg konvencionalnog zločina: ubistva –v. Simeunović /2002/.
- 17*/ v. Bartol and Bartol /2005/
- 18*/ v. Ignjatović /2009/
- 19*/ Čini se da je uticaj štampe skrajnut u drugi plan, iako mnoge studije pokazuju da napisi u novinama mogu snažno delovati na porast odn. smanjenje određenih tipova nasilničkog ponašanja –v. Murphy /1990/

LITERATURA

1. Aćimović M. /1987/ *Psihologija zločina i suđenja*, Beograd
2. Andrey R. /1966/: *Territorial Imperative: A Personal Inquiry Into the Animal Origins of Property and Nations*, New York
3. Archer J. /2005/: Testosterone and Human Aggression: A Review of the Challenge Hypothesis, *Neuroscience and Behavioural Reviews*, vol. 30
4. Arnaudovski Lj. /2007/: *Kriminologija*, Skopje
5. Bandura A. /1973/: Social learning theory of aggression –in: *The Control of Aggression* (Knutson J, ed), Chicago
6. Bartol C. /1980/: *Criminal Behavior – A Psychosocial Approach*, Englewood Cliffs
7. Bartol C. and Bartol A. /2005/: *Criminal Behavior – A Psychosocial Approach*, Upper Saddle River

8. Bensley L. and Van Eenwyk J. /2002/: Video games and real-life aggression: review of the literature, *Journal of Adolescent Health*, vol. 29.
9. Berkowicz L. /1969/: Frustration-aggression hypothesis revisited –in: *Roots of aggression* (Berkowicz L. ed.), New York
10. Berkowicz L. /1989/: Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation, *Psychological Bulletin*, vol 106.
11. Blackburn R. /1971/: Personality Types among Abnormal Homicides, *British Journal of Criminology*, n°1.
12. Blumenthal S. and Lavender T. /2004/: *Violence and Mental Disorder – A Critical Aid to the Assessment and Management of Risk*, London
13. Brantingham P. and Brantingham P. /1981/: *Environmental Criminology*, Thousand Oaks
14. Brower M. and Price B. /2001/: Neuropsychiatry of Frontal Lobe Dysfunction in Violent and Criminal Behavior: A Critical Review, *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*, vol. 71.
15. Brunner H. et al. /1993/: Abnormal Behavior Associated with a Point Mutation in the Structure of Gene for Monoamine Oxidase A, *Science*, vol. 262.
16. Cannavicci M. /1999/: *Piccolo dizionario di criminologia*, Roma
17. Caprara G., Cervone D. /2010/: *Ličnost – determinante, dinamika i potencijali* (orig. *Personality: Determinants, Dynamics and Potentials*), Beograd
18. Cassel E. and Bernstein D. /2007/: *Criminal Behavior*, Mahwah
19. Christie N. /1994/: *Crime Control as Industry*, London
20. Cleckley H. /1976/: *The Mask of Sanity*, St. Louis
21. Cockerham W. /2000/: *Sociology od Mental Disorders*, New Jersey
22. Curtis L. /1975/: *Violence, Race and Culture*, Lexington
23. Darwin C. /2009/: *Izražavanje emocija kod čoveka i životinja* (orig. *Expression of the Emotions in Man and Animal*), Beograd
24. De Sola R /1988/: *Crime Dictionary*, New York
25. De Zulueta F. /1993/: *From pain to violence: The traumatic roots of destructiveness*, London
26. Долгова А. /2000/: Преступность Насильственная –in: *Российская криминологическая энциклопедия* (Долговой А, ed.), Москва
27. Drever J. /1978/: (*Penguin*) *Dictionary of Psychology*, Harmondsworth
28. Drislane R. and Parkinson R. /2005/: *Nelson Criminology Dictionary*, Toronto
29. Felson M. /2004/: *Crime and Everyday Life – Insight and Implications for Society*, Thousand Oaks
30. Felson M. /2006/: *Crime and Nature*, Thousand Oaks
31. Fromm E. /1986/: *Anatomija ljudske destruktivnosti*, vol. 2 (orig. *Anatomy of Human Destructiveness*), Zagreb
32. Fulero S. and Wrightsman L. /2009/: *Forensic Psychology*, Belmont
33. Gadd D. and Jefferson T. /2007/: *Psychological Criminology – An Introduction*, Los Angeles
34. Glasser M. /1998/: On violence: A preliminary communications, *International Journal of Psycho-Analysis*, vol. 79.
35. Glueck S. and Glueck E. /1952/: *Delinquents in the Making*, New York
36. Goodman S/1997/: Nihilism and the Philosophy of Violence –in: Sumner C.(ed.): *Violence, Culture and Censure*, London
37. Grafman J. et al, /1996/: Frontal Lobe Injuries, Violence and Aggression: A Report of the Vietnam Head Injury Study, *Neurology*, vol. 46.
38. Gunn et al. /1978/: *Psychiatric Aspects of Imprisonment*, London
39. Guze S. /1976/: *Criminality and Psychiatric Disorder*, New York
40. Halleck S. /1987/: *Mentally Disorder Offender*, Washington

41. Hare R. /1998/: The Hare PCL-R: some issues concerning its use and misuse, *Legal and Criminological Psychology*, vol. 3.
42. Hollin C. and Howells K. /1989/: An introduction to concepts, models and techniques –in: Howells K. and Hollin C. (eds.): *Clinical Approaches to Violence*, Chichester
43. Howells K. /1982/: Mental disorder and violent behaviour –in: Feldman M. (ed.): *Developments in Study of Criminal Behaviour*, Chichester
44. Howitt D. /2009/: *Introduction to Forensic & Criminal Psychology*, Harlow
45. Huesmann et al. /2003/: Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977-1992, *Developmental Psychology*, vol. 39.
46. Ignjatović Đ. /2002/: Kriminološki aspekt delikata nasilja –in: *Delicti nasilja: krivično-pravni i kriminološki aspekti* (Radovanović D. ed.), Beograd
47. Ignjatović Đ. /2009/: *Teorije u kriminologiji*, Beograd
48. Ignjatović Đ. i Simeunović B. /2011/: *Viktimologija*, Beograd
49. Jugović A. /1982/: Vandalizam kao tip društvenog nasilja –in: *Delicti nasilja: krivično-pravni i kriminološki aspekti* (Radovanović D. ed.), Beograd
50. Katz J. /1988/: *Seductions of Crime*, New York
51. Kratcoski P. and Kratcoski L. /1996/: *Juvenile Delinquency*, Upper Saddle River
52. Krstić D. /1991/: *Psihološki rečnik*, Beograd
53. Lishman W. /1968/: Brain Damage in Relation to Psychiatric Disability After Brain Injury, *British Journal of Psychiatry*, vol. 114.
54. Ljubičić M. /2011/: *Porodica i delinkvencija*, Beograd
55. Lorenz K. /1966/: *On aggression*, New York
56. Maden A. /2009/: *Treating Violence*, Oxford
57. Marić A. (ed.) /1999/: *Defektološki leksikon*, Beograd
58. McGurk B. and McGurk R. /1979/: A New Approach to Eysenck's Theory of Criminality, *Personality and Individual Differences*, vol. 2.
59. Megargee E. /1966/: Undercontrolled and Over-controlled Personality Types in Extreme Antisocial Aggression, *Psychological Monographs*, vol. 80.
60. Megargee E. /1976/: The Prediction of Dangerous Behaviour, *Criminal Justice and Behaviour*, n° 3.
61. McGuire J. /2004/: *Understanding Psychology and Crime: Perspectives on Theory and Action*, Buckingham
62. Milovanović R. /2005/: *Psihologija kriminaliteta*, Beograd
63. Mimica A. i Bogdanović M. (eds.) /2007/: *Sociološki rečnik*, Beograd
64. Monahan J. et al. /2001/: *Rethinking Risk Assessment: The MacArthur Study of Mental Disorder and Violence*, Oxford
65. Morris D. /2005/: *Goli majmun* (orig. *The Naked Ape*), Beograd
66. Murdock D. /1990/: Alcohol and crimes of violence: Present Issues, *International Journal of Addiction*, vol. 25.
67. Murphy P. et al. /1990/: *Football on Trail*, London
68. O'Connor et al. /2004/: Effect of testosterone on Mood, Aggression and Sexual Behavior in Young Men, *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism*, vol. 86.
69. Opalić P. /2008/: *Psihijatrijska sociologija*, Beograd
70. Pakes F. and Pakes S. /2009/: *Criminal Psychology*, Cullompton
71. Pakes F. and Winstone J. /2007/: *Psychology and Crime – Understanding and tackling offending behaviour*, Cullompton
72. Perelberg R. /1999/: *Psychoanalytic Understanding of Violence and Suicide*, London
73. Pisapia G. /2002/: *Parole di criminologia*, Padova

74. Plant M. et al. /2002/: People and placed: Some Factors in the Alcohol-Violence link, *Journal of Substance Use*, vol. 7
75. Popović M. /1979/: Socijalni pristupi normalnosti –in: *Normalnost i psihijatrija* (Ignjatović M. ed.), Avalske sveske, vol. 2, Beograd
76. Poro A. /1990/: *Enciklopedija psihijatrije*, Beograd
77. Prins H. /1980/: *Offenders, Devinats or Patients? An Introduction to the Study of Sociofoenic Problems*, London
78. Radulović D. /2006/: *Psihologija kriminala – psihopatija i pretpostavka*, Beograd
79. Radzinowicz L. and King J. /1977/: *The Growth of Crime*, New York
80. Raistrick D. and Davidson R.. /1985/: *Alcoholism and Drug Addiction*, Edinburgh
81. Rotter J. /1954/: *Social Learning and Clinical Psychology*, Enlewood Cliffs
82. Ruback R. and Carr /1984/: Crowding in women's prison: Attitudinal and behavioral effect, *Journal of Applied Social Psychology*, vol. 14.
83. Салъникова В (ed.) /1999/: *Криминология словарь*, Санкт Петербург
84. Schoeck H. /1987/: *Envy- A Theory of Social Behaviour*, Indianapolis
85. Schulsinger F. /1977/: Psychopathy: Heredity and Environment –in: *Biosocial Bases of Criminal Behavior* (Mednick S. and Christiansen K, eds.), New York
86. Semple D, Smyth R. /2010/: *Oxford Handbook of Psychiatry*, Oxford
87. Shaw J. et al. /1999/: Mental disorder and clinical care in people convicted of homicide: national clinical survey, *British Medical Journal*, vol. 318, n° 8
88. Shkolnikov V. and Nemtsov A. /1997/: Anti-alcoholcampaign and variations in Russian mortality –in: *Premature Death in the New Independent States* (Bobadilla et al, eds) Washington
89. Simeunović B. /2002/: Socijalne karakteristike izvršilaca krivičnih dela ubistva –in: *Delikti nasilja: krivično-pravni i kriminološki aspekti* (Radovanović D. ed.), Beograd
90. Stanko E. /2001/: Violence – in: *Sage Dictionary of Criminology*, London
91. Storr A. /1989/: *Ljudska agresivnost* (orig. *Human Aggression*), Beograd
92. Svendsen L. /2006/: *Filosofija zla* (orig. *Ondskapens filosofi*), Beograd
93. Szabo D. /2010/: *Od antropologije do komparativne kriminologije* (orig. *De l'anthropologie à la criminologie comparée*), Beograd
94. Toch H. /1978/: *Nasilnici* (orig. *Violent Men- An Inquiry into the Psycholoogy of Violence*), Beograd
95. Towl G. et al. (eds.) /2008/: *Dictionary of Forensic Psychology*, Cullompton
96. Vold G. and Bernard T. /1986/: *Theoretical Criminology*, New York
97. Walsh D. and PooleA. /1983/: *Dictionary of Criminology*, London
98. Weiner N. and Wolfgang M. /1989/: Introduction –in: Weiner N. and Wolfgang M. (eds.): *Violent Crime, Violent Criminals*, Newbury Park
99. Williams K. /1991/: *Textbook on Criminology*, London
100. Wolfgang M. /1958/: *Patterns in Criminal Homicide*, New York
101. Wolfgang M. and Ferracuti F. /1981/: *The Subculture of Violence*, Beverly Hills
102. Yamarellos E. et Kellens G /1970/: *La crime et la criminologie* (vol.2), Verviers
103. Zillmann D. et al. /1974/: Excitation Transfer from Physical Exercise to Subsequent Aggressive Behavior, *Journal of Experimental Social Psychology*, vol. 8.

VIOLENT CRIME-CONCEPTUAL AND ETIOLOGICAL QUESTIONS

Djordje Ignjatović

full professor, Law School Belgrade University

Abstract: In the first part of paper, after pointing out on meaning of violent crime, effort was made to explain concepts used in operationalisation, without previous meaning concerning. It was pointed out that terms "aggression" and "violence" are not synonyms, and it was suggested its possible meanings, to avoid terminology terms misunderstandings. Term "criminal violence" is accepted as adequate appoint for interpersonal violence forbidden by norms of criminal law.

Than, it was pointed out on the theories of aggression: biological, psycho-dynamic, learning theories, cognitive and social. Follows violent crime factors presentation, with are divided in two large groups: subjective or personal, and external ones. Subjective factors includes psychological and biological. In the first group are classified mental disturbance, psychopathological personal trait, hyperactivity, learning disability, lack of self-control, frustration impact, rage, hate and envy, pleasure and alcoholism. Speaking about biological factors, it was showed on testosterone impact, brain damage and genetic imperfections.

External factors are divided on the natural (it was showed on crime scene meaning, heat, noise, ear pollution, personal space and overpopulation) and the social ones. Especially between the last, it was showed on impact of social learning process, influence of television, video games and subculture belongings.

In final discussion, it was accepted standing point significant for violence crime control, which implies necessary to use variety amount of measures applicable to the potential crime scenes, as in relation to perpetrators and damaged victims. It appears there are real possibilities for making meaningful and effective prevention of such crimes, especially when accounts latest scientific knowing about man and human society.

Key words: crime, violence, factor, psychological factors, biological factors, society impact, violence subculture

KRIMINOLOŠKA OBELEŽJA I TIPOLOGIJA NASILNIČKE LIČNOSTI

Milo Bošković

Abstrakt: Nasilje kao tradicionalna pojava kaznene prirode u savremenim uslovima izražava se u određenim specifičnostima, pre svega vrste i sredstava primene. Međutim, iza same pojave stoje nasilnik – izvršilaca krivičnog dela i žrtva. Kriminologija, čak i u svojim povojima nauke, kao i u klasičnim teorijama oduvek se bavila pitanjima nasilnika delinkventa, svrstavajući ga prvenstveno u zločince iz strasti. Pitanje je u savremenim uslovima da li je sa izmenama vrste i prirode nasilja u novije vreme kriminalitet ove vrste postao i racionalan motiv, dakle i delinkvent iz navike ili profesionalni zločinac. Rad se u ovom smislu bavi pre svega pitanjima opštih (psiholoških, patoloških i socijalnih) obeležja i dispozicija izvršilaca krivičnih dela iz oblasti nasilja, kao i posebnih tipologija pojedinih nasilnika.

1. POJAM NASILJA I NASILNIČKE LIČNOSTI

Svi oblici kriminaliteta su, u određenom smislu, akti nasilja, ali je u kriminološkoj literaturi uobičajena posebna tipologija pojave pod tim nazivom. Tim pojmom se uobičajeno označava drska i bezobzirna primenu fizičke sile, protivpravnog ugrožavanja integriteta čoveka i drugih javnih dobara i društvenih vrednosti. Bitna obeležja nasilništva su sklonost ka iživljavanju i prinuđavanju drugoga da trpi ponašanje kojim se teško ugrožava fizički integritet ili vredja njegovo dostojanstvo.

U delikte nasilja spadaju, prvenstveno, krvni delicti i druga dela upravljenja na lišavanje života čoveka – ubistva, povrede telesnog integriteta i zdravlja, kao što su politički delicti nasilja, posebno akti terorizma, i zločini protiv čovečnosti i međunarodnog prava, seksualni i saobraćajni delicti, kao neki delicti protiv imovine (razbojništva, otmice, iznude).

Naučni pristupi objašnjenju prirode nasilja su dosta različiti, a većina njih ide u determinizam. Neki autori u objašnjenju uzroka delikata nasilja polaze od stavova da nasilje nije u ljudskoj prirodi, već da se radi o stečenim elementima agresivnosti, uzrokovanim društvenim odnosima u kojima pojedinci i društvene grupe stiču iskustvena saznanja o potrebi i korisnosti nasilja. Tako psiholog A. Lonie misli da se ove sklonosti razvijaju u evolutivnim stupnjevima. Po njemu je prva etapa ona kada se ličnost, žrtva nasilja, oseća nemoćnom da ga izbegne, zatim da se ona uči kako da i sama bude nasilna i da izvuče korist iz toga, i na kraju da neposredno prelazi na akt ubistva.

Postoje li razlike između normalne i delinkventne ličnosti, da li postoji posebni tip nasilničke ličnosti, i ako postoje u čemu se ogledaju, jedno je od centralnih pitanja kriminologije. Mišel Fuko, u vezi s tim, postavlja bitno pitanje nauci - „Stvarni problem koji je svuda bio na snazi, bio je problem opasne individue. Postoje li individue koje su urođeno opasne? Na osnovu kojih znakova se one mogu prepoznati i kako bi trebalo reagovati na njihovo prisustvo?“.¹

Prema tom pitanju dominiraju dva shvatanja. Prvo, polazi od toga da ne postoje nikakve biološke i psihološke razlike između delinkvenata i nedelinkvenata, prema tome delinkventna ličnost, kao takva, ne postoji. Drugo, pretežno shvatanje, polazi od stava da je delinkventna ličnost devijantna, biološki abnormalna, osoba poremećene psihičke strukture. Profil nasilničke ličnosti je, ipak, određeniji u socijalnim obeležjima i biološko psihološkim karakteristikama.

Prema savremenim shvatanjima ličnost delinkventa čine posebnosti ili neki od elemenata kombinacije biološke osnove, psihološke strukture, psihopatološke i društvene determinacije.

Biološka shvatanja delinkventnu osobu vide kao ličnost: specifičnih telesnih degenerativnih karakteristika, bilo konstitucionalnih specifičnosti, endokrinih i hromozomskih aberacija, genetskih predispozicija, urođenih sklonosti ili rasnih predispozicija.

Pristupi psihološke orijentacije su u definisanju delinkventne ličnosti i tipologiji delinkvenata dale najviše doprinosa. U raznim varijantama i modalitetima monofaktorskog i multifaktorskog pristupa psihološke teorije delinkventnu ličnost vide kao osobu: ispodprosečne inteligencije, niskog praga frustracione tolerancije, s poremećajima nagona (psihoanalitičari), formiranu u procesu socijalnog učenja (behavioristi), iskompleksiranu (individualna psihologija), psihopatskih crta i slično.

2. OPASNO STANJE DELINKVENTNE LIČNOSTI

Svakako da savremena nauka sve ove elemente svojstava ličnosti, pojedinačne ili u međusobnoj kombinaciji uticaja, posmatra iz aspekta uticaja socijalnih faktora koji ih stimulišu (podstiču) na manifestno ispoljavanje prelaska na kriminalni akt – izvršenje krivičnog dela. U odgovoru na ovo pitanje nezaobilazna je teza francuskog kriminologa Pinatela da je kriminalna ličnost strukturalno jedinstvo i izraz ličnih obeležja koja su u akciji i interakciji¹. Takvu ličnost čini centralno jezgro i varijante, pri čemu prvi element obuhvata crte ličnosti, one određuju kriminalnu sposobnost tzv. temibilitet i „uslove prelaska na akt“. Ta dva elementa čine opasno stanje, odnosno kriminalnu sposobnost, i uvek na određen i diferenciran način uslovljavaju izvršenje krivičnog dela. Profil nasilnika u varijantama opasnog stanja moguće je odrediti u različitim formama dijagnoze opasnog stanja, prema

¹ Michel Foucault, „The Dangerous Individual“, *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture*, ed. by Lawrence D. Kritzman, Routledge, New York – London, 1990, str. 125–151.

mišljenju Pinatela može imati sledeće forme: a) kriminalna sposobnost veoma jaka, prilagođenost veoma niska – najviši stepen opasnog stanja; b) kriminalna sposobnost jaka, prilagodljivost vrlo slaba – ozbiljno opasno stanje; c) kriminalna sposobnost mala, prilagodljivost vrlo slaba – srednje opasno stanje i d) kriminalna sposobnost vrlo slaba prilagodljivost veoma visoka – lakši stepen opasnog stanja.²

3. PSIHOSTRUKTURA NASILNIKA

Psihološku strukturu čini organizacija psihičkih osobina ličnosti. Specifičnosti ukupnih svojstava psihosstrukture deluju kao celina uzajamnih uticaja i uslovjavaju različita reagovanja ličnosti na spoljne nadražaje.

Savremena nauka odbacila je shvatanje bioloških teorija o tipu urođenog zločinca, i zastupa stanovište da se ni u psihološkom smislu ne može govoriti o određenom tipu delinkventa. Međutim, bez obzira na to što nije moguće definisati takav tip, ne može se ni negirati da je kod delinkvenata, pretežno, reč o odstupanjima od normalnih oblika reagovanja.

Naročito se to ističe kada je reč o raznim oblicima nasilništva. Naime, ističu se mnoga empirijska istraživanja koja ukazuju na značaj osobina ličnosti, odnosno psiholoških faktora, za njihovo kriminalno ponašanje. Bez obzira na različite pristupe i što se ne mogu selektirati tipovi delinkvenata po posebnim psihičkim i bio identifikacionim kriterijumima, kao što su nizak prag frustracione tolerancije, emocionalna nestabilnost, ispodprosečna inteligencija i slično, nasilnici se od ostalih osoba i drugih izvršilaca krivičnih dela razlikuju po individualnim psihičkim svojstvima, koja ih samo u nekim slučajevima čine podobnjim od ostalih za kriminalnu radnju te vrste.

To se, posebno, odnosi na faktore sklonosti i navika, karakternih crta ličnosti i njegove emocionalne zrelosti i stabilnosti.

Sklonost je, u opštem smislu, nagonska reakcija, ljubav i strast prema nečemu, naklonost. To je faktor uzročnosti u smislu urođene dispozicije ili stečene navike ka kriminalnom ponašanju. Sklonost kod čoveka pod uticajem istih uslova (stimulansa) ima za posledicu iste odgovore, tj. stvara naviku. Nasuprot korisnim, postoje i negativne sklonosti i navike u ovom slučaju nasilničkom ponašanju.

Ova osobina u psihološkom smislu može biti tendencije urođene prirode, kao posledica određenih karakternih crta ličnosti, temperamenta i emocija, ali se one pod uticajem socijalnih faktora i procesa socijalizacije vremenom pretvaraju u moralne, kulturne i druge navike.

---

² Šire o ovom pojmu i stepenima opasnog stanja vidi: M. Bošković, Kriminologija, Pravni fakultet, Novi Sad, 2007, str. 150.

Osobine sklonosti i navika karakteristični su za delinkvente recidiviste. Otuda su sklonosti i navike najizraženije kod delikata nasilja, seksualnih i imovinskih delikata, dakle tamo gde je pojava povrata najizraženija.

Sklonost vršenju kriminalnih radnji mnogi vezuju za karakter, odnosno za prirodu i narav koja se manifestuje u predispozicijama ličnosti. Karakter je integrисани sistem moralnih, voljnih, osobina ličnosti koje omogućavaju pojedincu da uprkos preprekama postupa na relativno dosledan način, i to u odnosu na moralne principe i moralna shvatanja društva u kome živi. Veza između amoralnosti, „moralne izopačenosti“ i kriminalnog ponašanja nalazi se u psihološkom smislu u odsustvu osećanja za druge, a u sociološkom u nepoštovanju društvenih normi kojima se nešto zabranjuje. U psihološkom smislu karakterne crte čine sklopovi koji olakšavaju ili otežavaju (a)moralno ponašanje, izbore.

Ličnosti, kod kojih postoji uska veza između psihološke strukture i delikta, smatraju se „sklonim“ delinkventnostti. U pitanju su osobe negativnih karakternih crta, kao što su crte agresivnosti, impulsivnosti, malicioznosti, egoizma, osobe deprivirane prirode i druge.

Među najznačajnije patološke crte karaktera koje se vezuju za delikte nasilja spada agresivnost. Iako kao urođeno svojstvo čoveka agresivnost može biti i normalna pojava u ljudskom ponašanju, u teorijskom smislu ona ima negativnu konotaciju sadržaja u ljudskom ponašanju. Naime, ona se ipak definiše, u ovom smislu, kao interpersonalna sklonost nasrtljivosti, tendencija da se silom ili drugim oblicima fizičke i psihičke prinude rešavaju konflikti s drugima ili sa sobom (autoagresija). U psihološkom smislu ona predstavlja potencijal u strukturi ličnosti za nasilničko ponašanje.

Postoji niz pokušaja i teorija u psihologiji da se objasne izvori agresivnog ponašanja. Neoinstinktivisti ih tumače kao ponašanje koje proishodi iz urođenog nagona, biološko instinkтивne prirode čoveka; bihevioristi kao urođeni odbrambeni mehanizam na spoljnu ugroženost i stečenu agresivnost, stvorenu iskustvom, kao reakciju na društvene uslove i odnose; pristalice reaktivne teorije kao rezultat frustracija pojedinaca ili društvenih grupa na otpore u postizanju određenog cilja, koji može biti i politički. Smatra se dispozicijom delinkventnosti kod povratnika i profesionalnih kriminalaca. Svrstava se u uzroke težih oblika socijalne destrukcije, pojava delikata nasilja, akcidentnog kriminaliteta, seksualnih delikata i samoubistava.

U nekim slučajevima ona može biti i krajnje destruktivan čin kada se čini zločin iz strasti, i kada je agresija sama sebi cilj i nema nikakav racionalan smisao.

Međutim, smatra se da stepen ispoljene agresivnosti ne može da bude merilo za snagu ličnosti. Najčešće preterano ispoljena sklonost nasilju označava slabu ličnost, koja se nameće u društvu fizičkim nasiljem, toj sirovoj, ogoljenoj, primitivnoj formi i agresiji svojstvenoj životinjskom svetu.

Kod takvih osoba postoji nizak prag tolerancije, u ponašanju im dominiraju nagoni i teško se prilagođavaju sredini. Skloni su otvorenim i nepromišljenim napadima, zlostavljanju, omalovažavanju i ponižavanju drugih. Takvo ponašanje odraz je unutrašnje strukture ličnosti,

ali može biti podstaknuto i spoljnim uticajima. Zato su takvi pojedinci pri izvršavanju krivičnih dela često bezobzirni, poznati kao recidivisti u deliktima ubistava, teških telesnih povreda, tuča i drugih vidova nasilničkog ponašanja.

Emocijama se u literaturi pridaje bitan značaj kriminogenog faktora. U kriminologiji stanjem emocija objašnjavaju se nestabilnosti ličnosti u ponašanju; kod emocionalnih blokada, kada se javlja kočenje misaonih procesa usled prejakih emocija i kod emocionalnih poremećaja gde se javlja nesrazmernost i neprikladnost emocionalnih reakcija u odnosu na datu situaciju, što je kod delikata nasilja posebno izraženo u vidu raznih vidova i stepena afektivnih stanja.

Smatra se, naime, da osobe nestabilne psihofizičke strukture, iskompleksirane, inferorne, sujetne i slično teško mogu da se emocionalno kontrolisu u određenim situacijama i sklonije su od ostalih da se u afektivnim stanjima nasilnički ponašaju.

S povremenim poremećajima u emotivnoj sferi takva ličnost se lako uzbuduje, brzo menja raspoloženja, sa sklonostima ljubomori, mržnji, zavisti, sujeti i zluradosti. Takvo stanje je uslovljeno nesigurnošću i potencijalnom agresivnošću. Kod takvih osoba u konfliktnim situacijama potencijalni motivi i potisnuti kompleksi izbijaju u prvi plan, dovode do odluka koje često nisu ni razumne ni racionalne u odnosima s drugima.

4. PSIHOPATOLOŠKI FAKTORI KOD DELIKATA NASILJA

U nauci je nesporno da psihopatološki faktori utiču na mogućnost značaja kritičkog shvatanja sopstvenih postupaka i njihovih posledica, samim tim da je smanjena odgovornost za postupke povreda društvenih normi.

Uopšte uzev, kod psihotičnih slučajeva psihijatrijska nauka smatra da je slika o duševno bolesnim osobama, slično kao i kod duševno zaostalih, prepuna predrasuda da je agresivnost njihova najčešća. Psihijatrijska stanovišta su tu nepodeljena, agresivnost kod ovih osoba nije ništa veća nego kod zdravih ljudi, ali se razlikuje po neobičnosti reakcije i manifestacije zbog prirode bolesti.

Ne zna se koliko su opasni jer ih je teško otkriti. Akutno stanje njihove bolesti, po pravilu, traje od jednog do pet dana, ne duže. Međutim, problem je u tome što je teško otkriti u kom su periodu oni opasni po okolinu. Obično se to otkrije tek kad počine delo. Naime, duševno oboleli su vrlo retko u kriminalu, ali kada jesu, najčešće čine teška krivična dela nasilničke prirode, što je svojstveno posebno paranoidnim oblicima psihoza.

U ovoj oblasti s nasilničkim aktima se posebno vezuju pojave maničnog psihotičnog stanja, šizofrenije, paranoje i epilepsije. Manija je bolesno stanje povišenog raspoloženja. U nekim slučajevima manični poremećaj afekata može uzrokovati disfunkciju u rasuđivanju, razdražljivost, agresivno ponašanje, kao i delikte nasilja. Ova osobina se vezuje za uzročne faktore razdražljivosti i sukoba osobe s okolinom, pojave seksualne i saobraćajne delinkvencije.

Šizofrenija se manifestuje se u poremećajima mišljenja, izvitoperenim logičkim relacijama, čestim halucinacijama u vidu izdatih naređenja, ili preteće opasnosti nekoga u okruženju i potrebe da se „preteća opasnost“ bezuslovno otkloni. U kriminološkom smislu za delikte nasilja su značajni paranoidni i afektivni oblici šizofrenije.

Paranoja je retka vrsta hronične psihoze koja se, usled sumanutih ideja koje dominiraju bolesnikovom ličnošću, odlikuje poremećenošću komunikacije ličnosti s okolinom, psihičkom rigidnošću, zlovoljom, bolesnim idejama proganjanja, osećajima ljubomore i veličine. U takvom stanju paranoik je ubedjen u krivicu drugih, sklon agresiji, pri čemu je spreman i vrši najrazličitije vrste krivičnih dela od uvreda i kleveta do nanošenja teških telesnih povreda i ubistava.

Epileptične osobe su, po pravilu, emocionalno nestabilne, karakteriše ih preosetljivost, razdražljivost i afektivna agresivnost, s čestim posledicama nemotivisanog nasilja. Povremena sumračna stanja u fazama delirijuma i gneva mogu dovesti i do brutalnog ponašanja i izvršenja delikata ubistava ili nanošenja telesnih povreda, podmetanja požara i drugih oblika oštećenja materijalnih dobara.

5. PSIHOPATIJE

Od svih oblika poremećaja ličnosti za delikte nasilja najveći značaj imaju psihopatijske. Reč je o urođenim poremećajima u strukturi, ponašanju i emocionalnom razvoju ličnosti, naročito složenijih komponenti, tzv. socijalnih emocija, ličnih osećanja i volje. Kod psihopata nije reč o duševnoj bolesti, već o poremećaju psihičkih funkcija, kao što su mišljenje, pamćenje ili percepcija. Prema tome, kod njih nema defekta inteligencije ni sposobnosti rasuđivanja, već je u pitanju izopačenost u i moralnim nazorima, poimanju socijalnih normi, a posebno emotivnih komponenti.

To je trajno stanje poremećenosti karaktera tipično za odredene kategorije teških delinkvenata, te se zato psihopatije smatraju uzročnicima nasilja, i to iz više razloga.

Kod psihopata ne postoje, ili su veoma ograničeni, moralni obziri i norme, evidentno je odsustvo svesti o univerzalnim vrednostima, dakle u prestupničkoj delatnosti nema osećanja krivice i greha. Odlikuje ih emocionalna nestabilnost, slaba kontrola afekta, prkosno i agresivno ponašanje, asocijalnost i nastranost. Afektivno su razdražljive ličnosti s veoma sniženim pragom tolerancije na frustraciona stanja.

Reč je o osobama kod kojih Superego nije oformljen. Egoцentrične, afektivno hladne, labilnog raspoloženja, nepostojane i čudljive prirode, imaju izrazito neprijateljski stav prema okolini. Emocionalno nestabilni, reaguju često impulsivno na trenutni motiv, nagonski, prkosno, osvetoljubivo i agresivno, beskrupuloznim postupcima.

Ovaj profil izvršilaca krivičnih dela ispoljava mnogobrojne specifičnosti u razvoju kriminalne karijere, vrste i posebno načina izvršenja krivičnih dela i odnosa prema žrtvama. Osnovna osobenost je njihovo znatno učešće u najtežim oblicima kriminaliteta, recidivizam i

emocionalna ravnodušnost prema žrtvi, odnosno bestijalnost odnosa prema njima u toku izvršenja krivičnog dela. Skoro dve trećine psihopata počine novo krivično delo u roku od tri godine od puštanja iz kazneno-popravne ustanove, u poređenju sa samo jednom četvrtinom prestupnika koji nemaju ovu vrstu poremećaja. Najizrazitiju sklonost ispoljavaju u deliktima nasilja, posebno delima ubistava, silovanja, razbojništva i zlostavljanja u porodici, ratnim zločinima. Psihopate delikte vrše iz različitih pobuda: interesno motivisana (ubistva i razbojništva), zadovoljavanja sadističkih strasti (silovanja), te ostvarivanja pozicije moći i dominacije (ratni zločini, nasilje u religioznim sektama i porodično nasilje).

6. SOCIJALNI FAKTORI PODSTICAJA NASILNIŠTVA

Kada je reč o socijalnim faktorima, činjenica je da su oni više razlog uslova podsticaja unutrašnjih predispozicija, nego što su stvarni uzročnik nasilništva. Naime, oni samo u datim uslovima stimulišu dispozitivne činioce psihološke, psihopatološke i biološke prirode. U tom smislu, skoro da ni jedan od poznatih činilaca socijalnih uticaja na kriminalitet ne može biti isključen iz povezanošću i sa nasilništvom. Ipak, neki od njih kao što su migracioni činioци, ratni uslovi, uticaj masovnih medija i slobodno vreme imaju dominantan značaj.

S obzirom na to da migrantska populacija vremenom dostiže kritičan broj i da po prirodi svog socijalnog statusa ima jak osećaj etničkog identiteta, ona se suprotstavlja diskriminacionim merama vlasti, rasistima, desničarskim isključivostima i idejama etničke čistoće, tj. pojavama kojima se u teoriji kulturnog konflikta i kulturnog raskoraka objašnjavaju problemi etiologije nasilničkog kriminaliteta. Kulturni konflikti stvaraju latentno stanje potencijalnog prerastanja u neprijateljstvo ili agresiju koja može lako da pređe preko granica moguće tolerancije i državne intervencije i koja takođe može biti diskriminatorna. Sve to ima za posledicu propratne pojave kulturnih antagonizama, izazivanje povreda javnog reda, a neretko i delinkvencije težih oblika.

Posledice ratova nisu samo socijalne, nego se duboko odražavaju i na psihičke funkcije i duševno čovekovo zdravlje. Ratovi izazivaju poremećaje racionalnog vladanja i prosocijalnog ponašanja čoveka, kad ga obuzmu strast i mržnja, motivi osvete i nadvladaju bes, panika i strah, i kada kod njega dominiraju i dođu do izražaja najniži i najprimitivniji slojevi mentalnog funkcionisanja. Iako su mnogi skloni da ljudsku prirodu tumače biološki i prirodno nasilnom, From ističe da „ratobornost nije funkcija čovekovih prirodnih nagona, koji se manifestuju u najprimitivnijim oblicima društva, već njegovog razvitka u civilizaciji“.³ Njemu prethode masovne psihološke pripreme u vidu širenja nacionalističkih predrasuda, idolatrije poslušnosti, kolektivnog iritiranja ega, čija su posledica nužno stresovi koji dramatično ugrožavaju mentalno čovekovo zdravlje. Ratom izazvani psihološki poremećaji kreću se u rasponu od anksioznih i paničnih stanja do ozbiljnih posttraumatskih stresnih poremećaja i reaktivnih psihoza, karakterističnim ne samo pojedinaca već i bestijalnostima u ponašanju koje ovladavaju kolektivitetom.

---

³ E. Fromm, Anatomija ljudske detsruktivnosti I, Zagreb, 1976, str. 151.

U medijskoj predstavi nasilja, razbojništva, silovanja pljačke, otmice, ubistva, osvete, odmazde, dati su kao realnost i životna nužnost, posle kojih čitalac i gledalac ostaje s utiskom da se zločin isplati jer prolazi nekažnjeno. Medijska sredstva tretiraju kao najvažniji faktori kriminalnih podsticaja nasilja. Razlozi tome ogledaju u: bespoštednoj borbi medija u svetu za osvajanje što većeg prostora, pridobijanje i zadržavanje pažnje većeg broja gledalaca; učestalost i broj konflikata koji lako pronalaze put do medija; komercijalizacija nasilja kao visokokotirane „robe na tržištu“.

Od svih sredstava masovnih komunikacija, međutim, najveći uticaj u savremenim društвima ima televizija sa mnogobrojnim stanicama, mnoштвом kanala i raznovrsnih sadržaja. Posredstvom ovog medijskog sredstva primaoci informacija su pod snažnim pritiskom slika i poruka (zračnih poruka, signala, impulsa), u kome se menja odnos svesnog i nesvesnog. Njima se uglavnom potencira mračna stranu nasilja, i to u više žanrova, od glorifikacija fizičke snage, s nasiljem punim morbidnih scena koje serviraju psihički bolesnici i drogirane ubice, dok se u ratnim filmovima ne prikazuju ni stvarnost ni užas nego „lepota“ stravičnosti i ludila.⁴

Najnepovoljnijim uticajem medija u oblasti kriminalne stimulacije smatraju se podsticanje nasilja maloletnika i agresivnog ponašanja dece, sobzirom na to da je medijski kriminalitet gotovo isključivo nasilnički, a serije i filmovi takvih sadržaja u kojima se nasilje estetski prikazuje, u njemu nema štetnih posledica, ono se čak isplati.

Nasilje kao metod, agresivnost kao sredstvo sve su snažnija osnova na kojoj se razvijaju filmski i serijski programi u kojima mladi ljudi imaju sliku nasilnika sa osobinama koje su poželjan model za oponašanje i identifikaciju, jer je takav „tip“ bogat, snažan, ugledan i uspešan.

Savremene društvene okolnosti i stanje u kojem mladi ljudi imaju relativnu ličnu samostalnost u ponašanju, određene izvore materijalnih sredstava, a da se organizovani društveni život omladine odvija u ambijentu gde su alkohol i narkotici praktično normalna stvar, slobodno vreme postaje faktor maloletničke delinkvencije. Tamo gde procesi socijalizacije ne odigraju svoju ulogu i funkciju smatra se da slobodno vreme mlađih može biti prazno vreme – vreme iskušenja, dosade, besposličarenja i lenstvovanja. Ono postaje pogodan prostor za delovanje raznih negativnih činilaca, za preuzimanje podviga i prihvatanje asocijalnih obrazaca ponašanja, do kolektivnog nasilja iz obesti i avanturizma, nasilja radi nasilja.

7. SOCIJALNO PSIHOLOŠKA OBELEŽJA NASILNIKA

Sa aspekta vezanosti nasilja za izvesna svojstva učinilaca krivičnih dela od značaja su istraživanja koja se tiču njihovog pola, uzrasta i obrazovanja .

---

⁴ Rojter, Vašington, 20. decembar 1993.

Muški poslovi pripadaju vrsti zanimanja, sportska orijentacija vidu opredelenja, međusobno ponašanje, koja dozvoljavaju kontrolisanu upotrebu agresije. Međutim, agresija muškarca često prelazi u različite vrste nasilništva, kao što su krvni deliti, terorizam, ratni zločini, razbojništva, huliganizam, zlostavljanje vršnjaka u školi, silovanje ili tuče. Ipak, koliko god njihovo ponašanje izgledalo različito, ono ima neke zajedničke odlike. Sva statistička istraživanja nedvosmisleno ukazuju da je muška populacija pretežno zastupljena u nasilničkom kriminalitetu, ali da ni učešće žena nije zanimljivo i da egistira sa određenim specifičnostima, koje je ovde potrebno naglasiti.

Poznato je da se ženski kriminalitet razlikuje od muškog po tome što je manje agresivnog tipa, redi je recidivizam i vrše ga lica starijeg životnog doba nego što to čine muškarci. U slučajevima kada vrše delikte nasilja žene pretežno reaguju impulsivno, a veoma retko su takva dela planirana. Kod umišljajnih delikata obično su u pitanju motivi razrešenja porodičnih konfliktata i koristoljublje. Ne može se govoriti o ženskom tipu nasilnika, ali se neki faktori osobnosti nalaze u karakteru impulsivnosti, ljubomore, sujete, mržnje i osvete, činioца koji se kriminološki tretiraju kao niske pobude i zločini iz strasti.

Istraživanja u našoj naučnoj praksi potvrđuju svetska, da se kod žena koje se odlučuju na teška krivična dela ubistva, njena deliktna aktivnost znatno razlikuje od muškarca. Žena retko ubija u afektu, tj. njen postupak je, po pravilu, prethodno jasno i potpuno promišljen. Najčešće se na taj akt odlučuje u krajnjoj nuždi u situacijama osećanja životne ugroženosti i zbog dugogodišnjeg porodičnog maltretiranja. Veoma retko ubija u direktnom sukobu, iz koristoljublja, a skoro nikada njena žrtva nije nepoznata osoba.

Kada je reč o uzrastu, nasilje punoletnih lica u teorijskoj i stručnoj literaturi je dosta istraživano i razjašnjeno. Nešto manje, bez razloga, posvećena je pažnja maloletnom nasilniku. Maloletnički nasilnički kriminalitet je najčešća vrsta delinkvencije i tipologija kriminalnih pojava posebne populacione strukture stanovnika – maloletnika. U savremenim kretanjima ove društvene pojave uočljive su tendencije povećanja procenta zastupljenosti maloletnih učinilaca u kriminalitetu celine, a posebno u delima s elementima nasilja, kao i u nekim novim organizovanim i kolektivnim oblicima kriminaliteta. Udeo maloletničkog kriminala u kriminalitetu uopšte razlikuje se od zemlje do zemlje. Pretežno se kreće oko trećine ukupne pojave, ali ima i zemalja gde je ta zastupljenost znatno veća

Pored propratnih, u doba adolescencije mogu se u jednom delu pojavljivati i česti slučajevi psihopatskih stanja. U socijalnom smislu stanja neuroza mogu kod mladih osoba uticati na dva tipa ponašanja: ekspanzivni i inhibirani. U prvom slučaju ponašanje se ispoljava u širokoj sferi ponašanja od potpune poslušnosti do agresivnosti i klasične delinkvencije. Problemi socijalizacije ovih ličnosti, narkomanija i alkoholizam su latentna stanja u kojima ličnost traži sebe.

Drugi bitan faktor jesu oponašanje i identifikacija, posebno u odnosu na medijske modele.

Američki pedijatar-neurolog E. Barnet tvrdi da nasilje koje se prikazuje na televiziji u velikoj meri, tokom vremena, povećava prag nasilja kod dece. Deca uče svakog trenutka, a

uče iz iskustva. Najupečatljivija iskustva iz sveta medija ona svojim ponašanjem prenose kao obrasce u realan život. Niz masovnih ubistava koja su u SAD počinila deca mlađa od 14 godina postao je zabrinjavajući.

8. TIPOLOGIJA DELINKVENATA - NASILNIKA

U meri u kojoj je teško odrediti uopšte tip delinkventa, ništa manje nije problem identifikovati profil nasilnika. nasilnik opštег tipa, ne samo da ne postoji, nego ga nije moguće ni na jedan način bliže izdiferencirati. Ono što u ovom smislu nije moguće, sa izvesnim rizicima teorijske i stručne nedoslednosti moguće ja za neke od tipova vasilničke ličnosti, izvršilaca krivičnih dela sklonih nekom od oblika nasilja, kao što su ubice, serijske ubice, ratni zločinci, teroristi, seksualni nasilnici i saobraćajni delinkventi.

8.1. Ubica

Tipologiju delinkvenata iz oblasti krvnih delikata teško je odrediti. U nauci ona, osim kada su u pitanju najteži izvršioci – ubice, nije ozbiljno ni shvaćena ni tumačena. Ipak, u izvesnom smislu ona je moguća po socijalnim obeležjima i psihološkim karakteristikama izvršilaca. Socijalna obeležja izvršilaca krvnih delikata kroz kriminološka istraživanja ukazuju na to da je nasilničko ponašanje pretežno vezano za mlađu mušku populaciju, nižeg obrazovnog nivoa. Njihov ekonomski status je ispod proseka, ali oni ne spadaju u grupu ekonomski i egzistencijalno ugroženih struktura. Porodično stanje odlikuje visok procenat alkoholičara, a znatan broj ih je i iz porodica razvedenih brakova. Veliki broj potiče iz porodica koje nagnju nekim socijalno patološkim pojavama, posebno alkoholizmu, besposličarenju, kocki.

Ko je ubica, kao najteži tip delinkventa iz ove oblasti kriminaliteta, da li je moguća izvesna tipologija i po kojim kriterijumima pitanje je koje je oduvek zaokupljalo pažnju kriminologa. Otuda potiču mnogobrojne tipologije, po različitim kriterijumima kojima su se uglavnom bavili istraživači iz oblasti kriminalne psihologije i psihopatologije.

Prve studije o ubicama datiraju iz prve polovine 19. veka, kada je američki psihijatar Rej opisao dve vrste ubica: homicidne monomanijake i kriminalne ubice. Prve je smatrao psihološki abnormalnim, a druge normalnim osobama. Homocidni monomanijaci su u apsolutnoj vlasti strasti koje njima dominiraju, dok su kriminalne ubice osobe koje planiraju zločin radi ostvarenja nekog sasvim određenog cilja.

Lombrozov tip ubice pripada etiološkoj grupi koju on naziva rođenim zločincem, karakterističnih fizičkih degenerativnosti (zakrvavljenе oči, orlovski nos, kovrdžava crna kosa, jake vilice, velike uši, tanke usne i preteći izraz).

Psihološke studije profila ubica uglavnom su vezane za teorije agresivnosti, a većina autora ih u psihometrijskom opisu svodi na egocentrične, emocionalno nezrele, impulsivne osobe sa niskim pragom frustracione tolerancije i slabom kontrolom racionalnog ponašanja. Takav profil ubice koji je analizirala L. Kron na 142 ispitanika, osuđena za krivična dela

ubistva, ukazuje na činjenicu da ne postoji homogena struktura ove vrste delinkvenata. Ona je na osnovu „Klaster analize“ ustanovila da postoji uslovno pet tipova psihološkog profila ubica: neurotični, paranoični, simulativni, depresivni i normalni.

Neurotičnom tipu pripada najmanje ispitanika (6,37% uzorka). U ovoj grupi procentualno najviše ima alkoholičara, ali i ljudi najvišeg stepena obrazovanja. Nisu agresivni i sumnjičavi, ali su u razmišljanjima zaokupljeni suicidnim idejama. U njihovom zločinu bizarni motivi su retkost. U najvećem broju slučajeva ubijaju bliske rođake ili prijatelje, a u jednoj trećini događaja na delikt ih je stimulisala seksualna ljubomora. Često su negativnih iskustava iz detinjstva.

Paranoidan tip je, uz normalni, najčešći (28,17%). Uglavnom su u pitanju socijalno preosetljive ličnosti, sa izraženim problemima interpersonalnih odnosa, sa prikrivenom agresivnošću. Pogrešno tumače ponašanje okoline, imaju osećanje proganjanja, uvredljivi su i netolerantni. Pretežno potiču iz razorenih ili alkoholičarskih porodica. U većini slučajeva su delinkventni povratnici. Imaju loša iskustva iz detinjstva i negativan odnos prema majci. Ovaj tip u odnosu na ostale ima najniži stepen obrazovanja.

Simulativnom tipu (12,68%) pripadaju ispitanici sa hiperboličnjom postojećih simptoma i tegoba. Uglavnom, ne potiču iz porodica poremećene strukture ili odnosa, kao ni iz porodica sa mentalnim problemima. Kao i neurotičari skloni su ubistvu bliskih osoba, i izuzetno su agresivni prema okolini. Spadaju u grupu najmanje obrazovanih osuđenika.

Depresivni profil je veoma brojan, odmah iza normalnog i paranoidnog (23,94% ispitanika). U pitanju su socijalno izolovane osobe, povučene i introvertnog karaktera, sa niskim nivoom opšte i emocionalne energije. Njima dominiraju pesimizam i osećanje praznine i beskorisnosti i nemaju samopouzdanja. Delikte ubistva su mahom počinili u alkoholisanom stanju. Seksualni element motivacije je veoma prisutan pri izvršenju dela, a žrtve su vrlo bliske osobe.

Normalnom profilu pripada najveći broj ispitanika (28,87%). To je, uglavnom, grupa u kojoj je, u odnosu na ostale, najveći broj osuđenika sa višom i visokom školskom spremom. Potiču, pretežno, iz porodica socijalno problematičnih odnosa, a žrtve su poznanici, prijatelji i rodbina.

Za sve profile je specifično da pripadaju kategoriji dece koju su u detinjstvu zlostavljeni roditelji ili susedi. Moglo bi se reći da kod većine ubistva nisu bila slučajan akt, već posledica programirano „sudbinsko“ ispunjenje tragičnog životnog scenarija.⁵

Najpotpunije opise ubica daju klinička istraživanja.⁶ Tako Gutmaher (Gutmagcher M., 1973) analizom (175 slučajeva) ove ubice razvrstava u sledeće tipove: normalni, šizofreni, psihopatski, alkoholičarski, sadistički, depresivni, osvetnički, psihotični, histerični, mentalno zaostali, seksualni tip, zatim pasivno agresivni tip, deca ubice i tip sa organskim moždanim

---

⁵ L. Kron, Kainov greh – psihološka tipologija ubica, Beograd, 1993.

⁶ Više o tipologijama ubica vidi: B. Kapamadžija, 100 ubistava, Novi Sad, 1997.

oštećenjem. Neki kliničari u tipologiji polaze od motiva ubistva,⁷ a drugi od mešovitih kriterijuma.⁸

B. Kapamadžija je tipologiju ubica definisao prema vrstama ubistava, deleći ih na: ubistvo kao pretežno voljna radnja; ubistvo kao pretežno afektivno impulsivna radnja i ubistvo kao pretežno psihotična radnja. Ideničnu klasifikaciju sačinio je Štajgleder (E. Steigleder). Polazeći od karakteroloških i psihopatoloških osobina ubica on razlikuje ubice u afektu, nagonke ubice i racionalne ubice.

Postoje i raširena uverenja da su ubice duševni bolesnici. Međutim, istraživanja ukazuju na to da psihoze među ubicama nisu ništa rasprostranjenije nego među stanovništвom uopšte. Samo uverenje javnosti da je reč o bolesnim osobama proističe više iz činjenice da uhvaćene ubice često „navlače masku ludila“, pretvarajući se da su višestruke ličnosti – šizofreničari, kako bi izbegli odgovornost, ali i uticaja ideja Holivuda da se bolje prodaju filmovi.⁹

8.2. Serijski ubica

Serijski ubica – homicidoman, koji se često sreće, posebno u kriminalističkoj literaturi, jeste tip delinkventa koga je teško odrediti jedinstvenom definicijom, zbog individualnih razlika samih ubica, izvršenih krivičnih dela i različitosti kriterijuma autorskih pristupa. Prema mišljenju Egera (S. Egger – *The Killers Among Us*) kriterijumi po kojima bismo nekog mogli klasifikovati kao serijskog ubicu jesu: da je izvršio minimalno 3–4 ubistva sa izvesnim vremenskim pauzama između pojedinačnih slučajeva (colling off), da su ubice i žrtve do delikta jedni drugima nepoznati ili u nedovoljno čvrstoj vezi; da je delo karakteristično po sadističkom iživljavanju nad žrtvom; da su motivi uglavnom psihološki, a ne materijalni; da žrtve za ubicu imaju simbolički značaj – motiv i da su žrtve, obično, rizične i ranjive grupe. Prema jednoj od definicija FBI-a serijska ubistva su ubistva koja podrazumevaju četiri ili više žrtava, koja počine depresivne i paranoidne osobe, koje vide sebe kao misionare ili heroje, besno kažnjavajući svet kojeg se boje ili ga mrze.

Neki autori (Levin i Foks) ukazuju na to da su među serijskim ubicama najbrojnije tzv. serijske ubice seksualno motivisane i da je ovaj motiv u pitanju kod svakog trećeg ubistva. Drugi (Bartol) ističu da postoje dve tipične vrste serijskih ubica: oni koji tragaju za prepoznavanjem i serijske ubice iz koristoljublja, dok treći (Dietz) dodaju i treću vrstu, tj.

⁷ Tako (Revitch E. i Schlesinger L. B., 1981) razlikuju: situacione ubice, koji kritične situacije, stresnih stanja ili međusobne konflikte razrešava ubistvom; impulsivni tip, ubica sa slabom kontrolom impulsa, nesposobnošću kontrole situacije i vladanja sobom; katatimični tip, ubica koji delikte čine pod uticajem jakih želja, fobičnih ili šizoidnih stanja ili histeričnih situacija i kompulzivni tip, ubica koji pod uticajem opsesivno-kompulzivnih stanja želi da ponovi akt i način ubijanja žrtve.

⁸ Teni (Tanay E. 1976) opisuje tri kategorije ubica: ego-distoni tip, ubica u izmenjenom stanju svesti, zbog uticaja psihičkih, fizioloških ili farmakoloških faktora; ego-sintoni tip, koji prisutni psihološki konflikt razrešava nasiljem nad drugim i psihotični tip, ubica kod koga dominiraju paranoidne ideje ili razna halucinogena stanja.

⁹ U forenzičkim ispitivanjima je ustanovljeno da je manje od 5% serijskih ubica u vreme izvršenja dela bilo mentalno bolesno.

profesionalne ubice koji vrše delikte iz oblasti organizovanog kriminaliteta (eliminisanje konkurenčije, osveta i dr.).¹⁰

Socijalna obeležja, kroz istraživanja, serijskih ubica ukazuju na to da je reč o muškarcu iz niže ili srednje klase, u dobu oko dvadeset do trideset godina. Većina je imala teško detinjstvo, jer su ih zlostavljali roditelji, zbog čega su nasilničku narav ispoljavali od najranijeg detinjstva. Mnogi su veoma inteligentni i uspešni profesionalci u svojoj struci, a neki fascinirani policijskim pozivom.

Serijski ubica obično idealizuje žrtvu, sa željom da je postide, ponize i unište. Birajući slabije od sebe, često se nad njima perverzno iživljavaju. Impresije da su u pitanju osobe niže inteligencije u istraživanju se pokazuju kao predrasude, jer su mnogi od njih veoma vešti da dosta ubedljivo glume psihijatrijske slučajeve.

Mnogi autori su skloni da psihološku strukturu i sklonost nasilju serijskih ubica dovode u vezu sa ulogom majke, jer kako konstatuje Eger mnoge serijske ubice su imale neobičan i neprirodan odnos sa majkom. Uloga majke kod ubica nije uvek istovetna, mnoge majke (ubica) su se prema deci odnosile isuviše zaštitnički, druge su ih zlostavljale i fizički i seksualno, a neke su bile loš primer u sredini za svoje sinove. Iz tih slučajeva porekla često su se izvlačili zaključci da su ubice lišavale života druge osobe jer su ih asocirali na svoje majke i njihovo ponašanje. Sličan je slučaj i sa ulogom oca, mada su oni u literaturi ređi. Neretko, takve osobe iz kompleksa anonimnosti, izolovanosti i odbačenosti fiksiraju žrtve kao krivce za svoje stanje, sveteći se nad njima.

8.3. Tipologija ratnih zločinaca

Dva su osnovna problema opstanka čoveka u ratnim uslovima, koja ga čine drugačijim nego što prirodno – humano biće (*homo sapiens*) jeste. To je problem alienacije i animalizacije. U prvom slučaju, on se svodi na otuđenje, tj. duševno rastrojstvo i ludilo prouzrokovano specifičnim činiocima života u atmosferi rata. To znači u to vreme i u takvim uslovima otuđenje čoveka od svoje suštine, kreativne ličnosti, i otuđenje od etičkih principa. Čovek na ratištu neminovno raskida s normalnim mirnodopskim životom, sa sistemom vrednosti koji afirmišu život i ljubav, i prinuđen je da prihvata realnost ubijanja i razaranja. Animalizacija – odsustvo ljudskog je samo logična posledica i poslednji stadijum alienacije. Ona podrazumeva svodenje ponašanja ličnosti na nečovečne postupke, na bestijalnost, odsustvo emocija i bezdušnost, na strah i sebičnost koji od čoveka načine zver koja ili goni ili je gonjena. Na ono što Hobs svodi pod sentencu *Homo homini lupus est*, ili Hajdeger izražava mišlu da smrt nije ono najstrašnije i najtragičnije u ratu, tj. da je „tragika ljudske sudbine u ratu to što ona poprima ljudsku suštinu u vidu animalnosti“. Ono što je Kanta navelo na takvo gledište bilo je saznanje da treba da prođe samo mnogo vremena da bi se miroljubivi i časni ljudi pasionirano umešali u ratno nasilje i bili potpuno zavedeni onim što je kontroverzni francuski diplomata iz 19. veka, Žozef de Maestre, slikovito nazvao „entuzijazam za klanje“.

---

¹⁰ Vidi: D. Radulović, Serijske ubice, kriminološki i psihološki profil, JRKK, Beograd, Vol 41. broj 1, str. 65–99.

Izvršioci krivičnih dela protiv čovečnosti podvode se pod opšti naziv – ratni zločinci. To je poseban tip kriminalne ličnosti, gde spadaju direktni i indirektni naredbodavci. U prvu grupu spadaju osobe iz srednjeg i visokog vojnog komandnog kadra, čijim se zapovestima i naredbama neposredno naređuje izvršavanje dela ratnih zločina i zločina genocida. Oni svoje naredbe, obično, pravdaju ličnom savešcu i državnom dužnošću prema „višim ciljevima“. Indirektni naredbodavci su najviši politički, državni i nacionalni lideri koji svesno, ideološkim, političkim i nacionalnim dogmama podstiču direktne izvršioce na zločin. Ali to je samo jedan od objektivnih kriterijuma identifikacije tipa delinkeventa. Ko je, u stvari, ratni zločinac, šta ga strukturom ličnosti izdvaja kao vojnika ubicu od ratnika, da li je to osoba posebnog psihičkog sklopa, ili je „psihološki normalna osoba“ kao što je definišu neke teorije, pitanje je koje zahteva svestraniji odgovor. Ratni zločinac se razlikuje od regularnih boraca u ratnom sukobu. Razlikuje se po tome koga ubija, zašto ubija, način na koji ubija i šta oseća dok ubija. Najčešći oblik racionalizacije postupaka ratnih zločinaca sažet je u sintagmi: „Ja samo vršim svoju dužnost“.

U ratnim uslovima bestijalnim deliktima neposrednih izvršilaca krivičnih dela naročito su sklone psihopatske ličnosti. One, naizgled, ispoljavaju neverovatnu odvažnost, hrabrost i mržnju prema neprijatelju, ali se istovremeno ne pridržavaju discipline i „pravila rata“ koje racionalno sa moralnog i normativnog stanovišta i ne razumeju, a u situacijama bez kontrole mogu da počine i najteže oblike krivičnih dela.

Psihološki tip ratnog zločinca teško je definisati. Obično je to čovek koji je iz normalnog građanskog života, prelaskom u uniformu, pretvoren u masovnog i bestijalnog ubicu, bez griže savesti, osećanja krivice i moralnih ljudskih obzira. Prema mišljenju psihologa Černia ratni zločinac – masovni ubica je u pogledu mentalnog zdravlja sasvim normalan čovek. Sociolog Hadžis misli da su u pitanju „dobri ljudi koji obavljaju prljave poslove svojih država“, a rezultati istraživanja psihijatra Liftona navela su ga da zaključi da su to „obični ljudi koji mogu počiniti demonska dela“.¹¹

Ima i shvatanja da je reč o osobama s narcisoidnom i paranoidnom strukturom ličnosti, ili kako to psiholozi navode u suštini zverstva postoji potreba za dominacijom, vladavinom nad nekim i zadovoljstvo u nekažnjenom nanošenju bola. Ona ukazuju na to da postoji kategorija ljudi koji ubijaju druge iz strasti, povećavajući svoj užitak prethodnim mučenjem žrtve, pri čemu je često destruktivna agresija sama sebi cilj, što obeležava duševni život tih ljudi.

Međutim, ratno-zločinačka bestijalnost nije samo u iracionalnom već i u sticaju s racionalnom svešću u sferi ideologije, odnosno politike. U tom sloju genocid je osmišljen, racionalizovan i otvara se društveni prostor za delovanje sadista, kada se pravne norme koje bi trebalo da regulišu ponašanje sadista blokiraju ili se ne sprovode. U izvesnom smislu, mogli bismo da zaključimo da su kod neposrednih izvršilaca ratnih zločina i zločina genocida prisutni elementi psihopatske crte ličnosti, iracionalna strast i racionalni motivi (s pretežnošću

¹¹ Vidi šire: E. Markuzen, „Genocidna priroda savremenog rata“, Vojno-istorijski glasnik, br.1–2/1994, str. 5–36.

iracionalnosti) a kod posrednih izvršilaca ili naredbodavaca dominiraju racionalno iracionalni motivi (s pretežnošću racionalnih).

8.4. Ličnost teroriste

Jedno od značajnijih pitanja tipologije delinkvenata glasi – ko su izvršiocи terorističkih akata. Postoje različite teorije i pristupi izučavanju ličnosti terorista. Neke teorije polaze od patološke prirode terorizma, odnosno terorista,¹² druge ga smatraju supstitutom, a neke surogatom rata. Nešto bližu sliku portreta teroriste dali su podaci iz policijskih evidencija. Oni ukazuju na to da su u pitanju mlađi (fanatično opredeljeni – nacionalno, religijski ili ideološki) ljudi do 25 godina života, višeg obrazovanja, da potiču iz imućnijih slojeva društva, s devijantnim sklonostima.¹³

Psiholozi SAD u svojim istraživanjima zaključuju da su teroristi „normalni ljudi“, s tim što se u odnosu na ostale građane „brže ljute“ i „imaju nekakvu normalnu potrebu za ljutnju, kao i da bes izraze kroz akciju. Aktu nasilja pribegavaju jer ne vide drugu mogućnost za rešavanje problema“.¹⁴ Problem terorizma je u tome što te grupe smatraju da ne postoje drugi putevi da se postojeće stanje izmeni i da se zadovolje njihovi politički, ekonomski i socijalni zahtevi. Karakteristično za teroriste je da, za razliku od ostalih delinkvenata, priznaju svoja dela, ali odgovornost odbacuju i pripisuju je objektu (protivniku) ka kome je usmeren. Oni problem svode, uglavnom, na tri osnovna problema: bolesno društvo koje se ne može lečiti reformističkim merama, državno nasilje kojem se može suprotstaviti samo nasiljem i istinitost za koju se bore.¹⁵ Ono što teroristu kao nasilnika izdvaja od ostalih jeste visok stepen inteligencije i fanatična odanost ideji do rizika sopstvenog života za istu. Druga karakteristika jeste što izbor cilja u materijalnom smislu je određen, dok je ljudska žrtva depersonalizovana, neselektivna i nasumična.

8.5. Tipologija seksualnih delinkvenata

Veoma je duga i bogata istorija opisa seksualnih delinkvenata, posebno izvršilaca krivičnih dela silovanja.¹⁶

¹² Č. Musati, italijanski psihoanalitičar teroriste opisuje kao „očajnike koji nisu našli način da se sistematizuju... egzaltirani sopstvenim narcizmom, psihološki gledano... na pragu smrti“, zbog čega imaju sklonost „da potvrđuju svoj život i na samrti“. (Corriere della sera 19. 3. 1978).

¹³ K. Tomaševski, „Izazov terorizma“, Beograd, 1983, str. 289–293.

¹⁴ V. Vasiljević, Kriminopolitičke podloge za određivanje elemenata zločina terorizma u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu, JRKKP, broj 2/1987, str. 107.

¹⁵ Šire vidi: M. Bošković, Kriminologija, Pravni fakultet Novi Sad, 2007, str. 317-320.

¹⁶ Prema Lombrozovoj teoriji seksualni delinkvent je osoba fizički degenerativnih osobina.

Gutmaer (Guttmatcher) je u jednoj svojoj studiji iz 1941. godine opisao tri tipa seksualnih delinkvenata: autentični tip čiji je motiv silovanja primarno seksualan; sadistički tip čiji je motiv seksualnog zadovoljstva u fizičkom nasilju prema žrtvi i agresivni tip klasičnog kriminalca, antisocijalnog načina života. Koen (Cohen) i saradnici su 1971. godine u jednoj studiji definisali četiri takva tipa: pomereno agresivni kod koga je bes prema poznatoj žrtvi pomeren na seksualni akt; kompenzatorski tip, prestupnik koji svoju nesposobnost u normalnim oblicima seksualnog zadovoljavanja nadoknađuje silovanjem; difuzni tip, prestupnik kod koga su fuzionisani oblici seksualne i agresivne energije i impulsivni tip, situacioni prestupnik, silovatelj bez posebnog plana.

MekKaldon (McCalldon) ih deli na tri grupe: a) višestruke povratnike osuđivane za razna krivična dela; b) psihopate, hronično asocijalne ličnosti i c) osobe s psihičkim poremećajima čiji se mentalni defekti pretvaraju u agresivno ponašanje prema žrtvi. R. Slovenko seksualne delinkvente deli na: one kod kojih je silovanje produkt

Seksualni delinkvent je u klasifikaciji prestupnika sklonih vršenju krivičnih dela protiv polne slobode, uslovno rečeno, poseban tip kriminalne ličnosti. U literaturi nije izdiferenciran opšti tip seksualnog delinkventa, ali su, na osnovu kliničkih ispitivanja, selektirani razni profili njihove psihoskestrukture i socijalnih obeležja. Reč je o vrlo osobama različite psihoskestrukture, poremećaja ličnosti, socijalnih obeležja i motivacionih osnova. Veliki broj seksualnih delinkvenata je s negativnim iskustvima iz ličnog razvoja, koji su imali odraza na psihičku strukturu ličnosti, usvojen sistem vrednosti, moralna shvatanja i adaptaciju u socijalnu sredinu. Mnogi od uzroka takvog stanja ličnosti potiču iz porodičnih, ličnih, šire socijalnih ali i bioloških faktora. Na to upućuju istraživanja koja kod seksualnih delinkvenata ukazuju na veoma visok procenat emocionalne nezrelosti (čak 80%), nepouzdanja i nestabilnosti, neurotičnosti, kao i ispodprosečnosti koeficijenta inteligencije. Incestualni delinkventi, prema istraživanjima, iskazuju pored svojstva emocionalne ravnodušnosti u većini slučajeva nizak stepen inteligencije (ispod 70 IQ).

Za razliku od seksualno normalnih osoba seksualni delinkventi su socijalno neprilagođene ličnosti, s nedovoljnom sigurnošću u sebe. Oni ispoljavaju u istraživanjima značajne razlike u seksualnim stavovima, ali prema mnogim istraživanjima nemaju bitne razlike u osobinama ličnosti nego što je to slučaj sa normalnom populacijom. Neka odstupanja javljaju se u vidu neuspešnosti stvaranja normalnih seksualnih kontakata, niži stepen zadovoljstva i nivo frustracione tolerancije. Takođe izvesna odstupanja pojavljuju se i u sferi impulsivnosti, nasilničkog ponašanja i besa.

Najčešće su u pitanju osobe sa psihopatskom karakternom strukturom ličnosti, s naglašenim agresivnim i egoističnim svojstvima. Seksualni nasilnik, za razliku od drugih nasilnih delinkvenata (ubica i razbojnika) razlikuje se po nekim psihopatološkim obeležjima: visokoj incidenci poremećaja ličnosti, visokoj bazičnoj agresivnosti i antisocijalnim ponašanjem, učestalosti alkoholisanosti u deliktu, retkim motivacijama psihološke prirode koje se ne bi mogle kontrolisati.¹⁷

Za tu vrstu seksualnih delinkvenata ustavljen je u žargonu uobičajeni naziv seksualni manjak, kao pojam za psihopatsku ličnost, izvršioca krivičnih dela silovanja u povratu. Naziv se vezuje za osobu fuzionisane seksualne potencije i agresivne energije, koja silovanje vrši na sadistički način. To je nasilnik kod koga je doživljaj seksualnog uzbudjenja uslovjen mučenjem žrtve. Kod takvih delinkvenata – sadista postoji patološka potreba – želja za posedovanjem žrtve ili gospodarenje situacijom. Žrtva je svedena na objekt bez ikakvog smisla sem da zadovolji njegovih bioloških motiva. Pri tom je vrsta dela u rasponu od klasičnih vidova silovanja do seksualnog zlostavljanja dece, razni oblici seksualnih perverzija i inverzija i seksualno motivisanih ubistava. Karakterističan je intenzitet primene sile psihopata u seksualnim deliktima, koji se iskazuje u većoj meri primene sile prema žrtvi nego

---

prigušenih seksualnih impulsa, i na sadiste i agresivne ličnosti, koji vrše i druga dela nasilja. Amidon (H. Amidon) i Wagner (T. A. Wagner) razlikuju: a) agresivne učinioce kojima je žrtva zamena za osobu na koju ne može iskaliti svoju agresivnost; b) učinioce motivisane pretežno seksualnom željom i c) seksualne manijke, sposobne da žrtvi nanesu i najveće psihičke traume i fizičke patnje.

¹⁷ M. Bošković, Zbornik Matice srpske, *Seksualna agresija*, 1995, str. 62–65.

što je to sama potreba zadovoljavanja seksualne požude, što posredno ukazuje na sadističku prirodu samog akta seksualnog nasilnika – psihopate.

U stvari, kod takvih tipova ličnosti brutalnost, kao sredstvo i način u zadovoljavanju seksualne potrebe, uzrokovana je projekcijom sopstvenih frustracija, neuspeha i stresova, koje oni iskaljuju na žrtvi. Ovaj tip je malobrojniji u strukturi seksualnih delinkvenata. Njihovo ponašanje stimulišu nerešeni unutrašnji konflikti, disharmonija u komunikaciji i socijalna izolovanost. Takve osobe su izrazitim agresivnih crta ličnosti s psihološkim poremećajima, što u izvesnim trenucima uzrokuje gubljenje samokontrole i stvara sklonost ka pražnjenju kroz seksualno nasilje.

8.6. Saobraćajni delinkvent

Većina činilaca subjektivno faktorske prirode daje, naizgled, pouzdanu psihološko-socijalnu sliku prestupnika u saobraćaju. Međutim, uprkos tome, kada je reč o saobraćajnom delinkventu, njegova identifikacija je veoma sporna jer su, pre svega, prisutna oprečna shvatanja o ličnosti za volanom. Prema jednom reč je dve ličnosti: osoba za volanom i ličnost u životu izvan vozila; prema drugom shvatanju čovek je za volanom po karakteru isti onakav kakav je u ostalom delu životne stvarnosti. Prvo shvatanje dokazuje da se u saobraćaju kod ličnosti potenciraju neka svojstva i osobine, koje su u redovnom životu samo latentne.

Polazeći od tih pristupa u literaturi postoje razne tipologije saobraćajnih delinkvenata. Mišljenja su podeljena, pa jedni smatraju da u saobraćajnim protivpravnim ponašanjima nema elemenata kriminalne delinkvencije, drugi da je reč o pseudodelinkvenciji, dok treći ne prave nikakvu razliku. Naprotiv, Hegnel smatra da su u pitanju politropni kriminalci, Grasberger da su to kriminalci iz strasti za rizikom (slično kao i kockari), a Midendorf da su saobraćajni delinkventi, u stvari, kriminalno zapušteni vozači.¹⁸

Poznate su i MakFarlandova tipologija delinkvenata: to je ličnost niskog stepena inteligencije; tipične mladalačke psihe i s egoistično-agresivnim i asocijalnim osobinama, zatim Klebelsbergova tipologija: eksplozivnog, teško depresivnog, oskudnog vrednošću i samonesigurnog delinkventa; Levrencova klasifikacija: ličnost kolebljivaca, duhovno siromašnih, egocentričnih i slabovoljnih; Hercogova podela: moralno deficitarnih, neiskusnih i neprilagođenih, asocijalnih i fizički i psihički opterećenih delinkvenata.

Date klasifikacije su, uglavnom, zasnovane na biopsihološkim svojstvima inteligencije, bezobzirnosti i agresivnosti. Ovim elementima se nastoji utvrditi univerzalni saobraćajni delinkventni tip. Bezobzirnost, kao faktor delinkventnosti, povezuje se sa dinamičnošću vožnje i bezobzirnim karakterima, kojima je i saobraćajno sredstvo način iživljavanja, avanturizma. U tom smislu postoji čak i uobičajeni engleski izraz „rowdy“ vozači (grubijani, nasrtljivci). Uz bezobzirnost se povezuje i faktor agresivnosti asocijalnih ličnosti, za koje se smatra da su u nasilju manje svesne nego kod umišljajnih dela klasičnog kriminaliteta.

---

¹⁸ Šire o saobraćajnom delinkventu i tipologiji istih vidi: M. Bošković, Kriminologija, Pravni fakultet Novi Sad, 2007, str. 447-450.

Recidivizam u saobraćajnoj delinkvenciji je problem koji je u literaturi dosta istraživan i rezultati ukazuju na to da je on neposredno vezan za psihofizička svojstva povratnika i neka socijalno demografska obeležja. Ispitivanja psiholoških obeležja upućuju na neke konstante kod povratnika u odnosu na kontrolnu grupu prekršilaca. To se posebno odnosi na elemente agresivnosti, sklonost uzimanja alkohola, anksiozne, depresivne, konfliktne, paranoidne i neurotske manifestacije. Socijalno-demografska karakteristika povratništva ispoljava se pretežno u muškoj polnoj strukturi, populaciji između 25–45 godina (75%) i sa znatno nižim stepenom obrazovanja u odnosu na kontrolne grupe prekršilaca – nerecidivista.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND TYPOLOGY VIOLENT PERSONALITY

Milo Boskovic

Abstract: *Violence as the traditional appearance of a punitive nature of modern conditions is expressed in certain specific circumstances, especially species and application of funds. However, behind the phenomena stand bully - offender and the victim. Criminology, even in its infancy of science, as well as classical theories have always dealt with the issues of violent delinquents, placing it first in the criminals of passion. The question is whether modern conditions with the change of the kind and nature of violence in recent times has become a crime of this kind and rational motive, therefore, Delinquent Habits or professional criminal. The work in this sense primarily deals with general issues (psychological, pathological and social) traits and dispositions of perpetrators of crimes of violence in the area, as well as separate individual typology thugs.*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

UZROCI NASILNIČKOG PONAŠANJA U SAOBRAĆAJU

Krsto Lipovac¹, Dragan Jovanović², Predrag Stanojević³

¹*Kriminalističko-policijska akademija, Zemun*

²*Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad*

³*VTŠSS iz Uroševca, sa sedištem u Zvečanu*

Apstrakt: Problem nasilničkog ponašanja u saobraćaju doživljava svoju ekspanziju i sve više utiče na nivo usluge u saobraćaju i na kvalitet života, uopšte. Konačno, nasilnička vožnja uvećava rizik učešća u saobraćaju i uzrokuje ili doprinosi nastanku saobraćajnih nezgoda i stradanju u saobraćaju. Da bismo smanjili ili eliminisali ovakva ponašanja neophodno je da se ovaj problem prati i naučno sagledava, da se razumevaju uzroci problema, te da se, na osnovu ovakvih svobuhvatnih analiza, sprovode mere kojima će se tretirati uzroci, a ne pojarni oblici. U radu su sistematizovana najnovija znanja i iskustva o uzrocima nasilničkog ponašanja na putevima.

Dosadašnja istraživanja kao osnovne prediktore su razmatrala faktore u okviru dve celine:

1. Faktori situacije i okruženja. Rezultati ovih studija pokazali su da:

- postoje sitacije na putu koje izazivaju frustraciju (ili joj doprinose) vozača koja dalje vodi do nasilničkog ponašanja kao odgovora na datu frustraciju.
- anonimnost može rezultirati (ili doprineti) smanjenjem poštovanja prema drugima, manjim osećajem pristojnosti i nasilničkim ponašanjem.
- buka, toplota, prisustvo drugih lica u vozilu mogu uticati na pojavu nasilničkog ponašanja.

2. Individualne odrednice nasilničkog ponašanja. Istraživanja koja su se posvetila ovom domenu uzročnosti nasilničkog ponašanja ukazala su na postojanje sledećih individualnih razlika: mlađi vozači češće pribegavaju nasilničkom ponašanju od starijih vozača; vozačko iskustvo može uticati na verovatnoću nasilničkog ponašanja u saobraćaju; muškarci su više skloni nasilničkom ponašanju od žena; crte ličnosti su povezane sa nasilničkim ponašanjem; crta ljutnje i agresivnosti su povezane sa nasilničkim ponašanjem; osobe koje pripadaju tipu ličnosti A sklene su nasilničkom ponašanju.

1. UVOD

Nasilje podrazumeva zloupotrebu sile kao akta agresije kojim se povređuju osobe, ili uništava vlasništvo (Vidanović, 2009). Nasilničko ponašanje u saobraćaju ima nešto širu dimenziju. Naime, u saobraćaju postoje ponašanja u kojima, iako ne postoji direktna namera povređivanja drugih ili uništavanja imovine, vozači, svesno i očigledno, drastično povećavaju verovatnoću povređivanja drugih (npr. veoma velike brzine, prolazak kroz crveno svetlo).

Za dalju raspravu o problemu nasilničkog ponašanja u saobraćaju, neophodno je definisati ovaj pojam i dati jasne opise ponašanja koji se trebaju smatrati nasilničkim. U Srbiji je novim Zakonom o bezbednosti saobraćaja na putevima (2009) definisan pojam "nasilnička vožnja":

„Nasilnička vožnja je postupanje vozača motornog vozila koje je u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja prilikom koje vozač ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju“.

Pod nasilničkom vožnjom smatra se i:

1. *kada vozač dva ili više puta prođe svetlosni saobraćajni znak kada mu je tim znakom zabranjen prolaz, ako između dva uzastopna prolaska nije prošlo više od 10 minuta;*
2. *kada vozač izvrši preticanje kolone vozila pri čemu svojim vozilom prelazi ili se kreće po neispredanoj uzdužnoj liniji koja razdvaja kolovozne trake po smerovima kretanja. (ZoBS, čl. 41)*

Prvi deo ovakve definicije je veoma uopšten i može uključiti veliki broj ponašanja. Sa druge strane, u praksi, će biti veoma teško dokazivati i "meriti" koje ponašanje je u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja. Opštost se ogleda u tome što obuhvata bilo koju radnju ili neradnju vozača koja se može interpretirati kao nepokazivanje obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Na primer, nasilničkom vožnjom bi mogli smatrati: vožnju pod uticajem alkohola, pospanost tokom vožnje, nepažljivo uključivanje u saobraćaj, naglo usporavanje itd. (Stanojević, 2010). Sa druge strane, zagnodavac se opredelio da eksplisitno, istakne dva ponašanja koja se smatraju nasilničkom vožnjom. Zajedničko za ova dva slučaja je jednovremeno vršenje dva. teška saobraćajna prekršaja koji su zakonom sankcionisani. Ova lista je isuviše kratka i ne obuhvata neka ponašanja koja su, možda, u još grubljoj suprotnosti sa pravilima saobraćaja (npr. teško pijanstvo, ekstremno velike brzine i sl.). Ovo ostavlja prazninu u identifikaciji nasilničkih ponašanja i smanjuje mogućnosti njenog sankcionisanja. Lista nasilničkih ponašanja bi trebala da obuhvata veći broj ponašanja sa njihovim preciznim opisom.

U postojećim radovima i zaključcima sa naučnih i stručnih skupova koji su bili posvećeni nasilničkoj i agresivnoj vožnji može se naći veliki broj definicija, ali malo je saglasnosti među njima. Na osnovu uporedne analize ovih definicija mogu se izdvojiti najčešća obeležja nasilničke vožnje:

1. opisi ponašanja koje treba smatrati nasilničkom vožnjom;
2. kršenje dva ili više propisa na putu;
3. ugrožavanje ili izlaganje riziku drugih korisnika puta;
4. upravljanje vozilom na nebezbedan način i
5. postojanje namere da se fizički ili psihički povrede drugi.

Uzimajući prethodno u obzir pod nasilničkom vožnjom bi trebalo podrazumevati:

„Upravljanje vozilom na nebezbedan ili opasan način sa namerom da se povrede, kinje, zlostavlju, zaplaše ili ometaju druge osobe, pri čemu vozač svojim postupcima svesno ugrožava druga lica ili imovinu“.

Ovu definiciju trebalo bi da prate jasni opisi pojedinih ponašanja u saobraćaju koja će se smatrati nasilničkom vožnjom. Ova konkretna ponašanja koja bi trebalo eksplicitno opisati u zakonu, bi mogla biti:

1. činjenje dva ili više navedenih prekršaja istovremeno ili jedan za drugim, u kratkom periodu:

- drastično prekoračenje ograničenja brzine (npr. preko 30 km/h u naselju i preko 50 km/h na putevima);
- nepropisno preticanje (sa desne strane, na mestu gde je to saobraćajnim znakom ili horizontalnom signalizacijom zabranjeno);
- nebezbedna promena saobraćajne trake trake;
- nepoštovanje prava prvenstva;
- ometanje kretanja drugih učesnika u saobraćaju (blokiranje puta, odbijanje da se pomeri vozilo i sl.);
- prisiljavanje drugih vozača da naglo menjaju način kretanja (npr. naglo presecanje puta preticanom vozilu; primoravanje drugih vozila na forsirano kočenje, primoravanje drugih vozila na vožnju brinom većom od ograničenja - ekstremno približavanje vozilu ispred i sl.)
- vožnja na mestima gde je to zabranjeno (trotoarima, pešačkim stazama, pešačkim zonama, vožnja u suprotnom smeru u jednosmernim ulicama);
- sečenje krivina ili prelazak preko neisprekidane linije, tako da e ugrožavaju druga vozila.

2. nepoštovanje svetlosnih signala (prolazak na crveno svetlo);

3. drastična prekoračenja ograničenja brzine (npr. za više od 30 km/h, odnosno 50 km/h);

4. napad vozilom ili namerno udaranje u drugo lice, vozilo ili objekat;

5. pretnje, uvrede, psovke i gestikulacija upućene drugim korisnicima puta, uperivanje pištolja, korišćenje vatre nog, hladnog ili bilo koje druge vrste oružja (palice, pajseri, metalne cevi itd.).

2. UZROCI NASILNIČKOG PONAŠANJA U SAOBRAĆAJU

Nasilnička vožnja je pojava na putevima koja se mora obuzdati i svesti u društveno prihvatljive granice. Da bismo smanjili ili eliminisali nasilničku vožnju moramo najpre sprovoditi mere kojima će se tretirati njeni uzročnici, a ne samo pojavnii oblici i posledice. To znači da je neophodno istraživanjima utvrditi koji su uzroci pojave nasilničkog ponašanja u saobraćaju. Dosadašnja istraživanja kao osnovne prediktore su razmatrala faktore u okviru dve celine: faktore situacije o okruženju i individualne varijable različitosti.

1. Faktori situacije i okruženja. Veliki broj autora se u svojim istraživanjima bavio uticajem dimenzija koje se tiču situacije i okruženja, a koje motivišu, podstiču ili izazivaju nasilničku vožnju (Parker i ostali, 2002; Shinar, 1998; Lajunen i ostali, 1999; Hennessy i Wiesenthal, 1997; Ellison-Potter i ostali, 2001; Krahé, 2001, itd.). Rezultati ovih studija, ukratko rečeno, pokazali su da:

- Postoje situacije na putu koje izazivaju frustraciju vozača koja dalje vodi do nasilničkog ponašanja, kao odgovora na datu frustraciju.
- Vožnja u uslovima intenzivnog saobraćaja proizvodi učestale iritacije i negativne uticaje. Ovo izaziva stres vozača. Sa druge strane, stalna izlaganja uobičajenim dnevnim problemima (npr. zabrinutost oko posla, vožnja do posla i brige finansijske prirode) mogu imati uticaj na stres koji je povezan sa nasilničkom vožnjom. Na primer, Novaco i sar. (1991). proučavali su hroničnu izloženost saobraćajnoj gužvi i otkrili da je kod vozača koji su bili duže izloženi, došlo do porasta krvnog pritiska, snižavanja praga tolerancije i češće nasilničke vožnje.
- Anonimnost može rezultirati smanjenjem poštovanja prema drugima, manjim osećajem pristojnosti i nasilničkim ponašanjem. Elision i sar. (1995) su izveli terensku studiju radi testiranja efekata anonimnosti na agresivnost vozača i njihovo nasilničko ponašanje. Studija je poredila agresivnost vozača u uslovima anonimnosti sa vozačima u uslovima moguće identifikacije. Pretpostavljen je da će vozači u uslovima anonimnosti upotrebljavati zvučnu sirenu ranije, duže i češće, ako su na raskrsnici sputavani od strane vozača koji nije odmah krenuo na zeleno svetlo, od vozača u uslovima moguće identifikacije. Promatrani vozači nisu bili svesni da su predmet istraživanja. Vozači u uslovima anonimnosti su ranije, duže i češće upotrebljavali zvučnu sirenu.
- Buka, toplota i prisustvo drugih lica u vozilu mogu uticati na pojavu nasilničkog ponašanja. Toplota emituje negativni uticaj time što stvara nelagodu i nervozu vozača. Buka kao izazivač stresa okoline može umanjiti nečiji stepen tolerancije. Što se tiče prisustva drugih lica u vozilu, jedna studija je otkrila da su vozači ređe prolazili kroz crveno svetlo kada su se u kolima nalazila deca ili starije osobe (Porter i Berry, 2001). Sa druge strane, prisustvo

mladih u vozilu kojim upravlja neiskusan, mlad vozač, može doprineti njegovoј agresivnosti.

2. Individualne odrednice agresivnog ponašanja. Činjenica je da ne postaju sve osobe agresivne i nasilne na putu kada su izložene provokativnim situacijama. Zbog toga se smatra da je opravданo ispitivati varijable individualnih razlika koje potencijalno utiču na nasilničku vožnju. Postoji hipoteza, da se ponašanje nekih ljudi menja kada se nađu za volanom, tj. da se u vožnji ponašaju nasilno, a da takvo ponašanje za njih nije karakteristično u drugim životnim aktivnostima. Iz ovoga bi se moglo zaključiti da, za neke osobe, vožnja predstavlja katalizator za ispoljavanje agresivnosti i nasilničkog ponašanja. Međutim prema literaturi o agresiji, tendencija (crta ili naučeni obrazac ponašanja) ka agresiji je prilično stabilna, tako da karakteristike povezane sa nasilničkim ponašanjem osobe opstaju tokom vremena i u različitim situacijama (prema Lajunen & Parker, 2001). Dakle, opravданo je očekivati da će se karakteristike ličnosti pojedinca (u ovom slučaju sklonost ka agresiji) odraziti i na ponašanje u saobraćaju. Istraživanja koja su se posvetila ovom domenu uzročnosti nasilničke vožnje ukazala su na postojanje sledećih individualnih razlika:

- mlađi vozači češće pribegavaju nasilničkoj vožnji od starijih vozača;
- vozačko iskustvo može uticati na verovatnoću nasilničkog ponašanja u saobraćaju. Neka istraživanja su pokazala da su iskusniji vozači (sa većom pređenom kilometražom i više godina provedenim u saobraćaju) manje skloni da brzo napadnu i postupe agresivno, u odnosu na mlađe i neiskusne vozače;
- muškarci su više skloni nasilničkoj vožnji od žena;
- crte ličnosti su povezane sa nasilničkom vožnjom;
- crta ljutnje i agresivnosti su povezane sa nasilnikim ponašanjem u saobraćaju;
- osobe koje pripadaju tipu ličnosti A (ovaj profil je okarakterisan hroničnim osećajem žurbe, lakom pojавom besa i neprijateljskog osećanja, povećanjem takmičarskog duha, velike nestrpljivosti, težnjom ka agresivnim postupcima i nepristojnim verbalnim i psihomotornim manirima) sklone su nasilničkoj vožnji.

Pored prethodno navedenih faktora na pojavu nasilničkog ponašanja na putevima utiču i određeni društveni faktori. Iz perspektive teorije socijalnog učenja, agresivnost i nasilničko ponašanje je odgovor naučen kroz posmatranje ili oponašanje društvenih uzora. Nasilničko ponašanje, zbog toga, je rezultat normi, nagrada, kazni i modela kojima su individue bile izložene. Leon James (2000), tvrdi da je nasilnička vožnja delimično “*kulturno prenosiva*”. On tvrdi da su deca odgajana u sredini koja iskazivanje razdraženosti i besa smatra normalnim ponašanjem tokom vožnje, sklonija ispoljavanju nasilničkog ponašanja tokom vožnje. Oni koji voze na nasilnički način, mogu da budu delom naučeni od strane roditelja, vršnjaka, medija i iskustava na putu.

Pristup teorije socijalnog učenja, takođe, ukazuje da je potrebno ispitati i doprinos medija ovakvim ponašanjima. Reklame za automobile ističu neka opasna ponašanja u vožnji i

učestalo nude modele sa snažnim motorima i nazivima koji imaju agresivan prizvuk. Televizijski programi i filmovi često sadrže spektakularne scene automobilskih trka sa opasnom vožnjom, često kroz opterećene urbane puteve ili autoputeve. Ovo ima negativan uticaj, posebno na mlade vozače koji su skloniji nasilničkoj vožnji. Zato je Evropska unija donela direktive kojim se zabranjuju reklamiranja nebezbednih svojstava vozila, odnosno ovakvih ponašanja.

Na stavove vozača utiču stavovi porodice i prijatelja, ali i ono što oni vide na putu. Novaco (1991) smatra da obim do kog su vozači izloženi nekažnjavanju za nasilničko ponašanje u vožnji može, takođe, oslabiti inhibiciju agresivnog ponašanja. Ako vozači učestalo vide druge vozače kako ispoljavaju bes, prave skaredne gestove, voze na veoma malom odstojanju od vozila ispred (blisko sleđenje), ekstremno prekoračuju dozvoljene brzine, prolaze sa desne strane pri velikim brzinama ili naglo i bez obzira na druge vozače menjaju saobraćajne trake, onda ovo može doprineti kreiranju osećaja da su ta ponašanja normalna i društveno prihvatljiva.

Dakle, nasilničko ponašanje u saobraćaju je rezultat individualnih sklonosti, u prisustvu katalizatora okoline. Uloga ličnosti i predisponiranih tendencija koje vozač nosi sa sobom, ilustrovana je otkrićem da su oni koji ne poštuju svetlosne signale (prolaze na crveno svetlo) imali tri puta više prethodnih višestrukih prekršaja u poređenju sa onim koji poštuju pravilo crvenog svetla.

3. ZAKLJUČAK

Faktori nasilničkog ponašanja su multidimenzionalno i delikatno pitanje koje je veoma teško sagledati i objasniti u svim aspektima. Postoji širok spektar individualnih odrednica, faktora situacije i okruženja i društvenih faktora koji utiču na pojavu nasilničkog ponašanja u saobraćaju. Razmatrajući studije koje su se bavile ovom tematikom, može se uočiti da su nasilničkim ponašanjima podložniji vozači ako su:

- relativno mlađi,
- muškarci,
- u saobraćajnim situacijama koje garantuju anonimnost i/ili gde je beg veoma moguć,
- generalno usmereni na senzacionalizam ili agresivnost u ostalim društvenim situacijama,
- besni (možda i zbog događaja koji nisu vezani za saobraćaj),
- uvereni da poseduju nadmoćnije vozačke veštine,
- ometeni neočekivanim zagušenjem saobraćaja.

Pravi korak ka rešavanju problema nasilničkog ponašanja u saobraćaju bio bi tačno utvrđivanje njenih uzroka. Međutim, na ovo pitanje nije lako dati jednostavan odgovor. Vršeći pregled istraživanja koja su se bavila nasilničkim ponašanjem u saobraćaju može se zapaziti da su ova istraživanja bila ograničena, uprkos velikom interesovanju medija i šire javnosti. Dostupna istraživanja mogu se podeliti u dve kategorije: 1) ispitivanje vozača putem upitnika i vođenja dnevnika, i 2) manja terenska istraživanja sa malim uzorkom vozača. Utvrđivanje uzroka putem upitnika i dnevnika pružaju procenu samoprijavljenog, a ne

stvarnog ponašanja na putevima, a terenski eksperimenti su generalno bili projektovani da izazovu nasilničko ponašanje u kontrolisanim uslovima. Međutim i pored ovih nedostataka istraživanja su dala korisne rezultate koji daju okvirnu sliku pravca delovanja u cilju sprečavanja nasilničkih ponašanja. Ovo delovanje bi trebalo da zastupa multidisciplinarni pristup, a kroz primenu zakonske regulative, edukacije i tehničkih rešenja.

LITERATURA

1. Vidanović, I. (2006), Rečnik socijalnog rada, autorsko izdanje, Beograd
2. Ellison P., Govern J., Petri H., & Figler M. (1995), Anonymity and aggressive driving behavior, A field study, *Journal of Social Behavior and Personality* 10, 265-272.
3. Ellison-Potter, P., Bell, P., & Deffenbacher, J. (2001), The effects of trait driving anger, anonymity, and aggressive stimuli on aggressive driving behavior, *Journal of Applied Social Psychology*, 31, 431–443.
4. Hennessy, D., & Wiesenthal, D. L. (1997), The relationship between traffic congestion, driver stress and direct versus indirect coping behaviours, *Ergonomics*, 40, 348–361.
5. James, L., & Nahl, D. (2000), Aggressive driving is emotionally impaired driving, Presented at the Global Web Conference on Aggressive Driving, Ontario Ministry of Transportation, Canada.
6. Krahé, B. (2001), The social psychology of aggression, Hove, UK: Psychology Press.
7. Lajunen, T., Parker, D., & Summala, H. (1999), Does traffic congestion increase driver aggression? *Transportation Research Part F*, 2, 225–236.
8. Novaco R. (1991), Aggression on roadways. In: R Baenninger, editor. Targets of violence and aggression, North Holland: Elsevier Science Publishers, 253-326.
9. Parker, D., Lajunen, T., & Summala H. (2002), Anger and aggression among drivers in three European countries, *Accident Analysis and Prevention*, 34, 229–235.
10. Porter B., & Berry T. (2001) A nationwide survey of self-reported red light running: measuring prevalence, predictors, and perceived consequences, *Accident Analysis and Prevention*, 33, 735-741.
11. Shinar, D. (1998), Aggressive driving: the contribution of the drivers and the situation, *Transportation Research Part F*, 1, 137–160.
12. Stanojević P. (2009), Struktura i faktori rizika agresivnosti vozača u saobraćaju, Magistarski rad, FTN Novi Sad.

CAUSES OF VIOLENT BEHAVIOR IN TRAFFIC

Krsto Lipovac, Criminal-Police Academy, Zemun
Dragan Jovanovic, Faculty of Technical Sciences, Novi Sad
Predrag Stanojevic, VTŠSS from Urosevac, based in Zvecan

Abstract: The problem of bullying in traffic experienced its greatest expansion and is increasingly taking its toll in different incidentinim situations that happen every day, all around us. To reduce or eleminisali such behavior we must implement measures to treat the cause rather than the forms. This means that it is necessary to determine which are the causes of violent behavior in traffic. The main objective of this paper is the systematization of knowledge about the causes of violent behavior on the roads.

Previous studies as predictors of the primary factors considered in the two groups:

1. Factors of the situation and environment. A large number of authors in their research dealt with the influence of dimensions related to the situation and environment, and to motivate, encourage or induce violent behavior. The results of these studies, in short, have shown that:

- There cont'd on the road causing the driver frustration, which leads to violent behavior in response to the current frustration.
- Anonymity may increase respect for others, low sense of decency and violent behavior.
- Noise, heat, presence of other persons in the vehicle may affect the occurrence of violent behavior.

2. Individual determinants of violent behavior. The studies that have been devoted to this area of causality of violent behavior have pointed to the existence of the following individual differences: younger drivers often resort to violent behavior than older drivers, driving experience may affect the likelihood of violent behavior in traffic, men are more prone to violent behavior than women, personality traits associated with violent behavior; line of anger and aggression are associated with violent conduct by persons who belong to type A personalities are prone to violent behavior.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET
ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

**STANJE I KRETANJE NASILNIČKOG KRIMINALITETA U
REPUBLICI SRPSKOJ**

Mile Matijević

Panevropski univerzitet Apeiron – Fakultet pravnih nauka Banja Luka

Abstrakt: Nasilnički kriminalitet predstavlja jedan od najsloženijih i naokrutnijih oblika kriminaliteta. Posledice nasilničkog kriminaliteta su posebno teške, jer ugrožavaju život i tijelo čovjekata. U radu će se prezentirati statistički pokazatelji kretanja nasilničkog kriminaliteta na području Republike Srpske.

Mora se imati u vidu da je statistički pregled stanja i kretanja kriminaliteta, pa i nasilničkog, samo uslovno tačan, polazeći od poznatih učenja o „tamnoj brojci kriminaliteta“, koja je prisutna i kod ovih krivičnih djela.

U radu se daje pregled ukupnog kriminaliteta koji je registrovan u evidencijama policije, kao i strukturalni pregled pojedinih vrsta nasilničkog kriminaliteta (ubistva, telesne povrede, silovanja, razbojništva, razbojničke krađe, izazivanje opšte opasnosti). Potpunija i kompleksnija analiza stanja nasilničkog kriminaliteta bi bila tek kroz analizu presuda, koje su jedine relevantan pokazatelj krajnje reakcije države u vezi ovih delikata.

Ključne riječi: Nasilnički kriminalitet, nasilje, krivično djelo, stanje, kretanje kriminaliteta, tendencija,

**REZULTATI ISTRAŽIVANJA O STANJU I KRETANJU
KRIMINALITETA NA PODRUČJU REPUBLIKE SRPSKE ZA
PERIODU 2003-2008. GODINE**

Tabela 1. Stanje i kretanje kriminaliteta na području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	11,608	14,052	14,086	13,030	12,497	12,232	77,505
Opšti	10,469	12,652	12,589	12,240	11,693	11,588	71,231
Privredni	614	980	1,132	790	804	644	4,964
Prijavljeno lica	6,933	8,328	10,348	9,738	9,332	8,328	53,007
Povratnika	970	1,486	2,114	2,325	2,149	2,160	11,204
Maloljetnika	580	882	792	859	881	786	4,780

Kriminalitet na području Republike Srpske u periodu 2003 - 2009 god. ima tendenciju izvjesnog porasta broja krivičnih djela u prve tri godine, da bih nakon toga došlo do smanjenja, koje se približava početnom periodu.

Takvo kretanje karakteriše opšti kriminalitet, dok privredni kriminalitet ima neuravnoteženu tendenciju (povećanje, naglo smanjenje, povećanje, smanjenje)¹.

Broj prijavljenih lica je uglavnom skladan broju krivičnih djela. Povratnici su u stalnoj tendenciji povećanja, što ukazuje na ozbiljnost nasilništva. Maloljetnici su približno skladni broju ukupnog broja prijavljenih lica i kreće se do 5 - 10 % ukupnog broja prijavljenih lica.

Tabela 2. Stanje i kretanje opšteg kriminaliteta na području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	10,469	12,652	12,589	12,240	11,693	11,588	71,231
Po NN učiniocu	7,637	9,558	9,242	8,454	7,390	7,646	49,927
Naknadno rasvjetljenopo NN učiniocu	2,612	3,119	4,388	4,486	3,170	3,187	20,962
Rasvjetljeno po NN učiniocu	34.2	32.63	47.48	53.1	42.8	41.7	42%
Prijavljeni lica	5,850	7,015	8,993	8,935	8,487	7,709	46,989
Povratnika	941	1,384	1,954	2,225	2,119	2,071	10,694
Maloljetnika	577	882	787	859	872	781	4,758

Opšti kriminalitet kao značajno brojniji dio ukupnog kriminaliteta u posamtranim periodu približan je u tendenciji kretanja stanju i kretanju ukupnog kriminaliteta (prve tri godine ima izvjestan porasta, pa blago smanjenje). Kako nasilnički kriminalitet predstavlja dio opšteg kriminaliteta, u strukturi opšteg kriminaliteta mogu se tražiti pojedine karakteristike i nasilničkog kriminaliteta.

Od ukupnog broja krivičnih djela opšteg kriminaliteta značajan broj (i do 80%) zauzimaju krivična djela koja su izvršena od strane nepoznatog učinjoca). Naknadnom kriminalističko istražnom i operativnom djelatnošću pripadnika policije i tužilaštva otkrije se i rasvjetli tek do 50% nepoznatog kriminaliteta (procenat rasvjetljenosti krivičnih djela po NN učiniocu je u tom procentu i u drugim zemljama).

Povratnici su brojna kategorija izvršilaca krivičnih djela opšteg kriminaliteta. Iz statističkog pregleda je vidljivo da je broj povratnika u tendenciji povećanja u svakoj narednoj godini².

Maloljetnici su prisutni kao učinioци krivičnih djela opšteg kriminaliteta u procentu do 10%. U daljima pregledima stanja i karakteristika vidjećemo u kojim krivičnim djelima su maloljetnici prisutniji.

¹ Statistika privrednog kriminaliteta u suštini odražava „stepen efikasnosti“ nadležnih organa u otkrivanju, procesuiranju ovih krivičnih djela, bez apsolutnog zaključka o stvarnom broju krivičnih djela. Ovo tumačenje se temelji na učenju o tamnoj brojci kriminaliteta, koja je najveća u oblasti privrednog kriminaliteta.

² Bilo bi značajno detaljnije istražiti strukturu povratnika (opšti, specijalni), iz čega bi se mogli sagledati i drugi fakti i karakteristike učinilaca nasilničkih i drugih krivičnih djela.

Tabela 3. Stanje i kretanje krivičnih djela protiv života i tijela na području Republike Srpske 2003 -2008 .

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	862	958	929	1,066	1,102	935	5,852
Po NN učiniocu	153	208	207	213	220	187	1,188
Naknadno rasvjetljeno po NN učiniocu	119	172	191	196	199	172	1,049
Naknadno rasvjetljeno po NN učiiocu	77.8	82.7	92.3	92.1	90.5	92.4	88%
Prijavljeni lici	1,051	1,185	1,168	1,364	1,439	1,514	7,721
Povratnika	100	168	234	167	110	190	969
Maloljetnika	50	72	72	64	55	69	382

Krivična djela protiv života i tijela predstavljaju najteže oblike nasilničkih delikata, jer se njima ugrožava život čovjeka kao najveća vrijednost, kao i tijelo. Ova krivična djela nisu u ukupnom broju među brojnijima, međutim, po svojoj težini, složenosti svakako da zaslužuju posebnu pažnju. Posebno je značajno izučavanje i analiziranje uzroka, uslova i povoda vršenja navedenih krivičnih djela. Broj krivičnih djela po NN učiniocu nije značajan, jer ne prelazi procenat od 30%, međutim i taj procenat je dovoljno velik da bi se nadležni organi posebno posvetili otkirivanju i razjašnjavanju takvih krivičnih djela. Naime ova krivična djela posebno unose strah, nesigurnost kod građana.

Procenat naknadnog rasvjetljavanja ovih krivičnih djela je uglavnog visok tj. preko 70% pa čak i do 90%, što govori o efikasnosti nadležnih organa. Međutim, trebalo bi posebno analizirati najteža krivična djela koja često ostaju i nerasvjetljena, iako su malobrojna.

Broj povratnika kod krivičnih djela protiv života i tijela je prisutan u procentu nešto manjem u odnosu na ukupan opšti kriminalitet. Razumljivo je da se ovdje najčešće radi o opšte povratu, jer su rijetki slučajevi tzv. Specijalnih povrata, tj. Višetruki ubica. Maloljetnika u izvršenju krivičnih djela opšteg kriminaliteta ima u manjem procentu, ali su prisutni.

Tabela 4. Stanje i kretanje krivičnih djela ubistva na području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	39	30	24	31	35	25	184
Po NN učiniocu	14	15	12	15	17	12	85
Naknadno rasvjetljeno po NN učiniocu	7	12	9	14	15	11	68
Rasvjetljeno po NN učiniocu %	50	80	75	92.9	90.9	92.4	80.2%
Prijavljeni lici	35	32	23	30	40	35	195
Povratnika	5	10	1	5	10	4	35

Ubistva, kao najteža krivična djela nisu brojna, (kreću se od 24 do 39 u jednoj godini). U prve tri godine posmatranog perioda ubistva imaju tendenciju smanjenja, a onda mali porast, pa opet smanjenje. Znači, da ubistva u ukupnom ambijentu nemaju tendenciju povećanja, već se kreću u obimu koji je iz godine u godinu sličan.

Ubistva po NN učiniocu kao posebno težak oblik ubistva u istraživanom periodu ima približan broj (7 do 17), dok je rasvjetljenost u porastu, pa u padu, porastu, pa opet u padu. Procentualno gledalo najbolji procenat se bilježi 2006 godine (92,9%).).

Kod ovih krivičnih djela značajno je zapaziti i konstatovati da svako nerasvjetljeno ubistvo koje je izvršeno od strane NN učinioca, značajno opterećuje nadležne organe u budućem vremenu što mora predstavljati i dugoročan zadatak tih organa³. Broj prijavljenih lica je približan broju krivičnih djela, ali uglavnom veći, što govori o postojanju i prisustvu oblika saučesništva u izvršenju ubistava. Povratnici kod ovih krivičnih djela su su malobrojni, ali ipak prisutni⁴, Maloljetnici kao izvršioci ubistva su pojedinačni slučajevi, ali ipak postoje.

Tabela 5. Stanje i kretanje krivičnih djela ubistvo u pokušaju na području Republike Srpske 2003 -2008 .

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	61	43	29	42	25	21	221
Po NN učiniocu	13	15	13	14	8	7	70
Naknadno rasvjetljeno po NN učiniocu	11	13	12	10	8	7	61
Rasvjetljeno po NN učiniocu %	84.6	86.7	92.3	73.3	100	100	89.4%
Prijavljaeno lica	59	38	29	42	27	39	234
Povratnika	6	6	2	4	3	4	25
Maloljetnika	0	2	2	1	0	0	5

Broj pokušaja ubistva, kao blaži oblik dovršenog krivičnog djela. U posmatranom periodu evidentiran je manji brojan ovih delikata, koji imaju djelimičnu tendenciju pada broja krivičnih djela iz godine u godinu. Broj krivičnih djela po NN je značajan (oko 30%) što govori o izvjesnoj kriminološkoj složenosti ovih krivih djela, dok je broj rasvjetljenosti od 84,6 do 100%.

Prijavljena lica kao učinioci, su skladni broju krivičnih djela, ili nešto brojniji s obzirom na postojanje saučesništva više lica. Povratnici su malobrojni, i nemaju neki trend, dok su maloljetnici pojedinačni, ili ih nema među izvršiocima.

Tabela 6. Stanje i kretanje krivičnih djela protiv polnog integriteta na području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	55	71	57	69	54	51	357
Po NN učiniocu	17	20	19	21	17	16	110
Naknadno rasvjetljeno po NN učiniocu	14	20	19	19	17	16	105
Rasvjetljeno po NN učiniocu %	82.4	100	100	89.5	100	100	95.32%
Prijavljenih lica	60	67	60	84	57	66	394
Povratnika	13	9	12	15	10	12	71
Maloljetnika	1	2	3	2	1	1	10

³ Na području Republike Srpske postoji nekoliko desetina nerasvjetljenih ubistava koja su učinjena od strane nepoznatog učinioca. I danas, pa i ubuduće ti nerasvjetljeni slučajevi, posebno teskih ubistava, bice aktuelan problem isto kao i svako novo ubistvo, bez obzira na protok vremena.

⁴ Postoji jedan višestruki ubica u posmatranom periodu (specijalni povrat), koji se već može tretirati kao „serijski“, što je u svjetu „kriminalni hit“, a kod nas na sreću još vrlo rijedak slučaj. Takva momentalna situacija ne znači da u budućem vremenu neće biti i brojnijih slučajeva. (Svakako da moramo imati rezervu prema ovoj konstataciji, kada imamo u vidu nerasvjetljene slučajeve, sobzirom na nedovoljno naučno i praktično bavljenje „tamnom brojkom kriminala“).

Krivična djela protiv polnog integriteta su specifična krivična djela zbog načina saznanja, svojstava učinioca, kao i odnosa žrtve prema krivičnom djelu, učiniocu. U posmatranim godinama ova krivična djela nisu u tendenciji porasta, pada, već imaju stepenast trend (veći, manji broj). Oko trećina krivičnih djela je učinjena od strane NN učinioca što predstavlja karakteristiku kriminogenosti učinilaca ovih krivičnih djela. Pripadnici policije i tužilaštva naknadnom istražnom djelatnošću otkrivaju i rasvjetljavaju takva krivična djela u visokom procentu (82 do 100%).

Broj prijavljenih lica je manji, ali i veći od broja krivičnih djela, što govori o različitim okolnostima učešća lica i saučesništva kod ovih delikata. Povratnici⁵ u izvršenju krivičnih djela protiv polnog integrateta su prisutni u oko 20 do 30%, što nije mali broj, i govori o nekim kriminološkim, a vjerovatno i viktimološkim karakteristikama i svojstvima učinioca i žrtava. Maloljetni učinioci su pojedinačni slučajevi, što je pozitivno i daje nadu u izvjesno bolje stanje u ovoj oblasti u budućosti.

Tabela 7. Stanje i kretanje krivičnih djela silovanja području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	26	25	14	21	18	15	119
Po NN učiniocu	8	8	7	8	7	6	44
Naknadno rasvjetljeno po NN uč.	5	7	7	5	7	6	37
Rasvjetljeno po NN uč. %	62.5	87.5	100	60	100	100	85%
Prijavljeno lica	24	27	19	20	18	22	130
Povratnika	7	6	5	5	5	6	34
Maloljetnika	0	1	1	0	0	0	2

Silovanje kao najteži delikt protiv polne slobode čini oko polovinu ukupnog broja krivičnih djela protiv polne slobode. Silovanja učinjena od strane nepoznatih učinilaca su brojna, u nekim periodima čine i skoro polovinu prijavljenih krivičnih djela.

Naknadna rasvjetlenost tih krivičnih djela kreće se od 62 pa čak i do 100 %. Visok procenat naknadne rasvjetlenosti učinilaca ovih krivičnih djela je veoma značajna za ukupno stanje kriminaliteta, a posebno sa stanovišta žrtve krivičnog djela. Prijavljena lica su uglavnom skladna broju krivičnih djela, sa izvjesnim odstupanjima.

Povratnici kod silovanja su brojni u procentualnom obliku i do 30%, što govori o društvenoj opasnosti ovih delikata. Međutim, i ovdje nismo sigurno o kakvim povratnicima se radi. Maloljetni izvršiocu su malobrojni, ili ih nema među prijavljenim izvršiocima.

Tabela 8. Stanje i kretanje krivičnih djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine na području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	301	252	281	283	266	235	1,618
Po NN učiniocu	174	141	173	164	154	136	942

⁵ I kod ovih povratnika bi trebalo dalje istražiti strukturu povratnika (opšti, specijalni), jer bi se tek tada dobila stvarna slika karakteristika učinilaca ovih krivičnih djela.

Naknadno rasvjetljeno po NN učiniocu	55	45	84	83	80	79	426
Rasvjetljeno po NN učiniocu %	31.6	31.9	48.6	50.9	52	58	45.5%
Prijavljeno lica	199	150	209	214	178	183	1,133
Povratnika	25	31	32	13	29	30	160
Maloljetnika	9	8	5	9	2	2	35

Krivična djela protiv opšte sigurnosti lica i imovine su brojnija, i imaju malu tendenciju smanjenja, pa povećanja, a onda opet smanjenja. Broj ovih krivičnih djela po NN učiniocu je znatan, i do 50%, što predstavlja značajnu društvenu opasnost, jer se radi uglavnom o krivičnim djelima koja izazivaju pozornost javnosti.

Pripadnici policije i tužilaštva naknadno rasvjetjavaju od 31, do 58 %.krivičnih djela koja su učinjena od strane NN učinioca. Ovaj podatak govori o složenosti načina izvršenja ovih krivičnih djela, i težini u pronalaženju učinioca.

Povratnici kod ovih krivičnih djela su prisutni u malom broju sa tendencijom smanjenja. Maloljetnici se pojavljuju kao učinioci i kod ove grupe nasilničkih delikata, što ukazuje na izvjesnu prisutnost karakteristika ovih krivičnih djela kod pojedinih maloljetnika.

Tabela 9. Stanje i kretanje krivičnih djela razbojništva i razbojničke krađe na području Republike Srpske 2003 -2008.

Struktura	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Ukupno
Ukupno	297	286	227	207	167	194	1,378
Po NN učiniocu	276	268	214	192	155	180	1,285
Naknadno rasvjetljeno po NN učiniocu	79	111	98	93	78	70	529
Rasvjetljeno po NN učiniocu %	28.63	41.5	45.8	48.7	50%	39.1	42.2%
Prijavljeno lica	159	193	181	146	132	132	943
Povratnika	31	81	55	44	40	40	291
Maloljetnika	19	11	40	10	9	9	98

Krivična djela razbojništva i razbojničke krađe su takođe brojna i kreću su u pravcu smanjenja iz godine u godinu, sa izuzetkom poslednje godine.

Krivična djela razbojništva i razbojničke krađe su svakako klasična nasilničko imovinska krivična djela, koja se najčešće vrše na vrlo perfidan način, uz nastojanje da učinilac ostane neotkriven. Tako je broj ovih krivičnih djela po NN učiniocu veoma velik, i dostiže procenat i preko 90%, što dovoljno govori o karakteristikama istih.

Procenat naknadne rasvjetljenosti razbojništava i razbojničkih krađa je dosta nizak, i kreće se u procentu od trećine pa do polovine od ukupnog broja krivičnih djela koja su izvršena od strane NN učinioca.

Broj povratnika kod ovih krivičnih djela i značajan, čak dostiže procenat i do 40% što ukazuje na svojstva i karakteristike razbojnika. Naime, ovdje se radi najčešće o višestrukim specijalnim povratnicima, koji vrše ova krivična djela u vidu zanimanja, zanata.

Primjetno je da je i broj maloljetnik razbojnika značajan, (čak u jedoj godini skoro kao i punoljetnih učinilaca), što ukazuje na ozbiljnost problema maloljetničke delinkvencije u ovoj oblasti.

ZAKLJUČAK

Nasilnički kriminalitet na području Republike Srpske u poslednjoj deceniji predstavlja oblast kriminaliteta kojoj se nadležne policijske agencije sa optimalnim uspjehom suprostavljaju. Pre svega, preventivna djelatnost policije značajno doprinosi izvjesnoj „kontroli“ mogućih kriminogenih pojedinaca, grupa koje su potencijalni učinioци nasilničkih delikata.

Međutim, svakako da jedan broj krivičnih djela je „neminovan“ i ti delikti se događaju neovisno od preventivno – represivne djelatnosti policije. Prema pokazateljima u statistikama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske ukupan broj krivičnih djela opštег kriminaliteta, a u okviru istih i nasilničkih delikata u poslednjim godinama ima tendenciju pada. Posebno jeznačajno istaći da je procentualna efikasnost u otkrivanju učinilaca ovih krivičnih djela u porastu, i kod nekih oblika i primjerno visoka. To svakako govori o snazi – efikasnosti otkrivačkih organa u blagovremenu postupanju i privođenju krivičnoj odgovornosti učinilaca.

U okviru detaljnije analize stanja i kretanja nasilničkih delikata, mogu se primjetiti pojedini statistički „raskoraci“, koji ukazuju na ipak nedovoljne i lošije rezultate u pojedinim oblicima rasvjetljavanja nasilničkih delikata (ubistva po NN učiniocu), razbojništva, izazivanje opšte opasnosti, što ukazuje na potrebu i detaljnije analize pojedinačnih slučajeva, o čemu se u poslednje vrijeme „povremeno“ podsjeća javnost, a i službeni organi. U sveukupnoj ocjeni stanja i kretanja nasilničkog kriminaliteta može se zaključiti da je isti na području Republike Srpske u kontrolisanom – optimalnom broju u odnosu na zemlje okruženja, što ne znači da se mora i može biti i zadovoljno u cijelokupnoj ocjeni bezbjednosti u ovoj oblasti.

LITERATURA:

1. Bošković M, Kriminologija, Pravni fakultet Novi Sad, 2006
2. Ignjatović Đ, Kriminologija, Nomos, Beograd, 1997.
3. Matijević M, Kriminološko – kriminalističke karakteristike tamne brojke kriminaliteta, Oktobarski prvički dani, Pravni fakultet Banja Luka, 2008.
4. Matijević M, Nasilnički kriminalitet – rezultati dosadašnjih istraživanja, Oktobarski prvički dani, Banja Luka, 2009.
5. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Izvještaj o radu, stanju kriminaliteta 2003-2008.
6. Marković I, Osnovi kriminologije, Pravni fakultet Banja Luka, 2007.
7. Radovanović D, Delikti nasilja, (krivično pravni i kriminološki aspekt), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2002.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

ETIOLOGIJA I PREVENCIJA NASILJA

Aleksandar Milić

Panevropski univerzitet „Apeiron“ Banja Luka

Apstrakt: Nasilja su socio-patološki oblici doživljanja reagovanja i ponašanja. Ispoljavaju se u vidu napada na žrtve koje sprečavaju zadovoljenje potreba pojedinca ili grupe. To je primjena sile ili moći u savladavanju prepreka, češće žrtava kojima se narušavaju somatsko i mentalno zdravlje.

Nasilja su predmet proučavanja psihologije, posebno forenzičke psihologije, kriminologije i pravosuđa. U osnovi svih nasilja je patogeni faktor koji je uslovljen nezdravim odrastanjem u disfunkcionalnim socijalnim uslovima – posebno porodicama, školi, među vršnjacima i užoj socijalnoj sredini.

Poseban problem su nasilja i agresije usmjerene ka čovjeku u formi fizičkog, verbalnog i neverbalnog nasilja. Razorne posljedice nasilja uslovjavaju blagovremenu i adekvatnu identifikaciju modaliteta, njihovu etiologiju i blagovremenu prevenciju na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou.

Ključne riječi: nasilja, agresije, modaliteti, etiologija, prevencija.

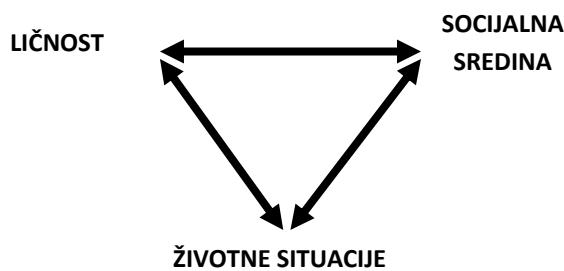
Aktivnosti i ponašanja, posebno poremećena ponašanja-nasilja i agrasije su specifična područja i predmet proučavanja brojnih društvenih nauka, posebno psihologije i njenih disciplina – razvojne psihologije, pedagoške psihologije, medicinske psihologije, kliničke psihologije i psihopatologije, socijalne patologije, policijske, kriminalističke, forenzičke, sudske psihologije i drugih nauka (pedagogije, socijalnog rada, sociologije, medicine – psihiatrije, pravosuđa, ekologije...).

Nasilju i agrasijama-ekstremnim socio-patološkim pojavama neophodan je interdisciplinarni pristup, a posebno sveobuhvatno istraživanje i upoznavanje fenomenologije, etiologije, posljedica, razvoja ove pojave i njene prevencije.

Istraživanjem i forenzičko-psihološkim vještačenjem bitno je identifikovati simptome i znakove-oblike (modalitete), dimenzije, učestalost; upoznati njihovu složenu etilogiju; negativne refleksije; prognostiku i reakcije društva (intervencije) – preventivne, represivne, korektivne i druge.

Svi modaliteti nasilja i agrasija su simptomatični po izrazito složenoj etiologiji, materijalnim i razornim zdravstvenim i egzistencijalnim posljedicama. Etiologija je primarna determinanta svih poremećaja u ponašanju, a posebno nasilja i agresija.

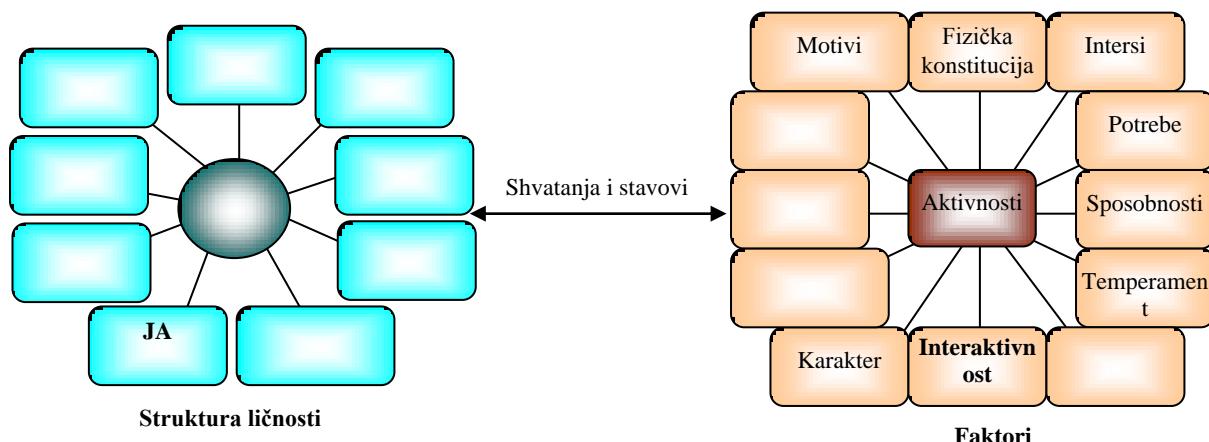
U centru svih dogadanja, pored brojnih faktora, je **ličnost** i njena interakcija sa socijalnom sredinom koja rezultira povoljnim i/ili nepovoljnim životnim situacijama (shema 1).

Šema 1. Ličnost – socijalna sredina – životne situacije

Socijalna sredina (socijalni svijet, socijalni milje) djeluje na razvoj ličnosti, njenih složenih svojstava – crta (strukture) ličnosti: fizičke konstitucije, sposobnosti, temperamenta, karaktera, potreba, motiva, interesa, shvatanja i stavova.

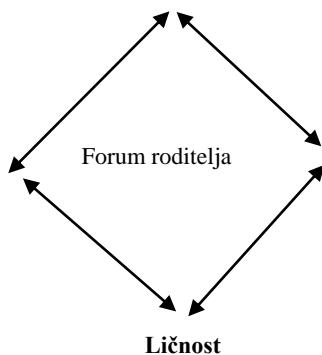
Struktura ličnosti (crte ličnosti) su rezultanta djelovanja brojnih faktora: familiogenetskih, socijalnih (porodice, škole, vršnjaka, medija, uže i šire socijalne sredine...), nivoa aktiviteta osobe u razvoju i njenog zrenja (uzrasta). Djelovanje faktora je visoko korespondentno i interaktivno (shema 2).

Šema 2. Interaktivnost i korespondentnost faktora socijalne sredine i strukture (crta ličnosti)

Optimalna struktura sličnosti je osnova zrelosti, otpornosti i imuniteta ličnosti na riziko faktore socijalne sredine.

U centru pažnje su optimalni faktori razvoja ličnosti ali i nedostatni faktori koji rezultiraju nezrelošću, vulnerabilnošću i podložnošću osobe, uticaju endogenih (unutrašnjih) i egzogenih (spljašnjih) faktora razvoja ličnosti (shema 3).

Šema 3. Faktori razvoja ličnosti

Osnovni faktori, šire shvaćeni, su biološke osnove – familio-genetske predispozicije; psihološke osnove – odrastanje; socijalne osnove – socijalizacija i internalizacija; faktori socijalne sredine – porodica, škola, mediji, uža i šira socijalna sredina, religijske institucije, radne organizacije i druge institucije (policija, pravosuđe, socijalni rad, zdravstvene institucije, nevladine organizacije...); aktivizacija djece, maloljetnika i osoba drugih uzrasta i faktor zrenja (odrastanja)-od uzrasta djece, mladalaštva i odraslih osoba, čije odrastanje i formiranje traje do kraja života.

Posebno je bitno istaći specifičnosti dječjeg i maloljetničkog uzrasta u kojem se formiraju, procesom socijalizacije i internalizacije, stavovi i shvatanja o modlitetima komunikacija, interakcija i transakcija u porodici, školi i širem društvenom kontekstu.

Porodica je temeljni faktor razvoja zdrave, zrele i otporne ličnosti, a koju modeluju stalni i raznovrsni socio-psihološki mehanizmi. Porodica može biti **funkcionalna i disfunkcionalna**.

Funkcionalnu porodicu determinišu ljubav, sigurnost, toplina, povjerenje, zaštita, nježnost, pomoć, podrška, razumijevanje, savjetovanje, objašnjavanje, tolerancija, vaspitno vođenje, saradnja, pripadnost, materijalni i socijalni status, identitet, uvažavanje, samouvažavanje... Determinante funkcionalnosti porodice imaju pozitivne refleksije na zdravo odrastanje djece i drugih članova porodice.

Disfunkcionalnu porodicu determinišu nedostatak ljubavi, nesigurnost, odbačenost, presija, agresivnost, pritisak, napetost, neprijatnost, bezvoljnost, apatija, negativizam, agresije, bježanje, ulazak u delikventne grupe... Determinante disfunkcionalne porodice imaju negativne refleksije na odrastanje i razvoj ličnosti.

Psihološko-forenzička istraživanja pokazuju da su počinioци nasilja, pored nepovoljnih uticaja drugi faktora formiranja ličnosti, da su počinioци nasilja odrastali u disfunkcionalnoj porodici, školi i nepovoljnoj užoj socijalnoj sredini.

Škola je, po svojoj namjeni, ciljevima, sadržajima i formama funkcionisanja i organizovaniji, značajan faktor razvoja ličnosti. Škola obezbjeđuje emocionalni, intelektualni i socijalni razvoj, a po značajnim obilježjima i po efikasnosti djelovanja, može biti **funkcionalna i disfunkcionalna**.

Funkcionalnu školu determinišu prihvatanje, upoznavanje, razumijevanje, uvažavanje, podrška, pomoć, tolerancija, komunikacija, interakcija, povjerenje, dobronamjernost, motivisanost, radost i ugoda, radne navike (samopotvrđivanje), doživljaj uspješnosti, kreativnost, istrajnost, okupacione aktivnosti, stabilnost... Determinante funkcionalne škole imaju pozitivne refleksije na stjecanje znanja, vještina i navika i druga obilježja zdrave, zrele i kompetentne ličnosti.

Disfunkcionalnu školu determinišu nedostatak poznavanja, distanciranje, službenost, nepovjerenje, netrpeljivost, zlonamjernost, napetost, neugoda, nedostatak podrške i pomoći, omalovažavanje, nepovoljna klima, dosađivanje, izbjegavanje časova, otuđenje, povrede, agresije, prijetnje...

Determinante disfunkcionalne škole, kao i determinante disfunkcionalne porodice imaju negativne refleksije na zdravo odrastanje i razvoj sposobne i kompetentne ličnosti i postaju riziko faktor poremećaja ličnosti i ponašanja.

Školska klima je najviše narušena netrpeljivošću, nedostatkom povjerenja, negativnim stavovima nastavnika, prijetnjama, nasiljem, agresijama, negativizmima i otporima u komunikaciji i inetarkciji na relaciji nastavnik – učenik; nastavnik – nastavnik; učenik – nastavnik; učenik – učenik; nastavnik – roditelj... Nekada je nastavnik bio osnovni glavni, a često i jedini nosilac obrazovne i vaspitne djelatnosti u školi. Danas se situacija znatno izmijenila. Zbog obuhvata čitavih generacija osnovnim i srednjim obrazovanjem i zbog sve složenijih uslova života i vaspitanja mladih, u oblasti vaspitanja, pored nastavnika rade i drugi raznovrsni profili-**školski pedagozi, psiholozi, socijalni i zdravstveni radnici, defektolozi, socioolozi, vaspitači u produženom boravku učenika i dr.**

Optimalna školska klima značajno i pozitivno utiče na razvoj zrelosti ličnosti učenika kao i drugih aktera u vaspitno-obrazovnom procesu.

Zrelost ličnosti determiniše fizičko, psihičko i socijalno blagostanje, pravilno opažanje sebe i drugih, prihvatanje sebe i drugih, usmjerenost na zadatok (a ne probleme), etičnost, intelektualna efikasnost, socijalna adekvatnost, emocionalna sigurnost, tolerantnost, bezbrižnost, kontrola emocija, nezavisnost, odsustvo anksioznosti, emocionalna toplina,

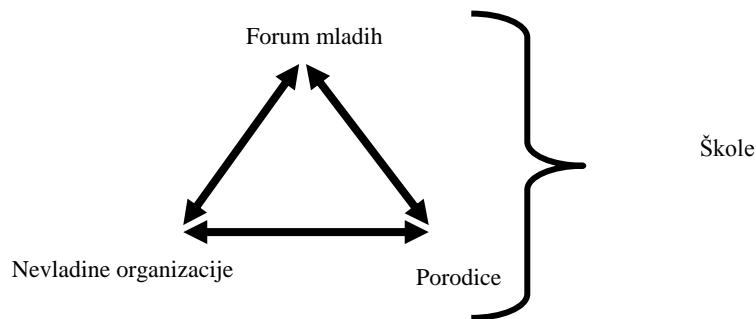
nesebičnost, adaptivnost, radinost, osjećaj prihvaćenosti, frustraciona tolerancija i efikasno reagovanje na traumatske i stresne situacije... Zrele ličnosti rjeđe ispoljavaju poremećaje u ponašanju-agresije i nasilja i rjeđe obolijevaju. Nezrelost ličnosti determiniše naivnost, neodlučnost, nekritičko i kruto postupanje, nerealni stavovi prema sebi i drugima (porodici...), pristrasnost, avanturizam, sugestibilnost, otpor, negativizam, destruktivnost, asocijalnost, introvertnost, negativni slef-koncept (sliku o sebi), negativan odnos prema drugima i prema radu, poremećaj moralnosti i stava prema moralnim vrijednostima, podložnost negativnim uticajima vršnjaka, nesposobnost u upravljanju emocijama i unutrašnjim potrebama, simptomi neurotskog zamora... Nezrelost podrazumijeva sklonost poremećenom ponašanju – agresijama, nasilju, destrukciji, kriminalitetu... Opšte, posebne predispozicije i faktori odrastanja značajno određuju skript ponašanja, stil življenja, kao i **otpornost (jačinu ličnosti)-stabilnost**, ravnotežu, sigurnost, optimalan eksplanatorni stil (optimizam), interni lokus kontrole, borbenost, životnu poduzimljivost i organizovanost, aktivitet, samostalnost, samoinicijativnost, inventivnost, kreativnost, konstruktivnost i stvaralaštvo...

Neotpornost (vulnerabilnost) podrazumijeva preosjetljivost koju determinišu slabost, ranjivost, krhkost, nepovoljan eksplanatorni stil (pesimizam), intravertnost, asocijalnost, stidljivost, životnu nepoduzimljivost, neorganizovanost, eksterni – slab lokus kontrole, sugestibilnost, bezvoljnost, apatiju... Neotpornost ličnosti ima izrazito negativne refleksije na daljnji poremećaj ličnosti i ponašanje. Neotporne osobe su sklone obolijevanju, stresu, traženju dodatnih oslonaca i snaga u agresiji, nasilju, psihohaktivnim supstancama, destrukcijama... (“psihološko - invalidski štap”).

Za razvoj zdrave, zrele, otporne i sposobne ličnosti su **štetne stresogene narušene porodične, školske i vršnjačke interakcije** u kojima **dominiraju** brojni modaliteti **agresija i nasilja**.

Nasilja i agresije kao **socio-patološke pojave**, su u centru pažnje društvene zajednice i cjelokupnog socijalnog svijeta, kako **po učestalosti** tako i po specifičnoj simptomatologiji, patogenezi, etiologiji i posljedicama. Posljedica su brojnih nepovoljnih faktora, a najčešće: nedostatak **zdravih motivacionih mehanizama u zasnivanju i održavanju** brakova, bračnih i porodičnih odnosa; **poremećaji emocionalnih odnosa** – nedostatka međusobne ljubavi, odanosti, povjerenja, solidarnosti, iskrenosti i radoći; **poremećaji materijalne i socijalne sigurnosti porodice**; **poremećaji načina i oblika komunikacija, interakcija i transakcija** u porodici; **poremećaji u funkcionalisanju** porodice; **porast psihosocijalnih problema i neadekvatnih načina njihovog rješavanja**; **slabljenje i pad nivoa socijalizacije** pojedinih članova porodice i “njegovanje” **najprimitivnijih oblika neverbalnih, verbalnih i “fizičkih” komunikacija** kao oblika agresija i nasilja, uopšte u zajednici, pa i u **porodici, školi, medju vršnjacima, na medijima...** čije su štetnosti razorne, zabrinjavajuće i često katastrofične.

Nasilje i agresije se odvija u trijadi – u neskladnoj komunikaciji, interakciji i transakciji nasilnika i žrtve koji su u međusobnoj formalnoj, kulturološkoj, socijalnoj i emocionalnoj povezanosti (shema 4).

Šema 4. Trijada nasilja u porodici

Komunikacije, interakcije i transakcije (međusobnih poruka) aktera nasilja su visoko **korespondentne** sa pojavnim oblicima, dimenzijama i simptomatologijom, etiologijom, posljedicama, prognostikom (dalnjim razvojem) i preventivnim reakcijama društvene zajednice i njenih subjekata zaštite.

U osnovi svih nasilja i agresija je **patogeni faktor**. Izvori destruktivnih snaga su **patološki nagoni, potrebe i motivi** koji su sigurni **znaci (indikatori)** poremećaja i **patologije ličnosti**, različite simptomatologije i njihovih brojnih refleksija.

Pored brojnih i različitih oblika nasilja i agresija, u bilo kom vremenu i prostoru, posebnu pažnju, sa **psihološkog, socijalnog, pedagoškog, pravnog, policijskog i sudskog** aspekta, zaslužuje **nasilje u porodici, školi, među vršnjacima, u poslovnim odnosima...**koje je u dosadašnjim običajnim, etičkim, kulturološkim pa i pravnim okvirima, **bilo u sjenci** i predstavljalo tamnu brojku. Posebno je bilo zanemareno i ne procesuirano nasilje u porodici koje je, pored brojni drugih faktora, značajan izvor psihopatizacije ličnosti nasilnika.

Aktuelnim KZ je regulisano **nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici** pri čemu se sankcioniše svaki oblik ugrožavanja **spokojstva, duševnog zdravlja i tjelesnog integriteta**.

Sa dijagnostičkog i terapijskog aspekta i drugih aspekata reakcija subjekata zaštite (policije, socijalnog rada, zdravstva, školstva, nevladinog sektora, medija i pravosuđa...) potrebno je identifikovati psihosocijalne karakteristike (psihosocijalni profil) aktera nasilja, posebno nasilnika, a i njegove žrtve.

Psihološki profil nasilnika podrazumijeva određeni nivo psihopatizacije, impulsivnosti, agresivnosti i sadizma, nesigurnosti, asocijalnosti, sklonosti piganstvu, destrukcijama, lažima, antisocijalnosti, etičke defektnosti, nedostatak osjećajnosti, nedosljednosti, emocionalne promjenljivosti i labilnosti, paranoidnosti, ljubomore, odbačenosti, nedostatka osjećaja krivnje, neintegriranosti, neprilagodljivosti, razdražljivosti (iritabilnosti), neurotičnosti i psihotičnosti,...

Žrtve su rjeđe psihopatizirane, neupadljive su, inferiorne, nesigurne, uplašene, rjeđe agresivne, neotporne, zavisne, ranjive, psihoneurotizirane, preosjetljive, oslabljene... Nasilje se uči i prenosi od ličnosti do ličnosti, od djeteta – žrtve do odraslog – tiranina. U brojnim porodicama nasilja i agresije su skript ponašanja ili sastavni dio stila reagovanja, povezane sa primitivizmom, regresivnim reagovanjem i ponašanjem i učenjem nasilnog i agresivnog ponašanja.

Nasilja i agresije su ekstremne socio-patološke pojave povezane i uslovljene sa mentalnom zaostalošću, poremećajima emocija, nagona, motiva, unutrašnjim i vanjskim konfliktima, slabljenjem ili slomom adaptivnih snaga, smanjenom otpornošću ili izrazitom vulnerabilnošću (neotpornošću), siromaštvo, niskim socijalnim nivoom... Nasilja i agresije su čest uzrok i/ili posljedica mentalnih poremećaja.

Neophodno je permanentno istraživati, analizirati, prevenirati i suzbijati sve modalitete nasilje koje je riziko faktor zdravog odrastanja osobe bilo kog uzrasta, a posebno odrastanja djece i maloljetnika. Osnovni su: fizički, verbalni, neverbalni (psihička nasilja) i seksualni oblici nasilja.

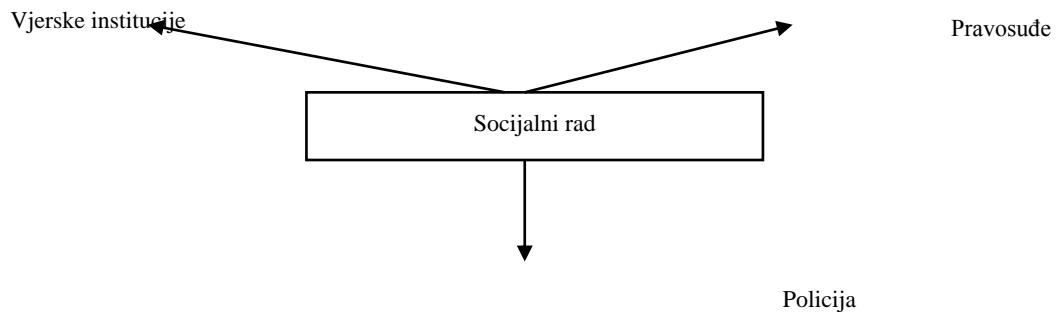
Fizička nasilja i agresije su: napadi, prinude, zabrane, zlostavljanja, tuče, povrede, ubistva i samoubistva, čedomorstva, seksualna zlostavljanja, silovanja, incesti..., narušavanja i uništavanja materijalnih dobara, lišavanje osnovnih uslova preživljavanja... Fizička nasilja i agresije su burna, ekstremna, upadljiva i evidentna. Češće su rasvijetljena i zakonski sankcionisana. Gotovo su uvijek predmet intervencije: zdravstvenih institucija, socijalnog rada, policije i pravosuđa.

Verbalna (psihička) nasilja su napadi, česte i pretjerane kritike, grdnje, prijetnje, zastrašivanja, uvrede, potcenjivanja i ignorisanja, omalovažavanja, psovke, vulgarnosti, konflikti, svađe, optužbe... Verbalna nasilja su manje upadljiva, vidljiva i evidentna. Rjeđe su predmet intervencije..., iako su česta, brojna, stresogena i izrazito psiho-socijalno štetna.

Neverbalna nasilja proističu iz narušenih emotivnih veza i odnosa, iz hladne i netrpeljive porodične klime. Manifestuju se postupcima koji su, svjesno ili nesvjesno, ciljano ili spontano usmjereni ka psihičkom povređivanju koji uzrokuju: iritiranje, nerviranje, provočiranje, uznemiravanje, preziranje, mržnju, ljutnju, osvetu, laganje, neprijatnost, neizvjesnost, napetost, nezadovoljstvo, strah, gnjev, tugu, bespomoćnost, patnju. Nasilja su i ne činjenja – zanemarenost, nebriga, zapuštenost, psiho-socijalni problemi...

Nasilja i agresije su povremeni i/ili svakodnevni (učvršćeni) postupci koji ugrožavaju žrtve nasilja. Oni su stalni ili povremeni izvori neotpornošti (vulnerabilnosti) ličnosti – stresori koji permanentno narušavaju: adaptivne snage, somatsko i mentalno zdravlje, psihosomatsku otpornost, tj. psihosocijalnu, neuroendokrinoimunološku i duhovnu ravnotežu (homeostazu) – i uzrokuju psihosomatsko obolijevanje ugrožene ličnosti. Povezana su sa niskim ili prizemnim stilom življenja, lošim navikama, niskom kulturom i etikom, neradom, bijedom i neimaštinom. Detekcija i efikasno reagovanje na njih su osnova kvalitetnijeg interdisciplinarnog pristupa u prevenciji i drugim reakcijama... Visoko su korespondentne – uzročno-posljedično povezane sa brojnim socio-patološkim pojavama: socijalnim bolestima

(somatskim, duševnim, psihosomatskim); individualnim i društvenim dezorganizacijama i disfunkcijama (predbračnim, vanbračnim i bračnim zajednicama, porodicom, školom, duhovnim institucijama, užom i širom socijalnom zajednicom); sociopatijama (politoksikomanijama – pušenjem, alkoholizmom, narkomanijom, seksualnim izopačenostima i nasiljem, agresijama – destrukcijama, ubistvima i samoubistvima) i svim modalitetima kriminaliteta (shema 5).

Šema 5. Povezanost nasilja i agresije sa drugim sociopatološkim pojavama

Efikasne društvene intervencije podrazumijevaju **interdisciplinarni i multisektorski** pristup (svih subjekata zaštite – policije, pravosuđa, socijalnog rada, zdravstvenih institucija, medija i nevladinog sektora, foruma roditelja, foruma mladih u identifikaciji *nasilja i agresije sa drugim socio-patološkim pojavama* i rasvjetljavanju (upoznavanju etiologije) i svih nivoa prevencije - primarne, sekundarne i tercijske. (shema 6).

Šema 6. Interakcija faktora razvoja ličnosti i subjekata zaštite

Za efikasnu i pravovremenu prevenciju svih oblika nasilja i delinkvencije, a posebno nasilja u porodici, školi, među vršnjacima i u drugim društvenim situacijama, neophodna je adekvatna strategija i njena operacionalizacija u okviru nadležnosti svih subjekata i sektora zaštite i njihove interakcije.

Njihova efikasnost podrazumijeva permanentnu edukaciju i aktivizaciju, profesionalizam, blagovremenost i evaluaciju (vrednovanje); interaktivni odnos partnera (razmjena saznanja, podrška, saradnja...); identifikaciju i procjenu ponašanja i druge reakcije, posebno policije i pravosuđa, usmjerene ka promjenama u ličnostima i njihovim ponašanjima.

LITERATURA

1. Pejović M.(1997): **Porodica i psihopatologija**, Savremena administracija, Beograd.
2. Buljan-Flander, G. i Karlović, A. (2004): **Odgajam li dobro svoje dijete? Savjeti za roditelje**, marko M. usluge d.o.o., Zagreb.
3. English, H. i English, Ch. A. (1972): **Obuhvatni rečnik psiholoških i psikoanalitičkih pojmova**, Savremena administracija, Beograd.
4. Jaspers, K. (1978): **Opšta psihopatologija**, Prosvjeta, Beograd.
5. Jašović, Ž- (2002): **Kriminologija maloljetničke delinkvencije**, hrestomanski dijelovi i predavanja, Sarajevo.
6. Jerotić, V. (1995): **Kriminalna psihologija**, Beograd.
7. Kapamadžija, B., Spvoljski, M. i Biro, M.(1990): **Osnovi medicinske suicidologije**, Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb.
8. Kaprara, Đ.V. i Ćervone, D.(2003): **Ličnost – determinante, dinamika i potencijali**, Dereta, Beograd.
9. Kostić, I. (1998): **Kriminalistička psihologija**, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd.
10. Matijević M, Bošković M.(2010): **Internacionalna asocijacija kriminalista**, Banja Luka.
11. Matijević M., Simonović B.(2007): **Kriminalistika – taktika**, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka.
12. Milić, A. (2001): **Psihopatološko-psihijatrijsko vještačenje samoubistva**, „Vještak“, Časopis Udruženja sudske vještak RS, Banja Luka.
13. Milić, A. (2002): **Neophodnost psihološkog vještačenja čedomorstva**, „Vještak“, Časopis Udrženja sudske vještak RS, Banja Luka.
14. Milić, A. (2003): **Nasilje u porodici – psihopatološke pretpostavke razvoja vurnerabilne ličnosti**, Zbornik radova, Internacionalni kongres „Zdravlje za sve“ – perspektive zdravlja u 21. vijeku. Psihijatrija 21. vijeka, Banja Luka.
15. Milić, A. (2004): **Psihopatološke determinante nasilja u porodici**, Zbornik radova, internacionalni kongres sudske vještak Crne Gore i Srbije, Budva.
16. Milić, A. (2009): **Čovjek i njegov socijalni svijet**, Odabранe teme iz socijalne psihologije, Centar psiholoških istraživanja u zaštiti mentalnog zdravlja „PSIMEDICA“, Banja Luka.
17. Milivojević, Z. (1973): **Emocije, psihoterapija i razumevanje emocija**, Prometej, Novi Sad.
18. Milosavljević, M. (2003): **Devijacije i društvo**, Draganić, Beograd.
19. Popov. V.I. (2004): **Forenzička psihijatrija dece i mladih**, „ORTOMEDICS“, Novi Sad.
20. Rot, N. (1972): **Osnovi socijalne psihologije**, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
21. Singer, M. i sur.(1985): **Kriminalitet na štetu maloljetnika**, Školska knjiga, Zagreb.

ETIOLOGY AND PREVENTION OF VIOLENCE

Aleksandar Milić

Paneuropean university „Apeiron“ Banja Luka

Abstract: Violence are socio-pathological forms doživljanja reactions and behavior. Demonstrated as an attack on the victims that prevent meeting the needs of individuals or groups. This is the application of force or power to overcome obstacles, often victims of violating the physical and mental health.

Violence is the subject of study of the psychology, especially the forensic psychology, criminology and justice. Basically all violence is pathogenic factor which is related unhealthy growing up in dysfunctional social conditions - especially family, school, peers and the immediate social environment.

Another problem is violence and aggression aimed at the man in the form of physical, verbal and non-verbal violence. The devastating consequences of violence conditional on timely and adequately identify modalities, their etiology and timely prevention at the primary, secondary and tertiary levels.

Keywords: violence, aggression, modalities, etiology, prevention.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

UBISTVO IZ KORISTOLJUBLJA KAO OBLIK KRIMINALITETA NASILJA

Dragan Jovašević¹, Ljubinko Mitrović²

¹Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

²Fakultet pravnih nauka Panevropskog univerziteta APEIRON, Banja Luka

Apstrakt: Među najopasnije oblike i vidove ispljavanja nasničkog kriminaliteta svakako spadaju nasilni akti upravljeni protiv života i telesnog integriteta drugih lica. To su krvni dleikti među kojima se po svom značaju, prirodi, karakteristikama i posledicama svakako izdvajaju krivična dela ubistva za koja su u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima zaprećene najteže vrste i mere kazni. Razlikuju se tri vrste ubistava. To su: 1) obično ubistvo, 2) privilegovana ubistva i 3) teška ili kvalifikovana ubistva za koja je po pravilu propisana najteža kazna – dugotrajnog ili doživotnog zatvora. Sva savremena krivična zakonodavstva razlikuju više oblika i vidova teških ubistava. Među njima se ističu posebno i ubistva iz koristoljublja gde je lišavanje života drugog lica sredstvo, način za pribavljanje protivpravne imovinske koristi što zapravo predstavlja cilj kriminalne aktivnosti učinioca. Upravo o pojmu, karakteristikama i elementima teškog ubistva iz koristoljublja sa teorijskog i praktičnog aspekta govori ovaj rad.

Ključne reči: život, lišavanje, koristoljublje, zakon, ubistvo, odgovornost, kazna.

U strukturi prirodnih, univerzalnih, osnovnih ljudskih sloboda i prava po svom značaju, prirodi i karakterikama se izdvaja pravo na život. To je, zapravo, osnovno ljudsko pravo bez čije efikasne, kvalitetne i blagovremene zaštite nema mogućnosti za ostvarenje nijednog drugog ljudskog prava ili ljudske slobode. Koliki je značaj ovog prava govori i činjenica da je ono zagarantovano nizom međunarodnih, ali i domaćih pravnih akata, i to akata najviše pravne snage¹.

Upravo od efikasne, kvalitetne, blagovremene i zakonite zaštite i obezbeđenja prava na život u savremenom pravnom poretku zavisi i demokratičnost jednog društva, ali i puno osvarenje ljudske ličnosti². Stoga ćemo u narednim izlaganjima posmatrati krivičnopravnu zaštitu prava na život kao najznačajniji vid pravne zaštite ovog osnovnog ljudskog prava. U tom smislu ćemo izložiti pojam, karakteristike i sistematiku krivičnih dela protiv života i tela

---

¹ D. Jovašević, Leksikon krivičnog prava, Beograd, 2006. godine, str. 318.

² J. Ćirić, Javno mnenje i krivična dela protiv života i tela, Pravni život, Beograd, broj 9/2001. godine, str. 25-43.

shodno novim zakonskim rešenjima iz Krivičnog zakonika Republike Srbije³ odnosno izložiti jedno od pravnoteorijskih, ali i sudskopraktičnih interesantnijih krivičnih dela ove vrste – ubistvo iz koristoljublja.

1. UOPŠTE O KRIVIČNOPRAVNOJ ZAŠTITI ŽIVOTA

U novom Krivičnom zakoniku Republike Srbije, u posebnom delu na prvom mestu su sistematizovana krivična dela protiv života i tela. Time su život i telo određeni kao najznačajnije društvene vrednosti. Iz naziva ove glave proizilazi da je objekt zaštite kod ovih krivičnih dela određen kao dvojaki skup vrednosti: život (ili pravo na život) i telesni integritet (fizička i psihička konstitucija čoveka).

Jedno od najznačajnijih prirodnih, fundamentalnih, opšte civilizacijskih, univerzalnih ljudskih prava predstavlja svakako pravo na život. Ono je osnov i uslov postojanja svih drugih ljudskih prava i sloboda i spada u najznačajnija ne samo lična, već i opštedruštvena dobra. Pravo na život je garantovano nizom međunarodnopravnih akata kao što su: 1) član Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima sa fakultativnim protokolom⁴ i 2) član 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima broj 4, 6, 7, 11, 12 i 13⁵. Ovu zaštitu pravu na život pruža i član 24 novog Ustava Republike Srbije⁶. Članom 25 ovog Ustava štiti se nepovrednost fizičkog i psihičkog integriteta.

Stoga je i razumljivo što su život i telesni integritet od najstarijih vremena bili objekt krivičnopravne zaštite⁷, ali ta zaštita nije bila potpuna i jednak za sve članove društva⁸. Krivična dela povrede ili narušavanja života ili tela se nazivaju prirodnim ili opštim (atavističkim) krivičnim delima za razliku od društvenih (evolutivnih) ili političkih krivičnih dela koja se po načinu kažnjavanja i karakteristikama razlikuju među pojedinim državama i istorijskim periodima. Objekt zaštite kod ovih krivičnih dela je dakle čovek kao živo ljudsko biće, tj. njegov život⁹. Zaštita života počinje od momenta rađanja čoveka i traje do momenta nastupanja njegove smrti.

O tome kada je čovek rođen, odnosno od kada počinje zaštita života, u pravnoj teoriji se razlikuju tri shvatanja. Prema prvom shvatanju zaštita života stupa u dejstvo sa započinjanjem procesa rađanja deteta, što znači procesom njegovog odvajanja od tela majke. Po drugom shvatanju, autonomni život deteta počinje sa delimičnim ili potpunim izlaskom deteta iz tela majke, dok po trećem shvatanju samostalan život deteta počinje sa prestankom placentarnog i početkom plućnog disanja deteta. Naše zakonodavstvo prihvata prvo shvatanje. No, od ovog pravila postoji jedan izuzetak prema kome krivičnopravna zaštita

³ Službeni glasnik Republike Srbije, broj 85/2005; Više: D. Jovašević, Krivični zakonik Republike Srbije sa komentarom, Beograd, 2007. godine.

⁴ Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 7/71 i 4/2001.

⁵ Službeni list SCG – Međunarodni ugovori, broj 9/2003 i 5/2005.

⁶ Službeni glasnik Republike Srbije, broj 98/2006.

⁷ Č. Ignjatović, Krivična dela protiv života i tela u nacrtu Krivičnog zakona Republike Srbije, Zbornik radova, Nacrt novog Krivičnog zakona Republike Srbije, Kopaonik, 1994. godine, str. 15-20.

⁸ J. Ćirić, Koliko vredi ljudski život, Pravni život, Beograd, broj 9/2002. godine, str. 91-116.

⁹ M. Đorđević, Život kao objekt krivičnopravne zaštite, Pravni život, Beograd, broj 9/1995. godine, str. 43-55.

počinje i rođenja čoveka. To je slučaj kod ubistva (uništenja) ploda čoveka u telu majke pre nego što je započeo proces porođaja - kod krivičnog dela nedozvoljenog prekida trudnoće gde se pored ploda štiti i telesni integritet, zdravlje odnosno život bremenite žene.

U pogledu momenta nastupanja smrti odnosno momenta do kada traje krivičnopravna zaštita života takođe se u pravnoj teoriji razlikuju tri shvatanja. Prema prvom shvatanju smrt nastupa sa prestankom disanja i rada srca i pluća. To je prividna ili klinička smrt. Prema drugom shvatanju život čoveka traje sve do nastupanja biološke smrti – a to je trenutak kada nijedan organ ne pokazuje znake života i ne odvija se nijedna životna funkcija. Prema trećem shvatanju smrt čoveka nastupa sa nastankom cerebralne ili moždane smrti (prestanak rada mozga) koja se sastoji u gašenju svih moždanih funkcija. Ovo treće shvatanje je prihvaćeno u našem pravu. Momentom nastupanja smrti ne prestaje samo krivičnopravna zaštita života i telesnog integriteta, već je taj momenat od značaja za presađivanje organa i delova tela.

Život i telesni integritet nisu objekt zaštite samo kod ovih krivičnih dela, već i kod niza drugih krivičnih dela koja su uperena protiv života ili telesnog integriteta uz istovremeni napad i na druga dobra kao što su krivična dela protiv: zdravlja ljudi, životne sredine, opšte sigurnosti ljudi i imovine, bezbednosti javnog saobraćaja, čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom¹⁰ itd. Zaštita života i telesnog integriteta predstavlja društvenu funkciju, pa stoga ona ne zavisi od volje pojedinca. Otuda je bez značaja na postojanje ovih krivičnih dela pristanak povređenog¹¹. Istina, sa razvojem medicine, posebno hirurgije na polju presađivanja (transplantacije) organa ili delova tela, pristanak na davanje pojedinih organa ili delova tela je sve prisutniji¹². Takođe donošenjem novog Krivičnog zakonika predviđeno je posebno privilegovano krivično delo pod nazivom: "Lišenje života iz samilosti" (dakle ne ubistvo) gde ozbiljan i izričit zahtev za lišenje života pasivnog subjekta predstavlja privilegujuću okolnost kao elemenat bića.

Radnja izvršenja ovih krivičnih dela može biti preduzeta samo prema drugom licu, ali ne i prema samom sebi. Samoubistvo i samopovreda nisu inkriminisani kao krivična dela. Samopovreda može biti pravnorelevantna samo u slučaju izbegavanja vojne obaveze ili zloupotrebe prava iz socijalnog osiguranja.

Učinilac ovih krivičnih dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice ova se dela mogu izvršiti i sa umišljajem i sa nehatom.

2. KRIVIČNO DELO UBISTVA – FORMA NASILNIČKOG KRIMINALITETA

Osnovno krivično delo povrede života jeste ubistvo. U krivičnom pravu Republike Srbije ovo je delo predviđeno u članu 113 KZ RS. Ono se sastoji u lišenju života drugog lica

¹⁰ D. Jovašević, Krivično delo ubistva u međunarodnom pravu, Pravni život, Beograd, broj 9/2004. godine, str. 3-25.

¹¹ Z. Petrović, Telesne povrede i pristanak povređenog, Pravni život, Beograd, broj 9/1996. godine, str. 121-133.

¹² B. Čejović, Transplantacija delova ljudskog tela i pravo na život – krivičnopravni aspekt, Pravni život, Beograd, broj 9/1995. godine, str. 85-91.

sa umišljajem pri čemu ne postoje posebne okolnosti koje ga čine teškim ili lakin. Objekt zaštite je kod ovog dela život čoveka ili pravo na život kao jedno od osnovnih, fundamentalnih ljudskih prava.

Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je određena prema posledici budući da se ovde radi o posledičnoj dispoziciji. Tako se kao radnja smatra svaka delatnost činjenja ili nečinjenja, psihološka ili fizička delatnost, kojom se neposredno ili posredno prouzrokuje posledica – smrt drugog lica. To mogu biti raznovrsne delatnosti koje su podobne ili dovoljne da prouzrokuju smrt drugog lica. Ubistvo se može izvršiti različitim delatnostima činjenja i nečinjenja. Nečinjenjem se može prouzrokovati smrt drugog lica kada je postojala dužnost na činjenje kojom bi se sprečilo nastupanje smrти¹³. Delatnosti činjenja su raznovrsne i mogu se vršiti na razne načine i različitim sredstvima, posredno ili neposredno. S obzirom na način preduzimanja delatnosti, ubistvo se može izvršiti direktnim, indirektnim, fizičkim ili psihičkim dejstvom.

Za postojanje ovog dela je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta protivpravno tako da ovog dela nema ako je do lišenja života došlo u nužnoj odbrani¹⁴, krajnjoj nuždi, vršenju dužnosti na poslovima javne i državne bezbednosti ili kada propisi službe to dozvoljavaju ili zahtevaju. Fizičko prouzrokovanje smrти, koje je inače najčešće u praksi, ostvaruje se različitim sredstvima : vatrenom i hladnim oružjem, oruđem i drugim sredstvima koja su podobna da telo teško povrede ili zdravlje teško naruše. Psihičko prouzrokovanje smrти se vrši izazivanjem uzbudjenja, straha, prepasti ili žalosti u takvom stepenu, obimu i intenzitetu koji ima karakter šoka, podobnog da blokira rad srca ili prekine drugu životnu funkciju.

Posledica dela se javlja u vidu povrede kao nastupanje smrти lica prema kome je preduzeta delatnost lišenja života, odnosno propuštena dužna delatnost da se spreči nastupanje smrти.

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj¹⁵.

---

¹³ M. Cetinić, Uzročnost kod krivičnih dela propuštanja, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 1-2/1992. godine, str. 69-82.

¹⁴ Д. Јовашевић, Право на живот и нужна одбрана, Правни живот, Београд, број 9/1998. године, стр. 43-61.

¹⁵ Више: В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Практикум за кривично право, Посебни део, Београд, 2008. године: умишљај учиниоца да оштећену лиши живота може произилазити из околности самог дogađaja (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 356/91); када се ради о виности учиниоца за кривично дело убиства, намера није потребна, већ је довољан умишљај (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 34/91); убиство може бити извршено не само са директним већ и са евентуалним умишљајем, а за извршење дела није потребна намера за лишавање живота (пресуда Врховног суда Србије, Кзз. 204/93); мотив за извршење убиства може остати неутврђен (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 2124/98); намера да се неко лице лиши живота није субјективни елеменат убиства (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 1545/99); умишљај оптуженог приликом извршења убиства био је усмерен на лишење живота што се закључује из његовог понашања спорном приликом (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 608/2003); оптужени је поступао са евентуалним умишљајем јер је био свестан да наношењем убода ножем у витални део тела оштећеног може да га лиши живота па је на то пристао (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 649/2003); постојање директног умишљаја код оптуженог се не може доводити у питање када је он ударцима ножа нанео оштећеном шест убода у пределу трбуха и груди и поред тога што је након критичног дogađaja покушао да заустави крварење оштећеног (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 618/2004).

Za krivično delo ubistva (obično ubistvo) je propisana kazna zatvora od pet do petnaest godina. Za ovo krivično delo je propisan redovni postupak, a gonjenje se preduzima po službenoj dužnosti. Za ovo delo je nadležan okružni sud.

3. POJAM, KARAKTERISTIKE I OBLICI TEŠKOG UBISTVA

Kvalifikovano ili teško ubistvo (član 114 KZ RS) koje je u novom krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije izdvojeno iz inkriminacije ubistva (budući da su i ubistvo i teško ubistvo bez posebnog zakonskog razgraničenja naziva bili propisani ranije u članu 47 Krivičnog zakona Republike Srbije) postoji kada je umišljajno lišenje života drugog lica izvršeno na takav način, pod takvim okolnostima i prema takvom licu koji mu daju veći stepen težine i opasnosti za koje zakonik propisuje teže kažnjavanje¹⁶. Zakonik razlikuje više oblika i vidova teškog ubistva prema. To su teška ubistva prema: 1) načinu izvršenja¹⁷, 2) pobudama učinioca, 3) okolnostima izvršenja i posledici¹⁸ i 4) osobenostima pasivnog subjekta¹⁹. Kada se u radnjama učinioca stekne više kvalifikatornih okolnosti ubistva od koje neki do njih ostanu u pokušaju, sud je dužan da u pravnu kvalifikaciju dela pored toga što će uneti kvalifikovane oblike krivičnog dela unese i da su neki do njih ostali u pokušaju²⁰.

Izvršilac svih oblika teških ubistava može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ubistvo jednog lica saučesnici mogu biti oglašeni krivim za različite oblike teškog ubistva²¹. Za ovo je delo propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina.

---

¹⁶ Đ. Đorđević, Novi oblici teških ubistava u predlogu Krivičnog zakonika, Pravni život, Beograd, broj 9/2005. godine, str. 135-154.

¹⁷ D. Petrović, Ubistvo na svirep način, Pravni život, Beograd, broj 9/1998. godine, str.143; D. Jakovljević, Krivično delo ubistva na svirep način, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 4/1975. godine, str. 365; V. Zlatković, Krivično delo ubistva na svirep način, Pravni život, Beograd, broj 1/1965. godine, str. 30; D. Jovašević, Ubistvo na svirep i podmukao način – teorijski i praktični aspekti, Pravni život, Beograd, broj 9/2006. godine, str. 96-113.

¹⁸ Đ. Marjanović, O ubistvu više lica, Glasnik AK Vojvodine, Novi Sad, broj 9/1986. godine, str. 33-37; Č. Ignjatović, Ubistvo više lica i ubistvo u povratu, Sudska praksa, Beograd, broj 10/1991. godine, str. 66-69; O. Budakov, Pravna kvalifikacija krivičnog dela ubistva više lica, Glasnik AK Vojvodine, Novi Sad, broj 7-8/1997. godine, str. 299-302; D. Jovašević, Ubistvo više lica – krivična odgovornost i kažnjivost, Pravni život, Beograd, broj 9/2003. godine, str. 167-179; D. Jovašević, Ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju, Pravni život, Beograd, broj 9/2002. godine, str. 117-132.

¹⁹ D. Jovašević, T. Hašimbegović, Krivičnopravna zaštita pripadnika policije, Beograd, 2001. godine, str. 67-78; D. Jovašević, Ubistvo službenog ili vojnog lica pri obavljanju poslova bezbednosti kao poseban oblik teškog ubistva, Pravni život, Beograd, broj 9/2001. godine, str.55.-72; D. Jovašević, Delicti nasilia prema ovlašćenim službenim licima organa unutrašnjih poslova, Zbornik radova, Delicti nasilia, Beograd, 2002. godine, str. 127-138; D. Jovašević, Krivičnopravna zaštita života pripadnika policije u obavljanju službene dužnosti, Zbornik radova, Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, Beograd, 2003. godine, str. 99-118.

²⁰ presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 10/98.

²¹ presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 590/2003.

4. UBISTVO IZ KORISTOLJUBLJA KAO OBLIK TEŠKOG UBISTVA

Predmet našeg daljeg razmatranja jeste jedan od oblika teškog ubistva prema pobudama učinioca – ubistvo iz koristoljublja koje je predviđeno u članu 114 stav 5 Krivičnog zakonika Republike Srbije²². Inače, kao teška ubistva s obzirom na pobude izvršioca zakonom su predviđeni sledeći oblici: 1) ubistvo iz koristoljublja²³, 2) ubistvo radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog dela i 3) ubistvo iz bezobzirne osvete ili drugih niskih pobuda.

Ubistvo iz koristoljublja kao poseban oblik teškog ubistva određuju sledeće karakteristike:

- 1) učinilac preduzima radnju lišavanja života drugog lica iz određene pobude²⁴, namere ili motiva,
- 2) pobuda²⁵ se kod ovog dela ispoljava u obliku koristoljubive pobude (koristoljublje),
- 3) pobuda mora da postoji na strani učinioca u vreme izvršenja krivičnog dela,
- 4) pobuda određuje karakter umišljaja učinioca (kao oblika krivice) – direktni umišljaj,
- 5) koristoljubiva pobuda ne mora da bude ostvarena za vreme ubistva ili kasnije u svakom konkretnom slučaju pribavljanjem imovinske koristi za učinioca ili neko drugo lice²⁶. Dovoljno je da je koristoljubiva namera bila motiv²⁷ za izvršenje predmetnog krivičnog dela²⁸. Najčešće se ovaj oblik ubistva ispoljava u vidu ubistva za nagradu, ubistvo radi ostvarenja nasleđa, ubistvo poslovnog partnera radi uklanjanja konkurenčije, ubistvo poverioca radi izbegavanja plaćanja duga i sl. No, za postojanje dela nije neophodno da je i ostvarena koristoljubiva namera kojom je ubistvo bilo motivisano²⁹,
- 6) koristoljubiva pobuda je sastoji od psiholoških elemenata, subjektivnog karaktera koja se teško utvrđuje i dokazuje na osnovu objektivnih okolnosti ispoljene radnje,

---

²² V. Đurđić, D. Jovašević, Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 2010. godine, str. 25

²³ Ovaj oblik teškog ubistva poznaje i Privremeni krivični zakon Kosova u članu 147 pod nazivom: "Teško ubistvo". U tački 7 ovog člana propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora za lišenje života drugog lica koje je učinjeno radi sticanja materijalne koristi (UNMIK/Reg/2003/25 od 6. jula 2003. godine, Priština, 2003. godine, str. 65).

²⁴ niske pobude su pobude, motivi koji nisu dostojni čoveka i koji se kose sa usvojenim moralnim shvatanjima društva. Koristoljublje se smatra takođe niskom pobudom (presuda Vrhovnog suda Hrvatske, Kž. 1437/64 od 29. jula 1964. godine i presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 51/72 od 11. februara 1971. godine).

²⁵ motiv je psihička pobuda iz koje se čini krivično delo odnosno ono čime je učinilac rukovođen da izvrši krivično delo. Utvrđivanje motiva je nužno za kvalifikovanje teškog ubistva (presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 1316/75 od 23. oktobra 1975. godine).

²⁶ ubistvo iz koristoljublja postoji i u slučaju kada korist koja bi se dobila njegovim izvršenjem treba da pripadne drugom licu (presuda Vrhovnog suda Makedonije, Kž. 162/84 od 16. oktobra 1984. godine).

²⁷ koristoljublje je motiv za pribavljanje određene imovinske koristi za sebe lično ili drugog (presuda Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine, Kž. 1020/64 od 25. decembra 1964. godine).

²⁸ I. Simić, M. Petrović, Krivični zakon Republike Srbije – Praktična primena, Beograd, 2002. godine, str. 34.

²⁹ Lj. Lazarević, Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1993. godine, str. 82.

preduzetog načina i upotrebljenog sredstva. Ona se mora dokazati, utvrditi svim raspoloživim ličnim i materijalnim izvorima dokaza. Pošto je postojanje ove pobude u neposrednoj sudskoj praksi teško dokazati, to sudovi uglavnom idu putem pretpostavljanja koristoljublja bez njegovog konkretnijeg sagledavanja, određivanja i obrazloženja. Tome u velikoj meri doprinosi i teorijska nesigurnost kao i nedostatak zakonodavne konkretnosti³⁰ i

- 7) postojanje koristoljublja na strani učinioца prilikom izvršenja krivičnog dela predstavlja osnov za kumulativno izricanje novčane kazne uz kaznu zatvora takvom licu i to do znatno većeg maksimuma ove vrste kazne³¹. U ovim se slučajevima dakle koristoljublje tretira kao faktor tolikog značaja da može uticati na izricanje novčane kazne kao sporedne kazne i u situacijama ako ona nije uopšte propisana za konkretno krivično delo. Ovaj je potez zakonodavca logičan jer se u tim slučajevima novčana kazna javlja kao efikasna i pravična protivteža koristoljubivim ambicijama učinioца krivičnog dela.

Ubistvo iz koristoljublja je lišavanje života drugog lica u nameri da se dođe do prekomerne i nepotrebne imovinske koristi za sebe ili drugo fizičko ili pravno lice. Tako se koristoljublje kod izvršenja ovog krivičnog dela protiv života javlja kao određena pobuda, motiv (cilj)³², unutrašnji psihički pokretač, podstrek na određeno ponašanje (činjenje ili nečinjenje preduzeto različitim delatonostima, na različite načine i različitim sredstvima). Ova asocijalna, amoralna, "nečasna" pobuda se javlja zapravo kao konstitutivni elemenat ovog krivičnog dela odnosno kvalifikatorna okolnost kod lišenja života drugog lica³³.

Da bi se u konkretnom slučaju moglo konstatovati da je određeno krivično delo učinjeno iz koristoljublja, potrebno je ovu pobudu na precizan i pravilan način utvrditi relevantnim dokazima. Posebno kada se ima u vidu da zakon ne daje definiciju niti preciznije određenje ovog pojma niti njegove sadržine³⁴. Stoga se pojam koristoljublja određuje na različite načine. Tako se najčešće koristoljublje poistovećuje sa namerom pribavljanja imovinske koristi³⁵. Neki autori idu dalje pa smatraju da koristoljublje označava pribavljanje koristi ne samo za učinioца, već i za drugo fizičko ili pravno lice³⁶. Ovo shvatanje čak prihvata i domaća sudska praksa³⁷.

³⁰ Retki su krivični zakoni koji izričito određuju pojam koristoljublja. Takav je npr. raniji Krivični zakonik Čehoslovačke iz 1961. godine koji je u članu 89 stav 4 određivao da je krivično delo učinjeno iz koristoljublja ako učinilac sistematski i duže vreme krivičnom delatnošću obezbeđuje makar i delimično izvore prihoda (M. Kokolj, Đ. Lazin, Imovinske krivične sankcije i druge imovinskopravne mere, Beograd, 1986. godine, str. 47).

³¹ Ovakvo rešenje prihvataju brojna inostrana krivična zakonodavstva: Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Danske, Grčke, Hrvatske, Mađarske, Makedonije, Nemačke, Švajcarske.

³² M. Čubinski, Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1934. godine, str. 328.

³³ J. Tahović, Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 1961. godine, str. 266.

³⁴ B. Zlatarić, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, Prvi svezak, Druga sveska, Zagreb, 1956. godine, str. 80.

³⁵ T. Živanović, Osnovi krivičnog prava, Posebni deo, Druga sveska, Beograd, 1938. godine, str. 21.

³⁶ M. Kokolj, Đ. Lazin, Imovinske krivične sankcije i druge imovinskopravne mere, op. cit. str. 46.

³⁷ D. Atanacković, Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1978. godine, str. 94.

Slično je shvatanje³⁸ prema kome koristoljublje postoji kada učinilac vrši delo radi pribavljanja određene imovinske odnosno materijalne koristi bilo neposredno (direktno) ili posredno (indirektno). Pri tome ovaj oblik ubistva postoji i kada se ono vrši radi obezbeđivanja sredstava za osnovne egzistencijalne potrebe učinioca odnosno njegove porodice. Smatra se, naime, da je za postojanje koristoljublja potrebno da je učinilac postupao iz pohlepe za korišću³⁹, ali i radi zadovoljavanja nekih svojih osnovnih materijalnih potreba što prihvata i domaća sudska praksa⁴⁰. Drugi autori smatraju da se koristoljublje ne izražava samo kroz imovinsku korist ili pak nameru da se takva korist stekne za učinioca ili neko drugo lice, već se ono upravo izražava kroz želju za sticanjem ekonomskih dobara u neuobičajenoj, nezdravoj ili nemoralnoj nameri, kao stremljenje za vlastitom korišću koja ne uvažava u dovoljnoj meri interes drugih lica, posebno ubijenog⁴¹.

Dakle, koristoljublje je namera ostvarenja materijalne koristi bilo kroz uvećanje postojeće imovine ili sprečavanje njenog umanjenja do koga je inače trebalo da dođe⁴². Ta korist može biti protivpravna, ali ovo delo postoji i kada se lišenje života preduzima radi postizanja koristi koja nije protivpravna (npr. ubistvo lica koje ima neku materijalnu obavezu prema učiniocu dela kako bi se ta obaveza realizovala ili ubistvo lica koje ima kakvo potraživanje prema učiniocu kako bi to potraživanje ostalo nenamirenno)⁴³. Ona se može javiti u vidu: nagrade, radi priblavljanja nasleđa uopšte ili u većem obimu, radi uklanjanja konkurenčije i sl⁴⁴. Dakle, ovo ubistvo karakteriše ostvarenje nekog koristoljubivog cilja na strani učinioca.

U teoriji se izdvaja i shvatanje prema kome je koristoljublje izraženo kroz posebnu nameru bogaćenja. Pri tome je od značaja za utvrđivanje postojanja i sadržine ove namere karakterna crta ličnosti učinioca koja se zapravo ispoljava kao bezrazložna želja za bogaćenjem, za sticanjem materijalne koristi ili je to pak ponašanje koje je motivisano bezrazložnom i neopravdanom težnjom za sticanjem protivpravne imovinske koristi ili za bogaćenjem⁴⁵. Takođe se kao koristoljublje smatra bezobzirna egoistička težnja, odnosno stremljenje da se postigne imovinska korist po svaku cenu⁴⁶. Ova težnja se može nazvati i "težnjom za bogaćenjem"⁴⁷.

---

³⁸ Z. Stojanović, O. Perić, Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima, Beograd, 1996. godine, str. 74.

³⁹ Z. Stojanović, O. Perić, Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 2000. godine, str. 98.

⁴⁰ No, u sudskoj praksi je prihvaćeno i stanovište da koristoljublje postoji i kada je korist upotrebljena za zadovoljenje životnih potreba (presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 158/91 od 14. februara 1992. godine).

⁴¹ S. Frank, Teorija kaznenog prava, Zagreb, 1955. godine, str. 216.

⁴² Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Cetinje, 2004. godine, str. 352.

⁴³ Lj. Lazarević, Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1993. godine, str. 82.

⁴⁴ Lj. Lazarević, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Beograd, 2006. godine, str. 352.

⁴⁵ I. Simić, M. Petrović, Krivični zakon Republike Srbije – Praktična primena, op. cit. str. 34.

⁴⁶ B. Zlatarić, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, op. cit. str. 80.

⁴⁷ bereichern versucht – pokušaj bogaćenja kako u članu 41 određuje nemački Krivični zakonik (Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland, München, 1996. godine, str. 23).

Dakle, pobuda koja učinioca motiviše⁴⁸ na preuzimanje radnje izvršenja se javlja u vidu pohlepe, požude za prekomernim i nepotrebnim sticanjem i uvećanjem materijalne koristi odnosno sprečavanjem njenog umanjenja. Ona se sastoji u : pribavljanju poklona, novca, hartija od vrednosti, ali i kao oproštaj duga, svako drugo imovinsko pogodovanje⁴⁹ i sl. Za postojanje dela je bitno da se radnja izvršenja preuzima u navedenoj pobudi, bez obzira da li je ona ostvarena u konkretnom slučaju.

5. UBISTVO IZ KORISTOLJUBLJA U UPOREDNOM PRAVU

Na sličan način pojам, elemente i karakteristike ubistva iz koristoljublja kao oblika teškog (kvalifikovanog) ubistva ili umorstva poznaju i mnogi savremeni krivični zakoni (zakonici).

Tako Krivični zakonik Republike Albanije⁵⁰ u članu 78 stav 2 pod nazivom: Ubistvo iz predumišljaja" predviđa kaznu zatvora od najmanje dvadesetpet godina ili kaznu doživotnog zatvora ako je lišenje života učinjeno iz interesa (materijalnog ili nematerijalnog). Dakle, postojanje interesa (motiva) na strani učinioca u vreme preuzimanja radnje izvršenja predstavlja kvalifikatornu okolnost prema ovom zakonskom rešenju.

I krivično pravo Bosne i Hercegovine (član 166 stav 2 Krivičnog zakona Federacije BiH, član 163 stav 2 Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH i član 149 Krivičnog zakona Republike Srpske) predviđa ubistvo iz koristoljublja za koje je delo propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora⁵¹.

Krivični zakonik Bugarske⁵² u članu 116 određuje teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora od petnaest do dvadeset godina ili kazna doživotnog zatvora ili smrtna kazna. U stavu 7 ove zakonske odredbe predviđen je oblik ovog krivičnog dela u vidu ubistva iz koristoljublja.

⁴⁸ Motiv je psihološka pojava koja se razvija iz nadražaja i psihičkih svojstava i kao takva prouzrokuje voljnu delatnost. Motiv odnosno pobuda otkriva intimne pokretače koji dovode do donošenja odluke da se izvrši krivično delo (M. Subotić, Motiv i njegov značaj u krivičnom pravu, Beograd, 1938. godine, str. 46; B. Čeđović, Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 2002. godine, str. 249; P. Novoselac, Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2004. godine, str. 230-232)

⁴⁹ ubistvo iz koristoljublja postoji u sledećim slučajevima u sudskej praksi: 1) kada je ubistvo izvršeno radi oslobođanja izvršioca od bilo koje imovinske obaveze prema ubijenom (presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž 521/66 od 12. maja 1966. godine) ili 2) kada ne postoji pravno podoban osnov da posle smrti imovina ostane ubici, ako je ubica opravdano verovao da će posle smrti imovina ubijenog ostati njemu, pa se time i rukovodio (presuda Vrhovnog suda Makedonije, Kž. 12/75 od 12. februara 1975. godine).

⁵⁰ Criminal code of the Republic of Albania, Official text, Tirana, 1995. godine, str. 25.

⁵¹ B. Petrović, D. Jovašević, Krivično pravo 2 (Posebni dio), Sarajevo, 2005. godine, str. 158.

⁵² Nakazatelen kodeks, Paralaks, Sofia, 1998. godine, str. 44-45.

I Krivični zakonik Republike Crne Gore u članu 144 tačka 4 predviđa teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna zatvora od četrdeset godina ako je lišenje života drugog lica izvršeno iz koristoljublja⁵³.

Krivični zakonik Češke republike⁵⁴ u članu 219 predviđa teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora od dvanaest do petnaest godina ili maksimalna kazna zatvora. U tački ž. stava 2 člana 219 predviđeno je ubistvo u ovom obliku ako je izvršeno radi pribavljanja imovinske koristi ili radi prikrivanja. Dakle, u ovom slučaju teško ubistvo postoji ako je radnja izvršena preduzeta u određenoj nameri – nameri pribavljanja imovinske koristi. Ova namera se pojmovno i sadržinski može izjednačiti sa koristoljubljem.

Ako se koristoljublje kao posebna vrsta pobude (namere ili motiva) učinjoca smatra kvalifikatornom okolnošću kod krivičnog dela ubistva, onda se kao ovaj oblik teškog ubistva (iako to slovom zakona nije izričito navedeno) mogu smatrati i ona krivična dela protivpravnog lišenja života koja su izvršena sa predumišljajem (pri čemu pobuda učinjoca "boji", kvalificuje taj predumišljaj). U tom smislu Krivični zakonik Grčke⁵⁵ u članu 299 predviđa "namerno" lišenje života drugog lica za koje je propisana smrtna kazna ili kazna doživotnog zatvora odnosno Krivični zakonik Francuske⁵⁶ u članu 221-3 koji predviđa ubistvo sa "predumišljajem" za koje je propisana kazna doživotnog zatvora ili pak Krivični zakonik Italije⁵⁷ koji u članu 577 tačka v. propisuje kaznu doživotnog zatvora za izvršenje teškog ubistva iz "predumišljaja".

Na gotovo istovetan način ubistvo iz koristoljublja je određeno u sledećim zakonima: u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske⁵⁸ u članu 91 tačka 5 kao oblik teškog ubojstva za koji je propisana kazna zatvora najmanje osam godina ili kazna dugotrajnog zatvora predviđeno je ubistvo iz koristoljublja; u Krivičnom zakoniku Mađarske⁵⁹ u članu 166 stav 2 određeno je teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora od deset do petnaest godina ili kazna doživotnog zatvora ako je lišenje života učinjeno iz koristoljublja i u Krivičnom zakoniku Republike Makedonije⁶⁰ koji u članu 123 stav 2 tačka 3 predviđa teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna doživotnog zatvora ako je ubistvo izvršeno iz koristoljublja.

I Krivični zakonik Nemačke⁶¹ u članu 211 predviđa krivično delo umorstva koje se kažnjava doživotnim zatvorom. Između ostalog ovo delo postoji ako je do usmrćenja drugog lica došlo i iz gramzivosti koja se može odrediti kao oblik požude, pohote, želje za

---

⁵³ Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, Komentar Krivičnog zakonika Republike Crne Gore, Cetinje, 2004. godine, str. 345-348.

⁵⁴ Criminal code of the Chesh Republic, Official text, Praha, 2004. godine, str. 57.

⁵⁵ N. B. Lolis, G. Mangakis, The Greek Penal code, London, 1973. godine, str. 147.

⁵⁶ Code penal du 22. Juillet, Dalloz, Paris, 1992. godine, str. 1825-1827.

⁵⁷ Compendio di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2004. godine, str. 402-403.

⁵⁸ Narodne novine Republike Hrvatske, broj 110/97, 27/98, 50/2000, 129/2000 i 105/2004, Zagreb, 2004. godine, str. 30.

⁵⁹ Bunteto torvenukonuvrol, Hatalous, Szoveg, Budapest, 1997. godine, str. 76.

⁶⁰ Službeni vesnik na Republika Makedonija broj 37/1996, Skoplje, 1996. godine, str. 1538.

⁶¹ Krivični zakonik Savezne Republike Nemačke, prevod D. Pavlović, Beograd, 1998. godine, str. 106.

prekomernim sticanjem protivpravne imovinske koristi koje nije opravdano egzistencijalnim potrebama.

Krivični zakonik Rumunije⁶² u članu 175 određuje teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora od petnaest do dvadeset godina uz kumulativnu zabranu određenih prava. Ovo delo postoji između ostalog ako je ubistvo izvršeno iz koristoljublja (ili kako to zakonik kaže "iz materijalnog interesa").

Krivični zakonik Ruske federacije⁶³ u članu 105 stav 2 predviđa teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora od osam do dvadeset godina ili smrtna kazna ili kazna doživotnog zatvora. Ovo delo između ostalog postoji prema tački ž. ako je ubistvo izvršeno iz koristoljublja ili naručeno, a direktno povezano sa razbojništvom, ucenom ili vandalizmom.

Krivični zakonik Slovačke republike⁶⁴ u članu 219 tačka ž propisuje kaznu zatvora u trajanju od deset do petnaest godina za namerno lišenje života drugog lica zbog pribavljanja imovinske koristi ili prikrivanja.

Španski krivični zakonik⁶⁵ u članu 139 stav 2 između ostalih oblika teškog ubistva propisuje lišenje života drugog lica u cilju ucene, nagrade ili obećanja. Očigledno da u ovom slučaju zakonodavac propisuje strožije kažnjavanje – kaznu zatvora od petnaest do dvadeset godina ako je učinilac pri preuzimanju radnje izvršenja bio rukovođen određenim pobudama, između kojih je i ostvarenje kakve nagrade, obećanja ili ucene. Dakle, ostvarenje kakve imovinske ili neimovinske koristi u bilo kom obimu ili vrednosti predstavlja kvalifikatornu okolnost.

Švajcarski krivični zakonik⁶⁶ u članu 112 predviđa oblik teškog ubistva za koje je propisana kazna doživotnog zatvora. Ovo delo postoji ako je radnja lišavanja života drugog lica preuzeta pod određenim okolnostima ili sa predumišljajem pri čemu je sam zakon odredio da predumišljaj karakteriše učinioča kao "pokvarenog ili opasnog" čoveka. Svakako da jedan od oblika ispoljavanja pokvarenosti kao posebne psihološke karakteristike ličnosti učinioča ubistva predstavlja i lišavanje života iz koristoljublja kao "niske, amoralne" pobude kojom se učinilac rukovodio prilikom preuzimanja radnje lišavanja života.

Konačno, Krivični zakonik Ukrajine⁶⁷ u članu 93 određuje "ubistvo pri otežavajućim okolnostima" za koje je propisana kazna zatvora od osam do petnaest godina. U tački a kao oblik ovog teškog ubistva određeno je ubistvo iz koristoljubivih motiva ("korislivih motiviv").

⁶² Criminal code of the Republic of Romania, Official text, Bukurest, 2002. godine, str. 45.

⁶³ I. Fedosova, T. Skuratova, Ugolovnij kodeks Rossijskoj federacii, Garant, Moskva, 2005. godine, str. 76-77.

⁶⁴ Krivični zakonik Slovačke Republike, Epos, Bratislava, 1996. godine, str. 59.

⁶⁵ Code penal, Leues Penales Especiales, Universidad Autonoma de Barselona, 1995. godine, str. 168-171; N. F. Kuznjecovoj, F. M. Rešetnikova, Ugolovnij kodeks Ispanii, Moskva, 1998. godine, str. 51.

⁶⁶ Schweizerisches Strafgesetzbuch, Bern, 1997. godine, str. 41; A. V. Serebrenikova, N. F. Kuznjecova, Ugolovnij kodeks Švejcarii, Moskva, 2000. godine, str. 48.

⁶⁷ M. I. Koržanskij, Popularnij komentar Kriminolnogu kodeksu, Kiev, 1997. godine, str. 268-270.

6. ODNOS UBISTVA IZ KORISTOLJUBLJA I UBISTVA PRI IZVRŠENJU RAZBOJNIŠTVA I RAZBOJNIČKE KRAĐE

Za pravnu teoriju i sudsку praksu se kao značajno postavlja pitanje vezano za zakonitu i pravilnu pravnu kvalifikaciju konkretnih slučajeva lišenja života u praksi kada treba razgraničiti krivičnu stvar (kriminalni događaj iz života) i istu podvesti, supsumirati pod određenu zakonsku normu – da li se u konkretnom slučaju radi o teškom ubistvu koje je izvršeno iz koristoljublja ili o teškom ubistvu koje je izvršeno pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi⁶⁸. Za oba oblika teškog ubistva je inače propisana ista vrsta i mera kazne zatvora. Pitanje ovog razgraničenja je načelne prirode jer u konkretnom slučaju postoji prividni idealni sticaj po osnovu specijaliteta⁶⁹.

Kod ubistva pri izvršenju razbojništva ili razbojničke krađe radi se o dvoaktnom krivičnom delu kod koga učinilac, prvo, preduzima silu (apsolutnu ili kompulzivnu) u namerni oduzimanja tuđe pokretne stvari (razbojništvo) odnosno u namerni da prethodno ukradenu stvar zadrži (razbojnička krađa) i potom, drugo, lišava života drugo lice sa umišljajem gde se smrtna posledica javlja kao rezultat prethodno primenjene sile (bez obzira da li smrtna posledica nastupa za vlasnika ili držaoca oduzete stvari odnosno slučajnog posmatrača ili prolaznika).

U ovom slučaju pribavljanje protivpravne imovinske koristi (oduzimanjem tuđe pokretne stvari ili zadržavanjem prethodno već oduzete stvari) se ostvaruje lišavanjem života drugog lica⁷⁰. To znači da se sila (u smislu neposredne fizičke, mehaničke ili druge snage, kao i upotreba hipnoze ili omamljujućih sredstava prema nekom licu u cilju savladavanja njegovog otpora ili sprečavanja pružanja otpora) ili pretnja neposrednim napadom na život drugog lica u vidu najave napada na život ili telesni integritet drugog lica (pri čemu pretnja mora da bude ozbiljna, stvarna, moguća i neotklonjiva) primenjuju neposredno u vreme i na mestu vršenja krađe u cilju pribavljanja (protivpravne) imovinske koristi – oduzimanjem tuđe pokretne stvari⁷¹.

Ako je prilikom preduzimanja radnje lišavanja života drugog lica učinilac išao za tim da pribavi protivpravnu imovinsku korist (ako je dakle postupao sa koristoljubljem) pa time ostvari i biće drugog krivičnog dela (razbojništva ili razbojničke krađe – prilikom uzimanja nakita ili drugih vrednih stvari, novca i sl. sa tela žrtve), tada nema sticaja ovih krivičnih dela (postoji prividni idealni sticaj po osnovu specijaliteta), jer se zapravo preduzimanjem radnje izvršenja pod konkretnim okolnostima (upotrebljenim načinom i sredstvom, u određeno

---

⁶⁸ U pravnoj teoriji se mogu naći shvatanja prema kojima je ubistvo pri razbojništvu ili razbojničkoj krađi zapravo samo poseban oblik koristoljubivog ubistva (Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, Komentar krivičnog zakonika Crne Gore, op. cit. str. 352).

⁶⁹ Z. Stojanović, O. Perić, Krivično pravo, Posebni deo, op. cit. str. 98.

⁷⁰ ubistvo iz koristoljublja konzumira istovremeno izvršenu radnju oduzimanja novca od ubijenog u cilju protivpravnog prisvajanja (presuda Saveznog suda, Kž. 17/58 od 19. avgusta 1958. godine).

⁷¹ Z. Stojanović, O. Perić, Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjnjima, op. cit. str. 75.

vreme na određenom mestu) zapravo ostvaruje, konkretizuje, realizuje samo koristoljubiva namera, pa u konkretnom slučaju postoji krivično delo ubistva iz koristoljublja⁷².

Ubistvo iz koristoljublja može biti izvršeno i kada se koristoljubiva namera ostvaruje ne neposredno i u vreme izvršenja dela ubistva, već i kasnije, kao i u slučaju kada učinilac na ovaj način ne oduzima ili ne zadržava protivpravno tuđu pokretnu stvar (imovinskog karaktera). Naime, koristoljublje se može manifestovati pribavljanjem bilo koje materijalne koristi koja se može ostvariti na bilo koji način pa čak i pribavljanjem nepokretne stvari (npr. nasleđa ili pak ostvarivanjem kakvih usluga ili imovinskih pogodnosti i sl.). I konačno, kod ubistva iz koristoljublja, imovinska korist se može pribaviti i posredno, kasnije za drugo (fizičko ili pravno lice - npr. kod uklanjanja konkurenčije i sl.), a ne samo neposrednim oduzimanjem tuđe pokretne stvari od ubijenog lica⁷³.

I konačno, posebna razlika između ova dva oblika teškog ubistva se ogleda u sadržini odnosno karakteru⁷⁴ umišljajaj učinioca (prema subjektivnom kriterijumu)⁷⁵. Naime, umišljaj kod ubistva iz koristoljublja je upravljen na lišavanje života drugog lica, dok je kod ubistva pri razbopjništvu i razbojničkoj krađi umišljaj upravljen na savladavanje otpora drugog lica u vezi sa oduzimanjem ili zadržavanjem tuđe pokretne stvari. Ovde se zapravo radi o specifičnom načinu oduzimanja imovinske koristi – lišavanjem života drugog lica⁷⁶.

7. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

U strukturi klasičnog kriminaliteta, po svojoj prirodi, karakteru, značaju obimu i intenzitetu prouzrokovanih posledica i stavu društvene sredine izdvajaju se krivična dela ubistva kojima se protivpravno lišava života drugo lice. Naše, kao uostalom i drugi savremeni krivični zakoni (zakonici) poznaje više oblika krivičnih dela ubistava – obično, kvalifikovano i privilegovano ubistvo. Ono što izaziva posebnu pažnju ne samo pravne teorije i sudske prakse, već i opšte javnosti (gradanstva) svakako je teško ubistvo koje je izvršeno iz koristoljublja (gramzivosti, požude, pohlepe) koje predstavlja vrstu amoralne, asocijalne, "niske" pobude na strani učinioca ovog dela. Bitno je da učinilac svoju radnju izvršenja preduzima sa ovom vrstom pobude, koja ne mora u svakom konkretnom slučaju da bude i ostvarena (odnosno imovinska, materijalna korist čije pribavljanje predstavlja motiv učinioca

⁷² Lj. Lazarević, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, op. cit. str. 352.

⁷³ B. Čeđović, V. Miladinović, Krivično pravo, Posebni deo, Niš, 1995. godine, str. 165; J. Tahović, Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1962. godine, str. 75.

⁷⁴ M. Čubinski, Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1934. godine, str. 328-329.

⁷⁵ ubistvo iz koristoljublja se razlikuje od razbojništva kvalifikovanog smrću samo po karakteru umišljaja. Umišljaj kod ubistva iz koristoljublja je usmeren na lišavanje života kako bi učinilac time otklonio prepreku, smetnju radi ostvarenja svojih koristoljubivih ciljeva. Kod razbojništva je umišljaj upravljen na oduzimanje tuđe pokretne stvari upotrebotom sile ili pretnje (presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. 803/52 od 19. maja 1952. godine, presuda Vrhovnog suda Hrvatske, Kž. 599/53 od 30. aprila 1951. godine, presuda Vrhovnog suda Slovenije, Kž. 932/56 i presuda Vrhovnog suda Vojvodine, Kž. 41/58). Kod ubistva iz koristoljublja umišljaj prethodi realizaciji koristoljubivog motiva i to je uslov ostvarenja kriminalnog cilja (presuda Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine, Kž. 485/88 od 12. oktobra 1988. godine).

⁷⁶ Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, Komentar krivičnog zakonika Crne Gore, op. cit.. str. 353.

za preduzimanje radnje izvršenja ne mora da bude o pribavljenia neposredno za učinioca ili posredno za neko drugo fizičko ili pravno lice).

Kod ovog oblika teškog ubistva kao kvalifikatorna okolnost po slovu zakona javlja se pobuda, motiv na strani učinioca (kao posebna psihološka, karakterna crta ličnosti njegovog učinioca). Zapravo, ovde se radi o kompleksnim objektivno-subjektivnim okolnostima koje moraju biti prisutne u svakom konkretnom slučaju da bi se prozurokovanje smrti drugog lica moglo okvalifikovati kao ubistvo iz koristoljublja. Kao objektivne okolnosti ovde se javljaju upotrebljeni način, sredstvo ili vrsta, priroda i karakter preduzete radnje izvršenja - radnje lišavanja života, dok na strani učinioca mora da se javi ličnost sa posebnim psihološko-moralnim karakteristikama koje ukazuju na bezočnu, asocijalnu, nekarakternu, nemoralnu osobu koja na ovaj način pribavlja ili teži da pribavi imovinsku (protivpravnu ili ne) korist bilo kog obima i vrednosti.

Krivično delo ove vrste poznaje i niz drugih uporednih krivičnih zakona sa gotovo identičnim obeležjima. Upravo utvrđivanje i pravilna pravna kvalifikacija objektivnih i subjektivnih okolnosti izvršenog krivičnog dela i ličnosti njegovog učinioca u svakom konkretnom slučaju treba da omoguće суду да izvede pravilan zaključak o postojanju ovog oblika teškog ubistva za koje je u našem pravu propisana najstroža kazna – kazna zatvora u trajanju od najmanje deset godina odnosno kazna zatvora od trideset do četrdeset godina.

8. LITERATURA

1. Atanacković, D., Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1978.
2. Compendio di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli, 2004.
3. Čejović, B., Miladinović, V., Krivično pravo, Posebni deo, Niš, 1995.
4. Čejović, B., Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 2002.
5. Čubinski, M., Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1934.
6. Đurđić, V., Jovašević, D., Praktikum za krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 2008.
7. Đurđić, V., Jovašević, D., Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 2010.
8. Fedosova, I., Skuratova, T., Ugolovnij kodeks Rossijskoj federacii, Garant, Moskva, 2005.
9. Frank, S., Teorija kaznenog prava, Zagreb, 1955.
10. Jovašević, D., Hašimbegović, T., Krivičnopravna zaštita pripadnika policije, Beograd, 2001.
11. Jovašević, D., Leksikon krivičnog prava, Beograd, 2006.
12. Jovašević, D., Krivični zakonik Republike Srbije sa komentarom, Beograd, 2007.
13. Jovašević, D., Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 2010.
14. Kokolj, M., Lazin, Đ., Imovinske krivične sankcije i druge imovinskopravne mere, Beograd, 1986.
15. Koržanskij, M.I., Popularnij komentar Kriminolnogu kodeksu, Kiev, 1997.
16. Kuznjecovo, N.F., Rešetnikova, F.M., Ugolovnij kodeks Ispanii, Moskva, 1998.
17. Lazarević, Lj., Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1993.
18. Lazarević, Lj., Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Beograd, 2006.
19. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Cetinje, 2004.
20. Lolis, N.B., Mangakis, G., The Greek Penal code, London, 1973.

21. Novoselac, P., Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2004.
22. Petrović, B., Jovašević, D., Krivično pravo 2 (Posebni dio), Sarajevo, 2005.
23. Serebrenikova, A.V., Kuznjecova, N.F., Ugolovnoj kodeks Švejcarii, Moskva, 2000.
24. Simić, I., Petrović, M., Krivični zakon Republike Srbije – Praktična primena, Beograd, 2002.
25. Stojanović, Z., Perić, O., Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivični zakon Republike Crne Gore sa objašnjenjima, Beograd, 1996.
26. Stojanović, Z., Perić, O., Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 2000.
27. Subotić, M., Motiv i njegov značaj u krivičnom pravu, Beograd, 1938.
28. Tahović, J., Krivično pravo, Opšti deo, Beograd, 1961.
29. Tahović, J., Krivično pravo, Posebni deo, Beograd, 1962.
30. Zlatarić, B., Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, Prvi svezak, Druga sveska, Zagreb, 1956.
31. Živanović, T., Osnovi krivičnog prava, Posebni deo, Druga sveska, Beograd, 1938.

MURDER FOR GAINCRIME AS A FORM OF VIOLENCE

Dragan Jovashevich, Faculty of Law, University of Nis

Mitrovic Ljubinko, Faculty of law sciences PanEuropean university APEIRON, Banja Luka

Abstract: Among the most dangerous forms and shapes ispljavanja nasnničkog certainly include violent crime acts directed against life and physical integrity of others. These are blood dleiki among them concerning the meaning, nature, characteristics and consequences certainly are criminal acts of murder for which all contemporary legislation of the hardest types of punishments and measures of punishment. There are three kinds of murders. These include: 1) usually murder, 2) culpable manslaughter and 3) heavy or qualified for the murder of that rule prescribes the toughest punishment - long-term or life imprisonment. All contemporary criminal legislation razlikju several shapes and forms of heavy killings. Among them are the special and murder for gain where the killing of another tool, a way to acquire property benefits it actually represents the target of criminal activity perpetrator. Just about the concept, characteristics and elements of first degree murder for gain from the theoretical and practical aspects discussed in this paper.

Key words: life, deprivation, self-interest, law, murder, responsibility, punishment.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

OBELEŽJA VIKTIMIZACIJE MALOLETNIH LICA TRGOVINOM LJUDIMA I AKTUELNA PITANJA NJIHOVE KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE U REPUBLICI SRBIJI¹

Milan Žarković, Biljana Simeunović-Patić, Darko Marinković

Kriminalističko-polička akademija, Beograd

Apstrakt: Viktimizacija trgovinom ljudima po pravilu uključuje direktnu izloženost žrtava različitim vidovima nasilja i eksploatacije, a fizičke i psihičke povrede, socijalna šteta i rizik sekundarne viktimizacije žrtava naročito teško pogoda maloletna lica. Tokom poslednje decenije Republika Srbija čini značajne napore u cilju suzbijanja trgovine ljudima, kako na normativnom tako i institucionalnom planu i može se reći da krivičnopravna zaštita maloletnih žrtava trgovine ljudima velikim delom odgovara standardima koje propisuje međunarodna zajednica. Krivični zakonik predviđa poseban režim zaštite maloletnih žrtava trgovine ljudima, a Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica nalaže da, u cilju izbegavanja štetnih posledica po maloletniku i njegov razvoju, svi procesni akteri koji postupaju u istrazi određenih krivičnih dela, uključujući i krivično delo trgovine ljudima, moraju posedovati posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Ipak, određene zakonske korekcije još uvek su moguće, kako bi krivičnopravna zaštita maloletnih žrtava trgovine ljudima bila što potpunija i efikasnija.

Ključne reči: trgovina ljudima, viktimizacija maloletnih lica, krivičnopravna zaštita

1. UVODNA RAZMATRANJA

Više nego bilo koji drugi kriminalni fenomen, trgovina ljudima uključuje povredu prava pojedinca kroz njegovu eksploataciju, te se sa tim u vezi postavlja pitanje adekvatnosti preduzetih mera krivičnopravne zaštite žrtava i njihovih ljudskih prava, odnosno kažnjavanja trgovaca i njihovih pomagača. Eksploatacija žrtava trgovine ljudima može imati različite

---

¹ Rad je rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija*. Projekat finansira Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179045), a realizuje Kriminalističko-polička akademija u Beogradu (2011–2014). Rukovodilac projekta je prof. dr Saša Mijalković.

oblike, počev od seksualne (žrtve su uglavnom žene i deca)² i radne, do prinudnog učešća u oružanim sukobima, prinudnog vršenja određenih kriminalnih radnji, prinudnog sklapanja brakova, ilegalnog usvajanja dece, trgovine ljudskim organima ili delovima tela i ostalih nespecifičnih oblika. Prema podacima, kako iz domaćih izvora, tako i iz izveštaja relevantnih međunarodnih institucija, žrtve su najčešće podvrgnute seksualnoj eksplotaciji, a kroz ovaj vid eksplotacije se stiče i najveći profit.³

Najzastupljeniji oblik eksplotacije žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji odvija se kroz seksualnu eksplotaciju, a sve češće se beleže i slučajevi radne eksplotacije, kao i eksplotacije žrtava u cilju prinudnog prosjačenja. Prema podacima MUP-a RS, u 2009. godini, od 85 žrtava, njih 53 (62%) je seksualno eksplatisano (27 maloletnih i 26 punoletnih osoba ženskog pola). Radno je eksplatisano njih 12 (14%), i to 4 maloletna i 3 punoletna lica muškog pola i 1 maloletno i 4 punoletna lica ženskog pola. Radi vršenja krivičnog dela eksplatisana su tri lica (2 maloletna i 1 punoletno lice muškog pola). Kroz prosjačenje eksplatisano je 14 žrtava (16%), i to 9 maloletnih lica muškog pola, 4 maloletne i 1 punoletna osoba ženskog pola. Prinudno je udato 6 osoba ženskog pola (2 maloletne i 4 punoletne). U jednom slučaju žrtva je eksplotisana i seksualno i radno, a u drugom i seksualno i radno i radi prinudnog braka.⁴

Pripadnici policije, kao i druga službena lica koja dolaze u dodir sa žrtvama trgovine ljudima moraju imati u vidu činjenicu da je reč o osobama u odnosu na koje je učinjeno veoma teško krivično delo, koje su preživele razne oblike zlostavljanja i srove eksplotacije, usled čega se često nalaze i u stanju intenzivnog stresa i duboke traume, te bi neprepoznavanje situacije i položaja žrtve sa kojima policijski i drugi službenici dolaze u kontakt, kao i postupanje neprimereno konkretnoj situaciji znatno doprinelo sekundarnoj viktimizaciji.

U mnogim zemljama, lica mlađa od 18 godina značajno participiraju ili čak preovlađuju u strukturi žrtava.⁵ U Republici Srbiji, maloletna lica su u strukturi žrtava u

² U međunarodnim dokumentima pojmom deca označavaju se osobe mlađe od 18 godina (tako je i u čl. 1 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine, u čl. 3d Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine, odnosno u čl. 4g Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine). Krivično zakonodavstvo Republike Srbije za označavanje ove kategorije lica koristi pojam 'maloletna lica'. Detetom se smatra lice koje nije navršilo četrnaest godina, a maloletnikom lice koje je navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina (čl. 112 st. 10, 8 i 9 KZ RS).

³ Kada se govori o maloletnim žrtvama iz Zapadnog Balkana ističe se da se one trafikuju i interna i transnacionalno (pre svega u zemlje Evropske unije), i to kako u cilju seksualne eksplotacije, tako i radi prosjačenja i prinudnog rada. Regional Clearing Point: *First Annual Report on Victims of Trafficking in South-Eastern Europe*. Belgrade: IOM, Stability Pact for South Eastern Europe – Task Force on Trafficking in Human Beings and ICMC, 2003; International Organization for Migration: *Children and Youth Victims of Trafficking in Human Beings: Police, Judicial, Educational, Social and Medical Services*, IOM, 2008, dostupno na: http://www.iom.hu/PDFs/Children%20and%20Youth%20Victims%20of%20Trafficking%20in%20Human%20Beings%20Police_Judicial_Educational_Social%20and%20Medical%20Services_English.pdf

⁴ Šire u: Žarković, M., Dragičević-Dičić, R., Nikolić-Garotić, S., Jekić-Bradajić, G., Majić, M. i Vitorović, M.: *Krivičnopravni sistem i sudska praksa u oblasti borbe protiv trgovine ljudima u Srbiji*, Zajednički program UNHCR, UNODK i MOM za borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji, Beograd, 2011, str. 30.

⁵ Prema izveštaju Kancelarije Ujedinjenih nacija za borbu protiv droga i kriminala, globalno, oko 20% žrtava trgovine ljudima jesu maloletna lica. UN Office on Drugs and Crime: *Global Report on Trafficking in Persons*,

proseku zastupljena sa oko 45%, a poslednjih godina je primećen trend porasta kako njihovog apsolutnog broja, tako i zastupljenosti u strukturi žrtava trgovine ljudima.⁶ Posebne fizičke, psihološke i psihosocijalne štete koje trpe maloletna lica žrtve trgovine ljudima i njihova ugroženost od eksploracije, zahtevaju da u zakonima, politikama, programima i intervencijama budu tretirana odvojeno od odraslih žrtava ovog zločina.⁷ Najbolji interes maloletnih lica mora biti prioritet u svim akcijama koje se tiču ovih žrtava trgovine ljudima, bilo da ih preduzimaju javne ili privatne institucije socijalne zaštite, sudovi, administrativne vlasti ili legislativna tela. Žrtve trgovine mlađe od osamnaest godina treba da dobiju odgovarajuću podršku i zaštitu s posebnim obzirom na njihova prava i specifične potrebe.⁸

Povišena izloženost riziku viktimizacije maloletnih lica određena je, prvenstveno, njihovom sniženom sposobnošću da se odupru prinudi i zaštite od nasilja, kao i prijemčivošću za obmanu od strane trgovaca ljudima. Po prirodi stvari, socijalna marginalizovanost, viktimizacija nasiljem u porodici i zanemarivanje dodatno generišu izloženost maloletnih lica riziku viktimizacije trgovinom ljudima. Uz to, eksploracija u kontekstu trgovine ljudima, posebno seksualna eksploracija, proizvodi značajne fizičke, psihičke i socijalne posledice, koje naročito teško pogadaju maloletne žrtve, imajući u vidu njihove smanjene kapacitete redukovanja vlastite izloženosti riziku stradanja, tako i sposobnosti da se nose sa mentalnom traumom i drugim posledicama viktimizacije.⁹

Žrtve trgovine ljudima u cilju seksualne eksploracije često trpe hronično fizičko zlostavljanje, intenzivnu strepnju za vlastitu i bezbednost svojih bližnjih i oboljevaju od polno prenosivih bolesti.¹⁰ Među najčešćim psihičkim posledicama viktimizacije trgovinom ljudima jesu i stresne reakcije koje uključuju akutni stresni poremećaj, posttraumatski stresni poremećaj i niz drugih komorbidnih stanja poput anksioznog poremećaja i poremećaja raspoloženja. Istraživanje o žrtvama trgovine ženama u cilju seksualne eksploracije sprovedeno u Srbiji pokazalo je da su kod žrtava uobičajeni i sledeći simptomi: ljutnja, iritabilnost, poremećaji ishrane, intenzivno osećanje straha i nebezbednosti (strah od reviktimizacije i strah za bližnje), osećanje krivice i nisko samopouzdanje i poverenje u druge.¹¹ Kod žena i devojčica žrtava trgovine u cilju seksualne eksploracije uobičajeni su i

---

Global Initiative to Fight Human Trafficking, 2009. Dostupno na:
http://www.unodc.org/documents/Global_Report_on_TIP.pdf

⁶ U periodu od 2005-2010. godine, maloletna lica su, prema podacima Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, u strukturi žrtava trgovine ljudima identifikovanih u Srbiji participirala sa 21, 55, 43, 54, 46 i 42 procenata, respektivno.

⁷ UN Office on Drugs and Crime: *Global Report on Trafficking in Persons*, Global Initiative to Fight Human Trafficking, 2009. Dostupno na: http://www.unodc.org/documents/Global_Report_on_TIP.pdf

⁸ Preporuka principa i smernica o ljudskim pravima i trgovini ljudima, Ujedinjene nacije, Visoki komesarijat za ljudska prava, 2002. Dostupno na: www.undp.org/governance/.../docs/Serbia_UN_Guidelines.doc

⁹ Empirijske evidencije po pravilu ukazuju da su devojčice u većem riziku od trgovine radi seksualne eksploracije, dok su dečaci u većem riziku od prinude na prosaćenje i vršenje krivičnih dela.

¹⁰ Tako, primera radi, istraživanja sprovedena u zemljama Zapadnog Balkana pokazuju da se najveći broj osoba mlađih od osamnaest godina žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploracije suočava sa ozbiljnim zdravstvenim problemima, uključujući kako povrede usled prebijanja, tako i seksualno prenosive infekcije i neželjenu trudnoću (Regional Clearing Point: *First Annual Report ...*, op. cit.).

¹¹ Nikolić-Ristanović, V.: 'Kroz šta su žrtve prošle i kako su preživele', u: L. Bjerkan (ur.) *Samo moj život: reabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploracije*, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd, 2005, str. 99-131.

ljutnja, iritabilnost, poremećaji ishrane, intenzivno osećanje straha i nebezbednosti (strah od revictimizacije i strah za bližnje), osećanje krivice i nisko samopouzdanje i poverenje u druge.¹²

Teška stigmatizacija žrtava, prekid njihovih veza sa bližnjima, gubitak poverenja u ljude i teškoće u socijalnom prilagođavanju odnosno reintegraciji, takođe su česte posledice viktimizacije trgovinom ljudima u cilju seksualne eksploracije, a one mogu duboko poremetiti razvoj maloletnih lica žrtava i trajno narušiti njihovu psihičku ravnotežu.¹³

Preovlađujući je stav da, s obzirom na kontekst, složenost i posledice viktimizacije trgovine ljudima, ovaj zločin treba posmatrati, prevashodno, kao teško kršenje ljudskih prava koje najčešće pogađa posebno ranjive kategorije ljudi – siromašne, socijalno marginalizovane osobe, pripadnike manjina, žene i decu (osobe mlađe od osamnest godina).¹⁴ S toga i optimalan odgovor na problem trgovine ljudima treba da bude utemeljen na pristupu poštovanja ljudskih prava, odnosno prava dece žrtava.¹⁵ To znači da zaštita žrtava od svake dalje povrede mora imati prioritet, kao i da sve aktivnosti koje se preduzimaju sa ciljem suprotstavljanja ovom problemu treba da budu sprovedene tako da se u što je moguće većoj meri umanjii rizik od revictimizacije, sekundarne i tercijarne viktimizacije žrtava, uz naročitu brigu o posebno ranjivim kategorijama žrtava, pre svega o maloletnim licima. Shodno postojećim međunarodnim standardima, sve žrtve trgovine ljudima treba da imaju jednak pristup merama pomoći i zaštite, koje bi trebalo da budu utemeljene na principima poštovanja i zaštite ljudskih prava, dobrovoljnosti, nediskriminaciji, poverljivosti i poštovanju prava na privatnost, samoopredeljenju i participaciji, individualizovanom tretmanu, sveobuhvatnoj i trajnoj nezi i najboljem interesu deteta.¹⁶ Potreba da se deca (osobe mlađe od osamnaest godina), kao ranjiva kategorija žrtava uvek posebno tretiraju, naročito je naglašena u Preporuci principa i smernica o ljudskim pravima i trgovini ljudima Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava iz 2002. godine.

¹² Nikolić-Ristanović, V., *ibidem*.

¹³ Budući teško zlostavljane u dužem vremenskom periodu, žrtve trgovine ženama u cilju seksualne eksploracije suočavaju se sa snažnim osećanjem krivice, gubitkom kontrole nad vlastitim životom, intenzivnim strahom od revictimizacije i gubitkom poverenja u druge ljude. *Ibidem*.

¹⁴ Omelaniuk, I.: 'Trafficking in Human Beings', New York: UN Expert Group Meeting on International Migration and Development, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat, 2005.

¹⁵ Najveći broj maloletnih lica trafikovanih na prostoru Zapadnog Balkana potiče iz siromašnih i mnogočlanih porodica, odnosno disfunkcionalnog porodičnog okruženja (Surtees, R.: *Second Annual Report on Victims of Trafficking in South-Eastern Europe 2005*, Regional Clearing Point, IOM, 2005; Žegarac, N.: *Deca govore: rizik od trgovine ljudima i rezilijentnost dece u Jugoistočnoj Evropi*, Centar za prava deteta i Save the children, Beograd, 2007; Ćopić, S.: 'Karakteristike trgovine muškarcima u Srbiji', u: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Trgovina muškarcima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd, 2009, str. 77-124). U Srbiji su najugroženija maloletna lica koja pripadaju manjinskim grupama, ona iz izbegličkih i porodica raseljenih lica, ona koja žive i rade na ulici, ona koja su bez roditeljskog staranja, sa smetnjama u razvoju i žrtve zlostavljanja i zanemarivanja, odnosno ona maloletna lica koja usled materijalne, socijalne ili kulturološke uskraćenosti nisu u mogućnosti da ostvare prava na obrazovanje, zdravstvenu u socijalnu zaštitu i jednake uslove na razvoj. Galonja S., Jovanović, S.: *Zaštita žrtava i prevencija trgovine ljudima*, Zajednički program UNHCR, UNODK i MOM za borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji, Beograd, 2011.

¹⁶ International Organization for Migration: *The IOM Handbook on Direct Assistance to Victims of Trafficking*. IOM, Geneva, 2007.

Razmatranje rizika sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima nužno se vezuje i za pitanje njihove kompenzacije. U tom kontekstu posmatrano, posebna pažnja se mora posvetiti maloletnim licima. Referentni vodič UNICEF-a o pravima dece žrtava trgovine ljudima u Evropi, na temelju Smernica za zaštitu prava dece žrtava trgovine ljudima, utvrđuje zahtev za obezbeđivanje informacija i pomoći deci žrtvama i navodi različite oblike štete i gubitaka koje treba nadoknaditi, uključujući materijalnu i moralnu štetu (uključujući i gubitak mogućnosti, poput obrazovanja).¹⁷ Tužbe protiv učinilaca trgovine ljudima, generalno uzev, uglavnom zahtevaju da žrtva aktivno učestvuje u sudskom postupku, uključujući usmeno i pismeno svedočenje vezano za naneseno zlo i pretrpljenu štetu i gubitak. To za nju može predstavljati još jedno zastrašujuće iskustvo i može trajati vrlo dugo. Uz to, dokazivanje štete podnošenjem dokaza o prošloj i tekućoj viktimizaciji, kao i naziv i definicije nekih kategorija štete, kao što je “gubitak dostojanstva”, mogu retraumatizovati žrtvu. Naravno, problemi sa kojima se generalno suočavaju žrtve trgovine ljudima obično se intenziviraju u slučaju dece žrtava. Tako, recimo, zakonski postupci daleko više zastrašuju decu, a pravna pomoć i zastupanje su još potrebniji da bi se toj kategoriji žrtava omogućilo da razumeju pravni sistem i svoja prava.¹⁸

2. ZAŠTITA MALOLETNIH ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U MEĐUNARODNOM PRAVU

Iskorišćavanje i ropski položaj žrtava u okviru kompleksnog fenomena trgovine ljudima multiplicira svoje negativne posledice u onim slučajevima kada su žrtve deca i maloletnici. Međunarodna zajednica u celini, kao i njene specijalizovane institucije ponaosob, imaju veliki značaj i odgovornost u regulisanju ove problematike, o čemu svedoče brojni akti doneti tim povodom. Na njih se, po pravilu, nadovezuju reakcije nacionalnih zakonodavstava. Krucijalni interes svih je da se definišu i primene efikasni mehanizmi zaštite žrtava trgovine ljudima, posebno maloletnih žrtava. Pri tome, treba imati u vidu da su oni, kada se nalaze u ulozi oštećenih ili svedoka u krivičnim postupcima, podložni i sekundarnoj viktimizaciji, zbog čega krivičnopravne mere zaštite imaju poseban značaj.

Kako bi se što uspešnije suprotstavila raznovrsnim oblicima eksploatacije i porobljavanja ljudi širom sveta, međunarodna zajednica sve češće i organizovanije pokreće i sprovodi različite mere i aktivnosti na tom planu. Kao posebno važno ističe se definisanje pravnog osnova i normativnog okruženja, koji ima svrhu da takve napore učini što delotvornijim. Uloga i značaj međunarodnih subjekata u suprotstavljanju trgovini ljudima svakako je nemerljiv i iskazan u brojnim i raznovrsnim dokumentima. Sa druge strane, tek je

---

¹⁷ Pripremio Majk Dotridž (Mike Dotridge) za Regionalnu kancelariju UNICEF-a za zemlje Srednje i Istočne Evrope/Zajednice nezavisnih država (CEE/CIS), 2006, str. 99-101. Prema: *Kompenzacija za žrtve trgovine ljudima i eksploatacije u regiji OEBS-a*, Rukopis prevoda publikacije: *Compensation for Trafficked and Exploited Persons in the OSCE Region*, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2008, str. 60.

¹⁸ *Kompenzacija za žrtve trgovine ljudima i eksploatacije u regiji OEBS-a*, op. cit., str. 3 i 4.

usvajanjem Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta,¹⁹ 1989. godine učinjen značajan napredak u unapređenju i ostvarivanju prava deteta. U tekstu preambule Konvencije se, između ostalog, ističe da detinjstvu pripada posebna briga i pomoć, kao i da dete, u cilju potpunog i skladnog razvoja ličnosti, treba da raste u porodičnoj sredini, u atmosferi sreće, ljubavi i razumevanja. Autori Konvencije su, još u vreme njenog donošenja, bili svesni opasnosti koja deci preti od fenomena trgovine ljudima, akcentujući nužnost zaštite dece zakonodavnim, administrativnim, socijalnim i obrazovnim merama, od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploracije, uključujući i seksualnu zloupotrebu. Konvencijom se ističe i obaveza država potpisnica da zaštite dete od svih oblika seksualnog izrabljivanja i zloupotrebe. U tom cilju, države članice trebaju preuzeti odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere za sprečavanje navođenja ili prisiljavanja deteta u nezakonitim seksualnim aktivnostima, kao i eksploratorskog korišćenja u prostituciji, pornografskim predstavama i časopisima. Preuzimanje istih mera predviđeno je i u cilju sprečavanja nasilnog odvođenja, prodaje ili trgovine decom, u bilo kom cilju i u bilo kom obliku.

Cilj Konvencije Međunarodne organizacije rada br. 182 i pratećih protokola²⁰ je zabrana i eliminisanje najgorih oblika dečijeg rada. Za svrhe Konvencije, izraz najgori oblici dečijeg rada odnosi na sve oblike ropstva ili običaja sličnih ropstvu, kao što su: prodaja i krijumčarenje dece, dužničko ropstvo i kmetstvo i prinudni ili obavezni rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje dece za učešće u oružanim sukobima; korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta u svrhe prostituisanja ili pornografije, korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za nedozvoljene aktivnosti, naročito proizvodnju i krijumčarenje droge; rad koji je, po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja, verovatno štetan po zdravlje, bezbednost ili moral dece.

U Preporuci Međunarodne organizacije rada br. 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečijeg rada, donetoj odmah nakon Konvencije br. 182, ukazuje se na potrebu hitnog koncipiranja i realizacije programa koji, pored ostalog treba da imaju za cilj: identifikaciju i osudu najgorih oblika dečijeg rada; sprečavanje angažovanja i uklanjanje dece iz najgorih oblika dečijeg rada, štiteći ih od represalija i obezbeđujući njihovu rehabilitaciju i socijalnu integraciju kroz mere kojima se rešavaju njihove vaspitne, fizičke i psihološke potrebe; poklanjanje posebne pažnje mlađoj deci, ženskoj deci, problemu prikrivenih radnih situacija u kojima su posebno ugrožene devojčice i ostalim grupama dece koja su posebno ugrožena ili imaju posebne potrebe.

Krucijalna prekretnica na međunarodnom planu kada je reč o tretiraju problemu organizovanog kriminala, pa i trgovine ljudima kao jedne od oblasti ispoljavanja organizovanog kriminala, vezuje se za Konvenciju UN o transnacionalnom organizovanom

¹⁹United Nations Convention on the Rights of the Child, *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 15/90, *Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

²⁰Zakon o potvrđivanju konvencije MOR broj 182 o najgorim oblicima dečijeg rada i Preporuke MOR broj 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečijeg rada, *Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori*, br. 2 od 31. januara 2003. godine.

kriminalu sa dopunskim protokolima.²¹ Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom²² (Palermo protokol) predstavlja prvi dokument međunarodnog značaja koji se problemom trgovine ljudima bavi na savremen i prilično obuhvatan način. U Palermo protokolu se, između ostalog, ističe da se vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhe eksploracije smatra "trgovinom ljudskim bićima" čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava izvršenja trgovine ljudima, navedenim u Protokolu.

Poseban značaj u sagledavanju problematike zaštite maloletnih žrtava trgovine ljudima ima Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima,²³ (Konvencija SE) doneta 2005. godine u Varšavi. Preambulom Konvencije SE naglašava se da delovanja i inicijative protiv trgovine ljudima moraju biti nediskriminatore, te voditi računa o ravnopravnosti polova, kao i pristupu zasnovanom na pravima deteta. Da se i u ovom dokumentu apostrofiraju prava deteta i zaštita dece od različitih načina zloupotrebe i iskorišćavanja vidljivo je i po tome što se naglašava da Savet ministara donosi Konvenciju oslanjajući se, između ostalog, i na Preporuku br. (91) 11 o seksualnom iskorišćavanju, pornografiji i prostituciji i trgovini decom i adolescentima,²⁴ te Preporuku br. (2001) 16 o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja.²⁵ Slično prethodno navedenom rešenju koje predviđa Palermo protokol, Konvencija SE propisuje da se vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvata deteta radi iskorišćavanja smatraju "trgovinom ljudima" čak i ako ne uključuju primenu pretnje, sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili ugroženosti, ili davanja ili primanja novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem.

Konvencija SE predviđa da svaka strana ugovornica treba da preduzme posebne mere u cilju smanjenja izloženosti dece trgovini ljudima, uključujući i stvaranje klime koja pogoduje zaštiti dece. U tom kontekstu treba razumeti i preporuku mera kojima se obeshrabruje potražnja koja podstiče sve oblike iskorišćavanja ljudima i dovodi do trgovine ljudima (posebno ženama i decom). Posebnost u pristupu zaštite dece vidljiva je i u delu Konvencije SE koji tretira pitanje identifikovanja žrtava. Naime, svaka strana ugovornica treba da obezbedi svojim nadležnim organima kadrove koji su obučeni i kvalifikovani za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, za identifikovanje i pružanje pomoći žrtvama, uključujući i decu, kao i da osigura da različiti organi međusobno sarađuju, kako bi žrtve bile identifikovane u postupku koji na odgovarajući način uzima u obzir poseban položaj žena i dece žrtava. Radi izbegavanja primene neadekvatnog tretmana, prema deci žrtvama trgovine ljudima, a time i sekundarne viktimizacije, Konvencija SE naglašava da lice treba da se smatra detetom i da treba da mu se pruže posebne zaštitne mere sve do potvrđivanja njegove

²¹Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, *Službeni list SRJ – međunarodni ugovori*, br. 6/01.

²² Dostupno na: www.uncjin.org/.../Conventions/...2/convention_%20traff_eng.pdf

²³ *Službeni glasnik RS*, br.19/09.

²⁴ Recommendation No. R (91)11 of the Committee of Ministers to member states concerning sexual exploitation, pornography and prostitution of, and trafficking in children and young adults. Dostupno na: www.coe.int/t/dghl/standardsetting/victims/recR_91_11e.pdf

²⁵ Recommendation Rec (2001)16 of the Committee of Ministers to member states on the protection of children against sexual exploitation. Dostupno na: [www.coe.int/t/dg2/trafficking/campaign.../PDF_Rec\(2001\)16_E.pdf](http://www.coe.int/t/dg2/trafficking/campaign.../PDF_Rec(2001)16_E.pdf)

starosne dobi (ukoliko starosna dob žrtve nije izvesna, a postoji opravdana sumnja da je žrtva dete). Takođe, čim se utvrdi da je dete bez pratnje žrtva, svaka strana ugovornica treba da preduzme mere adekvante pomoći i zaštite primerene činjenici da je u pitanju dete.

Specifičnost rešenja namenjenih zaštiti deteta žrtve ovih nezakonitih delatnosti sadržana je i u odredbi Konvencije SE koja se bave pitanjem dozvole boravka žrtava trgovine ljudima u zemlji eksploatacije - boravišna dozvola za decu koja su žrtve trgovine ljudima, ako to zakon predviđa, izdaje u skladu sa najboljim interesima deteta i, kad je to potrebno, produžava se pod istim uslovima. Posebna pažnja u postupanju sa decom traži se i kod mera čiji je cilj repatrijacija i povratak žrtava trgovine ljudima u zemlju iz koje potiču, odnosno u kojoj imaju prebivalište.

Od posebnog značaja za efikasnost suprotstavljanja trgovini ljudima, sa aspekta krivičnopravne zaštite dece žrtava, jeste rešenje Konvencije SE koje ukazuje da svaka strana ugovornica, u okviru svojih nacionalnih zakonodavstava treba da osigura da se kao otežavajuća okolnost kod određivanja kazne uz izvršenje kojim se svesno ili zbog teškog nemara ugrožava život žrtve trgovine ljudima, izvršenje od strane državnog funkcionera u vršenju svojih dužnosti, u okviru zločinačke organizacije, predvidi i izvršenje krivičnog dela protiv deteta.

I u delu Konvencije SE koji tretira mere zaštite žrtava, svedoka i lica koja sarađuju sa sudskim organima u suzbijanju trgovine ljudima posebna pažnja se pruža zaštiti dece. U tom kontekstu, ističe se da će dete žrtva trgovine ljudima dobiti posebne mere zaštite koje će voditi računa o njegovim najboljim interesima. Takođe, u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine,²⁶ svaka strana ugovornica Konvencije SE treba da usvoji zakonodavne ili druge mere kako bi se tokom sudskih postupaka obezbedila zaštita privatnosti žrtve i njenog identiteta, njena bezbednost i zaštita od zastrašivanja, a u slučaju da su žrtve deca posebnu pažnju treba posvetiti potrebama dece i obezbeđivanju njihovog prava na posebne mere zaštite.

3. ZAŠTITA MALOLETNIH ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE

Tokom poslednje decenija Republika Srbija čini značajne napore u cilju suprostavljanja trgovini ljudima, kako na normativnom, tako i institucionalnom planu.²⁷ U tom smislu i Ustav²⁸ Republike Srbije u čl. 26 propisuje da niko ne može biti držan u ropstvu ili u položaju sličnom ropstvu, te da je svaki oblik trgovine ljudima zabranjen. Zabranjen je i

²⁶ The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Dostupno na: www.hri.org/docs/ECHR50.html

²⁷ Kada je reč o izgradnji institucija u cilju što efikasnijeg suzbijanja trgovine ljudima, najveći napor učinjen je konstituisanjem Republičkog tima za suzbijanje trgovine ljudima, maja 2002. godine, kao i Saveta Vlade Republike Srbije za borbu protiv trgovine ljudima. Savet je obrazovan odlukom Vlade, oktobra 2004. godine, a konstituisan decembra 2005. kao stručno, savetodavno telo Vlade.

²⁸ Službeni glasnik RS, br. 83/06.

prinudni rad (prinudnim radom se smatra i seksualno ili ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnem položaju).

Uvođenje inkriminacije Trgovina ljudima²⁹ u srpsko krivično zakonodavstvo izvršeno je Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog Zakona Republike Srbije, 2003. godine.³⁰ Njeno propisivanje vezuje se za potpisivanje i ratifikaciju Palermo potokola, kao i uvažavanja odredbi Preporuka principa i smernica o ljudskim pravima i trgovini ljudima, donetim od strane Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava, 2002. godine.³¹

Uočena odstupanja bića krivičnog dela propisanog članom 111b (KZ RS 2003) od principa proklamovanih međunarodnim konvencijama bila su povod drugačijeg normativnog određenja trgovine ljudima u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, donetom 2005. godine.³² Rešenost državnih organa Republike Srbije da se što efikasnije suprotstavi zločinu trgovine ljudima potvrđena je i 2009. godine, izmenama Krivičnog zakonika koje je Narodna Skupština Republike Srbije usvojila 2009. godine.³³

U okviru glave XXXIV, kojom su obuhvaćena krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, članom 388. koji propisuje krivično delo trgovine ljudima, predviđena je odgovornost za onoga ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebotom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili

---

²⁹ U pojedinim odredbama Zakonika o krivičnom postupku (*Službeni list SRJ*, 70/2001), pitanje uslova i granice primene pojedinih ovlašćenja vezivalo se za postupanje povodom kriminalne delatnosti određene kao trgovina ljudima i pre uvođenja ovog krivičnog dela u nacionalno zakonodavstvo (članom 232 za nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica, odnosno članom 535 za obavezu organa pred kojim se vodi krivični postupak da, bez odlaganja, dostavi ministarstvu za unutrašnje poslove podatke o krivičnom delu i učiniocu, a prvostepeni sud i pravnosnažnu presudu), a pre toga i za „trgovinu belim robljem“ (čl. 521 ZKP iz 1977, *Sl. list SFRJ*, br. 4/77).

³⁰ *Službeni glasnik RS*, br. 39/03.

³¹ U Preporuci principa i smernica se ističe da države, i gde je to moguće i međuvladine i nevladine organizacije treba da razmotre kao dodatak merama istaknutim u smernicama pod brojem šest, sledeće: 1) Obezbediti da definicija trgovine decom u zakonu i u politikama odražava potrebu za njihovom zaštitom uključujući odgovarajuću pravnu zaštitu (posebno, i u skladu sa Palermo Protokolom, kada je u pitanju dete, da bi se odredilo da se radi o trgovini ljudima, nisu potrebni dokazi o prevari, sili, prinudi itd.); 2) Obezbediti postojanje procedure za brzo identifikovanje dece žrtava trgovine; 3) Obezbediti da deca koja su žrtve trgovine ne budu subjekati krivičnih procedura ili sankcija za dela koja su rezultat položaja u kome su bili; 4) U slučaju kada deca nisu u pravnji srodnika ili staratelja preduzeti korake za pronaalaženje članova porodice (nakon ocene rizika i konsultacije sa detetom, treba da budu preduzete mere kako bi se omogućilo spajanje deteta žrtve trgovine s njegovom porodicom, kada je to u najboljem interesu deteta); 5) U situacijama kada bezbedan povratak deteta porodici nije moguć ili nije u najboljem interesu deteta, uspostaviti adekvatne aranžmane zaštite, poštujući prava i dostojanstvo deteta; 6) U oba slučaja iz prethodna dva paragrafa osigurati da dete koje može samo da formira svoje mišljenje uživa pravo da iskaže takvo mišljenje, slobodno u svim stvarima koje se tiču njega ili nje, posebno u pogledu odluke o mogućem povratku porodici, i oceniti mišljenje deteta u skladu sa njenim ili njegovim uzrastom i zrelošću; 7) Usvojiti posebnu politiku i programe zaštite i podrške detetu žrtvi trgovine (deci treba da se omogući odgovarajuća fizička, psihološka, pravna, obrazovna i zdravstvena pomoć i smeštaj); 8) Usvojiti neophodne mere zaštite prava i interesa deteta u svim fazama krivičnog postupka protiv navodnih učinilaca i tokom procedure za dobijanje obeštećenja; 9) Zaštititi, kada je potrebno, privatnost i identitet deteta žrtve i preduzeti mere kako bi se izbeglo širenje informacija koje bi dovelo do njegove/njene identifikacije; 10) Usvojiti mere adekvatne obuke, posebno pravne i psihološke, lica koja rade sa decom žrtvama trgovine ljudima.

³² *Službeni glasnik RS*, br. 85/05.

³³ *Službeni glasnik RS*, br. 72/09.

drži drugo lice, a u cilju eksploracije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploracije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

Zakonodavno rešenje koje je u pogledu lica mlađih od 14 godina (dece) sadržao član 111b. stav 4. KZ RS (biće krivičnog dela iz 2003. godine), Krivični zakonik je proširio (u skladu sa odredbama Palermo protokola) na maloletna lica (lica mlađa od 18 godina). Saglasno tome, članom 388. stav 2. propisano je da će se kaznom propisanom za delo iz stava 1. ovog člana, koje je učinjeno prema maloletnom licu, učinilac kazniti i kad učinilac nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

Kvalifikovani oblik i teža sankcija (zatvor najmanje pet godina) predviđeni su stavom 3. za slučaj da je delo iz stava 1. učinjeno prema maloletnom licu (lice koje nije navršilo 18. godina života). Kvalifikovani oblik krivičnog dela trgovine ljudima, propisan u stavu 4. vezuje se za one situacije dela iz st. 1. i 3. u kojima je nastupila teška telesna povreda nekog lica (učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina). Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina (stav 5.) Kazna zatvora najmanje pet godina propisna je za slučaj da se učinilac bavi vršenjem krivičnog dela iz st. 1. do 3., odnosno da je delo izvršeno od strane grupe (stav 6), dok je u stavu 7 predviđena kazna zatvora od najmanje deset godina ako je delo učinjeno od strane organizovane kriminalne grupe.

Gledano sa aspekta krivičnopravne prevencije zločina trgovine ljudima, posebno su značajne izmene Krivičnog zakonika u pogledu odgovornosti osobe koja je znala ili je mogla znati da je lice žrtva trgovine ljudima, pa iskoristi njen položaj ili drugome omogući iskorišćavanje njenog položaja radi eksploracije predviđene stavom 1. člana 388. Izvršilac ovog oblika krivičnog dela kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina (čl. 388. st. 8.) Ako je delo iz stava 8. ovog člana učinjeno prema licu za koje je učinilac znao ili je mogao znati da je maloletno, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina (čl. 388. st. 9.).³⁴ Takvim rešenjima izašlo se u susret obavezi sadržanoj u članu 19. Konvencije SE, kojom je predviđena kriminalizacija korišćenja usluga žrtve.

Efikasnijem progonom trgovaca ljudima, a time i prevenciji krivičnog dela trgovine ljudima, svakako će doprineti i odredba sadržana u stavu 10. člana 388, koji propisuje da pristanak lica na eksploraciju ili na uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa ne utiče na postojanje krivičnog dela iz st. 1, 2. i 6. ovog člana. Izmenama iz 2009. povećani su i posebni minimum (sa dve na tri godine zatvora) i posebni maksimum (sa deset na dvanaest godina zatvora) za osnovni oblik krivičnog dela trgovine ljudima iz člana 388. st. 1. Uz zadržavanje apsolutnog maksimuma od dvadeset godina, posebni minimum povećan je sa tri na pet godina za slučaj da je osnovni oblik dela izvršen prema maloletnom licu (čl. 388. st. 3). Povećan je i posebni minimum sa tri na pet godina za slučaj da je usled dela iz čl. 388. st. 1 i st. 3. nastupila teška telesna povreda (stav 4), dok je maksimum 15 godina zatvora

³⁴ Ovim izmenama izašlo se u susret i obavezi sadržanoj u članu 19. Konvencije SE kojom je predviđena kriminalizacija korišćenja usluga žrtve.

(rešenje u pogledu visine sankcije za krivično delo učinjeno nad maloletnim lice je nelogično).

Članom 389. Krivičnog zakonika Republike Srbije, kao posebno krivično delo izdvojena je Trgovina maloletnim licima radi usvojenja. U okviru ovog propisa, rešenjem do 2009. godine (inkriminacija je nosila naziv Trgovina decom radi usvojenja) bila je predviđena odgovornost za onoga ko oduzme lice koje nije navršilo četrnaest godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima, zatim za onoga ko usvoji takvo lice ili posreduje u takvom usvojenju, ili ko u tom cilju kupi, proda ili preda drugom lice koje nije navršilo četrnaest godina ili ga prevozi, obezbeđuje mu smeštaj ili ga prikriva. Izmene iz 2009. godine prvenstveno se ogledaju u proširenju zaštite na lica starosti do šesnaest godina. Treba ukazati na neusaglašenost pojma maloletno lice onako kako ga definiše KZ u članu 112. i koji je sadržan u naziva krivičnog dela iz člana 389, sa njegovim bićem, s obzirom da se krivičnopravna zaštita u ovom slučaju odnosi na lice koje nije navršilo 16. godina života. Odredbe koje su izraz pooštravanja kaznene reakcije vezuju se za slučaj da je krivično delo izvršeno od strane organizovane grupe - umesto kaznom od najmanje tri godine izvršilac ovog oblika će se kazniti zatvorom od najmanje pet godina. Strožije kažnjavanje (kaznom zatvora od najmanje tri godine), izmenama je uvedeno i za slučaj da je delo izvršeno od strane grupe.

U razmatranju pitanja krivičnopravne zaštite maloletnih žrtava trgovine ljudima u srpskom zakonodavstvu svakako treba uzeti u obzir i odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.³⁵ Ovaj zakon sadrži norme koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, kao i posebne odredbe o zaštiti dece i maloletnika kao oštećenih u krivičnom postupku. U zakonu se, u okviru posebnih odredbi o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku, ističe da se ove odredbe, između ostalih krivičnih dela, odnose i na trgovinu ljudima, trgovinu decom radi usvojenja i zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (čl. 150). Zakon nalaže da, u cilju izbegavanja štetnih posledica po maloletniku i njegov razvoj, svi procesni akteri, uključujući i službenike organa unutrašnjih poslova koji postupaju u istrazi, moraju posedovati posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. U samom postupku za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica javni tužilac, istražni sudija i sudije u veću će voditi računa o njihovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima žive, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njihovu ličnost i razvoj (čl. 152).

Zakon propisuje posebnu proceduru saslušanja maloletnih lica žrtava krivičnih dela navedenih u zakonu, koja je u priličnoj meri različita od procedure salušanja punoletnih lica. Generalno, saslušanje maloletnih lica obavlja se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je oštećeno krivičnim delom navedenim u zakonu, saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. U slučaju da se maloletno lice saslušava više od dva puta, sudija je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja

---

³⁵ Službeni glasnik RS, br. 85/05.

maloletnog lica. Ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica oceni da je to potrebno, sudija će naređiti da se maloletno lice saslušava upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje će se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo, pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Maloletna lica kao svedoci-oštećeni, mogu se saslušati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj ustanovi-organizaciji, stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica (čl. 152). Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je usled prirode krivičnog dela, posledica ili drugih okolnosti, posebno osetljivo, odnosno nalazi se u posebno teškom duševnom stanju, zabranjeno je vršiti suočenje između njega i okriviljenog (čl. 153). U slučaju prepoznavanja okriviljenog od strane oštećenog maloletnog lica, sud će postupati posebno obazrivo, a takvo prepoznavanje će se u svim fazama postupka vršiti na način koji u potpunosti onemogućava da okriviljeni vidi maloletnika (čl. 155).³⁶

Prema odredbama Zakona, maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okriviljenog. U slučaju da maloletno lice nema punomoćnika, njega će rešenjem iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica postaviti predsednik suda. Troškovi zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda (čl. 154).

U osvrtu na postojeća rešenja u Krivičnom zakoniku Komitet za prava deteta u okviru preporuka sa pedeset četvrtog zasedanja Komiteta za prava deteta koje se odnose na Republiku Srbiju od 22. juna 2010. godine, podržava izmene Krivičnog zakonika, ali izražava zabrinutost što je primena zakona u praksi i dalje problem i što se u Republici Srbiji izričito ne inkriminiše prodaja dece shodno čl. 2. i 3. Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji³⁷ u kojima se naglašava da prodaja dece podrazumeva bilo koju radnju ili transakciju kojim bilo koje lice ili grupa lica daju neko dete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu. Ovim odredbama predviđeno je i to da će svaka država ugovornica, a u kontekstu inkriminacije prodaje dece obezbediti, kao minimum, da sledeće radnje i delatnosti budu u punoj meri obuhvaćene njenim krivičnim ili kaznenim zakonom, bez obzira da li su takva dela izvršena u zemlji ili transnacionalno, odnosno na individualnoj ili organizovanoj osnovi: nuđenje, isporuka ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog deteta u svrhu seksualnog iskorišćavanja deteta, prebacivanja organa deteta radi ostvarivanja profita, korišćenje deteta za prinudni rad, neodgovarajuće navođenje, od strane posrednika, na pristanak da se usvoji neko dete kršenjem važećih međunarodнопravnih instrumenata o usvajanju. Isto će važiti i za pokušaj da se izvrši bilo koje od navedenih dela, kao i za saučestvovanje ili učešće u bilo kom od navedenih dela, pri čemu će svaka država ugovornica

³⁶ I prema odredbama Zakonikao krivičnom postupku prepoznavanje u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku će se izvršiti na način da lice koje je predmet prepoznavanja ne može da vidi svedoka, niti da svedok može videti to lice sve dok ne pristupi prepoznavanju. U ovom slučaju zakon potencira na posebnoj obazrivosti organa koji organizuje samo prepoznavanje (sud), te da će se prepoznavanje u svim fazama postupka vršiti na način koji u potpunosti onemogućava da okriviljeni vidi maloletnika.

³⁷ Usvojen rezolucijom Generalne skupštine UN, 25. maja 2000. godine. Stupio na snagu 10. novembra 2002. godine. *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/02.

na takva dela primenjivati odgovarajuće kazne koje uzimaju u obzir njihovu tešku prirodu.

U delu posvećenom zaštiti prava dece žrtava ističe se zabrinutost Komiteta što se deca žrtve povreda prava zagarantovanih Fakultativnim protokolom u praksi često ne smatraju i ne tretiraju kao žrtve, te da se malo čini kako bi se izbegla marginalizacija i stigmatizacija dece žrtava, pa sa preporučuje da Republika Srbija omogući zaštitu deci žrtvama i svedocima u svim fazama krivičnog procesa i da se tom prilikom rukovodi Uputstvima o pravdi u slučajevima dece žrtava i svedoka zločina (Aneks rezolucije 2005/20 Ekonomskog i socijalnog saveta).

4. ZAKLJUČAK I PREDLOZI *DE LEGE FERENDA*

Nema sumnje da je danas, u vreme procvata ljudskih i građanskih prava, dužnost i obaveza državnih organa da prema svim akterima procedure otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela postupaju uz poštovanje njihove ličnosti i dostojanstva. Istovremeno, status oštećenog, odnosno žrtve, kod brojnih krivičnih dela je takav da policija i organi pravosuda prema tim licima moraju postupati sa posebnim oprezom, naročito ako se uzme u obzir opasnost od sekundarne viktimizacije. Krivično pravo i krivično zakonodavstvo generalno imaju snažnu protektivnu ulogu, koja posebno dobija na značaju kada su u pitanju odredene kategorije lica, poput žena, dece, službenih lica i sl. Kada je reč o žrtvama krivičnog dela trgovine ljudima uopšte, krivično pravo i zakonodavac moraju imati u vidu činjenicu da je reč o osobama u odnosu na koje je učinjeno izuzetno teško krivično delo i koje su preživele razne oblike torture i surove eksploracije, usled čega se često nalaze i u stanju velike traume i stresa. U krivičnopravnom smislu, zaštita takvih lica se prvenstveno ostvaruje propisivanjem različitih pojavnih formi trgovine ljudima kao krivičnog dela, sa zaprećenom kaznom koja po vrsti i meri treba da odgovara težini samog prestupa. Krivičnopravna zaštita posebno dobija na značaju kada su u pitanju deca (do 14 godina života) ili maloletna lica (do 18 godina života) kao žrtve trgovine ljudima. Zakonodavac mora uzeti u obzir tu okolnost, te na osnovu nje propisati kvalifikovane oblike krivičnog dela trgovine ljudima, zaprećene težom kaznom. Dalje, i Zakonik koji reguliše krivičnu proceduru takođe treba uzeti u obzir specifičnosti maloletnih žrtava trgovine ljudima, čija se uloga u krivičnom postupku najvećim delom smešta u okviru dokazne radnje svedočenja. Uzimanje iskaza u procesnoj formi mora biti propisano tako da se izbegnu sve, ili gotovo sve opasnosti koje mogu dovesti do sekundarne viktimizacije maloletnih žrtava trgovine ljudima.

Nema sumnje da krivičnopravna zaštita maloletnih žrtava trgovine ljudima u srpskom zakonodavstvu velikim delom odgovara standardima koje propisuje međunarodna zajednica. U tom smislu, Krivični zakon kao kvalifikatorne okolnosti predviđa slučajeve izvršenja krivičnog dela trgovine ljudima prema maloletnim licima, poštujući stav prethodno navedenih međunarodnih propisa da se prilikom određivanja kazne učiniocima krivičnog dela trgovine ljudima kao otežavajuća okolnost uzme u obzir činjenica da je žrtva dete, odnosno maloletno lice. Sa druge strane, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica nalaže da, u cilju izbegavanja štetnih posledica po

maloletnika i njegov razvoj, svi procesni akteri koji postupaju u istrazi krivičnog dela moraju posedovati posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Zakon propisuje i posebnu proceduru saslušanja maloletnih lica žrtava krivičnih dela navedenih u zakonu, između ostalog i krivičnog dela trgovine ljudima, koja je, pre svega, u funkciji zaštite njihovog psihičkog i fizičkog integriteta.

Ipak, iako poznaje srazmerno veće kazne za lica proglašena krivim za trgovinu ljudima u otežanim okolnostima, uključujući i dela trgovine decom, aktuelno krivično zakonodavstvo i dalje ne propisuje kao kvalifikatornu okolnost slučajeve u kojima se kao učinioци trgovine ljudima javljaju službena lica. Prema našem mišljenju, to bi trebalo učiniti. Takođe, smatramo da bi kao poseban i objedinjen kvalifikovani oblik krivičnog dela trgovine ljudima trebalo propisati izvršenje dela otmicom maloletnog lica, izvršenje dela u odnosu na veći broj maloletnih lica ili kada je izvršenjem dela nastupila teška telesna povreda maloletnog lica, u kom slučaju bi se propisana kazna za učinioca bila jednaka kazni predviđenom za člana 388. stav 5. KZ-a (zatvor najmanje deset godina).

Kada je reč o krivičnom delu trgovine maloletnim licima radi usvojenja, smatramo da bi bilo korektno izvršiti korekcije u smislu upodobljavanja sadržaja bića dela sa naslovom, tako da bi konstrukciju lice koje nije navršilo šesnaest godina zamenili sa izrazom maloletno lice.

Na kraju, iz prethodno navedenih brojnih osobenosti trgovine ljudima čije su žrtve maloletna lica, smatramo da bi se moglo razmišljati u pravcu konstituisanja posebnog krivičnog dela Trgovine maloletnim licima. U okvru njega bi se autonomno tretirala problematika trgovine ljudima čije su žrtve maloletna lica, čime bi se pravno-tehnički rasteretila složena konstrukcija bića krivičnog dela trgovine ljudima. U tako propisano krivično delo trebalo inkorporirati i krivično delo trgovine maloletnim licima radi usvojenja, kao njegov poseban oblik. Na taj način bi problematika trgovine maloletnim licima bila objedinjena i izdvojena u poseban član zakona, odnosno posebno krivično delo, čije postojanje bi dodatno akcentovalo njenu društvenu opasnost. U krajnjem slučaju, olakšalo bi se zakonsko sagledavanje ove problematike. Rešenje bi bilo u skladu sa Fakultativnim protokolom o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji uz Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima deteta, a predstavljalо bi korak ka ožitvorenju preporuka sa pedesetčetvrtog zasedanja Komiteta za prava deteta koje se odnose na Republiku Srbiju od 22. juna 2010. godine.

Kod koncipiranog krivičnog dela trgovine malolatnim licima kao radnje izvršenja trebale bi biti obuhvaćene sve prodaje i kupovine bez obzira na to da li su izvršioci srodnici i u kom stepenu srodstva i bez obzira na svrhu. Svrhe kao npr. nezakonito usvojenje, prodaja radi prinudnih brakova, uključivanja u prosjačenje ili izvršenje krivičnih dela moglo bi biti navedene primera radi, ili kao poseban oblik, jer bi se u suprotnom moglo da dogodi da neke radnje protivzakonite prodaje ili predaje maloletnih lica ostanu nesankcionisane.

U cilju zaštite prava zagarantovanih Fakultativnim protokolom, a radi izbegavanja marginalizacije i stigmatizacije žrtava, potrebno je menjati praksu jer se maloletna lica često

---

ne smatraju i ne tretiraju kao žrtve. U ovom kontekstu Komitet za prava deteta preporučuje da Republika Srbija omogući zaštitu deci žrtvama i svedocima u svim fazama krivičnog procesa i da se tom prilikom rukovodi Uputstvima o pravdi u slučajevima dece žrtava i svedoka zločina (Aneks rezolucije 2005/20 Ekonomskog i socijalnog saveta). Zakonom bi trebalo uvesti i obavezu smeštaja deteta u posebnu ustanovu bar za prvo vreme dok se vodi postupak i predvideti rokovi za dovršavanje postupka kao i obezbeđivanje stručnih mišljenja koja su potrebna za donošenje odluke.

CHARACTERISTICS OF HUMAN TRAFFICKING VICTIMIZATION OF MINORS AND CURRENT ISSUES OF THEIR CRIMINAL-LAW PROTECTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Milan Zarkovic, Associate Professor

Biljana Simeunovic-Patic, Assistant Professor

Darko Marinkovic, Assistant Professor

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: Human trafficking victimization ordinarily includes direct exposure of victims to various forms of violence and exploitation. Minors are particularly seriously affected by physical and psychological harms, social damages and the risk of secondary victimization. During the past decade, the Republic of Serbia has been undertaking significant efforts, both at the normative and institutional level, in order to suppress trafficking in human beings. It should be stated that criminal-law protection of minor human trafficking victims is largely in line with the relevant international standards. The Serbian Criminal Code proscribes a special regime of protection of minor human trafficking victims, while the Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal-law Protection of Minors stipulates that, for the sake of protection of minors and their development against harmful effects, all procedure actors that investigate, prosecute and penalize specific crimes, including the crime of trafficking in human beings, must be equipped with special skills in the field of the rights of the child and in criminal-law protection of minors. However, there is still room for corrections of the legal provisions in order to make criminal-law protection of minor human trafficking victims as complete and effective as possible.

Key words: trafficking in human beings, victimization of minor persons, criminal-law protection

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

PROBLEMI KAZNENOPRAVNE ZAŠTITE POLICIJSKIH SLUŽBENIKA OD NASILNIČKOG KRIMINALITETA

Milan Milošević

Fakultet za obrazovanje rukovodećih kadrova (FORKUP), Novi Sad

Apstrakt: U aktuelnom zakonodavstvu i pravosudnoj praksi Republike Srbije, službenici policije uživaju solidnu legislativnu zaštitu, koja se adekvatnim pravno-tehničkim rešenjima može u izvesnoj meri i unaprediti. Nasuprot tome, nameće se utisak da zaštita i sigurnost službenika policije nije u dovoljnoj meri obezbeđena kroz politiku progona lica koja im se opiru, vredaju ih, napadaju ili na drugi način maltretiraju u vršenju službenih zadataka, izuzev donekle u slučaju nanošenja povreda i težih posledica. Polazeći od tih teza u radu su analizirani oblici kaznenopravne, pre svega krivičnopravne, zaštite službenika policije od nasilničkog kriminaliteta, u Srbiji i jednom broju stranih zemalja. Ponuđeni su i kontretni predlozi za prevazilažanje takvog stanja u kontekstu predstojećih izmena materijalnog (i procesnog) krivičnog zakonodavstva.

Ključne reči : Republika Srbija, nasilnički kriminalitet, službenici policije, krivično dela, prekršaji.

1. UVOD

Pošto je kaznenopravna zaštita u osnovi primaran i sa društvenog aspekta najmanje sporan oblik zaštite službenika policije u vršenju službenih zadataka, ne inenaduje to što je ona u inostranstvu praćena adekvatnom politikom progona. Jednom rečju, zaprećene su rigorozne sankcije za različite oblike pružanja otpora policiji, a naročito za fizičke napade i ubistva njenih službenika, dok se u praksi sprovodi oštra kaznena politika. Takav je slučaj u Francuskoj, Nemačkoj, Austriji, Japanu, Kini, Grčkoj, Bugarskoj, Hrvatskoj, Sloveniji i brojnim drugim državama.¹

Tako je, na primer, za ubistvo policajca na dužnosti, ili u vezi sa tim, u svim aktuelnim američkim krivičnim zakonima (federalnim i državnim, odnosno civilnim i vojnim) zaprećena najstrožija propisana kazna. I ostale inkriminacije kojima se obezbeđuje

¹O kaznenopravnoj zaštiti policijskih službenika u Austriji, Nemačkoj, Francuskoj, Bugarskoj, Hrvatskoj, Sloveniji i drugim yemljama videti na primer: Simić B.; Ničić Ž., „Kazneno-pravna zaštita policijskih službenika u komparativnom pravu“, *Singidunum revija*, br. 1/2011, str. 277-287.

kaznenopravna zaštita policajaca u SAD su rigorozne, ali se ipak u teoriji i široj javnosti ne osporavaju. Takav je slučaj i sa krivičnim delom opiranja (pružanja otpora) policajcu koje se namerno propisuje kao lakše krivično delo, radi optimalne efikasnosti krivičnog gonjenja. Najzad, generalno gledano u SAD se ne osporava ni kaznena politika za dela kojima se *sensu stricto* štite pripadnici policijske profesije od fizičkog nasilja i svakog drugog oblika šikaniranja. U literaturi se kao jedino što zahteva eventualno poboljšanje, navodi potreba da se ubrza izvršenje smrtnih kazni, koje su u međuvremenu izrečene jednom broju ubica službenika policije širom SAD.²

S druge strane, u oficijelnim izveštajima Republike Srbije često se ističe problem nedovoljne kaznenopravne zaštite pripadnika policije, i to u kontekstu iniciranja izmena i dopuna trenutno važećih pravnih propisa s ciljem da im se pruži efikasnija zaštita. U literaturi se ovakvi stavovi podržavaju implicitno, na primer tako što se konstatiše da je kaznenopravna zaštita policajaca u osnovi zadovoljavajuća, ali da se i pored toga pojavljuju određene slabosti, pri čemu se apostrofiraju blagost, inertnost i ne efikasnost u kažnjavanju napadača na policajce.

Nameće se utisak da pravi problem kaznenopravne zaštite policajaca u našoj zemlji nije u okvirima normativne regulative, već u politici i postupku krivičnog progona. Taj problem je kod nas konstantno prisutan, što dokazuju, između ostalog, i svojevremeni stavovi Skupštine i Vlade (RIV-a) Srbije o efikasnosti pravne zaštite službenika policije. Najzad, česte i značajne izmene krivičnih dela i prekršaja iz ove oblasti u domaćem zakonodavstvu ne pokazuju samo da je u prošlosti bilo problema u ovoj oblasti, već i da bi ih moglo biti u budućnosti.

U skladu sa tim smatramo da je potreba za analizom pojedinih oblika kaznenopravne zaštite službenika policije u savremenim uslovima notorna i evidentna, i to kako sa teorijskog (pozitivnopravnog i uporednopravnog), tako i sa praktičnog aspekta. Činjenica je, naime, da samo ostvarenje uvida u legislativnu zaštitu službenika policije i u rezultate istraživanja ove problematike u domaćoj i stranoj praksi, omogućava eventualno davanje kompetentnih predloga za izmene zakonske regulative i preduzimanje drugih mera u ovoj oblasti.

2. KRIVICNOPRAVNA ZASTITA ŽIVOTA I TELA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Najznačajniji oblik pravne pa i svake druge zaštite službenika policije predstavlja krivičnopravna zaštita njihovog života i telesnog integriteta. Sva savremena krivična zakonodavstva, uključujući i zakonodavstvo Republike Srbije, poznaju veći broj krivičnih dela kojima se ova zaštita obezbeđuje direktno ili indirektno. Saglasno tome, odredbe kojima se inkriminiše fizičko nasilje usmereno na lišnost službenika policije u izvršavanju

---

² Chapman, S.G., „Reduciranje napada na policiju“, *Izbor*, br.4/1986, str.373-390.

konkretnih zadataka mogu se uslovno podeliti na krivična dela kojima se neposredno zaštićuje fizički i moralni integritet službenika policije, a time i autoritet službe koju vrši, i na krivična dela čiji je napadni objekt bilo koje fizičko lice - pa tako i službenik policije. Ovu drugu grupu sačinjavaju ona krivična dela kojima se samo indirektno i u širem smislu zaštićuju službenici policije (npr. terorizam).

Analiza krivičnopravne zaštite službenika policije pri obavljanju operativnih poslova državne ili javne bezbednosti, pokazuje najpre kako je u ovoj oblasti prisutna značajna raznolikost i neujednačenost. Ovo iz razloga što svaka policija deluje u realnom društvenom okruženju koje, u stvari, determiniše i samu policiju. U tom smislu na konkretne inkriminacije kojima se štite život i telesni integritet policajaca u pojedinim zamljama utiču različiti nivoi materijalnog razvoja, stepen demokratizacije i poštovanja ljudskih prava, različita istorija, tradicija i kultura, i brojni drugi faktori. Zbog toga su unapred osuđeni na propast svi pokušaji da se konkretni oblici krivičnopravne zaštite mehanički prenose iz jednog društva u drugo. Isto tako, ovo u velikoj meri otežava i efektivnost uporednopravnog razmatranja ove materije.

Iako pomenute okolnosti nalažu veliku opreznost u sumiranju rezultata analize, određeni zaključci se ipak nameću. Najpre, činjenica je da upravo telesni integritet službenika policije predstavlja jednu od onih vrednosti koja se maksimalno zaštićuje odredbama materijalnog krivičnog prava. Ubistvo, kao najteži oblik napada na ove službenike, egzistira u zakonodavstvima svih savremenih država kao jedno od najtežih krivičnih dela za koje su zaprećene maksimalne propisane kazne, a bez obzira na to da li je takvo ubistvo u datom zakonodavstvu inkriminisano kao posebno krivično delo ubistva (npr. u krivičnom zakonodavstvu Mongolije) ili kao jedan od oblika teškog ubistva (npr. u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije). Uprkos tome, u mnogim zemljama vođene su žustre polemike u vezi sa vrstom i visinom te kazne pri čemu se, na primer, ukidanje smrtne kazne direktno povezuje sa porastom broja ubistava policajaca u vršenju službe.

Takav je slučaj sa Velikom Britanijom gde se profesionalna policijska udruženja zalagala za ponovno uvođenje smrtne kazne za ovo delo, argumentujući takve zahteve činjenicom da je od početka prošlog veka pa do ukidanja smrtne kazne (1900-1965) u Velikoj Britaniji bio ubijen prosečno po jedan policajac godišnje (ukupno 65), a u sledeće tri decenije (1965-1996) dvostruko više (ukupno 59). Slično je i u Francuskoj, gde je svojevremeno postojalo argumentovano zalaganje da se smrtna kazna delimično ipak zadrži, i to u prvom redu za slučajeve ubistava policajaca. Naime, do donošenja tzv. Badinterovog zakona o ukidanju smrtne kazne 1981. godine, u toj zemlji se za umišljajno ubistvo policajca najčešće izricala smrtna kazna. Iz istih razloga su i poslanici francuskog parlamenta dugo oklevali da usvoje protokol Evropskog saveta kojim se u budućnosti zabranjuje bilo kakvo uspostavljanje smrtne kazne, a koji je Francuska potpisala 1983. godine.³

---

³ Za stanje u Velikoj Britaniji i Francuskoj anročito vidi : Spicer M., „Convictions for Police Murder in Britain (1900-1965)“, *The Police Journal*, No 3/1996, pp. 242-248; Coester E., „Terorizam i smrtna kazna“, *Izbor*, br. 4/1985, str.335-340.

Prema tome, u gotovo svim savremenim državama, uključujući i bivše socijalističke zemlje Istočne Evrope, ali i najrazvijenije države zapadne demokratije, za ubistvo službenika policije na dužnosti predviđaju se najteže propisane kazne, što se ne osporava se od strane teoretičara i ne izaziva netagivne reakcije javnog mnjenja. Ovo je slučaj kako se onim zakonodavstvima koja posebno inkriminišu napad na život pripadnika policije (Belorusija, Mongolija, Slovenija, Hrvatska, Srbija i dr.), tako i u zakonodavstvima u kojima se život policajca zaštićuje u okviru jednog šireg pojma službenog lica (Ruska Federacija, Francuska, Monako i dr.). Počiniocu umišljajnog ubistva nad službenikom policije u vršenju službe zaprećuje se najstrožnjim sankcijama i u Krivičnom zakoniku Republike Srbije (KZ)⁴, gde je za ovaj vid teškog ubistva propisana kazna od najmanje 10 godina ili zatvor od 30 do 40 godina (čl. 114 st. 1 tač. 7 KZ).

Analizom odredbi kojima naš zakonodavac inkriminiše opšte krivično delo terorizma (čl. 312. KZ) i sve posebne oblike terorizma⁵, dolazi se do zaključka da se njima izričito ne ostvaruje krivičnopravna zaštita života i telesnog integriteta policijskih službenika. Naime, pasivni subjekt može biti i službenik policije, ali to nije bitno za činjenično stanje ovih krivičnih dela. Bitno je, prema tome, da izvršilac ima nameru ugrožavanja Ustavom utvrđenog uređenja i bezbednosti Srbije i da konkretni akt nasilja (npr. oružani napad na patrolu policije) bude materijalizacija ovakvog psihičkog stava izvršioca - dok je samo svojstvo pasivnog subjekta nebitno.

Nasuprot tome, italijansko i još neka strana zakonodavstva inkriminišu terorističke akte čiji su objekt napada explicite policajci. Osim toga, u uporednom pravu susrećemo i implicitni vid ove zaštite, na primer zaštita u smislu čl. 706-16 francuskog Zakonika o krivičnom postupku. Naime, službenik policije može biti neposredni objekt napada kod pojedinih krivičnih dela kada se ona, po ovoj odredbi, smatraju terorističkim. Uslov za to je da se ubistvo ili nasilje nad policajcem u službi ili u vidu sa službom dovede u vezu sa individualnim ili kolektivnim poduhvatom kome je cilj teško narušavanje javnog reda zastrašivanjem ili terorom. Iz izloženog proizlazi da je francuski zakonodavac "teško remećenje javnog reda" odredio kao cilj izvršenja, a da se neposredna radnja (npr. ubistvo policajca na dužnosti) definiše kao sredstvo za izvršenje tog cilja. Time je terorizam izdvojen iz opšteg kriminaliteta (npr. od klasičnog ubistva policajca na dužnosti), jer je tamo teško remećenje javnog reda posledica, a ne cilj izvršenja.⁶

Treba imati u vidu das u odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije predviđene identične sankcije za svaki napad na život policajca a bez obzira na pobude izvršioca, tj. bez obzira na to da li se delo kvalificuje kao akt terorizma (teško delo protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije iz čl. 321. u vezi sa krivičnim delom terorizma iz čl. 312. KZ) ili klasičnog kriminaliteta (krivično delo teškog ubistva iz čl. 114 st. 1 tač. 7 KZ). Činjenica je,

⁴ „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.

⁵ S tim u vezi treba podvući da ni strani zakonodavci, kao ni teoretičari krivičnog prava ne poznaju terorizam kao jedinstvenu krivičnopravnu kategoriju, već se njime uvek obuhvata više različitih krivičnih dela čiji je zajednički sadržaj to što se vrše nasiljem ili pretnjom nasiljem (sredstva), a iz političkih pobuda (motiv) i što pri njihovom izvršenju nastupa ili može nastupiti opšta opasnost za ljude i imovinu (posledica).

⁶ O pravnim aspektima suzbijanja terorizma u Francuskoj detaljnije videti: Gayraud, Jean-François; Senat, David, *Terorizam : što znam?*, Jesenski i Turk : Kulturno informativni centar, Zagreb, 2008, str.73-110.

međutim, da ona strana zakonodavstva koja policijskog službenika eksplicitno zaštićuju od terorizma, s obzirom na realno veću društvenu opasnost, predviđaju znatno strožije sankcije za napad na život ljudi koji je izvršen u terorističke svrhe. Zaprećene kazne za ovakva dela drastično se uvećavaju ako je objekat napada pripadnik policije. Na primer za delo iz čl. 280 KZ Italije („Napad u terorističke i prevratne svrhe“) zapreće se kaznom od najmanje 20 godina zatvora, s tim da se sankcija uvećava za jednu trećinu ako je napad uperen protiv lica koja obavlja funkciju u službi javne bezbednosti, a u slučaju smrtne posledice predviđa se kazna doživotnog zatvora.

3. LEGISLATIVNA ZAŠTITA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA OD BLAŽIH OBLIKA NASILJA

Zaštita policijskih službenika od blažih oblika fizičke i verbalne agresije (npr. od pretnje, zlostave, napada, i sl.) putem odgovarajućih inkriminacija, takođe se ne osporava u pravnoj doktrini i javnosti stranih zemalja. Na ovo ne utiče konkretno pravno-tehničko rešenje datog pitanja u određenom zakonodavstvu, tj. irelevantno je da li se u pojedinim zemljama direktno štite pripadnici policijske profesije od takvih napada, ili se to čini posrednim putem - kroz obezbeđenje uslova za izvršenje službenih radnji na planu zaštite javnog reda i porekla. Šta više, u zakonodavstvima većine stranih država ova zaštita obezbeđuje se posrednim putem. Uzima se, naime, da se samim stvaranjem adekvatnih uslova za obavljanje profesionalnih zadataka službenika policije (inkriminisanjem protivstajanja i sl.) istovremeno u dovoljnoj meri zaštićuju i sami službenici, budući da su te dve stvari neraskidivo povezane.

Okolnost da se ovaj vid krivičnopravne zaštite policijskih službenika u zakonodavstvu Republike Srbije realizuje odredbama različitih zakona, uslovila je i određene specifičnosti na ovom planu. Naime, stupanjem na snagu čl. 23 Zakona o javnom redu i miru (ZJRM) Republike Srbije iz 1992.godine⁷ propisano je krivično dela ometanja i sprečavanja ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanja javnog reda i mira. Ta odredba je u celini konsumirala radnje uvrede ili zlostavljanja službenog lica u vršenju službene radnje kojom je, u prvom redu, obezbeđvana prekršajnopravna zaštita policajaca u Srbiji (čl. 2. tač. 9 ranijeg ZJRM SR Srbije). Na ovaj način je došlo i do transformacije prekršajnopravne u krivičnopravnu zaštitu, čime je sa legislativnog aspekta zaštita službenika policije od blažih oblika nasilja i verbalne agresije znatno i kvalitativno uvećana, ali je drugo pitanje da li je isti efekat ostvaren i u praksi.

Empirijski pokazatelji⁸ navode na zaključak da je inkriminisanjem radnji koje su ranije predstavljale prekršaj (verbalna, realna i simbolična uvreda) kaznenopopravna zaštita službenika policije poboljšana samo formalno, ali ne i suštinski. Naime, policajac koji je uvređen ili zlostavljan ili je na sličan način ometan u obavljanju poslova bezbednosti ili

⁷ "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/2005, 101/2005

⁸ Uporedi : Milošević M. i dr., *Krivičnopravna, prekršajnopravna i druga zaštita policajaca* (studija), VŠUP, Beograd, 1998, str 245-249.

održavanja javnog reda i mira može podneti samo krivičnu prijavu nadležnom osnovnom javnom tužiocu, dok je ranije za ovo podnošen zahtev za pokretanje prekršajnog postupka (a u određenim slučajevima kumulativno i takav zahtev i krivična prijava).

Pritom se u prošlosti prekršajni postupak pokazao daleko efikasnijim na planu kaznenopravne zaštite policijskih službenika, bez obzira na to što su za prekršaje bile propisane blaže kazne. Šta više, ranije se kao problematično postavljalo pitanje zašto policija podnosi prekršajne prijave i onda kada su u pitanju krivična dela, a razlog za to nađen je u gotovo jednodušnom mišljenju službenika policije da je krivični postupak za dela na njihovu štetu spor i dugotrajan, a kazne blage i neefikasne. Zbog toga je bila ustaljena praksa da se samo za najteže oblike napada na policijske službenike podnosi krivična prijava, a u svim ostalim slučajevima zahtev za pokretanje prekršajnog postupka.⁹

Krivično delo ometanja policijskog službenika u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanja javnog reda i mira iz čl.23 ZJRM, pored osnovnog oblika izvršenja (st.1), ima i dva teža oblika krivičnog dela (st.2 i 3). Izvršilac dela može biti svako lice, ali se delo može izvršiti samo s umišljajem, što znači da izvršilac mora biti svestan da ovim putem ometa službenika policije u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanja javnog reda i mira. Pasivni subjekt može biti samo ovlašćeni službenik policije u obavljanju pomenutih poslova ili, u zakonom određenim situacijama, sa njim izjednačeno lice (npr. pripadnik BIA).

Radnja izvršenja određena je tako da se ometanje službenika policije može izvršiti na svaki za to podoban način. Zakonodavac je najpre takstativno nabrojao najčešće radnje ometanja (uvreda, zlostava, pretnja napadom, pokušaj napada i napad) a zatim je dodao i "neki drugi", tj. svaki drugi način ometanja. Iako na prvi pogled nije lako zamisliti "drugi način ometanja", dakle bilo šta izvan uvrede, zlostave, napada, pokušaja napada i pretnje, u zakonu je ostavljena i takva mogućnost.

Ometanje vređanjem zapravo je izvršenje radnje krivičnog dela uvrede prema službeniku policije. Uvreda se sastoji u izjavi omalovažavanja kako ličnosti policajca, tako i službe koju on vrši. Po pravilu to je uvreda rečima (verbalna uvreda), ali može biti i tzv. simbolična uvreda, koja se daje putem mimike, gestikulacije ruku ili tela i sl. Najzad, moguća je i uvreda delom (realna uvreda) u vidu šamaranja, pljuvanja, povlačenjem za nos ili uši, polivanja određenom tečnošću itd. Sudska praksa ukazuje da se ometanje službenika policije vređanjem vrši na primer: „psovanjem majke“, „kidanjem epolete sa uniforme“, „hvatanjem za polni organ“, „nazivanjem milicionara pederom“, „izjavom da su oštećeni glupi panduri i da ni jednu drugu školu nisu mogli da završe, pa su zato u policiji“ i dr.¹⁰

Ometanje zlostavljanjem je preduzimanje konretne radnje kojom se službeniku policije nanosi psihička, pa i fizička bol manjeg inteziteta. U smislu načina izvršenja dela iz

---

⁹ Simonović A.; Krasić M., „Pravna zaštita i sigurnost pripadnika milicije u vršenju službe“, *Bezbednost*, br. 3/1968, str. 203-216; Knežević R., „Zlostavljanje ili uvreda službenog lica prestavlja teži prekršaj“, *Bezbednost*, br 1/1977, str. 56-59.

¹⁰ Vidi presude Prvog opštinskog suda u Beogradu: K 273/93, K 275/93, K 1273/93, i presudu Okružnog suda u Beogradu Kž 1607/92; presudu Drugog opštinskog suda u Beogradu: K 698/02, i presudu Okružnog suda u Beogradu Kž 2911/05

čl. 23 st. 1 ZJRM, ovom radnjom se ne nanosi telesna povreda. Zlostavljanjem se službenik policije stavlja u položaj kojim se nipođaštava ne samo njegov lični dignitet, već i dostojanstvo i autoritet službe koju vrši. Zlostava u svakom slučaju predstavlja grublji i upadljiviji oblik šikaniranja službenika policije od uvrede delom, a pogotovo od verbalne uvrede.

Ometanje službenika policije moguće je i fizičkim napadom na njega, kao i pretnjom da će se takav napad izvršiti. Sam napad se sastoji u ugrožavanju telesnog integriteta pri čemu se, takođe, ne nanosi telesna povreda pasivnom subjektu. U praksi se napad najčešće vrši držanjem, vučenjem, gađanjem određenim predmetima, udaranjem, ujedanjem i slično, a po stavu sudske prakse i "hvatanjem za jaknu te guranjem uniformisanog službenika policije".¹¹ Pokušaj napada sastoji se u pokušaju takvog ugrožavanja telesnog integriteta, na primer u zamahivanju nogom ili rukom da bi se udario policajac.

Najzad, pretnja napadom mora biti realna, ozbiljna i ostvarljiva, tako da se policajac oseti ugrozenim na ovaj način. Osim toga, pretnja se najčešće ostvaruje verbalnim putem, ali je moguća je i tzv. realna pretnja, odnosno može se pretiti i predmetima koji su podobni za izvršenje napada. Pri tome je neophodno da ostvarena pretnja sama po sebi bude dovoljna da za posledicu proizvede ometanje službenika policije u obavljanju odgovarajućih poslova. Takođe je neopodno da se ne preti oružjem, jer onda nije u pitanju osnovni nego teži način izvršenja ovog krivičnog dela.

Za osnovni oblik izvršenja krivičnog dela iz čl. 23 ZJRM (st. 1) izvršilac će se kazniti zatvorom u trajanju od šest meseci do tri godine. Ako je u pitanju teži oblik izvršenja (st. 2), tj. ako je prilikom ometanja službenika policije pretio upotrebotom oružja ili se mašio za oružje, ili ako mu je naneo laku telesnu povredu - izvršilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina. Za najteži oblik izvršenja (st. 3), tj. ako prilikom ometanja učinilac na službenika policije potegne oružje ili ga upotrebi ili mu nanese tešku telesnu povredu - kazniće se zatvorom najmanje tri godine.

Neposredna zaštita policijskih službenika od blažih oblika fizičke i verbalne agresije u zakonodavstvu Republike Srbije ogleda se i kroz propisivanje kvalifikovanih oblika pojedinih krivičnih dela sistematizovanih u Glavi XVIII KZ, i to u okviru grupe onih krivičnih dela protiv državnih organa za koje je karakteristično sprečavanje rada državnih organa. Kokretno, reč je o krivičnim delima sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje iz čl. 322. KZ i napada na službeno lice u vršenju službene dužnosti iz čl. 323. KZ (koje je do 2005 godine bilo propisano kao delikt iz čl. 24 ZJRM).

Krivično delo sprečavanja policijskog službenika u vršenju službene radnje (čl. 322. st. 3 KZ) ima dva osnovna oblika radnje kojima se može izvršiti. Prva od tih radnji sastoji se u sprečavanju službenog lica silom ili pretnjom da će se neposredno upotrebiti sila da vrši službenu radnju („protivstajanje“). Drugi oblik radnje ovog krivičnog dela sastoji se u prinuđavanju službenog lica na preduzimanje službene radnje što se takođe čini silom ili pretnjom da će se upotrebiti sila („prinuda na službenu radnju“). Teži oblik izvršenja

¹¹ Vidi presudu Okružnog suda u Beogradu Kž 372/92.

osnovnog vida ovog krivičnog dela postoji ako izvršilac istom prilikom uvredi ili zlostavi službeno lice ili mu nanese laku telesnu povredu ili preti upotreboru oružja.

Delikt sprečavanja policijskog službenika u vršenju službene radnje postoji samo ako je osnovni ili teži oblik protivstajanja ili prinude na službenu radnju učinjen prema „službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprečavanja ili otkrivanja krivičnog dela, hvatanja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica liшенog slobode“. Ovo krivično delo vrši se samo sa umišljajem, a za pokušaj se kažnjava. Kazna propisana za sprečavanje pripadnika policije u vršenju službene radnje je zatvor od jedne do osam godina. Ako prilikom izvršenja ovog dela učinilac službenom licu nanese tešku telesnu povredu, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

Ovako pojačana krivičnopravna zaštita u vezi je sa posebnim značajem funkcija koje navedena službena lica vrše, a ima značaja i zbog posebne zaštite službenih lica u vršenju navedenih dužnosti pri kojima su često izloženi protivstajanjima, prinudama i drugim navedenim izlaganjima opasnosti. Međutim, učinilac se može i osloboediti od kazne ako je bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem policijskog službenika. Nezakonito postupanje postoji kada službeno lice nije ovlašćeno da preduzme radnju o kojoj je reč ili je nije preduzelo na način kako je to zakonom propisano. Kao grubo postupanje smatra se ono koje nije u skladu sa pravilima službe koju službeno lice vrši (vređanje, zlostavljanje, zastrašivanje i dr).¹²

Krivično delo napada na policijskog službenika u vršenju službene dužnosti (čl. 323. st. 3 KZ) sastoji se u napadu ili ozbiljnoj pretnji da će se napasti na službeno lice takođe u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprečavanja ili otkrivanja krivičnog dela, hvatanja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica liшенog slobode. Kao napad kod ovog krivičnog dela smatra se fizičko delovanje na telo kojim nije prouzrokovana telesna povreda (udaranje, guranje, izbacivanje iz prostorije, gadanje nekim predmetom i dr). Za postojanje ovog dela nije od značaja iz kojih pobuda se delo vrši (zbog nezadovoljstva odlukom koju je službeno lice donelo, zbog sukoba u toku postupka i dr), ali ne radi sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje ili prinude na službenu radnju jer tada postoji krivično delo sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje iz čl. 322. st. 3 KZ.¹³

Osnovni oblik napada na policijskog službenika u vršenju službene dužnosti postoji i kada je pri izvršenju pomenutog napada policijskom službeniku naneta laka telesna povreda ili ako je pri izvršenju ovog krivičnog dela učinilac pretio da će upotrebiti oružje. U svim navedenim slučajevima, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Ali ako je tom prilikom policijskom službeniku naneta teška telesna povreda, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina. I ovo krivično delo vrši se samo sa umišljajem, a pokušaj je kažnjiv. Najzad, ako je učinilac napada na policijskog službenika u vršenju službene

---

¹² Uporedi: Đorđević Đ., *Krivično pravo – posebni deo*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2009, str.212-214.

¹³ Isto.

dužnosti bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem datog službenika, može se oslobođiti od kazne.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Efikasno delovanje policije u velikoj meri zavisi od pravne zaštite i sigurnosti njenih službenika kao nosilaca i najčešćih korisnika određenih upravnih ovlašćenja koja imaju karakter prinude. S tim u vezi, poznato je da u okviru sveukupne pravne zaštite službenika policije, esencijalni značaj ima njihova kaznenopravna zaštita. Ona se u svim savremenim državama ostvaruje propisivanjem, izricanjem i izvršenjem krivičnih i prekršajnih sankcija fizičkim licima koja na različite načine ugrožavaju život, telesni i moralni integritet službenika policije ili im se suprotstavljaju u vršenju poslova bezbednosti, kao i u slučajevima drugih krivičnih dela ili prekršaja izvršenih na štetu ovih službenika. U svakom slučaju najznačajnija su dela kojima se pruža konkretna krivičnopravna zaštita službenicima policije : ubistvo pripadnika policije, terorizam, protivstajanje i prunuda na službenu radnju, ometanje, sprečavanje) i napad na policajca u vršenju službene dužnosti ili u vezi sa tim.

S druge strane, uočena neadekvatnost kaznene politike obimu i strukturi ovog vida kriminaliteta daleko je izraženija kod blažih oblika ugrožavanja pripadnika policije, tj. kod osnovnih oblika ometanja i sprečavanja nego kod najtežih dela izvršenih na štetu ovih službenih lica: ubistva, terorističkih napada i kvalifikovanih oblika ometanja i sprečavanja ovih službenika lica. Ovakvo stanje je donekle ohrabrujuće, pogotovo ako se imaju u vidu društvene vrednosti koje zakondavac štiti ovim inkriminacijama (život i telesni integritet policajaca i služba-funkcija koju oni obavljaju). Istovremeno, stanje je i zabrinjavajuće s obzirom na to da je u poslednjoj deceniji XX veka daleko najviše prijavljenih za krivična dela na štetu policijskih službenika bilo za najlakši oblik krivična dela iz čl. 23. Zakona o javnom redu i miru Republike Srbije.¹⁴ Ovakav trend nastavljen je i u prvoj deceniji ovog veka.

Najzad, u praksi je evidentno da se osudi samo manji broj lica prijavljenih za dela kojima se štiti fizički i moralni integritet pripadnika policije. Kod lica osuđivanih za takva dela uglavnom se izriče uslovna osuda, a brojne su i sudske opomene, dok se bezuslovne kazne zatvora kreću u blizini posebnog minima. Javni tužioци često i ne ulažu žalbe na takve odluke. Iz toga se mora zaključiti da problem krivičnopravne zaštite službenika policije i zaista nije samo u propisima, već je prvenstveno u politici progona koju sprovode nadležni organi. Ovome treba dodati i sporost u radu sudskih i uopšte pravosudnih organa, koja dodatno otupljuje oštricu borbe protiv ovog vida kriminaliteta - s obzirom na to da se najefikasnije mere protiv delikvenata koji napadaju, ometaju i sprečavaju policajce u vršenju službenih zadataka postiže kada organi gonjenja i presuđenja brzo reaguju i pravovremeno donose svoje odluke, uključujući tu i njihovo izvršenje.

---

¹⁴ Neke rezultate istraživanja pravosudne prakse u ovoj oblasti u poslednjoj deceniji XX veka videti u: Milošević M. i dr., *op cit*, str. 182-219 ; Jovašević D., „Krivično delo ometanja ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti – teorijski i praktični aspekt“, *Bezbednost*, br.1/1999, str. 42-55.

Polazeći od činjenice da problem krivičnopravne zaštite pripadnika policije nije samo u propisima, već i u politici progona koju sprovode nadležni organi, možda bi u budućoj reformi našeg krivičnog zakonodavstva trebalo dekriminalizovati radnje omalovažavanja i vredanja pripadnika policije, tj. ponovo ih propisati kao sadržinu istoimenog prekršajnog dela protiv javnog reda i mera. Osim toga, smatramo da krivično delo iz čl. 23. Zakona o javnom redu i miru Republike Srbije de lege ferenda treba uključiti u posebni deo Krivičnog zakonika, čija novela inače predstoji. Takav potez bio u skladu sa zahtevima pravne doktrine i tekućim društvenim tokovima, njime bi se obezbedila potpunija pravna sigurnost građana, a mogao bi pozitivno da utiče i na efikasnost krivičnopravne zaštite službenika policije, pogotovu ako neke od sadašnjih radnji izvršenja (vredanje i sl.) istovremeno budu propisane kao prekršajna dela i zadržane u Zakonu o javnom redu i miru.

Ovim bi se verovatno doprinelo efikasnosti progona lica koja vrše napade na pripadnike policije, a stvorila bi se mogućnost i da se ponovo podnose i prekršajne i krivične prijave. U svakom slučaju treba preispitati i politiku gonjenja za dela iz čl.23. ZJRM RS (eventualno i čl.322 i 323 KZ RS), jer do sada nisu dali željene efekte.

PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF POLICE OFFICERS FROM VIOLENT CRIME

Milan Milošević

Faculty for Education of Executives (FORKUP), Novi Sad

Abstract: As the most general conclusion about criminal-law protection of police officers in current Serbian legislation and juridical practice, is imposing impression that police officers have a substantial protection in legislative sense, which could be improved by adequate legal-technical solutions. Unlike, protection and safety of police members are not provided through policy of prosecution of persons who are resisting, insulting, assaulting or in any other way violating them in doing official tasks, except partly in case of inflicting injuries and other harder consequences. Following those facts, author analyses forms of police members' criminal-law and penal-law protection in legislation of the Republic of Serbia and legislations of several foreign countries. In the context of approaching provisions of substantial (and procedural) criminal legislation, concrete proposals for overrun of these problems are suggested.

Key words: Republic of Serbia, violent crime, police officers, criminal offenses, misdemeanors.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

VRŠNJAČKO NASILJE NA FEJSBUKU

Mile Matijević¹, Aleksandar Miladinović² Vitomir Petričević³

¹ Panevropski univerzitet Aperion

² MUP RS – Sektor grada Banja Luke

³ MUP RS – Visoka škola unutrašnjih poslova

Apstrakt: U radu se daje osvrt na pojmovno određenje vršnjačkog nasilja, te elektronskog vršnjačkog nasilja kao najnovijeg oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja korišćenjem informaciono-komunikacionih tehnologija. Kao specifičan oblik ispoljavanja elektronskog vršnjačkog nasilja, posmatra se vršnjačko nasilje koje se realizuje uz pomoć Fejsbuka, odnosno na Fejsbuku kao najpopularnijoj društvenoj mreži (među mladima). U tom kontekstu, ukazuje se na određene etiološke specifičnosti ispoljavanja ovog vida nasilja. Takođe, daje se osvrt na učestalije oblike ispoljavanja vršnjačkog nasilja na Fejsbuku, odnosno preko Fejsbuka, gdje se posebno ukazuje na prijetnje i vrijedeđanje na Fejsbuku, kreiranje prijetećih i uvredljivih grupa, lažnih profila, "tagovanje" fotografija, seksualno napastvovanje...

Ključne riječi: Fejsbuk, nasilje, vršnjačko nasilje, prijetnje, lažni profili, seksualno napastvovanje...

1. POJAM VRŠNJAČKOG NASILJA

Vršnjačko nasilje je relativno dugi niz generacija zastupljeno u vršnjačkoj populaciji, ali je, sa naučnog aspekta, počelo da se proučava tek krajem šezdesetih godina prošlog vijeka, i to prvo bitno u skandinavskim zemljama, primarno u Švedskoj, dok naučna analiza ovog problema dobija na intenzitetu osamdesetih godina prošlog vijeka. Smatra se da je u nauku ovaj problem uveo Den Olwejs, autor knjige "Buling u školama: šta znamo i šta možemo da uradimo" (*Dan Olweus, Bullying at school: what we know and what we can do*). Usljed navedenog, smatra se i "ocem teorije o bulingu", pogotovo ukoliko se ima u vidu da je dao deskriptivnu definiciju ovog problema koja se smatra klasičnom, a po kojoj je buling agresivno ponašanje koje uključuje namjeru da se neko unesreći ili uništi, da postoji u odnosima gdje je disbalans moći i snage i da se ponavlja.¹

¹ Za vršnjačko nasilje se često u literaturi koristi i engleski pojам buling (*Bullying*) koji potiče od engleske riječi *Bully* pod kojom se označava nasilnik, siledžija... U tom kontekstu se *Bullying* predstavlja kao izvedenica za

Buling je vrsta siledžijstva ili njegova podvrsta koja je skoncentrisana na interpersonalne odnose pretežno u osnovnim i srednjim školama između samih učenika ili između učenika i nastavnika, gdje je primarni način komunikacije – nasilje, a cilj – maltretiranje ili degradiranje žrtve u fizičkom ili psihičkom smislu riječi.²

Stoga bi se pod vršnjačkim nasiljem mogao podrazumijevati specifičan oblik kontinuiranog intrageneracijskog nasilja koje proističe iz određenog odnosa među vršnjacima u osnovnoj i srednjoj školi, sa ciljem da se žrtvi nanese šteta (najčešće psihička), ali primarno da se nasilnik prikaže dominantnim u grupi.

Na osnovu navedenog, kao i uvažavajući brojne definicije ovog problema, mogu se diferencirati određeni sadržaji koji ovaj vid nasilja čine specifičnim. To je, primarno, oblik ispoljavanja nasilja, zatim akteri koji učestvuju u nasilju, milje i odnosi unutar kojih se nasilje odvija i posljedice ispoljenog nasilja.

Kada je u pitanju vršnjačko nasilje, nasilje se ispoljava kontinuirano duži period. Samo kontinuirano nasilje prema žrtvi, bez obzira na razlicitost nasilnika, kao i vrste ispoljenog nasilja, može se smatrati vršnjačkim nasiljem. Kod vršnjačkog nasilja, kontinuiranost nasilja, odnosno akata i aktivnosti koje se smatraju nasilnim, jedna je od glavnih karakteristika, uslijed čega se izolovan incident (bez obzira na ispoljene posljedice) ne bi mogao smatrati vršnjačkim nasiljem.

Kao odgovor na pitanje šta se smatra sadržajem nasilja u kontekstu vršnjačkog nasilja, na opširan i pregledan način daje definicija bulinga od strane Komiteta za edukaciju i vještine Velike Britanije. Prema ovoj definiciji, buling je ponašanje štetno po psihičko i fizičko zdravlje i podrazumijeva: vrijeđanje, provokacije, podsmjehivanje, davanje malicioznih komentara, udaranje, guranje, uzimanje imovine (stvari), neprikladne tekstove poruka i mejlova, slanje uvredljivih i degradirajućih slika putem telefona ili interneta, ogovaranje, odstranjivanje ljudi iz grupe i širenje lažnih i štetnih glasina.³ Iz navedenog je vidljivo da fizičko nasilje kao oblik ispoljavanja vršnjačkog nasilja nije primarno zastupljeno (što, naravno, ne znači da je eliminisano), već da je akcenat na određenim negativnim ponašanjima koja, prije svega, imaju određenu socijalnu interpersonalnu i interaktivnu komponentu, koja je u vršnjačkoj populaciji izuzetno bitna, s obzirom na to da su pitanja vezana za socijalno prihvatanje, pripadnost željenoj grupi i popularnost neka od najvažnijih pitanja u vršnjačkoj populaciji i predstavlja uticaj na njihovo samopoštovanje.

Bitno je ukazati i na aktere vršnjačkog nasilja. Tu se ne misli samo na žrtvu i na nasilnika, već i na posmatrače, a rjeđe i na tzv. branioce. Brojna istraživanja su ukazala na to da je žrtva najčešće fizički inferiorniji pojedinac u vršnjačkoj populaciji, društveno neaktivniji, socijalno neprilagođeniji, povučeniji u sebe (što je svakako posljedica i

---

siledžijstvo, šikaniranje, maltretiranje... Opširnije o navedenom u: Marija Đorić, *Buling kao vrsta socijalnog nasilja*, Politička revija, Beograd, broj 3, 2009. godine, str. 145.

² *Op. cit.*, str. 149.

³ *Bullying*, House of Commons, Education and Skills Committee, The Stationery Office, London, 2007. godine, str. 8, navedeno u: Marija Đorić, *Buling kao vrsta socijalnog nasilja*, Politička revija, Beograd, broj 3, 2009. godine, str. 148.

konstantnog nasilja), sa manjkom samopouzdanja... S druge strane, nasilnik je najčešće fizički snažniji, ima (višak) samopouzdanja, želju za dominacijom i prihvaćenošću u društvu... Pored neposrednih aktera vršnjačkog nasilja, veoma je važno osvrnuti se i na posmatrače vršnjačkog nasilja, koji su pasivni učesnici, s obzirom na to da, iako možda ne odobravaju nasilje, ništa ne čine u njegovom sprečavanju. Pored toga, solidarišući se (ne sprečavajući ga) sa nasiljem, posmatrači kod žrtve izazivaju dodatnu potištenost, bespomoćnost i besperspektivnost, jer se žrtva na taj način dodatno izoluje iz vršnjačke sredine, što samo još više povećava posljedice nasilja. U vršnjačkoj populaciji među posmatračima nasilja se relativno rijetko pojavljuje lice koje prekida nasilje, bilo direktnom zaštitom žrtve od nasilnika ili direktnim uzvraćanjem nasilnih sadržaja ka nasilniku, bilo na drugi indirektan način. Ova lica su najčešće lica sa izraženim osjećajem za pravdu, a nerijetko su i sami bili izloženi sličnim aktima nasilja, uslijed čega se solidarišu sa žrtvom. Ukoliko se radi o određenim prizemnim motivima zaštite žrtve od strane drugih lica iz vršnjačke populacije, teško da bi se navedena lica mogla nazivati "herojima" u ovom kontekstu, bez obzira na to što će zaustaviti ili prekinuti vršnjačko nasilje.

Iako se vršnjačko nasilje, odnosno akti vršnjačkog nasilja mogu realizovati na različitim mjestima, činjenica je da je ono vezano za određenu mikrosredinu u okviru koje žrtva egzistira. Ta sredina se, najčešće, odnosi na školsku sredinu, kao i lokaciju stanovanja žrtve. Ovo su i najčešće lokacije ispoljavanja vršnjačkog nasilja, mada su moguće i druge.⁴

Nasilničko ponašanje može da dovede do velikih fizičkih, emocionalnih i psiholoških posljedica po žrtvu, a emotivne teškoće nastale kao posljedica ovakvog maltretiranja mogu imati potencijalno dugoročan negativan ishod za psihološko zdravlje i samopoštovanje pojedinca koji je nasilju izložen jer u mnogim slučajevima posljedice maltretiranja ne nestaju tokom vremena. Pored toga, utvrđeno je i da nasilnici imaju veće šanse da kasnije u životu ispolje različite vidove antisocijalnog ponašanja, u odnosu na svoje vršnjake koji nikada nisu učestvovali u vršnjačkom zlostavljanju.⁵

Podjela vršnjačkog nasilja se može vršiti po raznim kriterijima, pa tako, ukoliko kao kriterij posmatramo sadržaj nasilja, imamo fizičko i psihičko vršnjačko nasilje (što je i najopštija podjela), ukoliko kao kriterij posmatramo brojnost nasilnika, imamo individualno vršnjačko nasilje i grupno vršnjačko nasilje (koje je daleko zastupljenije). Takođe, vršnjačko nasilje se može klasifikovati i po tome ko ga vrši, kao i gdje se vrši. Prema sredstvima koja se koriste prilikom ispoljavanja nasilnih akata u cilju vršenja vršnjačkog nasilja, vršnjačko nasilje se može podijeliti na klasično i elektronsko vršnjačko nasilje.⁶

⁴ O određenim karakteristikama vršnjačkog nasilja u svijetu i kod nas, vidjeti: Edita Černi - Obrdalj i drugi, *Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine*, Društvena istraživanja, Zagreb, broj 3, 2010. godine, str. 561 - 575.

⁵ Nikolina Ljepava, *Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu*, Aktuelnosti, Banja Luka, broj 1-2, 2011. godine, str. 24.

⁶ Ovaj oblik vršnjačkog nasilja se naziva još i sajber buling (*cyberbullying*), sajber zlostavljanje ili maltretiranje, onlajn (*on line*) nasilje, virtuelno nasilje, sajber nasilje, internet nasilje, digitalno nasilje... Ovi termini se često koriste kao sinonimi, mada među njima ima određenih razlika.

1.1. Elektronsko vršnjačko nasilje

Ovaj oblik vršnjačkog nasilja se definiše kao agresivan, tendenciozan akt koji grupa ili pojedinac sprovodi koristeći elektronska sredstva komunikacije, u više navrata i tokom dužeg perioda protiv žrtve koja ne može lako da se odbrani od ovakvih napada,⁷ odnosno podrazumijeva upotrebu modernih sredstava komunikacije, prije svega interneta, mejlova, sajtova i mobilnih telefona za diskreditaciju potencijalne žrtve i njeno uznemiravanje.⁸

Konkretno, elektronsko vršnjačko nasilje je savremeni, moderni oblik vršnjačkog nasilja koji se realizuje pomoću sredstava masovne komunikacije koju koriste učenici, u prvom redu preko interneta i mobilnih telefona, u cilju ponižavanja, diskreditacije, omalovažavanja i na druge načine nanošenja štete drugima. Kao glavne karakteristike (specifičnosti) ovog oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, mogu se posmatrati (mogućnost) anonimnost(i) nasilnika, sadržaj nasilja, oblici ispoljavanja nasilnih sadržaja, brzo širenje sadržaja, dostupnost nasilnog sadržaja velikom broju lica, konstantnost i kontinuiranost ispoljavanja nasilja, sredina unutar koje se nasilje realizuje...

Za razliku od klasičnog oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, kod elektronskog vršnjačkog nasilja anonimnost nasilnika je najčešće zagarantovana, odnosno veoma teško je otkriti identitet nasilnika, uslijed čega nasilnik, znajući da je mogućnost njegovog otkrivanja, a samim tim i sankcionisanja, relativno mala, najčešće intenzivira nasilničke aktivnosti. Kao posljedica ovog svakako je tendencije kvantitativnog, ali i kvalitativnog povećanja konkretnih oblika ispoljavanja elektronskog vršnjačkog nasilja. Naravno, činjenica je da se nasilnici i sami otkriju, kao i da nasilje preko interneta čine otkrivajući vlastiti identitet na početku ispoljavanja nasilnih sadržaja, ali je navedeno rjeđe, što svakako nameće i potrebu revizije uobičenih bio-psihosocijalnih karakteristika nasilnika, prihvaćenih analizom nasilnika klasičnog vršnjačkog nasilja.

Iako se i kod klasičnih oblika ispoljavanja vršnjačkog nasilja, fizičko nasilje relativno rijetko pojavljuje (ne posmatrajući fizičku interakciju kao izolovan čin, gdje se i ne može govoriti o vršnjačkom nasilju kao dugotrajnjem procesu), kod elektronskog je ono isključeno. Nasilje se potencira slanjem tekstualnih prijetećih, uvredljivih, ponižavajućih, degradirajućih, omalovažavajućih i sličnih negativnih poruka i komentara, kao i fotografija i snimaka kojim se omalovažava, degradira, ponižava, sramoti ili na drugi način nanosi šteta žrtvi koja je najčešće na fotografijama ili snimcima. Dovitljiviji nasilnici koriste i razne softverske mogućnosti na internetu radi "unapređenja" sadržaja nasilja, a samim tim i štete koju nanosi žrtvi.

Kao najučestaliji oblici ispoljavanja elektronskog vršnjačkog nasilja, podrazumijevaju se: vrijedanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje, proganjanje, tzv. "veselo šamaranje" (*happy*

⁷ P. K. Smith i drugi, *Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils*, Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2008. godine, str. 376 - 385., u: Nikolina Ljepava, *Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu*, Aktuelnosti, Banja Luka, broj 1-2, 2011. godine, str. 24.

⁸ Marija Đorić, *Buling kao vrsta socijalnog nasilja*, Politička revija, Beograd, broj 3, 2009. godine, str. 157.

slapping)...⁹ Poseban aspekt elektronskog vršnjačkog nasilja je svakako seksualno uznemiravanje, gdje su najučestaliji oblici seksualno napastvovanje (*grooming, sexting...*)...

Sadržaj na internetu se neslućeno brzo širi, a to pogotovo važi sa sadržajem kojim se čini vršnjačko nasilje. Usljed brzine širenja kompromitujućeg sadržaja, sigurno je da je i brzina nanošenja štete žrtvi proporcionalno veća, zbog čega se ovaj oblik nasilja može smatrati mnogo opasnijim i pogubnijim po žrtvu od klasičnog oblika vršnjačkog nasilja. Naravno, brzina širenja nasiljnog sadržaja na internetu, odnosno uz pomoć elektronskih sredstava komunikacije nije ekvivalentna brzini saniranja nastalih posljedica. Čak bi se moglo reći da je brzina saniranja nastale štete povlačenjem postavljenog kompromitujućeg sadržaja obrnuto proporcionalna brzini širenja tog sadržaja, a nerijetko je i nemoguće u potpunosti sanirati štetu (eliminisati kompromitujući sadržaj).

Ono što elektronsko vršnjačko nasilje čini posebno štetnim po žrtvu, a što nasilnici naravno znaju, je to što je sadržaj kojim se čini nasilje dostupan velikom broju korisnika elektronske komunikacije (interneta i mobilne telefonije), te je, samim tim, i šteta koja se nanosi žrtvi mnogo veća, sa tendencijom neprestanog i brzog širenja.

Kao reakciju na konstantno i kontinuirano ispoljavanje vršnjačkog nasilja prema određenoj osobi, određeni broj mlađih korisnika interneta može da izvrši i samoubistvo.¹⁰

2. VRŠNJAČKO NASILJE NA FEJSBUKU

Fejsbuk je društvena mreža na internetu koja, primarno, služi povezivanju lica koji imaju otvorene profile na ovoj mreži, upoznavanju, komunikaciji, kao i razmjeni određenih ideja i sadržaja.

Međutim, pored navedenog, a imajući u vidu pravila privatnosti, anonimnost i masovnost korisnika, te Fejsbuk okruženje, Fejsbuk je i "idealni" za razne prevare, krađe, sumnjive finansijske transakcije, ujcene i iznude, pornografiju, za širenje određenih ideja i sadržaja, za prijetnje drugima i slične kriminalne aktivnosti.

Stoga je i razumljivo da je Fejsbuk i pogodna lokacija za vršenje elektronskog vršnjačkog nasilja. Čak bi se moglo reći da je Fejsbuk "idealna" lokacija za realizaciju nasilnih aktivnosti i plasiranje nasilnih sadržaja vršnjačkog nasilja. Razlog tome je, primarno, samo Fejsbuk okruženje koje nasilniku omogućava anonimnost djelovanja i mnoštvo mogućnosti, dok žrtvi onemogućava bijeg i (efikasnu) zaštitu. Pored navedenog, masovnost korisnika Fejsbuka, pogotovo vršnjačke populacije, kao i brzina širenja određenih sadržaja na Fejsbuku među korisnicima i lokalna fokusiranost i koncentrisanost korisnika, svakako da omogućavaju ekspanziju nasilnih sadržaja i aktivnosti vršnjačkog nasilja na Fejsbuku.

⁹ Opširnije u: Branislava Popović – Ćitić, *Vršnjačko nasilje u sajber prostoru*, Temida, Beograd, broj 3, 2009. godine, str. 43.

¹⁰ Procjena je, koju je iznio Asošijeted Pres, da je u SAD od 2003. godine najmanje 12 osoba starosti od 11 – 18 godina izvršilo samoubistvo uslijed izloženosti nekoj vrsti nasilja na internetu.

Kada je u pitanju vršnjačko nasilje na Fejsbuku, odnosno faktori koji omogućavaju vršnjačko nasilje na Fejsbuku kao poseban oblik elektronskog vršnjačkog nasilja, činjenica je da samo Fejsbuk okruženje doprinosi tome. U tom kontekstu, neophodno je da se obrati pažnja na formiranje grupa, anonimnost korisnika koje omogućavaju lažni profili, na sadržaje koji se postavljaju na tzv. "glavni zid" ili novosti (*News feed*), zatim na mogućnost postavljanja raznih aplikacija, na "lajkovanje"...

U cilju vršnjačkog nasilja usmjerенog ka određenoj žrtvi, često se na Fejsbuku kreiraju grupe, što je svakako specifičnost načina izvršenja elektronskog vršnjačkog nasilja na Fejsbuku. Primjeri za ovo su mnogobrojni, što se, između ostalog, objašnjava i lakom mogućnošću kreiranja ovih grupa, a što inicira i pitanje njihove ozbiljnosti i konkretnosti. Jasno je da članovi grupa u kojima se prijeti žrtvama neće preduzeti nikakvu aktivnost prema konkretnom licu, ali i same takve aktivnosti (prijetnje) zahtjevaju adekvatnu reakciju određenih organa, usmjerenu i ka kreatoru grupe, a nerijetko i prema ličnosti kojoj se prijeti. Kriminogeni aspekt prijetnji osnivanjem grupe posebno je "popularan" na Fejsbuku, jer privlači veliku pažnju i korisnika Fejsbuka. Najčešće sam naziv grupe implicira prijetnju, dok se u diskusiji unutar za te potrebe formirane grupe svakako nalaze prijeteći komentari, a sve to povećava zainteresovanost i za naziv, ali i za sadržaj komentara unutar te grupe. Naravno, upravo iz toga je i činjenica da se određeni broj korisnika Fejsbuka koji se učlani u te grupe, učlani upravo iz radoznalosti. Pored ozbiljnosti ovih grupa, svakako se mora imati u vidu i masovnost ovih grupa, što (može da) ima uticaj i na bezbjednost žrtve kojoj se prijeti. Poseban aspekt kreiranja ovih grupa je, kao što je već rečeno, u tome što se istima kod određenih lica koja već imaju formiranu svijest i namjeru o nanošenju neposredne povrede žrtve ili druge štete žrtvi, može dodatno inicirati motiv za realizacijom unaprijed donesene odluke o tome, bez obzira na to da li poznaju kreatora grupe ili ne.

Poseban aspekt vršnjačkog nasilja na Fejsbuku su lažni profili koji omogućavaju anonimnost nasilnika, a samim tim i onemogućavaju, odnosno otežavaju otkrivanje njegovog identiteta, čega je i sam nasilnik svakako svjestan. Lažnim profilima se nazivaju oni profili čiji naziv ne odgovara imenu i prezimenu korisnika profila, odnosno lica koje je otvorilo i koristi profil. Smatra se da je oko 20% profila na Fejsbuku lažno. Motiv kreiranja lažnih profila (kao i krađe tuđih profila) najčešće nije dobromjeran. Lažni profili se kreiraju na tuđe ime, ali je moguće da se krađom profila preuzme (kompromituje) tuđi profil, te da se sa tako kompromitovanog profila šalju nasilni sadržaji, što nasilnici svakako i čine.¹¹

Nasilni sadržaji koji imaju za cilj da ugroze žrtvu vršnjačkog nasilja se najčešće plasiraju preko novosti (*News feed*) postavljanjem uvredljivih, ponižavajućih, prijetećih i sličnih negativnih komentara tako da ih vidi što veći broj korisnika Fejsbuka. Na taj način se nasilni sadržaj (bez obzira na to da li je postavljen u vidu tekstualnog komentara, fotografije, snimaka...) veoma brzo širi među korisnicima, odnosno za kratko vrijeme ga veliki broj korisnika prihvata, nerijetko ga i dalje šireći. Šta više, "lajkanje" sadržaja, s jedne strane,

---

¹¹ Više o lažnim profilima na Fejsbuku, kao i o krađi profila u: Božidar Banović, Aleksandar Miladinović, *Kriminološko-fenomenološki aspekt Fejsbuka*, Kriminalističko-forenzička istraživanja, Internacionala asocijacija kriminalista, Banja Luka, broj 1, 2010. godine, str. 45; dostupno i na: www.iak-bl.com/images/casopis/volumen1/4.pdf.

korisnicima nagovještava da se radi o "zanimljivom" sadržaju, uslijed čega će ga pogledati, dok, s druge strane, "lajkanje" negativnih nasilnih sadržaja kod žrtve stvara još veću potištenost i povučenost, vjerujući da "lajkanje" znači i odobravanje, odnosno podržavanje navedenog (što, naravno, nerijetko i jeste tako).

Mogućnost postavljanja fotografija i video-snimaka, kao i raznih aplikacija sasvim sigurno se koristi i za realizaciju vršnjačkog nasilja preko Fejsbuka. Specifičnost elektronskog vršnjačkog nasilja na Fejsbuku vezano je i za "tagovanje" (označavanje) neprimjerenih i neprikladnih fotografija sa žrtvinim imenom, ukoliko žrtva ima profil na Fejsbuku. Ovo je posebno rasprostranjen način realizacije vršnjačkog nasilja na Fejsbuku, s obzirom na veliku mogućnost postavljanja fotografija na Fejsbuku, imajući u vidu da korisnici Fejsbuka mogu postavljati vlastite, ali i tuđe fotografije, pa čak i neprimjerenе i neprikladne fotografije "skinute" sa interneta.

Ono što elektronsko vršnjačko nasilje preko Fejsbuka čini posebno pogubnim za žrtvu je masovnost korisnika, kao i lokalna fokusiranost većine korisnika Fejsbuka, a pogotovo nasilnika, pasivnih subjekata (posmatrača) i žrtve. Masovnost korisnika Fejsbuka je pogotovo velika među vršnjačkom populacijom.¹² Ukoliko se tome doda da većina korisnika, pogotovo među ovom populacijom, za prijatelje ima korisnike iz lokalne sredine, jasno je da se nasilni sadržaj svakako veoma brzo širi u okviru sredine iz koje su, najčešće, i nasilnik i žrtva, kao i pasivni posmatrači.

2.1. Osvrt na fenomenološki aspekt vršnjačkog nasilja na Fejsbuku

Kao što je već navedeno, sve oblike elektronskog vršnjačkog nasilja, možemo svrstati u: prijetnje, vrijedanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, lažno predstavljanje, nedozvoljeno saopštavanje, obmanjivanje, isključivanje, proganjanje, tzv. "veselo šamaranje", seksualno uznemiravanje...

Prijetnje i vrijedanje preko Fejsbuka svakako nisu rijetkost, a pogotovo ne među vršnjacima. Prijeti se i vrijedaju korisnici Fejsbuka na njihovim profilima, kao i na novostima i u grupama. Takođe, šalju se prijeteće i uvredljive poruke ili se prijeti i vrijeda u direktnoj komunikaciji preko četa. Iako bi se moglo konstatovati da su prijetnje i uvrede svakodnevica, odnosno da nisu specifičnost Fejsbuka, već da se svakodnevno dešavaju i u stvarnom životu, pogotovo među učenicima, ipak su prijetnje i uvrede preko Fejsbuka specifične. Specifične su po tome što se najčešće upućuju javno, odnosno tako da budu vidljive što većem broju korisnika Fejsbuka, što svakako kod žrtve stvara osjećaj ugroženosti, uznemirenosti i nespokojsvta, što je i cilj nasilnika koje upućuje prijeteće i uvredljive poruke. Naravno, činjenica je da najveći dio prijetećih, a pogotovo uvredljivih poruka upućenih preko Fejsbuka (ali i uopšte) nisu ozbiljne, odnosno da su same sebi cilj (da zastraše, izazovu

---

¹² Prema rezultatima određenih istraživanja, samo po dva do tri učenika u odjeljenjima srednjih škola u Banjoj Luci nemaju otvoreni profil na Fejsbuku.

nespokojstvo, ugroženost, strah, a ne da se sama prijetnja realizuje), što, naravno, ne umanjuje njihov kriminogeni aspekt.¹³

Iako zvuči bizarno, činjenica je da se na Fejsbuku postavljaju i sadržaji (najčešće u vidu komentara i poruka) koji iniciraju ubistvo određene ličnosti. Bizarnije djeluje činjenica da tu inicijativu nerijetko podržavaju i drugi korisnici Fejsbuka, pa čak iako se međusobno i ne poznaju.¹⁴ Najčešće su ove inicijative bezazlene, ali ipak iziskuju određenu reakciju, prije svega administratora Fejsbuka, ali i policije koja treba da provjeri kreatore takve i inicijative, ali i članove koji podržavaju takvu aktivnost, bez obzira na to što je ona samo virtualno iskazana. Ovo se najčešće vrši u cilju nanošenja psihičke patnje žrtvi vršnjačkog nasilja.

Lažno predstavljanje, kao oblik elektronskog vršnjačkog nasilja, na Fejsbuku ima određenih specifičnosti uslovljenih, primarno, mogućnošću kreiranja lažnih profila, ali takođe i mogućnošću krađe, odnosno kompromitacije kreiranog profila. Iako krađa profila na Fejsbuku može da bude i sama sebi cilj, češći su slučajevi da je krađa profila samo metod, odnosno način za realizaciju drugih kriminalnih aktivnosti preko Fejsbuka, najčešće prevara, ali takođe se profili kradu da bi se preko tako ukradenih profila realizovalo vršnjačko nasilje. Naime, ukoliko se želi nanijeti šteta drugom licu, pogotovo njegovoj časti i ugledu ili omalovažiti ličnost korisnika profila, najčešće će krađa profila imati taj cilj, bez preuzimanja dodatnih kriminalnih aktivnosti preko tako ukradenog profila. Na ukradenom profilu će se preuzimati određene aktivnosti kojima će se nanijeti šteta, najčešće neimovinska, korisniku profila. Česti su i slučajevi gdje se krađa profila realizuje da bi se preko tako ukradenog profila, koristeći se identitetom drugog lica koji je žrtvama najčešće poznat, odnosno u koje žrtve imaju povjerenje, lakše realizovale određene kompromitujuće aktivnosti. Naravno, ponekad će se ukradeni profil koristiti i za zavaravanje žrtava u pogledu lica koje prema njima primjenjuje određene nedozvoljene aktivnosti vršnjačkog nasilja. Kada je u pitanju kreiranje lažnih profila, oni se najčešće kreiraju na ime žrtve, te sa na navedenim profilima postavljaju razni za žrtvu inkriminišući ili kompromitujući sadržaji, te se navedeni sadržaji čine dostupnim široj populaciji korisnika, postavljanjem na glavni zid ili slanjem poruka drugim korisnicima. Međutim, lažne profile u cilju vršnjačkog nasilja je moguće da kreira i nasilnik na nepostojeće ili na sasvim treće ime, te da preko navedenog profila šalje

---

¹³ S druge strane, prijeteće poruke mogu (a često je to i cilj poruka kod vršnjačkog nasilja, pogotovo upućenih u širem socijalnom kontekstu, kakav je i Fejsbuk, bez obzira na to što se radi o virtualnom ambijentu) da izazovu atmosferu linča prema licu kojem se prijeti, te da izazovu lančanu reakciju kod drugih korisnika Fejsbuka koji će se, nadovezujući se na prvobitnu prijetnju, prema žrtvi nastaviti slati druge prijeteće poruke, koje će, po pravilu, biti daleko konkretnijeg i opasnijeg prijetećeg sadržaja.

Ukoliko takva atmosfera linča na Fejsbuku, potpomognuta i favorizovana konstatnim prijetećim ili podržavajućim porukama i komentarima drugih korisnika Fejsbuka, pogotovo određenih ličnosti sa autoritetom unutar sredine, potraje, a s druge strane, izostane brza i adekvatna reakcija nadležnih subjekata, nije teško pretpostaviti da bi određeni pojedinci mogli posegnuti za realizacijom prijetnji, želeći na taj način da steknu "priznanje" i "afirmaciju" unutar određene mikrogrupe.

Ovo je češće kada su pitanju prijetnje javnim ličnostima (prvenstveno iz domena politike), ali se navedeno ne može zanemariti ni kod vršnjačkog nasilja na Fejsbuku.

¹⁴ Kao ilustracija navedenog može da posluži primjer iz Bjelovara u Hrvatskoj. Nekoliko učenika petog i šestog razreda osnovne škole su osnovali grupu u kojoj otvoreno pozivaju na ubistvo nastavnice matematike. Osnivanje grupe je naišlo na odobravanje i drugih učenika, koji su se učlanili u grupu, u okviru koje su postavljali komentare da im "nastavnica nije po volji", "ne vole matematiku", "ne razumiju predavanja"... U grupu se učlanilo oko 200 učenika.

kompromitujuće poruke prema konkretnoj žrtvi ili konkretnim žrtvama. To će se najčešće raditi kada je u pitanju nasilnik koji, iz određenih razloga, ne želi da otkrije vlastiti identitet. Moguće je, s obzirom na mogućnosti koje Fejsbuk pruža, da ovaj način vršnjačkog nasilja bude i reakcija žrtve na elektronsko vršnjačko nasilje ispoljeno prema njemu preko Fejsbuka u prethodnom periodu, gdje žrtva, na ovaj način, pokušava da se osveti ili revanšira nasilniku ili pasivnim posmatračima.

Poseban aspekt vršnjačkog nasilja na Fejsbuku vezan je za postavljanje seksualno inkriminišućih i ponižavajućih fotografija, video-snimaka ili drugog sličnog sadržaja na profilu.¹⁵ S obzirom na masovnost korisnika Fejsbuka, postavljanje seksualno inkriminišućih fotografija (i drugog seksualno inkriminišućeg sadržaja) na Fejsbuku, te čineći ih svima dostupnim, svakako je jedan od najpodlijih, ali i češćih načina činjenja (nematerijalne) štete drugom, najčešće (bivšim) djevojkama. Sve češće se dešava da se na ukradeni profil postavlja sadržaj koje diskredituje samu osobu koja je vlasnik profila, odnosno na koju se profil odnosi, dok drugi korisnici Fejsbuka, odnosno prijatelji nisu upoznati sa činjenicom da je profil kompromitovan. Najčešće se kradi profili ženskih osoba, i to od strane bivših momaka (ili bivših prijatelja) koji znaju korisničko ime i lozinku, te na taj način žele da napakoste korisniku profila. Međutim, pored krađe već kreiranog profila, odnosno uspostavljanja kontrole nad istim, te postavljanjem seksualno kompromitujućih fotografija i sadržaja na tako ukraden profil, moguće je da se i kreira profil sa imenom i prezimenom osobe koja se želi diskreditovati (pogotovo ukoliko ista nema profil na Fejsbuku ili nije aktivna na Fejsbuku), te da se potom na isti postavljaju kompromitujuće fotografije i sadržaj. Pornografski sadržaj kojim se želi diskreditovati žrtvu moguće je postaviti i na pravi profil osobe koja ga postavlja, bez obzira na to da li su na postavljenim slikama, snimcima ili na drugom materijalu nalazi samo osoba koja se diskredituje ili i druge osobe (pa i osoba koja postavlja pornografski materijal), a to će se pogotovo raditi kada bivši (anonimni) momci žele da nanesu štetu bivšim (poznatijim) djevojkama, iz određenih razloga, a posjeduju kompromitujući materijal.¹⁶

Nadalje, uslijed mogućnosti koje pružaju tzv. "alatni profili", kao i alati Fotošopa (*Photoshop*), inkriminacija određene osobe pornografskom konotacijom na određenim slikama i na snimcima moguće je i "tagovanjem" žrtve na kompromitujućim slikama i snimcima. Ovo se najčešće radi kod žrtvi koje imaju vlastiti profil na Fejsbuku, ali na istom nisu aktivne (i po nekoliko dana ili čak sedmica).

U vezi sa navedenim je i tzv. onlajn seksualno napastvovanje koje se sastoji u konstantnom i kontinuiranom slanju poruka, fotografija i snimaka, te postavljanju komentara

¹⁵ U literaturi se za navedeno koristi termin *sexting* koji se prvi put pominje 2005. godine u magazinu "Sunday Telegraph", a označava slanje seksualno eksplicitnih fotografija ili poruka seksualnog sadržaja drugoj osobi elektronskim putem. Opširnije na: www.sigurnodijete.ba.

¹⁶ U medijima je plasirana informacija da je momak sa maloljetnom djevojkom snimao vlastiti seksualni odnos, uz njen pristanak (i na seksualni odnos, i na snimanje odnosa), a nakon raskida, s obzirom na to da se navedeni snimak nalazio i kod njega, on je navedeni snimak postavio i na Ju Tub, kao i na vlastiti profil na Fejsbuku, s tim što je je djevojku označio na snimku. Naravno, veoma brzo je snimak preuzet sa interneta (mada je moguće da je snimak dijelio i telefonom), a epilog je podnesena krivična prijava protiv navedenog lica uslijed indicija da je izvršio krivično djelo oblube djeteta, prikazivanje, pribavljanje i posjedovanje pornografskog materijala, kao i iskorištavanje maloljetnog lica za pornografiju.

i sličnih aktivnosti koje imaju određenu seksualnu pozadinu ili kontekst. Seksualno napastvovanje na Fejsbuku je određeni vid uznemiravanja, odnosno internet nasilja prilagođeno Fejsbuk okruženju koje se sastoji u verbalnom dosađivanju, omalovažavanju, vrijeđanju, ponižavanju, maltretiranju, zlostavljanju i na druge načine uznemiravanju, s tim što su elementi uznemiravanja seksualne prirode. Seksualno napastvovanje se najčešće realizuje preko poruka i komentara (češće u javnoj komunikaciji), a sadržaj poruke najčešće prema žrtvi implicira potencijalni seksualni odnos sa napasnikom, prethodnu seksualnu aktivnost žrtve, seksualnu orijentaciju žrtve, promiskuitetnost žrtve...¹⁷ Pored poruka, ovaj vid uznemiravanja preko Fejsbuka vrši se i postavljanjem, kao što je već naznačeno, fotografija seksualno omalovažavajućeg ili degradirajućeg sadržaja za žrtvu, a pojavljuju se i prve aplikacije, pa čak i igrice (doduše, nezavidnog programerskog nivoa) sa aluzijom na seksualnu aktivnost, seksualni odnos ili seksualnu orijentaciju. Iako se smatra da je seksualno napastvovanje čin lične prirode, odnosno da napasnik i žrtva imaju određenu (prethodnu) interakciju (da se poznaju), to ne mora da znači, s obzirom na to da napasnik najčešće seksualno uznemirava veći broj žrtvi, od kojih mnoge (ili sve) i ne zna. Takođe, pogrešno se smatra da seksualno napastvovanje nije ozbiljan problem, odnosno da ga je lako riješiti.

3. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Usljed masovnosti korisnika Fejsbuka, pogotovo među mlađom populacijom, kao i brzine širenja postavljenog kompromitujućeg sadržaja, te (gotovo bezuslovnoj) necenzurisanosti postavljanja sadržaja na Fejsbuku, kao i mogućnosti anonimnog, odnosno pseudonimnog djelovanja, jasno je da se Fejsbuk koristi kao "efikasno", odnosno "idealno" sredstvo (mjesto) za realizaciju nasilnih inkriminišućih ili kompromitujućih aktivnosti kojim se vrši vršnjačko nasilje prema drugim korisnicima Fejsbuka, pa čak i prema žrtvama koje nemaju otvoreni profil na Fejsbuku.

Vršnjačko nasilje preko Fejsbuka dobija svakako sve veći i kvalitativni i kvantitativni aspekt u odnosu na cijelokupno vršnjačko nasilje, ali takođe i na kriminalne aktivnosti realizovane uz pomoć interneta, odnosno na internetu, a prevashodno preko društvenih mreža kakav je i Fejsbuk.

Kao najučestaliji oblici ispoljavanja nasilnih aktivnosti u sklopu vršnjačkog nasilja preko Fejsbuka svakako su razne uvrede i prijetnje, ali je u zadnje vrijeme prisutna i sve veća seksualna konotacija postavljenog kompromitujućeg sadržaja, bez obzira na to da li se radi o fotografijama, snimcima ili tekstualnim komentarima... Takođe, činjenica je da vršnjačko nasilje preko Fejsbuka sve više koriste i djevojčice, odnosno da se djevojčice sve češće

---

¹⁷ U literaturi se za navedeno koristi termin *grooming*. Ovaj termin kod nas još uvijek nema adekvatan prevod, mada se u Srbiji i Hrvatskoj prevodi kao "timarenje", a zapravo je riječ o procesu u kojem se djeca, dok su na internetu, "podstiču" da učestvuju u interakcijama seksualne prirode pri čemu se često izlažu neželjenim pornografskim sadržajima. *Grooming* najčešće predstavlja fazu u kojoj se dijete priprema ili na stvarni seksualni čin s odraslim osobom ili na učešće u proizvodnji dječije erotike ili pornografije, pri čemu zlostavljač zloupotrebljava povjerenje djeteta koje u većini slučajeva ne zna ni u koje će svrhe njegove fotografije ili snimci biti upotrebljeni, niti kakve će to posljedice imati po njegov daljnji život. Opsirnije na: www.sigurnodijete.ba.

pojavljuju i u ulozi žrtve i u ulozi nasilnika, što je kod klasičnog vršnjačkog nasilja, bar onih njegovih najkonkretnijih oblika, ipak u daleko manjoj mjeri zastupljeno.

U pogledu sprečavanja navedenog, osvrnućemo se na prevenciju ovog oblika nasilja među vršnjačkom populacijom. Primarno je da se među vršnjačkom populacijom u školi sprovode preventivni programi koji bi se zasnivali na favorizovanju zdrave interpersonalne i intrageneracijske komunikacije, bez obzira na to da li se ona odvija posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija ili neposredno, u realnom vremenu i prostoru. Pored prevencije vršnjačkog nasilja u školama, odnosno među vršnjačkom populacijom, neophodno je sprovoditi i programe prevencije maloljetničke delikvencije na internetu, kao i programe prevencije od elektronskog nasilja, gdje je učenike neophodno upoznati i sa opasnostima na internetu (a posebno na društvenim mrežama), ali takođe i sa mogućnostima represivnih organa (u prvom redu policije) u pogledu otkrivanja identiteta korisnika usluga na internetu. Činjenica je da se, sa jedne strane, prevencija mora usmjeriti ka mogućim izvršiocima nasilja koristeći se Fejsbukom, ali je takođe i činjenica da se, s druge strane, programi prevencije moraju fokusirati i ka potencijalnim žrtvama, s obzirom na to da većina korisnika Fejsbuka, pa čak ni interneta, uopšte nije svjesna opasnosti koje postoje dok koriste ove usluge.

4. LITERATURA:

1. Banović, Božidar, Miladinović, Aleksandar, *Kriminološko-fenomenološki aspekt Fejsbuka*, Kriminalističko-forenzička istraživanja, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, broj 1, 2010. godine,
2. Ljepava, Nikolina, *Realno zlostavljanje u virtuelnom okruženju: Prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja djece na internetu*, Aktuelnosti, Banja Luka, broj 1-2, 2011. godine,
3. Olweus, Dan, *Bullying at school: what we know and what we can do*, Blackwell, Oxford, 1993. godine,
4. Popović – Ćitić, Branislava, *Vršnjačko nasilje u sajber prostoru*, Temida, Beograd, broj 3, 2009. godine,
5. Dorić, Marija, *Buling kao vrsta socijalnog nasilja*, Politička revija, Beograd, broj 3, 2009. godine,
6. Černi – Obrežnjak, Edita, i drugi, *Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine*, Društvena istraživanja, Zagreb, broj 3, 2010. godine,
7. www.sigurnodijete.ba,
8. www.iak-bl.com/images/casopis/volumen1/4.pdf

BULLYING ON FACEBOOK

Aleksandar Miladinović, MUP RS – Sector of Banja Luka

Vitomir Petričević, MUP RS – Police college Banja Luka

Abstract: In this paper we will first say what is bullying, electronic bullying - that is latest form of bullying. As specific form electronic bullying we will say something about bullying that is expended using Facebook social network (among young people). In that context we will explain the cause of this form bullying. Also we will explain form of bullying on Facebook, where we will specifically indicated on the threats and insults, creating a threatening and abusive groups, fake profiles, "tagging photos", sexual assault...

Key words: Facebook, violence, bullying, threats, fake profiles, sexual assault...

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNOG REDA I MIRA

Ljubinko Mitrović¹, Nikolina Grbić-Pavlović²

¹Profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog univerziteta APEIRON i Visokoj školi unutrašnjih poslova u Banjoj Luci. e-mail: mitrovic.ljubinko@yahoo.com.

²Doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta Union u Beogradu, asistentica na Pravnoj katedri Visoke škole unutrašnjih poslova u Banjoj Luci na predmetima Prekršajno pravo, Policijsko pravo i Međunarodno pravo. e-mail: nikolinagrbic@blic.net.

Apstrakt: Javni red i mir jeste veoma važan segment života svakog čovjeka i društvene zajednice uopšte, te je neophodno konstantno održavati njegovu ravnotežu koja može biti itekako narušena. Upravo to narušavanje javnog reda i mira predstavljaju prekršaji iz oblasti javnog reda i mira, a narušeno stanje se uspostavlja prekršajnim sankcijama prema počiniocima prekršaja iz navedene oblasti. Zakonom o javnom redu i miru Republike Srpske¹, propisuju se prekršaji kojima se narušava javni red i mir, te prekršajne sankcije za učinioce ove vrste prekršaja. Upravo, autori u ovom radu obrađuju prekršaje iz oblasti javnog reda i mira s težištem na prekršaje sa elementima nasilja. Cilj ovog rada jeste da se pojmovno odrede navedeni prekršaji i povuku suštinske razlike između njih i krivičnih djela sa sličnim karakteristikama. U radu će se poseban akcenat staviti na prekršaj koji nosi naziv "fizički napad i tuča", odnosno njegove razlike u odnosu na krivično djelo propisano krivičnim zakonom pod nazivom "učestvovanje u tući". Nadalje, u radu će se statistički prikazati broj evidentiranih prekršaja iz ove oblasti na području Republike Srpske poslednjih nekoliko godina, kao i broj podnesenih zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka, odnosno broj izdatih prekršajnih naloga.

Ključne riječi: prekršaj, javni red i mir, krivično djelo, nasilje.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Čak i kada ne predstavljaju krivično djelo već samo prekršaj, različiti oblici fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja, tretiraju se kao opasan društveni fenomen koji zahtijeva adekvatnu i efikasnu reakciju svih nadležnih državnih organa.² Prekršaji protiv javnog reda i mira spadaju u izuzetno značajnu kategoriju prekršaja sa stanovišta ukupnog javnog poretku,

---

¹ Zakon o javnom redu i miru (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 20/2007).

² Bašić, S.: *Nasilje kao oblik ugrožavanja javnog reda i mira*, Zbornik radova: Nasilnički kriminalitet: etiologija, fenomenologija, prevencija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2010.

te statusa građanina u njemu³. Oni su od posebnog značaja iz domena djelatnosti policijskih organa, jer ti organi imaju odlučujuću ulogu u sprečavanju, otkrivanju i prijavljivanju ove vrste prekršaja⁴. U većini država kontinentalnog prava, a posebno država na prostorima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, regulisani su posebnim zakonima o javnom redu i miru. U Republici Srpskoj, Zakonom o javnom redu i miru⁵ propisuju se prekršaji kojima se narušava javni red i mir, te prekršajne sankcije za počinioce ove vrste prekršaja. Ovaj Zakon, u članovima od 7 do 30, predviđa više različitih prekršaja kojima se narušavaju, odnosno remete javni red i mir ili ugrožavaju spokojstvo, odnosno bezbjednost građana. Kod ove kategorije kaznenih delikata riječ je o posljedici koja je po obimu i intenzitetu znatno ispod društvene opasnosti koja postoji kod krivičnih djela protiv javnog reda i mira (poput nasilničkog ponašanja, sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje, samovlašća i sl.)⁶. Osim odredbi pretežno kaznenog karaktera, Zakon o javnom redu i miru sadrži i osnovne odredbe kojima je dat pojam javnog reda i mira, te pojam javnog mesta, kao i odredbe o prikupljanju dobrovoljnih priloga.

2. STATISTIČKI POKAZATELJI BROJA EVIDENTIRANIH PREKRŠAJA IZ OBLASTI JAVNOG REDA I MIRA U REPUBLICI SRPSKOJ

Kako bi se mogla dati realna procjena značenja neke društveno negativne pojave na određenom području, prije svega, moraju se obezbijediti podaci na osnovu kojih je moguće zaključiti kojeg je obima istraživana pojava i kakav je trend njenog kretanja. Važno je naglasiti da postoje cijeloviti podaci o ukupnom obimu narušavanja javnog reda i mira. Uvid u broj evidentiranih prekršaja iz navedene oblasti može se ostvariti na osnovu službenih statistika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske o prijavljenom kriminalitetu, koje najpričližnije prikazuju stvarno stanje kada su u pitanju prekršaji iz oblasti javnog reda i mira.

Tako, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, tokom prethodnih godina evidentiran je sljedeći broj prekršaja iz ove oblasti, i to: 2001. godine - 12.634 prekršaja; 2002. godine - 12.473 prekršaja; 2003. godine - 12.965 prekršaja; 2004. godine - 13.407 prekršaja; 2005. godine - 11.732 prekršaja; 2006. godine - 10.605 prekršaja; 2007. godine - 10.118 prekršaja; 2008. godine - 10.033 prekršaja; 2009. godine – 10.097 prekršaja i 2010. godine – 9.275 prekršaja.⁷

---

³ Pihler, S: *Prekršajno pravo*, Graphica Academica, Novi Sad, 2005.

⁴ Đorđević, M. Đ.: *Prekršajno pravo*, Policijska akademija, Beograd, 2004.

⁵ U daljem tekstu: Zakon.

⁶ Dimitrijević, P. – Jovašević, D.: *Prekršajno pravo*, Službeni list SCG, Beograd, 2005.

⁷ Podaci koji su prikazani u tekstu i tabeli broj 1 preuzeti su sa zvaničnog sajta Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i prilagođeni ovom radu. www.mup.vladars.net

Tabela 1.

Redni broj	JAVNI RED I MIR	2009. god.	2010. god.	I - III 2011. god.
1.	Ukupan broj prekršaja	10.097	9.275	2.157
2.	Zahtjevi za pokretanje prek. naloga	3.392	2.981	630
2a.	- Sa pet i više lica	44	45	8
3.	Prijavljena lica	5.416	4.738	2.146
3a.	- Maloljetnika	351	316	109
3b.	- Povratnika	977	810	338
4.	Izdato prekršajnih naloga	4.523	4.517	1.117
5.	Sankcionisano lica po prekršajnim nalozima	4.523	4.517	1.117

U tabeli broj 1 prikazani su evidentirani prekršaji iz oblasti narušavanja javnog reda i mira, kao i detaljnije karakteristike u vezi sa učiniocima prekršaja, načinima pokretanja prekršajnog postupka i sankcijama, za period od 2009. godine do aprila 2011. godine (tačnije prva tri mjeseca tekuće godine). Kada poredimo 2009. i 2010. godinu vidimo da se broj evidentiranih prekršaja u 2010. godini smanjio za oko 8,1%. Poredeći podatke iz prva tri mjeseca 2010. (2.068 počinjenih prekršaja) i prva tri mjeseca iz 2011. (2.157 počinjenih prekršaja) godine broj počinjenih prekršaja iz oblasti javnog reda i mira se povećao za oko 4,3%.

3. DEFINISANJE OSNOVNIH POJMOVA

Javni red i mir, u smislu Zakona, ispoljava se kao "uskladeno stanje međusobnih odnosa građana nastalo njihovim ponašanjem na javnom mjestu i djelovanjem organa i službi u javnom životu, radi obezbeđivanja jednakih uslova za ostvarivanje prava građana na ličnu bezbjednost, mir i spokojstvo, privatni život, slobodu kretanja, zaštitu ljudskog dostojanstva i prava maloljetnika i drugih lica"⁸.

Javni red i mir definisan na ovakav način ispoljava mjeru društveno pozitivne vrijednosti, a samim tim i određenu kulturnu vrijednost.⁹ Stanjem nepovredivosti i neugroženosti javnog reda i mira ostvaruju se bitni uslovi za miran život, spokojstvo i rad građana. Javni red i mir jeste stanje koje odbacuje ekscese i sukobe, a postupanje kojim se javni red i mir narušava ili ugrožava izaziva i traži intervenciju društvene zajednice, odnosno postupanje policije i sudova koji vode prekršajni postupak i izriču prekršajne sankcije¹⁰.

⁸ Član 2 stav 1 Zakona o javnom redu i miru.

⁹ Vasiljević, D.: *Osnovi prekršajnog prava sa zaštitom javnog reda i mira*, VŠUP Zemun, 1998.

¹⁰ Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, tokom prethodnih godina podnesen je sljedeći broj zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka, i to: 2001. godine - 8.133 zahtjeva; 2002. godine - 8.627 zahtjeva; 2003. godine - 8.985 zahtjeva; 2004. godine - 9.531 zahtjev; 2005. godine - 8.411 zahtjeva; 2006. godine - 7.300 zahtjeva; 2007. godine - 4.319 zahtjeva; 2008. godine - 3.887 zahtjeva; 2009. godine - 3.392 zahtjeva i 2010. godine - 2.981 zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka. S druge strane, od strane policijskih službenika Ministarstva izdato je prekršajnih naloga, i to: 2007. godine - 3.448 naloga; 2008. godine

Pod pojmom javni red i mir podrazumijeva se stanje postojanja pravnog poretku i pravne sigurnosti, odnosno osjećanje građana da postoji pravna sigurnost i lična bezbjednost.¹¹ Javni red čine međusobni odnosi građana koji su u skladu sa pravilima ponašanja o normalnom načinu života i društvenoj disciplini.¹² Pod javnim redom i mirom podrazumijeva se održavanje svakodnevnog reda i mira, tj. neometano odvijanje života i rada građana, službi i drugih poslova¹³. Javni red i mir jeste stanje koje odbacuje ekscese i sukobe, a postupanje kojim se javni red i mir narušava, ugrožava ili izaziva traži intervenciju društvene zajednice.

Prekršaji javnog reda i mira jesu postupci i ponašanja kojima se remeti normalan način života građana, ugrožava lična bezbjednost i imovinska sigurnost građana, remeti i onemogućava nesmetano kretanje lica na javnim mjestima, izaziva uznemirenost građana, narušava javni moral, ometa rad i izvršenje službenih zadataka državnih i drugih organa koji vrše javna ovlašćenja ili na drugi način, protivno propisima, narušava društvena disciplina i mir građana.¹⁴

Pod javnim mjestom u smislu Zakona o javnom redu i miru podrazumijeva se mjesto na kojem je slobodan pristup pojedinačno neodređenim licima bez uslova ili pod određenim uslovima, kao i prostorije državnih organa, preduzeća, drugih pravnih lica i druga mjesta za slučaj kada je uslijed blizine ili izloženosti vidiku ili čujnosti izvršenom radnjom došlo do uznemiravanja ili negodovanja građana¹⁵.

Javnim mjestom smatraju se naročito mjesta na koja je slobodan pristup neodređenom broju lica bez ikakvih uslova (ulice, trgovi, putevi, sredstva javnog prevoza, ugostiteljske, trgovačke i zanatske radnje i dr.) ili pod određenim uslovima (sportski stadioni, igrališta, bioskopi, pozorišta i dr.).

S obzirom na prirodu objekta prekršajnopravne zaštite, čini se sasvim logičnim što mnogi od prekršaja iz oblasti javnog reda i mira spadaju u red teških prekršaja, tj. prekršaja za koje su propisane u Republici Srpskoj relativno oštare novčane kazne (u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj čak i kazne zatvora do 60 odnosno 30 dana). Za neke od prekršaja propisana je obavezna primjena zaštitne mjere zabrane vršenja ugostiteljske djelatnosti, a za neke od njih daje se mogućnost izricanja zaštitne mjere zabrane vršenja ugostiteljske djelatnosti, zaštitne mjere oduzimanja predmeta i zaštitne mjere vanbolničkog liječenja od zavisnosti (fakultativno izricanje zaštitne mjere).¹⁶

- 3.905 naloga; 2009. godine - 4.393 naloga; 2009. godine - 4.523 naloga i 2010. godine – 4.517 prekršajnih naloga.

¹¹ Tahović, J.: *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd, 1955.

¹² Stojanović, Z. – Perić, Z.: *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd, 2002.

¹³ Đurđić, V. – Jovašević, D.: *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd, 2006.

¹⁴ Mitrović, Lj.: *Policijsko pravo*, Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 2008.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Mitrović, Lj.: *Prekršajno pravo – poseban dio*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, Banja Luka, 2009.

4. PREKRŠAJI IZ OBLASTI JAVNOG REDA I MIRA

U prekršaje javnog reda i mira ubrajamo:

- osnovne prekršaje protiv javnog reda i mira,
- prekršaje protiv funkcionisanja državnih organa i javnih službi,
- prekršaje protiv interesa maloljetnika i drugih lica i
- ostale prekršaje koji su učinjeni na javnom mjestu.

4.1. Osnovni prekršaji javnog reda i mira

Narušavanje javnog reda i mira svađom, vikom, vriskom, izvođenjem ili reprodukcijom muzičkih sadržaja ili tekstova, nošenjem ili isticanjem simbola, slika, crteža ili tekstova nepristojnog, uvredljivog ili uznemiravajućeg sadržaja i drugim nepristojnim ili drskim ponašanjem¹⁷ predstavlja prekršaj propisan Zakonom o javnom redu i miru Republike Srpske. Iz dispozicije ovog prekršaja vidljivo je da imamo više radnji izvršenja ovog prekršaja, i to:

- a) narušavanje javnog reda i mira svađom, vikom ili vriskom,
- b) narušavanje javnog reda i mira izvođenjem ili reprodukcijom muzičkih sadržaja ili tekstova,
- c) narušavanje javnog reda i mira nošenjem ili isticanjem simbola, slika, crteža ili tekstova nepristojnog, uvredljivog ili uznemiravajućeg sadržaja i
- d) narušavanje javnog reda i mira drugim nepristojnim ili drskim ponašanjem.

Svađa je verbalni sukob između dva, odnosno između više lica koji se sastoji u njihovom razračunavanju riječima uz povišen ton, odnosno uz upotrebu grubih, nepristojnih, uvredljivih ili pogrdnih riječi. Radi se dakle, o žučnom kazivanju riječi ili razmjeni riječi između dva ili više lica, a takvim intenzitetom kojim se narušava red i mir i bezbjednost i spokojstvo građana.

Vika ili vriska jeste verbalna radnja koja se sastoji u izgovaranju riječi ili puštanju glasa na neuobičajen način, odnosno jakim intenzitetom koji izaziva uznemirenje građana.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir i bezbjednost građana, a posljedica se uglavnom ispoljava u uznemiravanju okoline. Učinilac ovog prekršaja može biti svako fizičko lice, odgovorno za prekršaj, koje naruši javni red i mir svojim nepristojnim i drskim ponašanjem. Ovaj prekršaj spada u kategoriju lakših prekršaja.

Prekršaj iz člana 8 Zakona koji nosi naziv “vrijedjanje”¹⁸ ima dva vida ispoljavanja s obzirom na radnju izvršenja, i to:

- a) izazivanje osjećaja fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana grubim vrijedjanjem drugog lica i
- b) izazvanje osjećaja fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana svakim drugim bezobzirnim ponašanjem.

¹⁷ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 50 do 300 KM (član 7 Zakona).

¹⁸ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 200 do 800 KM (član 8 Zakona).

Vrijeđanje podrazumijeva davanje izjave ili ponašanje kojim se omalovažava ili potcjenjuje ličnost drugoga, a pred drugim ljudima (u suštini, ovdje se radi o svojevrsnom, višestrukom ismijavanju određenog lica pred drugima).

U posebne oblike bezobzirnog ponašanja ubrajamo razne oblike maltretiranja i šikaniranja drugog lica, pri čemu se to drugo lice od strane učinjoca prekršaja stavlja u podređen položaj, odnosno činjenjem radnje prekršaja narušava se i vrijeđa ljudsko dostojanstvo tog lica, kao i ugrožavanje spokojstva građana fizičkim ili psihičkim zlostavljanjem drugog lica nanošenjem fizičkog ili psihičkog bola manjeg intenziteta drugom licu na javnom mjestu ili u prisustvu drugih građana (bez nanošenja tjelesne povrede, najčešće u vidu šamaranja, vučenja za kosu, odgurivanja i sl.).

Kod ovog prekršaja, zaštitni objekt jeste javni red i mir izražen u negodovanju, odnosno ugrožavanju spokojstva građana, a posljedica se ispoljava osjećanjem uznenirenosti ili fizičke ugroženosti građana. Učinilac ovog prekršaja može biti svako fizičko lice, odgovorno za prekršaj, koje riječima ili djelom grubo vrijeđa, odnosno fizički ili psihički zlostavlja drugo lice, te tako ugrožava spokojstvo građana, odnosno remeti javni red i mir. Ovaj prekršaj spada u kategoriju lakših prekršaja.

Članom 9 Zakona predviđena su dva odvojena prekršaja tako da prekršaj iz ovog člana čini ono fizičko lice koje učini ma koju od sljedeće dvije radnje, i to:

- a) vršenja fiziološke potrebe na javnom mjestu i/ili
- b) pokazivanja polnog organa ili drugih intimnih dijelova tijela drugima na javnom mjestu¹⁹.

Navedene radnje su u Zakonu o javnom redu i miru predviđene kao prekršaj, i to samo ako su učinjene na javnom mjestu.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni moral, odnosno spokojstvo građana, sa veoma izraženim i čestim njihovim negodovanjem. Ovaj prekršaj spada u kategoriju lakših prekršaja.

Prikupljanje dobrovoljnih priloga²⁰ i drugih vidova pomoći nije slobodno, s obzirom na to da je postupak prikupljanja uređen Zakonom o javnom redu i miru. Svako lice koje prikuplja dobrovoljne priloge i druge vidove pomoći suprotno Zakonu, čini prekršaj.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir. Ovaj prekršaj spada u kategoriju lakših prekršaja.

Ugrožavanje bezbjednosti nekog lica prijetnjom napada na njegov život i tijelo²¹ sastoji se u ugrožavanju lične bezbjednosti ili izazivanju osjećanja ugroženosti drugog lica. Ugrožavanje lične bezbjednosti i izazivanje osjećanja ugroženosti izraženo je u prijetnji da će

---

¹⁹ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 200 do 800 KM (član 9 Zakona).

²⁰ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 200 do 800 KM (član 10 Zakona).

²¹ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 300 do 900 KM (član 11 Zakona).

se napasti na život ili tijelo drugog lica ili njemu bliskog lica. Radnja izvršenja ovog prekršaja izražava se u prijetnji koja ima za posljedicu ugrožavanje sigurnosti drugog lica ili njemu bliskog lica.

Prijetnja jeste psihička prinuda koja kao takva djeluje na lice tako da ono uslijed nje osjeća ugroženost svog života i tijela ili života i tijela njemu bliskog lica. U suštini, prijetnja je stavljanje u izgled drugom licu kakvog zla i ona postoji ukoliko je ozbiljna, stvarna i ostvarljiva. Može biti učinjena verbalno i realno i njom se stavlja u izgled određena opasnost po drugo ili njemu blisko lice.

Zaštitni objekt jesu red i mir i bezbjednost lica koji se ugrožavanjem narušavaju. Ovaj prekršaj spada u teže prekršaje.

U članu 12 Zakona propisan je prekršaj javnog reda i mira pod nazivom “tuča i fizički napad”²². Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u:

- a) izazivanju tuče ili fizičkog napada na drugog,
- b) učestvovanju u tuči i
- c) fizičkom napadu na drugoga.

Izazivanje tuče ili fizičkog napada na drugog ima karakter podstrekavanja, i to je takvo realno ili verbalno protivpravno ponašanje lica kojim ono, raznim verbalnim ili fizičkim radnjama, navodi, odnosno podstiče druga lica na tuču, a što opet ima za posljedicu, kada su drugi građani u pitanju, njihovo negodovanje ili ugrožavanje njihovog spokojstva.

Učestvovanje u tuči jeste stanje u kojem neko lice aktivno sudjeluje u tuči na bilo koji način (sudjelovanje u fizičkom obračunu sa drugim licima).

Tuča je fizičko obračunavanje između dva ili više lica koje ima za posljedicu stanje u odnosu na druge gradane koje se ispoljava u njihovom negodovanju ili ugrožavanju njihovog spokojstva. Ovo fizičko obračunavanje sastoji se u međusobnom udaranju učesnika u tuči rukama, nogama, glavom ili drugim dijelovima tijela, kao i u upotrebi raznih predmeta i sredstava.

Pod fizičkim napadom na drugog podrazumijeva se upotreba fizičke snage od strane učinioца prekršaja prema drugom licu. Fizički napad na drugog ima objekt napada (drugo lice), a zaštitni objekt u prekršajnopravnom smislu jeste mir i spokojstvo građana.

Fizički napad dovodi do tuče (u tuči moraju učestvovati najmanje dva lica), a posljedica tuče se ispoljava kroz negodovanje građana, ugrožavanje njihovog spokojstva i remećenje javnog reda i mira. Ukoliko je u tuči neko lice teško tjelesno povrijedeno ili lišeno života, onda će postojati krivično djelo učestvovanja u tuči iz člana 157 Krivičnog zakona Republike Srbije.

---

²² Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 400 do 1.200 KM (član 12 Zakona).

Krivično djelo učestvovanja u tuči spada u krivična djela ugrožavanja života i tijela kojima se predviđa kažnjavanje za samo učestvovanje u tuči u kojoj je neko lice lišeno života ili je drugom nanesena teška tjelesna povreda (pod učestvovanjem u tuči podrazumijevaju se i situacije u kojima su odgovorni učesnici tuče u kojoj je neko lice lišeno života ili teško povrijedeno pobjegli sa mjesta događaja neposredno prije nego što je do lišavanja života došlo, s obzirom na to da su svojim ponašanjem doprinijeli nastanku tuče, zatim njenom razmahivanju, odnosno stvaranju vrlo opasne protivpravne situacije u kojoj je neko lice lišeno života ili teško povrijedeno).

Učinilac ovog prekršaja može biti svako fizičko lice, odgovorno za prekršaj. Za ovaj prekršaj propisana je veoma visoka novčana kazna, a ovaj prekršaj po zaprijećenoj novčanoj kazni spada u kategoriju najtežih prekršaja.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jesu mir i spokojstvo građana, a posljedica se sastoji u izazivanju negodovanja građana i ugrožavanju njihovog spokojstva.

U prekršajnom zakonodavstvu Republike Srbije za ovaj prekršaj koji se manifestuje u vršenju nasilja na javnom mjestu i to izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj, pored novčane kazne može se izreći i kazna zatvora u trajanju do 60 dana (kazna zatvora do 30 dana za ovaj prekršaj propisana je i u prekršajnom zakonodavstvu Republike Hrvatske). Teži oblik ovog prekršaja za koji je propisana isključivo kazna zatvora i to do 60 dana odnosi se na činjenje ovog prekršaja u grupi (za postojanje grupe potrebno je najmanje tri lica), odnosno od strane više lica koja su se udružila privremeno ili trajno za vršenje prekršaja nasiljem na javnom mjestu. Kvalifikatorna okolnost za koju zakon predviđa strože kažnjavanje jeste organizovanje učešća više lica (tri ili više) za teško narušavanje javnog reda i mira, odnosno ugrožavanje spokojstva građana²³.

Kockanje²⁴ predstavlja negativnu društvenu pojavu, a zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir (učestvovanje u kocki od 2000. godine ne predstavlja krivično djelo). Bitan preduslov za postojanje ove vrste prekršaja jeste njegov javni karakter, odnosno kockanje se smatra prekršajem ukoliko se vrši na javnom mjestu, za novac ili drugu korist (postizanje imovinske koristi jeste bitan elemenat prekršaja).

Ustupanje, odnosno iznajmljivanje prostorije/a u svrhu kockanja (za nagradu ili bez nje, trajno ili privremeno, odnosno jednokratno) posebna je radnja prekršaja (ali i krivičnog djela koje čini onaj ko za nagradu stavlja na raspolaganje prostorije radi kockanja ili na drugi način za nagradu omogućava kockanje) kojom se, u stvari omogućava izvršenje prekršaja kockanja.

Kockanje je dozvoljeno ukoliko se odvija u za to namijenjenim prostorijama koje su registrovane za tu vrstu djelatnosti, ali je neovlašćeno organizovanje kocke i drugih igara na sreću krivično djelo. Zakonom je predviđeno kažnjavanje preduzeća i drugog pravnog lica,

---

²³ Dimitrijević, P. – Jovašević, D.: *Prekršajno pravo*, Službeni list SCG, Beograd, 2005.

²⁴ Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne u iznosu od 400 do 1.000 KM za fizičko lice, od 2.000 do 6.000 KM za preduzeće i drugo pravno lice i od 400 do 1.000 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu (član 13 Zakona).

kao i odgovornog lica u preduzeću i drugom pravnom licu koje iznajmi, odnosno ustupi prostorije u svrhu kockanja. Ovaj prekršaj spada u kategoriju težih prekršaja.

Prekršaj pod nazivom “upotreba pirotehničkih sredstava”²⁵ sastoji se u paljenju raketa i drugih pirotehničkih, zapaljivih ili eksplozivnih sredstava na javnom mjestu i na način kojim se izaziva uznenirenost građana.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i sigurnost građana, a posljedica je izražena u njihovom narušavanju. Za postojanje ovog prekršaja bitno je mjesto izvršenja, te način izvršenja. Za prekršaj odgovaraju, pored fizičkog lica, i preduzeće i drugo pravno lice, kao i odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu. Ovaj prekršaj ubrajamo u kategoriju težih prekršaja.

Prekršaj koji nosi naziv “uznemiravanje građana bukom”²⁶ predstavlja novinu u prekršajnom zakonodavstvu Republike Srpske. Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u remećenju, odnosno narušavanju mira građana izvođenjem muzičkih i drugih sadržaja, korišćenjem muzičkih instrumenata, radio i televizijskih prijemnika, kao i drugih zvučnih uređaja, kao i stvaranjem mehaničkih izvora buke, preko određene jačine, a što uznenirava i narušava mir i spokojstvo drugih. Bitan preduslov za postojanje ovog prekršaja jeste određenost vremena u koje se narušavanje dešava, te je neophodno da se narušavanje mira drugih na javnom mjestu vrši u vremenu od 15.00 do 17.00 časova (tzv. popodnevni odmor) ili od 22.00 do 6.00 časova (noćni odmor).

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste mir i spokojstvo drugih. Za ovaj prekršaj može da odgovara fizičko lice, ali i preduzeće i drugo pravno lice, kao i odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu.

Zakon o oružju i municiji²⁷ nije izričito odredio pojam oružja, ali se pod oružjem podrazumijeva (smatra) svaka naprava koja je izrađena, prilagođena ili namijenjena za izbacivanje projektila, gasa, tečnosti ili druge supstance putem potiska barutnih gasova, vazdušnog pritiska, gasa pod pritiskom ili drugog potisnog sredstva, kao i drugi predmeti čija je osnovna namjena vršenje napada.

Vatrenim oružjem u smislu Zakona o oružju i municiji smatraju se “sve vrste pušaka, pištolja i revolvera, kao i sve vrste naprava koje izbacuju projektil (zrno, kuglu ili sačmu) potiskom barutnih ili drugih gasova nastalih kao proizvod sagorijevanja pogonske materije.”²⁸

---

²⁵ Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne u iznosu od 300 do 900 KM za fizičko lice, od 2.000 do 6.000 KM za preduzeće i drugo pravno lice i od 400 do 1.000 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu (član 14 Zakona).

²⁶ Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne u iznosu od 400 do 1.200 KM za fizičko lice, od 3.000 do 9.000 KM za preduzeće i drugo pravno lice i od 500 do 1.300 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu (član 15 Zakona).

²⁷ Zakon o oružju i municiji (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 70/2007; 24/2009; 118/2009 i 40/2011).

²⁸ član 3 stav 1 tačka a) Zakona o oružju i municiji.

Neovlašćena upotreba oružja²⁹ postoji uvijek kada lice van okvira svojih zakonom utvrđenih ovlašćenja upotrebljava oružje. Ilustracije radi, ovlašćeno službeno lice može upotrijebiti vatreno oružje koje po propisima službe nosi samo kad to nalaže potrebe službe i u okviru zakonom utvrđenog ovlašćenja. Neovlašćenom upotrebom oružja, u smislu Zakona o javnom redu i miru, naročito se smatra: ispaljivanje hitaca iz oružja, pokazivanje oružja na javnom mjestu ili rukovanje oružjem na način kojim se može izazvati zastrašivanje ili ugrožavanje bezbjednosti ljudi i imovine. Ako učinilac ovog prekršaja ugrozi bezbjednost lica ili imovine ili izazove osjećanje uznemirenosti građana, tada postoji teži, kvalifikovani prekršaj, za koji je propisana novčana kazna u većem iznosu.

Kod ovog prekršaja, zaštitni objekt jeste mir i bezbjednost građana, a posljedica je izražena u njihovom narušavanju. Ovaj prekršaj spada u teže prekršaje. Posebno treba istaći i krivična djela koja se tiču oružja, i to krivično djelo izrađivanja i nabavljanja oružja i sredstava namijenjenih za izvršenje krivičnih djela iz člana 398 Krivičnog zakona Republike Srpske i krivično djelo nedozvoljene proizvodnje i prometa oružja ili eksplozivnih materija iz člana 399 istog Zakona.

Propisivanje "uživanja droge"³⁰ ili druge psihotropne supstance na javnom mjestu prekršajem javnog reda i mira predstavlja značajnu novinu u prekršajnom zakonodavstvu Republike Srpske (u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske ovaj prekršaj je prvi put uveden 2002. godine). Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u:

- a) uživanju opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci na javnom mjestu i
- b) u prodaji, odnosno preprodaji droge.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni mir, a za postojanje ovog prekršaja bitno je mjesto izvršenja prekršaja, odnosno uživanje opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci na javnom mjestu, odnosno prodaja ili preprodaja droge na javnom mjestu.

U Krivičnom zakonu Republike Srpske posebno su propisana dva, veoma značajna, krivična djela iz ove oblasti, i to:

- a) neovlašćena proizvodnja i promet opojnih droga, iz člana 224 KZ i
- b) omogućavanje uživanja opojnih droga, iz člana 225 KZ.

Za razliku od Republike Srpske, u nekim zakonodavstvima inkriminisano je i samo uživanje opojnih droga, s tim da se u nekim zemljama kažnjava (i smatra krivičnim djelom) upotreba svih opojnih droga, za razliku od drugih u kojima se kažnjava samo upotreba pojedinih vrsta droga.

---

²⁹ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 400 do 1.200 KM, s tim da ukoliko učinilac prekršaja ugrozi bezbjednost lica ili imovine ili izazove osjećanje uznemirenosti građana, kazniće se novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM (član 16 Zakona).

³⁰ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 500 do 1.500 KM (član 17 Zakona).

Prekršaj pod nazivom “propuštanje prijavljivanja narušavanja javnog reda i mira u ugostiteljskom objektu”³¹ predstavlja još jednu novinu u pozitivnom zakonodavstvu Republike Srpske (vjerovatno po uzoru na član 362. Krivičnog zakona Republike Srpske u kojem je propisano krivično djelo pod nazivom “neprijavljanje krivičnog djela ili učinioца”). Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u nečinjenju, odnosno propuštanju prijavljivanja narušavanja javnog reda i mira u ugostiteljskom objektu (dakle, za razliku od krivičnog djela gdje se propušta prijaviti kako krivično djelo tako i učinilac, ovdje se radi samo o neprijavljanju prekršaja) od strane vlasnika ugostiteljskog objekta ili lica kome je povjerenovo vođenje ugostiteljskog objekta. Ovo je pravi omisivni prekršaj, jer se može izvršiti samo nečinjenjem. Iz dispozicije prekršaja jasna je obaveza vlasnika ugostiteljskog objekta ili lica kome je povjerenovo vođenje ugostiteljskog objekta da odmah, bez odlaganja, prijavi, odnosno obavijesti najbližu policijsku stanicu o narušavanju javnog reda u “svom” ugostiteljskom objektu. Učinilac ovog prekršaja može biti isključivo vlasnik ugostiteljskog objekta ili lice kome je povjerenovo vođenje ugostiteljskog objekta, a koji propuste prijaviti narušavanje javnog reda. Objekt zaštite kod ovog prekršaja jeste javni red i mir i bezbjednost građana. Ovaj prekršaj spada u kategoriju lakših prekršaja.

Prostitucija³² je negativna društvena pojava koja se sastoji u nuđenju svoga tijela drugom licu s ciljem njegovog seksualnog zadovoljenja, uz zahtjev za naknadu za korišćenje tijela. Riječ prostitucija potiče od latinske riječi “*prostituere*”, koja znači “javno izlagati”, i podrazumijeva prodaju seksualnih usluga za novac ili neku drugu uslugu (npr. zapošljavanje, rješavanje nekog problema). Često se spominje kao “najstariji zanat na svijetu”, a osoba koja prodaje seksualne usluge zove se prostitutka.

Iz dispozicije ovog prekršaja vidljivo je da imamo više radnji izvršenja, i to:

- a) bavljenje prostitucijom ili odavanje prostituciji (podrazumijeva se da lice koje se bavi prostitucijom živi od prodaje svoga tijela, odnosno da se lice bavi prostitucijom kao zanimanjem iz navike)
- b) iznajmljivanje, odnosno ustupanje prostorije radi vršenja prostitucije (izdavanje soba ili drugih prostorija na korišćenje uz naplatu).

Samo odavanje prostituciji, odnosno bavljenje prostitucijom predstavlja prekršaj prema Zakonu o javnom redu i miru, i to predstavlja značajnu novinu u odnosu na dosadašnji Zakon o javnom redu i miru.

Zaštitni objekt jeste javni moral i bezbjednost lica, a posljedica je u njihovom narušavanju. Ovaj prekršaj može da izvrši fizičko lice (u pravilu žensko, ali i muško lice čije usluge koriste žene – gej muškarci) koje se bavi prostitucijom, odnosno fizičko lice koje stalno ili povremeno iznajmljuje, odnosno ustupa prostorije radi vršenja prostitucije,

³¹ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 200 do 800 KM (član 18 Zakona).

³² Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne: u iznosu od 400 do 1.200 KM za fizičko lice koje se bavi prostitucijom; od 500 do 1.500 KM za fizičko lice koje iznajmljuje, odnosno ustupa prostorije radi prostitucije; od 4.000 do 12.000 KM za preduzeće i drugo pravno lice koje iznajmljuje, odnosno ustupa prostorije radi prostitucije i od 500 do 1.300 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu koje iznajmljuje, odnosno ustupa prostorije radi prostitucije (član 19 Zakona).

preduzeće ili drugo pravno lice koje iznajmljuje, odnosno ustupa prostorije radi vršenja prostitucije, te odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu koje iznajmljuje, odnosno ustupa prostorije radi vršenja prostitucije. Zakonom nije propisano kažnjavanje fizičkih lica koja na javnom mjestu drugog navode na prostituciju ili posreduju u vršenju prostitucije (što je bio slučaj sa ranijim zakonom). Takođe, zakonom nije propisano niti kažnjavanje ovih lica ukoliko maloljetnom licu ustupaju prostorije radi prostitucije. Prema zaprijećenim kaznama, ovaj prekršaj spada u posebno teške prekršaje.

Prekršaj koji nosi naziv “vračanje”³³ predstavlja novinu u prekršajnom zakonodavstvu Republike Srpske i sigurno predstavlja odgovor našeg društva na značajnu pojavu i prisutnost raznih proroka, magova, враћара, тумаћа снови и др. на овим просторима. Poseban вид врачења представља и наводно лijeчење разних болести и psihičkih tegoba od strane, najčešće, varalica i obmanjivača.

Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u:

- a) bavljenju врачењем, прорicanjem субдите, тумаћењем снови или сличним обманјивањем других лица,
- b) objavlјивању огласа, пропагирању или на други начин позиванju i подстичанju грађана да се подвргну врачењу или прорicanju субдите
- c) помaganju лицу које се бави врачењем.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir, odnosno spokojstvo građana, a posljedica je u njihovom narušavanju. Za prekršaj odgovaraju, pored fizičkog lica koje se bavi врачењем, прорicanjem субдите или сличним обманјивањем, i preduzeće i drugo pravno lice, kao i odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu koje objavljuje огласе, пропагира или на други начин позива i подстиче грађане да се подвргну врачењу ili прорicanju субдите. Ovaj prekršaj ubrajamo u kategoriju naročito teških prekršaja.

4.2. Prekršaji protiv funkcionisanja državnih organa i javnih službi

Prekršaj pod imenom “uništavanje javnih огласа и objava”³⁴ sastoji se u:

- a) neovlašćenom cijepanju, uklanjanju ili na други начин оштећењу javnih ili izbornih огласа ili objava državnih ili lokalnih органа власти истакнутих u складу sa propisima i
- b) спречавању истичања јавних i изборних огласа i objava državnih органа. Учинилец ovog prekršaja може бити свако одговорно, fizičko lice, a objekt заштите јесте јавни red i mir.

---

³³ Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne u iznosu od 500 do 1.500 KM za fizičko lice, od 4.000 do 12.000 KM za preduzeće i drugo pravno lice i od 500 do 1.300 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu (član 20 Zakona).

³⁴ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 300 do 900 KM (član 21 Zakona).

Za postojanje prekršaja koji nosi naziv "ograničenje kretanja na određenom prostoru"³⁵ bitno je:

- a) nepostupanje fizičkog lica po naredbi ili rješenju državnog organa i
- b) ograničenje ili zabrana kretanja ili zadržavanja lica na određenim javnim mjestima ili područjima.

Prekršaj čini i fizičko lice koje se ne udalji iz grupe koju je ovlašćeni pripadnik policije pozvao da se razide. Definisanje javnog mesta ili područja jeste preduslov prekršaja. Ovaj prekršaj spada u kategoriju teških prekršaja. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir građana, odnosno opšta društvena disciplina.

Učinilac prekršaja "lažno predstavljanje"³⁶ jeste fizičko lice koje se:

- a) lažno predstavlja kao službeno lice državnog organa ili odgovorno lice preduzeća ili drugog pravnog lica, odnosno koje neovlašćeno nosi službene oznake, uniforme ili legitimacije koje mu ne pripadaju i
- b) lice koje upotrijebi lažne lične podatke kao svoje ili potvrdi tuđe lažne lične podatke kao tačne. Ovaj prekršaj spada u kategoriju teških prekršaja. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red, društvena disciplina i mir građana.

Radnja izvršenja kod prekršaja "ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija"³⁷ sastoji se u:

- a) ometanju ili sprečavanju djelovanja državnih organa, preduzeća i drugih pravnih lica koja vrše javna ovlašćenja, odnosno u sprečavanju njihovih službenika da vrše svoje funkcije i
- b) nepostupanju na licu mesta po zakonitom zahtjevu ili naređenju istih. Činjenjem ovog prekršaja ometa se rad i izvršenje službenih zadataka nadležnog državnog organa. Učinilac ovog prekršaja može biti svako fizičko (odgovorno i vino) lice. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir građana. Ovaj prekršaj spada u kategoriju teških prekršaja.

4.3. Prekršaji protiv interesa maloljetnika i drugih kategorija lica

Prekršaj "posluživanja alkoholom"³⁸ sastoji se u davanju alkoholnih pića očigledno pijanom licu (nebitno je da li se radi o punoljetnom ili maloljetnom licu), zatim maloljetniku mlađem od 18 godina života, duševno bolesnom licu ili licu zaostalog duševnog razvoja, odnosno podsticanju ovih lica na uzimanje alkohola. Za postojanje prekršaja neophodno je da se alkoholno piće daje na mjestu gdje se pri prometu ovih pića ona troše na licu mesta. Kada

³⁵ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 500 do 1.500 KM (član 22 Zakona).

³⁶ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 500 do 1.500 KM (član 23 Zakona).

³⁷ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 500 do 1.500 KM (član 24 Zakona).

³⁸ Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne u iznosu od 400 do 1.200 KM za fizičko lice, od 3.000 do 9.000 KM za preduzeće i drugo pravno lice i od 500 do 1.300 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu, odnosno vlasnika ugostiteljskog objekta (član 25 Zakona).

su u pitanju maloljetnici, preduslov jeste da lice kojem se alkoholno piće daje nije navršilo 18 godina života. Učinilac ovog prekršaja, pored fizičkog lica, jeste i preduzeće i drugo pravno lice i odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu koje vrši promet alkoholnih pića, a u čijem objektu se daju alkoholna pića očigledno pijanom licu, maloljetniku mlađem od 18 godina, duševno bolesnom licu ili licu zaostalog duševnog razvoja. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir. Prema zaprijećenim kaznama, ovaj prekršaj spada u grupu težih prekršaja.

Radnja izvršenja kod prekršaja koji nosi naziv “prosjaćenje”³⁹ sastoji se u samom prosjačenju, odnosno prisiljavanju na prosjačenje ili navođenju na prosjačenje maloljetnog lica, duševno bolesnog lica ili lica zaostalog duševnog razvoja. Prosjačenje predstavlja traženje milostinje (pribavljanje kakve imovinske koristi) od drugog u novcu ili kakvoj drugoj koristi. Može se ispoljiti u vidu zanimanja ili zanata. Navođenje na prosjačenje drugog lica podrazumijeva, sigurno je, i organizovanje prosjačenja, a posebno organizovanje prosjačenja u grupi. Odavanje skitnji nije propisano kao prekršaj javnog reda i mira, a skitničenje predstavlja mijenjanje mjesta boravka bez ekonomске i društvene opravdanosti, odnosno lutanje od mjesta do mjesta bez opravdanih razloga i bez motiva da se ostvari neki životni i društveno koristan cilj.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i mir, a ovaj prekršaj spada u grupu težih prekršaja. Propisana, veoma visoka novčana kazna za eventualne počinioce koji prisiljavaju ili navode na prosjačenje druga lica, posebno maloljetna, duševno bolesna ili lica zaostalog duševnog razvoja, s jedne strane čini se sasvim opravdanom, dok je, s druge strane, za one koji prosjače, u uslovima teške ekonomске situacije, opštег siromaštva, nezaposlenosti i slično zaista astronomska i pomalo neprimjerena.

Zakonom o prekršajima Republike Srpske propisana je i mogućnost kažnjavanja roditelja, odnosno staraoca maloljetnika za prekršaj učinjen od strane maloljetnika. S druge strane, Zakonom o javnom redu i miru, u članu 27 propisana je prekršajna odgovornost roditelja, usvojioца, odnosno staraoca maloljetnika koji je učinio prekršaj protiv javnog reda i mira propisan Zakonom o javnom redu i miru. Uslov za prekršajnu odgovornost ovih lica jeste činjenica izvršenja prekršaja javnog reda i mira, a kao posljedica propuštanja dužnog staranja o maloljetniku (propuštanje dužnog nadzora roditelja, odnosno staraoca prema maloljetniku jeste osnov njihove odgovornosti)⁴⁰. Uz to neophodno je i da je roditelj, odnosno staralac u mogućnosti da takav nadzor vrši. Oba roditelja podjednako su odgovorna, s obzirom na to da su i dužnosti roditelja prema djeci zajedničke, pod uslovom da su podjednako imali mogućnost nadzora. Ukoliko maloljetnik počini prekršaj protiv javnog reda i mira, a koji je propisan Zakonom o javnom redu i miru, uvijek odgovaraju oba roditelja (ako roditelji ne žive zajedno, onda odgovornost pada na onog roditelja kod koga se nalazi maloljetnik). Posebnu novinu predstavlja stav 2 ovog člana koji propisuje prekršajnu

³⁹ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 200 do 800 KM, s tim da će se onaj ko prisiljava ili navodi na prosjačenje maloljetno lice, duševno bolesno lice ili lice zaostalog duševnog razvoja kazniti novčanom kaznom od 400 do 1.200 KM (član 26 Zakona).

⁴⁰ Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 400 do 1.200 KM, odnosno od 500 do 1.500 KM ako je prekršaj učinjen od strane maloljetnika mlađeg od 18 godina u vremenu od 23.00 časa do 6.00 časova (član 27 Zakona).

odgovornost roditelja, usvojioca, odnosno staraoca za prekršaj javnog reda i mira koji počini maloljetnik mlađi od 18 godina u periodu od 23.00 časa do 6.00 časova.

4.4. Ostali prekršaji javnog reda i mira

Tapkarenje ili preprodaja ulaznica⁴¹ jeste vid nedozvoljene trgovine, a sastoji se u preprodaji ulaznica za sportske, bioskopske ili druge priredbe po većoj cijeni od stvarno određene cijene ulaznice. Učinilac ovog prekršaja jeste fizičko lice koje vrši preprodaju, te fizičko lice, preduzeće ili drugo pravno lice ili odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu koje organizuje ili omogućava preprodaju ulaznica. Najčešće se kao organizatori preprodaje pojavljuju punoljetna lica (ona kupuju ulaznice za razne priredbe), a kao izvršioci preprodaje pojavljuju se maloljetnici koji prodaju ulaznice. Bitan uslov za ovaj prekršaj jeste da prodaja ulaznica bude po većoj cijeni od stvarne cijene ulaznice. Objekt zaštite kod ovog prekršaja jeste javni red i mir građana.

Prekršaj koji nosi naziv “ugrožavanje prolaznika”⁴² ima dvije radnje izvršenja, i to:

- a) stavljanje ili držanje ispred zgrade ili ograde, odnosno na zgradu ili ogradi uređaja ili predmeta koji mogu ugroziti prolaznika ili mu nanijeti štetu i
- b) izbacivanje takvih predmeta na ulicu.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni red i sigurnost, odnosno bezbjednost ljudi. Učinilac ovog prekršaja može biti fizičko lice, preduzeće ili drugo pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu. Ovaj prekršaj spada u grupu težih prekršaja.

Radnje činjenja kod prekršaja iz člana 30 Zakona sastoje se u:

- a) držanju, odnosno vođenju opasnih životinja bez nadzora ili zaštitnih sredstava i
- b) u zlostavljanju životinja na javnom mjestu, odnosno u surovom postupanju sa životnjama⁴³.

Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste bezbjednost i spokojstvo građana, a posljedica radnje izvršenja je u opasnosti (tzv. apstraktna opasnost). Za postojanje ovog prekršaja nije potrebna povreda nekog lica, dovoljno je svakako da je postojala opasnost da do povređivanja dođe.

---

⁴¹ Za ovaj prekršaj propisane su novčane kazne u iznosu od 300 do 900 KM za fizičko lice, od 2.000 do 6.000 KM za preduzeće ili drugo pravno lice i od 400 do 1.000 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu (član 28 Zakona).

⁴² Za ove prekršaje propisane su novčane kazne u iznosu od 300 do 900 KM za fizičko lice, od 2.000 do 6.000 KM za preduzeće ili drugo pravno lice i od 400 do 1.000 KM za odgovorno lice u preduzeću i drugom pravnom licu (član 29 Zakona).

⁴³ Za ove prekršaje propisana je novčana kazna u iznosu od 300 do 900 KM (član 30 Zakona).

5. ZAŠTITNE MJERE

Zakonom o javnom redu i miru taksativno su pobrojani prekršaji za koje se učiniocu, pored novčane kazne, može izreći i zaštitna mjera oduzimanje predmeta koji su upotrijebljeni za izvršenje prekršaja ili su bili namijenjeni za izvršenje prekršaja ili su nastali izvršenjem prekršaja. Radi se o sljedećim prekršajima: neovlašćeno prikupljanje dobrovoljnih priloga; tuča i fizički napad; kockanje; upotreba pirotehničkih sredstava; uznemiravanje građana bukom; neovlašćena upotreba oružja; uživanje droge; uništavanje javnih oglasa i objava; ograničenje kretanja na određenom prostoru; posluživanje alkoholom i preprodaja ulaznica.

Preduzeću ili drugom pravnom licu koje se bavi ugostiteljskom djelatnošću, odgovornom licu u takvom preduzeću ili drugom pravnom licu, te vlasniku ugostiteljskog objekta ili licu kome je povjeren vođenje ugostiteljskog objekta, pored novčane kazne, može se izreći i zaštitna mjera zabrane vršenja ugostiteljske djelatnosti u trajanju do šest mjeseci za sljedeće prekršaje, i to: kockanje; upotreba pirotehničkih sredstava; uznemiravanje građana bukom; uživanje droge; propuštanje prijavljivanja narušavanja javnog reda i mira u ugostiteljskom objektu i ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija.

Ukoliko sud, tokom vođenja prekršajnog postupka i izricanja novčanih kazni za prekršaje, i to: kockanje; uznemiravanje građana bukom; propuštanje prijavljivanja narušavanja javnog reda i mira u ugostiteljskom objektu i ometanje državnih organa u vršenju javnih funkcija, utvrdi da je preduzeće ili drugo pravno lice koje se bavi ugostiteljskom djelatnošću, odgovorno lice u preduzeću ili drugom pravnom licu, vlasnik ugostiteljskog objekta ili lice kome je povjeren vođenje ugostiteljskog objekta u toku posljednje dvije godine bilo kažnjeno pravosnažnom odlukom suda za neki od navedenih prekršaja, tom licu će se obavezno izreći zaštitna mjera zabrane vršenja ugostiteljske djelatnosti u trajanju do šest mjeseci.

Zaštitna mjera – vanbolničko liječenje od zavisnosti može se izreći licu koje zbog odavanja uživanju alkoholnih pića i opojnih droga počini prekršaj uživanja opojnih droga na javnom mjestu. Zaštitne mjere mogu se izreći i kada novčana kazna za učinjeni prekršaj nije izrečena.

Ukoliko radnici policije u vršenju službenih poslova i zadataka dođu do saznanja da je učinjen neki od prekršaja iz Zakona o javnom redu i miru, mogu privremeno oduzeti predmete koji su upotrijebljeni ili su bili namijenjeni za izvršenje prekršaja ili koji su nastali izvršenjem prekršaja, kao i predmete koji mogu poslužiti kao dokaz u prekršajnom postupku. Neizvršavanje zaštitnih mjer jest posebno sankcionisano, pa će tako učinilac prekršaja koji postupi protivno izrečenoj zaštitnoj mjeri koju mu je izrekao nadležni organ zbog učinjenog prekršaja javnog reda i mira biti kažnjen novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM.

VIOLENCE AS A FORM OF THREATENING PUBLIC LAW AND ORDER

Mitrovic Ljubinko, Faculty of law sciences Pan APEIRON, Banja Luka

Nikolina Grbic-Pavlovic, MA, High School of Interior, Banja Luka

Abstract: *Public order is a very important part of every human life and society in general, and it is necessary to constantly maintain his balance, which can be very much affected. It is this disruption of public order offenses are in the field of public order and peace, and violated state establishes sanctions to perpetrators of offenses in this field. The Public Order of the Republic Serbian, prescribes offenses wherein she is in violation of public order and peace, and penalties for the perpetrators of this type of offense. Precisely, the authors of this paper are violations in the field of public safety with a focus on offenses with elements of violence. The aim of this paper is to identify conceptual listed violations and withdraw substantial differences between them and the criminal acts of a similar nature. The paper will be a special emphasis placed on the offense that carries the name of "assault and hail" and his differences with regard to a criminal offense under the Criminal Code as "participating in a fight." Furthermore, the paper will show the number of statistically recorded offenses in this area in the Republic of Serbian past few years, as the number of requests for criminal proceedings, or the number of issued misdemeanor warrant.*

Keywords: foul, law and order, crime and violence.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

ORGANIZOVANI KRIMINAL I NASILJE

Saša Mijalković, Dane Subošić, Goran Bošković

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Apstrakt: Nasilje je jedno od dominantnih obeležja savremenog organizovanog kriminala. Kako je reč o jednoj od najozbiljnijih transnacionalnih bezbednosnih pretnji u posthладnoratovskoj eri, organizovani kriminal se s pravom može nazvati „nosiocem globalnog nestrukturnog nasilja“. Nasilje je prisutno u svim vidovima i sferama kriminalnog delovanja, od tzv. klasičnog, preko privredno-finansijskog do ekološkog, pa čak i političkog kriminala, kako u pripremi i izvršenju krivičnih dela, tako i u delovanju kriminalnih grupa nakon toga. Organizovani kriminal pribegava pretnjama da će upotrebiti nasilje, primenjuje nasilje ili je spreman da primeni neki od različitih direktnih ili indirektnih negativnih uticaja na svest, telo, život, volju ili materijalna dobra svakog stvarnog, potencijalnog ili pretpostavljenog protivnika. Stoga se slobodno može reći da ga prati izvesna, specifična i prepoznatljiva „kultura nasilja“.

Ključne reči: organizovani kriminal, nasilje, ljudska bezbednost, nacionalna bezbednost.

1. UVOD

Opšti je konsenzus naučne i stručne javnosti da je organizovani kriminal, uz terorizam, najozbiljnija nevojna pretnja čovečanstvu. Uz to je i jedna od najrasprostranjenijih, jer gotovo nijedna država nije „imuna na ovu pošast“. Naročito mu pogoduje „klima siromašnih zemalja“ i društveno-ekonomski tranzicija: osiromašenje država i slabljenje socijalnih programa doveli su do kriminalizacije društava u zemljama tranzicije, i to ne samo širih društvenih slojeva, već i partijskih i političkih struktura, pravosudnih organa i organa državne uprave.¹

Ovaj rad je rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija*. Projekat finansira Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 179045), a realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu (2011–2014). Rukovodilac projekta je prof. dr Saša Mijalković.

¹ Piccarelli, J. T.: *Transnational Organized Crime, Security Studies – An Introduction* (ed. Williams, P.), Routledge, London–New York, 2008, pp. 462–464; Mijalković, S.: *Trgovina ljudima*, BeoSing, Beograd, 2005, str. 247–248.

Njegova ekspanzija učinila ga je „četvrtim sektorom svetske privrede čiji godišnji bruto prihod čini 20% vrednosti globalne trgovine“.² Procene MMF-a su da je obim profita stečenog organizovanim kriminalnim aktivnostima u svetu porastao sa osamdesetpet milijardi američkih dolara u 1988. godini na impozantnih pet hiljada milijardi dolara u 1998. godini.³ Prema drugim podacima, na kraju XX veka, „globalni bruto kriminalni proizvod“ dostigao je iznos od trilion američkih dolara što je, s izuzetkom SAD i Japana, više nego bruto društveni proizvod koji je ostvaren u bilo kojoj suverenoj državi na planeti.⁴

Ovolika finansijska sredstva omogućuju organizovanom kriminalu da uspešno sprovode različite vidove nasilja na nacionalnom i međunarodnom nivou, tako što sprečeva tranziciju ka demokratiji, ograničava lična prava i slobode, sprečava ekonomiju otvorenog tržišta i legalne strane investicije, ograničava slobodne izbore i slobodu štampe, preti finansijskoj bezbednosti zemalja, učestvuje u međunarodnim oružanim konfliktima, utiče na međunarodne odnose itd.⁵ Organizovani kriminal je očigledno postao opšteprisutni destruktivni fenomen sa ugrožavajućim efektima globalnog domašaja.

Pre nego što se detaljnije posvetimo korelaciji organizovanog kriminala i nasilja, valja naglasiti i to da ekspanzija nasilja kojem pribegavaju kriminalne grupe i organizacije nije „usamljena pojava“. Naime, jedna od posledica „neuspene i predugačke“ tranzicije društvenog, političkog i ekonomskog sistema zemalja Zapadnog Balkana je i ekspanzija društvenih konflikata, kriminaliteta nasilja, ali i razvoj agresivnosti stanovništva koje se manifestovalo kao nasilje na javnim mestima (na ulici, na sportskim priredbama, u ugostiteljskim objektima, pri političkim skupovima itd.), nasilje u porodici, nasilje na radnom mestu, nasilje u školama, nasilje u medijima (članci i video sadržaji koji veličaju organizovani kriminal i nasilje), međuetnički i međuverski ekstremizam i nasilje i drugo interpersonalno i međugrupno nasilje svake vrste. U takvom – nasilničkom ambijentu, organizovani kriminal je „samo jedna kockica u mozaiku nasilničke stvarnosti.“

2. VEZA ORGANIZOVANOG KRIMINALA I NASILJA

Organizovani kriminal se najčešće određuje kao „trajni kriminalni poduhvat koji se racionalno obavlja radi profita od nelegalnih aktivnosti, a njegovo trajno postojanje održava se korišćenjem sile, pretnjama, kontrolom monopola i/ili korumpiranjem javnih službenika. Dakle, primarni elementi organizovanog kriminala su: postojanje trajne kriminalne organizacije; racionalno kriminalno delovanje; sticanje profita kao krajnji cilj kriminalnog delovanja i

² Marković, S.: *Moćniji od CIA*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2002, str. 56.

³ Hough, P.: *Understanding Global Security*, Routledge, London–New York, 2004, p. 216; vidi i – Williams, P.: *Transnational Criminal Organizations and International Security*, *World Security – Challenges for a New Century* (eds. Klare, M. T.; Chandran, Y.), St. Martin's Press, New York, 1998, p. 252.

⁴ Simić, D. R.: *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 40. U SAD trilion je milion na drugi stepen, odnosno deset na dvanaestom stepenu. U našoj zemlji to je deset na osamnaestom stepenu.

⁵ Kokolj, M.: Osvrt na stanje organizovanog kriminaliteta u nekim državama sveta, *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 1996, str. 45, 53.

korišćenje sile ili pretnji i pribegavanje korupciji radi realizovanja ciljeva i očuvanja imuniteta od primene prava“.⁶

Nosilac organizovanog kriminala je organizovana kriminalna grupacija ili kriminalna organizacija. „To je tajno udruženje više lica, koja ispunjava potrebne uslove utvrđene pisanim ili nepisanim pravilima kojima se uređuje funkcionisanje organizacije i pristaje na strogo poštovanje tih uslova, koja je osnovana radi profesionalnog i po pravilu planskog vršenja kriminalnih dela, i to tako da organizacija bude trajnog karaktera, a s ciljem kontinuiranog sticanja imovinske koristi ili moći, te ostvarenja monopola na određenom području (*zbog čega je sklona uništenju konkurenčije*); zasnovana na hijerarhijskim principima i uz strogu disciplinu svojih članova, po pravilu i na principima specijalizacije i podele rada u vršenju kriminalnih aktivnosti, mada je organizacija, po pravilu, istovremeno uključena i u određene legalne aktivnosti (u okviru čega takođe postoji specijalizacija i podela rada u okviru njenog članstva); ona je pored toga, načelno neideološkog karaktera, s tim da *praktikuje raznovrsne vidove nasilja, te naglašeno ispoljava spremnost da ga upotrebi kako u odnosu na spoljno okruženje, tako i prema članovima koji prekrše njena pravila (sopstveni sistem sankcionisanja)*, a posebno nastoji da koruptivnim metodama ostvari direktni ili indirektni uticaj na organe državne vlasti, radi omogućavanja ili olakšavanja sopstvenog delovanja i širenja neposrednog ili posrednog uticaja.“⁷

Nasilje je, očigledno, jedno od dominantnih obeležja organizovanog kriminala. Inače, *nasilje* je negativan uticaj na osnovne ljudske potrebe (opstanak, zdravlje, opskrbljenost, identitet, slobodu), koji ograničava potencijalnu mogućnost njihovog zadovoljenja, a koji se može izbegić.⁸ Reč je o „protivpravnoj upotrebi ili pretnji upotreborom sile ili drugih protivpravnih radnji koja može prouzrokovati smrt, povredu fizičkog ili mentalnog integriteta čoveka“, odnosno otuđenje, oštećenje ili uništenje njegove imovine ili imovinskih prava. Generalno, nasilje može da bude *fizičko* i *psihičko*, odnosno *direktno* i *indirektno*; *strukturalno* (nasilje različitih struktura društva nad drugim strukturama) i *institucionalno* (zločini zloupotrebe vlasti); *individualno* i *kolektivno*; *masovno* i *punktalno*; *trenutno* i *dugotrajno*; *racionalno* i *iracionalno*; *svesno* i *nesvesno* itd.¹⁰

U slučaju organizovanog kriminala, nasilje je svaki direktni ili indirektni negativni uticaj na svest, volju, telo, život ili materijalna dobra stvarnog, potencijalnog ili pretpostavljenog protivnika namerama organizovanih kriminalnih grupa. To može da bude član kriminalne grupe (koji je „neposlušan“, sumnjiv da sarađuje sa policijomili za koga se pretpostavlja da bi sticanjem statusa svedoka-saradnika naškodio grupi), sumnjiv da je policajac koji je tajno infiltriran u grupu (prikriveni istražitelj), suparnička kriminalna grupa (zbog problema koji su nastali tokom „kriminalne kooperacije“ ili radi neutralisanja

---

⁶ Albanese, J. S.: *The Causes of Organized Crime*, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, No 4/2000, p. 413.

⁷ Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet*, Dosije, Beograd, 2003, str. 46.

⁸ Određenje po Johanu Galtungu. *Dok nasilje ne prestane*, Anti Trafficking Center, Beograd, 2005, str. 4.

⁹ Đurđević, Z.: Vrste nasilja i njihove osnovne karakteristike, *Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta III*, Kriminalističko-polička akademija, 2008.

¹⁰ Simeunović, D.: Nasilje, *Enciklopedija političke kulture* (grupa autora), Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 735–736.

konkurenčije – radi sticanja monopola u nekoj sferi kriminalne delatnosti ili na određenoj teritoriji), predstavnik organa vlasti (političar, policajac, tužilac, sudija, predstavnik lokalne vlasti itd. radi sprečavanja istrage ili radi odmazde zbog sprovedenih istraga), fizičko lice, pravno lice (koji se protive ili škode namerama organizovanog kriminla) itd.

Nekada se nasilje ne primjenjuje samo prema protivniku (tzv. *direktna žrtva nasilja*), već i prema članovima njegove porodice, rođacima, priateljima, poslovnim partnerima, licima iz njegovog okruženja itd. (tzv. *indirektna žrtva nasilja*). U primeni nasilja, žrtve mogu da budu i treća lica, koja uopšte nisu povezana sa organizovanim kriminalom niti sa tzv. direktnim i indirektnim žrtvama (npr., slučajni prolaznici, radnici ugostiteljskih i drugih objekata u kojima može da dođe do primene nasilja i sl. – tzv. *kolateralne žrtve nasilja*). Kako ga karakteriše kontinuirana primena, pretnja primenom ili spremnost na upotrebu nasilja, te kako je to sastavni deo ponašanja većine njegovih pripadnika, slobodno se može reći da je izvesna *kultura nasilja* jedna od dominantnih odlika organizovanog kriminala.

3. NASILJE U „PRAKSI“ ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Aktivnosti organizovanog kriminala su „svakim danom sve razvijenije, kako po obimu, tako i po sadržaju“. Uz to, karakteriše ih i sve veća beskrupuloznost, bezobzirnost i nasilnost kriminalaca. Ovo se odnosi na sve forme organizovanog kriminalnog delovanja. Načelno, one mogu da se razvrstaju u dve grupe: prvu čini krivično delo organizovanja kriminalne grupe – udruženja (koje se javlja u dva oblika: organizovanje zločinačkog udruženja za šta je odgovoran organizator, i pristupanje i delovanje u okviru zločinačkog udruženje, za što su krivično odgovorni svi članovi kriminalnog udruženja), a drugu – skup krivičnih dela koja čine pripadnici kriminalnog udruženja.¹¹ Osnivanje i kompaktnost kriminalne grupe ili organizacije zasnovano je na zajedničkom – lukrativnom motivu, a održava se lojalnošću pripadnika ili njihovim strahom od nasilja koje će oni ili članovi njihovih porodica doživeti napuštanjem grupe.

Kriminalne aktivnosti iz druge grupe mogu da se podele na:¹²

- kriminal tzv. *prvog prstena*, koji je usmeren ka sticanju protivpravne imovinske koristi, zbog čega se naziva i *krimi - biznisom*. Reč je o dominantnoj grupi krivičnih dela među kojima su izraženiji: ekonomski i korporacijski kriminal, narkomafija, krijumčarenje oružja, trgovina ljudima, krijumčarenje migranata, „seks mafija“ (prostitucija, porno-mafija), automafija, krađa i krijumčarenje antikviteta i umetnina, kockarska mafija, urbanistička i građevinska mafija, transplantaciona mafija, bebi-mafija, farmakomafija, pogrebna mafija, falsifikovanje novca i hartija od vrednosti, reket, razbojništva, kriminal vojnih struktura, prosvetna mafija, drumska mafija, stečajna mafija, carinska mafija, duvanska mafija, naftna mafija, strujna mafija,

¹¹ Škulić, M.: *Isto*, str. 58.

¹² Mijalković, S.: *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-policajčka akademija, Beograd, str. 223.

đubretarska mafija, prosvetna mafija i još mnogi drugi.¹³ Nasilje je sastavni deo većine oblika *krimi - biznisa*;

- kriminal tzv. *drugog prstena*, usmeren ka zastrašivanju, uspostavljanju monopolskog položaja na određenoj teritoriji ili ilegalnom tržištu i eliminisanju opasnosti po kriminalno udruženje (pretnje, ucene, ubistva, korupcija, falsifikovanje isprava i sl.). Cilj mu je da se, prvenstveno primenom nasilja, omogući nesmetano vršenje *krimi-biznisa*. Zbog uloge pomoćnog ili neophodnog sredstva u sticanju profita, može se nazvati još i *instrumentalnim kriminalom*;
- kriminal tzv. *trećeg prstena* ima za cilj uklanjanje posledica i onemogućavanje otkrivanja *krimi - biznisa* i „instrumentalnog kriminala“. Izbegavanje krivične odgovornosti zahteva uništavanje predmeta, tragova, dokaza i sredstava krivičnih dela, odnosno zastrašivanje, potkupljivanje ili ubistvo svedoka, policajaca, tužilaca i sudija. Najčešće vršena krivična dela su pranje novca, utaja poreza, falsifikovanje isprava, korupcija, prinuda, ucena, ubistvo i slično. Stoga ovo fizičko i emocionalno nasilje može da se nazove još i *kriminalom pranja kriminala* i
- tzv. *kolateralne delikte*¹⁴ koje članovi organizovane kriminalne grupe čine nezavisno od cilja postojanja i delovanja grupe (npr., nezakonito nabavljanje, nošenje i držanje vatrengoružja, silovanje, nasilničko ponašanje, nasilje u porodici i sl.).

Kao što se moglo videti, nasilje ne samo da prati gotovo svaku aktivnost organizovanog kriminala, već je savremeni organizovani kriminal gotovo i nezamisliv bez njegove primene ili pretnje da će biti primjenjeno. U slučajevima gde se primarno ne primenjuje ili se ne preti njegovom primenom (npr., u sferama privredno-finansijskog poslovanja, organizovanog visokotehnološkog kriminala i sl.) postoji spremnost kriminalnih grupa da ga primene ukoliko one ili njihovo poslovanje budu ugroženi ili se osete ugroženim.

Posledice organizovanog kriminala su sve destruktivnije po vrednosti i interesu pojedinca, društva, države i međunarodne zajednice. Osim što sve češće deluju u širim geografskim okvirima, kriminalne organizacije ne ograničavaju svoj „delokrug“ na određene „poslove“. Nekadašnju *specijalizaciju* za pojedine vidove zločina zamenilo je tzv. *svaštarenje*, odnosno mogućnost da se više različitih vrsta ilegalne „robe i usluga dobije ili naruči“ na jednom mestu. Primetno je i pojavljivanje novih oblika kriminala koji nisu tipični za „staru mafiju“, poput ilegalne trgovine crvenom životinjom, nuklearnim materijalom i otpadom, biološkim agensima, genetskim materijalom, ljudskim tkivima i organima, pojava visokotehnološkog kriminala itd. Istovremeno, došlo je i do restitucije nekih oblika ugrožavanja bezbednosti koji su smatrani prevaziđenim, iskorenjenim i davno zaboravljenim, poput trgovine ljudima. Ovi oblici organizovanog kriminala sami po sebi podrazumevaju *nasilje* (nanošenje ili pretnju nanošenjem fizičkog i duševnog bola, narušavanje zdravlja, sakáćenje i ubistva ljudi),

---

¹³ Organizovani kriminal infiltriran je u gotovo sve sfere društvenog i državnog života, pa se realno očekuje „razvoj novih krimi biznisa“. Termin *mafija* korišćen je u žargonu, kao sinonim za vid organizovane kriminalne delatnosti.

¹⁴ Milošević, M.: *Organizovani kriminal*, Službeni list SCG, Beograd, 2003, str. 16.

odnosno u funkciji su drugih bezbednosnih pretnji koje su nasilne (eksperimenti nad ljudima, bioterorizam, nuklearni terorizam itd.).

Očigledan je i povišen stepen društvene opasnosti zbog interakcije i sticaja više krivičnih dela, prekršaja i privrednih prestupa u kojima učestvuje više pojedinaca, grupa, pravnih lica, pa i pripadnika državnih organa i međunarodnih organizacija. Mnogi oblici kriminala su povezani, isprepletani i u (in)direktnoj korelaciji: npr., prilikom krijumčarenja ukradenih automobila krijumčare se oružje, droga i ljudi, od tako stečenog profita finansiraju se terorističke organizacije u čemu, pored kriminalnih grupa, učestvuju i predstavnici obaveštajnih službi i različitih humanitarnih organizacija.¹⁵ Znači, organizovani kriminal je sve češći „transmisioni“ faktor povezivanja različitih bezbednosnih pretnji, od kojih mnoge karakteriše *nasilnost*.

Za razliku od nekadašnjeg organizovanog kriminala čiji je primarni motiv bio sticanje profita, današnji kriminalci imaju i druge aspiracije. Finansijska moć i pozicije u političkom, privrednom i lokalnom sektoru koriste se za vaninstitucionalne, vanpravne, neetičke i druge nasilne uticaje na državu, odnosno za uzimanje položaja u društvu koji se ne mogu steći učestvovanjem u regularnim demokratskim procesima, čime vrše nasilje nad celim društvom.

U tom smislu, primetna je veza organizovanog kriminala sa političkom i ekonomskom elitom u mnogim društvima, ali i sa novim centrima finansijske moći (tzv. *tajkuni*), odnosno sa izvesnim oblicima političkog, ekonomskog i ekološkog kriminala. Odluke visoke politike mogu da štite, pa i da stimulišu delatnosti organizovanog kriminala, čime postaju „kvazilegalne“ i imune od sankcija unutrašnjeg prava. Takva je praksa prisutna u mnogim zemljama. Otud objašnjenja za očigledna nastojanja organizovanog kriminala da se *infiltrira u politički sistem* zemlje, što čini finansiranjem predizbornih kampanja izvesnih političkih struja, odnosno korupcijom ili zastrašivanjem i drugim vidovima prinude nad glasačkim telom i političkim faktorima. Time se ekomska moć transformiše u političku, postignute političke pozicije koriste za uvećanje ekomske moći, a „prljavi“ kapital legalizuje i „oplođuje“. Tako se stvaraju uslovi da efekti nasilja organizovanog kriminala poprime nacionalni značaj.

Uočljiva je i veza kriminalnih grupa sa bivšim i aktuelnim pripadnicima, pa i rukovodicima državnih snaga bezbednosti. Na primer, (kriminalističko-bezbednosna) znanja i (borbene i borilačke) veštine koje su stekli na obuci i u oružanim konfliktima širom bivše SFRJ, i posedovanje najsavremenije opreme i oružja omogućili su neprofesionalnim pojedincima sticanje izvesnog „rejtinga“ u kriminalnom miljeu, koji su vešto „unovčili“. Usluge su različite, od pružanja fizičkog obezbeđenja, „sprovođenja“ kroz policijske racije i kontrole, transportovanja predmeta krivičnih dela, preko „sabotiranja“ istraga i krivičnih

---

¹⁵ Arnaudovski, Lj.: Meguslovnost i meguzavisnost na terorizmot i organiziraniot kriminalitet, *Godišnik na Fakultetot na bezbednost*, Skopje, 2002, str. 92.

postupaka, do neutralisanja opasnosti i konkurenције hapšenjem, ubistvima itd.¹⁶ Tako se pripadnici sektora bezbednosti stavlju u funkciju nasilja organizovanog kriminala.

Primetno je da organizovani kriminal sprovodi i destruktivnu psihološko-propagandnu delatnost preko medija (radio, televizija, novine) koje sam, na razne načine osniva, finansira i kontroliše. Time se vrši *emocionalno nasilje* – izvestan pritisak na javno mnenje, na zakonodavne, izvršne i sudske organe, na suparnike iz kriminalnog miljea, na potencijalne svedoke itd.

Organizovani kriminal je posebno destruktivan po *ekonomsko-finansijsku bezbednost države i društva*. Privredni i budžetski sistem trpe ogromnu štetu zbog sive ekonomije, pranja novca i utaje poreza, što ugrožava nacionalnu i ljudsku bezbednost stvaranjem socijalne napetosti, nemira i nezadovoljstava (siromaštvo, glad, nezaposlenost, nemogućnost školovanja itd.), političke nestabilnosti, budžetskog deficit-a. Privilegovanjem položaja kriminalnih grupa u privatizaciji privrednih subjekata ugrožava se i ekonomski i socijalni bezbednost zaposlenih i njihovih porodica, koji danonoćnim štrajkovima narušavaju sopstveno zdravlje, zdravlje članova svojih porodica i pribegavaju različitim vidovima nasilničkog kriminala protiv imovine trećih lica. Time organizovani kriminal vrši izvesno *ekonomsko i socijalno nasilje*.

Dalje, organizovani kriminal je neretko oslonac i logistika domaćim i stranim obaveštajnim službama u izvršavanju zadataka i „prljavih“ poslova. Podrška se kreće u rasponu od klasičnog prikupljanja obaveštajnih podataka, preko organizovanja ilegalnih ulazaka u zemlju i izlazaka iz nje pripadnicima i saradnicima obaveštajnih službi, dobavljanja falsifikovanih dokumenata, ustupanja veza i operativnih pozicija u strukturama državne administracije, do nabavke i dostavljanja vatrengor uoružja i eksplozivnih naprava za sprovođenje ili samog sprovođenja suvberzivnih aktivnosti (atentati, otmice, diverzije, terorizam i sl.). Zbog toga ne iznenađuje činjenica da su u prošlosti mnogi kriminalci imali „službene legitimacije i značke tajnih policija“ i bili nosioci izvesnih oblika *političkog nasilja*.¹⁷

Delovanje organizovanog kriminala je u poslednje vreme sve destruktivnije po životnu sredinu (*ekološka mafija*). Krijumčarenje nuklearnog, hemijskog ili drugog opasnog materijala i otpada, bioloških agenasa, raketnog goriva, nafte i njihovo skladištenje na nedozvoljenim mestima ili na nedozvoljen način ozbiljan su vid ekološkog kriminala. Isti su efekti naknadnog korišćenja prokrijumčarenih opasnih materija u terorističke svrhe (tzv. *prljave bombe*) ili akcidentalnih situacija pri nestručnom rukovanju i nepravilnom transportovanju.

---

¹⁶ Ove navode potvrđuje ubistvo srpskog premijera dr Zorana Đindjića 12. marta 2003. godine koje je izvršila kriminalna grupa u čijem su se sastavu nalazili komandant i pomoćnik komandanta Jedinice za specijalne operacije Bezbednosno-informativne agencije Republike Srbije, što je između ostalog, dovelo i do raspuštanja i ukidanja Jedinice.

¹⁷ Mijalković, S.; Milošević, M.: *Obaveštajno bezbjednosna djelatnost i službe*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2011, str. 121.

Neovlašćeno pribavljanje i raspolaganje nuklearnim materijama predstavlja krivično delo iz oblasti organizovanog kriminaliteta kojim se stvaraju uslovi za ostvarivanje visokih profita s jedne strane i izazivanje brojnih opasnosti po život i zdravlje ljudi, životinja, materijalnih dobara i životne sredine, s druge strane. Dok kriminalne grupacije ne nameravaju da odustanu od značajnih suma novca nastalih krivičnim delima iz domena „nuklearnog kriminala“, dotle korisnici njihovih usluga čiste sopstveno i zagađuju tuđe životno okruženje, izazivajući ostale navedene opasnosti, zaključno sa stvaranjem uslova za to da do nuklearnih materijala dođu i teroristi, koji bi ih koristili za proizvodnju nuklearne ili već navedene, tzv. „prljave bombe“.¹⁸

Ekološki kriminal i ekološke pretnje ugrožavaju zdravstvenu bezbednost ljudi, ali i druge štcene vrednosti, koje su obuhvaćene uslovima za egzistenciju. Tako *ekološko nasilje* ima i efekte fizičkog i psihološkog nasilja.

Najzad, valja pomenuti i tendenciju višestruke viktimizacije žrtava organizovanog kriminala. Naime, nakon što budu ugrožene od strane organizovanog kriminala (*viktimizacija*), žrtve neretko bivaju i *sekundarno viktimizirane*. Reč je o neadekvatnoj reakciji nacionalnog sistema bezbednosti koji žrtvu smatra prestupnikom određenih propisa, ili joj uskraćuje određene vidove zaštite, pomoći i podrške koje joj garantuju nacionalno i međunarodno pravo. Time ona po drugi put postaje žrtva (npr., stranac-žrtva trgovine ljudima koju je organizovani kriminal silovao, tukao, izgladnjivao i seksualno eksplorativno biva osuđena zbog ilegalnog boravka u zemlji i proterana).

Dalji neadekvatan tretman žrtava od strane sistema bezbednosti može da uslovi *tercijalnu viktimizaciju*, odnosno *reviktimizaciju*. Reč je o tome da žrtva opet biva ugrožena istom ili drugom destruktivnom pojавom (npr., žrtva koja je izbavljena iz mreža trgovine ljudima ponovo postaje žrtva trgovine ljudima jer joj država nije pružila nikakvu zaštitu, pomoći i podršku), odnosno pribegava samougrožavanju (alkoholizam, narkomanija, samoubistvo kao „jedini izlazi iz problema“).

Najzad, primetna je i veza organizovanog kriminala i *političkog nasilja*. Naime, činjenica je da tradicionalna razlika između terorista i kriminalaca iščezava. Kriminalci u pojedinim slučajevima pribegavaju političkom nasilju da bi zaplašili vladine službenike, a teroristi pribegavaju metodama organizovanog kriminala ne bi li stekli profit. I jedni i drugi nastoje da se bave politikom ili da steknu politički uticaj ne bi li zaštitili svoje ciljeve i interesu.¹⁹

¹⁸ Vidite šire u: Subošić, D.; Krstić, S.: *Prilog problematici zaštite od organizovanog kriminaliteta u domenu neovlašćenog pribavljanja i raspolaganja nuklearnim materijama*, *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, Beograd, 27–28. oktobar 2005. Policijska akademija, Beograd, 2005, str. 691–711.

¹⁹ Primeri za to su brojni: atentati na sudije koji su sudili pripadnicima sicilijanske mafije, teroristička „bombaška praksa“ Kartela Medelin radi primoravanja vlade da promeni ekstradicionalnu politiku itd. Suprotno, „Svetleća staza“ u Peruu profitirala je šteteći uzgajivače i distributere droge od vladinih snaga, a Vojska Šana iz Burme je tokom više godina prerasla iz revolucionarne organizacije u nešto više od grupe preprodavaca droge. Viotti, P. R.; Kauppi, M. V.: *International Relations and World Politics – Security, Economy, Identity*, Prentice Hall, New Jersey, 1997, pp. 173–175.

Međutim, iako se često zastupa teza po kojoj je terorizam jedan od vidova organizovanog kriminala, sa sigurnošću se može zaključiti da njihova relacija može da bude isključivo na nivou *povezanosti, ne i poklapanja*. Naime, organizovani kriminal je vid imovinskog – klasičnog kriminala, lukrativnog i neideološkog karaktera, dok su motivi i ciljevi „političkih kriminalaca“ ideološko-politički. Teroristi potkopavaju državu, napadajući vlast, a organizovani kriminal teži da „tiho ostvari svoj profit“, pridobijajući, korumpirajući i zastrašujući nosioce vlasti.

Veza između organizovanog kriminala i terorizma postoji u slučajevima kada: organizovani kriminal svojim ilegalno stečenim profitom finansira terorističke organizacije ili grupe, ili preko „fasadnih preduzeća“ i *offshore* kompanija posreduje u finansijskim transakcijama terorista i finansijera; organizovani kriminal krijumčari naoružanje i opremu za potrebe terorističkih pokreta i/ili krijumčari strane plaćenike i teroriste do zemlje u kojoj deluje teroristička organizacija; terorističke organizacije, samostalno ili u saradnji sa kriminalnim grupama, preduzimaju izvesne organizovane kriminalne aktivnosti, kako bi obezbedile materijalna i vojna sredstava za izvođenje terorističkih akata; organizovani kriminal, sa izraženim političkim aspiracijama, pribegava terorizmu kako bi neposredno došao ili doveo svoju „političku struju“ na vlast.

Sprega organizovanog kriminala i terorizma je najčešće *funkcionalna*, kada se organizovani kriminal stavlja u funkciju terorizma. Istovremeno, može da bude i *instrumentalna*, kada se terorističke grupe bave organizovanim kriminalom, i obrnuto – kada organizovani kriminal preduzima terorističke aktivnosti. Bez obzira na to što se u određenim situacijama isti subjekti bave i terorizmom i organizovanim kriminalom, „linija“ između ta dva vida kriminalnih delatnosti, kao i vinosti, umišljaja i krivične odgovornosti izvršilaca krivičnih dela, jasna je i nedvosmislena.

Inače, konfliktne situacije, naročito one koje su eskalirale oružanim nasiljem (oružane agresije, građanski ratovi, oružane pobune, terorizam masovnih razmera) predstavljaju posebno značajne etiološke činioce organizovanog kriminala. Na područjima zahvaćenim ratom, pored zvaničnih i redovnih jedinica oružanih snaga, deluju i razne paravojne i terorističke formacije koje su osnovale ili u čijim su redovima cele kriminalne grupe. Pored učešća u oružanoj borbi, ovakve formacije neretko kriminalno deluju vršeći krađe, teške krađe, iznude, razbojništva i razbojničke krađe, otmice, reket i slično. Iste grupe neretko grubo krše međunarodno ratno i humanitarno pravo (pravila i običaje rata), pa nisu retki slučajevi pripisivanja ratnih zločina organizovanim kriminalnim grupama koje deluju pod „maskom“ patriotskih dobrovoljačkih jedinica. To su najstrašniji vidovi nasilja kojima može da pribegne organizovani kriminal.

4. ZAKLJUČAK

Osim toga što je jedan od najvećih transnacionalnih bezbednosnih problema u posthladnoratovskoj eri, organizovani kriminal se smatra sve ozbiljnijom pretnjom pravnoj državi, demokratiji, vladavini prava, međunarodnom miru i stabilnosti. Kod sve većeg broja

zemalja raste politički prioritet za rešavanje ovog problema. Iako se, prema nekim shvatanjima, tome mora pristupiti primarno ili isključivo iz aspekta nacionalne bezbednosti i zaštite nacionalnih interesa, nipošto se ne smeju zanemariti interesi i vrednosti ljudske i međunarodne bezbednosti.

Negativni efekti organizovanog kriminala manifestuju se kroz najmanje tri dimenzije državnog i društvenog života: *ljudska dimenzija* vezana je za nasilje i kršenje ljudskih prava mnogih direktnih i indirektnih žrtava organizovanog kriminala. Problem je tim veći što mnoge države još nisu koncipirale posebne strategije za prevenciju i suzbijanje organizovanog kriminala, odnosno za zaštitu ljudskih prava potencijalnih i aktuelnih žrtava, što najčešće uslovljava primarnu, sekundarnu i tercijalnu viktimizaciju; *ekonomska dimenzija* odnosi se na efekte organizovanog kriminala koji dodatno produbljuju nepovoljne činioce ekonomske tranzicije koji su uzrok i uslov njegovog nastanka. Pričinjavanje ekonomske štete pojedincu, društvu, državi i međunarodnoj zajednici je specifičan vid ekonomskog nasilja, i *bezbednosna dimenzija*, koja se odnosi na ugrožavanje ljudske i nacionalne bezbednosti usporavanjem procesa demokratizacije tzv. „tranzicijskih društava“, podrivanjem demokratskih institucija i vladavine prava, i stvaranjem brojnih socio-ekonomske problema. Slabe i korumpirane državne institucije i neodgovarajuća zakonska legislativa onemogućuju vladama uspešno suprotstavljanje ovom problemu, što iznutra i spolja ugrožava nacionalnu bezbednost.

Načelno, nasilje kojem pribegava organizovani kriminal može da se klasificuje kao:

- *fizičko nasilje*, koje se manifestuje kao tuča i fizičko zlostavljanje, povređivanje, ranjavanje, sakacanje, oduzimanje organa i delova tela, ubistvo (vatrenim oružjem, trovanjem, spaljivanjem, utopljenjem, gušenjem itd.);
- *psihičko (emocionalno) nasilje* zastrašivanjem, pretnjama, uvredama, klevetama i sličnim postupcima koji stvaraju duševnu bol i patnju, strah, anksioznost, samopotcenjivanje itd. Svaki vid nasilja za posledicu ima psihički (duševni) bol;
- *seksualno nasilje*, prisiljavanjem lica na prostituciju, pornografiju i tzv. „seks-turizam“, silovanje kao vid tzv. „kolateralnih delikata“ organizovanog kriminala itd.;
- *ekonomsko nasilje* kroz uništavanje, oštećenje ili nezakonito otuđenje tuđe pokretne i nepokretne imovine fizičkih i pravnih lica, kao i onemogućavanje sticanja legalnih prihoda ovim subjektima, a kroz tzv. klasični, ekonomski i politički kriminal;
- *socijalno nasilje*, kroz nemogućnost zadovoljenja osnovnih egzistencijalnih potreba građana zbog uništavanja institucija „socijalne države“ (nezaposlenost, kriza sektora socijalnog i zdravstvenog osiguranja, iscrpljivanje penzionih fondova itd.);
- *ekološko nasilje* kroz svesno i namerno zagađivanje životne sredine, što se reflektuje na fizičko i duševno zdravlje, odnosno na ekonomski status ljudi;
- *političko nasilje*, kroz povezivanje sa raznim nosiocima političkog kriminala (teroristi, diverzanti, pučisti, pobunjenici, separatisti i sl.) ili nedemokratskim nosiocima vlasti.

Reč je o načelnoj klasifikaciji akata nasilja kojima pribegava organizovani kriminal. Svakako da ovim radom nisu mogle da budu obuhvaćene sve forme nasilja, kao i da ima prostora za druge klasifikacije. Kako god bilo, nasilje je nesporno jedno od dominantnih obeležja savremenog organizovanog kriminala koje je, uz to, u stalnom porastu.

5. LITERATURA

1. Arnaudovski, Lj.: Meguslovnost i meguzavisnost na terorizmot i organiziraniot kriminalitet, *Godišnik na Fakultetot na bezbednost*, Skopje, 2002.
2. Albanese, J. S.: The Causes of Organized Crime, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, No 4/2000.
3. Viotti, P. R.; Kauppi, M. V.: *International Relations and World Politics – Security, Economy, Identity*, Prentice Hall, New Jersey, 1997.
4. Williams, P.: Transnational Criminal Organizations and International Security, *World Security – Challenges for a New Century* (eds. Klare, M. T.; Chandrani, Y.), St. Martin's Press, New York, 1998.
5. *Dok nasilje ne prestane*, Anti Trafficking Center, Beograd, 2005.
6. Đurđević, Z.: Vrste nasilja i njihove osnovne karakteristike, *Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta III*, Kriminalističko-polička akademija, 2008.
7. Kokolj, M.: Osvrt na stanje organizovanog kriminaliteta u nekim državama sveta, *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Srpsko udruženje za krivično pravo, Beograd, 1996.
8. Piccarelli, J. T.: Transnational Organized Crime, *Security Studies – An Introduction* (ed. Williams, P.), Routledge, London–New York, 2008.
9. Marković, S.: *Moćniji od CIA*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2002.
10. Mijalković, S.: *Trgovina ljudima*, BeoSing, Beograd, 2005.
11. Mijalković, S.: *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2009.
12. Mijalković, S.; Milošević, M.: *Obaveštajno-bezbjednosna djelatnost i službe*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2011.
13. Milošević, M.: *Organizovani kriminal*, Službeni list SCG, Beograd, 2003.
14. Simeunović, D.: Nasilje, *Enciklopedija političke kulture* (grupa autora), Savremena administracija, Beograd, 1993.
15. Simić, D. R.: *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
16. Subošić, D.; Krstić, S.: *Prilog problematici zaštite od organizovanog kriminaliteta u domenu neovlašćenog pribavljanja i raspolaganja nuklearnim materijama*, *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, Beograd, 27–28. oktobar 2005. Policijska akademija, Beograd, 2005.
17. Hough, P.: *Understanding Global Security*, Routledge, London–New York, 2004.
18. Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet*, Dosije, Beograd, 2003.

ORGANIZED CRIME AND VIOLENCE

**Associate professor Saša Mijalković, PhD, Associate professor Dane Subošić, PhD,
Assistant professor Goran Bošković, PhD**

Academy for Criminalistic and Police Studies

Abstract: Violence is one of the dominant characteristics of modern organized crime. As we are referring to one of the most serious transnational security threats in the post-cold war era, organized crime can be righteously called “the pillar of global unstructured violence”. Violence is present in all the aspects and areas of criminal activity, from the so-called classic, then economic-financial, to ecological crime, both in organizing and performing crimes and the criminal activity afterwards. Organized criminals resort to threats of using violence, perform violent acts or are ready to apply some of various direct or indirect negatives influences on the mind, body, life, will or personal possession of every actual or potential rival. So, it can be claimed that this phenomenon is followed by a specific and recognizable “culture of violence”.

Key words: organized crime, violence, individual security, national security.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILJE U PORODICI U SRBIJI: UČINIOCI, ŽRTVE I DRUŠTVENA REAKCIJA

Sladana Jovanović

Pravni fakultet Univerziteta „Union“ u Beogradu

Apstrakt: Rad je posvećen karakteristikama učinilaca i žrtava ovog krivičnog dela, specifičnostima konteksa u kome se dešava ova vrsta nasilja i društvene reakcije na njega. Kao ilustracija korišćeni su rezultati najnovijih istraživanja (kriminološke i viktimološke dimenzije pojave, kao i pravosudne prakse) sprovedena u Srbiji i svetu. Kao najrizičnija prepoznata je partnerska relacija (u kojoj su najčešće žrtve žene), ali je konstatovan i porast nasilja koja vrše deca prema roditeljima, kao i zanemarenost starih kao žrtava nasilja. Predstavljene su i najvažnije karakteristike aktuelnog društvenog (pravnog) odgovora na nasilje u porodici, sa ukazivanjem na nedostatke i mogućnosti unapređenja.

Ključne reči: nasilje u porodici, partnersko nasilje, nasilje nad ženama, društvena reakcija

1. UVOD

Nasilje u porodici je u Srbiji i okruženju, aktuelna tema tek u poslednjih petnaestak godina. Zanimanje za ovaj problem (na sreću) ne prestaje, te se iznalaze sve bolja (pravna) rešenja, dok primena postojećih u praksi postaje efikasnija. Raduju i brojna istraživanja koja se sprovode na ovu temu, jer i njihovi rezultati doprinose inoviranju odgovora na ovaj oblik nasilja. I dalje su u fokusu interesovanja žene, te se pod nasiljem u porodici najčešće i misli na nasilje nad ženama. Sama inkriminacija nasilja u porodici jeste kreirana i uneta u srpsko zakonodavstvo (2002. godine)¹ pod uticajem prevashodno ženskog pokreta u Srbiji (a isti ima izuzetnog uticaja na usavršavanje samog sistema zaštite). I kada se pogledaju relevantni međunarodni dokumenti, uočava se da se ovaj problem prepoznaje kao najalarmantniji kada su u pitanju žene. Tako se nasilje u porodici posmatra kao najrasprostranjeniji (i najopasniji) oblik nasilja nad ženama (rodno zasnovanog nasilja) i smešta se u okvire šireg koncepta kršenja ljudskih prava žena i njihove diskriminacije (i to one najopasnije, skrivene - strukturalne ili sistemske²). Neophodno je istaći da su uz žene, deca najčešće prepoznata kao

¹ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona, „Službeni glasnik RS“, br. 10/2002.

² Strukturalna diskriminacija se odnosi na politiku institucija dominantne rasne ili etničke ili rodne grupe i ponašanje pojedinaca koji primenjuju politiku i kontrolisu institucije, koji su u nameri rasno ili etnički ili rodno neutralni, ali za rezultat imaju različit i/ili štetan tretman manjinskih rasnih ili etničkih ili rodnih grupa. O

žrtve, ali nijedan dokument koji se bavi pravima dece ili zaštitom dece od nasilja ne ističe u prvi plan nasilje u porodici³, kao što je slučaj sa dokumentima koji se bave nasiljem nad ženama. Istina, nedavno je Savet Evrope usvojio preporuku koja se odnosi na decu koja su svedoci nasilja u porodici i koja zahteva da se o njima vodi računa kao o „sekundarnim žrtvama“⁴.

Oni koji su još uvek zaboravljeni jesu stari, pa se može reći da je interesovanje za ovaj problem tek u začetku i na međunarodnom i na nacionalnom nivou. Tako je Organizacija ujedinjenih nacija na Drugoj svetskoj skupštini o starenju, održanoj od 8 – 12. aprila 2002. u Madridu, usvojila Politiku deklaraciju i Međunarodni plan akcije o starenju, a oni zahtevaju urgentnu akciju po pitanju zlostavljanja starih.⁵ Međunarodna mreža za prevenciju zlostavljanja starih⁶ je 2006. godine proglašila 15. jun za Svetski dan protiv zlostavljanja starih, a iste godine je Vlada Srbije (u skladu sa međunarodnim zahtevima) usvojila Strategiju o starenju (u kojoj je jedan od ciljeva sprečavanje i suzbijanje zlostavljanja starih).⁷

Da je nasilje nad ženama u porodici na prvom mestu kada je reč o nasilju u porodici (ali i o nasilju nad ženama uopšte), kao i da je u pitanju problem za čije se (mukotrpno) rešavanje intenzivira interesovanje na međunarodnom nivou, govori i nova konvencija Saveta Evrope, Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁸, koja je od 11. maja 2011. otvorena za potpisivanje.

Ipak, u samom ovom aktu naziru se koraci ka otvaranju prostora za glasove koji tvrde da se pažnja mora obratiti i na muškarce koji takođe trpe nasilje u partnerskim vezama (o čemu se ne govori ili se govori nedovoljno)⁹. Naime, u preambuli Konvencije stoji da „nasilje

---

diskriminaciji: F. L. Pincus, „Discrimination comes in many forms: individual, institutional, and structural”, u: M. Adams, W. Blumenfeld, R. Castaneda i dr., *Readings for Diversity and Social Justice*, Routledge, New York, 2000, str. 31 - 35.

³ Nasilje nad decom u okvirima porodice se razmatra u okviru dečijih prava i zaštite dece uopšte. Pored najvažnijeg dokumenta – Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989., pomenimo i Svetsku deklaraciju o preživljavanju, zaštiti i razvoju dece (1990.), Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploracije i seksualnog zlostavljanja (2007.), Preporuka 1666(2004) o zabrani telesnog kažnjavanja dece, Preporuka 1778(2007) „Deca žrtve: ukidanje svih oblika nasilja, eksploracije i zloupotrebe“.

⁴ Recommendation 1905(2010) Children who Witness Domestic Violence,

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/EREC1905.htm>

⁵ Political Declaration on Ageing : <http://www.globalaging.org/waa2/documents/politicaldeclaration.htm>; International Plan of Action on ageing:

http://www.globalaging.org/waa2/documents/international_plan2002.doc

Iste godine je u Torontu doneta Deklaracija o globalnoj prevenciji zlostavljanja starih (Toronto Declaration on Global Prevention of Elder Abuse, http://www.inpea.net/images/TorontoDeclaration_English.pdf)

⁶ INPEA (International Network for the Prevention of Elder Abuse) je nevladina organizacija osnovna 1997. godine. Vidi: <http://www.inpea.net/home.html>

⁷ Vlada Republike Srbije, Nacionalna strategija o starenju, „Službeni glasnik RS”, br. 76/2006.

⁸ Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, CETS No. 210. Potpisana je (11. 5. 2011.) od strane Austrije, Finske, Francuske, Nemačke, Grčke, Islanda, Luksemburga, Portugala, Crne Gore, Slovačke, Španije, Švedske i Turske. Dostupno na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=210&CM=1&CL=ENG>

⁹ U Srbiji na ovaj problem (nasilja nad muškarcima u porodici) ukazuju Đ. Ignjatović (*Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2010., str. 108.) i B. Knežić („Muškarci – žrtve nasilja u porodici“, *Pravni život*, 10/2010, str. 217–226.).

u porodici disproportionalno pogađa žene, ali da žrtve ovog oblika nasilja mogu biti i muškarci“, kao i da „su žene u većem riziku od rodno zasnovanog nasilja nego muškarci“. Mesec dana ranije, Vlada Srbije je usvojila Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima¹⁰. Akcenat je islučivo na ženama i nasilju u privatnoj sferi (za razliku od Konvencije koja govori o nasilju nad ženama uopšte, a u sferi nasilja u porodici i partnerskim odnosima, otvara prostor i za muškarce žrtve).

Imajući sve u vidu, čini se da je teško osporiti da je nasilje uopšte (i danas) kako kaže Gilligan, prvenstveno muški posao¹¹, dok su žene (u porodici) privilegovani objekti muške agresije¹² i da je opravdano što se u kreiranju odgovora na nasilje u porodici na prvo mesto stavljaju žene.

2. RASPROSTRANJENOST NASILJA U PORODICI I KARAKTERISTIKE UČINILACA I ŽRTAVA

2.1. Situacija u svetu

U svetskim razmerama, podaci o nasilju u porodici, odnosno pojedinim njegovim oblicima, datiraju od 2002. godine. Reč je o istraživanju Svetske zdravstvene organizacije¹³ koja je prezentovala podatak (baziran na 48 istraživačkih studija širom sveta) da je 10-69% žena prijavilo fizičko nasilje od strane muža ili partnera u toku života. Takođe, fizičko nasilje je najčešće kombinovano sa psihološkim, a rasponu od 30% do 50% slučajeva prisutno je i seksualno nasilje. Od ukupnog broja ubijenih žena, 40-70% biva ubijeno od strane partnera.¹⁴

Oko 57 000 dece u 2000. godini je ubijeno, a najveća stopa ubistva je bila kod dece starosti do četiri godine. Što se tiče seksualnog zlostavljanja, 20% žena i 5-10% muškaraca bili su žrtve zlostavljanja u detinjstvu. Dečaci su češće žrtve fizičkog nasilja, a devojčice su u riziku od infanticida, seksualnog zlostavljanja, prinude na prostituciju, obrazovnog i nutritivnog zanemarivanja. Prema nekim studijama, od $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ slučajeva dece koja su preživela nasilje, jeste brutalno prebijeno, šutirano ili vezivano od strane roditelja¹⁵. Prema podacima OUN, oko 50-75% ubijene dece mlađe od 10 godina ubijeno je od strane nekog člana porodice¹⁶. Šokira podatak da u visokorazvijenim zemljama roditelji ubiju više dece

¹⁰ Vlada RS, Nacionalna strategija za sprečavanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

¹¹ J. Gilligan, *Violence*, Vintage Books, New York, 1997, str. 16; R. Kovačević, B. Kečman, „Ličnost i nasilnički kriminalitet“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3, 2007, str. 151-168.

¹² M. Kaufman, „The Construction of Masculinity and the Triad of Men’s Violence“, u: J. Schiffman, L. O’Toole (ur.) *Gender Violence: Interdisciplinary Perspectives*, New York University Press, New York, 1997, str. 40.

¹³ WHO, *World Report on Violence and Health*, Geneve, 2002, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/index.html

¹⁴ WHO, „Facts on Intimate Partner Violence“, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/en/ipvfacts.pdf

¹⁵ WHO, „Facts on Child Abuse and Neglect“, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/en/childabusefacts.pdf

¹⁶ United Nations Secretary-General’s Study on Violence against Children website: *Violence against children in the home and family*, 2006, str. 8, <http://www.violencestudy.org/r27>

nego tuberkuloza, dečja paraliza, beginje i dijabetes zajedno!¹⁷ A tu je i zastrašujući zaključak da decu ni od koga ne treba toliko štiti koliko od njihovih roditelja!¹⁸

Podaci o zlostavljanju starih u porodici su veoma oskudni i ne odražavaju pravu sliku stvari. Prema nekim studijama između 4% i 6% populacije starih (starosti iznad 65 godina) trpi neki oblik nasilja u porodičnom domu.¹⁹

Svetska zdravstvena organizacija je sprovedla i istraživanje novijeg datuma u odnosu na pomenuto, ali se ono odnosilo na manji broj zemalja (10) s tim što je među njima bila i Srbija (tada u okvirima Državne zajednice Srbija i Crna Gora)²⁰. I u ovom istraživanju je u fokusu bilo nasilje (fizičko i seksualno) muškarca nad ženom u partnerskoj relaciji. Prisustvo ovog oblika nasilja kretalo se u rasponu od 15% do 71%. Interesantno je i to da je najmanje prisustvo nasilja u poslednjih godinu dana prisutno kod žena iz Japana i Srbije i Crne Gore (4%), dok je u Etiopiji taj udeo 54%.

Pažnje vredan je i podatak koji iznosi Savet Evrope: svaka peta žena jeste žrtva nasilja, sa procenama da u Evropi više žena (starosti između 16. i 44. godine) umre ili bude ozbiljno povređeno svake godine zbog nasilja u porodici nego zbog raka ili saobraćajnih nesreća²¹. Ista organizacija nije zanemarila ni muškarce i nasilje koje oni trpe u porodici. Savet Evrope je, u okviru svojih aktivnosti na ostvarivanju jednakosti muškaraca i žena i suzbijanju nasilja u porodici, jednu konferenciju posvetio upravo nasilju nad muškarcima. Prezentovani su radovi bazirani na istraživanjima nasilja nad muškarcima u porodici u pojedinim zemljama. Rezultati nemačkog istraživanja su dovoljni za ilustraciju ovog problema. Većina muškaraca je trpela nasilje u porodici u „dečjem“ dobu, dok u manjem procentu prijavljuju nasilje koje trpe od svojih partnerki. Ako i prijavljuju, to je češće psihološko nasilje s elementima proganjanja i kontrole. Razlika između ženskog i muškog nasilja u partnerskoj vezi se slikovito opisuje kao epizodno partnersko nasilje nasuprot patrijarhalnom terorisanju²².

2.2. Situacija u Srbiji

Rezultati najnovijih istraživanja u Srbiji daju sličnu (sumornu) sliku visoke stope nasilja u porodici. Istraživanja su prevashodno okrenuta merenju nasilja nad ženama. Tako su 2010. godine objavljeni rezultati dva velika istraživanja sprovedena na teritoriji Centralne

¹⁷ Podatak Unije za zaštitu detinjstva, prema: N. Banjanin-Đuričić, *Udarac po duši: sociološka studija zlostavljanja dece u porodici*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998., str. 11.

¹⁸ N. Banjanin-Đuričić, op. cit., str. 12.

¹⁹ WHO, *Abuse of the Elderly*, http://www.who.int/violence_injury_prevention, 2002, str. 1.

²⁰ Istraživanje je sprovedeno i u Bangladešu, Brazilu, Etiopiji, Japanu, Peruu, Namibiji, Samoi, Tajlandu i Ujedinjenoj Republici Tanzaniji. Vidi: WHO, *Multy-Country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*, 2005,

http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/summary_report/chapter2/en/index.html

²¹ Recommendation 1450 (2000) on Violence against Women in Europe, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta00/EREC1450.htm>

²² H. J. Lenz, R. Puchert, „Violence within the family: men as victims“ u: Council of Europe, *Violence within the family: the place and role of men*, 2005, str. 17 - 26.

Srbije²³ i Vojvodine²⁴. Prvo je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 2500 žena, starosti od 18 do 75 godina i pokazuje da je nasilje u poslednjih godinu dana (u odnosu na trenutak intervjuisanja) prisutno u 37,5% slučajeva, dok je 54,2% žena iskusilo neki oblik nasilja u toku života. Na prvom mestu je psihološko nasilje, na drugom su fizičko i ekonomsko, dok je najređe prijavljivano prisustvo seksualnog nasilja (mada se smatra da je njegov udio znatno veći, jer su žene nerado odgovarale na pitanja vezana za seksualna iskustva, te se smatra da su prijavljene najdrastičnije forme ove vrste nasilja). Psihološko nasilje je često prijavljivano kao jedina forma preživljenog nasilja, dok su ostale najčešće bile „nesamostalne“ forme, kombinovane sa drugim vrstama nasilja (najčešća kombinacija je fizičkog i psihičkog nasilja)²⁵. Naravno podatke, o prevalenciji nasilja (i u slučaju drugih rezultata istraživanja) treba shvatiti kao sigurnu donju granicu o rasprostranjenosti pojave²⁶.

Nasilju su izložene žene svih starosnih kategorija, regionala i tipova nasilja, žene iz svih obrazovnih kategorija, društvenih slojeva i različitih porodičnih statusa. Ipak, izloženije su i psihičkom (42,3%) i fizičkom nasilju (20,9%) mlađe žene (starosti od 18 – 24 godine), dok je iskustvo braka značajan prediktor ekonomskog, fizičkog i seksualnog nasilja. U grupi učinilaca dominiraju muškarci, partneri (bračni ili vanbračni, aktuelni ili bivši), ali su pristuni i roditelji, drugi krvni srodnici i srodnici partnera. Žene koje žive u srednjim i velikim domaćinstvima izložene su većem riziku od višestrukog nasilja od strane članova iz porodice porekla, partnera i njegove porodice, pa i sopstvene dece²⁷. Kada su u pitanju teži oblici nasilja, učinioци su isključivo muškarci, sa povećanim učešćem bivših partnera²⁸. Interesantno je i to da sinovi zauzimaju prvo mesto kada je u pitanju ekonomsko nasilje (odmah posle partnera), dok kod drugih oblika nasilja nemaju značajnu ulogu. Reč je o sinovima koji imaju problem sa alkoholom i drogom, odnosno nedostatkom sredstava za njihovu kupovinu²⁹.

Interesantan je i nalaz da materijalna deprivacija povećava skoro dva puta šanse da se u domaćinstvu javi nasilje nad ženama³⁰. Dalje, kao značajni prediktori nasilja nad ženama pojavljuju se vrednosne orientacije njihovih partnera (dvostruko veću šansu da budu viktinizovane nasiljem imaju žene čiji partneri pokazuju „čistu“ patrijarhalnu orientaciju, u odnosu na žene sa „liberalnim“ partnerima)³¹. Interesantno je i to da su dva povoda za sukobe u prorodici ista kod žena koje jesu i onih koje nisu izložene nasilju: novac i kućni poslovi, s tim što se kod žena izloženih nasilju javljaju optužbe da kućni poslovi nisu dobro obavljeni ili ljubomore optužbe. Takođe, upotreba alkohola ili droge od strane pojedinih članova domaćinstva jesu razlog ili pojačivač sukoba, ali i važni faktori nasilja nad ženama. Naime,

---

²³ M. Babović, K. Ginić, O. Vuković, *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, Projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd, 2010.

²⁴ V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2010.

²⁵ M. Babović, K. Ginić, O. Vuković, op. cit., str. 50.

²⁶ Ibid., str. 91.

²⁷ Ibid., str. 72.

²⁸ Ibid., str. 58.

²⁹ Ibid., str. 52.

³⁰ Ibid., str. 63-64.

³¹ Ibid., str. 67.

porodični problemi i rizična ponašanja, više nego bilo koje druge determinante povećavaju rizike od nasilja³².

Istraživanje nasilja u porodici (prema ženama, takođe) u Vojvodini daje slične rezultate. Više od pola, tj. 56, 2% ispitanica je doživelo neki oblik nasilja u toku života (nakon punoletstva), a nasilnik je najčešće muškarac (u 93,4% slučajeva). Svaka druga žena doživljava ili je doživela psihičko nasilje, svaka treća je preživela fizičko nasilje, a u 9,1% slučajeva je konstatovano seksualno nasilje u porodici. Novina u ovom istraživanju jeste izdvajanje proganjanja kao posebnog oblika nasilja kome je bilo izloženo 18,6% žena³³. Nasilnik je najčešće bio partner (aktuelni ili bivši): u 49,2% slučajeva psihičkog nasilja, 64% fizičkog nasilja, 88,4% pretnji oružjem, 75,1% napada oružjem, 89,4% seksualnog nasilja i 80,5% proganjanja ispitanice³⁴. I ovo istraživanje pokazuje da su ključni faktori koji povećavaju rizik od nasilja, odnosno umanjuju zaštićenost od njega faktori koji su povezani sa porodičnom, stambenom i materijalnom situacijom, uključujući tu i odnos ekonomskog moći između nasilnika i žrtve. Rizici povezani sa višečlanim porodicama obično se javljaju u kombinaciji sa lošom materijalnom i stambenom situacijom. Nacionalna pripadnost (u slučaju ispitanica Romkinja) se pokazala značajnom samo kada je u pitanju izloženost fizičkom nasilju i pretnjama ovim oblikom nasilja. Takođe, potvrđeni su i zaključci drugih istraživanja vezanih za intergeneracijsku transmisiju nasilja, odnosno viktimizacije.³⁵ Značajno je i prisustvo zloupotrebe alkohola među nasilnicima (53,6% nasilnika je u trenutku poslednjeg akta nasilja bilo pod uticajem alkohola, a 56,4% ispitanica je odgovorilo da je nasilnik sklon konzumiranju alkohola). Zloupotreba droge je manje zastupljena (u svega 4,4% slučajeva nasilnik je sklon konzumiranju droge). Nasilnici su najčešće zaposleni (57,7%), srednjoškolskog su obrazovanja (51,4%), dok su oni visokog ili višeg obrazovanja zastupljeni sa 12,7%³⁶. Podaci pokazuju i veliki udeo dece koja su bila neposredno ili posredno žrtve nasilja nad svojim majkama (49,7% dece je prisustvovalo poslednjem nasilnom činu, a od toga je jedna trećina bila i neposredno viktimizovana od strane nasilnika)³⁷.

Nasilje prema deci se može smatrati i najtežim oblikom ispoljavanja nasilja s obzirom na karakteristike žrtava, postojanje odnosa poverenja, emocionalne povezanosti i dužnosti čuvanja i vaspitanja od strane onih kojima su deca poverena. Najnoviji podaci pokazuju da broj zlostavljanje i zanemarene dece u Srbiji značajno raste. Tako je u 2005. godini evidentrano za 2000 više dece nego u 2001. godini, što predstavlja desetostruko povećanje. Svako peto dete je zlostavljano fizički, a svako treće je pretrpelo emocionalno zlostavljanje, dok su najčešći zlostavljači roditelji (88%) i to otac (43%), majka (19%) ili oba roditelja

³² Ibid., str. 80.

³³ N. M. Petrović, „Rasprostranjenost nasilja u porodici u Vojvodini“, u V. Nikolić-Ristanović (ur.), op. cit., str. 25-26.

³⁴ Ibid., str. 27.

³⁵ V. Nikolić-Ristanović, N. M. Petrović, „Faktori koji utiču na izloženost žena nasilju u porodici“, u: V. Nikolić-Ristanović (ur.), op. cit., str. 75-77.

³⁶ V. Nikolić-Ristanović, Lj. Stevković, „Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici: analiza poslednjeg slučaja“, u: V. Nikolić-Ristanović (ur.), op. cit., str. 81-82.

³⁷ Ibid., str. 90.

(26%)³⁸. Kako je u Srbiji (a i u okruženju) aktuelna tema zabrana fizičkog kažnjavanja dece, to je uputno predstaviti i relevantne podatke. Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i položaja dece i žena u Republici Srbiji - MICS3 (UNICEF, Republički zavod za statistiku i Stratèzik Marketing, 2005) na reprezentativnom uzorku od 9.953 domaćinstava, od kojih su 1.979 bila romska domaćinstva iz romskih naselja, pokazalo je da je fizičko kažnjavanje kao metod disciplinovanja dece vrlo raširena pojava u Republici Srbiji (73% dece uzrasta od 2 do 14 godina doživelo je najmanje jedan oblik psihološkog ili telesnog kažnjavanja od roditelja ili drugih osoba u porodici tokom mesec dana koji su prethodili ispitivanju). U 7% slučajeva se radilo o teškim oblicima fizičkog kažnjavanja. U siromašnim porodicama je ono bilo dva puta, a u romskim porodicama iz romskih naselja čak tri puta češće. Prema istom istraživanju, 4% dece u Republici Srbiji, uzrasta 5 do 14 godina, primorano je da radi, češće u seoskim nego gradskim sredinama. Dečji rad je dva puta češći kod dece iz siromašnih i iz romskih porodica u romskim naseljima.³⁹ Sa druge strane, ne smeju se izostaviti ni podaci Ministarstva unutrašnjih poslova koji ukazuju na porast broja dela sa elementima naslja koja vrše maloletna lica, a među kojima je krivično delo nasilja u porodici⁴⁰.

Nasilje prema starima, kao što je i pomenuto, do skoro nije zavređivalo naročitu pažnju. Malobrojna su istraživanja koja govore o ovom obliku nasilja, što je konstatovano i u radnom tekstu Polaznog okvira nacionalne strategije protiv nasilja. Ovaj dokument navodi samo podatke Centra za socijalni rad iz Sombora po kojima je u 2004. godini u 33% slučajeva prijavljeno nasilje punoletne dece nad ostarelim roditeljima, a nasilje maloletne dece nad roditeljima u 10,29%.⁴¹ Interesantno je da se nikakvi podaci o nasilju nad starima ne navode u Nacionalnoj strategiji o starenju, ali se zato problem nasilja nad njima tretira u okviru odeljka pod naslovom „Unapređenje i negovanje ravnopravnosti polova“ i posebna pažnja se ukazuje starim ženama u smislu potrebe da se zaštite od nasilja (uopšte), što takođe govori o usredsređenosti na žene žrtve.

Najnoviji podaci (dobijeni istraživanjem na nereprezentativnim uzrocima) dolaze iz Niša⁴² i Beograda⁴³. U oba slučaja istraživanje je sprovedeno na uzrocima iz gerontoloških centara, s tim što je u prvom slučaju dominirala upotreba kvalitativnog metoda. Zaključci su, ipak, isti. Dominiraju žrtve ženskog pola, dok su nasilnici najčešće muškarci i to sinovi ili zajedno sin i snaha, potom slede čerka, čerka i zet, brat i suprug. U najvećem broju slučajeva majka je neposredno prijavljivala sina kao nasilnika, dok su kćerke prijavljivale brata za zlostavljanje majke⁴⁴. Interesantno je i to da je najveći broj žena imao više od 80 godina u vreme podnošenja prijave, češće su bile poreklom sa sela, slabog obrazovanja – (ne)završena osnovna škola i sve žrtve su imale rešenu stambenu situaciju. Dominiralo je psihičko nasilje

³⁸ Reč je o podacima centara za socijalni rad. Prema: Đ. Ignjatović, B. Simeunović-Patić, op. cit., str. 68.

³⁹ Vlada RS, Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, „Službeni glasnik RS“, br. 122/2008.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, *Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja – radni tekst*, 2005, str. 7.

⁴² M. Kostić, *Viktimitet starih ljudi*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Socijalna Misao, Beograd, Niš, 2010.

⁴³ Lj. Stevković, J. Dimitrijević, „Viktimizacija starih u institucionalnom i porodičnom okruženju“, u: V. Nikolić-Ristanović, S. Ćopić (ur.), *Prava žrtava i EU: izazovi pružanja pomoći žrtvama*, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2011., str. 335-352.

⁴⁴ M. Kostić, op. cit., str. 216

ili kombinacija psihičkog i fizičkog (sa dominantnim motivom – koristoljubljem, odnosno ostvarenjem nekog materijalnog interesa (bilo uzimanjem penzije ili zahtevom za raspodelom imovine za života ili primoravanjem žrtve da zaključi ugovor o doživotnom izdržavanju ili da ustupi sopstveni stambeni prostor)⁴⁵.

Beogradsko istraživanje pokazuje da je 69,6% starih osoba u poslednjih deset godina bilo izloženo porodičnom nasilju, najčešće psihološkom (58,4%), potom ekonomskom (19,8%), fizičkom (15,8%) i seksualnom (6%). I u beogradskom uzorku su žene dominantno žrtve (66,8%), a muškarci nasilnici. Žrtve odlikuju i lošije obrazovanje, loš materijalni status, a sa starošću rizik od nasilja raste⁴⁶. Za razliku od niškog istraživanja, beogradsko pokazuje da je na prvom mestu partnersko nasilje (53,5%), ali ne zaostaje ni nasilje punoletnog deteta, najčešće sina (41,6%), dok je zanemarljiv broj prijavljenih slučajeva nasilja od strane unuka/ke ili drugog srodnika. Sinovi su nasilni podjedнако prema oba roditelja, dok su kćerke nasilne isključivo prema majkama. Interesantan je i nalaz da zavisnost muškarca od partnerke predstavlja povećan rizik od njene viktmizacije, kao i zavisnost dece od roditelja⁴⁷.

Može se prepostaviti da su razmere nasilja nad starima i veće, dobrim delom i zbog paternalističkog odnosa prema deci, pri čemu se roditelji besprimerno žrtvuju da deci (čak i u poodmaklim godinama) omoguće „ono što sami nisu imali“, što je praćeno nedostatkom odgovornosti na strani dece. Drugo, osiromašenje je proteklih godina uticalo na pojavu zajedničkih domaćinstava sa više generacija, pa i zajedničkom kasom, gde su stari, po pravilu, „najslabija karika“. Treće, u selima, starost znači nesposobnost za rad, a to je praćeno gubitkom ekonomске moći, te su stari, kao neproduktivni članovi porodice, najčešće izloženi zlostavljanju onih koji ih izdržavaju. U gradovima je, pak više problema sa zloupotrebotom droge od strane mladih, pa se sve češće već i kroz novinske izveštaje, uočava problem nasilja nad roditeljima koji ne mogu da izadu u susret finansijskim zahtevima svoje dece – zavisnika.

3. DRUŠVENA REAKCIJA

Ono što i danas često karakteriše odgovor društva/državne na nasilje u porodici jeste zanemarivanje problema, umanjivanje njegovog značaja i neadekvatan odgovor na potrebe žrtve koji se ogleda u njenoj sekundarnoj, pa i tercijarnoj viktimizaciji⁴⁸. I dalje se na nasilje u porodici gleda kao na prvenstveno privatni, porodični problem (te se od žrtve očekuje određena akcija: da napusti nasilnika, da nasilje prijavi, da bezrezervno zaštitи дете⁴⁹ i sl.) ili pak problem kojim se ne vredi baviti (žrtva će se predomisliti, odustati od postupka, pomiriće se sa nasilnikom, sama je kriva za to što joj se dešava i sl.). Problem u društvenom odgovoru na nasilje komplikuju i tipične predrasude sa diskriminatornom osnovom vezane za (tradicionalne) uloge pojedinih članova porodice, pa u vezi sa tim i nasiljem u njoj, kojima ne

⁴⁵ Ibid., str. 218.

⁴⁶ Lj. Stevković, J. Dimitrijević, op. cit., str. 342-343.

⁴⁷ Ibid., str. 343-345.

⁴⁸ O ovim pojmovima, u: Đ. Ignjatović, B. Simenuović-Patić, op. cit., str. 23.

⁴⁹ O okriviljavanju majki koje i same trpe nasilje i ne uspevaju da zaštite dete, te kasnije (nepravednom) optuživanju i njih samih za zanemarivanje i zlostavljanje deteta, vidi u: E. Stark, „Failure to Protect: Unrevealing ‘The Battered Mother’s Dilemma’“, *Western State Law Review*, br. 29, 1999-2000.

odolevaju ni predstavnici društvenih institucija koji se pozivaju u pomoć. Tako se od muškarca očekuje da bude hranilac i glava porodice, dok se od žene očekuje da bude upravo žena - supruga i majka, naravno, dobra, poslušna i požrtvovana. Deca su tu da slušaju i ispunjavaju očekivanja roditelja, jer u suprotnom, među vaspitačkim tehnikama se mogu naći i sredstva, odnosno načini koji uključuju i nasilje.

Specifičan pravni odgovor na nasilje u porodici u Srbiji začet je na krivičnopravnom nivou. Godine 2002.u krivično zakonodavstvo je uneta inkriminacija nasilja u porodici i od tada su najčešći istraživački poduhvati bili usmerni na krivičnopravni mehanizam zaštite. Tri godine kasnije Porodični zakon⁵⁰ utvrđuje mehanizam zaštite na građanskopravnom nivou, a potom ova dva nivoa bivaju povezana unošenjem u Krivični zakonik⁵¹ posebnog oblika dela nasilja u porodici (čl. 194 st. 5 KZ) koji se sastoji u prekršaju mera zaštite koje je odredio sud na osnovu zakona (a to su upravo mere porodičnopravne zaštite⁵²). Treći oblik pravne zaštite jeste prekršajnopravna zaštita, s tim što ne postoji poseban prekršaj vezan za nasilje u porodici, već se u zaštiti koriste postojeći prekršaji sa elementima nasilja, tačnije prekršaji protiv javnog reda i mira. U praksi su uspešno ostvarena nastojanja da se zbog zaštite javnog reda i mira ne kažnjavaju i nasilnik i žrtva, odnosno da se radi ostvarenja zaštite žrtve zanemari insistiranje na objektu zaštite, a to su javni red i mir, a ne pojedinac⁵³. Ipak, ne može se reći da postojeći sistem zaštite (ako se uopšte tako može nazvati, jer ne postoji potpuni sklad između pomenutih mehanizama zaštite) ne trpi određene prigovore kako u normativnom uređenju, tako i u implementaciji (najviše).

Istraživanja krivične pravosudne prakse (najčeće sprovedena u Beogradu i Nišu⁵⁴) pokazala su upravo da je najteže oslobođiti se određenih predrasuda u vezi sa ovim oblikom nasilja, te da lični stavovi (predrasudama opterećeni) i te kako utiču na (ne)profesionalno postupanje. Tako se svaka treća krivična prijava za ovo delo odbacuje sa obrazloženjem da se ne radi o delu za koje se goni po službenoj dužnosti ili da nema dokaza, a analiza predmeta (tužilačkih) često pokazuje da to i nije baš tako. Naime, insistira se na kontinuitetu u nasilju (kada se radi o lakšim formama; npr. jedna „obična“ laka telesna povreda se ne smatra radnjom izvršenja, pri čemu se ne utvrđuje kakav je kontekst u kome se ona desila, odnosno da li je njoj prethodio neki drugi oblik nasilja) ili se insistira na iskazu, odnosno saradnji žrtve, te kada se ona pokoleba ili hoće „da povuče krivičnu prijavu“ i tužilac se povlači. Ista je situacija i po pitanju obustave postupka zbog odustanka tužioca. Sami tužioci, u intervjima koji su za potrebe istraživanja sa njima vođeni, isticali su da se najčešće

⁵⁰ Porodični zakon, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2005.

⁵¹ Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 –ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009.

⁵² Mere su: izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti; izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice; zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice (čl. 198. Porodičnog zakona).

⁵³ Vidi: S. Jovanović, *Pravna zaštita od nasilja u porodici*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2010., str. 245-256.

⁵⁴ Vidi: Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici: pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004; Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici: aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2007; S. Jovanović, op. cit., str. 231-244.

„povlače“ iz razloga koji se ne mogu nazvati pravnim (žrtva moli da se postupak obustavi ili da se prijava odbaci, tvrdi da se pomirila sa nasilnikom ili da sve što se desilo i „nije bilo baš tako strašno“ i sl.). Ovo sve pod uslovom da krivična prijava i dođe do tužilaštva, jer je prva stepenica u traženju pomoći obično policija, a kako rezultati istraživanja pokazuju, žrtve se teško odlučuju da prijave nasilje. U istraživanju nasilja u porodici u Vojvodini, 23% žena je prijavilo poslednji događaj policiji. Najčešće se radilo o ženama koje su razvedene ili razdvojene od partnera, mlađe su starosne dobi, bojeg obrazovanja i ekonomski su samostalne. Težina nasilja utiče na odluku da se nasilje prijavi (to je fizičko nasilje) ili pak dužina trpljenja nasilja⁵⁵. Dakle, i kada se pred tužilaštvom nađe prijava za nasilje koje ima lakšu formu, obično se ne radi samo o jednom, izolovanom incidentu, prvi put ispoljenom nasilju, već je neophodno utvrditi i predistoriju ovog događaja i kontekst u kome se prijavljeni događaj zbio. Uostalom, posledica dela jeste ugrožavanje spokojstva, duševnog stanja ili telesnog integriteta člana porodice, a ona može biti ostvarena i jednim aktom nasilja.

Kada su u pitanju razlozi neprijavljanja nasilja, više su zastupljeni razlozi lične prirode (stav da preživljeno nasilje nije bilo „tako ozbiljno“, sramota i strah od eskalacije nasilja), ali ima i onih koji se tiču rada policije (nepoverenje u rad policije, odnosno neverovanje u mogućnost da policija pomogne, kao i uverenje, proizašlo iz sopstvenog ili iskustva drugih, da policija ne želi da se meša u porodične odnose ili da je intervencija neefikasna)⁵⁶. Jasno je da treba menjati i svest žena o nasilju i tome da je krivica za nasilje na njihovoj strani i da je to sramotno iskustvo koje ne treba otkrivati drugima (naročito ne policiji ili drugim državnim organima), kao i da je neophodno poboljšati efikasnost policije u vezi sa reakcijom na nasilje u porodici. Sve u cilju podsticanja žrtava da nasilje prijavljuju. S tim u vezi, navedimo i podatke Republičkog zavoda za statistiku koji pokazuju porast prijava (punoletnih učinilaca) za nasilje u porodici. Tako je na početku posmatranog perioda (2004. godine) registrovano 1009 slučajeva nasilja u porodici, da bi na kraju (2009. godine) taj broj bio veći od trostrukog: 3384, a u najvećem broju slučajeva učinilac je muškog pola (94,4%)⁵⁷. Porast broja prijava ne bi trebalo vezivati za alarmanti porast broja dela nasilja u porodici, već upravo za njegovu veću društvenu vidljivost i spremnost žrtava (ali i drugih, građana i institucija) da ova dela prijavljuju.

Pomenuta istraživanja pravosudne prakse pokazuju i da se prilikom vođenja postupka zanemaruje broj oštećenih lica, pa kada je u pitanju delo koje je učinjeno na štetu maloletnog lica, to što je nasilje vršeno i prema punoletnom članu porodice potpuno se zanemaruje ili pak, ako se i konstatuje postojanje više oštećenih (npr. dve punoletne osobe) događaj se kvalificuje kao jedno delo (što je posebno problematično kod osnovnog oblika dela, čl. 194 st. 1 KZ) Argumet je da je objekat zaštite porodica, što je potpuno absurdno, jer je posebnim krivičnim delom trebalo obezbediti bolju zaštitu članu porodice i strože sankcionisati učinilaca. Ovakvim postupanjem se obesmišljava ciljno tumačenje inkriminacije i privileguje učinilac, jer proizlazi da je bolje opredeljenje za neku drugu inkriminaciju sa elementom nasilja iz grupe dela protiv života i tela ili protiv slobode i prava čoveka i građanina koja ne

⁵⁵ S. Ćopić, V. Nikolić-Ristanović, N. M. Petrović, „Nasilje u porodici u Vojvodini i društvena reakcija”, u: V. Nikolić-Ristanović (ur.), op. cit., str. 93-94.

⁵⁶ Ibid., str. 96.

⁵⁷ Republički zavod za statistiku, Saopštenje br. 194, godina LX, 01. 07. 2010.

bi privilegovala učinioca na pomenuti način (jer bi mu bilo stavljeno na teret onoliko dela koliko ima oštećenih ili bi npr. bila iskorišćena inkriminacija ugrožavanja sigurnosti iz čl. 138 st. 2, tzv. ugrožavanje sigurnosti više lica, za koje je propisan viši posebni maksimum kazne nego za osnovni oblik nasilja u porodici (pet godina zatvora, umesto tri)). Sporne su i dalje često (po automatizmu) u presudama navođene olakšavajuće okolnosti (porodičan čovek, roditeljstvo, jedini hranilac porodice), što sve govori u prilog tezi da je najteže izboriti se sa starom, rutiniranom praksom i stavovima.

Zakonodavac je izmenama od 2009. godine učinio čak korak unazad u pokušaju da reši pitanje tumačenja člana porodice (koje je takođe ostavljalo prostora diskrecionom postupanju u praksi, a koje se najčešće svodilo na usko tumačenje porodice u smislu bračne, nuklearne porodice). Naime, u slučaju da se radi o bivšim supružnicima (ali isključivo bračnim), braći, sestrama, njihovim supružnicima i deci ili roditeljima bivših supružnika, zaštita od nasilja u porodici će biti pružena samo ako žive u zajedničkom domaćinstvu (čl. 112 st. 28 KZ). Bez ovakve zaštite su ostali vanbračni supružnici koji mogu takođe po raskidu veze živeti u zajedničkom domaćinstvu, a moguće je i da bivši supružnici ne žive zajedno (upravo zbog nasilja), ali da se nasilje nastavilo ili čak intenziviralo, što je čest slučaj. Sličnu odredbu je imao i KZ Hrvatske, ali ju je zbog potreba prakse i međunarodnopravnih preporuka ukino, odnosno od 2006. godine ne insistira na zajedničkom domaćinstvu kod ocene da li je lice u pitanju član porodice⁵⁸. Takođe, Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici ne slaže se sa ovakvim tumačenjem koje insistira na zajedničkom domaćinstvu niti na diskriminisanju vanbračnih partnera, pa i kada su bivši i daje fleksibilnije tumačenje mogućih učinilaca i žrtava (čl. 3 b Konvencije).

Veliki problem je i neadekvatan odnos prema žrtvama uopšte, a posebno prema ovoj kategoriji, u smislu nepostojanja posebnih službi (osim relevantnih nevladinih organizacija) koje bi pružale pomoć i podršku žrtvi u vezi sa postupkom, kao i nepostojanje posebnih pravila za ispitivanje svedoka⁵⁹ (oštećenih, ali i drugih članova porodice koji bi se mogli smatrati „sažrtvama“ i čiji iskaz može biti od izuzetnog, ako ne i presudnog značaja). Posebna pravila i naročito obazrivo postupanje normativno je uređeno samo kada su u pitanju maloletni oštećeni/svedoci⁶⁰, ali ni postojeća pravila nemaju naročitu primenu u praksi. Žrtve nasilja u porodici najčešće ne mogu da obezbede punomoćnika (a ne može im biti postavljen po službenoj dužnosti, bez obzira što bi to bilo celishodno)⁶¹, a ne dobijaju čak ni informacije o tome kakva su pravila postupka, šta se od njih očekuje i šta mogu da očekuju, te se osećaju kao objekti, a često kao da su same okrivljene. Sekundarno viktimizovane, iscrpljene i zbumnjene pravilima postupka i njegovim trajanjem, žrtve ne istrajavaju u postupku. Problem

---

⁵⁸ Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakonika RH, „Narodne novine“, br. 71/2006.

⁵⁹ Nadu daje Nacrt Zakonika o krivičnom postupku (radna verzija od 14. 9.2010) koji predviđa ovakva pravila u čl. 107 i 108. Vidi: [http://www.mpravde.gov.rs/images/zkp2010sep15\(1\).pdf](http://www.mpravde.gov.rs/images/zkp2010sep15(1).pdf)

⁶⁰ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti malolentih lica, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005.

⁶¹ Ovakvu mogućnost, kao i posebna pravila za ispitivanje posebno osetljivih oštećenih i svedoka imao je „neuspeli“ Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine u čl. 110. „Službeni glasnik RS“, br. 46/2006.

je i neomogućavanje fizičke zaštite žrtvama, u smislu korišćenja pravila iz čl. 109 ZKP⁶², kao ni veoma korisne odredbe čl. 324 ZKP koja bi udaljavanjem optuženog iz sudnice omogućila žrtvi/svedoku da slobodnije da iskaz.

Da se ne bi sve izlaganje svelo na kritiku postojećeg sistema, treba ukazati i na pomake koji su učinjeni na planu krivičnopravne zaštite. Konačno je (2009.godine) uvedena procesna mera zabrane približavanja određenim lica, tačnije omogućena je njena primena (čak i kao samostalne mere) i kada su ta lica članovi porodice i bliska lica, a mera može trajati i do pravnosnažnosti presude (čl. 136 st. 2, 7, 10 i 11 ZKP). Iste godine je uvedena i nova mera bezbednosti sa istim ciljem – zabrana približavanja ili komunikacije sa oštećenim (čl. 89a KZ). Mera može trajati najduže tri godine i izriče se uz novčanu kaznu, rad u javnom interesu, oduzimanje vozačke dozvole, uslovnu osudu i sudsku opomenu. Međutim, zakonodavac je zaboravio da uredi način izvršenja ove mere, kao i sankcije za njen nepoštovanje. Čak ni novi Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija nije pomenuo ovu meru⁶³.

Na polju mera bezbednosti čini se uputnim predložiti i meru bezbednosti koja bi se odnosila na tretman/savetovanje nasilnika koja ima svoju potvrdu u uporednom pravu⁶⁴.

Kada je u pitanju porodičnoprvna zaštita, istraživanja pokazuju da sudovi ne vode računa o kompatibilnosti mera koje određuju i nerado izdaju nalog za iseljenje iz stana, pogotovu kada je reč o stanu u svojini učinioca. Takođe, sud, iako ovlašćen da odredi meru zaštite koju tužilac nije tražio, to nikada ne čini, kao što ne prepoznaje ni potrebu da se uvaži mišljenje same žrtve o opasnosti koja joj preti, bez obzira na to što bi subjektivna procena nivoa opasnosti od ponavljanja nasilja, koju vrši žrtva, trebalo da predstavlja ključni faktor prilikom izbora mera zaštite u konkretnom slučaju⁶⁵. Predlozi koji bi vodili poboljšanju postojećeg normativnog okvira bili bi: predviđanje novih mera zaštite i to obaveznog lečenje od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti i obavezno psihološko savetovanje ili tretman nasilnika; uvođenje zakonskih odredbi u kojima bi bile navedene ključne okolnosti o kojima sud treba da vodi računa prilikom izbora mera zaštite; izmena čl. 284 st. 3 PZ tako što bi se predvidelo da prestanak mera zaštite može da traži samo član porodice u čiju je korist ona određena, a ne onaj protiv koga je određena i dr⁶⁶.

⁶² Na predlog istražnog sudije ili predsednika veća, predsednik suda ili javni tužilac može zahtevati da organi unutrašnjih poslova preduzmu posebne mere zaštite svedoka i oštećenog. Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni list SRJ“, br. 70/2001 i 68/2002 i „Službeni glasnik RS“, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - dr. zakon, 49/2007, 20/2009 - dr. zakon, 72/2009 i 76/2010.

⁶³ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, „Službeni glasnik RS“, br. 31/2011.

⁶⁴ S. Jovanović, M. Lukić, „Tretman nasilnika“, Socijalna misao, br. 1-3, 1999., str. 25-38.

⁶⁵ S. Konstantinović-Vilić, N. Petrušić, „Instrumenti pravne zaštite od nasilja u porodici u Srbiji: funkcionisanje, efikasnost i nedostaci“, u: V. Nikolić-Ristanović, S. Ćopić (ur.) op. cit., str. 73-75. Vidi i: N. Petrušić, S. Konstantinović-Vilić, *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u praksi sudova u Beogradu*, Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Beograd, Niš, 2008.

⁶⁶ Ibid., str. 81-82.

4. ZAVRŠNI OSVRT

U Srbiji su izloženost različitim manifestacijama "kulture nasilja", izolacija, materijalno, ali i moralno osiromašenje društva i procesi retradicionalizacije dali veliki doprinos učvršćivanju nasilja kao obrasca ponašanja i podizanju praga tolerancije kada je ono u pitanju. Šta tek reći za nasilje u porodici čijem intenziviranju ovakvi uslovi naročito pogoduju, istovremeno ga eliminišući sa liste važnih društvenih problema koji zahtevaju efikasniju državnu intervenciju.

Nasilje u porodici, ipak (zahvaljujući pre svega civilnom društvu) ne prestaje da bude akteulna tema, kao i traganje za najboljim rešenjima. Imajući u vidu to da su najčešće žrtve oni koji imaju najmanje moći u porodici (pa i u društvu), dok su nasilnici oni koji moć zloupotrebljavaju, jasno je da se i dalje odgovori na ovaj vid nasilja moraju koncipirati tako da u fokusu imaju karakteristike učinilaca i žrtava, kao i konteksta u kome se nasilje vrši. S tim u vezi jeste i potreba za neprekidnim suprotstavljanjem predrasudama koje se odnose na uloge muškaraca i žena u porodici i društvu, porodičnost i tradicionalne porodične vrednosti. U osnovi suprotstavljanja nasilju u porodici moraju biti delovanja na širem polju (prevencije) i to: obrazovanja (u čije osnove mora biti utkan princip ravnopravnosti muškaraca i žena i uopšte nediskriminacije, tolerancije i nenasilnog rešavanja konflikata), suzbijanja siromaštva, suprotstavljanja alkoholizmu i zloupotrebi droge. Krivičnopravni, represivni pristup treba koristiti kao poslednje sredstvo zaštite, pošto su ostali mehanizmi iscrpljeni ili ne deluju. Takođe, u slučajevima nasilja u porodici od ključnog značaja jeste brza i efikasna intervencija, te se s tim u vezi možemo ugledati na primere dobre prakse koji postoje u svetu (npr. međunarodne organizacije preporučuju tzv. austrijski model koji podrazumeva brzu intervenciju edukovanih policijskih službenika koji po proceni rizika mogu nasilnika odmah udaljiti iz porodičnog doma, a prate situaciju i posle događaja, uz saradnju sa posebnim socijalnim službama)⁶⁷.

Ovom prilikom bi valjalo još jednom podsetiti na još uvek skrivenu, a bolnu temu nasilja nad starima. Da vreme nasilja nad starima tek dolazi najavljuju podaci koji govore o starenju populacije na globalnom nivou. Broj starih (sa 60 godina i više) će se do 2025. godine više nego udvostručiti u odnosu na 1995. godinu i u razvijenim i u zemljama u razvoju.⁶⁸ Više je nego jasno da odsustvo društvene brige o njima i nedostatak efikasnih strategija zaštite od nasilja mogu samo pospešiti talas nasilja nad starima.

---

⁶⁷ R. Logar, *Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2007.

⁶⁸ WHO, „Abuse of the Elderly“, *World Report on Violence and Health*, 2002, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap5.pdf

5. LITERATURA

Autorski radovi i izveštaji

1. Babović, M., Ginić, K., Vuković, O., *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, Projekat „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd, 2010;
2. Banjanin-Đuričić, N., *Udarac po duši: sociološka studija zlostavljanja dece u porodici*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998;
3. Gilligan, J., *Violence*, Vintage Books, New York, 1997;
4. Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2010;
5. Jovanović, S., *Pravna zaštita od nasilja u porodici*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2010., str. 245– 256;
6. Jovanović, S., Lukić, M., „Tretman nasilnika“, Socijalna misao, br. 1-3, 1999., str. 25– 38;
7. Kaufman, M., „The Costruction of Masculinity and the Triad of Men's Violence“, u: J. Schiffman, L., O'Toole (ur.), *Gender Violence: Interdisciplinary Perspectives*, New York University Press, New York, 1997;
8. Knežić, B., „Muškarci – žrtve nasilja u porodici“, *Pravni život*, 10/2010, str. 217 – 226;
9. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N., „Instrumenti pravne zaštite od nasilja u porodici u Srbiji: funkcionisanje, efikasnost i nedostaci“, u: V. Nikolić-Ristanović, S. Ćopić (ur.) *Prava žrtava i EU: izazovi pružanja pomoći žrtvama*, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2011., str. 69– 85;
10. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici: pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004;
11. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici: aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2007;
12. Kostić, M., *Viktimitet starih ljudi*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Socijalna Misao, Beograd, Niš, 2010;
13. Kovačević, B. Kecman, „Ličnost i nasilnički kriminalitet“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3, 2007, str. 151– 168;
14. Lenz, H. J., Puchert, R., „Violence within the family: men as victims“ u: Council of Europe, *Violence within the family: the place and role of men*, 2005, str. 17 – 26;
15. Logar, R., *Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2007;
16. Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, 2010;
17. Petrušić, N., Konstantinović-Vilić, S., *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u praksi sudova u Beogradu*, Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Beograd, Niš, 2008;
18. Pincus, F. L., „Discrimination comes in many forms: individual, institutional, and structural“, u: M. Adams, W. Blumenfeld, R. Castaneda i dr., *Readings for Diversity and Social Justice*, Routledge, New York, 2000;
19. Stark, E., „Failure to Protect: Unrevealing ‘The Battered Mother’s Dilemma’“, *Western State Law Review*, br. 29, 1999–2000;
20. Stevković, Lj., Dimitrijević, J., „Viktimizacija starih u institucionalnom i porodičnom okruženju“, u: V. Nikolić-Ristanović, S. Ćopić (ur.), *Prava žrtava i EU: izazovi pružanja pomoći žrtvama*, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2011., str. 335– 352;
21. United Nations Secretary-General’s Study on Violence against Children website: *Violence against children in the home and family*, 2006, str. 8, <http://www.violencestudy.org/r27>;

22. WHO, *World Report on Violence and Health*, Geneve, 2002, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/index.html;
23. WHO, *Multy-Country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women*, 2005, http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/summary_report/chapter2/en/index.html

Međunarodni i domaći dokumenti i zakonski tekstovi

1. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, CETS No. 210. na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=210&CM=1&CL=ENG>
2. Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 –ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009;
3. Nacrt Zakonika o krivičnom postupku (radna verzija od 14. 9.2010): [http://www.mpravde.gov.rs/images/zkp2010sep15\(1\).pdf](http://www.mpravde.gov.rs/images/zkp2010sep15(1).pdf);
4. Porodični zakon, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2005;
5. Vlada RS, Nacionalna strategija o starenju, „Službeni glasnik RS“, br. 76/2006;
6. Vlada RS, Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, „Službeni glasnik RS“, br. 122/2008;
7. Vlada RS, Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima,
8. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678;
9. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, „Službeni glasnik RS“, br. 31/201;
10. Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakonika RH, „Narodne novine“, br. 71/2006;
11. Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni list SRJ“, br. 70/2001 i 68/2002 i „Službeni glasnik RS“, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - dr. zakon, 49/2007, 20/2009 - dr. zakon, 72/2009 i 76/2010;
12. Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik RS“, br. 46/2006;
13. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti malolentih lica, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005.

FAMILY VIOLENCE IN SERBIA: PERPETRATORS, VICTIMS, AND SOCIAL RESPONSE

Sladjana Jovanovic

University Law School "Union" in Belgrade

Abstract: *The paper deals with main characteristics of perpetrators and victims of family violence, as well as with specific context in which this form of violence occurs, and social response on it. There are relevant data presented as illustration (deriving from the latest researches conducted in Serbia and abroad with focus on criminological and victimological dimensions of the phenomenon). Women are undoubtedly at the greatest risk of intimate partner violence, but the increase of violence committed by children against their parents is also noted. Having in mind the context in which family violence occurs, profiles of victims and perpetrators, some recommendations were offered, emphasizing the shortages in actual mechanism of protection against family violence.*

Keywords: *family violence, intimate partner violence, violence against women, social response*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

KREATIVNIM - SLOBODNIM VREMENOM PROTIV NASILNIČKOG PONAŠANJA

Milan Gužvica

Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka

Apstrakt: U radu se govori o potrebi osmišljenog načina korišćenja slobodnog vremena, stvaranju navika i svijesti o kontinuiranom vježbanju karatea, kao pogodnom sredstvu za otklanjanje nasilničkog ponašanja. Ovo zato što su neka empirijska i pragmatična iskustva pokazala da se određenim uticajima fizičkog i mentalnog pristupa u vježbanju karatea može pozitivno uticati na ponašanje i djelovanje, posebno mladim. Nadalje, govori se i o komparativnim prednostima dugogodišnjeg vježbanja karatea u odnosu na mnoge druge oblike fizičkih aktivnosti, kao i o njegovom uticaju na razvoj pojedinca kao jedinstva psihe i some. Smatra se da je planskim i organizovanim vježbanjem karatea, posebno mladim, moguće izazvati osjećaj zadovoljstva pri vježbanju i druženju, izazvati potpunu aktivizaciju i osjećaj pripadnosti, te ih usmjeriti da samostalno odlučuju o načinu korišćenja slobodnog vremena. Reafirmacijom tradicionalnih, moralnih i vaspitnih vrijednosti, vraćanjem osnovnih regulatornih prosvjetnih i pedagoških mehanizama, ukidanjem smjenske nastave, kao i većim izdvajanjem u obrazovanje uopšte, vjeruje se da bi se nasilničko ponašanje ne samo u sportu, već i van njega u mnogome suzbilo.

Ključne riječi: slobodno vrijeme, vaspitanje, nasilničko ponašanje, karate

1. UVOD

Za sukobe i nasilnička ponašanja možemo reći da postoje otkad znamo za čovjeka i veoma su česta pojava u međuljudskim odnosima. Nasilničko ponašanje se pojavljuje u svim aspektima života pojedinca, počevši od porodice, preko škole do slobodnog vremena. Najpodložniji ovako neprihvatljivom društvenom ponašanju su mлади, koji prolaze kroz proces sazrijevanja i formiranja identiteta i životnih stavova. Nasilničko ponašanje je postalo uobičajena pojava, konstanta svih savremenih društava. Stiče se utisak da je ono toliko rasprostranjeno i da postoji već formirano, pogrešno uvjerenje, da je na nekakav način i poželjno. Moguće je da su nasilničkom ponašanju doprinijele i informacije iz medija, čiju pažnju uveliko privlači, veoma često, i nasilje u sportu. Medijsko interesovanje, zabrinutost i

uznemirenost najšire javnosti, a posebno državnih institucija zaduženih za bezbjednost i sigurnost, je utoliko veće što nasilja nerijetko završavaju sa veoma ozbiljnim pa i tragičnim posljedicama.

U razvijenijim zemljama nasilja vezana za sportska dešavanja su odavno u žiži interesovanja najšire društvene javnosti, pa i stručnjaka u sportu, dok je kod nas interesovanje i zabrinutost političara, stručne i naučne javnosti postalo vidljivo tek devedesetih godina prošlog vijeka. Međutim, primjećeno je da nasilje u sportu nije samo vezano za huligansko ponašanje sportskih navijača, već i mnoge druge, suptilnije, manje vidljive, ali veoma ozbiljne oblike neprihvatljivog ponašanja koji su gotovo uobičajeni u sportskim sredinama. Ono što treba posebno da nas zabrinjava, to su sve češće pojave različitih oblika nasilja među najmlađim kategorijama koje se događaju, ne samo u sportskim sredinama, već i u osnovnim školama. (Istraživanje koje su sproveli D. Popadić i D. Plut na uzorku od 26.628, koji su činili učenici osnovnih škola od 3. do 8. razreda u Srbiji, pokazalo je da je u periodu od tri mjeseca, po njihovim iskazima, 63% učenika doživjelo neki oblik vršnjačkog nasilja. Najčešći oblici vršnjačkog nasilja su bili vrijeđanje i spletakarenje. Dječaci su se nešto češće izjašnjavali kao nasilnici i nešto češće su bili izloženi nasilju). Pretpostavlja se da bi osmišljeno korišćenje slobodnog vremena umnogome doprinijelo iskorijenjivanju ove pojave, pa tako i kvalitetnijem životu mladih. Organizovana sportska aktivnost (evidentno je da ona nije u dovoljnoj mjeri zastupljena u osnovnim i srednjim školama, a u visoko školskim ustanovama je potpuno zamrla), bi sigurno tome doprinijela. Vjerovatno zbog siromaštva, sve prisutnije ekonomske krize i nekih drugih društvenih „prioriteta“ zbog kojih se država morala odreći svojih brojnih socijalnih funkcija, nije u potpunosti moguće udovoljiti zahtjevima obrazovanja i vaspitanja mladih.

Povoljniji materijalni status, viši obrazovni i kulturni nivo, zatim pozitivni stavovi prema sportu i lično sportsko iskustvo znatno bi doprinijelo smanjenju nasilja. Uključivanje najvećeg broja školske omladine u vannastavne sportske aktivnosti, naravno prema njihovim afinitetima i preferentnosti, sa kvalitetnim stručnim kadrom i odgovarajućim, prilagođenim programskim sportskim sadržajima, bilo bi od velikog značaja za formiranje i bogaćenje života svih koji su u takve aktivnosti uključeni. Naime, poznato je da sportske aktivnost imaju ogroman vaspitni potencijal, da jačaju, izgrađuju i obogaćuju ljudski karakter. Po svojoj prirodi, povezane su sa uživanjem, zabavom, zadovoljstvom i učenjem bitnih životnih vještina, pomažu u sticanju navike zdravog života i socijalizaciji ličnosti. Imajući ovo u vidu, zaista je paradoks da se u sportskim sredinama koje trebaju biti mesta za najljepša dešavanja i zdrava odrastanja, pojavljuju različiti oblici negativnog ponašanja kao što je nasilje. Naravno, kako bi se moglo uspješno suprotstaviti ovoj pojavi potrebno je omogućiti mladima pozitivna sportska iskustva koja bi se provodila u zdravoj i bezbjednoj sportskoj sredini, sredini bez nasilja i zlostavljanja. Misli se da je ispunjenje ovakvih zahtjeva u velikoj mjeri moguće u sredini u kojoj bi se sportske aktivnosti provodile u skladu sa uzrastom i nivoom sposobnosti učesnika, kao što su karate sekcije ili klubovi. U karate klubovima i karate sekcijama, u kojima bi radio visoko obrazovani kadar, moguće je napraviti pozitivnu atmosferu za učenje, ne samo sportske tehnike i taktike, već i timskom radu, saradnji, poštovanju drugih, toleranciji i razumijevanju razlika. Dobro osmišljeni i stručno provođeni

programi omogućice da vježbači poštuju sport sam po sebi, pravila igre, protivnika i sve ostale učesnike. Nadalje, vježbači mogu spoznati da uspjeh nije samo pobjeda, nego i dostojanstveno ponašanje u pobjedi i porazu, kao i ulaganje maksimalnog truda u cilju ličnog napretka.

Zato je i **cilj** ovog rada ukazivanje na mogući smjer razvoja karaktera u smislu formiranja pozitivnih stavova i zdravog odrastanja, kao bi se u što većoj mjeri suzbilo nasilničko ponašanje, posebno mladih. Ovo bi se, umnogome, moglo ostvariti osmišljenim korišćenjem slobodnog vremena mladih.

Realno je prepostaviti da uključivanje i vježbanje u karate klubu (sekciji) može pomoći mladima u cjeloživotnom smislenom korišćenju slobodnog vremena. Smatra se, a i mnogobrojna iskustva ukazuju da karate, s obzirom na njegove specifičnosti, može doprinijeti prevenciji različitih oblika neprihvatljivog ponašanja kod mladih. Pod stručnim nadzorom i kontinuiranim vježbanjem, moguće je kod mladih izazvati osjećaj zadovoljstva, veselja, potpunu aktivizaciju, prijatnost, razdražanost, osjećaj pripadnosti, potpuni doživljaj i ljepotu pokreta, ali i poticanje razvoja sposobnosti da samostalno odlučuju o načinu korišćenja slobodnog vremena. Zato je i **cilj vježbanja** karatea osposobljavanje pojedinca za primjenu teorijskih i motoričkih znanja koja omogućavaju samostalno fizičko vježbanje, ne samo zbog očuvanja mentalnog i fizičkog zdravlja, odnosno boljeg kvaliteta življjenja, već i radi izgradnje moralnog karaktera. Kako bi se ostvario postavljeni cilj, potrebno je definisati sljedeće **zadatke**: usvajanje teorijskih i motoričkih znanja uopšte, a zatim i iz karatea, zadovoljavanje potrebe za kretanjem i poticanje samostalnog vježbanja; razvijanje interesa za lični napredak, usvajanje znanja o očuvanju zdravlja, usvajanje znanja o samostalnoj kontroli fizičkog vježbanja i prevenciji pretilosti, zatim, omogućavanje lične afirmacije pojedinca i osposobljavanje za timski rad. Dakle, pošto se ključ ostvarenja ovih respektabilnih zadataka nalazi u osmišljenom korišćenju slobodnog vremena i redovnom vježbanju karatea, pozitivni uticaj se može ostvariti ukoliko se kod pojedinca razvije navika ili strast za vježbanjem. Zato će se u ovom radu razmatrati potreba za stvaranjem navika sa stajališta klupske organizovanosti i mogućnosti samostalnog vježbanja u slobodnom vremenu, kao jednom od mogućih koraka u suzbijanju nasilničkog ponašanja, posebno kod mladih. Ipak, prije toga, u najkraćem o nasilju u sportu i njegovim uzrocima.

2. NASILNIČKO PONAŠANJE I NJEGOVI UZROCI

Po onome što se najčešće može pročitati u stručnoj literaturi, kada je u pitanju fenomen nasilničkog ponašanja, moguće je zaključiti da je to veoma složen, multidimenzionalan problem i da ga je veoma teško definisati bez ozbiljnijeg multidimenzionalnog pristupa. Kada bismo ga željeli definisati, mogli bismo reći da je u pitanju izloženost pojedinca povremenim ili stalnim i dugotrajnim negativnim akcijama od strane jednog ili više aktera, koje uključuje i fizički kontakt, pri čemu se „žrtva“ osjeća bespomoćno. Ono često ne nastaje u kontekstu sukoba jedan na jedan, već nasilnik ima čitavu mrežu pomoćnika, koji nerijetko izvršavaju nasilje prema želji „glavnog“ koji ne želi biti uhvaćen. Ukoliko je riječ o sportu, tada možemo reći da ono podrazumijeva neprijateljsko i

agresivno ponašanje sportskih aktera, bilo da su u pitanju aktivni sportisti, rekreativci, gledaoci, konzumenti putem masovnih medija, treneri, suci, članovi sportskih organizacija, populacija kojoj sport zauzima značajan dio njihova života (sport kao tema u porodici, na poslu...), kao i populacija koja nije zainteresovana za sport, ali je posredno uključena. Najčešće su u pitanju nasilja na terenu (nasilnički postupci tokom takmičenja, međusobni verbalni ili fizički sukobi takmičara), nasilje roditelja i/ili trenera nad djecom sportistima, nasilje nad sportskim sudijama, nad sportskim novinarima, ali, možda i najčešće, nasilje između navijačkih timova. Ono što je karakteristika sportskog nasilja jeste to što u jednom trenutku subjekti nasilja mogu biti akteri, a u drugom žrtve. U zavisnosti od konteksta (obrazovni, porodični, religijski, medijski, politički...), faktora ličnosti, situacionih uticaja, bilo da su u pitanju dešavanja na terenu, konkretnog trenažnog ili takmičarskog procesa, ili možda situacija u gledalištu, te uloge se menjaju. Na osnovu opšte prihvачene psihološke definicije agresivnog ponašanja, Lj. Bačanac i N. Petrović, pod nasiljem u sportu podrazumijevaju svaku riječ ili postupak sportiste, trenera, sudije, roditelja, gledaoca ili drugog učesnika u sportu koji nanosi povredu onima koji su uključeni u sportsku aktivnost. Isti autori ukazuju na priličnu konfuziju u korišćenju termina agresivnosti i nasilja u sportu, jer se oni najčešće koriste kao sinonimi, a dodatnu zbrku stvara nerazlikovanje agresivnog i asertivnog¹ ponašanja. Za asertivno ponašanje („sportsku drskost“) sportiste u toku takmičenja može se reći da je poželjno i da predstavlja suštinu sportskog uspjeha, dok se agresivnost u sportu karakteriše kao neprihvatljivo ponašanje koje je usmjereni na namjerno povređivanje „sportskog protivnika“ Petrović i Bačanac dalje govore i o instrumentalnoj agresivnosti (onoj koja u svojoj osnovi ima postizanje krajnjeg sportskog cilja „dobra“ agresivnost i o onoj koja ima cilj da izazove bol i povredu druge osobe „loša“ agresivnost). Takođe ih svrstavaju, ukoliko se uzmu u obzir glavne odlike asertivnosti i instrumentalne i neprijateljske agresivnosti u sportu, u jedan kontinuum sa neizbjježnim uzajamnim preklapanjima koja započinju asertivnošću, a završava se nasiljem. Dakle, „Agresivno ponašanje – instrumentalna agresivnost – neprijateljska agresivnost – sportsko nasilje“.

3. KAKO SUZBITI NASILNIČKO PONAŠANJE?

Smatra se da je stepen vaspitanja dominantan faktor koji upravlja ponašanjem pojedinca. U slučaju nedostatka tog faktora, nasilnička komponenta može da postane dominantna, ne samo kod pojedinca, već i kod pojedinaca. Ukoliko je društvo na višem kulturnom i obrazovnom nivou ono će biti sposobnije da svojim stavovima i preporukama efikasnije djeluje na pojedinca, odnosno pojedince. Edukacijom mladih o estetskim, umjetničkim, sportskim i tradicionalnim vrijednostima društva, moguća je i prevencija nasilničkog ponašanja. Naime, potrebno je mlade vaspitavati u duhu tolerancije i pravih ljudskih vrijednosti. Izazivanje pozitivnih emocija, stvaranja povoljne klime u sredinama u kojima se pojedinac kreće (porodica, škola, sportski klub...), smanjivanje agresivnosti i impulsivnosti, jačanje samokontrole, razvijanje empatije za tuđe potrebe, razumijevanje moralnog kodeksa kojim se nasilničko ponašanje ne odobrava, takođe može da doprinese

¹Asertivno ponašanje u sportu podrazumijeva čvrstinu i odlučnost u korišćenju dozvoljenih sredstava u procesu takmičenja sa krajnjim ciljem postizanja povoljnog rezultata.

smanjenju nasilničkog ponašanja. Praksa je pokazala da su djeca, u odnosu na ono što uče u školama, u prosjeku najviše zainteresovana za igru, odnosno za sport. To znači da stručnjaci iz oblasti sporta i fizičke kulture mogu najefikasnije da utiču na razvoj mlađih. S obzirom na to da sport sam po sebi nije vaspitan, potrebno je da se mlađim ljudima jasno predoči da se nasilničkim ponašanjem ne može postići nešto u životu, već da je za to potreban trud i briga za sebe i druge. Značajnijim angažovanjem društva, ne samo kaznenim i represivnim mjerama, već ulaganjem u sport, posebno u dječiji i omladinski, obezbjeđenjem najstručnijih i najiskusnijih kadrova, koji treba da ispunjavaju posebne kriterijume za rad sa mlađim (pa i psihološki test), njihova kontinuirana edukacija, su od velikog značaja za eliminisanje nasilja. Promjenom sistema vrednovanja rada sportskog učitelja i trenera, u smislu da se njihova uspješnost ne vrednuje samo postignutim takmičarskim rezultatom, već i kroz njihovo vaspitno djelovanje. Uvođenje etičkih kodeksa, kodeksa sportskog ponašanja, ne samo takmičara, nego i svih drugih učesnika, zatim učenje sportista pravilima ponašanja, učenje fer - pleju i reafirmacija vaspitne vrijednosti u sportu, predstavljaju ključnu ulogu. Misli se da bi ovim zahtjevima u velikoj mjeri mogla doprinijeti aktivnost koja se provodi kroz karate sport.

Za karate možemo reći da je to kompleksna motorička aktivnost koja se realizuje kroz veliki broj složenih, promjenljivih i nepredvidivih kretanja i situacija koje zahtijevaju najbolje odgovore. Da bi došao do tog nivoa kvaliteta, karatista treba naučenu i uvježbanu strukturu kretanja integrisati u zadane strukture situacija na najefikasniji način, te ih po potrebi moći i modifikovati. Takva obučenost i kvaliteta zavise od čitavog niza različitih faktora u koje spadaju, pored kognitivnih (sposobnost taktičkog mišljenja) i konativnih sposobnosti (kontrola emocija i agresivnosti), i motoričke sposobnosti, kao opšta funkcionalna obilježja.

Iako se danas karate praktikuje kao sport (ne kao vještina), i iako je u najvećem dijelu izgubio "duh", ipak je zadržao karakterističan kodeks ponašanja koji podrazumijeva respekt, uvažavanje i međusobno poštovanje suprotstavljenih takmičara. Dalje, za razliku od sportskog karatea koji ima nešto drugačiju dimenziju, a to su sportska takmičenja u kojima je izraženiji napad, originalna ideja karatea, ipak, nije agresivnost ni napad, nego isključivo samoodbrana. Izmijenjen i prilagođen kulturi ovoga podneblja, karate je, pored kodeksa ponašanja, zadržao i svoje osnovne principe, tako da on nije zasnovan samo na fizičkom kontaktu, i nije usmjerен samo na razvoj tijela, već je usmjeren i na razvoj uma i karaktera pojedinca. Kroz kontinuirani proces vježbanja dolazi do izmjene i dopune ciljeva, tako da konačan cilj karatea nije samo dokazivanje fizičke nadmoći ili pobjeda na sportskom takmičenju, već i razvoj duhovnih vrijednosti čovjeka. U karateu se ne uče samo principi koji su primjenljivi jedino u sportskoj sali ili borilištu, već su primjenljivi i u svakodnevnom životu. Može se reći da je to sinteza mentalne i tjelesne aktivnosti, odnosno, jedinstvo tehnike, energije i uma. Ovakvo jedinstvo i cjelovitost bića podrazumijeva mogućnost sticanja i razvoja samopouzdanja, povjerenja u vlastite sposobnosti, povećanja ambicija za razvoj ličnosti, motivacije i kreativnosti (sloboda misli i djela). Pored ovoga, karate pomaže estetskoj orientaciji, održavanju vitalnosti, ali i osjećaju grupne pripadnosti. Dalje, iskustva su pokazala da se vježbanjem karatea razvija i povećava sposobnost koncentracije, kontrola

agresivnosti, disciplina, strpljenje i samokritičnost. Karate pomaže u otkrivanju i boljem razumijevanju sopstvene ličnosti, upućuje na uvažavanje, poštovanje i respekt drugog.

Njegove komparativne prednosti su vidljive u odnosu na mnoge druge oblike fizičkih aktivnosti, pa ga zato mogu vježbati svi, bez obzira na uzrast i pol, na anatomske, psihološke ili fiziološke karakteristike. Mogu ga vježbati i rekonvalescenti i zdrave osobe, bilo kao terapijske, korektivne ili jutarnje vježbe. Jutarnjim vježbanjem karatea potiskuju se negativna stanja i doprinosi ugodnjem načinu življenja, utiče na volumen i jačinu mišićnih grupa, održavanje elastičnosti mišićnog i vezivnog tkiva i fleksibilnosti, i u značajnoj mjeri smanjuje nervna napetost.

Dalje, moguće ga je vježbati kao sport ili kao vještina, profesionalno ili rekreativno, u zatvorenom i otvorenom prostoru, u otežanim uslovima u moru, rijeci, jezeru, bazenu, snijegu, na ledu ili pijesku, u mraku ili na svijetlu, samostalno, u grupi ili sa partnerom. Dakle, karate je moguće vježbati uvijek kad ste raspoloženi, kad osjetite potrebu za pokretom, za druženjem, kad želite da se oslobođite stresnih uticaja, ili pak kad osjetite višak energije. Naravno, za dostizanje odgovarajućih efekata potrebno ga je vježbati po uputama stručnjaka, a u skladu sa specifičnim individualnim potrebama, sklonostima i mogućnostima. Po uputama stručnjaka moguće je potpuniji i svestraniji uticaj vježbi, gdje će prilikom rada vježbač sam, prema svojim sposobnostima, odrediti obim i intenzitet vježbanja. Vježbanjem karatea razvijaju se sposobnosti mehanizama koje omogućavaju brzu adaptaciju na poremećaj homeostaze. Sa biohemiskog i fiziološkog stanovišta homeostaza znači očuvanje biohemidske i fizičko-hemidske stabilnosti unutrašnje sredine organizma, njegovih unutrašnjih organa i tkiva. Svi unutrašnji organi i tkiva svojim funkcionisanjem utiču na održavanje stabilnosti unutrašnje sredine, kao i stanja stabilnosti osnovnih fizioloških funkcija organizma, koje je relativno dinamično i varira u određenim granicama. Poznato je da u procesu treninga karatea dolazi do fizioloških i fizičkih promjena, što izaziva poremećaj stanja relativne dinamične ravnoteže u kojem se organizam nalazi. Daljim uticajem vježbanja, koje traje dovoljno dugo, organizam se adaptira i ponovno uspostavlja unutrašnju stabilnost. Adaptivne promjene u organizmu postaju značajan faktor unutrašnje stabilnosti pojedinca. Kontinuiranim, redovnim vježbanjem, javlja se sve manja potreba za adaptacijom (čak i u uslovima povećanih opterećenja), zato što promjene izazvane uticajem unutrašnjih i spoljašnjih faktora izazivaju pojačanu aktivaciju homeostatske regulacije, pa time i sve manje poremećaje homeostaze. Organizam se jednostavno adaptira na date uslove i postao rezistentan na pomenute uticaje. Naravno, sasvim je opravdano pretpostaviti da sposobnost brzog uspostavljanja unutrašnjeg sklada u organizmu može imati i ima pozitivan efekat i na spoljašnje manifestacije pojedinca u promjenljivim uslovima. Manifestacija se može ogledati i u povećanoj emocionalnoj stabilnosti, motivaciji (unutrašnjoj i spoljašnjoj), samopouzdanju, smjelosti, upornosti i realističnosti.

Praktikovanjem sportskog karatea moguće je pozitivno uticati na razvoj sposobnosti kontrole stresa, brze i precizne procjene situacije (realističnost), sposobnost brzine donošenja odluka, anticipaciju, sposobnost prilagođavanja nastalim promjenama, tako da tijelo uvijek na određeni podražaj odgovara mobilizacijom raspoloživih snaga (misli se na konativne i intelektualne sposobnosti), kontrole agresivnosti i odbrambenih reakcija. Dakle, za uspješno

praktikovanje karatea nužno je razviti optimalni nivo otpornosti na stres, kako bi se stvorili uslovi za normalno rasuđivanje i reagovanje.

Redovno i dugogodišnje vježbanje karatea, omogućava pojedincu da razvije, pored fizičkih sposobnosti, i svoje intelektualne i konativne sposobnosti. Pomaže mu da razvije snagu super-ega, da postane nezavisan, realističan, da umanji ili u potpunosti eliminiše anksioznost, da reaguje na opšteprihvatljiv način i u skladu sa trenutnom situacijom, da nauči da se bori i eliminiše stres. Nadalje, karate omogućava sticanje emocionalne stabilnosti, povećanje frustracione tolerancije, razvoj upornosti i istrajnosti i motivacione sklonosti. Redovno i kontinuirano vježbanje pruža mogućnost pojedincu da se istakne i ispolji svoju originalnost (posebno u radu sa partnerom), pomaže otkrivanju ličnog identiteta i sticanju ugleda u okruženju. Proces vježbanja karatea pomaže razvoju i očuvanju zdravlja, boljem shvatanju štetnih uticaja alkohola i droge kao "okidača" nasilničkog, agresivnog i sadističkog ponašanja. Najkraće, pravovremenim uključivanjem u proces treninga i vježbanja karatea, mlađi se socijalizuju, stiču osjećaj pripadnosti, lako se prilagođavaju nastalim promjenama i realnosti trenutka, stiču osjećaj slobode i značaja u društvu.

Ono što je važno naglasiti je to da su empirijska i pragmatična iskustva pokazala da se određenim uticajima fizičkog i mentalnog pristupa vježbanja karatea može pozitivno uticati na ponašanje mlađih. Naravno, ključ uspjeha se nalazi u redovnom i istrajnem procesu vježbanja. To prepostavlja postojanje jasno definisanog cilja koji je pojedinac odabrao i ka kojemu teži. Za njegovo ostvarenje potrebna je ogromna motivacija, velika volja, upornost i podrška okoline. Nažalost, to nije lako i nije uvijek moguće, ali, kao što je već rečeno, u jednoj pozitivnoj društvenoj klimi koja će stimulisati i podržavati može biti dostižno.

S obzirom na to da neka istraživanja ukazuju na to da se i inteligencija može dovesti u vezu sa endogenim faktorima nasilničkog ponašanja, pa ukoliko je njen nedostatak tome uzrok, i iako je genetski uslovljena, ipak postoji mogućnost njenog razvoja. Vježbanje karatea, posebno vođenje sportske borbe, predstavlja izuzetno složenu motoričku, ali i misaonu aktivnost, posebno izraženu u planiranju i programiranju odbrane i napada. Vođenje sportske borbe podrazumijeva: sagledavanje i shvatanje prostorno-vremenskih odnosa kao cjeline; uočavanje i prepoznavanje protivnikove akcije; upoređivanje prepoznatog motoričkog programa sa programom koji treba da se realizuje; izbor odgovarajućeg programa; odabiranje i dodavanje odgovarajućih vrijednosti za odabrani program (dopuna motoričkog programa) i realizaciju motoričkog programa. Sama realizacija ovih aktivnosti možda i ne bi predstavljala veliki problem kada bi bilo dovoljno vremena za izvođenje adekvatnog rješenja. U svemu ovome, za uspješnu realizaciju postavljenog cilja značajno je to što se realizacija svih ovih aktivnosti odvija u najkraćoj vremenskoj jedinici. Vremensko ograničenje dodatno čini složenijim situaciono-motorički problem, koji treba na najoptimalniji i najefikasniji način riješiti, čime se povećava i intelektualno naprezanje, što svakako spasio je razvoj intelektualnih sposobnosti.

Ukoliko su pak, uzrok nasilničkom ponašanju određene frustracije (prema nekim teoretičarima pojava agresivnog ponašanja u osnovi uvijek ima postojanje frustracije i obratno), dosadašnja praksa i iskustva su, i u ovom slučaju pokazala, da se kroz kontinuirani

proces treninga karatea veoma uspješno otklanjaju nezadovoljstva izazvana nemogućnošću zadovoljenja ličnih nagona i želja. Planskim i ciljanim programom, pod vođstvom stručnjaka, moguće je usmjeriti određene nagone tako da se njihovo ispunjenje uspješno realizuje, što vremenom dovodi i do njihovog gubljenja. Višegodišnjim kontinuiranim i redovnim praktikovanjem karatea, u radu sa partnerom, vježbač postepeno sagledava značaj kontrole agresije. Ovo je posebno izraženo u slučaju vođenja sportske borbe, kada sa druge strane stoji jednak ili možda po kvalitetu bolji takmičar, postoji realna mogućnost da vježbačeva agresivnost postane štetna i kontraproduktivna. U ovom slučaju vježbač je naprsto primoran da kontroliše svoju agresivnost kako bi ostvario željeni sportski rezultat.

Nadalje, neki istraživači tvrde da bi nasilničkom ponašanju mogao biti uzrok i ubrzani rad žlijezda sa unutrašnji lučenjem, i da upravo u okviru fizičkog rasta i razvoja u periodu adolescencije dolazi do narušavanja funkcije endokrinih žlijezda i emocionalne neuravnoteženosti. Oni su utvrdili da velika većina prestupa nastaje kao rezultat rada žlijezda sa unutrašnjim lučenjem kod samih prestupnika. U ovom periodu (adolescencije), kao posljedica "uzburkanosti" endokrinog sistema, nastaje sukob između intimne prirode pojedinca i društva, čijih se pravila pojedinac mora pridržavati. Ovo je period kada je veoma važno usmjeriti energiju mlađih ne samo na intelektualni rad, već i na razumno upražnjavanje sporta, kako ne bi otisli na put nedozvoljenog ponašanja. Vježbanje karatea kao sveobuhvatna sportska aktivnost moglo bi pozitivno uticati ne samo na njegov psihofizički razvoj, već i na afirmaciju fizičke ličnosti mlađih. Pod stručnim rukovodstvom, karate može doprinijeti ublažavanju disharmonije i sticanju korisne navike kao načinu korišćenja slobodnog vremena. Dakle, uravnoteženost rada žlijezda sa unutrašnjim lučenjem može se uspostaviti redovnim i kontinuiranim procesom vježbanja karatea. Kao što je već ranije rečeno, u samom procesu treninga karatea dolazi do fizioloških i fizičkih promjena i na taj način i do narušavanja homeostaze u organizmu. Pošto organizam ima sposobnost adaptacije na date uslove, on postaje rezistentan na pomenute uticaje i bez većih poteškoća uspijeva da zadrži funkcionalnost i sklad. Uspostavljanjem ravnoteže rada unutrašnjih organa, dolazi do stabilnosti unutrašnje sredine, a time i do pozitivnog uticaja na spoljašnju manifestaciju i ponašanje pojedinca. Na ovaj način, dužim i kontinuiranim procesom vježbanja, neuravnoteženost rada endokrinog sistema se postepeno gubi, adolescent prestaje biti biće trenutka pa zato i izostaju ispadci koji su bili karakteristični u ranijem periodu. U kontinuiranom i dovoljno dugom periodu vježbanja (posebno u radu sa partnerom, i u klubu), emocije dostižu karakter svjesnih i motivisanih procesa i usmjeravaju se kako u pravcu samoanalize, tako i u pravcu društvenih interesa. Sve više dolazi do izražaja realnost sagledavanja slike o sebi i drugima, što pozitivno utiče na ispoljavanje ličnosti adolescenata. Sagledavanjem realne slike o sebi i drugima, pojedinci se lakše adaptiraju na okolinu i novonastale odnose, povećavajući tako šanse u rješavanju razvojnih i životnih problema, kao i u ostvarivanju ličnih potencijala i mogućnosti. Mogućnošću ostvarenja vlastitih potreba, samosvojnošću, privatnošću, zatim mogućnošću organizovanja i korišćenja slobodnog vremena po vlastitom izboru (u ovom slučaju vježbanje karatea), mlađima se nude preduslovi za postignuća i odgovarajuće mjesto u društvu.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA

U današnjem društvu, školama i sportskim klubovima, sve je aktuelniji moto „hoću sve i hoću odmah“. Ovo inicira određenu beskrupoloznost u smislu sticanja materijalnih vrijednosti i lične afirmacije u najkraćem vremenu, za što je potrebno odgovarajuće znanje i iskustvo. Vraćanjem regulatornih prosvjetnih i pedagoških mehanizama u ruke stručnjaka i prosvjetnih radnika, u osnovnim i srednjim školama u duhu tradicionalnih i moralnih vrijednosti, ukidanjem smjenske nastave (povezano sa većim finansijskim izdvajanjem u obrazovanje i sport), povećala bi se motivacija, ne samo prosvjetnih radnika, već i učenika. Ukipanju smjenske nastave otvorila bi se mogućnost za organizovano i kreativno provođenje slobodnog vremena mladih u odgovarajućim uslovima, te tako suzio manevarski prostor za neprihvatljiva i nasilnička ponašanja.

Proces odrastanja i formiranja zdrave i zrele ličnosti, povezan je sa nizom biopsihičkih promjena, koje, nažalost, koincidiraju sa različitim oblicima nasilničkog ponašanja mladih. S obzirom na činjenicu da su mladi još nepotpuno formirane ličnosti, oni imaju i znatno umanjenu pravnu i moralnu odgovornost, što vjerovatno doprinosi njihovom neprihvatljivom, veoma često i nasilničkom ponašanju. S obzirom na to se mladalački period odlikuje procesom odrastanja, ovo je i period u kome su mladi prijemčivi za pozitivne društvene uticaje, koji su, pokazalo se, neadekvatni ili možda nedovoljni za postizanje željenog efekta. Naime, opšti je zaključak da slobodno vrijeme mladih (neki podaci govore da u preko 90% zemalja djeca i mladi imaju između 160 i 180 nenastavnih dana), u svom najvećem dijelu, nije na pravi način osmišljeno, te da je to jedan od značajnijih uzroka neprihvatljivog ponašanja. Nekad u primitivnijim društvima ovaj problem nije postojao, jer je adolescentni period obiloval fizičkim kretanjem koje je, prije svega, bilo u funkciji održavanja bića kao fizičke i psihičke kategorije. Danas savremena društvena dostačujuća mladog čovjeka oslobađaju napornog fizičkog rada kao potrebe za održanjem života, prouzrokujući tako višak slobodnog vremena, koje opet obiluje nedostatkom kretanja, te nekreativnim i neproduktivnim njegovim provođenjem. Nažalost, u svojoj zaokupljenosti drugim, reklo bi se manje važnim prioritetima, društvo nije u dovoljnoj mjeri obezbijedilo uslove u kojima bi mladi svoje slobodne vrijeme mogli osmišljeno i kreativno iskoristiti. Stvaranje uslova za provođenje osmišljenog slobodnog vremena i takvog sistema vrijednosti i odnosa pojedinca prema fizičkoj aktivnosti koji će potaknuti samostalno i cjeloživotno provođenje fizičkog vježbanja, doprinijelo bi smanjenju nasilničkog ponašanja mladih. U tom smislu potrebno je u školama i drugim obrazovnim ustanovama napraviti takve nastavne planove i programe koji bi bili usklađeni sa interesima i potrebama učenika, a koji bi bili rasterećeni nastavnih tema koje, zbog nedostatka materijalno-tehničkih uslova, nije moguće provesti, ili koje zbog različitosti u sposobnostima određeni broj učenika ne može uspješno savladati. Smanjenjem broja nastavnih tema i njihovom prilagođenošću, pojedincu bi bio omogućen veći broj iteracija, pa samim tim i usvajanje motoričkih programa na znatno višem nivou. Na ovaj način učenici bi stekli mogućnost da samostalno, u slobodnom vremenu, koriste naučene motoričke programe. Pored ovakve, redovne, obavezne nastave, potrebno je ponuditi i izborne programe, koje će učenici birati samostalno, ili uz nemametljivu sugestiju stručnjaka, a koji će biti zasnovani na afinitetima učenika i njihovim dispozicijama. Izborni

programi bi mogli pridonijeti još masovnijem i redovnijem vježbanju djece i mlađih, ne samo u nastavi, već i u vannastavnim aktivnostima i odabranim sportskim klubovima. S obzirom na popularnost među mlađima i komparativne prednosti karatea, izborni program iz ovog sporta, a kasnije i uključivanje u sportske karate klubove značajno bi pomoglo u osposobljavanju djece i mlađih za cjeloživotno smisleno korišćenje slobodnog vremena. Potrebno je još jednom naglasiti da vježbanje karatea treba da bude osmišljeno tako da kod mlađih izazove osjećaj zadovoljstva pri vježbanju i druženju, da izazove potpunu aktivizaciju i osjećaj pripadnosti, te da se mlađi usmjere da samostalno odlučuju o načinu korišćenja slobodnog vremena. Ovo je veoma važno, kako sa razvojnog stanovišta, tako i sa stanovišta sticanja tjelovježbovnih navika, kao i u sprečavanju i otklanjanju nasilničkog ponašanja mlađih. Reafirmacijom pozitivnih vrijednosti karatea, razvojem i podsticanjem sportskog karaktera, promocijom zanemarenih vaspitnih potencijala, zatim edukacijom svih učesnika u karateu u smislu otkrivanja, prepoznavanja i spriječavanja negativnog vida ponašanja, pozitivnog pristupa vježbanju, smanjilo bi se nasilničko ačko ponašanje ne samo u sportu, već i van njega.

5. LITERATURA

1. Bačanac Lj.; Petrović, N., 2009. Sportske sudije – akteri i žrtve nasilja u sportu : Saopštenje na XV naučnom skupu “Empirijska istraživanja u psihologiji”, Zbornik sažetaka, str. 65-66: Filozofski fakultet, Beograd.
2. Bačanac, Lj., Petrović, N., 2009, Sportski novinari - akteri i žrtve nasilja u sportu, Saopštenje na XV naučnom skupu “Empirijska istraživanja u psihologiji”, Zbornik sažetaka, str. 64-65 Filozofski fakultet Beograd.
3. Dimitrijević, B., 2006, Ličnost maloletnih delinkvenata, Godišnjak za psihologiju, vol 4, No 4-5, Niš.
4. Jovanović, S., 1992, Karate teorijska polazišta, Novi Sad.
5. Mudrić, R., Milošević, M., Jovanović, S., 2004, Napad u karateu edukacija i trening, Beograd.
6. Opavsky P., 2010, Nasilje u sportu, Sport Mont, br.23-24./VIII, Podgorica.
7. Popadić, D., Plut, D., 2007, Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost, Psihologija, Vol 40 (2), 309 -328, Filozofski fakultet, Beograd.
8. Todorović, A., 1971, Uzroci maloletničkog prestupništva, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.

CREATIVE - FREE TIME AGAINST BULLYING

Milan Gužvica

High School of Interior, Banja Luka

Abstract: The paper discusses the need designed ways of leisure activities, habits and awareness of the continued practice of karate as a convenient means for eliminating bullying. This is because some empirical and pragmatic experience has shown that certain effects of physical and mental approach to practice karate can positively influence the behavior and actions, especially the youth. Furthermore, it talks about the comparative advantages of long-term exercise karate compared to many other forms of physical activity, as well as its impact on the development of the individual as a unity of mind and some. It is believed that planned and organized training in karate, especially young people, can cause a feeling of satisfaction when exercising and having fun, cause complete aktivizaciju and sense of belonging, and directed them to make independent decisions on the use of leisure time. Reaffirmation of traditional, moral and educational values, restoring basic educational and pedagogical regulatory mechanisms, eliminating shift teaching, as well as larger allocations in education in general, it is believed that the violent behavior not only in sports, but also outside it greatly suppress.

Keywords: leisure, education, bullying, karate

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

TEŠKA KRAĐA IZVRŠENA NA NAROČITO OPASAN ILI NAROČITO DRZAK NAČIN

Miloš Marković

Docent na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu

Apstrakt: Krivična dela protiv imovine dominiraju u ukupnom kriminalitetu, kako u našoj zemlji tako i u svetu. Ona po obimu čine najbrojniju vrstu krivičnih dela. U ovoj oblasti su najbrojnija krivična dela teške krađe. Autor u radu analizira krivično delo teška krađa izvršena na naročito opasan ili naročito drzak način. Ovo krivično delo spada u delikte s elementima fizičkog nasilja, gde je fizička sila i pretnja prema žrtvi osnov metoda i sredstava izvršenja.

Da bi obična krađa prerasla u tešku krađu izvršenu na naročito opasan ili naročito drzak način potrebno je da postoji kvalifikatorna okolnost – način izvršenja krađe. Reč je o krađama koje po intenzitetu ispoljene drskosti i stvorene opasnosti prevazilaze u znatnoj meri ono što se u ovom pogledu redovno ispoljava pri vršenju krađe. Drskost u izvršenju krađe je izražena u posebnoj odlučnosti, upornosti i bezobzirnosti učinioca u njenom vršenju, njegovu spremnost da uz veliki rizik izvrši delo ili da iskoristi situaciju kad se najmanje očekuje da bi se mogla izvršiti krađa. Zakon traži da je reč o naročitoj drskosti, onoj koja prevazilazi redovnu upornost ili bezobzirnost koja se ispoljava u vršenju krađa.

U radu su prezentirani rezultati istraživanja koji se odnose na ovaj oblik teške krađe izvršene u toku 2010. godine na području Novog Sada. Analiziran je uzorak od 39 prijavljenih krivičnih dela. U pretkrivičnom postupku je utvrđeno da je za ova krivična dela osumnjičeno pet lica. Radi se o profesionalnim delinkventima i povratnicima.

Ključne reči: krađa, teška krađa, opasnost, drskost, bezobzirnost.

1. UVOD

U gotovo svim zemljama sveta imovinski kriminalitet, pre svega razni oblici krađe, predstavlja svekdnevnu pojavu, te se često govori da je u pitanju masovni kriminalitet. Krivična dela protiv imovine dominiraju u ukupnom kriminalitetu, kako u našoj zemlji tako i u svetu. Učešće izvršenih imovinskih delikata u ukupnom kriminalitetu je kako kod nas tako i u drugim zemljama veoma visoko, pa otuda i njihov izuzetno veliki praktični značaj.

Krađa spada u krivična dela protiv pokretne imovine. Prema zakonskoj definiciji (član 203. KZ RS) krađa je oduzimanje tuđe pokretne stvari od drugog u nameri da njenim prisvajanjem učinilac za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist. Osnovna obeležja ovog krivičnog dela su: radnja – oduzimanje; objekt dela – tuđa pokretna stvar i namera učinioca – da za sebe ili drugog pribavi, prisvajanjem stvari, protivpravnu imovinsku korist. Međutim, izvršenje krađe može da bude praćeno i nekim drugim, posebnim okolnostima, kao što su veća ili manja vrednost stvari koja je predmet krađe, način na koji se krađa vrši i okolnosti pod kojima se vrši, vreme izvršenja dela i drugo. Ove okolnosti utiču da se krivično delo krađe može pojaviti u lakšim i težim oblicima. One su osnov i za zakonsko razlikovanje krađe na: običnu (čl. 203. KZ RS), tešku (čl. 204. KZ RS) i sitnu (čl. 210. KZRS).¹ Prema tome, krivično delo krađe ima tri oblika: običnu krađu, tešku krađu i sitno delo krađe.

Teška krađa je poseban, kvalifikovani oblik krađe. Za postojanje ovog krivičnog dela potrebno je da su u pogledu radnje, objekta i namere ostvarena obeležja krađe. Krivično delo krađe prerasta u tešku krađu ukoliko je krađa izvršena pod nekom od kvalifikatornih okolnosti predviđenih u članu 204. KZ RS. U tešku krađu, u slučaju postojanja neke od kvalifikatornih okolnosti, može prerasti samo osnovni oblik krađe (obična krađa), a ne i sitna krađa. Ranije je bilo sporno da li sitno delo krađe može prerasti u tešku krađu, ali s obzirom da se sada izričito u tekstu odredbe stava 1. navodi samo član 203. u tom pogledu više nema dileme.² Kvalifikatorne okolnosti se odnose na način izvršenja krađe, vreme, vrstu i vrednost ukradenih stvari. Predviđeno je devet oblika teške krađe, pri čemu se dva oblika razlikuju samo prema vrednosti pribavljenim imovinskim koristima.

2. DEFINISANJE POJMA TEŠKA KRAĐA IZVRŠENA NA NAROČITO OPASAN ILI NAROČITO DRZAK NAČIN

Da bi obična krađa prerasla u tešku krađu izvršenu na naročito opasan ili naročito drzak način potrebno je da postoji *kvalifikatorna okolnost – način izvršenja krađe*.

Kod *krađe učinjene na naročito opasan ili naročito drzak način* (čl. 204. stav 1. tačka 3. KZ RS) radi se u stvari o dva oblika teške krađe jer su u pitanju dve različite okolnosti. Obe ove okolnosti se vezuju za način izvršenja. Reč je o krađama koje po intenzitetu ispoljene drskosti i stvorene opasnosti prevazilaze u znatnoj meri ono što se u ovom pogledu redovno ispoljava pri vršenju krađe.

Krađa je izvršena na naročito opasan način kad je njenim izvršenjem stvorena ili je mogla biti stvorena opasnost za ljude ili za imovinu. Dakle, usled načina izvršenja moglo je doći do prouzrokovanja opasnosti za život, zdravlje ili telesni integritet ljudi ili za imovinu lica kojem se stvar oduzima ili nekog drugog lica. Ona mora biti izvršena na takav način,

---

¹ Lazarević, LJ. (2000). Krivično pravo, posebni deo, X izmenjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija, str. 293.

² Stojanović, Z. (2009). Komentar Krivičnog zakonika, Treće dopunjeno izdanje, Beograd, Službeni glasnik, str. 505.

odnosno takvima sredstvima da je moglo doći do opasnosti po život, telo ili imovinu pasivnog subjekta, ili bilo kojeg drugog lica. Vidimo da pored načina izvršenja, ova opasnost može da proizilazi i iz sredstva koje koje se koristi pri izvršenju krađe (npr. korišćenje eksploziva pri obijanju neke prostorije, uključenje struje da bi se sprečilo ulazeњe u prostoriju u kojoj se vrši krađa i sl.) ili iz samog objekta krađe (krađa eksplozivnog materijala ili materijala sa jonizujućim zracima).³ To bi mogao biti slučaj ako se radi dolaženja do stvari koristi eksploziv ili štetne gasovite materije da bi se izazvala panika u, na primer, muzeju, galeriji ili sličnoj prostoriji, da bi se takva situacija iskoristila za vršenje krađe. Za ovaj oblik teške krađe nije neophodno da je neko lice povređeno ili da je nečija imovina uništена ili oštećena. Znači, nije potrebno da je opasnost po navedena dobra u konkretnom slučaju zaista i nastupila. Ovde se radi o apstraktnoj opasnosti.⁴

Krađa na naročito drzak način postoji onda kada je izvršena na takav način da prelazi uobičajenu drskost koja po pravilu postoji kod krađe. Tu granicu je vrlo teško postaviti. Ni teorija ni sudska praksa nisu uspele da tu postave koliko toliko upotrebljive kriterijume. Drskost u izvršenju krađe je izražena u posebnoj odlučnosti, upornosti i bezobzirnosti učinioca u njenom vršenju, njegovu spremnost da uz veliki rizik izvrši delo ili da iskoristi situaciju kad se najmanje očekuje da bi se mogla izvršiti krađa. Ovaj oblik teške krađe se odlikuje i posebno neočekivanim načinom izvođenja koji ukazuje na veliku drskost učinioca ili posebnom zločinačkom smisljenošću. Kao drzak način vršenja krađe smatra se i javno vršenje krađe, ali na neočekivan način, koji izražava naročitu prepedenost učinioca. Na ocenu da li je krađa izvršena na drzak način često utiče i to da li je krivično delo izvršeno u gužvi, da li je u većoj meri iskorišćeno nečije poverenje ili neiskustvo, kao i da li je kradom prouzrokovana nesrazmerno velika šteta drugome.⁵ Zakon traži da je reč o naročitoj drskosti, onoj koja prevazilazi redovnu upornost ili bezobzirnost koja se ispoljava u vršenju krađa.

U radu će biti navedeni primeri iz prakse za ovaj oblik teške krađe: trzanje sa vrata oštećene zlatnog lančića ili zlatne ogrlice; oduzimanje novca od oštećenih prilikom uplata ili isplata u poštama na očigled nekoliko prisutnih građana; kada izvršilac sa bicikla u pokretu oštećenima istrgne torbu, torbicu, novčanik ili mobilni telefon.

3. PROBLEM RAZGRANIČENJA IZMEĐU KRAĐE IZVRŠENE NA NAROČITO DRZAK NAČIN I RAZBOJNIŠTVA

U sudskej praksi se relativno često uzima da se radi o ovom obliku teške krađe. Sud to rešava kao faktičko pitanje imajući u vidu sve okolnosti konkretnog slučaja. Stoga se različite situacije smatraju kradom izvršenom na naročito drzak način. Ima nekoliko tipičnih situacija kad se uzima da je krađa izvršena na naročito drzak način. To su oni slučajevi koji se

³ Lazarević, Lj., op. cit., str. 299.

⁴ Stojanović, Z., op. cit., str. 507.

⁵ Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2005). Krivično pravo sa osnovana privrednoprestupnog i prekršajnog prava, Beograd, „Projuris“.

graniče sa krivičnim delom razbojništva, gde je primenjen izvestan blaži stepen prinude, ali se ipak ne radi o sili ili pretnji u smislu tog krivičnog dela.⁶

Poznati su primeri iz sudske prakse:

- kada dvojica optuženih u vozilu kojim je upravljao jedan od njih, a drugi koji je sedeo na sedištu do njega kroz otvoren prozor istrgne tašnu sa ramena prolaznice, nakon čega su se povećavši brzinu udaljili⁷;
- kada izvršilac sa motora u pokretu oštećenom istrgne putnu torbu⁸;
- kada je izvršilac silom oštećenom izvukao ruku iz džepa sa novčanikom, a potom mu iz ruke istrgao novčanik, smatra se da postoji krađa izvršena na drzak način, a ne razbojništvo.⁹

Prof. Zoran Stojanović ističe da se često uzima da je krađa izvršena na drzak način onda kada je stvar oduzeta od oštećenog dok spava (VSS, Kž. I-2066/75, ili VSS Kž. 1042/87). On smatra da se u načelu može prihvati podvođenje ovih situacija pod pojmom naročito drske krađe od strane sudske prakse, s tim kod situacije kada je upotrebljena određena forma prinude, postoji problem razgraničenja sa krivičnim delom razbojništva i nije sigurno da se u svim slučajevima to razgraničenje u praksi vrši na odgovarajući način. I krađa za vreme dok žrtva spava, trebalo bi da bude praćena još nekom dodatnom okolnošću da bi se smatralo da je izvršena na naročito drzak način.

Inače, postoje i specifične situacije u kojima sudska praksa uzima da je krađa izvršena na naročito drzak način. Na primer, u jednom slučaju (mada se i tu pojavio problem razgraničenja sa razbojništvom) uzeto je da je krađa izvršena na naročito drzak način kada je izvršilac posle izvršenog krivičnog dela silovanja, kada je prestala primena sile ili pretnje, od žrtve oduzeo bundu oštećene.¹⁰

4. PRIMERI IZ PRAKSE

U ovom radu navećemo nekoliko primera iz prakse kriminalističke policije u Novom Sadu.

Polijski službenici Policijske uprave u Novom Sadu su utvrdili da postoje osnovi sumnje da je lice muškog pola P.A., staro 24 godine, u periodu od 23.08.2010. do 15.11.2010. godine u Novom Sadu izvršilo 20 krivičnih dela teška krađa iz čl. 204. st. 1. tač. 3. KZ. Mesta izvršenja ovog krivičnog dela su bila u blizini svih pijaca u Novom Sadu (Liman, Detelinara, Novom naselje, Satelit), na ulici, trotoaru, kao i dvorišta stambenih zgrada, na ulazu u stambenu zgradu, na stepeništima, holovima zgrada, ispred lifta u

⁶ Stojanović, Z., op. cit., str. 507.

⁷ Presuda Okružnog suda u Beogradu br. 1530/04, Citirano prema Stojanović, Z., op. cit. str. 507.

⁸ Presuda Okružnog suda u Beogradu, Kž. br. 2881/86, Citirano prema Stojanović, Z., op. cit., str. 507.

⁹ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Beograd, Kž. I-1871/74, Citirano prema Stojanović, Z., op. cit., str. 508.

¹⁰ Stojanović, Z., op. cit., str. 508, (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž. br. 112/86).

sambenoj zgradi i nakon izlaska iz lifta, ispred stana... U svim slučajevim oštećene ovim krivičnim delom su bile žene (po godinama starije, majke sa malim detetom, koje su se vraćale sa pijace ili iz kupovine ili su im bile obe ruke zauzete...). Od njih je izvršilac oduzimao zlatni nakit (razne lančiće sa ili bez medaljona i zlatne ogrlice sa ili bez medaljon). Pre izvršenja krivičnog dela birao je žrtve, tako što ih je opservirao, prilazio im s leđa, munjevito rukom je uhvatio za lančić, povukao ga i strgao sa vrata, a potom se trčeći udaljio sa lica mesta. Ponekada bi sa oštećenom započinjao razgovor. Raspitivao se gde se nalazi broj neke stambene zgrade ili neki stan u zgradu, pa je tako iskoristivši nepažnju oštećene otrgnuo lančić ili ogrlicu sa njenog vrata.

Ovaj izvršilac je 02.11.2010. godine na Detelinari, u ulici Omladinskog pokreta, ispred broja 10, nakon kraćeg zadržavanja u blizini prolaznice koja je čučala pokraj kolica s detetom, pošao za oštećenom koja se kretala ka ulaznim vratima zgrade u kojoj živi. Dok je ona otvarala ulazna vrata zgrade, on je prišao i pitao da li u zgradi stanuje lice po prezimenu Nikolić. Kada se oštećena okrenula prema njemu i odgovorila da joj to lice nije poznato, izvršilac je uhvatio lančić i otrgnuo ga, nakon čega je pobegao u pravcu glavne međugradske autobuske stanice.

Da bi bio uverljiviji ponekada bi uzimao papir sa koga bi navodno čitao ime porodice koju traži. Neka od ovih krivičnih dela je izvršio u saučesništvu sa svojom prijateljicom. Dana, 11.10.2010. godine oko 19,45 časova na Bulevaru oslobođenja br. 115, sa oštećenom je zajedno ušao u stambenu zgradu, a potom i u lift. Pitao je oštećenu na koji sprat ide. Pošto mu je saopštila da ide na jedanaesti, upitala ga je na koji sprat on ide. Odgovorio je: „Ja idem na sedmi ili osmi, uvek zaboravim na koji idem, ajde pritisnite deseti!“ Po dolasku lifta na deseti sprat, izašao je. Za to vreme njegova saučesnica R.T. je trčeći dospela na jedanaesti sprat i u momentu kada je oštećena prolazila hodnikom ka vratima svog stana, uhvatila je za lančić, više puta povlačeći ka sebi otgnula, a zatim odgurnula od sebe. Zbog toga je oštećena pala na pod hodnika, a R.T. je otrčala niz stepenište.

Prilikom saslušanja u policiji osumnjičeni je u prisustvu branioca izjavio da se našao na ulici, bez sredstava za život, da spava u napuštenom autobusu i da preživljava tako što napada žene po Novom Sadu. Od njih je otimao zlatni nakit koji je prodavao u zlatarama i tako dolazio do novca. Za gram zlata dobijao je 1.100 do 1.200 dinara. Svih 20 krivičnih dela je priznao i detaljno je objasnio mesto, vreme, način izvršenja, kao i ostale elemente bića krivičnog dela. Rekao je da se kaje, da hoće da završi sa kriminalnom aktivnošću i vrati se normalnom životu.

Jedan heroinski zavisnik, star 34 godine, je u periodu od 22.03.2010. do 30.04.2010. godine u Novom Sadu, da bi došao do novca za kupovinu opojnih sredstava *izvršio 10 krađa na naročito opasan ili naročito držak način*. Karakteristično je da su mesta izvršenja ovog krivičnog dela bila ispred šaltera u poštama i u jednom slučaju ispred bankomata. I ovde su u svim slučajevima oštećene bile žene koje su u ruci držale novac radi uplate ili im je oduzimao novac nakon isplate sa radnog pulta pre nego što su ga oštećene uzele. U jednom slučaju je žena držala bebu u ruci i otvoren novčanik. Jednom prilikom je poštanska službenica bila pribranija i sprečila da isti dovrši krivično delo, nakon čega je pobegao iz pošte. Zabeleženo

je i kada ga je muškarac srednjih godina u pošti na Satelitu pokušao da spreči da izade iz pošte, u čemu nije uspeo, pa je on pobegao. Interesantno je napomenuti da je isti, nakon što je video svoju fotografiju u časopisu „Alo“, odlučio da se sam prijavи, što je i učinio odlazeći u policijsku stanicu. U prisustvu branioca saslušan je u policiji, gde je u potpunosti priznao sva krivična dela.

Ne retko se za izvršenje ovog krivičnog dela koristi prevozno sredstvo: automobil, motocikl ili bicikl. U ovim slučajevima pored pribavljanja protivpravne imovinske koristi izvršioci žrtvama nanose i telesne povrede. Policijski službenici PU u Novom Sadu su utvrdili da postoje osnovi sumnje da je K.S., star 28 godina, u periodu od 30.04.2010. do 24.05.2010. godine u Novom Sadu *izvršio 7 krivičnih dela krađe na naročito opasan ili naročito drzak način*. Samo u jednom slučaju žrtva ovog krivičnog dela bio je muškarac, dok su u svim ostalim slučajevima to bile žene. Ovde je karakterističan način izvršenja krivičnog dela. Izvršilac je vozeći bicikl, uočavao žrtvu, zapazio da ista nosi torbu, torbicu, novčanik ili mobilni telefon, prilazio s leđa, oduzimao stvari i nastavljao vožnju na biciklu. Ovo mu nije uvek lako polazilo za rukom. Nekada je uspevao da istrgne samo novčanik, a ne i mobilni telefon. Neke žrtve su bile i hrabre pa su trčale za njim u nameri da ga uhvate. Uglavnom je uzimao novac, dok je ostalo odbacivao. U jednom slučaju je stavio kamen u tašnu i bacio u Dunav.

Kod ovog krivičnog dela pojavljuje se problem dokazivanja. Pošto izvršilac žrtvi prilazi s leđa, ona nije u mogućnosti da ga uoči i upamti njegov izgled. Nije u mogućnosti da da lični opis izvršioca, a pogotovo nije moguće izvršiti istražnu radnju prepoznavanje lica. Na ovom mestu navećemo jedan primer iz prakse gde je oštećeni muškarac sa stopostotnom sigurnošću prepoznao lice koje mu je otrglo lanac sa vrata. Oštećeni je razgovarao sa izvršiocem, zapamlio mu izgled lica, kojom prilikom je primetio da ima i dve tetovaže na desnoj ruci. Pre nego što je izvršeno krivično delo oni su razgovarali o tetovažama. Tada je oštećeni rukom podigao rukav od majice izvršioca i zapazio da ima dve tetovaže.

Kod ovog krivičnog dela izvršilac je primetio oštećenog koji mu je išao u susret noseći u rukama kese i obavljajući razgovor putem mobilnog telefona. Sačekao ga je pretećim glasom i upitao: „Šta me gledaš?“ Oštećeni je prošao pored izvršioca uplašen, odgovorio da ne gleda u njega i nastavio dalje kretanje. Izvršilac je uočio o njegovom vratu ogrlicu i pošao za njim. Pridružio mu se, objašnjavajući da je u pitanju bila šala i sve vreme birao pogodan trenutak kako bi mu otrgao ogrlicu. U toj nameri, tokom kretanja svojom desnom rukom je obgrlio oštećenog u predelu ramena rekavši mu: „Kako imaš lep lančić“ i posle nekoliko sekundi, hvatajući rukom i povlačeći ka sebi, otrgnuo ogrlicu i pobegao.

Kada je žrtva muškarac, onda je učinioci ovog krivičnog dela „odrađuju“ u paru, kao saizvršioci. Iz prakse je poznat primer da su dva izvršioca dana 19.07.2010. godine oko 22,30 časova igrajući rulet u kazinu „Gaja“ na Bulevaru oslobođenja u Novom Sadu primetili oštećenog koji na vratu ima lančić. Po završetku igre, oštećeni je izašao napolje, gde ga je jedan od izvršilaca zaustavio i pitao odakle je. Drugi izvršilac je iskoristio zatečenost oštećenog pitanjem, s leđa mu prišao i jednim pokretom ruke otrgnuo lančić sa vrata. Nakon toga je pobegao.

5. UMESTO ZAKLJUČKA

Kao što krivična dela protiv imovine čine više od polovine od ukupnog broja izvršenih krivičnih dela, tako su teške krađe najbrojnija krivična dela u oblasti imovinskih delikata. Teška krađa je poseban, kvalifikovani oblik krađe. Kod *teške krađe učinjene na naročito opasan ili naročito drzak način* u pitanju su dve različite okolnosti vezane za način izvršenja. Reč je o krađama koje po intenzitetu ispoljene drskosti i stvorene opasnosti prevazilaze u znatnoj meri ono što se u ovom pogledu redovno ispoljava pri vršenju krađe. *Krađa je izvršena na naročito opasan način* kad je njenim izvršenjem stvorena ili je mogla biti stvorena opasnost za život, zdravlje ili telesni integritet ljudi ili za imovinu lica kojem se stvar oduzima ili nekog drugog lica. *Krađa na naročito drzak* način postoji onda kada je izvršena na takav način da prelazi uobičajenu drskost koja po pravilu postoji kod krađe. Zakon traži da je reč o naročitoj drskosti, onoj koja prevazilazi redovnu upornost ili bezobzirnost koja se ispoljava u vršenju krađa. Drskost u izvršenju krađe je izražena u posebnoj odlučnosti, upornosti i bezobzirnosti učinioca u njenom vršenju, njegovu spremnost da uz veliki rizik izvrši delo ili da iskoristi situaciju kad se najmanje očekuje da bi se mogla izvršiti krađa. Ovo krivično delo spada u delikte s elementima fizičkog nasilja, gde je fizička sila i pretnja prema žrtvi osnov metoda i sredstava izvršenja. Ovde je naročito izražena profesionalizacija u vršenju krivičnog dela, a izvršioci su najčešće i povratnici. To su potvrdili i rezultati istraživanja, iz kojih se vidi da je u relativno kratkom vremenskom periodu jedan izvršilac izvršio dvadeset, drugi deset, treći sedam, a četvrti dva krivična dela.

6. LITERATURA

1. Bošković, M. (2005). Kriminalistička metodika, Beograd, Policijska akademija.
2. Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2005). Krivično pravo sa osnovana privrednoprestupnog i prekršajnog prava, Beograd, „Projuris“.
3. Lazarević, LJ. (2000). Krivično pravo, posebni deo, X izmenjeno izdanje, Beograd, Savremena administracija.
4. Krivični zakonik Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“ br. 85/05, 88/05, 107/05 i 72/09.
5. Presude Okružnog suda u Beogradu.
6. Presude Vrhovnog suda Srbije.
7. Stojanović, Z. (2009). Komentar Krivičnog zakonika, Treće dopunjeno izdanje, Beograd, Službeni glasnik.
8. Stojanović, Z., Perić, O. (2006). Krivično pravo, posebni deo, XI izdanje, Beograd, Pravna knjiga.

GRAND THEFT EXECUTED ON PARTICULARLY DANGEROUS OR BRAZEN MANNER

Milos Markovic

Apstract: The offenses against property dominated in overall crime, both in our country and in the world. They are the largest in terms of volume of offenses. In this area are the most numerous offenses of aggravated theft. The paper discusses the serious offense larceny is committed in a particularly dangerous or particularly brazen manner. This crime is one of the offenses involving physical violence, where physical force and the threat to the victim based on the method and means of enforcement.

To ordinary thefts morphed into grand theft executed in a particularly dangerous or brazen manner in particular it is necessary that there is a qualifying circumstances - the method of execution theft. It is about the theft that arrogance manifested by the intensity and created danger overcome to a considerable extent, what is in this regard regularly exhibit in carrying out theft. Dashing in the commission of theft is expressed in a special determination, tenacity and ruthlessness in her classroom performance, along with his willingness to perform high risk work or to take advantage of the situation when they are least expected to be able to carry out robberies. The law requires that the question of outstanding audacity, one that goes beyond the regular persistence or recklessness which is demonstrated in the performance of stealing.

This paper presents the results of research related to this form of larceny made in course of 2010. in the area of Novi Sad. A sample of 39 reported crimes. The ill treatment has been found to make these crimes suspect faces five. It is a professional delinquents and recidivists.

Key words: *theft, aggravated larceny, danger, arrogance, ruthlessness.*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILNIČKI KRIMINALITET NA JAVNIM SKUPOVIMA U REPUBLICI SRBIJI

- pojavni oblici i mere državnih organa -

Vojin Pilipović

Fakultet za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“ Novi Sad

Abstract: Procesi ukupnih društvenih reformi u Republici Srbiji, zahtevaju daleko veću pažnju u razvijanju i negovanju bezbednosne kulture, među svim članovima društva, gde posebno mesto imaju mladi. Zaštita lične bezbednosti svih građana na javnim mestima, pa tako i na javnim skupovima, gde se u poslednje vreme ispoljavaju veoma različiti oblici nasilja, treba da bude jedno od značajnijih pitanja, kojem se mora posvetiti veća pažnja u okviru reforme sistema bezbednosti i bezbednosnih službi u Republici Srbiji. Kada je u pitanju bezbednost pojedinca, zajednice i države, u strateškom opredeljenju MUP-a, tome se pridaje veoma važna pažnja. Postojeća normativno-pravna regulativa u ovoj oblasti, dakle u zaštiti ličnih prava i sloboda svakog građanina, daje dovoljne pravne instrumente za postupanje subjekata državnog sektora bezbednosti. Ali, u praktičnom ostvarivanju, tj. zaštiti ljudskih prava i sloboda na javnim skupovima, ima dosta problema, tako da država Srbija mora potpunim obezbeđivanjem ove važne oblasti, da ostvari svoju osnovnu ustavnu funkciju, i tako „položi“ ispit pred svim svojim građanima.

Ključne reči: država / bezbednost / kriminalitet / javni skup /mere zaštite

UVODNE NAPOMENE

Procesi unapređenja društvenog sistema vrednosti i odgovornosti u svim društвима, pa tako i u Srbiji, zavise i od uspeшности u borbi protiv svih vidova kriminaliteta, a isto tako i nasilničkog kriminaliteta. *Nasilje*¹ se ispoljava u različitim oblicima, najčešće upotrebom fizičke sile, s ciljem nanošenja fizičkih povreda ili ponižavanja. Poznato je, da je čovek od svog nastanka, pribegavao nasilju na različite načine. To su razne grupe ili pojedinci, koji

¹ Reč *nasilje* vodi poreklo od reči *sila*, što u suštini znači neovlašćeno povređivanje ljudi ili nanošenje štete imovini. Znači, nasilje je delovanje, a sila je sredstvo sa kojim se nanosi određena povreda ili šteta. Svako nasilje je društveno neprihvatljivo i na određen način sankcionisano, Klastr Pjer, Arheologija nasilja: *Rat u primitivnim društвима*, Novi sad, Studentski kulturni centar, 2004. str. 67.

zbog političkih, ideoloških, religijskih, socijalnih ili drugih suprotstavljenih interesa, pokušavaju da izraze svoje neslaganje ili protest, što dovodi do većih konflikata i težih posledica. Pored ovoga, nasilje je prisutno i u odnosima među državama, kada poprima oblike međusobnih sukoba, odnosno ratova, što je regulisano međunarodnim dokumentima (međunarodno ratno i humanitarno pravo). Pored fizičkog nasilja, koje se najčešće javlja, postoji još i *psihičko* (verbalno) *nasilje*, koje izaziva jake emocije i nanosi psihičke posledice drugim licima. Ima više različitih kriterijuma, prema kojima se razlikuje nasilničko ponašanje jednog lica ili grupe prema drugom licu ili grupi. Tako imamo *seksualno nasilje*, koje često ima za posledicu fizičku povredu, duševni bol i neželjeni seksualni čin. *Političko nasilje* može da se ispoljava u odnosima među grupama, političkim strankama ili sličnim organizacijama, s jedne strane i državnih organa ili institucija s druge strane. *Porodično nasilje* nastaje i ispoljava se među članovima porodice, dok je *vršnjačko nasilje* u poslednje vreme je sve više prisutno među mladima. Na javnim skupovima, gde su posebno interesantni sportski susreti na sportskim stadionima i u sportskim halama, ispoljavanje nasilja, kao fizičkog, verbalnog ili oružanog delovanja, sve više poprima karakter organizovanog kriminalnog ponašanja.

Osim nesumnjive političke volje i snažne podrške nadležnih društvenih institucija, javnog mnjenja, kao i nakon normativne dogradnje pravnog sistema, nužne su i brojne preventivne mere u sprečavanju nasilja. Važnu ulogu imaju vaspitno-obrazovni sistem, široka medijska i politička podrška, kao i stalna edukacija i osposobljavanje specijalizovanih organa i stručnih službi. Saradnja policije sa drugim državnim organima, kao i sa brojnim nevladinim organizacijama, obezbeđuje očuvanje stabilnog javnog reda, a bezbednost građana staviti u fokus, pri čemu se uvažavaju različite potrebe društvenih grupa i zajednice u celini.

1. PRAVNI OKVIR ZA ZAŠTITU JAVNIH SKUPOVA

„MIRNO OKUPLJANJE GRAĐANA JE SLOBODNO...“

Član 54. Ustava Republike Srbije

Prema važećem *Zakonu o okupljanju građana* (članovi 3-7), za održavanje reda na javnom skupu odgovoran je sazivač (organizator) javnog skupa. *Sazivač javnog skupa* je dužan da blagovremeno prijavi javni skup nadležnoj *policajskoj upravi*, prema mestu održavanja, najkasnije 48 č. pre početka, odnosno 5 dana, ako se javni skup organizuje u pokretu. Takođe, sazivač je dužan da organizuje redarsku službu, koja je u funkciji lične bezbednosti učesnika javnog skupa i drugih građana koji se tu zateknu ili su slučajni prolaznici, odnosno znatiželjni posmatrači.

Policija u okviru redovnih poslova i zadataka obezbeđuje *javne skupove*, ličnosti, organe, objekte i prostore² i dužna je da zaštitи *javni red i mir, slobodu i živote građana*, kao učesnike javnog skupa, ali i *ustavni i pravni* poredak. Pri tome treba uvek imati u vidu cilj

² Zakon o policiji, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 101/05., član 10. tač. 7.

okupljanja, prostor, vreme trajanja skupa, broj prisutnih građana, emocije koje ispoljavaju, kao i druge elemente koji mogu uticati na ličnu bezbednost prisutnih građana i bezbednost imovine.

Na protestnim skupovima građana, koji moraju biti prijavljeni, takođe može doći do ugrožavanja lične bezbednosti učesnika javnog skupa ili drugih građana. Neprijavljene skupove nadležni organ (policija) može zabraniti, ako postoji opasnost za ometanje javnog saobraćaja, ugrožavanje zdravlja, javnog morala ili bezbednosti ljudi i imovine.³ Službena lica nadležnih organa (policajci, službenici, komunalni policajci i dr.) zaštićeni su u obezbeđivanju javnog skupa.⁴

Pored ovih mera i aktivnosti, u toku održavanja javnog reda na javnim skupovima, policija preduzima i mere na bezbednom odvijanju saobraćaja, obezbeđenju određenih ličnosti i objekata, protivdiverzije mere i mere protivpožarne zaštite, kao i druge mere.⁵ **Saobraćajno obezbeđenje** obuhvata niz mera i radnji koje imaju za cilj da se obezbede svi učesnici i spreči zagušenje saobraćaja, a **pregled prostora, objekata i protivteroristički pregledi**, se preduzimaju s ciljem, predupređenja ili eliminisanja opasnosti koje mogu nastati u slučaju namernog podmetanja požara ili terorističkih akata, kada može biti ugrožena lična bezbednost učesnika javnog ili imovina u većem obimu. Tom prilikom policija koristi specijalne tehničke uređaje i sredstva za otkrivanje (detekciju) i uništenje eksplozivnih i drugih opasnih i zapaljivih materija. Takođe, policija je ovlašćena i da *snima javni skup*, što je sa aspekta prevencije i policijskog opserviranja efikasno u cilju otkrivanja i dokumentovanja

1.1. Pojam i vrste javnog skupa

Javni skup⁶ je sazivanje i održavanje zbora ili drugog skupa na za to primerenom prostoru. Prostor primeren za javni skup je onaj prostor, koji je pogodan za okupljanje većeg broja lica, čiji broj i identitet nisu unapred određeni. Prostor za održavanje javnog skupa može biti i prostor na kome se odvija javni saobraćaj, ali kad je to moguće obezbediti dodatnim merama nadležnih organa.

U zavisnosti od cilja okupljanja i prema strukturi većeg broja prisutnih, javne skupove možemo podeliti na sledeće:

- omladinske (učeničke i studentske);
- radničke (štrajkovi, protesti i skupovi podrške)
- građanske (verske i političke),
- stranačke (izborne, protestne i skupove podrške),
- sportske, i
- kulturne.

³ Zakon o okupljanju građana, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 52/92, član 11.

⁴ U Krivičnom zakoniku Republike Srbije „, Službeni glasnik Republike Srbije,“ broj 85/05, propisano je više krivičnih dela kojima se štite ovlašćena lica od kojih su značajnija: **teško ubistvo (član 114); sprečavanje ili napad na službeno lice u vršenju službene radnje (članovi 322. i 323.); učestvovanje u grupi koja spreči službeno lice u vršenju službene radnje (član 324); napad na vojno lice u vršenju vojne službe (član 404);**

⁵ Zakon o policiji, član 10. st 1. tač. 1, 2 i 6; član 30, st. 1 tač. 5. 8. 9. i 14. i drugi

⁶ Zakon o okupljanju građana, član 2.

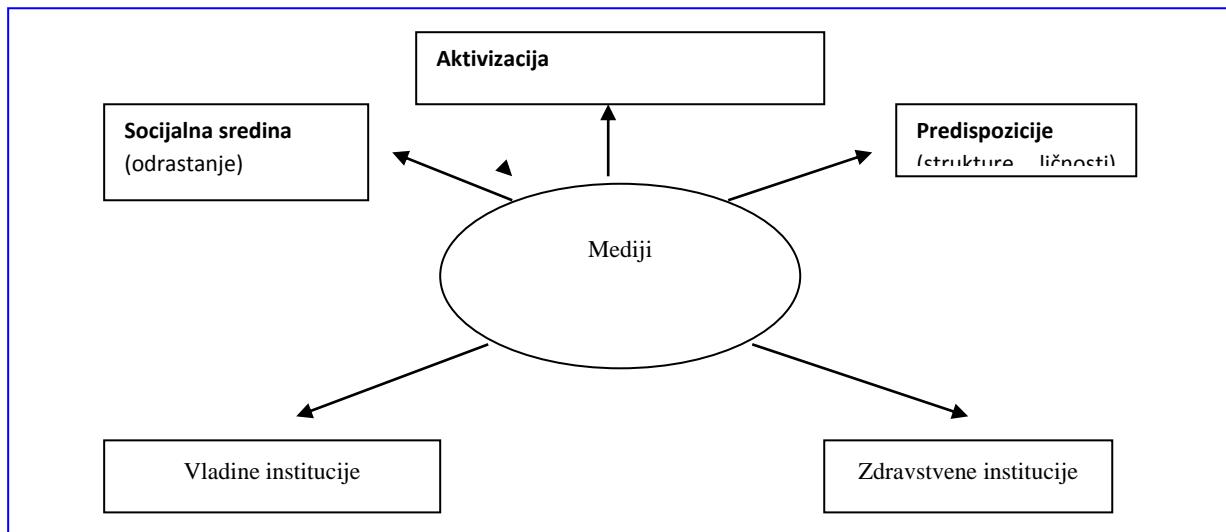
Takođe, postoje javni skupovi na kojima se izražava veliko jedinstvo i podrška državnom ili političkom rukovodstvu, kao i obeležavanje značajnih istorijskih ili kulturnih događaja, gde je prisutan veliki broj ljudi, koje možemo nazvati narodni mitinzi⁷, ili opštenarodno veselje. Sa aspekta bezbednosti, dakle, postojanja realnih rizika i mogućih posledica za učesnike javnog skupa, javne skupove možemo posmatrati kao *mirne* i *nemirne* (nasilničke), koje treba procenjivati sa više aspekata. Kod mirnih javnih okupljanja, nema većih bezbednosnih problema, izuzev obezbeđenja potrebnog prostora, javnog saobraćaja i komunalnog reda. Nemirne skupove građana ili proteste, treba sagledavati u više dimenzija, gde su značajna sledeća pitanja: *ko je organizator; koji je cilj; kakvi oblici ispoljavanja nasilja se očekuju; da li ima podrške i od koga; uticaj javnog mnjenja, medija i druga pitanja*, o čemu će biti više reči u narednom izlaganju.

1.2. Subjekti u zaštiti javnog skupa

Bezbednost i sigurnost svakog građanina, učesnika na javnom skupu, kao i obezbeđenje imovine (objekata i prostora) je osnovni preduslov i obaveza svih državnih organa i ostalih subjekata. Kada su u pitanju državni organi, odnosno obaveza države, da ostvari zaštitu sloboda i prava građana, a tako i pravo na *slobodu okupljanja* (član 54. Ustava Republike Srbije), tu se podrazumevaju sledeći državni organi ili subjekti (*šema broj I.*) i to:

- sud za prekršaje;
- osnovni sud;
- javno tužilaštvo;
- MUP (policija); i
- zaštitnik građana.

Šema 1. Subjekti u zaštiti javnih skupova

⁷ U Republici Srbiji je u periodu od oktobra 1988. godine do juna 1992. godine održano 117 javnih skupova (mitinga) na kojima je izražavana široka narodna podrška merama i aktivnostima rukovodstva Republike Srbije, gde je bilo prisutno više desetina ili stotina hiljada ljudi, od kojih su značajniji: skup na Gazimestanu, prisutno oko 1.200 000 ljudi; i skup u Beogradu, na Ušću oko 1.600 000 ljudi; i u Sremskim Karlovcima oko 200.000 i drugi.

Sudovi (sud za prekršaje i osnovni sud) kao jedinstvena sudska vlast na teritoriji Republike Srbije, u samostalnom i nezavisnom radu, raspravljaju i donose odluke (presude) po zahtevu tužilaštva, odnosno prijavi policije, kojima se direktno utiče na nasilno ponašanje pojedinaca ili grupe na javnim skupovima. Izricanjem sankcija i njihovim izvršavanjem, sprečavaju se nasilnički akti, tako da se daje značajan doprinos na generalnom planu prevencije krivičnih dela sa elementima nasilja, odnosno prekršaja nasilničkog karaktera na javnim skupovima.

Javno tužilaštvo kao samostalan državni organ, goni učinioce krivičnih i drugih kažnjivih dela, zahtevajući adekvatne (odmerene) kazne, srazmerne težini učinjenog krivičnog dela. Na taj način se preventivno deluje na ostale gađane, koji imaju namjeru ili bi preduzimali pojedine akcije nasilničkog ponašanja.

Policija, kao deo snaga MUP-a, obezbeđuje ličnu sigurnost građana i imovinu na javnim skupovima, i ovlašćena je da, u slučaju potrebe, u skladu sa zakonom, primenjuje silu i druge represivne mere u cilju zaštite *slobode i života* građana, na javnik skupovima. Policija je u tom smislu snabdevena značajnim ovlašćenjima⁸, a isto tako je opremljena i osposobljena da može sprečavati nerede, ali tada policijska intervencija mora biti *pravovremena, efikasna i celishodna*, i sa što manje primene sile, ukoliko je to moguće. Takođe, policija mora dobro poznavati fenomen mase i ponašanje mase, grupa i pojedinaca u masi, kao i druge faktore, o čemu će biti reči u kasnijem izlaganju.

Zaštitnik građana, kao nezavisni državni organ, može u obavljanju svoje funkcije, dati svoj doprinos u zaštiti prava građana, pa tako i zaštiti prava na okupljanje, kao i u kontroli rada organa državne uprave.

Pored navedenih organa, odnosno subjekata u zaštiti javnih skupova, u Srbiji postoje brojne **privatne agencije za FTO**, registrovane u skladu sa propisima. Ove agencije su članice Udruženja za fizičko-tehničko obezbeđenje u okviru grupacija u privrednoj komori Srbije (PKS). Komercijalizacija sektora bezbednosti je dovela do stvaranja novog tržišta, gde se u poslednje vreme pružaju specijalizovane usluge bezbednosne zaštite. Tu se pre svega misli na sledeće aktivnosti:

- obezbeđenje lica i imovine na javnom skupu;
- fizičko-tehnička zaštita objekata;
- sprečavanje nastanka potencijalnih opasnosti i protivpravnih radnji;
- sprečavanje narušavanja reda na prostorima i objektima javnog sklupa;
- protiv-diverziona, protiv-požarna i preventivno-tehnička zaštita; i
- obezbeđenje specijalnih transporta.

Ove agencije se angažuju na zahtev sazivača (organizatora) javnog skupa, tako da kao *redarske službe*, koje organizator javnog skupa mora da obezbedi u skladu sa zakonom, mogu dati značajan doprinos u obezbeđenju javnog skupa.

---

⁸ Zakon o policiji, u članu 30. predviđena su brojna ovlašćenja, od kojih su značajna za zaštitu javnih skupova: *upozorenje i naređenje; provera i utvrđivanje identiteta; pozivanje; dovodenje; zadržavanje i privremeno ograničenje slobode kretanja; privremeno oduzimanje predmeta; snimanje na javnim mestima; upotreba sredstava prinude i dr.*

2. OBLICI ISPOLJAVANJA NASILJA NA JAVNIM SKUPOVIMA

Javni red ili javni poredak, na javnom skupu, kako ga možemo shvatiti u širem značenju, predstavlja stanje slobodnih, usklađenih i međusobno uslovljenih zajedničkih interesa građana. To se ostvaruje planskim, osmišljenim i na zakonu zasnovanim pravima pojedinaca i zajednice, da bez posebnih ograničenja uživaju sva ustavom i drugim propisima zagarantovana ljudska prava i slobode.

Mir i bezbednost javnog skupa, ovde možemo shvatiti kao *pravnu i duhovnu* kategoriju. U pravnom smislu, mir znači odsustvo nemira, odnosno nereda, dok u duhovnom smislu to može podrazumevati sociopsihološku sigurnost ili zadovoljstvo građana stanjem reda i discipline, odnosno ostvareno ponašanje pojedinaca u skladu sa zakonom ili potpuno spokojstvo građana. Održavanje javnog reda od strane policije, podrazumeva prava jedne skupine ljudi da se koriste svojim zakonskim pravima i slobodama, bez ugrožavanja prava drugih, uz istovremeno obezbeđivanje da svi poštuju zakon.

2.1. Krivična dela sa elementima nasilja

Nasilje ili *nasilničko ponašanje* na javnim skupovima gde je prisutno više građana, kao specifičan vid ispoljavanja drskosti i bezobzirnosti u protivpravnoj primeni fizičke i druge sile (opasni predmeti, vatreno oružje i sl.) prema drugim licima, sve više postaje *društvena svakodnevница*.⁹ Ono se često manifestuje na javnim mestima, zatim otvorenim sportskim, a isto tako i u zatvorenim sportskim objektima, kada kao posledica nastaju telesne povrede¹⁰.

Različiti oblici nasilja koje se ispoljava na javnim skupovima poprimaju obeležja krivičnog dela a najčešća su: *teška (laka) telesna povreda, nasilničko ponašanje, učestvovanje u tući, ugrožavanje opasnim oruđem pri tući i svađi, izazivanje opšte opasnosti, ugrožavanje sigurnosti, sprečavanje javnog skupa, uništenje ili oštećenje tuđe stvari, drske krađe, nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija i dr.*

Kod ovih krivičnih dela nasilje je često dominantno sredstvo, a ispoljava se kao drsko ili ponekad svirepo ponašanje, gde može nastupiti i smrtna posledica¹¹. Takođe, sa ovim krivičnim delima, često su povezana i druga krivična dela, kao uvreda, kleveta, krađe, ugrožavanje javnog saobraćaja, sprečavanje ili napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti¹², zatim razbojničke krađe i razbojništva, uništenje ili oštećenje javnih uređaja i sl.

⁹ Bošković M.: Kriminologija, Pravni fakultet, Novi Sad, 2000., str. 265.

¹⁰ Prema podacima MUP-a Srbije u 2009.g. bilo je 43.632 sportskih skupova gde su povređena 192 lica, a u 2010. g. bilo je 44.748 (više za 1116) sportskih skupova, na kojima je povredeno 119 lica ili 40% manje. Broj intervencija policije na održavanju javnog reda i mira na ovim skupovima je bio skoro isti 110 u 2010., a 111 u 2009. godini.

¹¹ U Beogradu, u ugostiteljskom objektu, pre održavanja fudbalske utakmice od strane navijača bez ikakvog razloga i povoda, na smrt je pretučen francuski državljanin Taton Brice Sinclair Peter 2009. godine. Ovaj događaj nije bio direktno vezan za javni skup, ali je posedica teška i može se dovestu u dalju vezu sa ponašanjem navijača, koji su se okupljali da bi otišli na stadion.

¹² U 2009.g. registrovano je 40 krivičnih dela nad policijskim službenicima koji su obezbeđivali sportske događaje, dok je u 2010. godini bilo 23 što je smanjeno za polovicu. Takođe, znatan je broj i povređenih

Isto tako je bilo registrovanih napada i na sportske sudije¹³, što je posebno značajno sa aspekta bezbednosti, jer su napadi izvršeni na sudije koji su u statusu službenog lica.

Nasilničko ponašanje grupa i pojedinaca na javnom skupu često se izražava kao pojedinačno, ali češće i grupno iskazivanje „besa“ i „mržnje“ prema pojedinim merama (odlukama) nadležnih državnih organa (funkcionera) ili intervenciji policije. To su nasilničke akcije koje se najčešće ispoljavaju kao:

- verbalno nasilje (psovke, klevete i slične uvrede);
- bacanje (gađanje) različitim predmetima prema policiji;
- podmetanje požara i upotreba zapaljivih materija;
- postavljanje različitih prepreka (barikada) za ometanje prolaza;
- oštećenje vozila policije ili vozila u vlasništvu građana;
- napadi na predstavnike medija;
- napadi na policiju i
- upotreba vatrengog oružja.

Verbalno nasilje ne izaziva veće štetne posledice, izuzev psiholoških efekata, (dovikivanje, omaložavanje, ismevanje) kod lica prema kome su upućene. Cilj je izazivanje i provociranje pripadnika policije ili se traži, da se pojavi pred njima neko od predstavnika državnog organa, kako bi to sve bilo upućeno njemu.

Bacanje ili gađanje različitim predmetima nasilnici mogu izazvati teže (lakše) povrede pripadnika policije, prisutnih građana ili slučajnih prolaznika. To se čini najčešće bacanjem predmeta na ulici, sa krovova, prozora, nadvožnjaka, terasa i sl. a predmeti koje se upotrebljavaju su različiti kao: kamenice, flaše, stolice sa tribina, zapaljive baklje, improvizovane bombe i sl.

Podmetanje požara, postavljanje barikada, usmeravanje vozila na policiju, napadi na policiju i predstavnike medija, kao i upotreba oružja od strane nasilnika, predstavljaju teže oblike nasilničkog ponašanja, koje zahteva daleko više pažnje.

U bezbednosnim procenama, planirajući i preuzimanju svih zakonskih mera koje su adekvatne, za suzbijanje nasilja i uspostavljanje narušenog reda, moraju biti prisutni i drugi elementi (broj prisutnih, struktura mase, motivi i uzroci okupljanja, uticaj stranih faktora, podrška medija i dr.), o čemu će više biti reči u delu o procedurama i standardima, koje primenjuje policija u ovim slučajevima.

---

policijskih službenika u 2009.g. 45 dok je u 2010.g. bilo 16 policijskih službenika koji su zadobili povrede prilikom intervencija zbog narušavanja reda i mira na sportskim događajima.

¹³ U prošloj 2009.g. bilo je 75 registrovanih napada na sportske sudije, dok je u 2010.g. bilo 100 napada, što je povećanje za 25%, zbog čega policija i drugi državni organi moraju posvetiti više pažnje u zaštiti ovih lica.

2.2. Prekršaji nasilničkog karaktera

Prekršaji kao povrede javnog poretka, su takođe opasne i zabranjene radnje i kao takvi kažnjivi. Radi se o prekršajima¹⁴, koji mogu izazvati veću uznemirenost i narušiti mir i spokojstvo građana. Najšešći oblici narušavanja reda i mira na javnim skupovima su sledeći:

- svada ili vika;
- ugrožavanje sigurnosti;
- vredanje ili zloupotreba drugog,
- vršenje nasilja nad drugim;
- izazivanje tuče;
- učestvovanje u tući;
- neovlašćeno paljenje raketa ili drugog zapaljivog materijala; i
- pucanje iz vatrenog oružja.

Svadom ili vikom od strane grupe lica ili pojedinca, može da se narušava javni red i mir i ugrožava bezbednost drugog lica, i na taj način da se ispoljava verbalno nasilje, koje može da uznemiri prisutne građane na javnom skupu.

Teži oblik nasilničkog ponašanja je **ugrožavanje sigurnosti** drugog lica, pretnjom da će napasti život i telo tog lica ili njemu bliskog lica. Još teži oblik nasilničkog ponašanja, sa obeležjima prekršajnog dela, jeste **vredanje** ili **zloupotreba drugog** lica, kojim se takođe uznemiravaju građani.

Kao najteži oblik narušavanja javnog reda na javnom skupu, a ima obeležja prekršajnog dela, je **izazivanje na tuču** ili **učestvovanje u tući**, gde se ugrožava red i javni poredak i spokojstvo i duhovni mir pristunih građana. Ako se ovi prekršaji izvrše u grupi, tada poprimaju najteži oblik nasilja i kazna se isključivo određuje u danima zatvora.

Isto tako, se može nasilje na javnom skupu ispoljiti **neovlašćenim paljenjem** raketa ili drugog zapaljivog eksplozivnog materijala (petarde, baklje i sl.) ili **pucanjem iz vatrenog oružja**, koje može imati i teže posledice za javni red i uznemiravanje građana.

Štrajkovi, blokade puteva i železničkih saobrajnica, kao i drugi vidovi izražavanja nezadovoljstva¹⁵, motivisani socijalnim razlozima (neisplaćivanje plata, doprinosa, osiguranja i sl.), mogu dobiti i političke dimenzije. O tome nadležni državni organi, pre svega policija, moraju voditi računa i preuzimati sve raspoložive mere, kako bi učesnici takvih skupova bili bezbedni, a da se ne naruši javni red i mir ili da se prema njima ne upotrebi policijska prinuda.

Ovo su skupovi građana koji su homogeni i u pogledu **motiva, ciljeva i načina** izražavanja nezadovoljstva, mogu prerasti u građanske nemire širih razmara, što je veoma teško kontrolisati, posebno ako dobiju podršku pojedinih stranaka ili većeg broja građana.

---

¹⁴ Zakon o prekršajima „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 50/92 (sa izmenama i dopunama) članovi 1., 2., 6., i 7.

¹⁵ U Republici Srbiji u toku 2010.g. skoro svakodnevno je protestovalo više stotina građana, odnosno više preduzeća, izražavajući nezadovoljstvo potezima novih vlasnika i nezadovoljstvo merama, koje su preduzeli nadležni državni organi u prosecu privatizacije.

3. PROCEDURE I STANDARDI U POSTUPANJU POLICIJE

Od momenta kada se prijavi javni skup, policija je u stalnom kontaktu sa organizatorom javnog skupa. Tom prilikom se razmatraju svi značajni bezbednosni i drugi podaci za javni skup. Prijava mora da sadrži sve elemente, koji su značajni za bezbednosnu procenu, a posebno: *program i cilj javnog skupa, mesto i vreme održavanja i trajanje javnog skupa, broj i po mogućnosti struktura prisutnih lica, mere koje preduzima organizator, obaveštavanje organa lokalne uprave i dr.* Pored ovoga, policija razmatra i dogovara se o konkretnim merama, koje mora po zakonu da preduzme organizator javnog skupa, a to se posebno odnosi na: *redarsku službu, vatrogasne ekipe, ekipe hitne pomoći, komunalne službe,* prisustvo medija i dr. Takođe, policija obaveštava organizatora i može mu prezentovati, koje će neophodne mere da preduzme, na zaštitu svih učesnika na javnom skupu, kao i da se konsultuje o svim spornim pitanjima, koja se pojave pre, u toku trajanja i po završetku javnog skupa.

U slučaju nereda, koje izazovu pojedinci ili grupe pod dejstvom alkohola, usled navijačkih ili drugih ispoljenih stranačkih ili političkih strasti¹⁶, mogu guranjem, bacanjem opasnih ili zapaljivih predmeta, pucanjem iz vatrene oružja ili na drugi način, ugroziti bezbednost pripadnika policije ili bezbednost građana. Ovde policija ima dvojnu ulogu, najpre da *zaštitи prava* svih učesnika javnog skupa, a zatim da *obezbedи ličnu bezbednost* i ostalih građana, koji mogu biti ugroženi od strane „razjarenih“ pojedinaca ili grupa iz „protivničkog“ tabora, što se najčešće događa na fudbalskim i drugim sportskim utakmicama.

Zaštita važnih državnih i privrednih objekata, je od posebnog značaja u toku sprečavanja nereda ili pri narušavanju javnog reda i mira, naročito, ako je cilj izgrednika „zauzimanje“ ili napad na objekate¹⁷. U tim situacijama policija je dužna, da preduzme sve raspoložive zakonske mere da to spreči.

Prilikom intervencije, kada je narušen javni red i mir, a radi uspostavljanja javnog reda i mira, policija koristi **specijalnu** (zaštitnu) **opremu i sredstva prinude**, a najčešće: *fizičku snagu, službenu palicu, sredstva za vezivanje, specijalna vozila, službene konje, službene pse, uređaje za izbacivanje mlazeva vode i druga.* Sva ova sredstva i zaštitnu opremu, policija mora koristiti u skladu sa zakonom i humanim načelima postupanja, a uz puno poštovanje minimuma standarda čovečnosti.¹⁸ Dakle, policijska prinuda je dozvoljena, ali pod određenim uslovima i uz određena ograničenja, jer bi to, u suprotnom, bilo nezakonito ili nečovečno postupanje. Kod nezakonitih (neprijavljenih), ili nenasilnih skupova, policija se

¹⁶ Dana 10. oktobra 2010. godine u Beogradu tokom održavanja „Parade ponosa“ koja je okupila oko 1000 učesnika, došlo je do narušavanja javnog reda u većem obimu. Oko 5000 do 6000 lica, koja su bila protiv ovog skupa, a među kojima je bilo i oko 200 izgrednika, pokušali su da nasilno spreče održavanje skupa. Pripadnici policije su tom prilikom iskazali čvrstu odlučnost i profesionalizam u zaštiti prava svih građana na okupljanje. Tokom intervencije na zaštiti javnog reda i mira, povređena su 173 policajca (6 teške telesne povrede) i 31 građanin (5 teške telesne povrede), a među povređenima su i 2 strana državljana.

¹⁷ Prilikom održavanja veličanstvenog mitinga podrške pripadnicima srpske zajednice na Kosovu i Metohiji, a protiv nasilja koje je izkazano 17. marta 2004.g. okupilo se oko 500.000 ljudi u Beogradu. Nakon održavalja javnog skupa, više grupa sa oko 200 izgrednika, se odvojilo i napalo objekte ambasade SAD, Republike Hrvatske i Turske, kojom prilikom je život izgubilo jedno lice, a naneta je veća materijalna šteta.

¹⁸ Declaracion of Minimum Humanitarian Standards, MKCK, Internacionalna revija, br. 282, maj–jun 1991.

mora *uzdržati* od upotrebe sile, kada god je to moguće, odnosno ograničiti njenu korišćenje na apsolutni minimum.

Prilikom rasturanja nasilničkih skupova, *vatreno oružje* se može upotrebiti samo, kad je neposredno ugrožen život, ali i tada pod određenim uslovima (ne pucati prema masi ljudi, ne protiv maloletnika, i slično), jer može doći do ugrožavanja bezbednosti nedužnih ljudi.

*Hemijska sredstva*¹⁹ se ne smeju upotrebljavati u blizini dečjih i staračkih ustanova, bolnica, osnovnih škola i prometnih saobraćajnica i u blizini objekata sa lako zapaljivim materijama. Takođe, nije dozvoljena upotreba hemijskih sredstava prema licima, koja se nalaze u blizini eksplozivno-zapaljivih materija, na velikoj visini ili na sličnim mestima, gde bi mogao biti ugrožen život ljudi. Isto tako pri upotrebi hemijskih sredstava, policija vodi se računa i da li u masi ima više dece, žena u vidnom stanju trudnoće, starijih ili iznemoglih lica, kao i pravcu duvanja vetra i dr.

Službene konje i službene pse, kao i *specijalna vozila*, policija koristi samo protiv grupe lica, koja se protivpravno okupila i nasilnički ponaša, a koja se ne razide posle zakonitog naređenja²⁰. *Posebne vrste oružja i eksplozivna sredstva* nije dozvoljeno upotrebiti prema licima u masi.²¹

Protiv lica koja narušavaju javni red i mir ili ugrožavaju bezbednost drugih lica, policijski službenici, pored navedenih, primenjuju i druge mere: *dovode lica i zadržavaju ih u prostorijama ili privremeno ograničavaju njihovo kretanje; privremeno oduzimaju predmete prekršaja ili krivičnog dela; podnose krivične ili prekršajne prijave; predaju ih nadležnim organima*, čime ih na poseban način sprečavaju u daljem vršenju prekršajnih i krivičnih dela.

4. SPECIFIČNOSTI U ZAŠТИTI JAVNIH SKUPOVA

Tradicionalno shvatanje, da je samo policija odgovorna za stanje bezbednosti, odnosno za zaštitu javnog reda na javnim skupovima, u svetu je odavno napušteno. U Srbiji, će u narednom periodu, sve više dolaziti do izražaja, proces privatizacije bezbednosnih usluga. Privatne agencije za fizičko-tehničko obezbeđenje, mogu kvalitetno da pružaju usluge bezbednosne zaštite lica i imovine, kako u objektima, tako i na javnim skupovima.

Tu se podrazumevaju sledeće mere i aktivnosti: *obezbeđenje lica (učesnika) na javnom skupu; obezbeđenje VIP ličnosti, na mestu i u pokretu; fizičko-tehnička zaštita objekata; sprečavanje narušavanja reda i mira u objektima; bezbednost saobraćaja u prostoru i okolini važnih objekata; i protiv-diverziona, protiv-požarna i preventivno-tehnička zaštita.*

---

¹⁹ Zakon o policiji, član 98.

²⁰ Zakon o policiji, član 85. (Ovlašćeno službeno lice može izdati naređenje grupi lica da se razide, ako se grupa protivpravno okupila i ponaša se tako da izaziva nasilje. Za izdavanje ovog naređenja i upotrebu navedenih sredstava prinude, ovlašćen je **načelnik područne policijske uprave**)

²¹ Zakon o policiji, član 99. (O upotrebi ovog sredstva prinude odlučuje direktor policije uz saglasnost ministra)

Pored ovoga, za angažovanje policije i drugih subjekata (o čemu je bilo reči u podnaslovu 2.2.) u zaštiti javnih skupova, mora se poći i od sledećih specifičnosti, koje utiču na to, da jedna skupina ljudi preraste u masu²², a koje nisu karakteristične za sve skupove. Radi se o sledećim specifičnostima.

- mogućnost okupljanja većeg broja lica na manjem prostoru;
- cilj okupljanja, prostor, struktura mase, gustina mase, emocionalno uzbuđenje, usmerenost pažnje i zajedničke akcije učesnika javnog skupa;
- mogućnost izazivanja nereda od strane grupa i pojedinaca;
- uticaj vođa (kolovođa), i agitatora na ponašanje mase;
- moguće je ugrožavanje bezbednosti štićenih (određenih) ili VIP ličnosti;
- angažovanje većeg broja redara, komunalnih službi i dr.; kao i
- angažovanje većeg broja policijskih službenika, tehničke i specijalizovane opreme.

U zaštiti javnih skupova, odnosno u prikupljanju materijalnih dokaza, policija može da snima javni skup. Isto tako, može sprovoditi i preventivne mere, u skladu sa zakonskim ovlašćenjima, tako da pojedinim licima, ne dozvoli prisutvo određenom sportskom događaju, koji je proglašen za događaj visokog bezbednosnog rizika.

Takođe, policija je u zaštiti javnog reda na javnom skupu (sportskom događaju), ovlašćena, da preko organizatora (sportskih klubova) stupi u kontakt sa predstavnicima navijača, kontroliše mere zabrane točenja alkohola, zabrani unošenja opasnih predmeta, kao i druge mere u skladu sa zakonom.

5. ZAKLJUČNI STAVOVI

Pojava sve većeg i raznovrsnih oblika nasilja na javnim skupovima, mora se sagledavati iz više aspekata. Ono je sve više prisutno na društvenoj sceni, i zbog aktuelnosti, mora biti u fokusu interesovanja brojnih subjekata, među kojima značajan doprinos kako u sagledavanju uzroka, tako i u borbi protiv nasilja, mogu dati naučnici, posebno *psiholozi, pravnici, pedagozi, sociolozi, defektolozi* i drugi. Mora se poći i od stavova većine stručnjaka, da nasilje nije u ljudskoj prirodi, već da je ono posledica mnogobrojnih uzroka i kasnije steklih različitih osobina. Nemerljiv doprinos u sprečavanju nastajanja nasilja, itekako, mogu dati i porodica i škola. Takođe, državni organi, ustanove i druge institucije, koje se bave sprečavanjem, dakle, prevencijom nasilja, moraju voditi sveobuhvatnu zajedničku akciju, s osnovnim ciljem, da se ono spriči u samom nastajanju

---

²² Stajić Lj.: i Stevanović O.: (1995) *Gradanski neredi*, Policijska akademija, Beograd, str. 36-38.

6. LITERATURA

A. Knjige i udžbenici

1. Bošković, M. (2007), *Kriminologija*, Pravni fakultet, Novi Sad.
2. Vujaklija, M. (2004), *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd.
3. Podunavac, M. (1998), *Princip građanstva i poređak politike*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
4. Stajić, Lj. i Stevanović, O. (1995), *Građanski neredi*, Policijska akademija, Beograd.

B. Pravni propisi:

1. Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“ br. 83/06 i 98/06.
2. Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“ br. 85/05.
3. Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS“ br. 101/05.
4. Zakon o prekršajima, „Službeni glasnik RS“ br. 44/89, 21/90, 11/93, 20/93 i 55/04.
5. Zakon o okupljanju građana, „Službeni glasnik RS“ br. 52/92
6. Zakon o javnom redu i miru, „Službeni glasnik RS“ br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94.
7. Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama „Službeni glasnik RS“ br. 67/03 i 101/05
8. Zakon o zaštitniku građana, „Službeni glasnik RS“, br. 54/07.
9. Pravilnik o uslovima i načinu upotrebe sredstava prinude, „Službeni glasnik RS,“ br. 133/04.
10. Pravilnik o načinu obavljanja policijskih poslova, „Službeni glasnik RS,“ br. 22/07.
11. Uputstvo o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije 01 broj 2537/03.

Internet

1. <http://www.vlada.rs>.
2. <http://www.mup.sr.gov.yu>
3. <http://www.b92.net>
4. <http://www.rts.co.yu>
5. <http://www.rtv.pink>
6. <http://www.bgcentar.org.yu>
7. <http://www.gspns.co.yu>
8. <http://www.cctwp.co>

VIOLENT CRIME IN PUBLIC PRESENTATIONS IN SERBIA

- Forms and actions of state organs -

Vojin Pilipović

Faculty of Legal and Business Studies "Dr. Lazar Vrkatić" Novi Sad

Abstract: The processes of general social reform in the Republic of Serbia, require far greater attention in developing and fostering safety culture among all members of society, where young people have a special place. The protection of personal security of all citizens in public places, including public meetings, where the recently developed highly diverse forms of violence, should be one of the important questions, which must be given more attention in the reform of the safety and security services in Republic of Serbia. When it comes to personal security, community and state, the strategic orientation of the MUP, it is very important given attention. The existing normative-legal regulation in this area, therefore the protection of individual rights and liberties of every citizen, gives sufficient legal instruments to act subjects the state security sector. But, in practical implementation, ie. protection of human rights and freedom of public gatherings, there are a lot of problems so that Serbia must complete the provision of this important field, to perform its basic constitutional function, and thus "pass" the exam in front of all its citizens.

Keywords: State / security / crime / public meeting / protection measures

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

UTICAJ MEDIJA NA EKSPANZIJU NASILNIČKOG KRIMINALITETA

Zdravko Skakavac, Tatjana Skakavac

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

Apstrakt: Poznato je da mediji igraju značajnu ulogu u procesu formiranja čoveka, bilo u pozitivnom ili negativnom pravcu. Oni u određenoj meri utiču na njegovo ponašanje, mišljenje i stavove. Nijedno društvo, pogotovo ovo u savremeno doba nezamislivo je i nefunkcionalno bez uticaja širokog spektra raznih vrsta izvora komunikacija i uticaja. Uticaj sredstava masovne komunikacije na kriminalitet uopšte, stalna je tema i predmet brojnih kriminoloških istraživanja i rasprava na naučnim skupovima. U ovom radu ukazaće se na uticaj medija na pojavu i ekspanziju novih fenomenoloških oblika nasilničkog kriminaliteta.

Ključne reči: masovni mediji, televizija, filmovi, štampa, nasilje, nasilnički kriminalitet, identifikacija, model, maloletnici.

1. UVODNE NAPOMENE

Poznato je da mediji igraju značajnu ulogu u procesu formiranja čoveka, bilo u pozitivnom ili negativnom pravcu. Pozitivan uticaj medija nije sporan i on je veoma značajan u svakom društvu. Nijedno društvo, pogotovo ovo u savremeno doba nezamislivo je i nefunkcionalno bez uticaja širokog spektra raznih vrsta izvora komunikacija i uticaja na koje ljudski vid i sluh neizostavno reaguju. To je jedan stalan, kontinuiran proces kroz koji svaki čovek svakodnevno prolazi, pri čemu neko više neko manje, apsorbuje određenu količinu različitih informacija i zapažanja. Moći mediji su u funkciji otvorenih uticaja na funkcionisanje jednog društva.

Međutim, uticaj medija na čoveka može biti i negativan. Sredstva masovnih komunikacija, u neprestanoj trci za senzacionalizmom, ne libe se objavljuvanja monstruoznih zločina, iako su upoznati sa činjenicom da u velikoj meri utiču na razvijanje svesti, pre svega, maloletnika, na sadržaj njihovih misli i u krajnjem slučaju na njihova kriminalna dela prezentovanjem sadržaja koja su prepuni zločina, kriminala i krvi. Maloletna populacija, pre svega, provodi dosta vremena u gledanju televizijskih programa, tako da pojedine scene ostaju u njihovoј podsvesti. Gledanje vestern filmova, trilera, čitanje krimi romana, onoga što

se nekada zvalo šund, izaziva u mladima potrebu oponašanja junaka iz filmova i romana. Krajnji epilog u pojedinim situacijama je zločin i nasilje.

Prisutnost nasilja u medijima, ne samo u filmu i na televiziji nego i u kompjuterskim igrarama, nepobitna je činjenica. Psiholozi, pedagozi i drugi stručnjaci neprestano ukazuju i ponavljaju o kakvoj je opasnosti reč. Medijski stručnjaci toj temi pristupaju sa skepsom, to je ono o čemu najmanje vole čuti.

Naučno je dokazano da maloletnici koji žive u sredinama (područjima) sa izraženom stopom nasilja, više i češće potпадaju pod negativne uticaje kriminalističkih filmova i šund literature, u odnosu na sredine sa manjom stopom kriminaliteta.

2. MEDIJI I MEDIJSKI KRIMINALITET

Mediji i medijski kriminalitet su nezaobilazna tema savremene kriminološke literature. Sa ogromnim porastom sredstava masovne komunikacije došlo je i do povećanja njihovog uticaja na mišljenje i stavove građana. Masovni mediji podrazumevaju sve vidove prenošenja i prenosnika informacija, kao što su štampa, radio, televizija, film i slično. Medijski kriminalitet podrazumeva vrstu delinkvencije i tipologiju kriminalnih pojava koji su uslovljeni ili podstaknuti masovnim medijima, kao i kriminal kao motiv umetničkog stvaranja. Masovni mediji se mogu definisati kao sredstva masovnih komunikacija različite tehničke i funkcionalne sadržine, nastali u vreme i za potrebe masovnog društva. U pitanju je raznovrsna i masovna struktura tehničke, organizacione i kadrovske prirode i potencijala informisanja, uticaja, propagande i drugih vidova komunikacije u savremenom svetu, čije su prostorne mogućnosti dostupnosti uticaja praktično neograničene.¹

Poznato je da mediji igraju značajnu ulogu u procesu formiranja čoveka, bilo u pozitivnom ili negativnom pravcu. Pozitivan uticaj medija nije sporan i on je veoma značajan u svakom društvu. Nijedno društvo, pogotovo ovo u savremeno doba nezamislivo je i nefunkcionalno bez uticaja širokog spektra raznih vrsta izvora komunikacija i uticaja na koje ljudski vid i sluh neizostavno reaguju. To je jedan stalan, kontinuiran proces kroz koji svaki čovek svakodnevno prolazi, pri čemu neko više neko manje, apsorbuje određenu količinu različitih informacija i zapažanja. Moći mediji su u funkciji otvorenih uticaja na funkcionisanje jednog društva.

Uticaj masovnih medija na kriminalitet može biti dvojak:

- objektivno izveštavanje deluje pozitivno;
- senzacionalističkim izveštavanjem, mediji mogu negativno uticati na mogućnosti društva da se uspešno suprotstavlja kriminalitetu.²

---

¹ Bošković, Milo: *Kriminalna etiologija*, Pravni fakultet Novi Sad, 2003. godine, str. 212.

² Bećirević, E. : *Vankrivične mere suzbijanja kriminaliteta*, Politika suzbijanja kriminaliteta.

3. POSTOJI LI MEDIJSKO NASILJE?

Medijski stručnjak George Gerbner u svojim razmatranjima prvo naglašava činjenicu da je društvo u kojem živimo ispunjeno kriminalom. Po njemu, na ličnom planu javljaju se strahovi koji doprinose otuđivanju i izolaciji. Ispitujući stepene nasilja u medijima, posebno televiziji, otkrio je da je nasilje dominantno u serijama, ali da ga ima i u dečjem programu. National Institute of Mental Health još je 1982. godine u svojim istraživanjima naglasio povezanost učestalog gledanja televizijskog nasilja i ponašanja dece u društvenoj zajednici. Istraživanje ih je dovelo do ovih zaključaka: a) deca moraju postati manje osjetljiva na bol i patnje drugih; b) deca postaju više uplašena; c) postoji veća mogućnost da postanu agresivna i nasilna.

Prema mišljenju stručnjaka tog instituta izlaganje medijskom nasilju dovodi decu u situaciju da gledaju nasilje kao normalan odgovor na stres, odnosno kao na prihvatljivo sredstvo za rešavanje sukoba. Istraživači tog instituta smatraju da mnogi medijski proizvodi koji redovno promovišu nasilje takođe promovišu i igračke bazirane na nasilju zasićene programom kojim podstiču decu da oponašaju i ponavljaju u igri ponašanje viđeno na televiziji ili u filmovima. Oni tvrde da su deca koja posmatraju nasilne, odnosno agresivne načine rešavanja problema u medijima sklonija poverovati to u svojim igrama, odnosno imitirati takve načine ponašanja u stvarnom životu i okruženju.

Rezultati do kojih je Marina Krčmar došla na uzorku od 191 deteta krajem devedesetih prošloga veka ukazuju da televizijsko nasilje ne utiče nužno na decu da se nakon gledanja ponašaju agresivno. Neka deca imaju nasledne nasilne tendencije, koje mogu biti naglašene gledanjem nasilja. Zavisnici o „televizijskom nasilju”, posebno tokom dužeg vremena, mogu zameniti televizijski događaj sa stvarnim životom. Želja za prihvatanjem nasilja u stvarnom životu i agresije kao životne norme nakon gledanja posredovanog nasilja povezano je s teorijom značenja u kojem zbilja stvorena nasilnim televizijskim prizorima menja zadobijeno prihvatljivo ponašanje. Stoga razgovor s roditeljima nakon neke odgledane emisije ili filma, objašnjavanje viđenog, sasvim sigurno može imati znatan učinak na to kako televizija utiče na decu. Krčmar, kao i drugi, jasno naglašava da nasilje koje dolazi s televizije ili iz filmova ne utiče na svako dete jednako, ali smatra da svakako ima učinka ako se mnogo vremena provede uz TV, zanemarujući, neke druge korisnije stvari ili druženje s drugima.

Činjenica je da treba smanjiti količinu nasilja u medijima. Takvi se filmovi i emisije moraju prikazivati u terminima kada deca i mladi ne gledaju televiziju (iako je danas teško reći koje je to vreme?). Međutim, ništa se neće promeniti ni zakonskim odredbama, nego se ponovno javlja potreba da se o svemu tome stručno i vaspitno razgovara u školi (ovde je bitna uloga medijskih pedagoga) i porodice. Mediji su sastavni deo života, naše kulture. Niko se dobromeran ne zalaže za ukidanje prikazivanja nekih sadržaja, ali nužno im treba prići kritički, s malo više pažnje, ukazujući šta je u određenom medijskom trenutku dobro, a što loše, u čemu se postupilo s merom, gdje se možda preteralo, gde je prikazano u funkciji priče, a gde možda egzistira nasilje zbog samog nasilja i slično. Možemo na kraju reći da je

preterano nasilje u medijima svakako realna opasnost, ali da se ta opasnost može osetno umanjiti ako se, kao i u drugim situacijama, o viđenom razgovara.

Da gledanje nasilja u medijima izaziva agresivno ponašanje kod dece i maloletnika, pokazuju i tri najnovije studije koje su sprovedene u SAD. Studije su pokazale da se deca i tinejdžeri ponašaju mnogo agresivnije od onih koji gledaju programe bez nasilja. Tako npr. studije koje su radili psiholozi sa Državnog univerziteta Ajove, pokazuju da čak i crtane video igrice koje ne pokazuju krv, ali pokazuju da je neko povređen, uzrokuju da deca reaguju agresivnije. Istraživači su ustanovili da grafičke video igrice, tinejdžere takođe čine agresivnijim, a da ni deca ni studenti nisu imuni na efekte nasilja u medijima.

4. KO SU MODELI?³

Medijska opsednutost kriminalom i kriminalcima, objavljivanje njihovih romansiranih biografija i nekritičko prenošenje njihovih izjava i svedočenja, učinili su da javnim diskursom dominira dramaturgija krimi-romana. Ima jedna razlika, u krimi-romanima pravda ipak pobeduje. Najveći deo medijskih sadržaja dovodi u pitanje društvene norme. Bez priče o kriminalu, nasilju, drogama i samoubistvima, na primer, i novine i zabava ostali bi bez dramatične vitalnosti. Bilo bi nerealno izbrisati sav kontroverzan sadržaj, čak i kad su efekti na publiku nepredvidivi.⁴ Međutim, cilj medija treba da bude osmišljavanje strategija koje će promovisati odgovorno postupanje prema antisocijalnom ponašanju u medijima i izbegavanje postupaka koji podstiču moralnu degeneraciju. Za novinare je etički imperativ da odgovorno prenesu vesti tako da ne podstiču niti ohrabruju dalji kriminal i nasilje. Taj autor tačno zapaža da pravda zahteva da novinari izveštavaju o neprijatnom ponašanju drugih, javnih i privatnih ličnosti na osnovu onoga što oni zaslužuju, a ne u cilju zadovoljavanja morbidne radoznalosti publike. Upravo obrnuto se dešavalo u srpskom (a verovatno i celokupnom ex-jugoslovenskom) novinarstvu 90-ih godina devetnaestog veka, a senka takvog ponašanja je vidljiva i danas.⁵

Ljudi s one strane zakona postajali su medijske zvezde nešto zbog ratnih prilika, a nešto zbog sloma socijalnog sistema i sistema vrednosti u raspadajućoj SFRJ. Neki od njih su naprsto promovisani u nacionalne heroje (kao Arkan, ali on nije bio jedini, sledili su i drugi "žestoki momci" "heroji asfalta" očito povezanih s policijom i tadašnjim režimom, pa i oni (Beli, Giška) koji su bili uz tadašnju opoziciju. Neki su naprsto propagirani zbog paramilitarne aktivnosti, koja je slavljena kao odbrana države, nacije i vere, a neki kao primer raskoši, moći, avanturizma i iskakanja iz kolotečine sivog života običnih. Tako npr. jedan od najmlađih "junaka" dokumentarnog filma o beogradskim kriminalcima "Vidimo se u čitulji" snimljenog po knjizi "Kriminal koji je izmenio Srbiju", ovako to objašnjava: "Obični smrtnici

³ Skakavac, Z.; Simić, T.: *Uticaj sredstava masovne komunikacije na kriminalitet maloletnika*, Zbornik radova, Tematski naučni skup: „Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja“, Banja Luka, 2008. godine

⁴ Luis Alvin Dej: "Etika i novinarstvo - primeri i kontroverze", Medija centar, Beograd 2004.

⁵ Nedeljnik "Vreme", 01/06/2005, Vidi: mmmmm@EUnet.yu

to su, normalni ljudi koji žive jednim normalnim životom. Mi ih zovemo obični smrtnici zato što, to što mi doživljavamo u jednom danu, oni ne dožive za ceo svoj život."⁶

Sličan mit prati i druge likove sa ovih prostora, kao što su Joca Amsterdam, Voja Amerikanac, Legija, Dušan Spasojević, Lainović, Darko Ašanin, Knele, Giška, Čume, Gotovina, Naser Orić, Juka Prazina, Miro Barišić, Kristijan Golubović, Andrija Drašković, Asim Delalić zv. Ćelo, i dr. Mnogi od njih nisu više među živima. Ta vrsta mitologizacije je zapravo počela u srpskoj i tadašnjoj jugoslovenskoj štampi i pre Legije i pre Arkana, još u ono vreme ranih šesdesetih kada su počeli romantizovani serijali o herojima beogradskog asfalta, o žestokim momcima.

Rezultat svega je da je medijima i javnim diskursom dominirala dramaturgija krimi-romana. Nema razlika među novostvorenim državama na prostorima bivše Jugoslavije u pogledu slavljenja kontroverznih tipova. Poznati kriminalci su se vratili iz emigracije i u svojim republikama odigrali određene uloge, a medijski gledano, u prvi plan izbijaju slični tipovi sa sličnom legionarskom prošlošću poput Arkana, Legije, Gotovine, Barišića. Prema tome, jedan "krvavi zanat" je bio na ceni, poput filma „Dvanaest žigosanih“! S druge strane, i u mirnom periodu mediji bi teško odoleli da budu morbidno fascinirani biografijama koje liče na avanturistički roman: legija stranaca, bekstvo iz zatvora, tajne službe, špijunske likvidacije, ratni podvizi, a nekoliko pomenutih ključnih antiheroja ima baš takve biografije.

U medijskoj predstavi, a verovatno i u realnom životu ostajao je utisak da naprsto vlada zločin bez kazne i da se isplati. Pored ratnog nasilja, šverc, krađe, pljačke, otmice, ubistva, osvete, odmazde, punili su novinske stupce i činili publiku zavisnim od tog štiva. Žestoki momci sa ulice koji su se nekada zvali lopovi i kriminalci postali su idoli, uvaženi građani sa rezervisanim stolovima u najboljim restoranima, zakupljenim apartmanima u najboljim hotelima, biznismeni sa telohraniteljima i vozačima luksuznih, često blindiranih automobila, i uvaženi gosti talk show programa. Mnogi od tih likova postaju medijski heroji. U javnoj predstavi ti naveliko reklamirani žestoki momci postali su prototip snage, neustrašivosti, viteštva i rodoljublja i promoteri turbo-stila: zlatan lanac oko vrata kao oznaka položaja u hijerarhiji (kajla), vatreno oružje svake vrste, mobilni telefon, plavuša kao privezak i neizbežno, pored besnog sportskog auta i luksuzni terenac.

5. KRIMINOLOŠKA TEORIJA

Među kriminolozima postoje različita, često protivrečna shvatanja o njihovom uticaju na čovekovo ponašanje, posebno ono delinkventno. Tako neki smatraju da je negativan uticaj medija takav, da njihov kriminogeni uticaj i značaj ističu u prvi plan, posebno kada je u pitanju kategorija maloletnika.⁷ Maloletnička populacija je najpodložnija uticajima sredstava masovne komunikacije. Maloletnici najčešće gledaju filmove sa sadržajima kriminogenog karaktera, koji tretiraju razne kriminalne prizore i scene nasilja, ubistava, krvi, straha, rušenja, uništavanja, vandalizma i slično. Tako se uticaj medija kod maloletnika reflektuje kroz proces

⁶ Nedeljnik "Vreme", 01/06/2005, Vidi: mmmmm@EUnet.yu

⁷ Kenig, R.: *Sociologie der Jugendkriminalistik*, br. 2/57, Keln, 1957. godine.

identifikacije pri čemu do izražaja dolaze negativni likovi koji se podražavaju i imitiraju u realnom životu u formi identifikacije u svoj svojoj negativnosti. Pri tom, negativni uticaji, kod gledaoca ili slušaoca nadvladavaju pozitivne strane događaja, što može imati i ozbiljne negativne reperkusije u njegovom ponašanju. Neretko, upravo zbog identifikacije i imitiranja, dolazi i do vršenja društveno negativnih, pa i kriminalnih dela.

Ovakva ponašanja čoveka izučavaju brojne psihološke teorije, među kojima su najznačajnija **bihevioristička shvatanja** teorije delinkvencije koju tumače kao steceni, naučeni oblik ponašanja, pri čemu kao osnovni uzročnik destrukcije uzimaju društvene faktore. To znači da se delinkventno ponašanje objašnjava i tumači kroz stecene navike ponašanja, odnosno učenje po modelu. Biheviorizam sve vrste ponašanja izvodi iz učenja, s orijentacijom da je svako ponašanje moguće menjati vaspitanjem. U literaturi se negde ovaj pravac tretira teorijom socijalnog učenja, koji je zasnovan na Bardžesovoj (Robert Burgess) verziji teorije socijalnog učenja, zakona imitacije i radovima o agresiji, pri čemu je delinkventno ponašanje uzrokovano putem tzv. modelovanja, tj. opservacionog učenja. To znači da je svako ponašanje, prema ovim shvatanjima, pa i kriminalno, naučeno.

Sa kriminološkog aspekta, masovni mediji, imaju mogućnosti uobličavanja svesti, narodski rečeno „ispiranja mozga“, pri čemu je čovek predmet ili objekat najobičnije ideološke i političke manipulacije u društvu. U vezi sa uticajem medija na kriminalitet maloletnika, u svetu su vršena brojna istraživanja. Tako npr. prema nekim istraživanjima u SAD, oni što preterano gledaju televizijske programe, naročito vesti i emisije o zločinu, ne samo da su bespotrebno plašljivi, nego iz toga kao posledicu imaju stavove o potrebi doživotnog i strogog kažnjavanja, pristalice su dugih kazni, što je posebno karakteristično kada su krivci druge rase a ne belci.⁸

Važno je istaći da su naučnici, koji se bave pitanjem vaspitanja, saglasni u mišljenjima da su masovni mediji postali jedan od najznačajnijih činilaca uticaja na socijalizaciju mladih članova društva, na formiranje njihovih vrednosnih stavova i modela ponašanja.

Negativni uticaj medija na maloletničku populaciju ispoljava se na sledeće načine:

- maloletnici prihvataju vrednosti koje im se nude putem medija i padaju pod njihov uticaj;
- mladi se identikuju, imitiraju i oponašaju devijantne grupe ili pojednace;
- već formirani kriminalci se inspirišu na izbor sredstava i metoda za izvršenje delikata (uče se kriminalne tehnike);
- maloletnici i deca se podstiču na nasilje i agresivnost;⁹

---

⁸ Bošković, Milo: *Op. cit*, str. 214.

⁹ Bošković, Milo: *Kriminologija*, 2007. godine.

6. UTICAJ FILMA

Postoji anegdota o filmu „Priča sa zapadne strane“, koji je svojevremeno punio bioskopske sale u Americi, prema kojoj je on imao vaspitnu stranu na „mirne građane“. Mirni građani su iz tog filma mogli da nauče da je „gang“ grupa mladih prestupnika koji terorišu okolinu, ne vode računa o ljudskom dostojanstvu, puše marihanu ili hašiš i ne prezaju ni pred ubistvima mirnih građana. Naučivši to, građanin zna na čemu je i šta treba činiti kada se suoči sa grupom mladića u kožnim jaknama, kada neobuzdana rulja mladih gangstera uđe u lokal. Ukoliko se blagovremeno ne izvuče iz lokala, bez primedbi na njihovo ponašanje, proći će kao i građanin u filmu „Priča sa zapadne strane“. Biće maltretiran, a možda i ubijen.¹⁰

Međutim, malo je danas filmova koji na gledaoca ostavljaju pozitivni, vaspitni uticaj. Odnosno, takvih filmova ima, ali oni ne privlače pažnju maloletnih gledaoca kao filmovi u kojima se favorizuje nasilje, kriminal, strah, rušenje i slično. Ako je u pitanju film u kome se konflikt između pojedinaca i društva razrešava putem nasilja, i ako se uz to prikažu sve tehnike izvršenja tog nasilja, ostaje otvoreno pitanje kako će se to manifestovati na gledaoca i u kom pravcu će takav film usmeriti razmišljanje i ponašanje takvih pojedinaca. Da li će takav gledalac samo razmišljati ili će uticaj takvog filma i kod njega proizvesti akciju poput one sa filma.

Mnogi autori su u svojim radovima i istraživanjima pokušali da daju odgovore na ovakva ili slična pitanja. Tako npr. nemački kriminolog Šnajder smatra da je medijski kriminalitet isključivo nasilnički, nasilje se ulepšava i estetski prikazuje. E. Moren (1967) ističe: Film pruža mogućnost da vidimo proces prodiranja čoveka u svet i od ovoga nerazdvojni proces prodiranja sveta u čoveka. Filmovi približavaju čoveku svet u svim njegovim negativnim stranama, koje uzbudjuju gledaoce, kao bolne tajne života, ljubavne patnje, ljudske tragedije, smrt, nasilje i drugo. Prema Morenu, film kao san, kao mašta, budi i otkriva sramna tajna poistovećenja i uzdizanje u gledaocu njegovog sopstvenog dvojnika. Prema ovom autoru, filmovani spektakli nasilja imaju ulogu katarze kod gledaoca, ulogu stišača ili blokatora agresivnog, nasilnog ponašanja ili ulogu podstrekača učitelja agresivno-nasilnom ponašanju. Tako, prema ovoj hipotezi, gledaoci gledajući spektakle nasilja doživljavaju katarzu (rasterećenje), stišavanje ili blokiranje težnji ka nasilničkom ponašanju i dolaze do saznanja da rešenje svojih konflikata treba da traže u društvenoj sredini, na društveno prihvatljiv način. U tom smislu filmovani spektakli nasilja i zločina mogu biti pogodno sredstvo za pražnjenje tendencija ka agresivnom, odnosno nasilničkom ponašanju. Ova hipoteza, da filmovani spektakli nasilja, zločina, agresije, imaju ulogu katarze kod ljudi, retko je istraživana i ostala je, uglavnom, hipoteza.

Međutim, najviše istraživanja vezano je za drugu Morenovu hipotezu koja glasi da filmovano nasilje uči nasilju. Pri tom treba naglasiti da pristalice ove hipoteze smatraju da takav uticaj filmovi imaju na one pojedince koji su opterećeni raznim ličnim problemima. Više njih pri tom zaključuje da maloletni delinkventi vole filmskog junaka koji se tuče, koji maltretira žene i sve oko sebe, ne poštuje moralna pravila, uspešno savlađuje sve prepreke

---

¹⁰ Milosavljević, B.: *Socijalna patologija*, Svjetlost, Sarajevo, 1986, str. 178.

koje mu stoje na putu u ostvarenju nekih očigledno destruktivnih ciljeva u društvu. Na taj način „filmski nasilnik“ postaje model ponašanja potencijalnim delinkventnim maloletnim licima, kao obrazac „njihovog heroja“. ¹¹

U vezi sa tim navodim i nekoliko primera iz nekih starijih istraživanja: Tako, Sutherland navodi da je, u toku jednomesečnog prikazivanja filma „Divlji dečaci ulice“, u gradu u kome je prikazivan ovaj film, četrnaestoro dece pobeglo od kuće, prema identifikaciji sa decom iz filma. Milam Milutinović navodi da su dva prestupnika svojevremeno obila 20 kasa prema ideji iz filma „Džungla na asfaltu“. Takvih primera ima mnogo.

Jedan od najnovijih, koji pokazuje potpunu identifikaciju maloletnih lica za likovima iz filma desio se u Nišu decembra 2005. godine. Naime, 10. decembra 2008. godine u ovom gradu nestao je maloletni Krinić Miloš koji je tog dana napustio svoj stan oko 14 časova. Istog dana oko 16 časova putem telefona zatražen je otkup u iznosu od 15 hiljada evra za navedeno lice. Policija je vršila određene provere ali nije došla ni do kakvih rezultata. Međutim, 16. decembra policiji je prijavljeno pronalaženje nepoznatog leša u jednom napuštenom objektu, za koji je nakon obdukcije utvrđeno da se radi o maloletnom Krinić Milošu. Planskim radom policije identifikovani su maloletni izvršioci krivičnog dela ubistva navedenog lica koji su u potpunosti objasnili izvršenje dela i njegove motive. Ispostavilo se da su maloletni izvršioci ovog teškog zločina bili inspirisani filmom Srđana Dragojevića pod nazivom „Rane“ i njegovim glavnim junacima Pinkijem i Švabom. Izvršioci ovog zločina su objasnili policiji da su delo izvršili po uzoru na navedeni film koji su gledali oko 150 puta. Izvršioci su napamet znali svaku izgovorenu reč Pinkija i Švabe i po tom modelu izvršili su navedeni zločin nad maloletnim Krinić Milošem.

Ovaj film je na njih ostavio takav utisak da su već kao trinaestogodišnjaci počeli sa prestupničkim ponašanjem da bi za vrlo brzo bili izbačeni iz škole. Zbog izvršenja ovog dela glavni vinovnici osuđeni su na po 10 godina maloletničkog zatvora, što je istovremeno maksimalna kazna za ovaj uzrast izvršilaca krivičnih dela.

Polovinom decembra 2008. godine i u Novom Sadu su uhapšena dva maloletnika koji su inspiraciju za pokušaj izvršenja oružanog razbojništva našli u napred navednom filmu „Rane“. Naime, naoružani pištoljem, maloletnici su teško ranili radnicu u prodavnici, ali su vrlo brzo uhapšeni.

Sličan slučaj desio se nedavno i u Kini kada je jedan petnaestogodišnji dečak iz grada Fejdonga ubio osmogodišnjeg dečaka želeći da imitira scene koje je video u filmovima nasilja. On je dečaka ubio lopatom, a zatim telefonirao porodici žrtve i zahtevao otkup od 80 hiljada juana (10 hiljada dolara). Ubica je ispričao policiji da je ubistvo učinio „pod uticajem filmova o gangsterima“. Njegov idol, prema priznanju, bio je poznati mafijaš u istoriji kineskog podzemља Čeung Cekeung, koji je ubijen pre nekoliko godina u Kini. O njegovom gangsterskom životu dosada je napisano nekoliko knjiga i snimljena su dva filma u

---

¹¹ Milosavljević, B.: *Op. cit*, str. 178-179.

Hongkongu. Čeung je takođe bio kidnaper i ubica, i očigledno je da je ovom petnaestogodišnjaku poslužio kao model za zločin.¹²

7. UTICAJ TELEVIZIJE

Mnogi autori smatraju da na čovekovo mišljenje i ponašanje najveći uticaj ipak ima ovo sredstvo informisanja. Televizija s brojnim stanicama, mnoštvom kanala i raznovrsnim sadržajem ostvaruje najveći uticaj u savremenom društvu na maloletničku populaciju. Ona je dominantno sredstvo u masmedijskom prostoru, u odnosu na sva ostala sredstva informisanja. Faktički, nema čoveka koji takoreći dnevno nije izložen određenim uticajem televizije, neko više neko manje. Taj uticaj se različito manifestuje, od pojedinca do pojedinca. Mnoga istraživanja, koja su ranije u Americi vršena ukazuju da se glasači na izborima najčešće opredeljuju pod uticajem televizije. Ovo je posebno prisutno kod unapred neopredeljenih birača koji svoju odluku na kraju donose nakon što se detaljnije informišu gledajući televiziju. Sami ispitnici su u većini, prilikom istraživanja potvrdili da je na njihovu odluku na izborima najveći uticaj imala televizija.¹³

Slično je i u drugim situacijama, jer svakodnevno gledanje televizije prosto oblikuje psihu čoveka, njegovo ponašanje i mišljenje. Pod uticajem ovog masovnog sredstva informisanja čovekovo ponašanje, mišljenje i stavovi su prosto dirigovani tako da čovek na neki način, uklapajući se u nametnuti kliše TV uticaja, tako i organizuje svoju svakodnevnu aktivnost i razmišljanje. Ima međutim, i autora koji se ne slažu sa ovakvim istraživanjima i koji tvrde da televizija znatno utiče, ali da ne deluje na promene ideja kod čoveka i da veći uticaj na promenu čovekovih stavova i mišljenja ima štampa.

Naglim širenjem televizije manifestuje se njen negativni ili štetni uticaj na njene gledaoce. Naime, gledaoci, a posebno deca i maloletnici, faktički postaju pasivni posmatrači, jer preterano gledanje televizije umanjuje njihovu dnevnu ličnu aktivnost, koja dovodi do totalne pasivnosti i konformizma. Bespotrebno trošenje vremena uz TV ekrane umrtvljuje maloletnu populaciju i postepeno ih, ukoliko to traje u kontinuitetu duže vreme, udaljava od nekih pozitivnih aktivnosti, poput školskih obaveza, sportskih ili nekih drugih kulturnih aktivnosti.

Maloletni gledalac je često u prilici da na televiziji posmatra određene scene koje su plod prethodno viđenog događaja i da se tako i oni ponašaju. Pojedinci pribegavaju potpunoj identifikaciji i imitaciji, pri čemu se ne obaziru na posledice. U vezi sa tim može se navesti više primera: Kada je jedan mladić viđen na televiziji kako želi da izvrši samoubistvo skokom sa višespratnice u Beogradu, a da ga policija čitav dan ubeduje da to ne učini, i na kraju u tome i uspe, nakon toga je zabeleženo još nekoliko identičnih slučajeva u Srbiji. U drugom slučaju, mladić je, nakon višesatnog ubedivanja i razgovora sprečen da skoči sa Brankovog mosta, da bi se sličan događaj desio na još nekim mostovima u Srbiji. Tuče maloletnika u školskim dvorištima, uz snimanje mobilnim telefonima od strane drugih

¹² Informaciju prenela kineska agencija Sinhua, a objavili svi svetski mediji.

¹³ Rot, N.: *Osnovi socijalne patologije*, 1972. str. 398.

učenika, učestale su nakon što je to prvi put viđeno na televiziji. Nešto kasnije dogodila se tuča devojčica u jednoj školi u Srbiji, o čemu je televizija dala informaciju, da bi se za relativno kratko vreme, u narednih nekoliko dana, desilo još nekoliko tuča devojčica. Pri tom su muškarci bili nemi posmatrači koji su mobilnim telefonima snimali tuče i snimljeni materijal postavljali na internet, kao model.

T. M. (30) iz jednog mesta pored Ćuprije početkom aprila 2010. godine ubio je bivšu devojku i njenu drugaricu. Interesantno je da je ubica pre zločina u nekoliko navrata pravdao postupak Filipa Kapisode koji je pre toga ubio Kseniju Pajčin, a zatim izvršio samoubistvo. On je pričao po selu da je Filip Kapisoda ubio Kseniju Pajčin zbog prave, velike ljubavi, ali da je jedino pogrešio što se ubio. Ovaj slučaj objavljen je u listu „Press“ pod naslovom: „Ubica devojaka „kopirao“ Kapisodu“. U vezi sa ovim događajem oglasila se Leposava Kron, direktorka instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, koja ističe da ekstremno medijsko interesovanje i analiziranje tragedija poznatih ličnosti, kakvi su ovom slučaju Ksenija Pajčin i Filip Kapisoda, mogu delovati kao „emocionalni okidač“ na osobe sklene destruktivnom rešavanju problema.¹⁴

Irački novinar Muntadar al Zaidi, koji se svojevremeno proslavio time što je cipelama gađao Džordža Buša, bivšeg predsednika SAD, i sam je postao meta sličnog napada, na konferenciji za štampu u Parizu, na kojoj je promovisao svoju kampanju u korist žrtava američke okupacije u Iraku. Naime, Zaidijev gest protesta iz decembra 2008. godine u Bagdadu učinio ga je herojem u očima mnogih, naročito među muslimanima, i izazvao čitavu seriju napada cipelama na političare u raznim krajevima sveta, pa i kod nas.¹⁵

Slična situacija je i u vezi sa sportskim priredbama, pri čemu maloletni učinioци, oponašaju svoje vršnjake nakon što na televiziji registruju nerede na sportskim priredbama, tuče sa policijom ili navijačima suparničkih timova. U proteklih desetak godina, navijači su širom Srbije izazvali oko 30 ozbiljnih izgreda, u kojima je desetak lica izgubilo život, a više stotina lica je povređeno. Sve tuče navijača dešavaju se uglavnom po sličnom scenariju, modelu. Jedni druge oponašaju, imitiraju. Grupe huligana, među kojima je veliki broj maloletnika, uglavnom pod uticajem određenih opijata i naoružani noževima, metalnim šipkama, molotovljevim koktelima, bakljama i drugim sličnim predmetima, organizuju, najavljuju i zakazuju tuče sa navijačima suparničkih timova, dok su napadi na policiju redovna pojava.

Na kraju, a to treba i naglasiti, pogrešno bi bilo izvući zaključak o nekom prevelikom štetnom uticaju televizije. Naprotiv, televizija pruža višestruke dnevne vidove ličnog informisanja, obrazovanja, vaspitanja i učenja, što druga sredstva masovne komunikacije teže postižu. Ona pruža neobično široke mogućnosti proširenja znanja i shvatanja, jer omogućava da se gledaoci na veoma ubedljiv način upoznaju sa pojavama i zbivanjima iz različitih krajeva sveta ili najrazličitijih oblasti saznanja. Dakle, može se konstatovati da televizija značajno utiče na čovekovo mišljenje, stavove i ponašanja, ali se ono različito manifestuje kod pojedinaca.

¹⁴ Press, 07.04.2010.

¹⁵ Zbog gađanja cipelama bivšeg predsednika SAD, Džordža Buša, Zaidi je osuđen na 12 meseci zatvora.

8. UTICAJ INTERNETA

Ono što u poslednje vreme zabrinjava, a sporadično se i dešava, jesu slučajevi najavljivanja teških zločina putem sajta. Zabeleženo je više slučajeva u kojima su izvršioci unapred planirali zločin, u vezi sa čim su prethodno ažurirali svoj sajt, da bi narednog dana izvršili strašan zločin.

Zadnji ozbiljniji takav slučaj desio se u Nemačkoj. Naime, T. K. sedamnaestogodišnji mladić iz okoline Štutgarta početkom marta 2009. godine putem interneta najavio je masakr u svojoj bivšoj školi u mestu Vinenden kod Štutgarta. Napisao je: „Dosta mi je, sit sam ovog praznog života. Uvek isto. Svi me ismevaju i niko ne pozna moj potencijal. Mislim ozbiljno. Imam oružje i sutra ću otići u moju školu... videće oni sutra, zapamtite ime mesta Vinenden“. Sutradan je ubio ukupno 15 ljudi (devet učenika, tri nastavnika, tri prolaznika).

Tragičan slučaj desio se i 23. septembra 2008. godine u jednom gradiću u Finskoj. Naime, 22-godišnji mladić je na sajt „Jutjub“, pre tragedije postavio snimke na kojima pištoljem vežba gađanje na strelištu, da bi dan kasnije iz istog pištolja ubio deset i ranio još troje učenika jedne večernje škole, a zatim izvršio samoubistvo. Interesantno je navesti, da je ovo bio drugi napad vatrenim oružjem u nekoj školi u Finskoj za manje od godinu dana. Novembra 2007. godine, 18-godišnji učenik jedne srednje škole ubio je šestoro učenika, direktorku škole i medicinsku sestruru, a potom izvršio samoubistvo. I ovaj ubica je takođe na istom sajtu dao naznake onog što planira da učini.

Pre toga, takav događaj desio se u Blekzburgu, SAD, 16. aprila 2007. godine kada su na Univerzitetu Virdžinija Tek ubijena 33 lica, a 21 marta 2005. godina, mestu Red Lejk, SAD, ubijeno je 10 osoba u jednoj srednjoj školi.¹⁶

Poslednjih godina desili su se mnogi zločini nakon upoznavanja preko fejsbuka. Nakon upoznavanja i dogovaranja viđenja zabeleženo je već nekoliko silovanja ali i dogovaranja o zajedničkom samoubistvu, iako se ta lica nikada u životu nisu ni videla.

Prema tome, i ovde je sasvim vidljivo ponašanje po modelu, dakle već viđenom. Svaki takav monstruozan zločin, poput „sumanute ideje“, daje signal pojedicima, posebno onim depresivne prirode, koji su u sličnim situacijama, da preduzmu isto ili slično.

9. UTICAJ LITERATURE I ŠTAMPE

Najranije rasprave o uticaju literature na čovekove stavove, mišljenja i ponašanja, vezane su za određena književna dela. Poznato je u istoriji da su mnoga dela, pa čak i od, u svetu, veoma poznatih autora bila zabranjena jer je bilo očigledno da na čitaoca ostavljaju izuzetno negativni uticaj koji može u nekim slučajevima rezultirati i samoubistvom. Geteovo književno delo iz 18. veka „Stradanje mladog Vertera“ bilo je zabranjeno u Lajpcigu, jer je pod uticajem tog romana među mladima zavladala „verterovska groznica“ koja je pojedince

---

¹⁶ Vidi: Blic, 24.10.2008. godine.

vodila u samoubistvo. Pojedini čitaoci ovog dela toliko su se identifikovali sa patnjama Vertera, da se pored samoubice često pronalazila navedena knjiga. Učestali slučajevi samoubistava doprineli su da se izvrši pritisak u javnosti zbog čega je na kraju ovo književno delo i bilo zabranjeno 1775. godine.

Bilo je još dela u istoriji koja su bila zabranjivana jer su na određeni način čitaoca mogla da navedu i na suicid. Tako se „Kockar“ od Dostojevskog navodi kao delo koje je nalaženo pored samoubica, sa oproštajnim pismom ili bez njega. Još ozbiljniji problem vezan je za knjigu pod nazivom „Kako izvršiti samoubistvo“ koja je objavljena u Francuskoj osamdesetih godina prošlog veka. Ovaj „priručnik za samoubistvo“, koji je objavljen u 40 hiljada primeraka, naišao je na veliku raspravu da se ovo delo zabrani odmah nakon što je registrovano samoubistvo dva mladića, pored čijih tela je nađena pomenuta knjiga, otvorena na onim stranicama, na kojima je objašnjena tehnika koja im je poslužila za izvršenje samoubistva. I pored činjenice da je ovo delo direktno odvelo u smrt dva mladića, ono na kraju ipak nije bilo zabranjeno.¹⁷

Pored navedenog, zapažanja stručnjaka ukazuju da pojedina dela, a posebno romani u kojima se prikazuje raskošan život prostitutki, mogu nezrele i mlade devojke navesti da lagodan život poprave na sličan način. Posebnu pažnju zaslužuju i dela u kojima dominira nasilje, zločin, kriminal (tzv. kriminalna literatura). Poznato je da se tzv. „krimići“ u svetu najviše i prodaju i da skoro nema nijednog lista, čak ni dečjeg, bez priče o kriminalcima. U takvim delima inicira se nasilje, revolveraški obračuni, seks, droga, kocka, kriminal, tako da nijedno obrazovanje ne pruža dovoljnu zaštitu od ove napasti.

Dnevna, nedeljna i druga periodična štampa, takođe utiče na ponašanje maloletnika u svakodnevnom životu. Poseban problem predstavlja tzv. „žuta štampa“, čiji tiraž zavisi upravo od zastupljenosti društveno-negativnog asortimana informacija u njoj. To je vid medija opterećen sa mnogobrojnim dobro probranim i fokusiranim prilozima o kriminalu, nasilju, narkomaniji, ubistvima, prostituciji i slično, kako u određenoj lokalnoj zajednici, tako i širom sveta. Vlasnici i urednici takvih glasila nastoje da izgledom naslovne strane privuku pažnju čitalaca kada se nađu pored kioska za novine. Oni su svesni, da dobro odabran i pozicioniran „bombasti“, senzacionalistički naslov, kojim se otkriva neka nova afera u jednom društvu, doprinosi da se mnogi opredeljuju da kupe takav list. Takva situacija je evidentna poslednjih nekoliko decenija, kada kriminal, u svim njegovim fenomenološkim vidovima, pa čak i onaj organizovani, doživljava neviđenu ekspanziju na ovim prostorima. Ako se samo pažljivo analiziraju naslovi u pojedinim listovima iz sfere „žute štampe“ ili pogledaju udarne vesti na televiziji u Srbiji, kada su otkrivane razne „mafije“, poput „stečajne“, „saobraćajne“, „drumske“, „prosvetne“, „carinske“, „duvanske“, „fudbalske“, „građevinske“, „automafije“ i drugih, onda je jasno, koliko urednici ovih listova imaju mogućnosti da doprinesu njihovoj prodaji, a kroz masovnost i uticaju na mišljenje i stavove građana. U listovima ovog žanra dominira nasilje, pa čak i oni njegovi najteži oblici. I sve se dešava po već viđenom scenariju. Tako je nedavno u Beogradu pronađen leš bez glave, što je

¹⁷ Milosavljević, B.: *Op. cit.*, str. 181-182.

do tada bio svojevrsni potpis u suparničkim obračunama meksičke narko – mafije, o čemu su novine u nekom prethodnom periodu već pisale.

Neka shvatanja ukazuju na to da mediji, u celini gledano, ne podstiču devijantnost, ali da direktno mogu dodatno stimulisati predisponirane osobe u imitaciji metoda i identifikaciji s „junacima“ iz medija.

10. ZAKLJUČAK

Poslednjih godinana našim prostorima, pa i šire, došlo je do ekspanzije nasilja i nasilničkog kriminaliteta. Uticaj sredstava masovne komunikacije na ekspanziju nasilničkog kriminaliteta, posebno maloletnika je evidentan. Kao što je iz brojnih navedenih primera jasno vidljivo, jedno nasilje u pojedinim situacijam podstiče drugo, tako da ponekada dobija i serijski karakter. Ovakvoj situaciji doprinose pojedini mediji koji ne vode računa o mogućim implikacijama na druge.

Teoretičari medija smatraju da je količina nasilja, posebno u filmovima, na našim medijima, toliko eskalirala, da cenzorske oznake nemaju nikakvog efekta. Domaće televizije ne poštuju uvek preporuke Republičke radio difuzne agencije da se emitovanje scena seksa, erotike, filmova sa izrazito brutalnim nasiljem, prikazivanje narkomanije i slično, ograniči na period od 24 - 06 časova. Međutim, i ovo je problematično. Ovo može nešto značiti jedino kada su pitanju deca, dok kategorija, posebno starijih maloletnika, u današnje vreme medije najviše prati baš u to vreme.

U svemu ovome podbacilo je i društvo u celini, jer se preko svojih osnovnih činilaca, porodice, škole i slično, nedovoljno bori. Vaspitno-obrazovne mere još uvek ne daju dovoljno rezultata na globalnom planu suzbijanja nasilja, posebno onog maloletničkog. Odgovornost čitavog društva za takvo stanje je evidentna, jer se nedovoljno preduzimaju preventivno-represivne mere da se ovo stanje poboljša. Maloletna populacija je veoma pogodno tlo za razne vidove negativnog uticaja sredstava masovne komunikacije. Mladi se lako identifikuju sa negativnim likovima iz raznih sredstava masovne komunikacije, putem tih medija oni uče kriminalne tehnike i ponašaju se po modelu koji je već viđen.

Cilj medija treba da bude osmišljavanje strategija koje će promovisati odgovorno postupanje prema antisocijalnom ponašanju u medijima i izbegavanje postupaka koji podstiču agresivnost, nasilje i moralnu degeneraciju. Za novinare je etički imperativ da odgovorno prenesu vesti tako da ne podstiču niti ohrabruju dalji kriminal i nasilje.

11. LITERATURA:

1. Bošković, Milo: *Kriminologija*, Pravni fakultet, Novi Sad, 2007.
2. Bošković, Milo: *Socijalna patologija*, Pravni fakultet, Novi Sad, 2002.
3. Bošković, Milo: *Kriminalna etiologija*, Pravni fakultet, Novi Sad, 2003.
4. Bošković, Milo; Perić, S.: *Ličnost i društvo*, Fakultet za uslužni biznis, Novi Sad, 2004.

5. Kenig, R.: *Sociologie der Jugendkriminalistik*, br. 2/57, Keln, 1957.
6. Luis Alvin Dej: "Etika i novinarstvo - primeri i kontroverze", Medija centar, Beograd 2004.
7. Milosavljević, B.: *Socijalna patologija*, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
8. Rot, N. i drugi: *Socijalna psihologija*, Rad, Beograd, 1968.
9. Rot, N.: *Osnovi socijalne psihologije*, Univerzitet u Beogradu, 1972.
10. Rot, N.: *Osnovi socijalne psihologije*, Univerzitet u Beogradu, 1989.
11. Skakavac, Z.; Simić, T.: *Uticaj sredstava masovne komunikacije na kriminalitet maloletnika*, Zbornik radova, Tematski naučni skup: „Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja“, Banja Luka, 2008. godine

THE INFLUENCE OF MEDIA ON THE EXPANSION OF VIOLENT CRIME

Zdravko Skakavac, Tatjana Grasshopper

Faculty of Legal and Business Studies, Novi Sad

Abstract: It is known that the media play an important role in the formation process of man, either toward positive or negative direction. They, to some extent influence his behavior, thinking and attitudes. No society, especially in this modern age, is unthinkable and dysfunctional without influence of wide range of different types of communications sources and influences. The influence of mass media on crime in general, is a constant theme and subject of criminological research and discussion at scientific meetings.

This work will emphasize the influence of media on the occurrence and expansion of new phenomenological form of violent crime.

Key words: mass media, television, movies, press, violence, violent crime, identification, model, juveniles.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

TERORIZAM U SPORTU

Tufegdžija Mirko, Balaban Danijela

Panevropski univerzitet Apeiron Banja Luka, Odjeljenje Novi Grad

Apstrakt: Pod dejstvom opšte euforije nacionalizma i strukturalnih ekonomskih promjena prijetnje terorističkim aktivnostima sve su učestaliji. Faktor rizika održavanja sportskih priredbi međunarodnog karaktera izbija na prvo mjesto koncepcija organizacije, zbog velikog broja učesnika, prisustva medija i dr.

U osnovi, iza terorističkih aktivnosti i akata nasilja u sportu, najčešće u otvorenom ili prikrivenom vidu, stoje odgovarajući politički motivi i sadržaji, izraženi u ekstremnim nacionalističkim projektima, separatističkim težnjama, ekstremnim ideološkim strujama i radikalizovanim političkim pokretima. U pogledu formi u kojima dolazi do izražavanja nasilja i terorizma u sportu razlikujemo akte individualnog i grupnog terora, državni teror i međunarodni teror.

Terorizam u sportu nedovoljno je istražen, pa ćemo za ovu priliku dati univerzalna značenja pojma terorizma, karakteristike terorista, terorističkih organizacija, terorističkih grupa, vrstu terorističkih napada tj. uobičajeni teroristički akti, uticaj terorista na javnost te sprečavanje terorizma. Ova objašnjenja su od velike koristi za razumijevanje terorizma i njegovo sprječavanje na svim sportskim manifestacijama.

Terorizam (lat. teror-užas) podrazumjeva doktrinu, metod i sredstvo izazivanja straha i nesigurnosti kod građana sistematskom primjenom nasilja. Motivi terorizma su najčešće političke pobude, ali mogu biti i kriminalne prirode.

U političkom smislu, terorizam je sistematsko i organizovano nasilje nad pasivnim subjektima, sa ciljem da se zadrži u stanju političke pokornosti, da se u javnosti izazove nepovjerenje u postojeći javni poredak i vlast, ili da se od njih iznude politički ustupci.

Kod klasične kriminalne aktivnosti terorizam se javlja u sticaju sa koristoljubljivim deliktima: to su posebno razbojnički napadi, uzimanje talaca, ucjena ili podmetanje eksploziva, prijetnje da će neki objekat biti dignut u vazduh, paljevine preduzeća, robnih kuća, hotela, sportskih objekata itd.

Ključne riječi: terorizam, teror, teroristi, terorističke organizacije, sprječavanje terora

1. UVOD

Terorizam kao pojam, ima različita značenja zavisno o potrebama interpretacije. Pašanski u «Savremenim kamikazama» ističe više različitih definicija terorizma: „U političkom smislu, kao akciju nasilja, koja se poduzima u političke svrhe radi zastrašivanja i bespoštедnog slamanja otpora onoga prema kome se vrši“; „Doktrina i metoda borbe za određene ciljeve sistematskom upotrebom nasilja“; „Politička borba putem individualnog terora“; „Sistematska upotreba izuzetnih mjera nasilja da bi se postigao politički cilj, koje jedna politička organizacija izvršava da bi ostavila utisak na narod i stvorila stanje nesigurnosti“.

Sportske manifestacije su posebno interesantne za terorističke napade, jer se na njima:

- Okuplja veliki broj sportista, sportskih radnika i navijača;
- Prisutna sredstva informisanja koja će prenijeti efekte napada;
- U pravilu prisutni i državni funkcioneri i
- Zbog velikog i specifičnog prostora te prisustva velikog broja učesnika, organizatoru i bezbjednosnim agencijama teško je obezbjediti potpunu kontrolu.

Terorističke organizacije ili grupe, shodno međunarodnom određenju terorizma, usmjeravaju svoje destruktivne aktivnosti na civilne ciljeve u svrhu nanošenja gubitaka ili izazivanja straha i nesigurnosti kod civilnog stanovništva radi davanja poruka vladama o važnosti ispunjavanja njihovih radikalnih ciljeva iz političkih, vjerskih ili sličnih društvenih ubjedjenja. Terorizam je krivično djelo i ne može se opravdati ni u kakvim okolnostima. Prilikom napada teroristi najčešće biraju objekte od vitalnog značaja za civilno stanovništvo, kao i mjesta masovnijeg okupljanja. Svakako među terorističke mete možemo svrstati i sportske manifestacije. Prvi teroristički napad takve vrste jeste onaj koji se dogodio na Olimpijskim igrama u Munchenu 1972. godine. Riječ je o napadu osmorice arapskih terorista na izraelske sportaše, u kojem je poginulo 11 olimpijaca. Sportski događaji, iako iznimno osigurani, sve više su meta terorista kako kroz istoriju, što ćemo naknadno pomenuti, tako i u budućnosti predstavljaju veliku prijetnju. Definisanjem terorizma, terorista i načina funkcionisanja terorističkih organizacija, možemo uvidjeti „slabe tačke“ i iznaći rješenja kojima bismo spriječili terorističke napade u budućnosti.

2. POJAM TERORIZMA I TERORISTA

Terorizam, najjednostavnije rečeno, predstavlja smisljenu prijetnju ili upotrebu nezakonitog nasilja koje bi dovelo do zastrašivanja i prisile društva ili vlasti a sve u svrhu postizanja ciljeva koji mogu biti politički, vjerski ili ideološki. Potiče od latinske riječi terror što znači užas ili čak od francuske riječi le terrure, koja označava sijanje straha. Izraz terror je prvi put upotrijebljen tokom francuske građanske revolucije (1789. god.-1795. god.) kako bi se ukazalo na opšte stanje straha koje je namjerno stvoreno u političke svrhe. Motivi terorizma su najčešće političke pobude ali mogu biti i kriminalne prirode. Postoji pet bitnih uzročnih faktora terorizma koje navodi A.Evans:

- Raskorak između očekivanja i mogućnosti ispunjenja ciljeva društvenih grupa u uslovima postojećih društvenih, ekonomskih i političkih promjena;
- Nacionalno-oslobodilačke tendencije, osvješćenja i kohezije;

- „eksplozija etniciteta“, odnosno identifikacija terorista sa multirasnom, nacionalnom ili religijskom zajednicom;
- „mit gerile“ iz kineske i alžirske revolucije te iz cionističkog pokreta u Palestini i
- Iskustva iz procesa dekolonizacije kao oblika političke i ideološke borbe protiv imperijalizma.

Teroristi su pripadnici terorističkih organizacija. Iako ličnost teroriste odlikuju određene specifičnosti, ima mišljenja da njegov kriminalni profil i uzroke ponašanja manje treba tražiti u prirodi čovjeka a više u socijalnim i ekonomskim problemima i otuđenosti određenih društvenih grupa i slojeva. Neki američki psiholozi procjenjuju da su teroristi „normalni ljudi“ samo što se u odnosu na druge ljude brže ljute i osjećaju nekakvu potrebu za izlivima ljutnje i bijesa kroz akciju. Aktu nasilja pribjegavaju kada ne vide drugu mogućnost za rješavanje problema. Podaci iz policijskih evidencijskih ukazuju na to da su teroristi mlađi ljudi do 25 godina starosti, višeg obrazovanja, da potiču iz imućnijih slojeva društva, devijantno se ponašaju i odaju uživanju narkotika. Oni koji djela vrše iz političkih motiva najčešće ih i priznaju ali ne preuzimaju odgovornost za njih već je pripisuju organima vlasti ili sistemu protiv koga je njihova aktivnost usmjerena. Pravdanje se uglavnom svodi na to da se bolesno društvo ne može liječiti reformističkim mjerama, da se državnom nasilju moguće suprotstaviti samo nasiljem, te da istina za koju se teroristi bore nema cijene niti ima izbora kada je riječ o metodama i sredstvima. Ono što možemo zaključiti jeste da terorizam ima dvije komponente: političke ciljeve i strah od nasilja.

3. TEORISTIČKE ORGANIZACIJE

Terorističke organizacije su profesionalne organizacije, kriminalne organizacije koje koriste sredstva nasilja u ostvarivanju zajedničkih ciljeva. Odlikuju ih stroga pravila unutrašnje hijerarhije i militantne organizovanosti, solidarnost i anonimnost članstva. Njihova programska platforma je pretežno usmjerena na ostvarivanje nekog od političkih ili ideoloških ciljeva u čemu dominiraju anarhizam i nacional-separatizam. Prisutni su i slučajevi kada kriminalističke organizacije imaju klasični kriminalni cilj kao što je ostvarivanje imovinske koristi.

Kao i bilo koja druga organizacija, terorističke grupe razvijaju organizacione strukture koje su funkcionalne za okruženje u kome djeluju. Kako teroristi po definiciji moraju djelovati u neprijateljskom okruženju sigurnost grupe je od primarnog značaja. Rezultat toga je da je organizacija terorističkih grupa obično sačinjena od celija. Svaka celija je relativno izolovana i obavlja specifične funkcije koje obuhvataju obavještajne i kontraobavještajne aktivnosti, logističku podršku i kriminalne aktivnosti. Ovakav tip organizacije štiti njene članove jer u slučaju neuspjeha ili hapšenja, nijedan član grupe ne može identifikovati više od nekoliko članova. Neke grupe imaju višefunkcionalne celije koje kombinuju više vještina u jednoj organizacionoj cjelini, dok druge kreiraju celije koje čine eksperti koji se sastaju samo za operaciju i to po ad hoc principu odnosno za datu priliku. Daljne procedure su slične organizaciji vojnih formacija.

Ukoliko uopšteno posmatramo vidjećemo da terorističke organizacije imaju strukturu sličnu strukturi vojnih organizacija. Imaju jako čvrstu disciplinu, zadaci se organizuju i izvršavaju sa tačno određenim funkcijama i upravljanjem. Sa druge strane terorističke grupe imaju u svakom pogledu svoje nedostatke. Dinamika grupe, ego i filozofske razlike obaraju organizaciona načela i time stvaraju prilike snagama bezbjednosti da identifikuju članove, prodru u organizaciju i spriječe terorističke akcije. Ovi lični činioci mogu dovesti do cijepanja terorističkih grupa u nove frakcije. Razmnožavanje terorističkih grupa može pomoći snagama bezbjednosti u otkrivanju njihovih aktivnosti i da opsadu terora privedu kraju.

Struktura terorističkih organizacija je piridalnog oblika na čijem vrhu se nalazi jezgro vođstva, potom aktivni kadar, aktivna podrška i na kraju pasivna podrška.

Vođstvo terorističke organizacije definiše pravila i politiku upravljanja akcijama. Vođe su u potpunosti posvećene ciljevima ali se razlikuju od organizacije do organizacije. Karakterističan imidž teroriste jeste onaj koji se karakteriše kao nestabilna, kriminalno-psihotična ličnost. Teoristi i njihovi lideri uglavnom posjeduju dobro obrazovanje i potiču iz srednje klase, harizmatični su i imaju opsežna iskustva i znanja iz domena vojnih vještina.

Ciljevi terorističkih organizacija se obično biraju na osnovu određenih potencijala i razmatranja brojnih faktora:

- Prouzrokovanje velikog interesa medija;
- Uništenje i nanošenje štete protivničkoj strani u svim oblicima;
- Ostvarenje uticaja na političke pregovore;
- Atentati na ključne političke, vojne i druge ličnosti i
- Iстicanje reputacije i kredibiliteta grupe.

Terorističke organizacije upotrebljavaju različite oblike nasilja kako bi ostvarile publicitet, izazvale strah i postigle političke ciljeve.

4. SPRJEČAVANJE TERORIZMA

Sprječavanje terorizma podrazumijeva organizovani oblik društvene prevencije, kriminalnu profilaksu kao osnovnu funkciju kriminalne politike. Sprovodi se formalnim i neformalnim oblicima uticaja na etiološke faktore delikvencije, suzbijanjem procesa i pojava koje su u osnovi njene uzročnosti. Ono predstavlja poznavanje kriminalnih pojava, političkih, ekonomskih, socijalnih i društvenih uzroka i uslova koji do njih dovode. Odvija se kroz preventivnu djelatnost državnih organa i društvenih institucija a prate je političke, socijalne, ekonomske, pedagoške i druge mjere usmjerene na otklanjanje faktora delikventnih pojava pa i terorizma. Terorizam je jedna od najvećih prijetnji domaćoj, regionalnoj i međunarodnoj sigurnosti. Reagovanja na terorizam su kompleksna, pogotovo što je terorizam povezan sa organizovanim kriminalom. Ta reagovanja se kreću od akcija policije i granične kontrole do obavještajne službe, od mjera u oblasti finansija do mjera u oblasti krivičnog prava i informacione tehnologije.

Antiteroristička mjera mora da bude proporcionalna i u odnosu na samu terorističku prijetnju. Potrebno je znati da je svrha zakona protiv terorizma pomoći policiji i drugim snagama sigurnosti u preduzimanju djelotvorne akcije protiv onih koji su uključeni u terorističke aktivnosti.

Tri su pristupa u borbi protiv terorizma:

- Antiterorističke mjere podrazumjevaju učiniti ljudi, javni život, zgrade i infrastrukturu manje osjetljivima;
- Protuterorističke mjere odnosno spriječiti teroriste od napadanja otkrivanjem njihovih identiteta i zaustavljanjem i
- Upravljanje krizom odnosno rješavanje i stabilizovanje situacije nakon terorističkog napada.

Veliku ulogu u sprječavanju terorizma imaju Vlade država koje se bore protiv istog, a s obzirom da je terorizam problematika današnjice, sa njim se suočava svaka država. Naročita pažnja se mora posvetiti izgradnji kapaciteta i uspostavi standardnih operativnih procedura za potpunu zaštitu civilnog stanovništva od terorističkih napada kao i saniranja posljedica od terorističkih napada. Planom borbe protiv terorizma utvrđuje se način ostvarivanja civilno - vojne saradnje u slučaju odgovora na terorističke napade i saniranje posljedica terorističkih napada, odnosno: organizacija i način prioritetnog djelovanja nadležnih civilnih institucija i organa u zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od posljedica terorističkih napada, kao i podrška civilnim strukturama u odgovoru na teroristička djelovanja i saniranje posljedica terorističkih napada.

5. PRIMJERI

Iako su teroristi bili prilično „blagonakloni” prema sportašima i sportskim događajima kroz istoriju, primjeri koje ćemo navesti upućuju na sve veće interesovanje teorista za sprovodenje svojih aktivnosti upravo na ovim događajima.

- Već smo spomenuli teoristički napad na Olimpijskim igrama u Munchenu 1972. godine, u kojem je poginulo 11 olimpijaca. Teroristi su napad osmislili do najsitnijih detalja. Bili su obučeni u odijela kakva su tada nosili sportisti, a oružje su sakrili u sportske torbe. Vrlo lako su ušli u Olimpijsko selo i upali u sobe izraelskih sportista. Najprije su ih uzeli kao taoce, ali ubrzo su ih sve poubijali.
- U Atlanti, 1996. godine Olimpijada je bila nova meta, ali ovoga puta nisu napadnuti striktno sportisti već svi koji su prisustvovali događaj. Dotični Eric Robert Rudolph postavio je bombu od 20 kilograma u Olimpijskom parku i detonirao je. Jedna osoba je poginula a 111 ih je bilo ranjeno. Krivac je pronađen tek 2003. godine. Njegovi motivi za zločin bili su antisemitski i godinama je planirao napad, ali nije se nadao kako će poginuti svega jedna osoba.
- Auto-rally Dakar je 2008. godine otkazan iz bezbjednosnih razloga. Dobar dio trke odnosno 8 etapa od ukupno 15 trebalo je biti voženo upravo u Mauretaniji, državi gdje su postojale ozbiljne indicije kako su zabačeni dijelovi te zemlje praktično pod nadzorom terorista Al Kaide. Iako su vozači pokazali mnogo razumjevanja, u isti mah se osjećalo olakšanje jer niko nije nastradao ali i veliko razočarenje, jer, mora se reći da ovo otkazivanje znači da su teroristi ipak na jedan način uspjeli u svojim naumima.

- Pred samo održavanje Olimpijskih igara 2008. godine, Kina je imala problem sa terorističkim prijetnjama. Generalni sekretar Interpol-a Roland Noble je, osvrnuvši se na napad u SAD-u 2001. godine, poslao u Peking prije igara jednu ekipu za podršku koja je sarađivala sa kineskim vlastima. Interpol je pripremio za Olimpijske igre u Pekingu svoj "ambiciozni" sistem analize kako bi se identificirali ukradeni, izgubljeni i falsifikovani putni dokumenti, kao i mogući teroristi i opasni kriminalci". Kina je objavila popis osam navodnih terorista, članova jedne islamske separatističke organizacije, koji su predstavljali prijetnju za Olimpijske igre u Pekingu u avgustu 2008. godine te je pozvala međunarodnu zajednicu da ih uhapsi.
- Takođe moramo spomenuti povećanu opasnost od terorističkih napada uoči prvenstvenog kola Njemačke fudbalske lige u Dortmundu u martu ove godine. Tada su sigurnosne službe provele "konkretnе istražne radnje" s ciljem sprječavanja mogućeg terorističkog napada.
- Sochi na obali Crnog mora će 2014. biti prvi ruski domaćin Zimske olimpijade. Grad se nalazi u nemirnom Kavkazu, u blizini Republike Abhazije, koja se nedavno otcijepila od Gruzije, zbog čega je ta zemlja nakratko ratovala sa susjednom Rusijom. Šef ruske tajne službe FSB, Aleksander Bortnikov je upozorio na realnu opasnost od terorizma za vrijeme Zimske olimpijade u Sočiju.

6. ZAKLJUČAK

Terorizam je problematika modernog doba i kao takvom, mora mu se naći rješenje. To je zlo modernog vremena čije žrtve su uglavnom nedužni civili, te se protiv njega moramo boriti svim sredstvima. Antiterorizam bi trebao biti svojevrstan odgovor zemalja koje ne potiču terorizam i štaviše, bore se protiv njega.

Teroristički napad može se dogoditi bilo kad i bilo gdje. On ne pogađa isključivo kritičnu infrastrukturu vezanu za mjesto održavanja konkretnog događaja, već ugrožava i sva ona mjesta na koja i s kojih ljudi putuju, gdje se okupljaju, opuštaju, borave ili žive. Ovakvi događaji izazivaju metež u kojima su ljudski životi, finansijske štete i druge nastale štete neprocjenjive za pojedince i čitave porodice, firme, korporacije, zajednice ili cijele nacije.

Sportske organizacije su osjetljive na razne krizne situacije, pa čak i najsveobuhvatniji planovi menadžmenta u slučaju opasnosti ne mogu ih zaštititi od svih potencijalnih kriza. Eventualni teroristički napad na nekom stadionu mogao bi u najgorem slučaju imati nesagledive posljedice s brojnim ljudskim žrtvama.

Ono što je jako bitno u sprječavanju terorističkih aktivnosti, jeste saradnja na svim nivoima i strategija borbe protiv terorizma. Organizatori i bezbjednosni menadžment moraju na vrijeme prepoznati moguće prijetnje i izazove po bezbjednost, a posebno moraju poštovati i bitne principe, kao što su pravovremeno i efektivno planiranje, komunikacija i obuka. Ovo bi bili i ključni elementi organizacije i osiguravanja opšte bezbjednosti na značajnim velikim javnim događajima kao što su sportske manifestacije.

7. LITERATURA

1. Derenčinović, D., 2005., *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
2. Koković, D. 2001., *Kako prevazići nasilje u sportu*, Defendologija br.10, Udruženje defendologa Republike Srpske, Banja Luka
3. Koković, D., 2000., *Sociologija sporta*, Sportska akademija, Beograd
4. Pašanski, M., 1987., *Savremene kamikaze*, Niro književne novine, Beograd
5. Tufegdžija, M., 2009. *Obezbjedenje sportskih događaja*, Defendologija centar za bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka
6. Vejnović, D., 2006., *Sociologija sporta*, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka

TERRORISM IN SPORT

Tufegdžija Mirko, Balaban Danijela

Panevropski univerzitet Apeiron Banja Luka, department Novi Grad

Abstract: Threats of terrorist attacks are more frequent under the influence of the general euphoria of nationalism and of structural economical changes. Important risk factor any sports events of international character is a concept of organization, because of the large number of participants, the presence of the media and others.

Behind the terrorist activities and acts of violence in sport are appropriate political motives and activities, expressed in extreme nationalist projects, separatist tendencies, extreme ideological currents and radical political movements. In regard the form in which occurs expression of violence and terrorism in the sport we distinguish between the individual and group acts of terror, state terror and international terror.

Terrorism in the sport has not been sufficiently researched, so for this occasion we will give a universal meaning of terrorism, the characteristics of terrorists, terrorist organizations, terrorist groups, kind of terrorist attack, terrorist influence on the public and preventing of terrorism. These explanations are very useful for understanding of terrorism and its prevention at all sports events.

Terrorism (Latin: terror-horror) includes the doctrine, method and means of instilling fear and insecurity among citizens, with systematic use of violence. The motives of terrorism are usually political motives, but can also be of criminal in nature.

In political terms, terrorism is the systematic and organized violence against passive subjects, which is intended to keep the condition of political obedience and to cause public distrust in the existing public order and the government or to extort a political concession.

In conventional criminal activity terrorism represents an especially predatory assaults, hostage taking, blackmail or placing explosives, making threats to some object will be lifted into the air, burning companies, department stores, hotels, sports facilities and so on.

Key Words: terrorism, terror, terrorists, terrorist organizations, preventing terrorism

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

FORENZIČKO – KRIMINALISTIČKI ASPEKTI IDENTIFIKACIJE (TRAGOVA) KOSTURA (LEŠEVA) U SEGMENTU FORENZIČKE BIOANTROPOLOGIJE

Mladen Milosavljević, Dušica Milosavljević, Sunčica Milosavljević

Apstrakt: Borba sa organiziranim kriminalom, te slučajevi ubijenih žrtava i neophodnost njihove identifikacije, u kasnijim postupcima pred istražne i ekspertne organe postavljaju veoma teške zadatke. Ovo tim prije, što kriminalci veoma često preduzimaju različite radnje u cilju što većeg uništenja/destrukcije ubijenih, a sve u cilju onemogućavanja pouzdane identifikacije. S druge strane, identifikacija umrlih/ubijenih može biti povezana i sa različitim terorističkim (pa i samoubilačkim) aktivnostima u kojima može poginuti veći broj nevinih civila. Opet, nemoguće je zaobići mogućnost masovnih nezgoda (npr. pad aviona, sudari vozova, autobusa i slično), gdje imamo situacije sa velikim brojem mrtvih u različitim stanjima (kompletna i nekompletna tijela). Središte rada bit će, ipak, usmjereno ka identifikaciji kostura. U cijelokupnom segmentu veoma je važno razlikovati životinske od ljudskih kostiju, utvrditi pol, starost i visinu žrtava/lica, a u konačnici izvršiti preciznu identifikaciju konkretnog lica. O navedenim parametrima upravo govorimo u ovom radu.

Ključne riječi: leš, kostur, određivanje spola, starosti, visine, identifikacija.

1. UVOD

1.1. Forenzička antropologija

Antropologija je nauka koja se bavi ljudskim kosturom te njegovim razvojem i evolucijom tokom istorije ljudske vrste. Forenzički su antropolozi specijalizirani u prepoznavanju i ispitivanju ostataka ljudskih kostura kada je riječ o pravnim pitanjima. Ispitivanje pronađenih kostiju može otkriti jesu li one ljudske; vrstu oštećenja, ako postoje; približnu dob, visinu i stas osobe; pol; te zdravstveno stanje i trudnoću. Ti eksperti, takođe, mogu utvrditi jesu li kosturni ostaci pohranjeni nedavno ili pripadaju ljudima koji su umrli prije mnogo desetina godina ili čak vijekova. U okviru ove specijalnosti često je uključena i rekonstrukcija lica. Temeljem tradicionalne baze podataka obilježja ljudskih kostiju pri rekonstrukciji lutanja koristi se glina u svrhu utvrđivanja identiteta (jasno je prisustvo mnogih ograničavajućih faktora u tom smislu). Međutim, savremena tehnologija i savremeni napredak u računarskim bazama podataka i samoj tehnologiji prikazivanja omogućuje nov pristup rekonstrukciji, uključujući studiju procesa starenja.

Dakle, kad se pronađu kosti (bez obzira na povod pronalaska) osnovni zadatak forenzičkog antropologa je da pomogne u identifikaciji žrtve i kod ustanovljavanja da li je smrt nastupila kao posljedica zločina (ne izbjegavajući ulogu specijaliste sudske medicine). Prvi koraka jeste određivanje da li su pronađene kosti uopšte ljudske. Iako to izgleda pomalo čudno, neke životinjske kosti mogu ličiti ljudskim. Kao primjer se mogu navesti kosti konjorskog repa koje podsjećaju na kosti ljudskog prsta. Naredni korak predstavlja određivanje starosti žrtve putem izučavanja veličine i stepena raspada određenih kostiju. Zubi koji rastu, svakako mogu pomoći pri određivanju starosti djeteta čiji je kostur pronađen – počevši od prvih mlijecnih zuba do otprilike osamnaeste godine kada se često pojavljuju umnjaci (neki ih označavaju kao zubi mudrosti). Kod tinejdžerske populacije kosti postaju veće i čvršće u procesu koji je označen kao okoštavanje. Tako osam stotina tačaka okoštavanja u tijelu predstavlja najbolje pokazatelje uzrasta (dobi) mlade osobe. Primjerice, kad dijete navrši šest godina već su formirane dvije koštane pločice (epifize) na oba kraja podlaktične kosti (radijusa). U periodu od 17 godina kod muškaraca i 20 godina kod žena donja epifiza i radius već su spojeni. Gornja epifiza i radius spajaju se vrlo brzo nakon toga. Posljednja kost koja završava svoj rast je ključna kost koja može rasti do 28. godine. Kod proučavanja kostura starijih osoba antropolozi traže degerativne promjene. Tako mali koštani šiljci počnu da se pojavljuju na rubovima kralježaka, zubi se u manjoj ili većoj mjeri istrošeni, a zglobovi mogu pokazivati znakove artritisa. Svi navedeni simptomi pojačavaju se s godinama.

1.2. Identifikacija umrlih

Uloga lječnika kod identifikacije umrlih od velike je važnosti i često uspjeh prepoznavanja zavisi isključivo od njegovog nalaza. Svakako, da je u navedenom postupku veoma velika uloga i određenih stručnjaka kriminalističko tehničke struke (bilo kriminalističkih tehničara, eksperata biološkog porijekla itd.). metode prepoznavanja navedene kod živih osoba: opis, pokazivanje, fotografija, daktiloskopija, tkivne karakteristike, uglavnom su primjenjive i kod identifikacije umrlih. Prepoznavanje umrlih može biti otežano ako postoje uznapredovale posmrtnе promjene ili povrede koje su uništile karakteristična obilježja tijela, uključujući i papilarni crtež prstiju (i ne samo prstiju). Navedeno je posebno naglašeno kod truljenja i raspadanja, saponifikacije, ugljenisanja, komadanja i destrukcije tijela. Kod ovakvih slučajeva od velike je važnosti autopsija (obdukcija), kojom se između ostalog, utvrđuje stanje zubala, urođena i stečena svojstva unutrašnjih organa, anomalije razvoja, znaci ranijih povrijeđivanja i hiruških intervencija, različita oboljenja itd. Podrazumjeva se da bi kod prepoznavanja umrlih sa uznapredovalim posmrtnim promjenama bilo jednostavnije i sigurnije, neophodno bilo izvršiti i odgovarajuće kozmetičke aktivnosti na lešu. Kako bi postupak identifikacije¹ bio valjan i konačan, pored navedenih metodologija, posebna pažnja obraća se na određivanje visine, spola, starosne dobi itd.²

---

¹ Ovdje se svjesno preskače priča oko daktiloskopske identifikacije, prvenstveno jer taj segment nije tema rada, pa se ovdje u središte rada postavlja identifikacija lica na osnovu kostura.

² Tasić, M. i sar. (2007): Sudska medicina, Zmaj, Novi Sad, str. 426.

1.2.1. Identifikacija na osnovu kostiju

Obično se zakopani kostur ili pak njegovi dijelovi pronađu iznenada prilikom građevinskih radova na mjestima koja nisu obilježena kao groblja ili u nekim drugim sličnim situacijama, što odmah izaziva sumnju na moguću nasilnu smrt. U takvima situacijama pred specijalistu sudske medicine (vještaka)³ postavlja se nekoliko važnih pitanja:

- Da li su pronađene kosti ljudskog ili animalnog (životinjskog) porijekla? Na ovo pitanje se može odgovoriti relativno lako na osnovu samih karakteristika kosti i uporedne anatomijske humanih i animalnih kostiju. U pojedinim slučajevima, kada su pronađeni samo dijelovi kosti, dokazivanje se vrši serološki – metodom precipitacije prema Uhlenhutu.
- Koliko je proteklo vremena od trenutka smrti do nalaženja kostiju?
- Kod ukopanih kostiju, nakon 5 – 10 godina još se mogu naći ostaci mekih tkiva.
- Nakon 10 – 15 godina, kosti su još uvijek masne.
- Poslje 25 – 30 godina, kosti su suhe.
- Kosti koje su bile u zemlji više od 30 godina su lake, trošne, lomljive i lako se trune.
- Kog spola je bila osoba?
- Koje je starosne dobi?
- Koje je visine?
- Koji je mehanizam smrti osobe? Na ovo pitanje moguće je odgovoriti ako je mehanizam povrede bio skopčan sa povredom koštanih sklopova, primjerice kao prostrel kroz glavu i karličnu kost, probodi kroz grudnu kost, presjecanje rebara i slično.⁴

Odgovore na ova pitanja i potrebna objašnjenja navest ćemo u narednim dijelovima teksta, a sada ćemo se prvo pozabaviti objašnjenjem koliko je za identifikaciju značajna lubanja (o njoj će biti riječi i kasnije). Na osnovu lubanja i fotografije snimljene za vrijeme života lica moguće je izvršiti identifikaciju osobe metodom superpozicije (superimposition). U ovim slučajevima se fotografija lobanje ili rjeđe RTG snimak lobanje superponira preko zaživotne fotografije lica, ali pri istom povećanju i srazmjeri kako bi se utvrdilo moguće preklapanje karakterističnih antropometrijskih tačaka lubanje i lica, ali i pravilan položaj svih dijelova lica (oci, nos, usne, uši) na ispitivanoj lobanji. Kod smrskavanja i zdrobljenja glave, u cilju identifikacije vrši se njena rekonstrukcija lica po kostima lobanja. To se radi na način da se povezuju, uklapaju, spajaju slomljeni komadići kostiju glave, a po potrebi mogu se koristiti slojevi gline, akrilata, odnosno neki od sličnih materijala. Od velike pomoći u takvima slučajevima jeste kompjuterska rekonstrukcija lica (vidjeti kasnije).

³ Njihova uloga je često isprepletena sa ulogom forenzičkih antropologa.

⁴ Isto, str.430.

1.2.2. Superpozicija (superimpozicija)

Determinacijski superpozicija je metoda međusobnog preklapanja fotografije lobanje i zaživotnog izgleda lica u cilju njihove moguće identifikacije. Ona predstavlja jedan od načina da se nepoznate lubanje identifikuju pomoću fotografija zaživotnog izgleda lica poznate umrle osobe. Lobanja svake osobe strogo je individualna i jedinstvena. Kosti lobanje deteminišu izgled lica i glave. Pronađena lobanja i prisutna zaživotna fotografija neke osobe predstavljaju objektivnu činjenicu. Ono što je nepoznanica (što se ne zna), jeste izgled lica koju je ta lobanja nekad nosila. Superponiranjem te dvije slike pokušava se utvrditi pozitivna ili negativna identifikacija. Fotografija lica (bez obzira koliko ih ima i iz kojih su uglova snimljene) predstavlja jedinu «čvrstu tačku ili oslonac» sa kojom se lobanja upoređuje. Zapaženo je da se najbolji rezultati postižu ukoliko postoji i profilni i frontalni snimak istog lica.

U daljem postupku zaživotne fotografije glave, kao i fotografije lobanje, digitalizuju se kompjuterskom metodom, a potom se svaka od njih prikazuje na ekranu. Svaka pojedinačna antropometrijska tačka posebno se označava i prikazuje kako na fotografiji lobanje tako i na fotografiji lica. Nakon toga se obje snimke superponiraju jedan na drugi tako da obje fotografije u potpunosti preklapaju jedna drugu. U toku postupka je vaom bitno da su obje slike transparentne (prozirne) kako bi se linije i teksture jedne i druge bolje uočile. Svakako da se posebna pažnja posvećuje međusobnom preklapanju istih antrpometrijskih tačaka, odnosno, tome da li su konture lobanje i lica međusobno prilagodljive. Na znanstvenoj osnovi pozicionira se izgled, veličina i oblik organa lica (nos, oči, usne, uši) na antrpološki strogo određeno mjesto na fotografiji lobanje. Stepen uspješnosti (sigurnosti) superpozicije u direktnoj je srazmjeri sa brojem preklapanja antrpometrijskih tačaka na obje fotografije. Što je veći broj podudarnih tačaka, time je uspješnija superpozicija.⁵

1.2.3. Rekonstrukcija lica na osnovu kostiju lobanje

Determinacijski navedeni tip rekonstrukcije pripada oblasti posljednjih tekovina forenzičke antropologije (vidjeti kasnije) i van svake sumnje predstavlja jedinstvenu metodu za identifikaciju humanih skeletnih ostataka. Po mišljenju mnogih autora primjenjuje se kao najbolje sredstvo identifikacije lica na skeletnim ostacima, tačnije, ona jedino pruža stvarne mogućnosti za identifikaciju na osnovu lobanje. Sama opravdanost ove metodologije ogleda se prije svega tamo gdje drugi načini identifikacije nisu bili na raspolaganju ili nisu dali uspješne rezultate. Važno je napomenuti da se radi o veoma složenom radu, koji je prvenstveno multidisciplinaran, jer obuhvata usku saradnju stomatologa, antrpologa, specijaliste sudske medicine, kao i umjetnika – vajara, a sve sa ciljem da bi se što uspješnije vratilo lice nepoznate osobe na osnovu lobanjskih kostiju. Navedena multidisciplinarnost smanjuje i subjektivni elemenat pri rekonstrukciji lica i vodi maksimalnoj objektivnosti i znanstvenoj osnovi pri oblikovanju lica.

Interesantno i važno je napomenuti da je za uspješno izvođenje ovog rada, pored odličnog poznavanja antrpologije i anatomije lica, neophodno raspolažati i određenim sposobnostima za oblikovanje forme, te uopšte nije slučaj da su najzapaženiji autori u svijetu

---

⁵ Isto, str.431.

(C. Snow, W. Buchly, B. P. Gatliff⁶) po osnovnom obrazovanju skulptori, dok je R. A. H. Neave grafičar na Univerzitetu u Mančesteru. U sklopu zanimljivih informacija važno je napomenuti da počeci ove metodologije datiraju sa kraja XIX vijeka, ali da se ona najviše razvila sredinom XX vijeka, i to kroz rade američkih i ruskih autora (Karen T. Taylor, W. Krogman, B. P. Gatliff, M. M. Gerasimov).

Navedena metoda je tokom stogodišnjeg razvoja stalno unapređivana i doživljavala je nove i nove elemente, stalno se obogaćujući. Osnivač ove metode identifikacije, M. M. Gerasimov⁷ (1955) izjavljuje: «Za razliku od likovnog portreta, koji ujedno predstavlja i subjektivno viđenje samog umjetnika, rekonstrukcija se osniva na strogo znanstvenim i objektivnim principima». W. Krogman (1973) navodi: «Lobanske kosti predstavljaju matricu žive ljudske glave, na osnovu kojih je moguće oformiti opšte detalje mekih tkiva i fizionomiju lica. Sa sigurnošću se mogu rekonstruisati usta, nos, uši i oči, kao i opšti izgled lica. Pri tome se postiže samo gruba sličnost». Andreas Vaselius (1514 – 1564), veliki anatomi iz XVI vijeka, navodi: «Oblik bilo kog stvorenja određen je oblikom skeleta. Ono što su štapovi za šatore, to su kosti za sve kičmenjake».⁸

Posmatrano globalno, krajnji izgled lica čovjeka je složen faktor, koji u sebi podrazumjeva ne samo oblik mekih tkiva, već i prisustvo brade, brkova, kose, boju kože, ožiljke, nabore, boju očiju, izgled ušne školjke, a koje na lobanji ne nose svoje odrednice, pa se s pravom može reći da se tačan izgled lica nikada ne može rekonstruisati na osnovu lobanje. Ono što je jedino moguće, jeste to da se lice rekonstruiše sa velikom vjerodostojnošću u odnosu na nekadašnji izgled.

Po nekim autorima postoje tri načina za modeliranje lica (mada će se ponuditi i neke drugačije informacije – vidjeti kasnije): 1. *anatomska rekonstrukcija lica* (a – jedne polovine lica, a zatim druge; b – obje polovine lica istovremeno); 2. *trakasto – mrežasta rekonstrukcija* (a – jedne polovine lica, a zatim druge; b – obje polovine lica istovremeno); 3. *mješovita anatomska – mrežasta rekonstrukcija* (a – jedna polovina lica se uradi po anatomskoj i b – druga po trakasto – mrežastoj rekonstrukciji).⁹

U smislu procedure prvo se pristupa dvodimenzionalnoj rekonstrukciji lica ucrtavanjem kontura glave i lica, položajem očiju, usana, očiju i ušne školjke na bijeli papir preko fotografije lobanje. Ovako dobiven crtež lica služi kao putokaz za izradu trodimenzionalnog lika. Osnovno pravilo (bez obzira na način rekonstrukcije) je da se strogo mora voditi računa o tome da se tkivni markeri koji određuju debljine mekih tkiva na pojedinim antrpometrijskim tačkama lobanje međusobno povežu modelirajućom masom (vosak, glina, akrilat), baš onako kako to zahtjeva reljef koštane lobanje. Najjednostavnije rečeno lobanja mora biti vodilja naših aktivnosti. Najjednostavnije predstavljeno lobanja diktira izgled lica i to na znanstvenoj osnovi. Svaki drugačiji pristup može voditi ka subjektivnoj kreaciji lika, što već nema znanstvenu osnovu.

⁶ Gatliff, B.P. (1984): Facial sculpture on the skull for identification. Am J Forensic Med Pathol, 5 (4):327-32.

⁷ Gerasimov, M. M. (1955): Vosstanovlenie lica po čarepu (Wiederherstellung des Gesichts auf Grund des Schadels) Moskau: Akademie Nauk SSSR.

⁸ Tasić, M. i sar. (2007): Sudska medicina, Zmaj, Novi Sad, str. 433.

⁹ Isto, str. 434.

U ovakvim slučajevima najbolji rezultati (preglednost) rekonstruisanog postižu se izradom samo jedne polovine. Tada suprotna strana lobanje služi kao kontrola, da bi se eventualne greške mogle uočiti i na vrijeme ispraviti. Pored navedenog, u takvim situacijama najbolje se mogu izvajati usnice, vrh brade, vrat i nos. Nakon toga prilazi se izradi druge strane lica i maksimalno vodi računa da se obje polovine dovedu u međusobno normalan anatomska položaj i simetriju. Bez obzira koju metodu koristili obje polovine lica moraju se podudariti. Pravila nalažu da asimetrija lica i glave nije dozvoljena, osim ako to lobanja ne zahtjeva. Ono što je dozvoljeno jeste da izrada kose od gline ili perika bude asimetrično postavljen, i to onda ako je određena osoba tako izgledala na fotografiji (zaživotnoj) a sa kojom raspolažemo.

1.2.4. Modeliranje lica uz pomoć gline

Može se reći da lik osobe nestaje kada koža i mišići nestanu s ljudske glave. Veoma teško je posmatranjem praznih očnih duplja i ukočenih čeljusti zamišljati lice žive osobe. Međutim, lubanja je ono što licu daje oblik i konture pa kipari – forenzičari kreću od tih obrisa i pomoću gline milimetar po milimetar grade lice koje može biti začuđujuće vjerna kopija. Najčešća metoda modeliranja temelji se na poznavanju debljine tkiva koje prekriva svaki dio lubanje. Navedena se tehniku naziva morfometrijom (ime dobila na osnovu grčkih riječi koje znače «oblik» i «mjera»). Pošto je razvijena u SAD, poznata je i kao «američka metoda». Naučnici su počeli mjeriti debljinu tkiva krajem 19.vijeka, međutim znanje koje su stekli nije primjenjeno za potrebe forenzičke rekonstrukcije sve do tridesetih godina prošlog vijeka. Ranije su mjerena vršena samo prilikom seciranja tijela (mrtvih), ali je nedavno razvojem tehnike, razvijena metoda ultrazvučnog skeniranja i tako omogućeno mjerjenje debljine mekanog tkiva živih osoba. Kod svojih aktivnosti kipari – forenzičari se obično koriste podacima o debljini tkiva na 20 do 35 ključnih anatomske tačaka. Navedene tačke se nalaze na raznim mjestima na licu, a najgušće su raspoređene oko usta i između očiju. Izmjerene su debljine za različite polove, dob i rase, kao i za lica u rasponu od ispijenih do pretilih.

Proces modeliranja započinje s indikatorima debljine, a za to obično služe kratki štapići. Pričvršćeni na lubanju (ili njezin odljevak) na mjestu svake ključne tačke, oni pokazuju prosječnu debljinu tkiva. Forenzičari – kipari nakon toga između štapića nanose trake od gline. Navedeni slojevi imaju različite debljine koje odgovaraju visini štapića. Nakon što se postave trake, glinom se puni prostor između njih te počinje rad na očima, nosu, ustima, ušima, bradi i čeljusti. Sve to su dijelovi lica koji mu daju karakterističan izgled. Međutim, svi oni nestaju vrlo brzo kada se tijelo počne raspadati. Mada je za njihovu rekonstrukciju potrebno dobro znanje, iskustvo i dobro prosuđivanje, postoje i neka opšta pravila. Tako je širina nosa primjerice jednaka udaljenosti unutrašnjih uglova očiju. Krajevi usta leže tačno ispod (u)nutarnjih rubova šarenice i pokrivaju stražnje krajeve očnjaka. Pored toga, dužina ušiju otprilike odgovara dužini nosa, mada stariji ljudi imaju duže uši u odnosu na nos.¹⁰

---

¹⁰ Plat, R. (2004): Mjesto zločina, Naša djeca, Zagreb, str. 54.

Kada su gotovi navedeni dijelovi lica vrše se potrebna dotjerivanja, a glina se izgladi kao bi što više nalikovala koži. Nakon toga se pristupa izradi kalupa glave od gipsa i silikonske gume. Tako dobijen odljevak (od prethodno napravljenog kalupa) može se onda obojiti kako bi nalikovao licu žive osobe i olakšao identifikaciju.

Važno je napomenuti da svi forenzičari – kipari ne rade na isti (taj) način. Neki odних koriste drugu, tzv. «rusku metodu», takođe pozatu kao morfoskopsku metodu (po grčkim riječima koje znače «oblik» i «gledati»). Kod navedene tehnike sene koriste podaci o debljini tkiva, već je bitan oblik lubanje. Primjerice, mišići za žvakanje učvršćeni su na horizontalne koštane lukove na bočnoj strani glave neposredno ispred ušiju. Veličina i oblik tih kostiju direktno utiče na oblik mišića koji su na njih pričvršćeni. Poznavajući takve odnose, moguće je rekonstruisati, jedan po jedan mišić lica. Svaki se od njih oblikuje od gline i postavlja na odgovarajuće mjesto na lubanji. Zadnji korak predstavlja pokrivanje «mišića» kožom od gline. Sve ostalo, manje – više je slično rekonstrukciji morfometrijskom metodom. Oba navedena metoda imaju svoje prednosti. Pristalice prve, bazirane na prosječnim vrijednostima debljine tkiva, tvrde da je ona objektivnija i naučno jače utemeljena. Međutim, pristalice morfoskopske metode smatraju da prosječne mjere ne mogu biti dobra polazišna tačka, jer izgled lica zavisi o detaljima koji odskaču od prosjeka, poput velikog nosa ili ušiju koje strše.¹¹

Važno je istaći i to, da bez obzira na to koji se metod koristi, postoje određena ograničenja u odnosu na tačnost rekonstrukcije lica. Forenzičari – kipari mogu samo nagađati o vrsti frizure i ne mogu reproducirati izraze koji lice čine živim. Međutim, savršena sličnost nije uvijek ni potrebna. Proces modeliranja lica je bio uspješan ako je nekome pomogao da osježi sjećanje ili pridonio eliminaciji onih čija lica nemaju sličnosti s modelom od gline, te na taj način suzilo traganje.

1.2.5. Kompjuterska rekonstrukcija lica

U prethodnom dijelu govorili smo o modeliranju lica od gline, čije aktivnosti zahtijevaju i umjetnički dar. Za aktivnosti oko računara, također, je potrebno znanje i vještina (ali druge vrste). Kompjuterski programeri ili tehničari rade u aspraktnijem mediju, neizravno mijenjajući podatke i detalje kako bi stvorili uvjерljivu sličnost. Iako ne postoji samo jedna metoda modeliranja, početni podaci uvijek se prikupljaju trodimenzionalnim skeniranjem same lubanje. Navedenim postupkom ona se ne oštećuje, pa se može koristiti umjesto gipsanog odljevka. Obično se lubanja postavlja na ploču koja se okreće, a laserskim se skenerom osvjetjava uski vertikalni pojas. Ogledala na suprotnim stranama okretnog stolića, reflektiraju sliku osvjetljene površine na senzore. Analizom podataka koji se na taj način dobiju, kompjuterski program izračunava udaljenost svake tačke na lubanji od osi rotacije i tako stvara digitalni model lubanje koji se može po volji okretati na zaslonu računara.

Da bi se na kost dodalo tkivo, najveći broj metoda kompjuterskog modeliranja koristi podatke dobijene skeniranjem živih ljudi pomoću kompjuterske tomografije (CT). Za razliku od rendgenskih snimaka na kojima se vide sjene kostiju, CT snimke pokazuju i tvrde i meke

¹¹ Isto, str. 55.

dijelove (kosti i tkivo) u tri, a ne samo u dvije dimenzije. Na ovaj način CT snimka sadrži podatke i o obliku lubanje i o debljini tkiva koje lubanja pokriva. Međutim, kako bi odabrali odgovarajuću CT snimku, forenzički antropolozi moraju na osnovu lubanje i drugih ostataka procijeniti dob i rasu određene osobe. Korisnim se smatraju i svi drugi detalji tipa veličine odjeće pronađene sa tijelom, jer se pomoću njih može modificirati debljina tkiva zavisno o debljini ili mršavosti.

Spajanjem dvaju snimaka, glavom CT skena prekriva se digitalni model lubanje. U ovoj fazi svaka od lubanja ima svoj oblik, pa se u narednom koraku CT sken na određeni način izobliči kako bi ključne tačke na lubanjama tačno odgovarale jedne drugima. U toku postupka «rastezanja» i «stiskanja» lubanje na CT snimci, mijenja se i tkivo na licu, dobijajući oblik koji je približno sličan žrtvinom.¹²

Kako se CT snimanjem prodire u ljudsko (tkivo), ne ostaju zabilježeni površinski detalji. Zbog toga u ovoj fazi rekonstruisani model liči gipsanom odljevku glave žrtve. Kako bi bila sličnija glavi žive osobe, potrebno je dodati kožu, oči i kosu odgovarajućeg izgleda i boje. Programeri i tehničari «posuđuju» izgled žive osobe i digitalno ga prenose na model. Kako bi se dobila trodimenzionalna slika, potrebni se podaci o boji na čitavoj glavi. Oni se obično dobivaju fotografisanjem prednje strane i oba profila lica neke osobe čija dob, rasa i stas što približnije odgovaraju žrtvinom. Softverski se te tri snimke spoje u jednu traku koja se onda nanese na kompjuterski model i tako dobije kompletan rekonstrukciju. Dobra strana ove metode je što se njen rezultat može posmatrati i okretati na zaslonu, a može se i distribuirati u nekoliko standardnih formata za prikaz slika, kao što su VRML ili Quicktim VR-a. Mada lice dobijeno kompjuterskim modeliranjem može izgledati životnije nego ono izrađeno od gline, mora se voditi računa da obje metode imaju ista ograničenja. Ograničenja se, prije svega, odnose na oblik nosa, usta, ušiju, očiju, jer se oni uglavnom određuju na osnovu procjene

1.3. Određivanje spola

Determinacija spola kod živih osoba i mrtvih tijela vrši se uglavnom na osnovu sekundarnih spolnih obilježja. Međutim, ako sekundarna spolna obilježja nisu jasno izdiferencirana, ili su zbog povreda ili posmrtnih promjena uništena, ili su, pak, prisutni samo dijelovi tijela, mogu se javiti problemi i poteškoće u određivanju spola. U navedenim situacijama, nalaz materice kod žena i prostate kod muškaraca u potpunosti otklanja dilemu identifikacije spola. Baš ti navedeni organi smješteni su duboko u maloj karlici, dobro su zaštićeni i značajno su manje podložni povredama i posmrtnim promjenama u odnosu na druge dijelove tijela.

Međutim, veoma bitno je napomenuti da karakteristike koštanog sistema dozvoljavaju mogućnost identifikacije spola. Tako su kosti muškarca po pravilu masivnije, a mjesta pripojila skeletnih mišića (tzv. koštane kvrge) kod muških su značajnije naglašene. Spolni dimorfizam najviše se primjećuje na sljedećim kostima: karlica, natkoljenica i lobanja. Tako oblik i izgled karlice¹³ ima najveći značaj za određivanje spola.¹⁴ Kod muškaraca je karlica uska i visoka,

---

¹² Isto, str. 57.

¹³ Milčinski, J. (1962): Uvod u sudsku medicinu, Stručna biblioteka broj 4, Narodna milicija, Beograd, str.40.

ulaz u malu karlicu je sročnik (zbog promontorijuma), a ugao između stidnih kostiju je oštar (do 70^0), što nije slučaj kod žena kod kojih je karlica plitka i široka¹⁴, ovalnog ulaza u malu karlicu i tupog ugla ili lučne linije između stidnih kostiju ($74 - 100^0$). Acetabulum (zglobna čašica kuka), kod muškaraca je veća i okrenuta više bočno, dok je kod žena manja¹⁵ i okrenuta više unaprijed.¹⁶ Zaporni otvor kod muškaraca je ovoidnog oblika, dok je kod žena trouglast.

I butna kost ili samo njen gornji dio mogu da pruže bitne podatke za verificiranje spola. Tu je od velike važnosti ugao između vrata i tijela butne kosti. On kod muškaraca iznosi 127 do 135^0 , a kod žena 112 do 125^0 . Manji dijagnostički značaj ima dužina butne kosti (kod muškaraca iznosi oko 460 do 470 mm i kod žena 420 do 430 mm). Najveći prečnik glave butne kosti kod muškaraca je 50 mm, a kod žena 44 mm. Rastojanje između unutrašnjih i spoljašnjih kondilusa je kod muškaraca do 78 mm, a kod žena do 72 mm.

Grudna kost je kod muškaraca uska i duga, a kod žena široka i «zdepasta». Aschley, G. T¹⁷. (1956) smatra da dužina tijela grudne kosti kod evropljana preko 149 mm sa 80% upućuje na muški spol. Runkel, F. (1959)¹⁸ ukazuje i na debljinu grudne kosti za dijagnozu spola. Prema njemu, srednja vrijednost debljine u prvom segmentu iznosi $11,1$ mm kod muškaraca i $9,5$ mm kod žena. O. Prokop¹⁹ navodi druge mjere: 9 do $13,6$ mm kod muškog spola i $8,1$ do $11,0$ kod ženskog. U srednjem dijelu grudne kosti debljina kod muškaraca iznosi $10,5$ do 12 mm i kod žena 9 do 10 mm. Svi ovi brojevi sami za sebe ukazuju na nepouzdanost ovih mjeru u identifikaciji spola. Prokop smatra da se sigurnije vrijednosti mogu dobiti na osnovu sljedećih elemenata: a) dužina grudnjače bez mačnog nastavka, b) širina grudnjače između pripoja drugog i trećeg rebra, c) širina grudnjače između pripoja trećeg i četvrtog rebra, d) najmanja debljina drške grudne kosti u srednjoj liniji, e) najmanja debljina grudnjače u prvom segmentu u srednjoj liniji između pripoja drugog i trećeg rebra – Kod muškaraca zbir ovih vrijednosti iznosi 226 do 262 , a kod žena 192 do 223 .

I kod oblika lubanje postoje karakteristične razlike. Ženska lubanja je u prosjeku u apsolutnim i relativnim mjerama manja od muške. Naročito je mali nosni dio i donji dio lica. Čelo je nisko, ali strmije, zbog izraženijih čeonih kvrga. Parijetalne kvrge su jasnije izražene. Posmatrano odozgo na dole, karakteristično je da ženske lobanje imaju pentagonoidan izgled. Glabella i arcus supraorbitalis su dosta slabo izraženi. Processus mastoideus kod žena manje je izražen, kratak, zašiljen, i ravnije je površine. Protuberantia occipitalis externa neznatno je razvijena. Orbita je okruglij, relativno veća i oštrijih ivica, dok je kod muškaraca više uglasta i romboidnog oblika.. Arcus zygomaticus je kod žena tanji, pljosnatiji i manje izbačen u stranu. Donja vilica je lakša, nježnija, sa zašiljenim vrhom. Samo tijelo donje vilice kod žena je tanje, i sa granama zaklapa uglove od oko 130 stepeni, i ne prominira upolje, dok je

¹⁴ Zečević, D. & Škavić, J. (1996): Osnove sudske medicine za pravnike, Barbat, Zagreb, str. 15.

¹⁵ Gorkić, S. (1981): Medicinska kriminalistika, Udžbenik za kriminalističko – medicinsku obradu nasilne i sumnjive smrti, Privredna štampa, Beograd, str. 57.

¹⁶ Prohić, H.: Sudska medicina, Glas medicinara, Sarajevo, str. 163.

¹⁷ Lukić, M. & Pejaković, S. (1985): Sudska medicina, Privredno finansijski vodić, Beograd, str. 264.

¹⁸ Aschley, G. T. (1956): The humen sternum. J. Forensic. Medic. Vol. 3, broj I, 27.

¹⁹ Runkel, F. (1959): Ein neues geschlechtsmerkmal am Skelett, Disertacija, Berlin.

²⁰ Prokop, O. (1966): Forensische Medizin, 2 Aufl. Veb, Verlag Volk. Berlin.

ugao donje vilice kod muškarca oko 120 stepeni i više strči upolje, sa ravnim vrhom brade, što daje vilici četvrtast oblik. On je kod muškaraca snažno ispušten u naprijed i ravan, što daje licu tipičan muški izgled vrha brade. Zglobna glavica je kod muškaraca široka i velika, a kod žena relativno uska i mala. Težina lobanje kod muškaraca je oko 730 grama, a kod žena oko 560 grama; težina donje vilice muškaraca iznosi oko 92 grama, a žena oko 71 gram. Visina lica kod muškaraca iznosi do 118 mm, a kod žena do 105 mm, dok je širina prvih oko 94 mm i drugih oko 88 mm. Dio autora slaže se da su najnesigurniji rezultati određivanja spola prema lubanjama.

Kod zuba²¹, takođe, postoje razlike među spolovima. Tako je očnjak kod žena manji nego kod muškaraca, ali su srednji i gornji sjekutići vrlo razvijeni, i po pravilu širi od očnjaka. Bočni gornji sjekutići su kod žena upadljivo uski, dok kod muškaraca ove razlike nisu značajne. Donji očnjaci obično prominiraju iznad niza donjih sjekutića kod muškaraca, a kod žena su u nivou sjekutića. Umnjaci češće nedostaju kod žena, a prekobrojni zubi češće se javljaju kod muškaraca. Srašćenja korjenova donjih sedmica je ženska odlika. Uopšteno gledajući zubi su krupniji kod muškaraca, nego kod žena. Ipak, analiza DNA sa sigurnošću određuje spolnu pripadnost.

1.3.1. Određivanje spola citološkom metodom

Barr, M. L. i Bertram, E. G²². (Ramljak, 1999.) su 1943. godine našli u nekim ćelijama mačke hiperhromatičnu masu u jedrima i konstatovali da se ona češće javlja u ženskog spola. Navedena masa je nazvana seks – hromatin. Nalaz hromatinskih tjelašaca u ćelijama tkiva ženskih osoba je specifičan. Tako se pozitivni rezultati redovno dobijaju kod živih osoba i sasvim svježih leševa. Seks – hromatin može da se dokaže sve dok se jedra ne raspadnu, odnosno sve dotle dok jedra primaju boju. Navedenu vrstu ispitivanja najbolje ve vršiti na sluzokoži i koži, kao i na tkivima koja sporije trule (zglobne čaure, korjen dlake, vezivno tkivo itd.). Schleyer²³ smatra da se dijagnoza pripadnosti ženskom spolu može opravdano postaviti ako je preko 25% ćelijskih jedara seks – hromatina pozitivno.

1.4. Određivanje životne dobi

Skoro redovno je najteže odrediti životnu dob na osnovu izgleda kostura. Plodu, djeci, te mlađim ljudima do najviše 25 godina, životna će se dob moći približno tačno odrediti

---

²¹ Forenzička odontologija predstavlja primjenu stomatologije na problem utvrđivanja identiteta čovjeka. Obično se provode dva tipa ispitivanja: (a) upoređivanje rentgenskih snimaka zubi neidentifikovanog ljudskog tijela sa zaživotnim zubnim kartonima poznatih osoba u svrhu identifikacije ostataka, ako je to teško ili nemoguće utvrditi konvencionalnijim postupcima. Ti slučajevi općenito proizlaze iz otkrivanja kosturnih ostataka ili ostataka pronađenih nakon događaja kao što su požari, eksplozije, nesreće i masovne katastrofe, (b) analiza i upoređenje tragova ugriza. Tokom nasilnih krivičnih djela kao što su silovanje, seksualno motivisana ubistva i zlostavljanje djece, izvršilac na površini kože žrtava skoro redovno ostavlja tragove ugriza ili ostavljuje tragove ugriza na ostacima hrane.

²² Barr, M & Bertram, E. G. (1949): Morphological distinction between neurones of male itd. Nature (London), 163, 676.

²³ Schleyer, F. (1958): Postmortale Klinisch – Chemische diagnostik und todeszeitbestimmung mit chemischen und fizikalischen Methoden. G Thieme, verlag Stuttgart.

(jezgre okoštavanja, postojanje epifiznih hrskavica),²⁴ ali nakon 25. godina to je vrlo nesigurno.

Dakle, što je osoba mlađa, preciznije se može odrediti starost i obratno. Kod novorođenčadi se određuju dani starosti, kod odojčadi nedelje ili mjeseci, kod djece i odraslih godine, a kod staraca greške u procjeni starosti mogu iznositi i 5 – 10 godina.

Determinacija životne dobi ploda utvrđuje se na osnovu njegove dužine.^{25, 26} Tako u prvih pet lunarnih mjeseci trudnoće dužina ploda u centrimetrima iznosi kvadrat broja mjeseci, a od šestog do desetog lunarnog mjeseca, broj mjeseci množi se sa brojem pet. Osim toga, za utvrđivanje starosti novorođenčeta, pored dužine, značajan faktor je njegova težina. Određivanje starosti kod djece određuje se na osnovu broja izniklih mlječnih zuba, a kod odraslih lica životne dobi do 25 godina na osnovu broja izniklih stalnih zuba. Tako je na temelju izniklih zuba i njihovih karakteristika moguće aproksimativno odrediti životnu dob nepoznatih. Proces nicanja zuba podrazumjeva dvije generacije zuba (dentito duplex s. diphyodontia), koje slijede jedna za drugom: a) *dentes decidui s. lactiti* (mlječnjaci) i b) *dentes permanentes s. adulti* (stalni zubi). U odnosu na navedeno, kod male djece, mlječni zubi rastu sljedećim redom: srednji sjekutići se pojavljuju 6 – 9 mjeseci nakon rođenja, bočni sjekutići nakon 8 – 11, očnjaci nakon 16 – 20, prednji kutnjaci nakon 12 – 16 mjeseci, a zadnji kutnjaci pojavljuju se nakon 20 – 26 mjeseci. S druge strane redoslijed nicanja stalnih zuba ima sljedeći raspored: srednji sjekutići niču nakon 7 – 8 godine života, bočni sjekutići nakon 8 – 9, očnjaci nakon 11 – 13, prednji premoralni nakon 9 – 11, a zadnji premolarni nakon 11 – 13. godine života. Osim toga, prvi kutnjaci niču nakon 6 – 7. godine života, drugi kutnjaci nakon 12 – 14, a umnjaci nakon 18 – 20. godine života.²⁷ Za određivanje životne dobi korisno je vrijeme pojave zrna okoštavanja pojedinih kostiju. Baš zbog navedenih parametara, određivanje životne dobi kod mlađih osoba je pouzdano i sigurnije u odnosu na određivanje životne dobi osoba starijih od 25 godina.

Kada se govori o procjeni dentalne dobi²⁸ moguće ju je načiniti na temelju analize mikrostrukture zuba, odnosno na temelju morfoloških i zaživotnih promjena na Zubima. Iako je o procesu nicanja zuba kod djece već bilo riječi, neke dodatne informacije upotpuniće navedena znanja. Kao mogući početak procjene dentalne dobi smatra se 6. sedmica (nedelja) embrionalnog razvoja, kada započinje rast i razvoj humane denticije. Kroz prenatalno i postnatalno vrijeme na Zubnom se zametku događaju znatne promjene u količini, ali i načinu odlaganja anorganskog materijala koji je vidljiv na rentgenskim snimkama. Jedan od načina procjenjivanja dentalne dobi jeste i hronologija nicanja zuba unutar usne šupljine. Na kraju, nakon završetka rasta i razvoja dob se procjenjuje na osnovu zaživotnih promjena na Zubima. Važno je napomenuti da je kroz vrijeme intenzivnog rasta i razvoja procjena dentalne dobi mnogo tačnija od postupaka na koštanom materijalu.

²⁴ Morović – Budak, A. (1955): Sudsko medicinske ekspertize, priručnici za ljekare, Knjiga 26, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb, str. 15.

²⁵ Zečević, D. i sar. (1980): Sudska medicina, Jugoslovenska medicinska naklada, Zagreb, str. 277.

²⁶ Zečević, D. i sar. (1989): Sudska medicina, Jugoslovenska medicinska naklada, Zagreb, str. 264.

²⁷ Tasić, M. (2007): Sudska medicina, Zmaj, Novi Sad.

²⁸ Za naučnu reputaciju stomatogramske metode u identifikaciji, zasluga je kubanskog eksperta De Castroverde-a, sa Univerzitetu u HAVANI (Ramljak, A. (1986): Pravna medicina, Pravni fakultet u Banja Luci, str. 59.)

U sklopu objašnjenja ovog segmenta neophodnim se nameće i analiziranje hronologija nicanja zuba. *Razdoblje intrauterinoga doba* – započinje u šestoj nedelji embrionalnog razvoja stvaranjem zubnih zametaka za mlijecne, a nakon toga i za trajne zube. Faze, termini i histološka slika razvoja mlijecnih zuba prolaze nekoliko međusobno povezanih razdoblja: inicijacija (peta do šesta nedelja), proliferacija (šesta do sedma nedelja), histodiferencijacija (sedma do osma nedelja), morfodiferencijacija (osma do deseta nedelja) i apozicija koja se nastavlja i nakon rođenja. *Novorođenačko razdoblje* – u ovoj dobi u ustima, u pravilu, nema zuba, pa je dob moguće procjeniti prema stupnju mineralizacije, rentgenološki ili histološki. Tako je na histološkim preparatima vidljiva inkrementna neonatalna pruga koja odjeljuje prenatalnu od postnatalne zubne cakline. Za nju se može reći da nastaje kao posljedica zastoja u mineralizaciji tokom posođaja, a da bi se vidjela svjetlosnim mikroskopom dijete mora živjeti najmanje tri nedelje nakon rođenja. Pod elektronskim mikroskopom zapaža se neonatalna crta nakon jednog do dva dana života, pa je veoma važna za razlikovanje mrtvorodenčeta od novorodenčeta umrlog nekoliko dana posle rođenja. *Adolescentno doba* – generalno rečeno, prvih dvadeset godina u životu čovjeka su razdoblje rasta i razvoja. Od šest mjeseci života dob se procjenjuje prema hronologiji nicanja zuba, kao i prema stepenu razvoja zubnih korjenova mlijecne i trajne denticije. Za procjenjivanje dobi potrebno je ispitati cijelo zubalo i procjenu temeljiti na što više podataka. *Razdoblje odrasle i starije životne dobi* – nakon završetka rasta i razvoja dentalna procjena dobi bazira se na promjenama u strukturi tvrdih zubnih tkiva, uzrokovanim starenjem. Tako na zubima pripremljenim u obliku izbrusaka posmatra se jačina istrošenosti zubnih ploha i ivica, količina sekundarnog dentina i zubnog cementa, translucencija dentina u području vrška korijena, nivo epitelnog pričvrstka i alveolarne kosti, kao i eventualne resorptivne promjene na vršku korijena.

Literaturni izvori navode da je najstarija metoda za određivanje dentalne dobi zuba²⁹ kod adolescenata iz 1950. godine, prema Gustafsonu. Navedena metoda se bazira na šest parametara mjerljivih na izbruscima zubi: abrazija (A), resorpcija alveolne kosti (P), nakupljenosti sekundarnog dentina (S), nakupljenosti acelularnog cementa (C), translucenciji korijena zuba (T) i resorpciji korijena (R). Prema stepenu izraženosti svaki se promatrani parametar klasificira od 0 do 3. Važno je napomenuti da navedena metoda ima i jedan nedostatak koji se ogleda u tome što procjenjena dob ima veliki raspon +/- 10 godina. Svi drugi dosadašnji postupci za određivanje dentalne dobi samo su nadogradnja ove vrlo jednostave i praktične metode određivanja dentalne dobi. Kao drugi, najprimjenjivani

²⁹ Moderna forenzička stomatologija počela je 04. maja 1897. godine kad je u požaru na dobrotvornom sajmu poginulo 126 imućnih Parižana. Tri četvrtine žrtava je identifikованo pomoću odjeće i osobnih predmeta. Iako su imena i ostalih bila poznata, tijela su bila toliko izgorjela da pojedine osobe nije bilo moguće prepoznati. Na prijedlog jednog diplome, upotrijebljena je zubna dokumentacija. To se pokazalo iznimno uspješno, te je pomoglo pionirima forenzičke stomatologije Davenportu i Amoedu u postavljanju smjernica koje i danas vrijede. Svakako je zanimljivo istaći da prepoznavanje mrtvaca pomoću njihovih zuba nije postupak koji se primjenjuje tek odnedavno. Još davne godine 59. nove ere, nakon što je po nalogu cara Nerona rob ubio njegovu majku Agripinu, njeno tijelo je identificirano pomoću zuba. Godine 1776. Paul Revere identificirao je tijelo Josepha Warena deset mjeseci nakon ukopa poslije bitke kod Bunker Hilla u Massachusettsu u SAD. Revere je prepoznao zubni most koji je prethodne godine izradio za Warrena.

postupak za procjenu dentalne dobi jeste postupak po Johansonu, u kojem se analiziraju svi gore navedeni parametri, ali se klasificuju u šest stepeni, pa je i procjena dobi mnogo bliža, i s manjom devijacijom +/- 5 godina.³⁰

Svakako da i neki drugi elementi mogu pomoći u određivanju životne dobi (svakako uz dužan oprez u procjeni). Tako se kod odraslih osoba starost obično određuje na osnovu izgleda i kvaliteta kože, kose i dlaka. U tom smislu prosjedost obično počinje u sljepoočnim dijelovima glave nakon 35. godine, na prsima nakon 40., a na bradi oko 50. godine života. Nabori oko spoljašnjih uglova očiju pojavljuju se oko 40, ana vratu i šakama nakon 50. godine. Staračke pjegе javljaju se na nadlanicama šaka oko 60 godine života. Nakon 65 – 70 godine, koža je uopšte suvlja, tanja, perutava i sa vrlo slabim turgorom.

Još jedan bitan elemenat u procjeni određivanja životne dobi jeste autopsija (obdukcija). Tako se obdukcijom utvrđuje stepen razvijenosti znakova starenja na unutrašnjim organima. U tom smislu poseban značaj imaju razvijenost masnih naslaga (ateroma) na krvnim sudovima, oživljavanja jajnika, iščezavanje hrskavica između tijela i okrajaka kostiju, sraščivanje šavova na kostima lobanje i stanje krune zuba. Važno je napomenuti da su procjene životne dobi na osnovu ovih parametara uvijek orijentacione, kao i da su greške moguće.

Okoštavanje između dijafize i epifize butne kosti završava se od 24. do 25. godine. Osifikacija kostiju donožja završava se u 21. godini života kod muškaraca i 19. godini kod žena, kao i u prvim falangama. Posebno značajno mjesto u određivanju životne dobi ima remenjača (*humerus*). Tako, M. Milovanović³¹, ³² navodi da ako postoji hrskavica između epifize i dijafize, kao njihove granice, onda to označava da je muškarac u 16. godini života, a ženska osoba u 15 – oj. Ako je ta granica okoštala životna dob je između 21. i 22. godine, a

³⁰ Primjer iz prakse 1 – Zimi 1986. godine nestala je Helle Crafts, stjuardesa Pan Am-a plave kose iz Connecticuta u SAD. Policija je posumnjala na njenog nasilnog muža koji je imao veze sa drugim ženama, ali tijela nesretne stjuardese nije bilo. Kad je otkriveno da je iznajmio mašinu za usitnjavanje drveta, bilo im je jasno da će biti teško pronaći tijelo. Izjave svjedoka odvele su istražitelje do obale obližnje rijeke. Pretragom riječnih obala pronađeno je oko jedne hiljadinke ljudskog tijela, uključujući 59 komadića kosti, dio prsta, pet kapljica krvi, dvije Zubne krune i 2660 ljudskih vlasti – od kojih su sve bile plave. Provedeno je više od 50 000 forenzičkih ispitivanja tih sitnih ostataka. Testovi su pokazali da oni odgovaraju Helleinoj krvnoj grupi i da kruna sa zuba odgovara dokumentaciji koju je čuvala njezin zubar. To je dovelo do hapšenja, a kasnije i osude Richarda Crafta.

Primjer iz prakse 2 – Atentatori Irske Republikanske Armije ostavili su vrlo malo tragova nakon ubistva Billyja Craiga i njegovog oca – samo hrpa čahura od ispaljenih metaka i napola pojedenu jabuku. Međutim, jedan profesor ortodoncije je iz neobičnog otiska zuba ostavljenog na jabuci (koja je bila pohranjena u alkoholu, glicerolu i formaldehidu) izvukao važan zaključak. Primjetivši izobličenje gornje čeljusti, procjenio je da je ubica mršav i visok, s visoko dignutim ramenima i dugim uskim licem. On (ili ona) trebao bi imati veliki nos, visoko čelo i moguće probleme s disanjem. Kad je jedan doušnik policiju doveo do potencijalnog osumnjičenika, sličnost je bila nevjerojatna. Odljev njegovih deformiranih zuba potvrdio je da postoji samo teoretska mogućnost da je neka druga osoba zagrizla jabuku. IRA-in je ubica dobio sedam kazni doživotnog zatvora za ta druga izvršena ubistva.

³¹ Milovanović, M. (1960): Sudska medicina, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb.

³² Milovanović, M. (1982): Sudska medicina, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb, str. 265.

kada je nejasna i iščezla onda je preko 22 godine. Hansen³³ obogaćuje identifikaciju preko kostiju i sljedećim pokazateljima:

- početak okoštavanja epifizne linije remenjače počinje u 18. godini i završava se u 23. godini;
- granica medularnog dijela kosti je različita u životnoj dobi na različitim visinama, i to:
  - a) do 30 godina daleko ispod hirurškog vrata, b) od 30 – 40 za jedan poprečni prst ispod hirurškog vrata, c) od 40 – 50. na hirurškom vratu, d) od 50 – 60. produžava se preko hirurškog vrata, e) od 60 – 70. prelazi preko hirurškog vrata i produžava se na epifiznu liniju, f) preko 70 godina potpuno se gubi spongiozna supstanca (sve navedene vrijednosti zavise od individualnih faktora i kolebljive su, upravo zbog toga treba pregledati uvijek više kostiju i tek tada dati mišljenje o životnoj dobi).

Nešto određenije značenje ima oblik donje vilice i donjovilični ugao. U novorođenčeta ovaj ugao je oko 170^0 , kod djece oko 150^0 , odraslih 90 do 100^0 i staraca (ponovo se povećava) od 130 do 145^0 .

Kad je u pitanju lobanja (kosti lobanje) onda se sa relativnom sigurnošću može odrediti relativna starost. Tako, nakon rođenja do kraja prve godine, međusobno srastu čeone kosti (*satura frontalis media*). Medicinska terminologija kaže ako koštani šav perzistira i u odraslo doba, zove se *satura metopica*. U drugoj godini života zatvaraju se obje fontanele. U 3 – 4. godini, okoštava *processus styloideus*. Nakon 21 – 25. godine života, počinje postepeno okoštavanje šavova lobanje (*synostosis*), ali je određivanje starosti po ovoj metodi znatno otežano, zbog veliki individualnih razlika. Dakle, okoštavanje šavova lobanje može da pruži odgovore u vezi sa životnim dobom i to naročito kod osoba ispod 20. godine i iznad 60. (svakako uz manju ili veću dozu vjerovatnoće). Nakon 80 godina (duboka starost) života skoro svi šavovi lubanje su međusobno koštano srasli. Još je jedna pojava interesantna za određivanje životne dobi. Starački prsten očiju (*gerontoxon*) skoro je redovna pojava nakon 70. godine i nastaje zbog degenerativnih promjena. Ima izgled sedefasto-bjeličastog prstena širine do 1 mm.³⁴

1.5. Određivanje visine tijela

Još je *Leonardo da Vinci* (15.04.1452 – 02.05.1519.) u svom Kanonu ljudskih razmjera (*Vitruvijska figura čovjeka*) odredio parametre za brzu procjenu visine tijela.³⁵ Tako je on izračunao da dužina glave u visinu tijela ulazi 8 puta (naučno: 7,9 puta); 2 dužine glave odgovaraju visini bradavica kod muških; 3 dužine glave označavaju mjesto pupka; a 4 dužine glave označavaju mjesto perineuma, odnosno tačno polovinu ukupne dužine tijela. Raspon raširenih ruku odgovara ukupnoj visini tijela. Centar kruga, pri okretanju tijela raširenih ruku i nogu, odgovara pupku.

---

³³ Hansen, G. (1965): *Gerichtliche Medizin. Veb. Georg Thimeme. Leipzig.*

³⁴ Tasić, M. (2007): *Sudska medicina, Zmaj, Novi Sad, str. 428.*

³⁵ Tasić, M. (2007): *Sudska medicina, Zmaj, Novi Sad, str. 429.*

Neki podaci govore da kod utvrđivanja dužine tijela treba imati na umu da se ona poslje tridesete godine života smanjuje za 0,06 cm godišnje.³⁶ Kada se dužina tijela određuje preko dužine skeleta onda treba dodati još 2 do 5 cm da bi se dobila dužina za vrijeme života.

Izračunavanje visine osobe, na osnovu dimenzija njegovih dugih kostiju, bazira se na dokazanoj korelaciji između tjelesne visine i dužine udova. Zanimljivo je napomenuti da su prethodna istraživanja pokazala kako genski faktori znakovito utječu na visinu (neki autori smatraju da je 90% tjelesne visine genski određeno, a 10% posljedica prehrane i drugih vanjskih faktora). Analogno tome, značajne varijacije u visini prisutne su između različitih populacija. Baš zbog toga bi idealno bilo kada bi jednačine za izračunavanje visine, na osnovu dimenzija dugih kostiju, bile specifično izračunate za svaku populaciju. Međutim, takve jednačine, ne moraju uvijek biti dostupne, a osim toga, populacijska pripadnost nepoznatih osteoloških ostataka ne mora biti poznata. Upravo zbog toga će u narednom dijelu teksta biti prikazan veći broj jednačina/objašnjenja koje su razvijene za izračunavanje tjelesne visine na osnovu dimenzija različitih kostiju.

Kako bi se izračunala visina analizirane osobe, treba ispravno izmjeriti kost, pomnožiti rezultat s odgovarajućim faktorom i dodati veličinu prikazanu u jednačini. Svaka jednačina ima pogrešku izraženu plus/minus rasponom, koja odražava populacijsku varijabilnost u korelaciji između tjelesne visine i duljine dugih kostiju. Ako npr. smatramo da femur pripada odrasлом muškarцу bijele rase, njegovu visinu dobit ćemo izmjerimo li najveću dužinu femura u centimetrima, pomnožimo taj broj s 2,38 i dodamo 61,41. Dobivena visina ima plus/minus pogrešku od 3,27 cm. Za mjerjenje dugih kostiju najčešće se koristi osteometrijska ploča. Načini na koji se kosti mjere su:³⁷

- a) Najveća dužina humerusa. Na osteometrijsku ploču se položi humerus. Glava humerusa pritisne se uz nepokretnu okomitu ploču, a pomični se dio ploče stisne uz trohleju. Kost se malo pomiče gore – dolje i postranično, dok se ne odredi maksimalna dužina.
- b) Najveća dužina radijusa. Na osteometrijsku ploču se položi radius s glavom pritisnutom uz nepokretnu okomitu ploču, dok se pomični dio ploče stisne uz *processus styloideus*.
- c) Najveća dužina ulne. Ulna se položi na osteometrijsku ploču s proksimalnim dijelom stisnutim uz nepokretnu okomitu ploču, dok se pomični dio ploče stisne uz distalni kraj.
- d) Najveća dužina femura. Femur se položi na osteometrijsku ploču s glavom pritisnutom uz nepokretnu okomitu ploču, dok se pomični dio ploče stisne uz distalni kraj kosti.
- e) Najveća dužina tibije. Na osteometrijsku ploču položi se tibia sa posteriornom plohom. Vrh medijalnog maleolusa pritisne se uz nepokretnu okomitu ploču, a pomični se dio ploče stisne uz zglobnu plohu na lateralnom kondilu.
- f) Najveća dužina fibule. Fibula se položi na osteometrijsku ploču s proksimalnim dijelom stisnutim uz nepokretnu okomitu ploču, a pomični se dio ploče stisne uz distalni kraj.

³⁶ Lukić, M. (1982): Osnovi sudske medicine za radnike organa unutrašnjih poslova, Privredno finansijski vodić, Beograd, str. 102.

³⁷ Zečević, D. i sar. (2004): Sudska medicina i deontologija, Medicinska naklada, Zagreb, str. 206.

Jednačine za izračunavanje visine prikazane su u tabeli 1. Za osobe starosti iznad 45 godina života nedavno su izračunani korekcijski faktori koji uzimaju u obzir smanjenje visine koje nastaje zbog atrofije kostiju (tabela 2). Vrijednosti, izražene u milimetrima, jednostavno se oduzmu od izračunane visine shodno dobi osobe.

Tabela 1. Jednačine za izračunavanje tjelesne visine na osnovu dužine dugih kostiju prema Trotteru, 1970.

Bijeli muškarci	Crnci
3,08 hum. + 70,45 +/- 4,05	3,26 hum. + 62,10 +/- 4,43
3,78 rad. + 79,01 +/- 4,32	3,42 rad. + 81,56 +/- 4,30
3,70 ulna + 74,05 +/- 4,32	3,26 ulna + 79,29 +/- 4,42
2,38 fem. + 61,41 +/- 3,27	2,11 fem. + 70,35 +/- 3,94
2,52 tib. + 78,62 +/- 3,37	2,19 tib. + 86,02 +/- 3,78
2,68 fib. + 71,78 +/- 3,29	2,19 fib. + 85,65 +/- 4,08
Bijele žene	Crnkinje
3,36 hum. + 57,97 +/- 4,45	3,08 hum. + 64,67 +/- 4,25
4,74 rad. + 54,93 +/- 4,24	2,75 rad. + 94,51 +/- 5,05
4,27 ulna + 57,76 +/- 4,30	3,31 ulna + 75,38 +/- 4,83
2,47 fem. + 55,04 +/- 3,72	2,28 fem. + 59,53 +/- 3,41
2,90 tib. + 59,42 +/- 3,66	2,45 tib. + 72,55 +/- 3,70
2,93 fib. + 59,61 +/- 3,57	2,49 fib. + 70,90 +/- 3,80

Tabela 2. Korekcijski faktori za izračunavanje visine na osnovu dužine dugih kostiju. Vrijednosti, izražene u milimetrima, odbiju se od izračunane visine sukladno dobi osobe prema Gilesu 1991.

Dob	Muškarci	Žene	Dob	Muškarci	Žene
46	2,5	0	66	17,5	14,2
47	2,9	0	67	18,6	15,6
48	3,3	0,1	68	19,8	17,1
49	3,8	0,2	69	21,0	18,6
50	4,3	0,4	70	22,2	20,2
51	4,8	0,7	71	23,4	21,8
52	5,4	1,1	72	24,7	23,5
53	6,1	1,6	73	25,9	25,2
54	6,7	2,1	74	27,2	27,0
55	7,4	2,8	75	28,6	28,8
56	8,2	3,5	76	29,9	30,7
57	8,9	4,2	77	31,3	32,6
58	9,8	5,1	78	32,7	34,5
59	10,6	6,0	79	34,2	36,5
60	11,5	7,0	80	35,6	38,5
61	12,4	8,0	81	37,1	40,5
62	13,4	9,2	82	38,6	42,6
63	14,4	10,3	83	40,1	44,7
64	15,4	11,6	84	41,7	46,8
65	16,4	12,9	85	43,2	49,0

I drugi autori navode slične odrednice za određivanje tjelesne visine na osnovu mjerena dugih kostiju. Većina se slaže dakle, da je visinu najbolje odrediti mjerenjem više dugih kostiju (npr. natkoljenice, nadlaktice, podlaktice) te zatim odrediti njihov presjek. Svakako da osim ranije navedenog postoji i čitav niz drugih načina za izračunavanje visine tijela na osnovu dužine dugih kostiju. Jedna od najpoznatijih je formula za izračunavanje prema Rolletu, ali budući da se prosječna visina ljudi od njegova vremena povećava, potrebno je uvrstiti korekciju u Rolletovu formulu za izračunavanje. Postupak je u najkraćem sljedeći: potrebno je odrediti srednju dužinu kosti (prosjek trostrukih mjerena) i broj se u milimetrima pomnoži s faktorom kako slijedi (prema određenim iskustvima):

Tabela 3. Broj tj. faktor kojim se dužina kosti množi radi određivanja približne visine tijela

Kod muškaraca:	
Srednja dužina bedrene kosti (femur)	x 3,66
Srednja dužina goljenične kosti (tibija)	x 4,53
Srednja dužina lisne kosti (fibula)	x 4,58
Srednja dužina nadlaktične kosti (humerus)	x 5,06
Srednja dužina palčane kosti (radius)	x 6,86
Srednja dužina lakatne kosti (ulna)	x 6,41
Kod žena:	
Srednja dužina bedrene kosti (femur)	x 3,71
Srednja dužina goljenične kosti (tibija)	x 4,61
Srednja dužina lisne kosti (fibula)	x 4,66
Srednja dužina nadlaktične kosti (humerus)	x 5,22
Srednja dužina palčane kosti (radius)	x 7,16
Srednja dužina lakatne kosti (ulna)	x 6,66

1.6. Određivanje populacijske pripadnosti

Sam problem definicije pojma «populacije» ili «rasa», kao i uopšteno, samo postojanje rasa, isuviše je kompleksan i slojevit da bi se na ovom mjestu mogao do u tančine elaborirati. Međutim, posmatrano sa aspekta sudskoantropološkog istraživanja ovaj je problem bitno pojednostavljen samom činjenicom da sudski antropolog odgovara na pitanja koja mu postavljaju kriminalisti/istražitelji, tužiocu ili sudije.

Radi pokušaja da se u najkraćem navedu osnovne odrednice u razlikama između tri najveće populacijske skupine – bijele, crne i mongolske populacije sljedi kratka analiza.³⁸ Važno je napomenuti da iako su «populacijske» razlike prisutne i na postrkranijalnim kostima, posebice na bedrenoj kosti, osnovne razlike između različitih rasa uočavaju se na lubanji (Rhine, 1990).³⁹

Bijelu populaciju karakterišu sljedeće osobine:⁴⁰

³⁸ Zečević, D. i sar. (2004): Sudska medicina i deontologija, Medicinska naklada, Zagreb, str. 207.

³⁹ Rhine, S. (1990): Non metric skull racing. In: Gill G. W. And Rhine S (eds) Skeletal Attribution of Race. Maxwel museum of antropology, Antropoligical papers, broj 4.

⁴⁰ Zečević, D. i sar. (2004): Sudska medicina i deontologija, Medicinska naklada, Zagreb, str. 207.

1. Nuhalno područje na zatiljačnoj kosti dobro je razvijeno. Vrlo često se na inionu (mjесту gdje se lijeva i desna gornja koštana pruga sastaju) uočava inferiorno orijentirana koštana izbočina u obliku male kuke.
2. na inferiornoj i anteriornoj plohi bazalnog dijela zatiljne kosti, lateralno od *tuberculum pxaryngeum*, često su prisutne bilateralne, plitke udubine za hvatište *m. longus capitidis*.
3. Šavovi između tjemenih, čeone i zatiljačne kosti su jednostavnji, bez naglašenih zavoja.
4. Na čeonoj se kosti vrlo često vidi ostatak metopičnog šava koji spaja dvije osifikacijske jezgre iz kojih se razvija čeona kost.
5. lateralni dio superiornog ruba orbita vrlo je često niži od medijalnog dijela, što orbitama daje blago zakošen izgled.
6. Nasion (mjesto gdje se obje nosne kosti spajaju s čeonom kosti) duboko je utisnut u čeonu kost.
7. Nosne kosti su ravne i pravilne, te imaju izgled zakošenih pravouglova.
8. Nosne su kosti duge, ali se uglavnom ne pružaju preko nosnog otvora.
9. Nosni je otvor uglavnom trokutastog oblika.
10. Rub između maksile i inferiornog dijela nosnog otvora oštar je i dobro deformiran.
11. Na prednjoj strani trupa maksile, u visini korijena očnjaka, nalaze se plitke udubine, *fossae caninae*.
12. Gornja čeljust ne pokazuje anteriornu izbočenost (prognatizam).
13. Šav između jagodične kosti i gornje čeljusti kod pripadnika nordijskih i germanskih populacija izrazito je zakriven, s naglašenim lateralnim izbočenjem na sredini šava. Kod slavenskih populacija ima oblik relativno ravne, zakošene crte.
14. Srednji dio palatinskog šava vrlo često je izbočen oko mesta gdje se siječe s intermaksilarnim šavom.
15. Mandibula ima izbočenu bradu.
16. Gledano odozgo, vrh brade ima često slabo izražen centralni sulkus.
17. *Ramus mandibulae* često je vrlo blago stisnut na polovicu svoje visine.

Mongolsku populaciju karakteriziraju sljedeće osobine:⁴¹

1. Tjemene kosti su koso položene u odnosu prema sagitalnom šavu, te se često uočava naglašeni sagitalni greben.
2. U šavovima između zatiljačne i tjemenih kostiju često su prisutne male, prekobrojne kosti, *osse Wormiana*.
3. Šavovi između tjemenih, čeone i zatiljačne kosti su komplikovani, s brojnim gusto poredanim sitnim zavojima.
4. Lateralni dio superiornog ruba orbita u istoj je ravnini s medijalnim dijelom.
5. Orbite imaju zaobljen izgled.
6. Nasion je vrlo plitko utisnut u čeonu kost.
7. Nosne su kosti na sredini blago stisnute, što koštanom dijelu nosa daje karakterističan izgled «pjehičanog sata».
8. Nosne se kosti često pružaju preko nosnog otvora.
9. Nosni se otvor širi prema bazi.
10. Rub između maksile i inferiornog dijela nosnog otvora tup je i slabo definisan.
11. Jagodične su kosti velike i nešto anteriorno izbačene.
12. Na stražnjem rubu frontalnog izdanka jagodične kosti često se vidi mali izdanak, *tuberculum zygomaticus posterior*.
13. Gornja čeljust može pokazivati umjereni prognatizam.

---

⁴¹ Isto, str. 208.

14. Šav između jagodične kosti i gornje čeljusti ima oblik zakošene, nepravilne crte.
15. Palatinski je šav ravan, bez izbočenja oko mjesta gdje se siječe s intermaksilarnim šavom.
16. Na središnjim maksilarnim sjekutićima vrlo često se vidi naglašeno udubljenje na lingvalnoj plohi zuba, koje je okruženo nešto uzdignutim, dobro definiranim rubom enamela. Gledano sa lingvalne strane, ovi zubi imaju karakterističan izgled malih loptica te se u engleskoj terminologiji i nazivaju «lopatastim» («shovel – shaped») sjekutićima.
17. Središnji maksilarni sjekutići mogu biti blago medialno rotirani.
18. Manibula nema izbočenu bradu.
19. *Ramus mandibulae* uglavnom je širok, bez ikakvih stisnuća.

Negroidnu populaciju karakterišu sljedeće osobine:⁴²

1. Oko pola centimetra posteriorno od bregme, na sagitalnom šavu, vrlo se često vidi plitko udubljenje, postbregmatična udubina.
2. Šavovi između tjemenih, čeone i zatiljačne kosti su jednostavnii, bez naglašenih zavoja.
3. Orbite imaju četvrtast oblik.
4. Nasion je duboko utisnut u čeonu kost.
5. Nosne su kosti velike i široke, s tendencijom proširenja prema inferiornom kraju.
6. Nosne su kosti duge, ali se uglavnom ne pružaju preko nosnog otvora.
7. Nosni je otvor vrlo širok.
8. Rub između maksile i inferiornog dijela nosnog otvora tup je i vrlo slabo izražen.
9. Gornja čeljust pokazuje malo naglašeni prognatizam.
10. Šav između jagodične kosti i gornje čeljusti ima oblik slova «S».
11. Srednji dio palatinskog šava vrlo je često izbočen oko mjesta gdje sječe s intermaksilarnim šavom.
12. Mandibula nema izbočenu bradu.
13. *Ramus mandibulae* širok je i vrlo često blago zakošen.

1.7. Identifikacija leševa na osnovu DNK analiza

U forenzične laboratorije dostavljaju se mnoge vrste tragova radi ispitivanja (upravo su tragovi kostiju, zuba, noktiju, kose najvažniji elementi za primjenu DNA analize u cilju identifikacije leševa). Tragovi koji se mogu ispitati korištenjem neke od metoda DNA analize (s izuzetkom analize mitohondrijske DNA) organičeni su na one koji sadrže staničnu jezgru. Iz sljedećih vrsta bioloških uzoraka uspješno je izolirana i analizirana DNA:

1. krv i krvne stanice,
2. sperma i sjemene stanice,
3. tkiva i organi,
4. kosti i zubi,
5. kosa, dlake, nokti i
6. slina, mokraća i druge tjelesne izlučevine.

Dakle, razvoj novih tehnologija analize genomske (kako autosomalne tako i polne) i mitohondrijske DNK omogućio je savremenoj forenzici novo oruđe za identifikaciju.⁴³ Dapače, DNA analiza je postala metod koji se koristi kao potvrda ili opovrgnuće dobivenih rezultata prethodnih analiza, čak i u slučajevima kada je stepen prepoznatljivosti i

⁴² Isto, str. 208.

⁴³ Marijanović, D. & Primorac, D. (2009): Molekularna forenzična genetika, INGEB, Sarajevo, str. 41.

mogućnosti identificiranja tijela relativno dobar. Baš zbog brzog raspadanja tijela pronađenih u masovnim katastrofama (ili ratovima) forenzičari se za identifikaciju žrtava najčešće služe isključivo analizom DNK iz koštanih ili zubnih ostataka.⁴⁴ Zbog svoje trajnosti uzorci kostiju duže će se održati. Neki autori naglašavaju kako je analiza mtDNK najbolji izbor ako se radi o visoko degradiranim materijalom. Međutim, korištenjem izmijenjenih standardnih postupaka izolacije DNK, te višekratnim pročišćavanjem izolirane DNK (repurifikacija) s NaOH ili nekim drugim hemikalijama, utvrđeno je da uspješnost identifikacije putem genomske DNK može doseći vrijednosti više i od 96%.⁴⁵ Također je primjećeno da analize zubnih ostataka u poređenju s rezultatima analiza dugačkih kostiju daju bolje rezultate u 20% do 30% svih analiziranih slučajeva.⁴⁶

Dakle, problem vrijednovanja DNK dokaza kao sredstva pozitivne identifikacije pojedinca prevaziđen je usavršavanjem i povećanjem osjetljivosti tj. diskriminacione snage savremenih metoda vještačenja. Smatra se da savremene metode kojima se vrši ispitivanje hipervariabilnih regiona DNK lanca na 13 lokusa u okviru hromozoma daju stepen pouzdanosti i do 100 biliona.^{47, 48} To znači da se među 100 milijuna stanovnika (na Zemlji trenutno živi oko 5 milijardi) *ne mogu naći dva lica koja imaju istu DNK šifru* (pod uslovom da nisu jednojajčani blizanci). Navodi se da savremene metode vještačenja u okviru kojih se vrši ispitivanje i upoređivanje spornog i nespornog uzorka na 13 lokusa pružaju „ekstremno visok stepen pouzdanosti (vjerovatnoće)“, odnosno nivo pouzdanosti koji „isključuje svaku razumnu sumnju“ da može postojati još neko lice osim onog koje je ostavilo trag sa istim DNK profilom. Do sada nije zabilježen slučaj u svijetu da dva lica (koja nisu jednojajčani blizanci) imaju isti DNK profil.

Važno je napomenuti da ni DNK analizom neće moći biti utvrđeno (u slučajevima masovnih grobnica gdje kao žrtve imamo više braće) koji je koji brat (nesumnjivo će se reći da ta dva kostura pripadaju braći, ali će se morati koristiti neke druge metode i postupci - dentalni karton, visina, prethodni lomovi, ostaci odjeće, neki dokumenti itd.; kod nekih od ovih segmenata treba biti prisutan oprez zbog mogućih zamjena), mada će DNK analiza nesumnjivo potvrditi da su npr. oba kostura djeca (braća) određenog roditeljskog para.

---

⁴⁴ Gaensslen, R. E. & Lee, C. H. (1990): genetic Markers in Human Bone Tissue. Forensic Sci Rev 1990 – 2:126 – 46.

⁴⁵ Andelinović, Š. et al. (2005): Twelve – year Experience in Identification of Skeletal Remains from Mass Graves. Croat Med J, 46: 530-9.

⁴⁶ Primorac, D. (1999): Identification of Human remains from Mass Graves Found in Croatia and Bosnia and Herzegovina. Proceedings of the 10th International Symposium on Human Identification, sept 29-oct 2; Orlando, Florida. Madison, USA, Promega Corporation.

⁴⁷ Robertson – Vignauh (1995): Interpreting Evidence, Evaluating Forensic Science in the Courtroom, Chichester.

⁴⁸ Zonderman, J. (1999): Beyond the Crime Lab. New York.

2. ZAKLJUČAK

Uvažavajući sve navedeno nameće se nekoliko nezaobilaznih zaključaka:

- a) Forenzička bioantropologija (uključujući i aktivnosti drugih specijalista čiji djelokrug rada neizostavno participira u ovakvim aktivnostima) nezaobilazan je dio forenzičko – kriminalističkih istraživa;
- b) Kroz različite metode i postupke navedenih subjekata moguće je (kroz analizu kostiju i kostura) odrediti: da li su kosti ljudske ili životinjske, da li na njima postoje oštećenja (i kako su ona mogla nastati), približnu dob, visinu i stas, spol, zdravstveno stanje i trudnoću (osobe čiji kostur se ispituje).
- c) Kroz moguće aktivnosti i u odnosu na određene parametre moguće je utvrditi (ili potvrditi) identitet lica (čiji kostur se ispituje).

Kroz navedene aktivnosti moguće je odrediti i da li su kosturni ostaci pohranjeni nedavno ili pripadaju ljudima koji su umrli prije desetina godina ili više (npr. vijekova).

Hoće li se kroz forenzičko – kriminalističke istraže koristiti znanja svih eksperata koji se bave ovom problematikom i kakvi se sve rezultati mogu očekivati zavisit će kako od znanja tužilaca (i onih koji vode istraže), tako i od znanja, eventualno, angažovanih eksperata.

3. LITERATURA

1. Aschley, G. T. (1956): The humen sternum. J. Forensic. Medic. Vol 3, broj I, 27.
2. Andelinović, Š. et.al. (2005): Twelve-year Experience in Identification of Skeletal remains from Mass graves. Croat Med J, 46.
3. Barr, M. L. & Bertram E. G. (1949): Morphological distinction between neurons of male itd. Nature (London) 163, 676.
4. Gaenslen R. E. & Lee, C. H. (1990): genetic Markers in Human Bone Tissue, Forensic Sci Rev 1990 – 2:126-46.
5. Gatliff, B. P. (1984) Facial sculpture on the skull for identification. Am J Forensic Med Pathol; 5 (4): 327 – 32.
6. Gerasimov M. M. (1955): Vosstanovlenie lica po čarepu (Wiederherstellung des Gesichts auf Grund des Schadels) Moskau: Akademie Nauk SSSR.
7. Gorkić, S. (1981): Medicinska kriminalistika – udžbenik za kriminalističko – medicinsku obradu nasilne smrti, Privredna štampa, Beograd.
8. Hansen, G. (1965): Gerichtliche Medizin. Veb. Georg Thimme. Leipzog.
9. Lukić, M. (1982): Osnovi sudske medicine za radnike organa unutrašnjih poslova, Privredno finansijski vodić, Beograd.
10. Lukić, M., Pejaković, S. (1985): Sudska medicina, privredno finansijski vodić, Beograd.
11. Marijanović, D. & Primorac, D. (2009): Molekularna forenzična genetika, INGEB, Sarajevo.
12. Milčinski, J. (1962): Uvod u sudsку medicine, Strčna biblioteka broj 4, Narodna milicija, Beograd.
13. Milovanović, M. (1960): Sudska medicina, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb.
14. Milovanović, M. (1982): Sudska medicina, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb.
15. Mitrović, V. (1998): Kriminalistička identifikacija – teorija i praksa, Beograd.
16. Morović – Budak, A. (1955): Sudsko medicinske ekspertize, Priručnici za ljekare, Knjiga 26, medicinska knjiga Beograd – Zagreb.

17. Primorac, D. (1999): Identification of Human remains from Mass Graves Found in Croatia and Bosnia and herzegovina. Proceeding of the 10th International Symposium on Human Identification, sep 29-oct 2, Orlando, Florida. Madison, USA, Promega Corporation.
18. Prohić, H.: Sudska medicina, Glas medicinara, Sarajevo.
19. Prokop, O. (1966): Forensische Medizin, " Aufl. Veb, Verlag Volk. Berlin.
20. Ramljak, A. (1986): Pravna medicina, Pravni fakultet, Banja Luka.
21. Ramljak, A. (1999): Medicinska kriminalistika, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
22. Rhine, S. (1990): Non metric skull racing. In: Gill G. W. and Rhine S (eds) Skeletal Attribution of Race. Maxwel museum of anthropology, Antropological papers, broj 4.
23. Runkel, F. (1959): Ein neues geschlechtsmerkmal am Skelett, Disertacija, Berlin.
24. Schleyer, F. (1958): Postmortale Klinische – Chemische diagnostic und todeszeitbestimmung mit chemischen und fisikalschen Methoden. G Thieme, verlag Stuttgart.
25. Tasić, M. i sar. (2007): Sudska medicina, Zmaj, Novi Sad.
26. Zečević, D. i sara. (1980): Sudska medicina, Jugoslovenska medicinska naklada, Zagreb.
27. Zečević, D. i sar. (1989): Sudska medicina, Jugoslovenska medicinska naklada, Zagreb.
28. Zečević, D., Škavić, J. (1996): Osnove sudske medicine za pravnike, BARBAT, Zagreb.
29. Zečević, D. i sar. (2004): Sudska medicina i deontologija, Medicinska naklada, Zagreb.

FORENSIC - CRIMINAL ASPECTS OF IDENTIFICATION (TRACE) SKELETON (DEAD BODIES) TO THE SPHERE OF FORENSIC BIOANTROPOLOGIJE

Mladen Milosavljevic, Dušica Milosavljevic, Suncica Milosavljevic

Abstract: Fighting organised crime, as well as cases of assassinated victims and necessity of their identification, in posterior procedures put difficult assignments before investigative and expert organs. What's more, criminals very often take different actions in aim to destroy dead as much as possible trying to make reliable identification simply impossible. From the other side identification of dead can be connected with different terroristic (suicidal) actions in which can be killed many innocent civilians. It is also impossible to bypass possibility of mass accidents (for example plane, bus or train crashes) where we face situations with a huge number of dead in different states (complete and uncomplete bodies). However, centre of this paper will be directed to skeleton identification. In entire segment it is important to differ animal from human bones, to determine sex, age and height of the victim and in the end to accomplish precise identification of certain person. Mentioned parameters are exactly what we talk about in this paper.

Key words: corpse; skeleton; sex,age and height determination; identification

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET

ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA DOKAZA KOD TEŠKIH UBISTAVA, GREŠKE I PROPUSTI, PREPORUKE

Miodrag Bukarica

Okružno tužilaštvo Banja Luka

Apstrakt: Statistički podaci nam govore da se ubistva najčešće čine vatrenim oružjem a krivična djela izvršena vatrenim oružjem se dešavaju češće na mjestima gdje ima najviše oružja i gdje je kontrola posjedovanja oružja najmanje oštra. Visoka dostupnost vatrenog oružja prouzrokuje ubistva⁴⁹. Zbog navedenog, u radu ćemo težište staviti na krivično djelo Teško ubistvo koje je izvršeno vatrenim oružjem.

Nakon konačnog kraja svih prethodnih ratova na teritorijama država koje su se nalazile u sastavu bivše Jugoslavije, u posjedu pojedinaca a bez bilo kakvih evidencija, ostala je velika količina vatrenog oružja različitog porjekla. To je najčešće oružje koje su u prethodnim ratovima pojedinci koristili kao pripadnici određenih vojnih formacija, a nakon rata zadržali za sebe „radi sigurnosti ako se nešto slično opet desi“ ili iz drugih razloga, kao i oružje do kojeg su pojedinci dolazili na različite druge načine. U svakom slučaju, sasvim je sigurno da danas, u drugoj deceniji nakon završetka rata na teritoriji Bosne i Hercegovine, ne postoje čak ni približni podaci o vrstama i mogućoj količini vatrenog oružja koje se nalazi u posjedu građana. Oružje se nalazi sakriveno u ormarima, garažama, na tavanima, napuštenim objektima i na mnogim drugim mjestima na kojim možda nikad ne bismo pomicljali da ih tražimo. Ono je dostupno svima: djeci i maloljetnim licima⁵⁰, ovisnicima o alkoholu i drogama, licima sa psihotičnim poremećajima⁵¹, nasilnicima, licima sklonim kriminogenom ponašanju.

Usprkos činjenici da ne postoje precizni podaci o vrstama vatrenog oružja koje se nalazi u posjedu pojedinaca, dostupni su podaci o oduzetom naoružanju i sredstvima koja su korištena prilikom izvršenja krivičnih djela ubistvo i teško ubistvo nas navode na zaključak da se prilikom izvršenja ovih krivičnih djela najčešće koriste dvije vrste vatrenog oružja različitih proizvođača i tipova: pištolji i automatske puške tzv. „Kalašnjikov“ ili puške istog tipa proizvedene u drugim zemljama. Kako je prvenstvena namjena automatske puške tipa „Kalašnjikov“ vojna i ona prema kataloškom opisu svoje namjene služi za „neutralisanje žive sile“ a pištolj se karakteriše kao ručno vatreno oružje koje se koristi isljučivo protiv ljudi,

⁴⁹ Ramsey Clark: Kriminalitet u Americi, Pravnih fakultet u Beogradu, Beograd 2009 godine, strana 70

⁵⁰ Nakon završetka rata je na području Republike Srpske upadljivo povećan broj krivičnih djela ubistava iz nehata koja su učinili maloljetnici oružjem koje su koristili njihovi ukućani kao pripadnici vojnih formacija, policije ili su do oružja došli kupovinom na ilegalnom tržištu.

⁵¹ Psihotični poremećaj, psihoza ili duševna bolest, vidjeti detaljnije: prof dr Ratko Kovačević: Pravna medicina, Grafopromet Ruma, 2008 godine, strana 187

jasan je razlog što lica sklona nasilju i sa kriminalnim dosjeom opterećenom teškim krivičnim djelima, svakodnevno ili u očekivanju određenog „sumnjivog“ događaja, sa sobom najčešće nose navedene vrste vatre nog oružja. Oni ovo oružje nose sa sobom isključivo radi ubijanja ljudi. Pored toga, sudska praksa nam ukazuje da je pištolj oružje koje ova lica nose najčešće, prvenstveno zbog činjenice da je ovo oružje malih dimenzija pa je lako za nošenje i lako se može sakriti. Za njih pištolj predstavlja dodatak uz garderobu, izvor moći, dobar „argument za diskusiju“ i simbol muškosti⁵². Upravo zbog toga, oni ga redovno održavaju i uljepšavaju različitim dodacima, pokazuju drugima i rado koriste.

Prethodno izloženi etiološki faktori su sasvim nesporni i, prema mišljenju autora ovog rada, jasno ukazuju da je velika dostupnost i nedovoljna kontrola posjedovanja oružja doprinijela povećanju broju predmetnih krivičnih djela u poratnom u odnosu na predratni period. Krivično djelo ubistva i teškog ubistva spada u grupu krivičnih djela protiv života i tijela. Kako je život prema Ustavu Republike Srpske najveća zaštićena vrijednost, svaki napad na takvu vrijednost zaslužuje poseban iteres šire društvene zajednice. Stoga život svakog njenog pripadnika treba da bude zaštićen efisanim preventivnim i represivnim mjerama krivičnog zakonodavstva a sva učinjena krivična djela (ili što veći procent) moraju biti blagovremeno rasvjetljena i sankcionisana. Prilikom rasvjetljavanju krivičnih djela ubistva ili teškog ubistva kao najtežeg iz grupe djela protiv života ljudi i prilikom prikupljanja dokaza, javljaju se određeni karakteristični propusti i greške koje, pod određenim okolnostima, mogu dovesti do gubitka ključnih dokaza, odnosno do oslobođajućih presuda. U ovom radu želim da skrenem pažnju na nekoliko najčešćih propusta i grešaka, te da ukažem kako one mogu biti izbjegnute ili spriječene. Pored toga, želim i da skrenem pažnju na metodologiju prikupljanja određenih dokaza, odnosno potrebu pravilnog metodološkog pristupa u istraživanju predmetnog krivičnog djela i prikupljanja relevantnih dokaza.

Ključne riječi: vatreno oružje, uviđaj, tragovi, verzije događaja, vještačenja, rokovi

1. KRIVIČNO DJELO I ZAKONSKI OKVIRI ZA PREDUZIMANJE RADNJI OD STRANE TUŽIOCA I OVLAŠTENIH SLUŽBENIH LICA

Krivično djelo Ubistvo iz člana 148 KZRS čini svako ko umišljajno liši života neko lice. Teško ubistvo iz člana 149 KZRS sadrži sve osnovne zakonske elemente bića krivičnog djela Ubistvo, ali i dodatne (posebne elemente). Posebni zakonski elementi bića ovog krivičnog djela su propisani alternativno, te je za postojanje težeg oblika (Teškog ubistva) dovoljno da bude ostvaren samo jedan od njih. Dakle, ostvarena su zakonska obilježja krivičnog djela Teško ubistvo ako je neko lice umišljajno lišilo drugo lice života (opšti elementi) i ako su pri tom ostvarena dodatna (posebna) obilježja:

- na naročito svirep ili krajnje podmukao način;
- iz koristoljublja, radi izvršenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih naročito niskih pobuda ili iz mržnje;
- pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju;
- tako da je pri tom umišljajno dovede u opasnost život još nekog lica;
- umišljajno liši života dva ili više lica, a ne radi se o ubistvu na mah, ubistvu djeteta pri porođaju ili ubistvu učinjenom pod osobito olakšavajućim okolnostima ;
- lišenje života dijeteta, maloljetnog lica ili ženskog lica za koje zna da je bremenito;

---

⁵² Ibid. strana 76

- lišenje života sudiye ili javnog tužioca u vezi sa vršenjem njihove sudske ili tužilačke dužnosti, lišenje života službenog ili vojnog lica pri vršenju poslova bezbjednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda, hvatanja učinioca krivičnog djela ili čuvanja lica liшеног slobode;
- lišenje života izvršeno organizovano ili po narudžbi.

Za bilo koji od opisanih oblika je propisana kazna zatvora minimalno deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora.

Ako se težina krivičnog djela procjenjuje prema zaprijećenoj sankciji, nesporno je da različiti oblici ubistava propisani u Krivičnom zakonu Republike Srpske (dalje skra'eno KZ RS), izuzimajući ubistvo na mah, spadaju u kategoriju najtežih krivičnih djela. Izložena alternativna obilježja bića krivičnog djela Teško ubistvo nam jasno govore kako je djelo izuzetno složeno, pa bi šire elaboriranje svih radnji tužioca i ovlaštenih službenih lica u postupku pribavljanja dokaza o svakom posebnom obilježju bića ovog krivičnog djela moglo biti predmet jednog mnogo obimnijeg i kompleksnijeg rada. Stoga će se u ovom radu ograničiti prvenstveno na karakteristične greške i propuste koji se javljaju ili mogu javiti u toku istrage a uočene su u svakodnevnoj praksi. One mogu biti rezultat loše sinhronizacije rada tužioca i ovlaštenih službenih lica prilikom rasvjetljavanja krivičnog djela i prikupljanju dokaza, pogrešnog načina rada prilikom prikupljanja, obezbeđenja fiksiranja i pakovanja dokaza, pogrešnog redoslijeda preduzimanja određenih istražnih radnji a naročito redoslijeda izvođenja vještačenja, ispitivanja i saslušanja, kašnjenja u preduzimanju određenih istražnih radnji i drugih. Određene karakteristične greške i propusti ponavljaju u tolikom broju (ne pretjerano velikom, niti alarmantnom) da se nebi moglo reći kako su sasvim slučajni; to nam ukazuje na potrebu da bar skrenemo pažnju na neke od njih i ukažemo na negativne posljedice do kojih one mogu dovesti.

Međusobni odnos tužioca i ovlaštenih službenih lica nije moguće sagledati bez analize njihovih prava i dužnosti koja su definisana odredabama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske (dalje skraćeno: ZKP). Osnovno pravo i dužnost tužioca je otkrivanje i gonjenje učinilaca krivičnih djela (član 43 stav 1 ZKP). U sklopu tog opštег prava i dužnosti, tužilac preduzima potrebne mjere u cilju pronalaženja osumnjičenog, rasvjetljavanja krivičnog djela i sprovođenja istrage; on rukovodi i vrši nadzor nad sprovođenjem istrage, te u tom cilju upravlja aktivnostima ovlašćenih službenih lica koje su vezane za pronalaženje osumnjičenog, prikupljanje izjava i dokaza (član 43 stav 2 ZKP). Kako istraga obuhvata aktivnosti preduzete od tužioca ili ovlašćenog službenog lica u skladu sa ZKP, uključujući prikupljanje i čuvanje obaveštenja i dokaza (član 20 tačka j ZKP), tužilac ima pravo i dužnost da postupa u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima već od trenutka kada dobije obavjest o učinjenom krivičnom djelu. Svi organi koji učestvuju u istrazi a prvenstveno ovlaštena službena lica, dužni su da o svakoj preduzetoj radnji obavijestiti tužioca i postupati po svakom njegovom zahtjevu (član 43 stav 3 ZKP). Iz svega izloženog nesporno proizilazi zaključak da je nadležnost tužioca i ovlaštenih službenih lica precizno definisana zakonom, pri čemu ovlaštena službena lica više rade "na terenu", dok tužilac naređuje, nadzire i koordinira njihove aktivnosti, daje stručnu podršku i tumačenje odredaba krivičnih zakona i odredaba tzv. sporednog krivičnog zakonodavstva, izdaje naredbe i

uputstva koja su obavezujuća za službena lica i obezbeđuje zakonitost pribavljenih dokaza. Saglasno svojoj liderskoj ulozi u organizaciji istrage, tužilac snosi i najveću odgovornost za njeno uspješno sprovođenje. Ipak, prava i dužnosti tužioca i ovlaštenih službenih lica u praksi nisu tako striktno podijeljena. Za uspjeh u zajedničkom radu tužilaca i ovlaštenih službenih lica je potrebno da se ostvaruje neophodan nivo saradnje i koordinacije, da postoji stalna komunikacija i da se poštaju zakonski rokovi za izvođenje pojedinih istražnih radnji.

Informaciju o učinjenom krivičnom djelu prvo dobijaju ovlaštena službena lica koja imaju zakonsku obavezu da (kod djela sa zaprijećenom kaznom od najmanje pet godina ili većom, kao što je teško ubistvo) odmah obavjeste tužioca i pod njegovim nadzorom preduzmu sve potrebne mjere koje će dovesti do pronalaženja izvršioca, sprječavanja skrivanja ili bjekstva osumnjičenog ili saučesnika, otkriju i sačuvaju tragovi i predmeti koju mogu poslužiti kao dokaz, te da se prikupe sve informacije koje su korisne za krivični postupak (član 226 ZKP). Kako se u tom trenutku najvažniji materijalni dokazi nalaze na licu mesta a uviđaj ima karakter istražne radnje koju preduzima tužilac (član 225 stav 1 ZKP), tužilac je nadležan i odgovoran za uspješnu organizaciju uviđaja. Težina predmetnog krivičnog djela sama po sebi tužiocu nameće obavezu da lično prisustvuje uviđaju i nadgleda njegovo sprovođenje.

Prije odlaska na uviđaj, preporučljivo je da tužilac kontaktira sa licem kojem su potčinjena ovlaštena službena lica koja će vršiti uviđaj, da razmjene brojeve mobilnih telefona putem kojih će komunicirati u slučaju potrebe, tužilac po potrebi ovlaštenim službenim licima daje posebna uputstva o načinu obezbjeđenja lica mesta, obavljanju preliminarnih razgovora sa učesnicima i licima zatećenim na licu mesta (svjedocima), te precizira sve radnje koje trebaju biti preduzete do dolaska tužioca. Naročito je važno da se obezbjedi lice mesta prije obavljanja uviđaja, da se eventualne promjene lica mesta konstatuju u propisanoj zakonskoj formi, te da se spriječi ulazak drugih lica u obezbjeđeni krug lica mesta, odnosno na mjesto obavljanja uviđaja.

2. UVIĐAJ

Uviđaj je radnja dokazivanja koja se preduzima uvijek kada je za utvrđivanje neke važne činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje (član 157 ZKP). Naročito je bitno da se uviđaj obavi u vrijeme dok je lice mesta još nije izmjenjeno, odnosno da vremenski razmak između izvršenja djela i obavljanja uviđaja bude što kraći. Hitan izlazak na uviđaj je uvijek potreban, naročito u slučajevima kada je vjerovatno da će se promjeniti atmosferske prilike koje mogu uništiti tragove i kada postoji objektivna mogućnost da učinilac uništi postojeće i stvoriti lažne tragove; isto tako je važno na licu mesta pronaći očevice događaja.

Na lice mesta prvo stižu ovlaštena službena lica koja imaju zadatak da obezbjede lice mesta. Ako se inkriminisani događaj odigrao u prisustvu očevidaca, ovlaštena službena lica će po dolasku na lice mesta neizbjježno zateći lica koja diskutuju o pojedinim detaljima događaja. Ovo realno može otvoriti mogućnost da očevici kasnije u svoje svjedočenje unesu čak i činjenice koje u stvarnosti nisu vidijeli ali su čuli (kod svjedočenja izjavljuje da se ne

sjeća tačno da li je nešto video lično ili su mu to drugi rekli, pravda se protekom vremena), da od drugih sazna podatke o učiniocu pa iz straha ne želi da svjedoči ili ne svjedoči objektivno, govori kako se ne sjeća i slično. Zato sva lica koja se zateknu na licu mesta treba odmah razdvojiti i zabraniti im da međusobno komuniciraju. Poznati su slučajevi da su se očevici udaljavali sa lica mesta prije dolaska policije kako bi izbjegli svjedočenje te da se za postojanje ovih lica saznalo tek na glavnom pretresu. Kako se nebi desile slične situacije, odmah po dolasku na lice mesta je potrebno provjeti da li postoje lica koja su bila očevici a nakon događaja se udaljili; ukoliko postoje, potrebno je pribaviti podatke o istim. Pored toga, ovlaštena službena lica moraju međusobne razgovore obavljati izolovano od trećih lica, jer se može desiti da se među trećim licima nalazi neko lice koje je u dobrim i prijateljskim odnosima sa učiniocem pa kada čuje razgovor ovlaštenih službenih lica u kom oni ukazuju da će tražiti određene tragove, tada postoji objektivna mogućnost da treće lica sakrije tragove koje su ovlaštena službena lica pominjala u prethodnom razgovoru ali ih u tom trenutku još nisu pronašli.

Uviđaj obavljaju stručna lica kriminalističko-tehničke ili druge struke (uviđajna ekipa), koja pronalaze, obezbjeđuju i sačinjava bilješke o pronalasku i izgledu tragova, vrše potrebna mjerena i snimanja, sačinjavaju bilješke za izradu skice lica mesta⁵³, vrše fotografisanje i prikupljaju druge podatke. Svaki uviđaj mora imati dvije faze: statičku i dinamičku. U statičkoj fazi uviđaja se ne dešavaju nikakve promjene na licu mesta i lice mesta se posmatra u neizmjenjenom stanju, vrše se mjerena, ne mjenja se položaj niti izgled predmeta i tragova. U savremenoj evropskoj praksi, u prostor gdje će biti obavljen uviđaj prvo ulazi tužilac, ovlašteno službeno lice koje se nalazi na čelu uviđajne ekipe i vještaci (po pravilu vještak sudske medicine i balističar) koje je pozvao tužilac radi stručnog razjašnjenja određenih činjenica. Sljedeća faza je dinamička. U ovoj fazi se dešavaju promjene: pomjeraju se predmeti, vrši pregled i analiza, izazivaju latentni tragovi, skidaju vidljivi tragovi, pakuju se pronađeni predmeti i vrše različite analize pronađenih materijalnih dokaza. U krug lica mesta ulaze i drugi stručnjaci (specijalisti i stručnjaci različitih profila), koristi se različita aparatura za pronalaženje, izazivanje i pakovanje tragova, npr. razni argendorati za otiske prstiju, hemijske supstance. Na žalost, može se reći da se u našoj praksi suviše često javljaju postupanja koja su sasvim suprotna prethodno opisanim privilima. Suština svih grešaka leži u činjenici da u određenom broju slučajeva statička faza uviđaja traje nedopustivo kratko te se odmah prelazi na dinamičku fazu. Pored toga, dešavaju se slučajevi da se tragovi diraju ili pomjeraju pod izgovorom da su vraćeni tamo gdje su prethodno bili pa time navodno ništa nije izmjenjeno. Ovakva postupanja su izričito zabranjena ali se ipak dešavaju u nedopustivo velikom broju slučajeva.

Iako je prisustvo vještaka na uviđaju prema ZKP dozvoljeno instruktivnom zakonskom odredbom „ako bi njegovo prisustvo bilo od koristi za davanje nalaza i mišljenja“ (član 159 stav 2), vještaci u određenom broju slučajeva ipak ne izlaze na lice mesta. Razlozi za nepozivajte vještaka se ne mogu vezivati za procjenu tužioca o svrshishodnosti izlaska vještaka na uviđaj. Oni su najčešće „tehničke prirode“, npr. problemi sa plaćanjem uslijed kojih vještaci nalaze izgovore da ne izlaze na uviđaj, nedostupnost vještaka vikendom, činjenica da

⁵³ Ovo su bilješke koje služe za izradu zapisnika o uviđaju i skice lica mesta

ovlaštena službena lica i tužilac nakon dojave o događaju nema potpunu informaciju o događaju, nepristupačnost lokacije lica mjesta, noćni uslovi i neopstojanje odgovarajuće tehnike za potpunu rasvjetu koji dovode do odlaganja uviđaja na određeno vrijeme (do jutarnjih časova) i slični. U svakom slučaju, prisustvo vještaka na uviđaju ovog teškog krivičnog djela gotovo da predstavlja imperativ, prvenstveno zbog činjenice da samo ekspert iz određene oblasti, posebno iz oblasti sudske medicine i vještak iz oblasti balistike, mogu uspješno ukazati na podobnost određenog predmeta za vještačenje, lokacije na predmetu koje mogu sadržati sasvim specifične tragove, izvršiti izbor između više tragova i više lokacija na kojima se nalaze slični tragovi, te preliminarno procjeniti objektivnu mogućnost da se vještačenjem dobiju odgovarajući rezultati.

U našoj sudskoj praksi, tužilac nakon obavljanja uviđaja napušta lice mjesta a ovlaštena službena lica nastavljaju sa radom na slučaju i dostavljaju tužiocu izvještaj o učinjenom krivičnom djelu u zakonskom roku. Do dostavljanja izvještaja i nadalje sve do okončanja istrage, tužilac ovlaštenim službenim licima daje stručna tumačenja odredaba krivičnog materijalnog i procesnog prava, izdaje naredbe i uputstva, te učestvuje u preduzimanju mjera i radnji ovlaštenih službenih lica tako što obezbjeduje njihovu zakonitost, npr. podnošenje predloga za izdavanje naredbe pretres sudiji za prethodni postupak uz saglasnost tužioca (član 117 stav 2 ZKP). Tužilac se u praksi ne uključuje dovoljno u rad ovlaštenih službenih lica, prvenstveno zbog drugih obaveza koje on ima u svom radu a vrlo često i zbog loše organizacije rada u tužilaštvu, brige oko iskazivanja odgovarajuće norme u radu na drugim predmetima i ostalog. Ovo je vrlo loša praksa koja se može bitnije promjeniti samo povećanjem broja tužilaca, što u principu nije realno očekivati. U svakom slučaju, podaci i materijalni dokazi do kojih se dođe prilikom obavljanja uviđaja mogu dati odgovarajuće rezultate samo ako se postupa onako kako to izlažem u nastavku teksta.

3. VERZIJE DOGAĐAJA

Već prilikom uviđaja ili neposredno nakon uviđaja tužilac, stručna lica kriminalističko-tehničke ili druge struke i vještak (ukoliko je prisutan) analiziraju prikupljene podatke i dokaze i na tom osnovu pokušavaju formirati polaznu verziju ili polazne verzije krivičnog događaja. Ako je učinilac nepoznat, tada se uz verzije događaja pokušavaju stvoriti preliminarne „slike“ ličnosti učinioca, koje imaju za cilj da stvore okvirnu predstavu o mogućim motivima učinioca, navikama, stručnom znanju, sposobnostima, pshofizičkom profilu i druge, koje će biti od koristi prilikom u pronalaženja istog. Naročito je važan motiv a on može biti vidljiv već na uviđaju, npr. ako se radi o ubistvu iz koristoljublja ili iz bezobzirne osvete, učinilac se ne trudi mnogo sa sakrije leš. Pažljivom analizom se može doći i do drugih vrlo važnih podataka, npr. ako je osumnjičeni živio u kući koju je bila stalno zaključana, okolnost da je ubistvo izvršeno u kući ukazuje da je učinilac poznat oštećenom, jer mu u suprotnom nebi otvorio kuću niti ga pustio unutra. Ako je učinilac poznat, tada su preliminarne „slike“ o ličnosti učinioca opet bitne, jer nam one mogu ukazati na jedno od prethodno taksativno navedenih bitnih obilježja krivičnog djela Teško ubistvo.

Preliminarne „slike“ ličnosti učinioca su naročito važne kod rasvjetljavanja teških ubistava jer su direktno vezane za posebna obilježja teškog ubistva, odnosno na ona obilježja koja ovo krivično djelo razlikuju od „običnog“ ubistva i daju mu teži oblik. Kako uslijed nepostojanja dokaza o postojanju navedenih posebnih obilježja krivičnog djela teškog ubistva ovo krivično djelo može biti svedeno na „obično“ ubistvo, bez njih u stvari i nije moguće početi određeniju potragu za učiniocem, niti se dalja istraga može pravilno usmjeriti. Na primjer, za ubistvo iz koristoljublja gdje je učinilac nepoznat, potrebno je istražiti da li se neko (potencijalni učinilac) raspitivao o činjenici gdje oštećeni drži novac, ko živi s njim u kući i slično, dok je kod poznatog učinioca Postoji mnoštvo primjera koji ukazuju na potrebu stvaranja preliminarnih „slika“ ličnosti učinioca već u ovoj fazi postupka. Nasuprot tome, čak i kad je učinilac poznat a ne želi da daje nikakav iskaz niti odgovara na pitanja vezana za konkretna obilježja, opet nije moguće konkretnije istraživati motive za teško ubistvo ukoliko nemamo barem donekle određenu predstavu u ličnosti učinioca. Na primjer, kod krivičnog djela koje je izvršeno organizovano ili po narudžbi je potrebno istraživati činjenice vezane za ranije sukobe oštećenog sa određenim licima, određene ekscesne situacije od ranije i slično ili za ubistvo bremenitog ženskog lica istraživati lične odnose oštećene i učinioca, eventualne intimne veze sa drugim licima, po potrebi provesti DNK analizu za utvrđivanje očinstva, provjeriti saznanja učinioca o toj okolnosti i drugo.

4. SASLUŠANJE SVJEDOKA I ISPITIVANJE OSUMNJIČENOG

U pravilu, tužilac uzima detaljan iskaz od osumnjičenog tek kada prikupi pretežan dio relevantnih dokaza i sasluša sve svjedoke. Pravilo se naravno ne može primjeniti u slučajevima kada se događaj odigrao bez prisustva očevidaca događaja, kada je od izvršenja protekao određen duži vremenski period, kada su dokazi sklonjeni ili uništeni i u sličnim slučajevima koje karakteriše opasnost da neće biti moguće prikupiti svi dokazi koji bi bili dovoljni za podizanje optužnog akta. Nedostatak dokaza se odnosi kako na dokaze koji su dovoljni za dokazivanje osnovnog krivičnog djela ubistva ali i dokaze koji se odnose na posebna obilježja koja čine elemente krivičnog djela Teško ubistvo, npr. dokazi o koristoljubivom motivu, o saznanju za trudnoću, svirepom načinu izvršenja, detaljima planiranja ubistva na svirep način i slično.

Ako je lice za koje se može pretpostaviti da je učinilac, pronađeno na licu mjesta, ovlaštena službena lica bi sa istim morala odmah obaviti preliminarni razgovor. Hitno obavljanje preliminarnog razgovora je preporučljivo i neophodno prvenstveno zbog činjenice da se učinilac u tom trenutku još nalazi pod snažnim utiskom neposredno učinjenog krivičnog djela pa postoji objektivna mogućnost da se dode do tačnih informacija o toku događaja. Ukoliko se u razgovoru ispostavi da će učinilac priznati izvršenje djela, tada je potrebno da se odmah prikupi barem minimum dokaza o osnovu sumnje (npr. zapisnik o uviđaju i iskaz jednog svjedoka), da mu se odmah obezbjedi branilac (član 53 stav 1 ZKP) te da se, što je prije moguće, u prisustvu branioca uzme njegova izjava o priznanju krivnje. Tada je ovu izjavu o priznanju moguće koristiti kao zakonito pribavljen dokaz. U svakom slučaju,

učinilac krivičnog djela Teško ubistvo mora imati branioca već prilikom prvog ispitivanja (član 53 stav 1 ZKP)⁵⁴, pa ako nam zakon nalaže da mu se postavi branilac, onda je u ovom slučaju najbolje da mu se odmah postavi branilac i da se od osumnjičenog uzme iskaz što je to prije moguće.

Hitno uzimanje izjave je važno čak i u slučaju da učinilac iznese „friziranu verziju“ događaja, jer se tada vrlo često mogu uočiti njeni očigledni nedostaci i proturječnosti koje se javljaju kao rezultat nedostatka vremena za sklapanje odgovarajuće verzije sa svim njenim bitnim detaljima. Bez obzira na to, i tada će se određeni dijelovi iskaza moći koristiti kao zakonit dokaz.

Ukoliko tužilac odluči da izjavu osumnjičenog uzme tek nakon izjava svjedoka, tada on mora preduprediti mogućnost da osumnjičeni ostvari kontakt, na posredan ili neposredan način, sa svjedocima koji još nisu dali svoje iskaze. U praksi su zabilježeni slučajeva da je osumnjičeni u pritvorskoj jedinici, usprkos mjerama pojačane kontrole, dolazio u posjed mobilnih telefona i obavljao razgovore sa licima spolja ili dobijao poruke od lica koja se nalaze na slobodi a involvirana su u izvršenje krivičnog djela kao saizvršioci ili na drugi način. Nakon pronalaska mobilnih telefona kod osumnjičenog u pritvorskoj jedinici, utvrđeni su karakteristični načini „dostave“. Među najupečatljivijim su se izdvajale dostave poruka i mobilnih telefona u originalnim pakovanjima salame, mlijeka i sličnih prehrambenih proizvoda. Ubacivanje poruka, telefona i sličnih predmeta u originalna pakovanja su mogla biti obavljena jedino u pogonima manjih privatnih industrija mesnih prerađevina, mlijeka i sličnih proizvoda. U takvim slučajevima su šanse za pronalazak ovih predmeta u postupku kontrole posjeta osumnjičenim vrlo mali. Da biste otvorili pakovanje salame od 2 ili 3 kilograma, morate ga otpakovati i rasjeći, te ukoliko ne pronađete odgovarajući sadržaj, obavezni ste da nadoknadite štetu koju ste prouzrokovali uništenjem proizvoda. Na žalost, materijalne mogućnosti svih pritvorskih jedinica nisu takve da se mogu opremiti sofisticiranim uređajima za pretragu prilikom posjeta pritvorenika u ovim ustanovama. Ostaje mogućnost da tužilac, kada se pojavi sumnja da „nešto nije u redu“, od nadležne ustanove zahtjeva pregled pritvorske prostorije osumnjičenog. Konačno možemo zaključiti da bez ulaganja određenih finansijskih sredstava nije moguće osmislići alternativne načine za pronalazak predmeta čije držanje pritvorenicima nije dozvoljeno.

5. DNK I DRUGA VJEŠTAČENJA

Nakon izvršenja djela, na uviđaju ostaju različitih materijalni dokazi koji mogu biti značajni te je stoga bitno uočiti i izdvojiti one koji će nam dati relevantne odgovore na pitanja koja nam mogu pomoći u rasvjetljavanju događaja i potpunoj identifikaciji učinioца. To su oružje, čaure, odjeća, vozila i drugo, ali i tragovi koji ostaju na predmetima, npr. biološki tragovi na odjeći, oružju i drugi. Svi oni mogu dati određene podatke, odnosno mogu poslužiti kao dokaz određene relevantne činjenice. Treba koristiti zakonsku mogućnost da na

---

⁵⁴ Za predmetno krivično djelo je zaprijećena kazna doživotnog zatvora a optuženi mora imati branioca već prilikom prvog ispitivanja ako je osumnjičen za krivično djelo za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora.

uviđaj može izići vještak (član 159 stav 2 ZKP) pa je stoga preporučljivo da se već na uviđaj pozove vještak balističke struke i vještak sudske medicine i od istih zatraži stručno mišljenje o značaju zatečenih predmeta i „tehničkim“ mogućnostima za njihovo vještačenje.

Ako je oružje korišteno kao sredstvo za izvršenje krivičnog pa isto bude pronađeno na licu mjesta, dobrovoljno predano ili pronađeno nakon izvršenja, tada će sasvim izvjesno biti naređeno vještačenje ispravnosti oružja sa ciljem utvrđivanja činjenice da li je ono podobno da prouzokuje posljedicu koja je nastala izvršenjem krivičnog djela (npr. da li pucanjem iz tog oružja neko lice može biti lišeno života). Međutim, na tom oružju se u određenim slučajevima realno može očekivati pronalazak bioloških tragova koji takođe mogu biti predmet DNA vještačenja sa ciljem identifikacije lica lice je oružje koristilo u predmetnom događaju. Pored tragova biološkog materijala na oružju, ovi tragovi se mogu pronaći i na drugim mjestima i drugim predmetima i mogu poslužiti za odgovarajuća DNA vještačenja. Uz napred opisani razlog za preuzimanje DNA vještačenja, postoje i drugi. Tako se DNA vještačenjem može utvrđivati i kontakt između dva lica (oštećenog i učinioca djela prenosom biološkog materijala sa učinioca na oštećenog i obratno) ili prisustvo nekog lica na određenom mjestu (biološki tragovi na pojedinim djelovima vozila koje je koristilo neko lice ili vozilu u kom je učinjeno ubistvo). Saglasno prethodno navedenom, obezbjeđenje, pakovanje i čuvanje tragova biološkog materijala i predmeta na kojim se pronađeni biološki materijal nalazi, može dovesti do dokaza od presudne važnosti. Da bi tragovi i predmeti uopšte mogli biti podobni za DNA vještačenja, potrebno je da budu dostavljeni na vještačenje u takvom stanju da se vještačenjem mogu dobiti odgovarajući rezultati. Pored činjenice da tragovi i predmeti moraju biti očuvani da bi se moglo obaviti njihovo vještačenje, važno je i da se uradi odgovarajuće vještačenje ili da se urade sva neophodna vještačenja sa očuvanim tragovima, tako da ona mogu dati odgovarajuće rezultate. Na žalost, u praksi su zabilježeni i slučajevi propadanja tragova, uništenja tragova zbog neodgovarajućeg redoslijeda vještačenja na istom predmetu. U nastavku ću u kratkim crtama opisati propuste i greške koje su dovele do nemogućnosti provođenja odgovarajućeg vještačenja. Kao primjer ću uzeti jedan karakterističan predmet vještačenja - vatreno oružje.

U pravilu, kod krivičnih djela ubistva i teškog ubistva se obavezno preduzima vještačenje vatrenog oružja po vještaku iz oblasti balistike. Ovo vještačenje je svakako neophodno jer se njime dokazuje pravnost oružja i provjeravaju činjenice da li pronađene čaure, projektili ili dijelovi projektila potiču od metaka koji su ispaljeni iz određenog oružja. Kao što je prethodno pisano, DNA vještačenjem se na egzaktan način identificira lice koje je koristio oružje ili bilo prisutno na mjestu upotrebe oružje, a u nekim slučajevima se utvrđuje ili provjerava činjenica da li je neko lice ostvarilo kontakt sa oružjem⁵⁵. U praksi su zabilježeni slučajevi da oružje dira više lica pa dolazi do uništenja biloških tragova tako da ovi više ne mogu biti uoptrebljeni za DNA vještačenje. Javljuju se i slučajevi da se usjed površnog promišljanja o potrebi vještačenja uopšte ne razmišlja o potrebi DNA vještačenja pa se oružje dostavlja nadležnoj ustanovi radi balističkog vještačenja. U toku blističkog

⁵⁵ Utvrđivanje ove činjenice je važno i u slučajevima kada su osumnjičeni i oštećeni ostvarili kontakt sa oružjem, npr. kada je prilikom otimanja za oružje došlo do ispaljenja projektila i ranjavanja ili usmrćenja nekog lica, može se utvrditi koje lice je ostvarilo kontakt sa oružjem, naročito sa kojim djelovima oružja. Treba napomenuti da tragovi kontakta ostaju samo pri dužem ili čvršćem stisku. Vidjeti u knjizi i objasniti ovo.

vještačenja se vrše probna ispaljenja, provjeravaju mehanizmi na oružju i taj posao po pravilu ne radi samo jedno lice. Usljed takvog postupanja dolazi do uništenja bioloških tragova, pa kada se završi postupak balističkog vještačenja, ovi tragovi bivaju izbrisani, kontaminirani i slično, tako da nisu uopšte podobni za DNK vještačenja. Ako se nakon toga ipak ukaže potreba za DNK vještačenjem, tragovi su bespovratno uništeni i neupotrebljivi te vještačenje nije moguće izvesti. Na žalost, u određenom broju slučajeva se tek nakon određenog vremena ukaže potreba za DNK vještačenjem, pa tužilac tek onda shvati da vještačenje više nije izvodljivo. Stoga smatram da tužilac prilikom procjene potrebe DNK vještačenja mora temeljito razmotriti stanje dokaznog materijala i podobnost tog materijala za dokazivanje relevantnih činjenica a onda donijeti odluku da li će preduzimati samo balističko ili uz njega i DNK vještačenje. U svakom slučaju, DNK vještačenjem se može doći do važnog, ponekad možda i ključnog dokaza pa stoga tužilac, u dilemi da li da radi samo jedno ili oba vještačenja, treba da se opredjeli da radi oba i da se prvo radi DNK vještačenje. Time će, čak i u slučaju podgrešne procjene o potrebi oba vještačenja, otkloniti bilo kakvu mogućnost da ostane bez jednog, možda krucijalnog, dokaza. U svakom slučaju, uvijek trebamo imati na umu notornu činjenicu da se balističkim vještačenjem ne uništava predmet vještačenja (oružje i municija npr.), dok se nakon uništenja tragova za DNK analizu uslijed dodira, kontaminacije i slično trajno gubi mogućnost preduzimanja vještačenja. Kritičari će možda reći da su DNK vještačenja skupa i da se time ponekad bez potrebe prouzrokuju dodatni troškovi postupka. Ipak, i na taj način nastaje manja šteta nego što bi nastala propuštanjem da se uradi vještačenje i uništenjem tragova koji mogu biti vještačeni.

Ako cijeli napred izloženi slučaj vratimo na sami njegov početak, odnosno do trenutka kada treba donijeti odluku da li je neophodno prvo raditi balističko vještačenje, pa ako temeljitiye promislimo o mogućim rezultatima vještačenja, doći ćemo do samo jednog logičkog zaključka. Naime, ako je na licu mesta pronađeno oružje za koje postoji osnov sumnje da je korišteno prilikom izvršenja krivičnog djela, po logici stvari već unapred možemo zaključiti da će balističkim vještačenjem u pravilu biti potvrđeno da je oružje ispravno, da su mehanizmi za ubacivanje projektila u cijev i mehanizmi za ispaljenje ispravni i da je iz oružja moguće izvršiti ispaljenje. Na isti zaključak će nas uputiti „računica“ vjerovatnosti, jer se teško može očekivati da neko lice pokuša lišiti života drugo lice pucanjem iz neispavnog oružja. Naravno, i slične situacije su moguće, ali su vrlo rijetke, pa je stoga vrlo mala mogućnost da će se takva situacija desiti. U svakom slučaju, balističko vještačenje je moguće obaviti uvijek jer je „uzorak“ u pravilu dostupan i očuvan, dok uzorci za DNK vještačenja mogu biti uništeni. Zato se uvijek mora prvo procjenjivati da li će biti potrebno raditi DNK vještačenje i ako se procjeni da će to biti potrebno, ovo vještačenje se radi prioritetno.

U praksi, često se dešava da nesporne uzorce bioloških tragova za potrebe DNK vještačenje (npr. uzorci bukalne sluznice ili krvi) po naredbi suda uzimaju kriminalističko tehnički centri ili zdravstvene ambulante a sporni uzorci se uzimaju u nadležnoj ustanovi (Zavod za sudsку medicinu). Međutim, prema odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske⁵⁶ (član 64 stav 3) oboje spada u nadležnost Zavod za sudsку medicinu. Ova

---

⁵⁶ Službeni glasnik Republike Srpske broj 106/ 09

praksa je loša a uz to nije u skladu sa zakonskim odredbama pa bi je trebalo primjenjivati samo u slučajevima kada to nije moguće drugačije iz tehničkih razloga, npr. događaj se odigrao u mjestu gdje nema odgovarajuće zdravstvene ustanove ili dalje od teritorije grada Banja Luka gdje se nalazi Zavod za sudske medicinu. Praktični razlozi nam ukazuju da je uzimanje spornih i nespornih uzoraka na jednom mjestu (u specijalizovanoj zdravstvenoj ustanovi) brže, uzorka uzima samo jedno lice koje je najstručnije za obavljanje ovog zadatka i koje će uostalom raditi vještačenje, izbjegava se potreba transportovanja nespornih uzoraka do nadležne ustanove i skraćuje vrijeme, te se objektivno smanjuje mogućnost kontaminacije uzoraka. Zbog toga tužilac treba da insistira na primjeni zakonskih odredaba i da se na iste poziva u svojim naredbama za DNK vještačenja.

6. VRIJEME KAO PRESUDAN FAKTOR

Prethodno izloženi primjeri nam ukazuju da istraživanje teških ubistava iziskuje protek relativno dugog vremena. Vrijeme je naročito značajan faktor u slučaju kada je lišeno slobode lice za koje postoji osnov sumnje da je učinilo predmetno krivično djelo, pa je policijski organ dužan da lice bez odlaganja, a najkasnije u roku od 24 časa, sproveđe tužiocu (član 204 stav 1 ZKP RS). U ovom objektivno vrlo kratkom roku ovlaštena službena lica moraju dostaviti tužiocu izvještaj koji sadrži dokaze o osnovama sumnje da je lice učinilo predmetno krivično djelo a to su dokazi koji uključuju iskaze svjedoka, zapisnik o uviđaju sa pratećom foto dokumentacijom i skicom lica mjesta i druge, kao i dokaze o postojanju pritvorskog osnova koje tužilac dostavlja uz predlog za određivanje pritvora⁵⁷. U praksi su se dešavalo da se stekne niz objektivnih a nepovoljnih okolnosti kao npr. okolnost da je djelo učinjeno u ranim večernjim satima na udaljenoj lokaciji, da je učinilac državljanin druge države pa ne postoje nikakvi podaci o eventualnoj osuđivanosti, vezi sa drugim licima kao potencijalnim saučesnicima, radnom i porodičnom statusu i drugi podaci i dokazi koji su vezani za zakonom propisane pritvorske osnove. S druge strane, tužilac u roku od naredna 24 časa treba da odluči da li će lice lišeno slobode pustiti na slobodu ili će postaviti obrazloženi prijedlog sudiji za prethodni postupak za određivanje pritvora (član 204 ZKP). Stoga, ako je lice za koje postoji osnovi sumnje da je lice učinilo krivično djelo lišeno slobode, od trenutka lišenja slobode počinje utrka s vremenom koja, imajući u vidu objektivno kratke rokove u kojim treba istražiti okolnosti i pribaviti dokaze o izvršenju djela i učiniocu, ne ostavlja puno prostora za greške. Svakako da postojanje osnova sumnje da je lice lišeno slobode učinilac i težina krivičnog djela u pravilu neće dovesti u pitanje postojanje pritvorskog osnova te će i policijski organ i tužilac izvršiti svoje zadatke u zakonom propisanim rokovima. Ipak, ne možemo se oteti utisku da težina predmetnog krivičnog djela, uvećan obim dokaznog materijala i često složen postupak prikupljanja cjelovitog dokaznog materijala nameće potrebu da zakonodavac još jednom preispita dužinu zakonom propisanih rokova u kojim policijski organi moraju privesti tužiocu lice koje je lišeno slobode sa onovom sumnje da je učinilo predmetno krivično djelo. Na takav zaključak navode odredbe materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva koje su vezane za krivično djelo Terorizam. Naime, ZKP

⁵⁷ Za određivanje pritvora kao neophodne mjere za provođenje efikasne istrage za predmetna djela je neophodno postojanje osnovane sumnje da je određeno lice učinilo krivično djelo

RS kod krivičnog djela Terorizam propisuje duži rok u kom su policijski organi dužni da tužiocu sprovedu lice za koje postoji osnov sumnje da je učinilo ovo krivično djelo; to je rok od 72 časa (član 204 stav 2 ZKP RS). Ako je visina zaprijećene kazne jedan od parametara koji utiču na dužinu roka, onda treba istaći da je za sve oblike krivičnog djela Teško ubistvo zaprijećena kazna zatvora u trajanju od najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora a za krivično djelo Terorizam zaprijećena kazna dugotrajnog zatvora samo za njegov kvalifikovani oblik, tada bi se moglo zaključiti da bi isti rok (72 časa) trebao propisati za oba krivična djela. Stoga smatram da postoji sasvim racionalno opravdanje da se razmišlja o ovom zakonskom rješenju.

7. ZAKLJUČAK

Kako krivično zakonodavstvo Republike Srpske štiti osnovna prava i slobode čovjeka i građanina i druge individualne i opšte vrijednosti, zaštita života kao najvažnijeg prava svakog građanina ima primaran značaj. Krivično djelo Teško ubistvo je najteže krivično djelo iz grupe krivičnih djela protiv života i tijela čovjeka a od „običnog“ ubistva se razlikuje po postojanju dodatnih (posebnih elemenata) koji se odnose na poseban način izvršenja, motive, okolnosti izvršenja ili određene kategorije oštećenih. Postojanje posebnih elemenata ovog krivičnog djela dodatno usložnjava istragu a prikupljenje sasvim specifičnih dokaza zahtijeva poseban metodološki pristup. Prema dostupnim podacima, najveći broj teških ubistava se vrši uz upotrebu vatrengog oružja. Stoga je posebno značajno da se prilikom uviđaja detaljno fiksiraju svi materijalni dokazi zatećeni na licu mjesta i da se obave odgovarajuća vještačenja. Na žalost, upravo na uviđaju i prilikom planiranja istrage se javljaju određeni propusti koji mogu dovesti do gubitka važnih dokaza. Zato je potrebno posebno obratiti pažnju na način pakovanja i čuvanja dokaza, obavezno uraditi misaonu rekonstrukciju događaja, odrediti način komunikacije tužioca i ovlaštenih službenih lica, preliminarno odrediti činjenice koje treba dokazivati i dokazna sredstva, radnje koje treba preduzeti u istrazi i rokove, nosioce, redoslijed izvođenja radnji, vrste, način i redoslijed vještačenja. Posebno je važno napomenuti da, ukoliko se sa oružja uzimaju tragovi za DNK vještačenje, ovo vještačenje mora biti obavljeno prije drugih vještačenja. Ako nema očevidaca događaja, od osumnjičenog je potrebno uzeti izjavu (obavezno je prisustvo branioca) što prije, dok se isti još nalazi pod snažnim utiskom neopsredno učinjenog krivičnog djela. Isto pravilo se odnosi i na očevice predmetnog događaja. Uspješan rad tužioca i ovlaštenih službenih lica podrazumjeva postojanje stalne komunikacije, koordinacije i poštovanje zakonskih rokova.

METHODS OF COLLECTING EVIDENCE OF HEAVY MURDERS, ERRORS AND OMISSIONS, RECOMMENDATIONS

Miodrag Bukarica
Banja Luka District Prosecutor's Office

Abstract: Statistical data tell us that the killings are usually committed with firearms and crimes committed with firearms occur more frequently in areas where most weapons and where control gun ownership at least sharp. High availability of firearms causes murder. Because of this, the paper will put emphasis on felony murder, which was committed with a firearm.

After the final end of all previous wars within states that are contained within the former Yugoslavia, in the possession of individuals without any evidence, the other is a large quantity of firearms of different origin. It is usually a weapon that in previous wars individuals used as members of certain military formations, and after the war to keep itself "for safety if something similar happens again," or for other reasons, as well as weapons by which individuals come in a variety of other ways . In any case, it is certain that today, in the second decade after the war in Bosnia and Herzegovina, there are not even approximate data on the types and possible colicky firearms in the possession of citizens. The weapon is hidden in closets, garages, attics, abandoned buildings, and in many other places that you might never have thought about a look for them. It is available to everyone: children and minors, drug and alcohol addiction, persons with psychotic disorders, bullies, individuals prone to criminal behavior.

Despite the fact that there are no precise data on the types of firearms that are in the possession of individuals, the available data on the seized weapons and tools that were used during the commission of the crimes of murder and aggravated murder lead us to the conclusion that during the commission of these offenses are usually used two different types of firearms manufacturers and types: pistols and automatic rifles so. "Kalashnikov" or rifles of the same type produced in other zemljanja. Since the primary purpose of automatic rifle type "Kalashnikov" and that according to military catalog description of its purpose, is for "neutralizing human force" and the gun is characterized as hand guns that are used exclusively against people, is a clear reason that persons prone to criminal violence and record with serious crimes, daily, or in anticipation of a certain "suspicious" events, with you usually wear these types of firearms. The weapon they carry with them only to kill people. In addition, the case law showing that the gun weapon that these persons usually wear, primarily due to the fact that this weapon was small so it is easy to carry and easy to hide. For them, the gun is a supplement to the dressing room, the source of power, a good "argument for discussion" and a symbol of masculinity. Because of this, they regularly maintain and embellish different accessories, and show others like to use.

Previously exposed to the etiologic factors are completely undisputed and, according to the authors of this study clearly indicate that the vast availability and insufficient control of gun ownership has contributed to increasing the number of the crimes after the war in relation to the pre-war period. The crime of murder and aggravated murder falls into the category of crimes against life and body. How is life under the Constitution of the Republic of Serbian largest protected value, every attack on such value deserves special iteres wider community. Therefore, the life of each of its members should be protected efisanim preventive and repressive measures, criminal law and all criminal acts committed (or higher percentage) must be timely and rasvjetljena sanctioned. When clarifying the crimes of murder or

aggravated murder as the most heinous of crimes against groups of people and in the collection of evidence, there are some typical mistakes and oversights that, under certain circumstances, can lead to loss of crucial evidence, or to acquittal. In this paper, I want to draw your attention to a few common oversights and mistakes, and to indicate how they can be avoided or prevented. In addition, I wish to draw attention to the methodology of collecting certain evidence, or the need to correct methodological approach to the study of the criminal offense and the collection of relevant evidence.

Keywords: firearms, investigation, tracks, versions of events, expertise, time limits

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

UTJECAJ NEPOSREDNIH SOCIOLOŠKIH FAKTORA NA NASILNIČKO PONAŠANJE

Nermin Halilagić

halilagic_n@yahoo.com

Apstrakt: Predmet ovog rada je analiza utjecaja različitih društvenih faktora na nasilnički kriminalitet kao kompleksnu pojavu. Riječ je o čitavoj lepezi raznih faktora koji na posredan ili neposredan način mogu utjecati na nasilnički kriminalitet. Polazeći od činjenice da nasilnički kriminalitet može biti pravilno shvaćen i naučno objašnjen samo ako se tretira kao izraz djelovanja ne samo individualnih utjecaja, nego svih objektivnih faktora, autor u radu ističe značaj neposrednih sociooloških faktora na nasilničko ponašanje. U radu su elaborirani svi faktori sa posebnim osvrtom na stanje u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: nasilničko ponašanje, socioološki faktori, siromaštvo i kriminalitet, rat i kriminalitet

1. UVODNA RAZMATRANJA

Za kriminalitet možemo reći da je složena i heterogena pojava, koja se manifestuje u različitim formama te se kao takva ispoljava na bilo kojem području društvenog života. Na osnovu toga možemo zaključiti da na nastanak kriminaliteta utječe veliki broj različitih faktora, od kojih se neki nalaze u ličnosti delikventa kao njegove psihološko - biološke komponente. Određene faktore također koje utječu na nastanak kriminaliteta možemo pronaći i u društvenoj sredini i to u njenom najopćijem smislu. Veliki broj istraživanja kriminaliteta u različitim društvenim i kulturnim sredinama pokazuju da određeni socijalni, ekonomski i politički uvjeti posebno pogoduju njegovom razbuktavanju. Tako da bismo pravilno shvatili i naučno objasnili kriminalitet kao kompleksnu pojavu moramo ga tretirati kao izraz djelovanja ne samo individualnih utjecaja nego i objektivnih faktora. Genezu tih objektivnih faktora pronalazimo u općim uvjetima života i društvenim odnosima na kojima se gradi određeno društvo. Ovi opći uvjeti stvaraju velike socijalne razlike, ratove, krize vrijednosnog sistema, kulturno zaostajanje, nezaposlenost, siromaštvo, alkoholizam, primitivizam i druge pojave, te predstavljaju pogodujući socijalni milje odakle izvire kriminal i većina drugih društvenih devijacija. Na osnovu ovakvog proučavanja kriminaliteta dolazimo u priliku da dobijemo što potpuniju sliku kriminaliteta, njegovih najdubljih korijena u jednom društvu. Također na

osnovu ovakvog pristupa u mogućnosti smo da upoznamo njegove specifičnosti u pojedinim zemljama.

2. DRUŠTVENO – EKONOMSKI FAKTORI KRIMINALITETA

2.1. Siromaštvo i kriminalitet

Siromaštvo predstavlja stanje nepostojanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih uslova za zadovoljenje osnovnih bioloških i drugih ljudskih potreba i održavanja egzistencijalnih uslova života.¹ Posredne posljedice siromaštva su su neobrazovanost i nekvalifikovanost, nezaposlenost i nedovoljni prihodi, što se sve naravno odražava na status porodice, ne samo na ekonomskom planu već i njenom kulturnom i socijalnom razvoju. Termin „siromaštvo“ sve do nedavno je islučivo bio vezan za nemogućnost ili nepostojanje dovoljno prihoda za nabavku minimalne korpe roba i usluga. Danas je drugačije shvatanje pa se pod ovim terminom smatra stanje kad se ne može obezbjediti minimalni uslovi za život.

Prema istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije, procjenjuje se da, u mirnodopskim okolnostima bude ubijeno 525 000 ljudi godišnje na svijetu ili u prosjeku jedan čovjek, skoro svakog minuta. Podaci ove organizacije UN-a pokazuju da su više od dvije trećine žrtava ubistava muškarci, uglavnom uzrasta između 15 i 25 godina. Ono što je ovdje naročito bitno jeste činjenica da je stopa ubistava značajno viša u zemljama sa izraženim ekonomskim i socijalnim nejednakostima, gde je jaz između bogatih i siromašnih veći.

Na osnovu prethodnog istraživanja kao i mnogih drugih pokazatelja dolazimo do zaključka da ukoliko je siromaštvo značajnije izraženo u određenoj sredini, to će nedvojbeno utjecati na činjenje pojedinih krivičnih djela. To se posebno odnosi na činjenje imovinskog kriminaliteta. Zbog toga se u literaturi poklanja velika pažnja utjecaju siromaštva na kriminalitet ili, tačnije rečeno, odnosu nižeg društvenog statusa i kriminalnog ponašanja. Kolika je ta pažnja dovoljno govori činjenica da gotovo nema nijedno kriminološko djelo koje se ne bavi utvrđivanjem veze između ekonomskog statusa pojedinca i kriminalnog ponašanja. Međutim postoje različite teorije o utjecaju siromaštva na kriminalitet. Prvo shvatanje je osobito rašireno u literaturi. Prema tom mišljenju siromaštvo je značajan krimogeni faktor, odnosno ovaj faktor tretiraju kao jedan od primarnih i neposrednih uzroka

¹ „Najvažniji pokazatelji siromaštva, nejednakosti i socijalne isključenosti : *Apsolutno siromaštvo* pokazuje postotak stanovništva koji živi ispod određenog iznosa raspoloživog dohotka. Taj je određeni iznos *granica siromaštva*. *Apsolutna granica siromaštva* označava absolutni minimalni životni standard i obično se temelji na točno utvrđenoj potrošačkoj košarici prehrabnenih proizvoda (za koju se ocjenjuje da čini odgovarajuće minimalne prehrambene potrebe za očuvanje zdravlja) uvećanu za neke druge troškove (poput stanovanja i odjeće). *Relativna granica siromaštva* utvrđuje siromaštvo u odnosu prema nacionalnom životnom standardu jer se, bez obzira na absolutne potrebe, ljudi mogu smatrati siromašnima ako je njihov standard znatno niži od standarda drugih osoba u promatranoj zemlji. Relativna granica siromaštva obično se utvrđuje kao određeni postotak medijalnog ili prosječnog dohotka kućanstva. World Bank (2000) računa siromaštvo upotrebom polovice medijalnog dohotka kao osnove za međunarodne usporedbe. *Jaz siromaštva* pokazuje koliko bi dohotka trebalo transferirati siromašnom stanovništvu da se dohodak kućanstva podigne do granice siromaštva (uz prepostavku da transferirani dohodak ne utječe na radne napore primatelja).“ Navedeno prema <http://www.ijf.hr/Eu2/Bejakovic.pdf>.

kriminalnog ponašanja. Naime, pretpostavlja se da nezaposlenost, nizak materijalni status i drugi oblici ekonomске deprivacije i socijalne marginalizacije djeluju prevashodno direktno, budući da su u značajnoj pozitivnoj vezi sa besposličenjem, prepuštanjem uličnoj integraciji, hostilnošću i padom ukupne socijalne i interpersonalne tolerancije, slabljenjem društvene organizacije, padom socijalnog kapitala i padom autoriteta prosocijalnih i nenasilnih vrijednosti. Zbog toga mnogi autori smatraju da je kriminalitet proizvod socijalpatoloških uvjeta života koji su karakteristični za donje društvene slojeve“ (Mlađenović-Kupčević, 1982). Tarde je smatrao da je većina ubica i notornih kradljivaca počela svoj život kao napuštena djeca ili skitnice. Mark Aurelije je smatrao da je „siromaštvo majka zločina“. Predstavnik klasične sociološke škole List smatra da se zločin rađa iz nužde i siromaštva, a da će se poboljšanjem materijalnih uslova kriminalitet smanjiti. Činjenica da je siromaštvo jedan od generatora delikventnog ponašanja, posebno imovinskog karaktera. U tripologiji kriminalnih pojava naziva se kao tzv. *kriminalitet oskudice*. Milutunović tvrdi da ekonomski ugroženi slojevi i pojedinci, kada se nalaze u društveno degradiranom položaju koji ih navodi navršenje inkriminisanih delatnosti doživljavaju na svakom koraku poniženja svoje ličnosti idostojanstva, pa zato nemaju razloga da svoje ponašanje održavaju u okviru zakona. Siromaštvo nezaposlenost generišu delikventne sklonosti. Međutim, potrebno je naglasiti činjenicu da je pojam „teške materijalne prilike“ relativan pojam, a prije svega neprecizan i neodređen (Mlađenović-Kupčević, 1982). Druga grupa ne pridaje veliki značaj siromaštву kao značajnom faktoru koji može utjecati na kriminalitet ali ni ne odbacuju u potpunosti njegov utjecaj. Oni smatraju da je ovaj utjecaj ograničen, a često i nepoznat.

Mišljenja smo da ovaj krimogeni faktor ne treba zanemarivati bez obzira na različite teorijske stavove o utjecaju siromaštva na kriminalitet. U prilog našoj tvrdnji ide istraživačka evidencija koja nam jasno sugerire da su najteži oblici kriminala, poput organizovanog i nasilničkog, najprisutniji u društвima sa velikim socijalnim razlikama i društвima sa visokom stopom siromaštva i nezaposlenosti. Također, veliki broj istraživača organizovanog kriminaliteta u politički i socijalno nestabilnim, nerazvijenim i siromašnim zemljama kao suštinke faktore koji su pogodovali njegovom širenju navodi siromaštvo, velike socijalne razlike, kolaps formalne i neformalne socijalne kontrole, vrijednosni slom ili anomiju, ekonomski krah, visoku inflaciju, pad životnog standarda, masovnu nezaposlenost, raširenu korupciju, itd. U raspravljanju o utjecaju siromaštva na kriminalitet potrebno je uzeti u obzir i druge objektivne i subjektivne faktore.

Na kraju ćemo navesti staru i dobru poznatu tezu Aristotela koja će odraziti naše mišljenje „siromaštvo je majka kriminala“ a „blagostanje je majka nemoralia.“

2.2. Utjecaj ekonomске krize i privredne depresije na kriminalitet

O utjecaju ekonomске krize i privredne depresije na kriminalitet u literaturi se već duže vrijeme mnogo raspravljalo. Kao prvi autor koji je još početkom prošlog vijeka ukazivao na krimogeni značaj privrednih kriza i depresija je A. Quetelet, belgijski matematičar i statističar. Razlog velikog interesovanja za ovaj faktor odnosno njegov uticaj na kriminalitet leži u činjenici da rezultati mnogih istraživanja pokazuju porast nekih oblika

kriminaliteta a naročito ekonomskog kriminaliteta, u razdoblju nagle promjene ekonomske strukture, odnosno za vrijeme ekonomske kriza.

U Bosni i Hercegovine nažalost se ne poklanja dovoljno pažnje uticaju navedenog faktora na kriminalitet. Mišljenja smo da s obzirom da je u zemnlji već duži vremenski period na sceni ekonomska kriza i možemo slobodno reći depresija poželjno bi bilo detaljnije se pozabaviti ovom problematikom. Kao argument koliko se malo pažnje poklanja ovom faktoru navodimo činjenicu da preciznih podataka za Bosnu i Hercegovinu o uticaju ekonomske krize i privredne depresije na kriminalitet nema. Kao jedan od produkata privredne depresije tzv. „siva ekonomija“.

Prije nego se upustimo u deteljnije razmatranje uticaja ovog faktora potrebno ga je detaljnije pojasniti. Pa tako ekonomska kriza društva i ekonomska nesigurnost pojedinca i društva čine opštedeterminante kriminaliteta. Ovakva stanja se karakterišu teškim privrednim poremećajima u ekonomiji što se odražava na društveno stanje i odnose u određenoj zemlji. Posljedice ekonomske krize su: nezaposlenost, smanjena platežna sposobnost, nizak standard građana, ograničene mogućnosti investiranja, pojava bankrotstva i drugi oblici propadanja privrednih subjekata i dr. Prema mišljenju mnogih kriminologa uslijedih ekonomskih potresa dolazi i do ličnih kriza, protesta i sukoba, porast alkoholizma, depresija, te kao rezultat svih tih razloga nastaje konfliktna atmosfera koja je vrlo povoljna za delikventna ponašanja. U takvim prilikama po svom krimogenom dejству dolazi do izražaja uticaji mnogih faktora, objektivnih i subjektivnih – koji uvjetuju povećanje kriminalne djelatnosti (Milutinović, 1981). Navedeni autor također konstatiše da uticaj privredne krize nije automaski i da kriminalitet „nije direktno osjetljiv na silazno i uzlazno kretanje ekonomskih uslova“. Poznati holanski kriminolog Bonger smatrao je da su ekonomski uslovi i nesigurnost glavni uzroci delikvencije.

2.3. Utjecaj nezaposlenosti na kriminalitet

Nezaposlenost također predstavlja jedan od faktora za kojeg se može nesumnjivo utvrditi da doprinosi pojavi kriminaliteta. Naime, nezaposlenost pogoršava materijalnu situaciju osobe koja ne radi, pa je često izlaz iz te situacije, za mnoge, vršenje krivičnih djela. Posljedice nezaposlenosti mogu biti različiti oblici socijalnih devijacija, kao što su alkoholizam, skitnja, prosjačenje i slično. Najteža posledica nezaposlenosti je siromaštvo koje čovjeka u oskudici primorava da poseže za nelegitimnim načinima pribavljanja neophodnih dobara za život. Francuski kriminolog Constant teške materijalne prilike i nezaposlenost naziva „pretečama zločina“. Ova pojava teško pogađa u prvom redu pojedinca i porodicu, tako da često stvara posebno tešku psihičku situaciju među članovima porodice te vodi njenoj degradaciji.

Nezaposlenost se može odražavati na dva načina:

- nemogućnost zaposlenja
- gubitak postojećeg zaposlenja

O odnosu nezaposlenosti i kriminaliteta vršena su mnogobrojna istraživanja. Mnoga istraživanja pokazuju da su imovinski delicti i maloljetnička delikvencija srazmjerni pojavi nezaposlenosti. Prema jednom od tih istraživanja utvrđeno je da postoji određena veza između nazaposlenosti i kriminaliteta za koju je karakteristično (Ignjatović, 2010):

- učestalost delikata koje izvrše maloljetnici ima obrnut tok od procenta njihove zaposlenosti i
- učestalost imovinskih delikata izvršenih od strane punoljetnih osoba varira neposredno u zavisnosti od procenta njihove nezaposlenosti.

Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini je nažalost poprimila zabrinjavajući procenat te je među najvećima u Evropi. Prema nekim procjenama više od 40 % radno sposobnog stanovništva nije zaposleno, a među njima je najviše mladih.

U proučavanju odnosa kriminaliteta i nezaposlenosti ne treba pojavu generalizirati te se mora voditi računa o nizu pitanja kao što je vrijeme trajanja nezaposlenosti, mogućnost novog zaposlenja itd. Prema mišljenju Petrovića i Meška odnos nezaposlenosti i kriminaliteta potrebno je posmatrati sa individualnog stanovništva, tj. koliko je nezaposlenost utjecala na određenu osobu u smislu odsustva radnih navika, razočarenja u sistem vlasti, nepravdu koja joj je učinjena prilikom gubitka posla ili pokušaja zaposlenja, pa tu treba tražiti uzroke kriminalnog ponašanja. Na taj način se prema njima dolazi do nekoliko uzroka i uvjeta koji generiraju kriminalno ponašanje, a nezaposlenost je jedan od njih.

3. POLITIČKO – IDEJNI FAKTORI KRIMINALITETA

3.1. Utjecaj rata na kriminalitet

Rat je sukob dvije oružane formacije (a ne samo dvije države jer pod ovim pojmom podrazumijevamo i građanski rat). Ratne prilike izazivaju različita, vrlo teška krizna stanja, pošto dovode u prvom redu, do ugrožavanja ljudskih života, ali i svih drugih vrijednosti civiliziranog društva. Također, posljedice ratova nisu samo socijalne, već se one mogu duboko odražavati i na psihičke funkcije i duševno zdravlje čovjeka. Ratni sukobi (1991 – 1995) koji su se dešavali na prostorima bivše Jugoslavije su nažalost u potpunosti potvrdili kriminološke spoznaje o ratu kao kriminogenom faktoru. Sve do te 1991. godine, odnosno sve do početka ratnih sukoba u kriminološkoj literaturi se smatralo da rat i sve nedaće koje on donosi ipak uvjetuju izvjestan porast kriminaliteta. Ratni uvjeti u kojima je očigledno nepostojanje bilo kakve efikasne kontrole, dovode do javljanja niza pojava koje, na neki način, uvjetuju vršenje kriminalnih djelatnosti. Utjecaj rata može se podijeliti na tri perioda: predratni, ratni, poratni. Specifičnost navedenih perioda determiniraju strukturu i dinamiku kriminaliteta.

Predratni period apsorbuje u velikoj mjeri kapacitete privrede, jer se ona u velikoj mjeri usmjerava na zadovoljavanje vođenja rata. Sve to neminovno vodi ka smanjenju obima proizvodnje namijenjene zadovoljavanju stanovništva, a potom i do poremećaja cijena u vidu

poskupljenja kao i nestašice i opća oskudica koja povećava potražnju za deficitarnim proizvodima. Takve situacije koriste u prvom redu razni špekulantи kao i ostale osobe sklone kriminalnom ponašanju koje, s ciljem bogaćenja, vrše različite oblike kriminaliteta nedozvoljene trgovine. Prilikom vođenja rata, koji ustvari predstavlja legitimizaciju nasilja, dolazi do oslobođenja ljudske agresivnosti.

Za vrijeme ratnih sukoba legalne državne institucije otežano funkcionišu, a izvršiocи krivičnih djela su često nedostizni državnim organima. Za nastupanje rata karakteristično je i vršenje različitih krivičnih djela, a posebno naglašavamo činjenicu da ova situacija omogućava pojavu izuzetno teških i u normalnim uvjetima nezamislivih krivičnih djela (genocid, ratni zločini, zločin protiv čovječnosti) nad nedužnim ljudima. Kao potvrda toga su i sukobi i stradanja velikih razmjera na području bivše Jugoslavije, a posebno Bosne i Hercegovine. Osim navedenih krivičnih djela za rat su karakteristična i druga krivična djela. Riječ je o ubistvima, krađama, prevarama, ucjenama, trgovini ljudima trgovanje narkoticima i mnogim drugim krivičnim djelima. Za ovaj period karakterističano je i dezeterstvo.

Postratni period odnosno treća faza ima također svoja karakteristična obilježja sa stanovništva utjecaja na kriminalitet. To je posebno vidljivo na prostorima bivše Jugoslavije. Naime, poslijeratni period na ovim prostorima karakterizira pojava novih vidova kriminaliteta. Također, za ovaj period je karakteristično povećanje obima nekih socijalnopatoloških pojava kao što su narkomanija i prostitucija. U ovom periodu dolazi i do porasta maloljetničke delikvencije (Petrović, Meško 2008). Do tih pojava dolazi uslijed slabljenja kontrole nad djecom, zaposlenost majke u porodici bez oca kao i niz drugih veoma važnih faktora.

3.2. Masovni mediji i kriminalitet

Masovni mediji su općeprisutni u današnjem svijetu, te svakodnevno dolazi do povećanja njihove prisutnosti. Masovni mediji obuhvataju brojne i različite forme kao što su radio, televizija, film, novine, časopisi, video igre, CD-ovi, internet i druga sredstva. Nazivaju se masovnim jer dopiru do publike čija je brojnost zaista velika. Često se nazivaju i masovnim komunikacijama, to jeste sredstvima masovnog općenja. Statistički podaci ukazuju na to kako je npr. televizija prisutna u skoro svakom domaćinstvu, slično radiju. Poznata su i istraživanja o tome da mladi u većini zemalja provedu ispred televizora i više od četiri sata dnevno (ne računajući Internet, igrice i komuniciranje putem SMS poruka i mobitela). Upravo zbog svoje lake dostupnosti i brzine kojom šire informacije, postali su neizostavan dio svakodnevnog života i počeli su utjecati na različite aspekte društvenog i porodičnog života.

Rasprave o štetnim posljedicama medijskog utjecaja stare su koliko i mediji, tako da uporedno sa širenjem masovnih medija javljaju se i rasprave o njihovoј važnosti te potencijalnom utjecaju na korisnike. Nema medija koji se nije sumnjičio za izazivanje nasilja posebno kod mlađih. Također, mediji su često olako postojali žrtvenim jarcem. Međutim, bez obzira na sve navedeno činjenica je da masovni mediji vrše snažan utjecaj u procesu formiranja svake osobe, u pozitivnom ili negativnom pravcu. Pozitivan utjecaj sredstava masovne komunikacije prvenstveno se ogleda u doprinosu širenja ljudske kulture. Naime,

zahvaljujući prvenstveno internetu i satelitskoj televiziji ljudi su u mogućnosti da određene događaje prate izravno, da šire videokrug svojih saznanja. Možemo reći da tome doprinosi i štampa. Utjecaj sredstava masovne komunikacije posebno se odnosi na mlađe, jer se preko njih prenose informativni, edukativni, i zabavni sadržaji te se na taj način zadovoljava značajka mladih da budu informirani o nečemu.

Međutim, postoji i druga strana medija, odnosno mogućnost negativnog utjecaja masovnih komunikacija na stanovništvo, na način da mogu da izazovu, posebno kod djece i omladine, negativna svojstva čovjekove ličnosti. Upravo zbog tako specifičnog statusa medija, veoma rano su započela istraživanja koja su pokušavala pobliže pojasniti odnos medija i djece, koja su zasigurno najosjetljiviji segment populacije. Razlog većeg utjecaja sredstava masovne komunikacije na djecu i mlađe osobe ogleda se u neizgrađenosti svoje ličnosti, jer djeca to doživljavaju kao stvarnost (Mlađenović-Kupčević, 1982), pa se otuda javlja sklonost da se identificiraju sa idolom, koji je obično glavna uloga na filmu. Idoli sa velikih ili malih ekrana sa kojima se mlađi vrlo brzo identificiraju često su osobe koje se brzo obogate, koji žive uspješnim životom i koje imaju veliki ugled u društvu do kojeg su često došli vršenjem krivičnih djela za koja ne odgovaraju. Mlađi poslije pokušavaju oponašati takav stil života zbog čega su često frustrirani, budući da se radi o načinu življenja koji nije moguć u realnom svijetu. Ne mireći se sa takvim činjeničnim stanjem, mlađi, a i psihički labilne i pretjerano emotivne osobe, se onda daju u kriminal da bi olako došli do novca potrebnog za život njihovih idola sa televizije.

U savremenoj kriminologiji mnogo se raspravlja o utjecaju radia, televizije, filma, novina, časopisa, video igara, CD-ova i interneta i drugih sredstava na nastanak kriminaliteta. Mišljenja o ulozi i značenju masovnih komunikacija su podijeljena, a naročito kada se želi utvrditi veza između ovog faktora i maloljetničke delikvencije. Zbog toga su rezultati mnogobrojnih kriminoloških i socioloških istraživanja podijeljena u dvije grupe. Prva grupa mišljenja je da takav negativan utjecaj postoji. Kao štetni sadržaji obično se navode (Ignatović, 2010) :

- kriminalni sadržaji koji do kraja prikazuju radnju izvršenja,
- senzacionalističko pisanje koje izaziva nepotreban strah kod konzumenata,
- iznošenje detalja koji mogu da ometaju istragu,
- neobaziranje na pretpostavku nevinosti – osumnjičeni se unaprijed proglašava krvim,
- zadiranje u privatni život lica,
- pornografski sadržaji dostupni djeci i
- sadražaji namijenjeni najmlađima u kojima dominira nasilje.

Prema drugoj grupi, sredstva masovne komunikacije ne mogu doprinijeti kriminalnom ili devijatnom ponašanju. Zagovornici ovog gledišta prethodno nabrajanje pobijaju nizom pitanja (Ignjatović, 2010): zašto svi gledaoci (čitaoci) nisu podstaknuti da izvrše krivično djelo ili da li je moguće život prikazati iole realno, a da se pri tom izbjegnu najrazličitiji oblici nasilja koje nas okružuje? Prema većini domaćih autora ipak preovladava mišljenje da nisu sredstva masovne komunikacije jedan od mogućih krimogenih faktora koji se realizuju u vidu krivičnog djela samo u sklopu sa djelovanjem drugih sociogenih i endogenih faktora (Mlađenović-Kupčević, 1982).

Osim navedene podjele o utjecaju masovnih medija na kriminal postoji i druga podjela. Prema toj podjeli za objašnjenje odnosa i utjecaja masovnih medija, odnosno povezanosti agresivnog ponašanja i gledanja televizijskih emisija nasilničkog sadržaja, u literaturi su predložena tri mehanizma. Prema prvom mišljenju gledanje emisija nasilničkog sadržaja može, zbog sadržaja koji izaziva uzbudjenje, da otkoči agresivne tendencije koje su u određenoj mjeri prisutne kod svake osobe. Drugo mišljenje zagovornik je teze da redovno gledanje takvih televizijskih emisija može da desenzibilise ljude u vezi sa nasiljem, tako da se agresivno ponašanje počinje smatrati prihvatljivim i normalnim. Na kraju, prema trećoj grupi, redovno gledanje nasilnog televizijskog programa može modelovati i potkrijepiti kognitivne šeme i stavove o nasilju.

Za bolje razumijevanje ovog problema željeli bi naglasiti da ne postoji za javnost, a prije svega za političare, jednostavni, primjenjivi recepti, koje podrazumijevaju lako razumljive uzročno posljedične veze.

4. SOCIJALNOPATOLOŠKE POJAVE I KRIMINALITET

4.1. Alkoholizam i kriminalitet

„Alkoholizam je dugotrajno prekomjerno konzumiranje alkoholnih pića koje dovodi do (organske i fizičke) zavisnosti“ (Ignjatović, 2010). Konzumiranje alkoholnih pića je jedan od najraširenijih običaja u svijetu ali je ujedno i jedan od značajnijih problema današnjice.² Takva pojava može, pored ostalog, dovesti do takvih izmjena ponašanja koje su u suprotnosti kako sa socijalnim tako i sa zakonskim normama. Zbog toga je alkoholizam veliki društveni problem. Prije svega to je zbog toga što za sobom povlači i niz drugih socijalnopatoških pojava, prije svega prostituciju, skitnju, nezaposlenost i niz drugih pojava. Alkoholna pića uzrok su mnogih kriminalnih djela. U „alkoholičarski kriminal“ spadaju:

---

² Prema rezultatima studije objavljenima u medicinskom časopisu Lancet, alkohol je štetniji i opasniji od ilegalnih droga poput heroina ili cracka ako se uzme u obzir njegov poguban utjecaj na pojedinca, ali i društvo u cjelini. Britanski stručnjaci procjenjivali su utjecaj alkohola, kokaina, heroina, ecstasyja i marihuane na temelju njihove destruktivnosti po organizam konzumenta, ali i društvo u cjelini, uzimajući istodobno u obzir i druge faktore štetnosti, poput troška što ga alkoholičari predstavljaju za zdravstveni ili zatvorski sustav.

- krivična djela vozača motornih vozila koji u saobraćaju učestvuju pod dejstvom alkohola,
- „verbalna krivična djela“ – uvreda, kleveta,
- razni oblici tjelesnih povreda,
- ubistva,
- silovanja.

Za sva prethodno pobrojana krivična djela zajednička karakteristika je izražena agresivnost njihovih učinilaca, koja je posljedica otklanjanja inhibicionih faktora pomoći alkohola (Ignjatović, 2010).

Uticaj alkohola na kriminalitet bio je predmet velikog broja naučnih i stručnih radnika. Prema istraživanju ovih autora najčešća neslaganja su oko pitanja da li je alkoholizam posredni ili neposredni faktor, kao i da li utiče na obim ili samo na strukturu kriminaliteta.

Da bi smo razumili uticaj alkoholizma na kriminalitet potrebno je da razlikujemo o kojoj je vrsti alkoholizma riječ. Naime, postoje dvije vrste alkoholizma (Mlađenović-Kupčević, 1982).

- akutni alkoholizam (pijanstvo) koji direktno utiče na pojavu nekih vrsta krivičnih djela,
- hronični alkoholizam koji stoji u indirektnoj, posrednoj vezi sa kriminalitetom

Sa navedenom podjelom se ne slažu svi autori. Po njima ta je podjela pogrešna jer nema akutnog alkoholizma, svaki alkoholizam je hroničan (Petrović, Meško 2008).

Prema Despotoviću i dr. (1978) akutno napito stanje (akutna intoksikacija) se naziva obično pijanstvo. Po njemu akutno napito stanje zavisi od intoksikacije i može biti umjerenog, srednjeg i teško.

Na kraju možemo reći da je alkoholizam, kao krimogeni faktor veliki društveni problem. To se posebno odnosi u njegovom uticaju na izazivanje saobraćajnih nesreća.

5. ZAKLJUČAK

Ovim kratkim prikazom nekih od najvažnijih društvenih krimogenih faktora nismo ni blizu obuhvatili sve one momente koji su važni u etologiji kriminaliteta. Njihov je broj znatan i nije moguće nabrojati sve faktore koji bi mogli i koji utiču na kriminalitet. Ipak sagledavajući sve izneseno, zaključujemo da uticaj društvenih faktora na kriminalitet je zaista velik. Nažalost, u Bosni i Hercegovini pa možemo slobodno reći i u zemljama regiona nije posvećena dovoljna pažnja sociološkim faktorima odnosno njihovom uticaju na kriminalitet.

U bliskoj budućnosti bi to trebalo promjeniti i posvetiti se značajnijem proučavanju djelovanja društvenih faktora na kriminalitet.

6. LITERATURA

1. Despotović, A., et al. (1978), Alkoholizam – etiologija, klinika, liječenje i prevencija, Institut zaštite na radu, Niš, 437 s.
2. Mlađenović- Kupčević, R. (1982), Kriminologija, Svjetlost, Sarajevo.
3. Milutinović, M. (1981), Kriminologija, Savremena administracija, Beograd.
4. Petrović, B., Meško, G. (2008), Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
5. Ignjatović, Đ. (2010), Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Web stranice:

1. <http://www.ijf.hr/Eu2/Bejakovic.pdf>.

IMMEDIATE IMPACT OF HUMAN FACTORS AT VIOLENCE

Mr.sci.iur. Nermin Halilagić, halilagic_n@yahoo.com

Abstract: *The basic theme discussed in this paper work is the influence analysis of various social factors on violent crime as the complex phenomenon. There is a whole collage of different factors that can, directly or indirectly make an impact on violent crime. Having in mind the fact that violent crime can be both understood correctly and explained scientifically only if regarded as an outcome of not only individual but also objective factors, the author of this work put an accent on the importance of direct sociological factors on violent behaviour. All the factors are elaborated in the work presented with the special review of the condition in Bosnia and Herzegovina.*

Key words: *violent behaviour, sociological factors, poverty and crime, war and crime*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILNIČKO PONAŠANJE U ODREDBAMA KRIVIČNIH ZAKONA RS, FBiH i REPUBLIKE SRBIJE

Senad Hasanspahić

Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik, senad.hasanspahic@unvi.edu.ba,
shasanspahic@gmail.com

Apstrakt: U radu se razmatra krivično djelo nasilničkog ponašanja prema rješenjima u Krivičnom zakonodavstvu u BiH. Posebnu pažnju autor pridaje analizi pojedinih elemenata koji ulaze u njegov zakonski opis i razmatra odredbe ovog krivičnog djela u KZ Srbije. Na osnovu izloženog donosi odgovarajuće zaključke o zajedničkim obilježjima i karakteristikama, koja se javljaju kod ovog krivičnog dela.

Ključne riječi: nasilničko ponašanje, krivično djelo, krivični zakon.

1. UVODNA RAZMATRANJA

“Pravdi je nasilje najgori protivnik.” Baltazar Bogišić

Pravo svakog čovjeka na život bez nasilja, zaštićeno je domaćim i međunarodnim pravom. U savremenim društвima su mnogi izloženi nasilju kako u javnom, tako i u privatnom životu. Nasilje je prisutno unutar porodičnih, životnih i širih društvenih zajednica, u svim slojevima društva i među svim grupama, starosnim, etničkim i religijskim. Ispoljava se kao verbalno, fizičko, seksualno, psihološko ili emocionalno nasilje.

Fenomen nasilja izaziva znatnu pažnju savremene naučne, stručne i društvene javnosti, predstavlja temu koja otvara niz različitih pitanja - od etičkih, psiholoških, socioloških, kriminoloških dodržavnopravnih i kaznenopravnih. Pojava nasilja u središtu ima čovjeka kao nasilnika, čovjeka kao žrtvu, ali i ljude koji kao društvo na nasilje nasilnika odgovaraju novim nasiljem u obliku društvene, odnosno kaznene sankcije. Uz to, valja napomenuti da živimo u svijetu u kojem se čini kako je nasilje nad ljudima iz dana u dan, češće, brutalnije i izraženije nego ikada prije.

Nije sigurno je li dobro terminološki postavljen naziv nasilnički kriminal, jer nije jasno radi li se o kriminalitetu ili o nasilju. I kriminalitet i nasilje imaju svoje trendove i

pokazatelje koje valja uvažavati.¹ Najznačajniji okvir za zaštitu od nasilja utvrđen je krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini. U okvirima ovih zakona, jednostavnim pristupom možemo razlikovati više oblika nasilja, iako *de facto*, nije moguće napraviti jasnu razliku, jer se u okviru pojedinih krivičnih djela mogu uočiti i elementi više oblika nasilja s obzirom da su ona u većini slučajeva povezana i isprepletene kada se dublje analiziraju njihova obilježja.

Krivično djelo nasilničko ponašanje spada u grupu krivičnih djela protiv javnog reda i mira² odnosno u krivična djela krivična djela protiv javnog reda i pravnog prometa³. Kao zaštitni objekat ove grupe krivičnih djela je javni red i mir. Obično se pod ovim pojmom podrazumijeva stanje postojanja pravnog poretku i pravne sigurnosti, odnosno osjećanje građana da postoji pravna sigurnost i lična bezbjednost. Javni red čine međusobni odnosi građana koji su u skladu sa pravilima ponašanja o normalnom načinu života i društvenoj disciplini. Iz toga proizilazi da svako krivično djelo na izvjestan način ugrožava ovo osjećanje pravne sigurnosti i lične bezbjednosti građana. Međutim, za razliku od drugih krivičnih djela kojima se uglavnom ugrožava lična bezbjednost i sigurnost određenog lica, pa tek posredno javni red i mir uopšte, krivičnim djelima iz ove grupe krivičnih djela prvenstveno se ugrožava javni red i mir svih građana uopšte. (*Babić i dr., 2005: 1797*)

2. NASILNIČKO PONAŠANJE-UPOREDNO PRAVNA ANALIZA⁴

Nasilničko ponašanje predstavlja inkriminaciju kojom se štiti javni red i mir od različitih oblika nasilničkog ponašanja. Prema odredbi stava 1. KZ RS krivično djelo vrši onaj ko teškim vrijedanjem ili grubim zlostavljanjem, vršenjem nasilja ili na drugi način

---

¹ Marić: www.rs.cest.gov.ba/index.php?option=com_docman...30..

² KZ Republike Srpske

³ KZ Federacije BiH

⁴ Ko teškim vrijedanjem ili grubim zlostavljanjem, vršenjem nasilja ili na drugi način ugrožava sigurnost drugoga i time prouzrokuje znatno uznenirenje i strah kod građana, ili u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine.

Ako je djelo iz stava 1. ovog člana izvršeno od strane dva ili više lica, ili je došlo do težeg ponižavanja ili zlostavljanja većeg broja lica, ili je izvršilac nekom licu nanio tjelesnu povredu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

(*Čl.385. KZ RS*)

Ko grubim vrijedanjem ili zlostavljanjem drugoga, nasiljem prema drugome, izazivanjem tuče ili osobito drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava građanski mir, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

Ko kazneno djelo iz stavka 1. ovoga članka počini u sastavu grupe ljudi, ili ako je kaznenim djelom iz stavka 1. ovoga članka prouzročeno teško poniženje više osoba, ili je neka osoba lako tjelesno ozlijedena, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (*Čl. 362. KZ FBiH*)

Ko grubim vredanjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem značajnije ugrožava spokojstvo građana ili teže remeti javni red i mir, kazniće se zatvorom do tri godine.

Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno u grupi ili je pri izvršenju dela nekom licu nanesena laka telesna povreda ili je došlo do teškog ponižavanja građana, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.. (*Čl. 344. KZ Srbije*)

ugrožava sigurnost drugog, i time prouzrokuje znatno uznemirenje i strah kod građana ili u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira.

U odredbi stava 1. KZ Federacije BiH krivično djelo čini onaj ko grubim vrijeđanjem ili zlostavljanjem drugoga, nasiljem prema drugome, izazivanjem tuče ili osobito drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava građanski mir. Ovom inkriminacijom se štiti javni red i mir od različitih oblika asocijalnog ponašanja koja se mogu podvesti pod pojam nasilničkog ponašanja odnosno ponašanja koja su u suprotnosti sa prihvaćenim pravilima u određenoj društvenoj sredini. U KZ Republike Srpske u osnovnom obliku djela postoji objektivni uslov inkriminacije, kojim se vrši odvajanje, nasilničkog ponašanja kao prekršaja od nasilničkog ponašanja kao krivičnog djela. Što bi značilo ukoliko nasilničko ponašanje nije prouzrokovalo znatno uznemirenje i strah kod građana ili u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira, neće postojati ovo krivično djelo. „U KZ Republike Srpske zakonodavac koristi termin „u većoj mjeri“ a u KZ Srbije koristi termin „značajnije“. Time je zakonodavac svodi zonu kažnjivosti ovog krivičnog djela samo na one slučajeve društveno nedopuštenog ponašanja koji imaju veći stepen opasnosti od prekršaja i koji, kao takvi, zahtijevaju primjenu krivičnopravne sankcije. Postojanje objektivnog uslova inkriminacije je faktičko pitanje koje sud procjenjuje u svakom konkretnom slučaju u sklopu svih objektivnih i subjektivnih okolnosti djela. Moglo bi se reći da je unošenjem ovog objektivnog uslova inkriminacije došlo, na izvjestan način, do odstupanja od načela *nullum crimen sine lege certa*⁵. Ovo stoga što je prilično teško postaviti kriterijume koji bi sa sigurnošću ukazivali na postojanje “znatnog” uznemirenja i straha kod građana, prvenstveno jer se radi o psihičkim manifestacijama ličnosti, koje su uslovljene ne samo objektivnim okolnostima već prije svega psihičkom strukturon svake ličnosti. Nadalje, to znači da jedno isto ponašanje koje možemo podvesti pod pojam nasilničkog ponašanja, kod jedne grupe građana može izazvati “znatno” uznemirenje i strah, a da kod druge grupe građana to ponašanje ne izazove uznemirenje i strah većeg intenziteta. Slično je i sa utvrđivanjem pojma remećenja javnog reda i mira “u većoj mjeri” (Babić i dr., 2005: 1798)

U odredbi stava 1. KZ FBiH, nema objektivnog uvjeta inkriminacije i ne traži se da je nasilničkim ponašanjem prouzrokovano znatno uznemirenje i strah kod građana ili remećenje javnog reda i mira u većoj mjeri. Djelo se smatra dovršenim kada je uslijed preuzimanja neke od alternativno postavljenih radnji došlo do ugrožavanja građanskog mira, odnosno, izazivanja osjećaja straha, lične nesigurnosti, duševnog nemira. (Tomić 2007: 361.)

3. RADNJA IZVRŠENJA

Radnja izvršenja spada u posljedične radnje izvršenja i alternativno je postavljena. Pod pojmom posljedičnih radnji podrazumijevamo radnje učinjenja koje su definirane posljedicom, pa u takvim slučajevima radnju učinjenja predstavlja svaka radnja kojom je moguće prouzrokovati posljedicu krivičnog djela. (Tomić 2008: 216.). Prema odredbama KZ

⁵ Podrazumijeva zahtjev kojim se pojedina ponašanja kao krivična djela zakonom moraju što preciznije odrediti radi jasnoće šta se zakonom dozvoljava, naređuje, zabranjuje, da iz zakona proizilazi osnov kažnjivosti za onog ko primjenjuje i na koga se primjenjuje zakon.

Republike Srpske kao moguće načine radnje izvršenja zakonodavac je alternativno predvidio 1.teško vrijedjanje, 2. grubo zlostavljanje 3. vršenje nasilja, ali je generalnom klauzulom “na drugi način” ostavio mogućnost primjene ove inkriminacije i na sve druge slučajeve u kojima je izvršeno ugrožavanje sigurnosti drugoga. U KZ FederacijeBiH zakonodavac je izostavio ovu generalnu klauzulu i radnju izvršenja alternativno određuje kao: 1. grubo vrijedjanje drugog, 2. zlostavljanje drugog, 3. vršenje nasilja nad drugim, 4. izazivanje tuče, 5. naročito drsko poanašanje, 6. bezobzirno ponašanje.

- Pod teškim/grubim vrijedjanjem, u smislu ovog krivičnog djela, treba podrazumijevati teže oblike napada na čast ili ugled drugog lica, kao i težu povredu osjećanja drugog lica kao što su osjećaj stida, vjerski ili nacionalni osjećaj i sl. Postojanje teškog vrijedjanja se procjenjuje prema svim okolnostima konkretnog slučaja, kao što su način vrijedjanja, mjesto na kojem se vrši, sadržaj vrijedjanja i sl.(npr. izjava kojom se omalovažava čast nekog lica data u prisustvu drugih lica). (*Babić i dr. 2005: 1798*)
- Radnja vrijedjanja mora biti takva da kod ljudi izaziva opravdani revolt, gnušanje prijekor, koji predstavlja grubo devalviranje i ponižavanje čovjeka. (*Jovašević, 2009: 46*)
- Grubo zlostavljanje znači primjenjivanje takvog postupka prema licu koje izaziva fizičke ili/i psihičke bolove ili tjelesne nelagodnosti većeg intenziteta, ali se ne radi o tjelesnim povredama. Najčešći modaliteti su čupanje kose, trganje dijelova odjeće, pljuvanje, vučenje za nos, naglo povlačenje za ruku, i sl.
- Vršenje nasilja podrazumijeva upotrebu sile kako fizičke tako i psihičke, pod uslovom da njome nije nanijeta tjelesna povreda jer tada postoji teži oblik djela. Ono postoji npr. u slučaju kada se drugom licu oduzima mogućnost da samostalno odlučuje o svojim postupcima, npr. kada se upotrebom fizičke ili psihičke sile sprječava da napusti neko mjesto ili prostoriju ili se prinuđava da vrši određenu djelatnost.
- Navedeni načini su identični u obje inkriminacije. U KZ Federacije BiH i KZ Srbije se navodi još i izazivanje tuče koje podrazumijeva izazivanje fizičkog obračuna između dvije ili više osoba. Za postojanje ove radnje nije potrebno da je tuča u konkretnom slučaju nastupila, ovdje se radi o provokaciji fizičkog obračuna a ne o običnom pozivanju na tuču (*Jovašević, 2009: 46*)
- Naročito drsko ili bezobzirno ponašanje u šta spadaju sva ponašanja koja nisu u skladu sa opće prihvaćenim pravilima ponašanja u određenoj društvenoj sredini. (*Tomić, 2007: 361*)

Pored navedenih načina izvršenja ovog krivičnog djela, prema odredbama KZ Republike Srpske ono se može izvršiti i na svaki drugi način kojim se ugrožava sigurnost drugog lica. Pod drugim načinom se mogu podrazumijevati svi oni oblici ponašanja koji u znatnijoj mjeri odstupaju od usvojenih normi pristojnog ponašanja kao i nasilnički postupci prema stvarima i imovini uopšte. (*Babić i dr. 2005: 1798.*)

4. POSLJEDICA DJELA

U KZ Republike Srpske posljedica djela se manifestuje kao ugrožavanje sigurnosti drugog lica.⁶ Ovdje se objektivni uslov inkriminacije pojavljuje kao, znatno uznenirenje i

---

⁶ Pod ugrožavanjem sigurnosti drugog lica treba podrazumijevati stvaranje osjećaja lične ili imovinske nesigurnosti kod drugog lica, izazivanje duševnog nemira ili osjećaja straha i sl.

strah kod građana, odnosno da se kod njih pojavi osjećaj ugroženosti zbog nasilničkog ponašanja izvršioca.

U KZ Federacije BiH ugrožavanje se manifestira kao apstraktna opasnost. Uznemirenje ili strah građana postoji ukoliko je nasilničkim ponašanjem kod građana izazvan osjećaj lične ili imovinske nesigurnosti ili duševni nemir. Drugi objektivni uslov inkriminacije po KZ Republike Srpske jeste da je nasilničkim ponašanjem prouzrokovano u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira. Pod javnim redom i mirom se podrazumijeva stanje postojanja pravnog poretku i pravne sigurnosti, odnosno osjećanje građana da postoji pravna sigurnost i lična bezbjednost. Ukoliko je nasilničkim ponašanjem došlo do većeg remećenja osjećaja pravne sigurnosti i lične bezbjednosti građana, postojaće ovo krivično djelo. Izvršilac djela može biti svako lice. (*Babić i dr. 2005: 1799.*)

Za postojanje nasilničkog ponašanja u KZ Srbije kao krivičnog djela (za razliku od prekršaja protiv javnog reda i mira) potrebno je da je uslijed poduzete radnje izvršenja, u nekom od navedenih oblika, došlo do nastupanja posljedice u vidu značajnijeg ugrožavanja spokojstva građana (u većem opsegu ili u dužem trajanju) ili u vidu težeg remećenja javnog reda. (*Jovašević, 2009: 47*)

Drugi oblik posljedice ovog krivičnog djela u odrebnama KZ Srbije, se javlja u vidu težeg remećenja javnog reda. Ako javni red shvatimo kao stanje poštovanja određenog poretku koji se ogleda u ukupnosti normi ljudskog ponašanja za nesmetano odvijanje života i rada na javnim mjestima onda do remećenja javnog reda može doći na dva načina. Prvo, kada se radi o nasilničkim ponašanjima nekog lica koja su usmjerena na sprječavanje održavanja javnog reda i mira. Tu spadaju ispadni i izgredi protiv organa policije u prvom redu i grubo suprotstavljanje njihovoj službenoj radnji. (*Jovašević, 2009: 47*)

5. KVALIFIKATORNE OKOLNOSTI

Prema zakonskoj formulaciji možemo razlikovati nekoliko težih oblika krivičnog djela. Prvi teži oblik djela u KZ Republike Srpske postoji ukoliko je osnovni oblik djela izvršen od strane dva ili više lica.

U KZ Federacije BiH zakonodavac koristi termin u sastavu grupe ljudi⁷ u odnosu na šta mora postojati umišljaj, znači kvalifikatorna okolnost je počinjenje djela u grupi. Irrelevantno je da li su ta lica učestvovala u svojstvu saizvršioca, pomagača ili podstrelkača. Kriminalnopolitičku opravdanost prizilazi iz klauzule da se vršenjem krivičnih djela od strane više lica znatno povećava društvena opasnost svih oblika kriminaliteta, tako da se kod velikog broja krivičnih djela predviđa postojanje težeg oblika djela ukoliko je ono izvršeno od strane više lica. Propisivanje teže kazne za takve slučajeve izvršenja krivičnih djela, opravdano je i sa stanovišta specijalne i sa stanovišta generalne prevencije. Kada je u pitanju

⁷ Grupa ljudi je udruga od najmanje tri osobe koje su povezane radi trajnog, ponovljenog ili povremenog počinjenja krivičnih djela, pri čemu svaka od tih osoba učestvuje u počinjenju krivičnog djela. *Čl. 2. st. 16. KZ FBiH*

krivično djelo nasilničkog ponašanja, prethodna konstatacija ima poseban značaj, jer se ova inkriminacija u posljednje vrijeme najčešće i vrši zajedničkim djelovanjem više lica. (*Babić i dr. 2005: 1800.*)

Drugi teži oblik djela postoji ukoliko je uslijed osnovnog oblika djela došlo do težeg ponižavanja ili zlostavljanja većeg broja lica. Smatra se da postoji ovaj oblik djela ukoliko se pri nasilničkom ponašanju, koje je usmjereno prema većem broju lica, postupa na krajnje nehuman i ponižavajući način. U pitanju su takvi postupci koji ne moraju u fizičkom smislu biti grubi, ali koji predstavljaju bezobzirno nepoštovanje dostojanstva drugih lica (npr. tjeranje drugih lica da puze, da laju, da imitiraju neke druge životinje, da se skinu i sl.). Pod pojmom većeg broja lica trebalo bi podrazumijevati najmanje tri lica.

Treći teži oblik ovog krivičnog djela postoji ukoliko je izvršilac osnovnog oblika djela nekom licu nanio tjelesnu povredu odnosno laku tjelesnu povredu kako to preciziraju odredbe KZ Srbije i Federacije BiH.

Obzirom da je u pitanju krivično djelo kvalifikovano težom posljedicom, postojaće odgovornost za ovaj oblik krivičnog djela ukoliko je izvršilac postupao nehatno u odnosu na tjelesnu povredu. Za postojanje djela nije od značaja kojem licu je nanesena tjelesna povreda, što proizilazi i iz zakonske formulacije "...ili je izvršilac nekom licu nanio tjelesnu povredu..". Dakle, to može biti kako lice prema kojem se vrši osnovni oblik djela, tako i svako drugo lice, npr. slučajni prolaznik, ili posmatrač, pod uslovom da je tjelesna povreda nanesena za vrijeme izvršenja osnovnog krivičnog djela. Ukoliko bi tjelesna povreda bila nanijeta nakon što je krivično djelo iz st. 1. ovog člana izvršeno, postojao bi sticaj krivičnog djela nasilničkog ponašanja i tjelesne povrede , pod uslovom da je izvršilac u odnosu na tjelesnu povredu postupao umišljajno. (*Babić i dr., 2005: 1*

6. REZIME

Analizom krivičnih odredbi u zakonima Republike Srpske, Federacije BiH i Republike Srbije primjećujemo da zakonske odredbe se međusobno isprepliću i u pojedinim dijelovima razlikuju. To se prevashodno odnosi na osnovni oblik djela, ali i na kvalifikatorne okolnosti i visinu zaprijećene kazne.

Osnovni oblik djela u zakonima Srbije i Republike Srpske sadrži tzv. objektivi uslov inkriminacije koji se primjećuje u odredbi gdje zakondavac koristi termine „znatno uznemirenje i strah kod građana, ili u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira“, odnosno „bezobzirnim ponašanjem značajnije ugrožavanje“ kako stoji u odredbi KZ Srbije, dok osnovni oblik u Federaciji BiH nije upotpunjena ovim institutom. Mišljenja smo da je unošenjem ovog objektivnog uslova inkriminacije u osnovni oblik djela izvršeno neophodno razgraničenje između nasilničkog ponašanja kao prekršaja i nasilničkog ponašanja kao krivičnog djela

Visina zaprijećene kazne za osnovni oblik djela se kreće od novčane kazne ili zatvora do dvije godine u KZ Republike Srpske kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine u Federacije BiH, i zatvor do tri godine u KZ Srbije.

U pogledu kvalifikatornih okolnosti zakonodavac govori o grupi ljudi odnosno dva ili više lica ali irelevantno je da li su ta lica učestvovala u svojstvu saizvršioca, pomagača ili podstrekača. Odredbe u pogledu kvalifikatorni okolnosti su skoro identične

Za kvalifikovane oblike djela nasilničkog ponašanja, u KZ Republike Srpske zakonodavac je predvidio kaznu zatvora od tri mjeseca do tri godine, dok je u KZ Federacije BiH i KZ Srbije zaprijećena kazna od šest mjeseci do pet godina.

Posljedica se manifestira kao ugrožavanje, s tim da je apstraktna opasnost posebno vidljiva u odredbama KZ Federacije BiH.

7. LITERATURA

1. Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z. (2005) Komentari krivičnih (kaznenih) zakona u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Savjet Evrope i Evropske komisije.
2. Jovašević, D. (2009) Posljedice bezobzirnosti nasilničkog ponašanja: Socijalna misao.
3. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine «Službene novine FBiH» br. 36/03, 37/03, 21/04 i 69/04, 18/05, 42/10.
4. Krivični zakon Republike Srpske "Službeni glasnik RS", br. 49/03 i 108/04.
5. Krivični zakonik Republike Srbije Sl.. glasnik RS ", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009 i 111/2009("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009 i 111/2009)
6. Tomić, Z. (2007) Krivično pravo II posebni dio: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
7. Tomić, Z. (2008) Krivično pravo I: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
8. www.rs.cest.gov.ba/index.php?option=com_docman...30..

VIOLENT BEHAVIOR IN THE CRIMINAL LAW PROVISIONS OF RS, FBIH AND THE REPUBLIC OF SERBIA

Mr. sci. iur. Senad Hasanspahić

Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik, senad.hasanspahic@unvi.edu.ba,
shasanspahic@gmail.com

Abstract: The paper discusses the criminal act of violent behavior toward solutions in the criminal law in BiH. Particular attention is paid to the analysis of individual elements included in its legal description and consider the provisions of this offense in the Criminal Code of Serbia. Based on the above make appropriate conclusions about the common features and characteristics, which are present in this criminal act.

Keywords: bullying, crime, criminal law.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE NASILNIČKOG KRIMINALITETA I NJEGOVIH UČINILACA

Goran Gajić

MUP-a Republike Srpske, E-mail: goranga@teol.net

Apstrakt: Fenomen nasilja izaziva znatnu pažnju savremene naučne, stručne i društvene javnosti i predstavlja temu koja otvara niz različitih pitanja od etičkih, psiholoških, sociooloških, kriminoloških do državnopravnih i kaznenopravnih. Imamo li u vidu da je riječ o pojavi koja u središtu ima čovjeka kao nasilnika, čovjeka kao žrtvu, ali i ljudi koji kao društvo na nasilje nasilnika odgovaraju novim nasiljem u obliku društvene, odnosno krivične sankcije, ta usmjerenost na proučavanje nasilja postaje jasna. Uz to, valja napomenuti da živimo u nemirnom svijetu u kojem je nasilje nad ljudima opsežnije, češće, brutalnije i rafiniranije nego ikada prije.

Teži oblici nasilja, naročito ubistva, silovanja i razbojništva, kriminalni su fenomeni snažnog destruktivnog uticaja na socijalnu sredinu, te izazivaju medijsku pažnju, zabrinutost i nespokojoštvo. Ta pojava dobiva posebnu težinu i naročito zabrinjava kad su izvršioci teških krivičnih djela nasilja maloljetnici, što je nažalost poslednjih godina učestalo na našem području.

Prevladalo je mišljenje da ti slučajevi iziskuju temeljitu kriminološku analizu aktuelne problematike nasilničkog kriminaliteta jer se programi sprečavanja, otkrivanja i suzbijanja pojave moraju temeljiti na objektivnim i naučno verifikovanim saznanjima o stanju i kretanju kriminaliteta sa elementima nasilja, te socijalnim, demografskim i fenomenološkim karakteristikama izvršilaca.

Ključne riječi: nasilnički kriminalitet, nasilje, agresivno ponašanje, prevencija...

UVOD

Na modalitete realizacije nasilja vjerovatno utiču različiti mehanizmi, te se pretpostavlja da je i struktura psihičkih i društvenih determinanti od uticaja na ovu vrstu kriminalne aktivnosti različita. Ipak, uopšteno se može konstatovati da je nasilje najčešće povezano s izrazitom agresivnošću izvršilaca i njihovom smanjenom mogućnošću kontrole agresije. Takvo stanje znatno je češće kod mladih osoba, što potvrđuju i empirijski, statistički i klinički podaci o izvršiocima krivičnih djela s elementima nasilja (Kovačević, 1979.).

Za nasilje se često kaže da je opšta i najvažnija karakteristika prošlog vijeka, zbog čega bi XX vijek, smatraju neki, trebalo nazvati "vijekom nasilja". Nasilje postaje simbol, sastavni dio životnog stila, filozofija mladih ljudi. Ono figurira i funkcioniše kao sredstvo najraznovrsnijih oblika društvene moći, prvenstveno posmatrajući ga sa pozicije mas-medija. Na djelu je nasilje: nad prirodom, nad samim sobom, u politici, u sportu, nad istinom, mišljenjem, djecom, ženama, demokratijom, narodima... Zavladala je pošast fizičkog i duhovnog nasilja, terorizma i tiranije, destruktivnosti i sadizma, brutalne povrede i agresije unutar najbližih... S obzirom na brojnost snaga savremenih sredstava za masovno uništavanje, mogući izgledi nasilja i agresije poprimaju opasne razmjere do potencijalnog samouništenja ljudske vrste (Turjačanin, 2001.). Nasilje se nalazi u samoj istoriji ("zlo po sebi"). Tako opštelijudsko nasilje nad prirodom je praćeno i nasiljem nad ljudima, kao i da su oni obične prirodne stvari.

Nasilje je immanentno ljudskom rodu, kao i samom čovjeku. Nasilje je immanentno samo ljudskom biću, odnosno njegovoj biološkoj, psihološkoj, moralnoj i socijalnoj komponenti, te kao takvo egzistira u samoj ljudskoj psihi, naravno pod određenim uticajem njegove volje i sposobnosti (samo)kontrole.

Iako je uočljivo da se sve zemlje, pa i niže organizovane grupe ljudi, deklarativno odriču, odnosno propagiraju nenasilje, svjedoci smo da ti isti subjekti, a na kraju ljudi kao individue, svakodnevno razvijaju uslove koji veoma efikasno pogoduju ispoljavanju najrazličitijih oblika nasilja. Samo nasilje, pod takvim okolnostima, postaje simbol, dobija određeno ritualno značenje, postaje sastavni dio života i životnog stila, filozofije življenja i vrijednosnog sistema ljudi koji su okruženi, uslovljeni i koji bitišu njime. U okolnostima gdje ljudi bitišu sa njim svakodnevno, odnosno izloženi su ili ga koriste svakodnevno, ono predstavlja i funkcioniše kao sredstvo najraznovrsnijih oblika društvene moći.

Nasilje je uglavnom povezano sa pojmom moći, odnosno neravnopravnom raspodjelom i distribucijom moći na individualnom, grupnom, institucionalnom, globalnom i međunarodnom planu, koje čovjeka prati tokom cijele istorije razvoja ljudskog društva. Moć nije samo posjedovanje i raspolaganje materijalnim dobrima, nego može biti usmjerena na ličnost i život drugih. Najgrublji oblik moći je nasilje, odnosno fizičko nasilje, gdje moć kao nadmoć potpuno dolazi do izražaja. U nasilju je prisutna moć pojedinca ili grupe koja provodi nasilje i nemoć pojedinca ili grupe nad kojom se nasilje vrši. Moć je posebno izražena u porodičnom nasilju, gdje žrtve nasilja zbog svoje statusne nemoći trpe nasilje.

Potrebno je napomenuti da postoji više vrsta nasilja, odnosno nasilje se može posmatrati kroz različite kriterije, te tako imamo ratove kao izraz nasilja, nasilno ponašanje pojedinca, autoagresiju (samodestrukciju), duhovno nasilje, kulturno nasilje, nasilje nad narodom (genocid), nasilje nad djecom, nasilje u porodici.... S druge strane, imamo tako i unutar nasilja: fizičko, duhovno, psihološko, moralno, javno (manipulacija), revolucionarno, kontra-revolucionarno, progresivno, defanzivno... Nasilni odnosi među ljudima i državama imaju grublje (ratovi i revolucije) i suptilnije forme (duhovno nasilje – tehniku sugestije). Takođe su brojni aspekti (dimenzije) nasilja: 1. religijski – jevanđelje traži oslobođanje od

svakog nasilja, 2. etički – nasilje je zlo, amoralno, mržnja, egoizam, neljudsko(st), 3. pravno – nasilje je protivzakonito(Turjačanin, 2001.).

1. POJMOVNO ODREĐENJE NASILJA

Nasilje predstavlja jedan od pojmove kojeg je teorijsko-metodološki veoma teško odrediti zbog njegove rasprostranjenosti i prisustva u prirodnim i društvenim naukama. Ukoliko pođemo od maksime da "živimo u vremenu nasilja i nasilju vremena", (Koković, 2001.) koja na najbolji način oslikava (aktueline) poglede na nasilje, moramo ipak da se osvrnemo na činjenicu da je nasilje kao fenomen prisutno od praistorijskog doba do danas, odnosno nasilja nije bila poštedena ni jedna epoha, ni jedno razdoblje, niti bilo koje društveno ili državno uređenje, niti bilo koji oblik organizacije ljudi. Takođe je nasilje istorijska tekovina, koja se samo usavršava, odnosno usavršava se samo ispoljavanje nasilnog ponašanja pojedinaca, dok osnovni supstrat nasilja (agresija, uništavanje) ostaje isto, samo prikriveno. S obzirom na to da je nasilje istorijska determinanta, uslovljena okolnostima u kojima se ispoljava, a nikako određenim istorijskim momentom, za očekivati je da ono i u budućnosti bude prisutno, samo pod određenim sofisticiranim okolnostima prilagođenim aktuelnim momentima u društvu.

O pojmu nasilja su napisane mnoge definicije. Generalno, zajednička crta svih polazišta u definisanju pojma nasilja jeste da se ono dešava u ljudskoj interakciji na mikro i makro planu, primjenom moći ili različite sile ugrožavajući ukupan integritet ličnosti ili grupe (fizički, psihički, socijalni, kulturni, nacionalni, politički, egzistencijalni, teritorijalni).

Nasilje je svako ponašanje koje narušava fizički i psihički integritet jednog lica. U Sociološkom leksikonu, nasilje se određuje kao upotreba fizičke sile da bi se iznudilo određeno ponašanje ljudi (Sociološki leksikon, 1982.).

Nasilje je destruktivna agresivnost, ekstremni oblik agresije nelegitimnom upotrebot fizičke ili psihičke sile. Nasilje znači upotrebu sile, činjenjem ili propustom protiv nekog drugog. Sila ili moć može biti pozitivna ili negativna, dobronamjerna ili zlonamjerna (zlokobna), legitimna ili nelegitimna, javna ili tajna (Modly, Korajlić; 2002).

Za nasilje je karakteristično da se ono može izražavati sa stvarnom ili umišljenom radnjom, riječima ili bez riječi, s fizičkim djelovanjem, sa štetom koju prouzrokujemo sebi ili drugima, s oblicima koje društvo ili društvene grupe odobravaju ili ne odobravaju, gdje žrtva za nasilje zna ili ne zna...

Nasilničko ponašanje je svako ponašanje koje prijeti upotrebot sile ili njenom stvarnom prijetnjom, direktnim ili indirektnim ugrožavanjem ili oštećivanjem fizičkog i moralnog integriteta ličnosti (bez obzira da li je otvoreno ili prikriveno, besmisleno ili bezrazložno), nelegalnim ili neovlaštenim uništavanjem stvari...

S obzirom na to da se nasilje obično definiše kao oblik ispoljavanja agresivnog ponašanja, pri čemu se čini svjesni napor da se izazove bol ili povreda, možemo reći da su najvažniji elementi nasilja sljedeći:

- Nasilje je staro koliko i društvo i čovjek, ali ono ne pokazuje nikakvu tendenciju da se, zajedno za razvojem civilizacije smanjuje i povlači, već bi se prije moglo reći da ono, zahvaljujući prvenstveno neslućenom tehničko-tehnološkom usavršavanju, postaje sve masovnije, razornije i efikasnije;
- Nasilje ima sposobnost da poprimi najneobičnije i najrazličitije forme i da uđe u najskrovitije kutke društvenog života, ali nije uvijek jasno vidljivo i lako prepoznatljivo, tako da mnogi njegovi aspekti i manifestacije ostaju nedostupni ili teško dostupni objektivnom naučnom istraživanju;
- Kroz nasilje se na mnogostruk način miješaju i prepliću biopsihički i sociokulturni momenti - a isto tako racionalni i iracionalni, formalni i neformalni, individualni i kolektivni - pa se u njegovom istraživanju mora primjeniti kompleksan, transdisciplinaran pristup, što je veoma teško postići u uslovima u kojima se njeguje izrazita podjela rada i specijalizacija između i unutar naučnih disciplina, čiji bi predmet proučavanja ono trebalo da bude;
- Iako nasilje u samom svom nazivu (terminološki posmatrano) sadrži termin "sila", ono se ne može ograničiti isključivo na upotrebu ili prijetnju upotrebom fizičke sile, već se moraju uključiti u razmatranje i drugi, rafiniraniji, ali ne i manje teški oblici psihičkog nasilja što podrazumijeva i primjenu nasilja ne samo prema čovjeku, već i prema drugim živim bićima, pa čak i prema mrtvim stvarima (pogotovo simbolima), odnosno prema cjelokupnoj živoj i neživoj ljudskoj prirodi;
- Nasilje nesumljivo spada u red negativnih društvenih pojava, ali se ono ne može jednoznačno okarakterisati kao štetno ili nepravedno u svim situacijama i pod svim okolnostima, pošto postoje okolnosti i situacije u kojim je ono ne samo nužno i neizbjježno, već i poželjno;
- Najzad, mada ima i samostalno dejstvo i značaj, nasilje se nikada ne može posmatrati izolovano od drugih njemu sličnih i sa njima manje ili više tijesno povezanih društvenih pojava, što se u prvom redu odnosi na agresiju, anomiju i društvene sukobe (Tripković, 2001.).

2. POJAM I ZNAČAJ AGRESIJE ZA OBJAŠNJENJE POJMA NASILJA

Nasilje je sociološki, kriminološki, kulturološki, psihološki, ekonomski, kriminalistički, civilizacijski problem, odnosno sa svih ovih aspekata, kao i sa mnogih drugih, nasilje se može i mora posmatrati da bi se dobole njegove bitne odrednice koje ga čine shvatljivim i prihvatljivim u društvenom uređenju, uslijed čega proizlazi da nasilje, agresija i

destruktivnost ne postoje same po sebi, dok se nadalje može reći da nasilje treba diferencirati na silu, moć i agresiju. Naime, da bi adekvatnije definisali nasilje, odnosno da bi ga jasnije shvatili, potrebno je da se odredi njegov bitan sadržaj koji ga čini nasiljem pojedinca, a to je svakako agresija.

Agresija podrazumijeva aktivnost kojom se napada individualnost i dobra pojedinaca ili društvenih grupa, bilo pojedinih ili totalnih protiv njihove volje, a u interesu napadača. U psihološkom i socijalnopsihološkom smislu, agresija je način ponašanja okarakterisan negativnim djelovanjem prema objektu koji dovodi u pitanje integritet objekta, odnosno njegove vrijednosti i interese. U najizvornijem obliku, agresija je fizički napad. U uslovima društvene interakcije, mogući su i rafinirani oblici agresije, kao što su verbalni napad, ismijavanje, ogovaranje, narušavanje tuđeg društvenog statusa...(Modly, Korajlić; 2002).

Pod agresijom se podrazumijevaju ona društvena ponašanja pojedinca u kojima se suprotstavljeni stavovi, interesi, ciljevi ili vrijednosti nekih pojedinaca, društvenih grupa ili globalnih društava rješavaju silom (Milosavljević, 2003.). Agresije predstavljaju vid rješavanja sukoba u društvu pri čemu se kao (glavni) instrument koristi fizička sila. Međutim, agresija se ne može podvesti samo pod agresivno ponašanje pojedinca, jer ona predstavlja specifičan vid društvenih odnosa, međusobnih interakcija pojedinaca, društvenih grupa i globalnih društava, te kao takve predstavljaju i dio društvene strukture, po čemu je sociološka kategorija. Zato je i agresija, ne samo destruktivni princip, već i unutrašnji pokretač razvoja.

Agresija se pokazuje kao vrlo stabilna dimenzija ličnosti (Loeber, 1982.). Zapravo, stabilnost agresivnog ponašanja kod muškaraca je tek nešto niža od stabilnosti inteligencije (Olweus, 1979.). Stoga je kriminološka prognoza maloljetnih nasilnika najčešće vrlo loša (Kazdin, 1995.). Međutim, važno je primijetiti da velik broj djece koji pokazuju agresivne i antisocijalne modele ponašanja ne nastavljaju s istim poremećajima u ponašanju u razdoblju adolescencije. Zapravo, agresivna ponašanja kod većine djece možemo smatrati dijelom normalnog razvojnog procesa (Kazdin, 1995.) pa se relativni udio pojedinaca sklonih agresivnim modelima ponašanja postepeno smanjuje krećući se od predškolske dobi ka adolescenciji (Loeber, 1982.). Ipak, rizični činioci uočeni tokom djetinjstva mogu biti značajni prediktori nasilničkog ponašanja u adolescenciji.

Agresivni poremećaji u ponašanju kao etiološki činioci i prediktori maloljetničkog kriminaliteta s elementima nasilja bili su do sada čest predmet inostranih naučnih istraživanja. Tako je tokom posljednjih petnaestak godina proveden čitav niz longitudinalnih studija sa ciljem razmatranja razvojnih veza između nasilničkog ponašanja maloljetnika i njegovih prediktora u dječjoj dobi, a znatan broj longitudinalnih istraživanja izveden i u cilju ispitivanja stabilnosti agresije i nasilničkog ponašanja tokom adolescencije i razdoblja rane odraslosti.

Postoji više naučnih pristupa objašnjenju agresije. Biološki pristup objašnjavanja agresije polazi od stava da su agresija i sklonost ka nasilju urođeni, odnosno imanentni ljudskom rodu, te da predstavljaju njegovu (osnovnu) karakteristiku (koja ga, po nekim autorima, svrstava u red životinja, i to najbrutalnijih životinja, koji ubijaju samo iz egoističkih

ciljeva). Psihološke teorije u objašnjavanju agresije polaze od stanovišta da čovjek odgovara agresijom samo na uskraćivanje i frustraciju. Sociološke teorije o agresiji podrazumijevaju da društvo stvara istinske prilike za samo određenu grupu koja može zadovoljiti svoje potrebe (a koja je po pravilu egoistička, a manjinska), dok ostali koji to ne mogu (koji su u većini i kojima su te potrebe minimalističke) doživljavaju neuspjeh, te se okreću ka agresiji kao jedinoj (čak i neracionalnoj) reakciji ponašanja. Antropološki pristup u objašnjenju nasilja je veoma plodonosan i on upoznaje, prije svega, sa agresivnim ponašanjem odraslih ljudi. U pravnom shvatanju agresije polazi se od njene diferencijacije, odnosno od diferencijacije koja se agresivna ponašanja smatraju nedopuštenim, a koja se smatraju dopuštenim, da bi pojedinac opstao i napredovao. Prema funkcionalističkom shvatanju agresija počiva na ideji dobre organizacije, podjeli uloga i dobrog funkcionisanja društva, društvenih institucija i organizacija koje prati proces dezorganizacija i proces disfunkcija, pri čemu disfunkcije imaju blaži nivo jer remete normalno funkcionisanje društva, dok dezorganizacija remeti opstanak društva. Prema makijavelizmu, koje se može uzeti i kao politički koncept objašnjenja nasilja i agresije, ističe se uloga sile kao osnovne determinantske snage društva i istorije, smatrajući da se politički i svi drugi sukobi mogu riješiti političkom silom. Slično prethodnom, posmatra se i stav po kome su sukobi i agresije neminovne pretpostavke društvenih promjena i društvenog razvoja, s tim što je neophodan uslov razvoja postojanja društvene elite koja se mijenja tokom razvoja ljudskog društva. Spomenimo i da marksističko posmatranje nasilja i agresije počiva na njihovom gledištu da je čitava istorija civilizacije klasnog društva zapravo istorija neminovnih sukoba suprotstavljenih interesa vladajućih društvenih slojeva koji imaju vlasništvo nad kapitalom, s jedne strane, i potčinjenih društvenih slojeva koji posjeduju jedino svoju radnu snagu, s druge strane.

Veza između agresije i nasilja je možda najbolje sadržana u tezi da svaka agresija ne mora biti nasilje, ali da je svako nasilje agresija. Da bi se navedena teza shvatila, potrebno je napomenuti da se agresija može različito ispoljavati:

- agresija koja se izražava u mislima, kada je čovjek razdražen, sklon napadu na okolinu, ali uspijeva da se kontroliše i uzdržava agresivne podsticaje,
- verbalna agresija, koja se ispoljava kroz grdnju, uvrede, poruge ili na neki drugi način,
- agresija usmjerena na predmete u kojoj se jasno prepoznaje manifestovana sklonost i želja za destruktivnim ponašanjem,
- agresija prema drugim osobama u smislu njihovog povređivanja i uništavanja života (Koković, 2001.).

Agresije možemo podijeliti na kolektivne društvene agresije i individualne agresije. Individualne agresije su agresije koje se događaju na mikrosocijalnom planu, a učesnici su pojedinci ili manje društvene grupe. Najčešći uzroci individualnih agresija izviru iz suprotstavljenih stavova, interesa, nespremnosti i nesposobnosti nekih pojedinaca i društvenih grupa da ih rješavaju mirnim putem i saradnjom, odnosno koegzistencijom. Kao primjeri individualnih agresija u literaturi se navode ubistva, tjelesne povrede, silovanja,

siledžijstvo, zlostavljanje djece, nasilje u porodici... Individualne agresije se odvijaju u međusobnim odnosima pojedinaca. S obzirom na to da pojedinci uvijek žive u nekom socijalnom okruženju, onda je i logično da se sukobi među pojedincima često prenose i na te mikrosocijalne grupe (dio solidarnosti između pripadnika mikrogrupa je nastojanje da međusobno zaštite vlastite interes, nekada i silom). Kada su u pitanju individualne agresije, mora se imati u vidu i lični motiv, osobnosti, odnosno, psihološka i druga svojstva ličnosti, koja imaju značajnu ulogu u agresivnoj situaciji, s tim što agresije ne treba posmatrati primarno kao ponašanje, već i kao odnose i pojavu. Kolektivne i individualne agresije predstavljaju društvene devijacije koje izviru iz dezorganizacije globalnih društava i ljudskih zajedica i imaju negativne društvene posljedice koje se izražavaju kroz ugrožavanje ili uništavanje ljudskih života, kršenje ljudskih prava i uništavanje materijalnih dobara (Milosavljević, 2003.).

Brojne su rasprave i kontraverze o suzbijanju, odnosno prevazilaženju nasilja. Naime, civilizovana društva (i uređene zajednice) teže smanjivanju nasilja i agresije kao sredstva za rješavanje međuljudskih sporova. Krajnosti o odnosu prema nasilju idu od religijsko-gandijevskog stava o nenasilju na svako nasilje, do (ekstremnog) stava da se nasilje može suzbiti samo drugim (pravnim) nasiljem.

3. NASILNIČKO PONAŠANJE

Kao posebno krivično djelo u KZ Republike Srpske član 385. propisano je nasilničko ponašanje i predstavlja inkriminaciju kojom se štiti javni red i mir od različitih oblika nasilničkog ponašanja. Nasilničko ponašanje spada u grupu krivičnih djela protiv javnog reda i mira. Zaštitni objekat ove grupe krivičnih djela je javni red i mir. Sam pojam javnog reda i mira teško je precizno odrediti. Obično se pod ovim pojmom podrazumijeva stanje postojanja pravnog poretku i pravne sigurnosti, odnosno osjećanje građana da postoji pravna sigurnost i lična bezbjednost (*Tahović*, str. 389.). Javni red čine međusobni odnosi građana koji su u skladu sa pravilima ponašanja o normalnom načinu života i društvenoj disciplini (*Stojanović, Perić*, str. 335.). Iz toga proizilazi da svako krivično djelo na izvestan način ugrožava ovo osjećanje pravne sigurnosti i lične bezbjednosti građana. Međutim, za razliku od drugih krivičnih djela kojima se uglavnom ugrožava lična bezbjednost i sigurnost određenog lica, pa tek posredno javni red i mir uopšte, krivičnim djelima iz ove grupe krivičnih djela prvenstveno se ugrožava javni red i mir svih građana uopšte. Nasilničko ponašanje ima dva oblika, osnovni i teži.

(1) Osnovni oblik djela (st. 1.) vrši onaj ko teškim vrijeđanjem ili grubim zlostavljanjem, vršenjem nasilja ili na drugi način ugrožava sigurnost drugog, i time prouzrokuje znatno uznemirenje i strah kod građana ili u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira. Dakle, u pitanju je inkriminacija kojom se štiti javni red i mir od sve učestalijih oblika antisocijalnog ponašanja koja se mogu podvesti pod pojam nasilničkog ponašanja. Međutim, za razliku od drugih zakonodavstava, (npr. KZ RH, KZ FBiH, KZ Srbije, KZ BD BiH) zakonodavac je u osnovni oblik djela unio jedan elemenat, tzv. objektivni uslov inkriminacije, kojim se vrši distinkcija između nasilničkog ponašanja kao prekršaja i

nasilničkog ponašanja kao krivičnog djela. Prema tome, ukoliko nasilničko ponašanje nije prouzrokovalo znatno uznemirenje i strah kod građana ili u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira, neće postojati ovo krivično djelo. Time je zakonodavac suzio zonu kažnjivosti ovog krivičnog djela samo na one slučajeve društveno nedopuštenog ponašanja koji imaju veći stepen opasnosti od prekršaja i koji, kao takvi, zahtijevaju primjenu krivičnopravne represije. Postojanje objektivnog uslova inkriminacije je *questio facti* koje sud procjenjuje u svakom konkretnom slučaju u sklopu svih objektivnih i subjektivnih okolnosti djela. Moglo bi se reći da je unošenjem ovog objektivnog uslova inkriminacije došlo, na izvjestan način, do odstupanja od načela *lex certa*. Ovo stoga što je prilično teško postaviti kriterijume koji bi sa sigurnošću ukazivali na postojanje “znatnog” uznemirenja i straha kod građana, prvenstveno jer se radi o psihičkim manifestacijama ličnosti, koje su uslovljene ne samo objektivnim okolnostima već prije svega psihičkom strukturom svake ličnosti. Nadalje, to znači da jedno isto ponašanje koje možemo podvesti pod pojам nasilničkog ponašanja, kod jedne grupe građana može izazvati “znatno” uznemirenje i strah, a da kod druge grupe građana to ponašanje ne izazove uznemirenje i strah većeg intenziteta. Slično je i sa utvrđivanjem pojma remećenja javnog reda i mira “u većoj mjeri”. Međutim, bez obzira na ove i druge moguće primjedbe, mišljenja smo da je unošenjem ovog elementa u osnovni oblik djela izvršeno neophodno razgraničenje između nasilničkog ponašanja kao prekršaja i nasilničkog ponašanja kao krivičnog djela.

Radnja izvršenja spada u posljedične radnje izvršenja, što znači da se djelo može izvršiti svakom onom radnjom kojom se ugrožava sigurnost drugoga. Kao moguće načine radnje izvršenja zakonodavac je alternativno predvio teško vrijedanje, grubo zlostavljanje ili vršenje nasilja, ali je generalnom klauzulom “na drugi način” ostavio mogućnost primjene ove inkriminacije i na sve druge slučajeve u kojima je izvršeno ugrožavanje sigurnosti drugoga. Pod teškim vrijedanjem, u smislu ovog krivičnog djela, treba podrazumijevati teže oblike napada na čast ili ugled drugog lica, kao i težu povredu osjećanja drugog lica kao što su osjećaj stida, religijski ili nacionalni osjećaj i sl.) Postojanje teškog vrijedanja se procjenjuje prema svim okolnostima konkretnog slučaja, kao što su način vrijedanja, mjesto na kojem se vrši, sadržaj vrijedanja i sl.(npr. izjava kojom se omalovažava čast nekog lica data u prisustvu drugih lica). Grubo zlostavljanje znači primjenjivanje takvog postupka prema licu koje izaziva fizičke ili/i psihičke bolove ili tjelesne nelagodnosti u većoj mjeri, ali ne i nanošenje tjelesnih povreda. Ono se najčešće manifestuje kao čupanje kose, trganje dijelova odjeće, pljuvanje, vučenje za nos, naglo povlačenje za ruku, polivanje hladnom vodom i sl. Vršenje nasilja podrazumijeva upotrebu sile kako fizičke tako i psihičke, pod uslovom da njome nije nanijeta tjelesna povreda jer tada postoji teži oblik djela. Ono postoji npr. u slučaju kada se drugom licu oduzima mogućnost da samostalno odlučuje o svojim postupcima, npr. kada se upotrebom sile sprečava da napusti neko mjesto ili prostoriju ili se prinudava da nešto uradi. Pored navedenih načina izvršenja ovog krivičnog djela, ono se može izvršiti i na svaki drugi način kojim se ugrožava sigurnost drugog lica. Pod drugim načinom se mogu podrazumijevati svi oni oblici ponašanja koji u znatnijoj mjeri odstupaju od usvojenih normi pristojnog ponašanja (npr. izgovaranje nepristojnih riječi ili druge neprijatnosti, naročito prema ženama, djeci ili starijim licima), kao i nasilnički postupci

prema stvarima i imovini uopšte (razbijanje, bacanje, lomljenje stvari, oštećenje parkiranih vozila, uništavanje uličnog svjetla i sl.).

Posljedica djela se manifestuje kao ugrožavanje sigurnosti drugog lica. Pod ugrožavanjem sigurnosti drugog lica treba podrazumijevati stvaranje osjećaja lične ili imovinske nesigurnosti kod drugog lica, izazivanje duševnog nemira ili osjećaja straha i sl. Međutim, za primjenu krivičnog djela iz čl. 383. KZ RS nije dovoljno utvrditi da je ponašanjem izvršioca djela došlo do ugrožavanja sigurnosti drugog lica, već je neophodno utvrditi da je time prouzrokovano znatno uznenirenje i strah kod građana, odnosno da se kod njih pojavi osjećaj ugroženosti zbog ekscesnog ponašanja izvršioca (presuda Okružnog suda u Zagrebu, br. Kž-3179/80. od 1.4.1981.). Uznenirenje ili strah građana postoji ukoliko je nasilničkim ponašanjem kod građana izazvan osjećaj lične ili imovinske nesigurnosti ili duševni nemir. Drugi objektivni uslov inkriminacije jeste da je nasilničkim ponašanjem prouzrokovano u većoj mjeri remećenje javnog reda i mira. Pod javnim redom i mirom se podrazumijeva stanje postojanja pravnog poretku i pravne sigurnosti, odnosno osjećanje građana da postoji pravna sigurnost i lična bezbjednost (*Tahović*, str. 389.). Ukoliko je nasilničkim ponašanjem došlo do većeg remećenja osjećaja pravne sigurnosti i lične bezbjednosti građana, postojaće ovo krivično djelo. Izvršilac djela može biti svako lice (*delicta communia*). Subjektivnu stranu djela čini umišljaj, direktni ili eventualni. Za osnovni oblik djela predviđena je novčana kazna ili zatvor do dvije godine.

(2) Prema zakonskoj formulaciji možemo razlikovati nekoliko težih oblika krivičnog djela.

a) Prvi teži oblik djela postoji ukoliko je osnovni oblik djela izvršen od strane dva ili više lica. Pri tome je irelevantno da li su ta lica učestvovala u svojstvu saizvršioca, pomagača ili podstrelkača (pravno shvatanje sjednice Krivičnog odjeljenja VSS od 31.05.1993.) Kriminalnopolitičku opravdanost ovog rješenja nije potrebno posebno obrazlagati. Dovoljno je samo napomenuti da se vršenjem krivičnih djela od strane više lica znatno povećava društvena opasnost svih oblika kriminaliteta, tako da se kod velikog broja krivičnih djela predviđa postojanje težeg oblika djela ukoliko je ono izvršeno od strane više lica. Propisivanje teže kazne za takve slučajeve izvršenja krivičnih djela, opravdano je i sa stanovišta specijalne i sa stanovišta generalne prevencije. Kada je u pitanju krivično djelo nasilničkog ponašanja, prethodna konstatacija ima poseban značaj, jer se ova inkriminacija u posljednje vrijeme najčešće i vrši zajedničkim djelovanjem više lica.

b) Drugi teži oblik djela postoji ukoliko je uslijed osnovnog oblika djela došlo do težeg ponižavanja ili zlostavljanja većeg broja lica. Smatra se da postoji ovaj oblik djela ukoliko se pri nasilničkom ponašanju, koje je usmjereno prema većem broju lica, postupa na krajnje nehuman i ponižavajući način. U pitanju su takvi postupci koji ne moraju u fizičkom smislu biti grubi, ali koji predstavljaju bezobzirno nepoštovanje dostojanstva drugih lica (npr. tjeranje drugih lica da puze, da laju, da imitiraju neke druge životinje, da se skinu i sl.). Pod pojmom većeg broja lica trebalo bi podrazumijevati najmanje tri lica.

c) Treći teži oblik ovog krivičnog djela postoji ukoliko je izvršilac osnovnog oblika djela nekom licu nanio tjelesnu povredu. Pod pojmom tjelesne povrede treba podrazumijevati one povrede koje su obuhvaćene čl. 155. KZ RS. S obzirom da je u pitanju krivično djelo kvalifikovano težom posljedicom, postojaće odgovornost za ovaj oblik krivičnog djela ukoliko je izvršilac postupao nehatno u odnosu na tjelesnu povredu. Za postojanje djela nije od značaja kojem licu je nanesena tjelesna povreda, što proizilazi i iz zakonske formulacije "...ili je izvršilac nekom licu nanio tjelesnu povredu...". Dakle, to može biti kako lice prema kojem se vrši osnovni oblik djela, tako i svako drugo lice, npr. slučajni prolaznik, ili posmatrač, pod uslovom da je tjelesna povreda nanesena za vrijeme izvršenja osnovnog krivičnog djela. Ukoliko bi tjelesna povreda bila nanijeta nakon što je krivično djelo iz st. 1. ovog člana izvršeno, postao bi sticaj krivičnog djela nasilničkog ponašanja i tjelesne povrede (normalno, pod uslovom da je izvršilac u odnosu na tjelesnu povredu postupao umišljajno).

Za kvalifikovane oblike djela nasilničkog ponašanja, zakonodavac je predvidio kaznu zatvora od tri mjeseca do tri godine. S obzirom na to, pokušaj ovog oblika djela je kažnjiv.

4. DRUŠTVENA STRUKTURA I KRIMINALITET-NASILJE

Jedna od danas najrazvijenijih socioloških koncepcija o faktorima kriminaliteta jeste koncepcija strukturalnog nasilja, koja u suštini predstavlja dio teorije o porijeklu agresivnog ispoljavanja iz frustracija, ali insistira na socijalnoj strukturi kao njihovom primarnom izvorištu. Pod strukturalnim nasiljem podrazumijeva se svako ugrožavanje ljudskih potencijala ekonomskom ili političkom strukturom (Galtung, 1969.). Nejednakost u pristupu političkoj i svakoj drugoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj njezi i pravnoj zaštiti, karakteristični su oblici strukturalnog nasilja koje je obično nevidljivo i izvire iz same društvene strukture; ona predodređuje položaj ljudi shodno njihovim ekonomskim, etničkim, polnim, kulturološkim ili političkim obilježjima. Zbog duge tradicije i relativne stabilnosti, strukturalne nejednakosti se manifestuju i vide kao „normalan“ poredak stvari, racionalizovan moćnim kulturološkim definicijama koje se transmituju sa generacije na generaciju, što im omogućava da vječno opstaju (Gramberg, 2000). Kao i direktno, strukturalno nasilje takođe proizvodi patnju i stradanja ljudi, samo sporije i razornije, siromaštvo je u snažnoj korelaciji sa visokom smrtnošću novorođenčadi, infektivnim bolestima i kratkim prosječnim životnim vijekom.

Veza između strukturalnog i direktnog (bihevioralnog) nasilja je pozitivna i snažna: oni koji su hronične žrtve strukturalnog nasilja, okreću se direktnom nasilju; nasilje je odgovor ljudi koji se osećaju poniženo i odbačeno, inferiorno i neadekvatno, a strukturalno nasilje upravo pojačava takva osećanja. Gil određuje bihevioralno nasilje kao reaktivno, izazvano strukturalnim nasiljem posredstvom stresa i frustracija: porodično nasilje je proizvod tog procesa, budući da je porodica mjesto gdje se „praznjenje“ može obaviti bez punitivnih sankcija koje inače prijete ukoliko se ono vrši u drugim socijalnim situacijama (Gil, 1978.). Visoko pozitivno slaganje između siromaštva kao apsolutne deprivacije i stope ubistava Parker objašnjava tako što siromaštvo označava podobnim da proizvede „određena

emocionalna stanja koja eskaliraju u nasilje, najčešće upereno prema onima koji su blizu - supružnicima, djeci, prijateljima“ (Parker, 1989.).

Drugi, međutim, vjeruju da je relativno siromaštvo (stepen nejednakosti u prihodima) bolja determinanta kriminalnog i nasilničkog ponašanja nego apsolutno siromaštvo: krosnacionalne studije ubistava otkrile su pozitivna slaganja između ekonomске nejednakosti i stopa ubistava (Blau, Blau, 1982; Hansmann, Quigley, 1982; Unnithan, Whitt, 1992). „Strukturalno nasilje izaziva bihevioralno u obimu koji može da poprimi i epidemiološke razmjere (od ubistava i samoubistava do ratova i genocida). Pitanje je koja je od ove dve forme nasilja važnija i opasnija, no, nesumnjivo je da su one međusobno kauzalno povezane“ (Gilligan, 1996.).

Istraživanja odnosa između starosne strukture stanovništva i npr. stope ubistava pokazala su da strukturalne promjene u socijalnom sistemu u smislu porasta obima izdržavanih grupacija (djeca, nezaposleni i penzioneri) dovode do socijalnih i ekonomskih poremećaja koji rezultiraju porastom kako socijalne patologije, tako i nasilja. Naime, dok u društвima koje karakterише progresivno uvećanje populacije starih stope ubistva opadaju, dotle se u društвima u kojima raste populacija mладих događa upravo suprotnо: stres u socijalnom sistemu uzrokovan uvećanjem populacije starih vodi u internalizaciju agresivnosti, što uvećava stopu suicida, dok rast populacije mладих vodi u eksternalizaciju agresivnosti i porast stope ubistava (Lester, 1973.). Uvećanje jedne generacije podstиче porast ubilačkog nasilja posredstvom širenja relativne deprivacije i jačanja intrageneracijske kompeticije za ograničene resurse (Holinger 1987.).

Istražujući tendencije nasilničkog kriminaliteta u Holandiji, Nijboer objašnjava prirodu ubistava i nasilja mладih imigranata upravo terminima strukturalnog teorijskog sistema. Naime, mладi imigranti uglavnom vrše tzv. instrumentalna ubistva, budуći da im zapravo nisu pristupačna legalna sredstva za obezbjeđivanje sopstvene egzistencije, pa koriste ilegalne aktivnosti, od kojih najčešće poslove u vezi sa dilovanjem droga. Za takvo okruženje je, po pravilu, vezana subkultura nasilja koje ponekad podrazumijeva i vršenje ubistava (Nijboer, 1995.).

Ideološki iznjedren u tradiciji kritičke kriminologije, lijevi realizam („realistična kriminologija“) iskoračio je kao posebna koncepcija sa ambicijom da kriminalitet tretira kao realni problem, budуći da pristupi koji su računali na strategije usmjerene na individualne prestupnike nisu dali rezultate, što važi i za pristupe u okviru teorije etiketiranja, radikalne i kritičke kriminologije, koji su patili od suprotne jednostranosti i koje realisti vide kao abolicionističke, nepraktične i idealističke.

Vilijem Bonger, jedan od utemeljivača tzv. radikalne ili kritičke kriminologije, pisao je da kapitalistički ekonomski sistem slabi socijalna osećanja ljudi i njihov moral. Ovaj sistem neminovno razvija gramzivost i egoizam kao dio svoje reprodukcije. Razlog takvih odlika kapitalističkog sistema je u tome što je on okrenut razmjeni, profitu i proizvodnji koja u osnovi ne zadovoljava potrebe ljudi. Zbog toga taj sistem guši socijalne instikte i snižava vrijednosti osjećanja morala. Takođe, kapitalistički sistem stvara loše materijalne i

intelektualne uslove života radničke klase, što doprinosi da moralni nivo te klase bude nizak. Iz tog razloga, smatra Bonger, nastaju pojave, kao što su nesugurnost egzistencije, siromaštvo, bolesti, nezaposlenost, neobrazovnost, loš ekonomski položaj žene, slaba organizacija porodice, alkoholizam, prostitucija, militarizam, koje imaju veliki udio u etiologiji kriminalitetata.

U odnosu na pojedine vrste kriminaliteta, koji su tipični za kapitalizam, Bonger pronalazi socio-ekonomske osnove njihovog porijekla. Bonger analizira uzroke ekonomskog kriminaliteta, seksualnih delikata (zločina), zločina osvete, čedomorstva i političkog kriminaliteta (Bonger, 1916.). Po njemu, ekonomski kriminalitet ima dvostruko porijeklo. Sa jedne strane, on izvire iz apsolutnog siromaštva i gramzivosti do kojih dovodi ekonomsko okruženje, a sa druge strane, on nastaje zbog „napuštanja“ morala i lošeg obrazovanja djece iz siromašnjih klasa. Pa tako, na primjer, profesionalni kriminalci koji se najčešće regrutuju iz grupe situacionih prestupnika, po otpuštanju iz zatvora stalno padaju ka sve dubljem siromaštvu.

Slično misli i Valter Holštajn (radikalni teoretičar socijalnog rada): uzroke kriminaliteta treba tražiti u deficitarnim uslovima socijalizacije koji proističu iz socio-ekonomske osobina društva i deprivilegovanog položaja ljudi, a prije svega radničkih i nižih slojeva. On daje primjer djece beskućnika, gdje ekonomска bijeda proizvodi narušenu porodičnu klimu, destruktivnu atmosferu geta i socijalnu izolaciju. U takvim okolnostima djeca nemaju nikakve šanse za socijalizaciju nego samo za neki oblik disocijalizacije. Kada takva djeca dođu do školskog uzrasta, ona su već toliko oštećena da je škola formalno u pravu kada ih odvaja u posebna odjeljenja. Ova djeca, kada postanu odrasli ljudi prinuđena su da propadnu, kao i njihovi roditelji, i da reprodukuju bijedu iz koje su potekli, prenoseći je na sljedeću generaciju (Hollstein, 1980.).

Savremena koncepcija lijevog realizma u osnovi predstavlja veliki kompromis između konfliktnih teorija i tradicionalne kriminologije: da bi se razumio problem kriminaliteta, sve njegove dimenzije - izvršilac, žrtva, država i društvo, kao i njihove međusobne relacije moraju biti u potpunosti istražene. To predstavlja suštinski pomak u pristupu, budući da je većina ranijih teorijskih koncepcija uglavnom bila fokusirana samo na jednu od navedenih dimenzija, i to izvršioca - socijalnu kontrolu ili državu, dok je žrtva najčešće bila u potpunosti zanemarivana. Istraživač po mjeri lijevog realizma ima zadatak da ispita sve međuodnose navedenih dimenzija, ali i uzroke kriminalnog ponašanja, faktore vulnerabilnosti žrtava, kao i socijalne uslove koji utiču na nivo kontrole i tolerancije na kriminalno ponašanje.

Iako se generalno prepostavlja kompleksna, multifaktorska uzročnost nasilja, lijevi realizam favorizuje izvorišno (kritičko) stanovište da nasilništvo, kao i kriminalitet uopšte, „izvire“ i hrani se strukturalnim socijalnim faktorima. Centralni medijator strukturalnih karakteristika i nasilničkog kriminaliteta jeste relativna deprivacija, kao stanje objektivne uskraćenosti i doživljaj frustracije individue zbog nemogućnosti da ostvari nivo postignuća svoje referentne grupe. Tejlor ukazuje na faktore porasta nasilja u zapadnim zemljama, koji predstavljaju posljedicu strukturalnih poremećaja uslijed tranzicije iz industrijskog u postindustrijsko društvo (Taylor, 1999.). Rast globalizacije, tendencija denacionalizacije i

jačanje liberalnog tržišta izazvali su krizu nacionalne države kojoj sve više slabe mogućnosti da planskom preraspodjelom smanjuje nejednakosti u dohotku i bogatstvu i tako garantuje pojedinačnu i kolektivnu sigurnost. Opšti nivo nesigurnosti i straha od kompeticije i „drugih“ raste, te tako kriza nacionalnih država ide ukorak sa oživljavanjem nacionalizama („povratak u tribalizam“) i separatističkih težnji zasnovanih na etničkoj pripadnosti vođenih populističkim desničarskim idejama o „krvi i pripadnosti“.

Na drugoj strani, izazvana je i kriza tradiocionalne „muškosti“, kako tranzicijom porodice industrijskog u porodicu postindustrijskog doba (u kojoj muškarac više nije jedini „hranitelj“ porodice, što dovodi do dekompozije tradicionalnih podjela uloga), tako i nesigurnošću uslijed sve većeg prisustva ženske radne snage na tržištu rada, ali i strukture potražnje radne snage (postindustrijsko tržište favorizuje tradicionalno „ženske“ kvalitete, kao npr. u uslužnim djelatnostima), što dodatno umanjuje šansu mladim muškarcima, a naročito onima koji nisu uspjeli da se (sticanjem tehnoloških i drugih znanja i sposobnosti koji su na cijeni u tržišnom društvu) istrgnu iz ekonomski i socijalno marginalizovanih slojeva.

Muškarci se, u takvom poretku stvari, ponašaju po principu „odbacivanja od strane odbačenih“, pa se protestno okreću aktivnostima koje upravo spadaju u „tradiciju muškosti“ (konsumiranje alkohola, posjete utakmicama i sl.), a pored ostalog, i stereotipnim i vulgarnim verzijama muškosti uključujući i favorizovanje modela dominacije nad ženama (ibidem, 77). „Protestna muškost“, koja se najupečatljivije izražava kroz nasilništvo, karakteristična je za nezaposlene („isključene“) mladiće i na simboličnom nivou predstavlja pokušaj reanimacije napuštenog koncepta muške polne uloge i poretku polova. Tako su porast nacionalizma, strah i averzija prema „imigrantima i drugima“, kao i protestna muškost, toliko očigledni u svim razvijenim postindustrijskim društvima, za Tejlora zapravo manifestacija sveprisutnog i hroničnog straha od gubitka životnih šansi i isključenja.

4.1. Neki globalni pokazatelji socijalnih protivrečnosti i nasilničkog kriminaliteta

Procjenjuje se, prema izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije, da u mirnodopskim okolnostima biva ubijeno 525 000 ljudi godišnje na svijetu ili u prosjeku jedan čovjek, skoro svakog minuta. Podaci ove organizacije UN pokazuju da su više od dvije trećine žrtava ubistava muškarci, uglavnom uzrasta između 15 i 25 godina. Ono što je ovdje naročito bitno jeste da je stopa ubistava značajno viša u zemljama sa izraženim ekonomskim i socijalnim nejednakostima, gdje je jaz između bogatih i siromašnih veći. „Društvene krize i regresija najdirektnije stvaraju pogodno tlo za bujanje različitih tipova devijacija i kriminaliteta. Istovremeno, one doprinose indirektnom umnožavanju kriminalnih aktivnosti posredstvom rastućih socijalnih problema, među kojima siromaštvo, nezaposlenost, disfunkcije i dezorganizacije mnogih društvenih institucija i službi i poremećaji odnosa, funkcija i struktura porodice imaju posebnu težinu i uticaj“ (Milosavljević, 1998.).

U tom smislu, alarmantan i simptomatičan podatak je da je, samo u Moskvi, u prvih 11 mjeseci 1997. godine ubijeno 1.310 ljudi ili 119 u prosjeku mjesečno. Od toga broja, 93 odsto ubistava nastalo je kao posljedica alkoholisanih stanja ljudi, 5 odsto su naručena

ubistva, i to najčešće iz koristoljublja, uglavnom zbog sukoba interesa oko prometa nekretnina, dok oko 2 odsto ubistava ima motive u dužničko-povjerilačkim odnosima (Jugović, 2003.). Rusija je odličan primjer zemlje koja se, poslije propasti komunističkog sistema, našla u jednom stanju političke nestabilnosti, vrijednosne anomije, socijalne raslojenosti, masovnog siromaštva, pogoršanja životnog standrada i zdravstvenog stanja nacije, što je pogodovalo širenju kriminaliteta.

Na drugom dijelu zemaljske kugle, u Latinskoj Americi, koju su u drugoj polovini proteklog vijeka pogađali socijalno-klasni i ideološko-politički ratovi, oružane pobune i revolucije, na kraju 20. vijeka socijalne i političke protivriječnosti imaju drugačije manifestacije. One se ponajviše izražavaju kroz kriminalitet, maloljetničku delinkveniciju i različite oblike nasilja. Ove nove činjenice navode neke istraživače društvenih prilika da kriminalitet i nasilje vide kao jedan oblik socijalnog revolta ili primitivnog i arhaičnog izraza socijalnog komešanja (Ramone, 2002.).

Nestankom, degradacijom i istorijskom potrošenošću marksizma kao pokretača političke i socijalne pobune, u praznom prostoru nedostatka ideologije potlačenih i marginalizovanih, kriminalitet postaje oblik kvazirevolucionarne ideologije i primitivnog načina iskazivanja bunta. „U Latinskoj Americi, kao i u drugim dijelovima planete, prije trideset godina, momak koji bi pronašao revolver prišao bi nekoj organizaciji koja primjenjuje oružanu borbu da bi izmijenila sudbinu čovječanstva. Danas taj će momak misliti, prije svega, na sebe i, osjećajući se žrtvom raskidanja socijalnog dogovora od strane vladajućih, raskinuće i on sam taj dogovor pljačkajući neku banku ili provaljujući u neku prodavnicu (Ramone, 2002.).

Od početka velike ekonomске krize u decembru 2001. i masovnog osiromašenja srednje klase, stopa delinkvencije u Argentini se učetvorostručila. U Brazilu, jednoj od zemalja u kojoj su nejednakosti najveće, socijalni rat je dosegao neslućene razmjere. Samo u Riju, između 1987. i 2000, vatrenim oružjem je ubijeno više maloljetnika nego ukupno u svim konfliktima u Kolumbiji, Jugoslaviji, Sijera Leoneu, Avganistanu, Izraelu i Palestinu. Za tih trinaest godina, na primjer, 467 mladića je poginulo u izraelsko-palestinskom sukobu; za isto vrijeme 3.937 maloljetnika je ubijeno u Riju... Brazil izdvaja 2 odsto svog godišnjeg bruto nacionalnog dohotka na vojsku, ali više od 10 odsto za zaštitu bogatih od siromašnih“ (Ramone, 2002.).

5. UBISTVO PRI BEZOBZIRNOM NASILNIČKOM PONAŠANJU

Kvalifikatornu okolnost ovog oblika teškog ubistva predstavlja činjenica da se lišavanje života druge osobe vrši pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju. Dakle, ovaj oblik ubistva dobija teži vid ne zbog načina izvršenja radnje krivičnog djela ubistva ili pobuda izvršenja, već prvenstveno zbog objektivnih okolnosti pod kojima je djelo izvršeno, odnosno zbog specifičnog načina ponašanja koje je prethodilo samom ubistvu. Radi se o takvom ponašanju koje predstavlja izuzetno negativan odnos izvršioca prema društvenim dobrima

koji je izražen kroz bezrazložno nipođaštanje osnovnih pravila ljudskog ponašanja i ljudskih vrijednosti, a koje je zakonodavac označio kao bezobzirno nasilničko ponašanje. U teoriji krivičnog prava postoji nekoliko definicija ovog ubistva koje se međusobno manje ili više razlikuju. Tako npr. pojedini autori smatraju da je ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju takvo lišavanje života nekog lica koje se vrši iz obijesti, koje nije motivisano nekom posebnom pobudom već učinilac na taj način izražava svoju oholost, bezobzirnost, omalovažavanje tuđeg života kao osnovne ljudske vrijednosti (*Lazarević*, 1991., str. 84.) Prema drugima, osnovna karakteristika ovog načina lišavanja života je bezrazložnost koja se u izvjesnom smislu može označiti i kao hirovitost, obijesnost, nemotivisano iživljavanje nekih rušilačkih nagona. Ovo stoga što je način izvršenja ostalih ubistava opredijeljen u izvjesnom smislu ciljevima i motivima koji su doveli do njegovog izvršenja, dotle je zapravo način izvršenja ovog ubistva (obijesan, bahat i sl.) baš cilj i motiv njegovog izvršenja (*Atanacković*, str. 137.).

U literaturi, a čini nam se i u judikaturi je sporno da li pojam «nasilničkog ponašanja» treba tumačiti u smislu krivičnog djela nasilničko ponašanje iz člana 385. KZ RS. Prema našem mišljenju navedena zakonska odredba bi trebala poslužiti samo orijentaciono, jer se pojam nasilničkog ponašanja, kako je dat u navedenoj odredbi, ne poklapa sa pojmom nasilničkog ponašanja kako se on shvata kod ovog oblika teškog ubistva. Ovo stoga što zakonodavac kod ovog ubistva ne govori samo o nasilničkom ponašanju već o *bezobzirnom* nasilničkom ponašanju, što znači da je za primjenu ove inkriminacije neophodno da ova karakteristika nasilničkog ponašanja bude posebno izražena jer ona čini suštinu kvalifikatorne okolnosti kod ovog djela. Međutim, jasan kriterijum za utvrđivanje bezobzirnosti pri nasilničkom ponašanju nije utvrđen. Neki autori ističu da se pod bezobzirnim nasilničkim ponašanjem može podrazumijevati takvo nasilničko ponašanje kod koga su svi načini njegovog izvršenja (dakle, i grubo vrijeđenje, i teško zlostavljanje, i dr.) karakterisani bezobzirnošću, a samo bezobzirno ponašanje posebnim intenzitetom te bezobzirnosti, koji prevaziđa običnu mjeru bezobzirnosti kojom se inače karakteriše nasilničko ponašanje (*Atanacković*, str. 137.,138.). Drugi pak smatraju da pojam bezobzirnosti treba shvatiti kao jednu posebnu komponentu subjektivnog odnosa učinioca prema djelu, u cjelini, i to ne samo prema radnjama koje predstavljaju nasilničko ponašanje, već i prema izvršenom ubistvu. Konsekventno tome, bezobzirnost nasilničkog ponašanja kod ovog oblika ubistva treba procjenjivati prema opštem stavu učinioca prema ubistvu, u kontekstu cjelokupnog događaja u okviru kojeg je izvršeno umišljajno ubistvo, uzimajući u obzir sve okolnosti koje su bile od uticaja na odluku učinioca da izvrši ubistvo (*Komentar KZSKV*, str. 115.). Nisu rijetka ni takva razmišljanja prema kojima je upotreba pojma «bezobzirno» uz nasilničko ponašanje kod ove inkriminacije suvišna (*Lazarević*, 1981., str. 169.; presuda VSRS br. Kž-65/99.). Ovo stoga što je u praksi veoma teško, skoro nemoguće, praviti razliku između ubistva pri nasilničkom ponašanju koje je bilo bezobzirno i ubistva pri nasilničkom ponašanju za koje se ne može dokazati da je bilo bezobzirno, što otežava primjenu krivičnopravne norme kojom se reguliše ova inkriminacija. Naime, uvođenjem kriterijuma «bezobzirnost» za ocjenu postojanja ovog oblika ubistva pružena je mogućnost za uspješnu strategiju odbrane tako što će se tvrditi da je tačno da je učinilac izvršio ubistvo pri nasilničkom ponašanju, ali da ono u konkretnom slučaju ne može biti okarakterisano kao bezobzirno nasilničko ponašanje, pa se u

skladu sa tim ne može primijeniti odredba o kvalifikovanom ubistvu. Zbog otežanog dokazivanja te razlike, sud u praksi mora poći od procesnog principa in dubio mitius tako da se bitno sužava mogućnost primjene ove inkriminacije.

Ubistvo pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju se odlikuje i posebnim karakteristikama njegovih izvršilaca koji najčešće predstavljaju takve ličnosti koje se prema drugima bahato ponašaju, koje nemaju obzira za mir i osjećanje lične sigurnosti drugih, za koje tjelesni integritet i čast drugog lica ne predstavljaju vrijednosti dostojeće poštivanja. To je kategorija uračunljivih lica, izopačenog karaktera, koja su spremna, radi svog samozadovoljstva ili samoisticanja (afirmacije moći i snage, izražavanja prezira i sl.) da povrijede ili ugroze svaku društvenu vrijednost pa i život čovjeka. Osnovna karakteristika njihovog ponašanja je nepostojanje srazmjere između povoda za ubistvo i samog ubijanja, odnosno u nepostojanju adekvatnog povoda. U skladu sa naprijed rečenim, možemo reći da je osnovna karakteristika ovog oblika ubistva nasilničko ponašanje učinjoca pri njegovom izvršenju, tj. specifičan odnos prema djelu i žrtvi sa aspekta objektivnih elemenata – huligansko ponašanje, a sa aspekta motiva i subjektivnog odnosa izvršioca prema žrtvi i djelu – umišljajno ubistvo bez povoda ili zbog beznačajnog povoda.

5.1. Prevencija ubistava

Osnovna polazišna pozicija u prevenciji ubistava zasniva se na prevenciji nasilničkog i agresivnog ponašanja uopšte. U svijetu se primjenjuju programi otkrivanja ranih formi agresije kod djece i školske omladine. Zasnovani su na analizi ponašanja (prema školskoj imovini, prema drugoj djeci, prije svega slabijoj, ranim formama seksualnog ponašanja, odnosu prema životinjama, kao i prema školskim obavezama), psihološkim testiranjima djece koja su iskazala sklonost ka agresiji i analizi socijalnih uslova odrastanja. Definisani su standardi za uočavanje i procjenjivanje agresivnog ponašanja. Prema takvoj djeci se preduzimaju posebni tretmani psihološke, socijalne i nadzorne prirode. Pri njihovom sprovođenju uspostavlja se koordinacija i saradnja između škole, psiholoških savetovališta, roditelja, školskog policajca i policajca zaduženog za nadgledanje susedstva u kome živi maloljetnik.

Većina ubica se ponašala agresivno mnogo prije izvršenja ubistva. Prevencija nasilničkog ponašanja mora da počne ako ne iz škole, onda najkasnije, od momenta prekršajne odgovornosti. Preventivnim mjerama treba da budu obuhvaćena lica koja su odgovarala za razne forme prekršaja koji u svojoj osnovi imaju nasilje (nasilničko ponašanje, tuče, ugrožavanje javnog reda i mira). Ukoliko se ne preduzmu adekvatne mjere prevencije prema licima koja su počela sa nasilničkim ponašanjem, postojeće negativne karakterne dispozicije se učvršćuju i stvaraju uslovi za eskalaciju nasilja, odnosno za formiranje nasilničke ličnosti. Programi ove vrste morali bi da počnu najkasnije u momentu ponovljene prekršajne odgovornosti za agresivno ponašanje i trebalo bi da predvide: obavezivanje prekršioca na uključivanje u psihosocijalni tretman u centru za socijalni rad, lječenje od alkoholizma, pojačani nadzor od strane policajca u susedstvu u kome živi itd. Treba naglasiti da su programi prevencije agresije kod mladih i odraslih u tjesnoj vezi sa sprovođenjem programa prevencije alkoholizma. Neophodno je donijeti i propise koji bi bili obavezujući (Simonović, 2004.).

Prevencija nasilja u porodici. – Mnogobrojna kriminalistička i kriminološka istraživanja sprovedena širom svijeta krajem devedesetih godina XX vijeka, ukazala su na tjesnu vezu između nasilja u porodici i ubistava. Veoma značajan procenat ubistava dešava se u okviru porodice i između najbližih srodnika. Na primjer, u Londonu se u prosjeku trećina ubistava vrši u okviru porodice. Na teritoriji Okružnog suda u Kragujevcu u toku 2002. godine izvršeno je dvanaest ubistva, od toga jedanaest su se dogodila između najbližih srodnika ili intimnih partnera. Analiza većine ubistava izvršenih između bliskih srodnika ukazuje na to da je u tim porodicama u dužem periodu postojalo nasilje za koje su znali i susedi i policija i predstavnici zdravstvenih i socijalnih ustanova, ali da se ništa nije preduzimalo sve do eskalacije i izvršenja krivičnog djela. Zbog toga su početkom dvehiljadite širom svijeta počele da se primjenjuju integrisane mjere prevencije nasilja u porodici. Nasilje u porodici kao forma kriminaliteta (i društveno opasnog ponašanja) ušlo je u kriminalističke udžbenike, kriminalističke časopise, postalo je tema na savjetovanjima krivičara. Prevencija se temelji na integrisanom pristupu koji podrazumijeva tjesnu saradnju, koordinaciju, podjelu zadataka i standardizaciju postupanja u slučajevima nasilja u porodici između lokalne policije, centra za socijalni rad, tužilaštva i suda.

6. ZAKLJUČAK

Globalne strukturalne nejednakosti za svoju posljedicu mogu imati masovne osjećaje depriviranosti ljudi, opši porast nesigurnosti i straha od gubitka životnih šansi i društvene marginalizacije. Najteži oblici kriminaliteta, poput organizovanog i nasilničkog, najprisutniji su u društvima sa velikim socijalnim razlikama, kao i društvima sa visokom stopom siromaštva i nezaposlenosti. Nejednakost u pristupu političkoj i svakoj drugoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj njezi i pravnoj zaštiti, karakteristični su oblici strukturalnog nasilja koje je obično nevidljivo i izvire iz same društvene strukture koja predodređuje položaj ljudi shodno njihovim ekonomskim, etničkim, polnim, kulturološkim ili političkim obilježjima. Porast siromaštva, nezaposlenosti i anomije uvećava kompetitivnost između ljudi, umanjuje solidarnost, razara socijalnu koheziju i normativni sistem. Stanje društvene dezorganizacije karakteriše ne samo raspad neformalnog sistema vrijednosti i obligacija, već i slabljenje formalnog sistema, što stvara uslove za produkovanje još veće dezorganizacije koja ishodi sve većim stopama kriminaliteta i ukupnog nivoa nasilja u društvu. Zbog duge tradicije i relativne stabilnosti, strukturalne nejednakosti se manifestuju i vide kao „normalan“, poredak stvari, racionalizovan moćnim kulturološkim definicijama koje se transmituju sa generacije na generaciju, što im omogućava da vječno opstaju. Socijalne napetosti i slabo društveno regulisana socijalna kompeticija proizvode jedan poseban oblik nasilja koje se zove strukturalno nasilje. To je nasilje koje nastaje kao posljedica materijalne osuđenosti, društvene inferiornosti, osjećaja lične neadekvatnosti pojedinaca, loše socijalne promocije širokih slojeva i grupa stanovništva. Zato i nije iznenadenje da oni čije su životne šanse istopljene, a to su velikim dijelom mladi, odlučuju i na nasilje i kriminalitet kao put ličnog, ali i (samo)destruktivnog ispoljavanja.

S obzirom na neka lična obilježja i psihičke osobenosti pojedinca, može se govoriti o pogodnijim uslovima i određenim tendencijama ka kriminalnom ponašanju. Prema nalazima Milutinovića (Milutinović, 1990.), neka svojstva ličnosti su takva da se na njih lako "primi" kriminalno ponašanje. Drugim riječima, raznovrsni oblici delinkventnog ponašanja nerazvijaju se na terenu bilo koje strukture ličnosti, već raznovrsnim strukturama vjerovatno odgovaraju raznovrsni oblici asocijalnog ili antisocijalnog ponašanja. Ličnost prihvata one oblike ponašanja koji se najlakše uklapaju u njenu već formiranu, stabilnu strukturu, ili u strukturu koja je u formiraju. Vjerovatno zato stariji delinkventi, kod kojih tretman prevaspitavanja nije uspio, pokazuju pretežno iste oblike ponašanja. Kod maloljetnih osoba javljaju se različiti, nestalni oblici delinkventne i asocijalne aktivnosti, što ponašanju maloljetnika daje izvjesnu specifičnost u odnosu na ponašanje punoljetnih osoba.

7. LITERATURA

1. Babić, M., Marković, I., (1997). Krivičnopravna zaštita ljudskog života, Banja Luka.
2. Babić, M., (1995). Krivično pravo, posebni dio, Banja Luka, str. 68-108.
3. Babić, M., (2000). Krivični zakonik Republike Srpske sa kratkim komentarom, objašnjenjima i registrom pojmova, Banja Luka.
4. Blau, J. Blau, P.,(1982). The cost of inequality: metropolitan structure and violent crime. American Sociological Review, 47, 114-129.
5. Bonger, W.,(1916), Criminality and Economic Conditions, London.
6. Gil, D. (1978). Societal violence in families. U: J. M. Eekelaar, S. N. Katz (eds.), Family Violence (str. 14-33). Toronto: Butterworths.
7. Gilligan, J., (1996). Violence: Reflections on a National Epidemic. New York: Putnam.
8. Hansmann, H. B. Quigley, J. M., (1982). Population heterogeneity and the sociogenesis of homicide. Social Forces, 61(2), 206-204.
9. Hollstein, W. Meinholt, M., (1980). Socijalni rad u kapitalističlim produkcionim uslovima, Viša škola za socijalne radnike, Beograd.
10. Jugović, A.,(2003): Socijalna politika i socijalni rad kao deo društvenog reagovanja na kriminal, zbornik radova Strategija državnog reagovanja protiv kriminala, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 193-210, Beograd.
11. Koković, D., (2001). Nasilje sportske publike, Defendologija, broj 10/01, Banja Luka, str. 9.
12. Lazarević, Lj., (2002). Krivični zakon republike Srbije sa kraćim komentarom, Beograd, str. 35-49.
13. Lester, D., (1973). Suicide, homicide and age dependency ratios. International Journal of Aging and Human Development, 4, 127-132.
14. Milosavljević, M., (1998). Ograničenja i mogućnosti prevencije kriminala, u: Prevencija kriminala, Defektološki fakultet i Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd.
15. Milosavljević, M., (2003) Devijacije i društvo, Beograd, str. 224.
16. Milutinović, M., (1990). Kriminologija, Savremena administracija, 1990.
17. Modly, D., Korajlić, N., (2002). Kriminalistički rječnik, Centar za kulturu i obrazovanje, str. 353.
18. Nijboer, J., (1995). Trends in Violence and Homicide in the Netherlands. U: C. R. Block, R. L. Block (eds.),
19. Parker, R. N., (1989). Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide. Social Forces, 67, 983-1007. Ramone, I (2002). Socijalni rat, Politika-Le Monde diplomatique.
20. Stojanović, Z., Perić, O., (2002). Krivično pravo, posebni deo, Beograd, str. 91-117.

21. Taylor, I., (1999). Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies, Cambridge: Polity Press.
22. Turjačanin, M., (2001). Teze o nasilju, Defendologija, broj 10/01, Banja Luka, str. 200.
23. Unnithan, P., Whitt, P., (1992). Inequality, economic development and lethal violence: A cross-national analysis of suicide and homicide. International Journal of Comparative Sociology, 33(3-4), 182-196.

BASIC FEATURES OF VIOLENT CRIME AND ITS OFFENDER

Mr Goran Gajic

Ministry of Interior of the Republic of Serbian, E-mail: goranga@teol.net

Abstract: The phenomenon of violence caused considerable attention to date scientific, professional and of the society and is a theme that opens a number of different issues of ethical, psychological, sociological, criminological and criminal justice to statehood. Keeping in mind that this is a phenomenon that has at its center a man as a bully, a man as a victim, but also people who like the company to respond to the new domestic violence offender in a social or criminal sanctions, that focus on the study of violence is clear. In addition, it should be noted that we live in a troubled world in which violence against men more extensive, more often, more brutal and more refined than ever before.

More serious forms of violence, especially murder, rape and robbery, criminal phenomena are strong destructive effects on the social environment, and cause media attention, concern and unease. This phenomenon gets special weight and particularly worrying when the perpetrators of serious crimes of violence minors, which is unfortunately frequent in recent years in our area.

The opinion prevails that these cases require a thorough analysis of current criminological problems of violent crime as the programs of prevention, detection and suppression appear to be based on objective and scientifically verified knowledge of the status and trends of crime with elements of violence, and the social, demographic and phenomenological characteristics of perpetrators.

Keywords: violent crime, violence, aggressive behavior, prevention ...

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

KRIJUMČARENİ MİGRANTİ ŽRTVE İLİ OBJEKİTİ KRIJUMČARENJA

Dragan Kulić

Granična policija BiH

Apstrakt: Krijumčarenje migranata, naročito u uslovima globalne ekonomske krize, predstavlja potencijalni izvor značajnog profita za pripadnike organizovanih kriminalnih grupa. S druge strane, načini transportovanja i prebacivanja preko državnih granica u nehumanim uslovima uz bezbednosne rizike i štetne posledice po krijumčarena migrante, predstavljaju ravan u kojoj se ugrožavaju njihova osnovna ljudska prava. Krijumčareni migranti u određenim situacijama mogu postati žrtve kršenja ljudskih prava, na način da lice koje je predmet krijumčarenja, u početku daje svoj pristanak za krijumčarenje, i angažuje krijumčara u namjeri da mu omogući, odnosno obezbijedi nezakonit dolazak do odredišta ili ostanak u zemlji odredišta, a u toku „putovanja“ ili nakon dolaska na odredište može biti podvrgnuto „izrabljivanju“, npr. putem prinudnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, odstranjivanju dijelova tijela, prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja i td. S toga će u radu biti više riječi o međunarodno-pravnom i krivično-pravnom određenju (KZ BiH) krijumčarenja ljudi kao i međunarodnim standardima o pravima žrtava krijumčarenja, (u slučajevima kada se krijumčarenim licima, prilikom krijumčarenja, krše ljudska prava, kao što je prevoz u opasnim i nehumanim uslovima, kada se prilikom prevoza dovodi u opasnost njihov život ili bezbjednost, i td.).

Ključne riječi: ilegalne migracije, krijumčarenje migranata, prava krijumčarenih migranata.

1. UVODNE NAPOMENE

Nezakonite migracije, krijumčarenje migranata i trgovina ljudima predstavljaju globalni bezbednosni izazov, i u aktuelnom stepenu društvenog razvoja su u kontinuiranoj ekspanziji, naročito u zemljama koje se nalaze u stanju političke ili ekonomske tranzicije, ili u postkonfliktnom periodu. Migracije uopšte, a posebno ilegalne migracije su na kraju prošlog i početku ovog vijeka u ekspanziji, naročito u zemljama čije su ekonomije nerazvijene i nestabilne, a demografski parametri u porastu.¹ Kategorije socijalno-ugroženih

¹ „Proces globalizacije je doprineo rastu ovog fenomena kroz korišćenje novih tehnologija, češće i brže kretanje ljudi, kapitala i robe preko nacionalnih granica, kao i integraciju tržišta. Međutim, nisu svi oblici prekograničnog kriminala podjednako ozbiljni, sofisticirani odnosno, sa različitim stepenom kriminalne

lica koja u namjeri da migriraju u ekonomski razvijene zemlje, postaju „laka meta“ kriminalnih mreža krijumčara, i trgovaca ljudima.²

Migracije predstavljaju fizičko kretanje, privremeno ili trajno preseljavanje stanovništva iz jednog sociokulturnog ambijenta (emigraciono područje) u drugi (imigraciono područje), odnosno iz jedne zemlje (emigracija) u drugu (imigracija). Imajući u vidu navedeno, migracije se mogu posmatrati kao unutrašnje i međunarodne. Pod pojmom „međunarodne migracije“ može se podrazumevati svako prekogranično kretanje stanovništva i njegov prijem i prisustvo, različitog vremenskog trajanja u zemlje odredišta, nezavisno od subjektivnih motiva i individualnih obilježja učesnika migracionih procesa i migracione politike zemalja među kojima se migracija odvija.³ Ukoliko su učinjene saglasno propisima zemlje iz koje se emigrica i zemlje u koju se imigrira, radi se o legalnim migracijama; u suprotnom, radi se o nelegalnim, odnosno o tzv. ilegalnim migracijama, koje se manifestuju kroz neorganizovane ili organizovane forme.⁴ Pod pojmom „ilegalne migracije“ se, u najširem smislu, može podrazumijevati svako kretanje migranata koje se odvija protivno propisima: zemalja porijekla, zemalja tranzita i zemalja odredišta. Iz perspektive zemalja odredišta to je nezakoniti ulazak, boravak, ili rad u zemlji, što znači da migrant nema potrebno ovlaštenje ili dopuštenje, odnosno isprave koje su prema propisima o useljavanju potrebne za ulazak, boravak ili rad u dotičnoj zemlji. Posmatrano iz ugla, zemlje tranzita ili zemlje porijekla, nezakonitost se manifestuje na način da lice prelazi međunarodnu granicu bez valjane putne isprave ili ne ispunjava druge administrativne uslove za izlazak iz zemlje.

Sve veća otvorenost država, njihova međusobna saradnja i proces globalizacije otvaraju i određene puteve za internacionalizaciju kriminaliteta.⁵ Tako i pojedine forme organizovanog kriminaliteta koje su se odvijale u nacionalnim okvirima postepeno se šire na prostore više država, što takvoj kriminalnoj djelatnosti daje međunarodni karakter. Svakako je jedan od prioritetnih ciljeva transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, intencija za

---

organizovanosti.“ Passas N. „Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors“, Wolf Legal Publishers 2002. (str. 13)

² „Kako u svijetu postoji potreba za jeftinim proizvodima koji bi bili dostupni gotovo svima, mora postojati i jeftina radna snaga da bi u konačnici ipak bio ostvaren nekakav profit. Jeftina radna snaga potrebna je u gotovo svim sektorima, i očito je da se takvom radnom snagom najčešće smatraju one grupacije koje su najranjivije i kojima se takvim uslovima rada nanosi najveća šteta.“ Golubović Škec S. i Radeva Berket M. „Trgovanje ljudima u Republici Hrvatskoj-Procjena situacije s posebnim osvrtom na radno iskorističavanje“ Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (ICMPD) i Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Zagreb 2010. (str. 15)

³ Prema nekim procjenama oko sto sedamdeset pet miliona ljudi u svetu ima status međunarodnog migranta, što je 3,5% svetske populacije, odnosno svaka trideset peta osoba na planeti.

⁴ Procesi globalizacije karakterišu višestruko prekogranično povezivanje i intenziviranje međusobnu povezanost u ekonomskim, političkim i kulturnim sferama. Neizbežno, kriminalne organizacije takođe su postale globalne. U isto vrijeme, one su pokazale da mogu da iskoriste slabosti postojećeg regulatornog sistema, a s durge strane, nacionalne zabrinutosti o gubitku suvereniteta, kao i nedostatak jasnih međunarodnih pravila i efikasnih mehanizma za sprovođenje zakona omogućavaju im da ostanu nedostupni kontrolorima.“ Passas N. *Ibid.* (str. 11)

⁵ „Izvršenja pojedinih krivičnih dela su zajednička karakteristika svih naroda i država. Otuda i zahtev da sredstva za njihovo suzbijanje budu unificirana, ili pak slična. To nameće neophodnost veće izgrađenosti pravnog sistema koji će biti u funkciji potreba savremenog čovečanstva, i u skladu sa njegovim težnjama.“ Nogo S. „Saradnja sa međunarodnim krivičnim sudovima“, Intermeks, Beograd 2005. (str. 163)

stalnom ekspanzijom i osvajanjem novih kriminalnih tržišta, jer to organizovanom kriminalitetu donosi veću dobit i stvara njegov jači uticaj. U pojedinim segmentima kriminalne djelatnosti teško je isključivo govoriti o organizovanom kriminalitetu u okviru jedne zemlje, s obzirom na činjenicu da kriminalne organizacije locirane u raznim državama uspostavljaju odnose saradnje nastojeći da održe te kriminalne veze u cilju efikasnijeg funkcionisanja i djelovanja na što širem prostoru. Međutim, to ne treba shvatiti da je međunarodna povezanost kriminalnih organizacija raznih vrsta, struktura i oblika djelovanja bitan elemenat organizovanog kriminaliteta, ali svakako jeste bitan elemenat transnacionalnog organizovanog kriminaliteta.

Pod krijumčarenjem ljudi podrazumijeva se obezbeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu lica koje nije njen državljanin ili nema stalni boravak, u cilju sticanja, na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi.⁶ Ilegalan ulazak je svaki prelazak državne granice bez pridržavanja i poštovanja neophodnih uslova za legalan ulaz u zemlju prijema. Takva, posrednička djelatnost kojom se omogućava ilegalan ulazak u stranu zemlju, uz saglasnost lica koja su predmet krijumčarenja, naziva se još i „organizovanom ilegalnom imigracijom.“⁷ Krijumčarenje ljudi predstavlja, na aktuelnom stepenu društvenog razvoja jedan od veoma eksploatisanih oblika prekograničnog kriminala.⁸ S toga rješenja prisutna u međunarodnim pravnim dokumentmi koja tretiraju pitanje migracija data su prije svega, u cilju zaštite imigracionih zemalja i ilegalnih migranata čija se ekonomска, socijalna, bezbjednosna i druga „ranjivost“ nerijetko zloupotrebljava od strane krijumčara. Pitanje zaštite nacionalnih granica i onemogućavanje djelovanja kriminalnih grupa i pojedinaca koji omogućavaju ilegalno preleženje državne granice (kako pri nelegalnom izlasku, tako i prilikom nelegalnog ulaska) i dalje se, prevashodno, rješava na nacionalnom nivou.

Evidentan porast ilegalnih migracija i činjenice da kriminalne grupe i pojedinci i u ovoj oblasti vide potencijalni izvor značajnog profita, kao i transportovanje i prebacivanje preko državnih granica u nehumanim uslovima i uz višestruke rizike i štetne posledice po krijumčarena lica, zajednice kojima pripadaju i značajan broj država savremenog svijeta,

⁶ „Optuženi A.D. i M.T. krivi su što su na osnovu ranijeg dogovora sa njima poznatim osobama, u cilju sticanja finansijske dobiti ilegalnim prebacivanjem grupe kineskih državljanina, koji su željeli otići u zpadnoevropske zemlje preko državne granice BiH sa R. Hrvatskom, te i ako su znali da oni nisu imali vize za ulazak u R. Hrvatsku kako je propisano čl. 11. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu (Sl. glasnik BiH br: 29/03), početkom aprila 2005. godine dogovorili su prihvat grupe od 22 kineska državljanina na njima poznatoj lokaciji nakon što je ta grupa kineskih državnjana stigla u BiH... zajedno sa grupom učesnika Međunarodnog privrednog sajma koji se održavao u Mostaru,...te organizovali njihov prevoz u mjesto Špionica, opština Gradačac, a potom uz pomoć njima poznatih osoba organizovali ilegalan transpotrt do Zagreba R.Hrvatska gdje su ih preuzele osobe koje angažovao izvjesni Furtula iz Slovenije do Italije... čime su počinili krivično djelo krijumčarenja osoba iz člana 189. stav 1. U vezi sa članom 29. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.“ Presuda Suda Bosne i Hercegovine br:H-K-05/03 od 04.02.2008. wwwsudbih.gov.ba

⁷ Mijalković S. „Kriminalističko-obaveštajni rad u prevciji međunarodnih organizovanih ilegalnih migracija“, Nauka-Bezbednost-Policija br: 01/07, izdanje KPA Beograd, 2007. (str. 78)

⁸ „Prekogranični kriminal je ponašanje koje ugrožava interese zaštićene zakonom u više od jedne nacionalne jurisdikcije i koji je kriminalizovano u najmanje jednoj od država / jurisdikcija u pitanju.“ Passas N. *Ibid.* (str. 13)

našla je svoj normativni izraz u brojnim međunarodnim i nacionalnim pravnim dokumentima.⁹

2. „MIGRANTI“ U MEĐUNARODNOM PRAVU

Pojava migracija uopšte, na globalnom-medunarodnom nivou predstavlja bezbjednosni izazov aktuelne društvene stvarnosti, i kao takva je predmet interesovanja i razmatranja najviših međunarodnih organizacija, na čelu sa organizacijom Ujedinjenih Nacija koje, donošenjem međunarodnih pravnih akata i preduzimanjem različitih aktivnosti, čine značajne napore kako bi se eliminisali ili značajno smanjili uzroci migracija, a naročito potrebe da se migrantima obezbijedi humani tretman i efektivna i efikasna zaštita njihovih osnovnih ljudskih prava i sloboda.¹⁰

Međunarodni pravni akti koji tretiraju problematiku krijumčarenja migranata su: Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem (u daljem tekstu „Protokol“), kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala.¹¹ Generalna skupština Ujedinjenih nacija je rezolucijom br: 54/212 od 22. 12. 1999. godine pozvala države-članice i sistem Ujedinjenih nacija da pojačaju međunarodnu saradnju u oblasti međunarodne migracije i razvoja kako bi se u korijenu rješavali uzroci migracije, a naročito oni vezani za siromaštvo, i maksimizirale koristi međunarodne migracije za one koji su zainteresovani, te podstakla međuregionalne, regionalne i subregionalne mehanizme da i dalje rješavaju pitanje migracije i razvoja. Pored navedene rezolucije, od značaja je rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br: 53/111 od 09. 12. 1998. godine kojom je Skupšina odlučila da osnuje međuvladin „*ad hoc*“ komitet za razradu sveobuhvatne-temeljne međunarodne konvencije protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, te uspostavljanju međunarodnih instrumenata za rješavanje nezakonite trgovine i transporta migranata uključujući i morskim putem. Kao rezultat ubjeđenja da će dopuna Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminla međunarodnim instrumentom protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem biti korisna za sprečavanje i borbu protiv tog vida kriminala, potpisana je Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminla u Njujorku 15. 11. 2000. godine. U preambuli navedenog Protokola, države-strane u ovom protokolu izjavljuju da djelotvorna akcija na sprečavanju i borbi protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem zahtijeva sveobuhvatan i temeljni međunarodni pristup, uključujući saradnju, razmjenu informacija i druge

⁹ „To ni u kom slučaju ne znači da je politika u oblasti borbe protiv kriminaliteta izgubila nacionalna obilježja koja su proizvod ekonomskih, društvenih, civilizacijskih i drugih okolnosti.“ Nogo S. „Saradnja sa međunarodnim krivičnim sudovima“, Intermex Beograd, 2005. (str. 163)

¹⁰ „Na današnjem stepenu društvenog razvoja međunarodne zajednice, borba da neko osnovno ljudsko pravo i slobode koriste svi stanovnici svijeta, a ne samo građani nekih država, postalo je stvarnost i osnovni moto međunarodne zajednice.“ Nogo S. *Op. cit.* (str. 68)

¹¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine-Međunarodni ugovori broj 3/02.

odgovarajuće mjere, kao i društveno-ekonomске mjere na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Takođe je apostrofirana potreba da se migrantima obezbijedi humani tretman i puna zaštita njihovih prava, kao i činjenica da ne postoji univerzalni instrument koji rješava sve aspekte krijumčarenja migranata.

Definišući obim primjene „Protokola“, u članu 4. se naglašava da će se on primenjivati (ako nije drugačije naznačeno), za sprečavanje, istragu i krivično gonjenje krivičnih djela utvrđenih u skladu sa članom 6. ovog Protokola (tamo gde su krivična djela transnacionalna, po prirodi, i uključuju neku grupu za organizovani kriminal), kao i na zaštitu prava lica koja su predmet takvih krivičnih dela.¹² Uz podsjećanje na Rezoluciju Generalne skupštine 54/212 od 22. 12. 1999. godine¹³ i potrebu da se migrantima pruži humani tretman i da se u potpunosti zaštite njihova prava, u okviru preambule „drugog protokola“ iskazana je zabrinutost zbog značajnog porasta uključivanja grupe za organizovani kriminal u krijumčarenje migranata i druge kriminalne aktivnosti vezane za ovaj delikt. Istovremeno je naglašeno da djelotvorna akcija sprečavanja i borbe protiv krijumčarenja migranata zahtijeva sveobuhvatni međunarodni pristup, uključujući saradnju, razmjenu informacija i druge odgovarajuće mere na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.¹⁴ Zatim, na nivou Evropske Unije Direktivom 2002/90/EC od 28. novembra 2002. godine, kojom se definiše omogućavanje neovlašćnog ulaska, tranzita i boravka, ističe se da će u skladu sa članom 1. Direktive svaka država-članica uvesti odgovarajuće sankcije za svako lice koje svjesno pomaže licu koje nije državljanin države-članice da uđe, ili pređe peko teritorije suprotno zakonima te države o ulasku ili tranzitu državljana trećih zemalja.¹⁵ Ipak, države članice mogu odlučiti da ne uvedu kaznene sankcije za omogućavanje ulaska i tranzita kada će cilj ovakvog ponašanja pružanje humanitarne pomoći licima na koje se odnosi.¹⁶

Treba napomenuti da je, uvažavajući specifične kriminalnopoličke razloge zemalja potpisnika, u stavu 4. člana 6. „Protokola“ naglašeno da ništa u ovom protokolu neće sprečavati državu potpisniku da preduzima mjere protiv lica čije ponašanje predstavlja krivično djelo u skladu sa domaćim zakonom.¹⁷ Tako je npr. u Republici Srbiji članom 350.

¹² Očigledno da su preduslovi primene odredaba „drugog protokola“ postavljeni kumulativno, a kako se prvi po prirodi krijumčarenja migranata podrazumeva, transnacionalnost, primena protokola će izostati u slučajevima ilegalnog prebacivanja migranata od strane pojedinaca ili grupe koje nemaju karakter grupe za organizovani kriminal.

¹³ Rezolucija sadrži apel državama članicama i sistemu Ujedinjenih nacija da ojačaju međunarodnu saradnju u oblasti međunarodne migracije i razvoja, da se pozabave korenom uzroka migracija, naročito onih uzroka koji se odnose na siromaštvo, kako bi maksimalno povećale koristi od međunarodnih migracija.

¹⁴ Žarković M. „Krijumčarenje migranata u svetu odredaba Krivičnog zakonika Republike Srbije“, *Zbornik - Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, II deo*, Beograd, Pravni fakultet u Beogradu, 2008. (str. 208)

¹⁵ „U kontekstu krivične politike Evropske unije u vezi sa prekograničnim kriminalom, pravosudna saradnja u krivičnim stvarima zauzima veoma važno mesto. Među najznačajnije elemente politike EU u ovoj oblasti u poslednjih nekoliko godina su stalni napor EU da poboljša tradicionalne mehanizme uzajamne pomoći u krivičnim stvarima.“ Gert Vermeulen „New Developments in EU Criminal Policy regarding Cross-Border Crime“, Wolf Legal Publishers 2002. (str. 118)

¹⁶ Žarković M. *Op. cit.* (str. 206)

¹⁷ Zone intervencije „Protokola“ mogu se predstaviti i ovako: tretira se nelegalno ulaženje u državu potpisniku (prelaženja granice bez ispunjenja potrebnih zahteva), a ne i isto takvo, dakle, nelegalno izlaženje iz nje – npr. u cilju izbegavanja krivične odgovornosti učinoca krivičnog dela, ali ni prebacivanje od lokacije A do lokacije B iako se one mogu naći na putu ka krajnjem odredištu unutar zemlje u koju je lice nelegalno ušlo; traži se da

KZ RS, stavovima 2. i 3. i učinjeno, i oni se kako je to u nazivu krivičnog djela naznačeno, odnose na krijumčarenje ljudi, a ne samo na krijumčarenje migranata. Da su stvari u navednom (nacionalnom) zakonodavstvu postavljene drugačije i šire od okvira koje je postavio „Protokol“ vidljivo je u dijelu odredbi kojima se navode kvalifikovanani oblici predviđeni u stavu 3. člana 350 KZ. Oni se, uz okolonosti predviđene „Protokolom“, vezuju i za ugrožavanje zdravlja krijumčarenih lica, za izvršenje krivičnog djela od strane organizovane grupe, zloupotrebom službenog položaja, ili za slučaj da je je krijumčaren veći broj lica, a ne vezuju se za bezbednost migranata i njihov nehumanili degradirajući tretman, uključujući i eksploraciju takvih migranata, kako to predviđa „Protokol“.¹⁸

3. KRIJUMČARENJE LJUDI U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

Osnova inkriminacije krivičnog djela „krijumčarenja ljudi“ u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, je član 6. Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnenim putem, morskim i vazdušnim putem, kojim se dopunjaje Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.¹⁹ Protokolom su definisani i određeni pojmovi koji se u njemu koriste i to: „krijumčarenje migranata“ znači pribavljanje, kako bi se ostvarila, direktno ili indirektno, finansijska ili druga materijalna korist, od nezakonitog ulaska neke osobe u državu čiji ona nije državljanin ili stalni stanovnik.²⁰ Pojam „nezakoniti ulazak“ znači prelazak granica bez poštivanja neophodnih uslova za zakoniti ulazak u državu koja prima, dok je „lažni putni ili identifikacioni dokument“ bilo koji putni ili identifikacioni dokument koji je lažno urađen ili materijalno izmijenjen od strane bilo koga ko nije osoba ili agencija zakonito ovlašćena za izradu ili izdavanje putnog ili identifikacionog dokumenta u ime države; ili koji je neprikladno izdat ili dobiven lažnim predstavljanjem, korupcijom ili prinudom ili na neki drugi nezakoniti način; ili kojeg koristi osoba koja nije zakoniti nosilac.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine u članu 189. propisuje krivično djelo „krijumčarenje ljudi“²¹ koje predviđa dva alternativno²² određena osnovna oblika i to;

---

obezbeđivanje nelegalnog ulaženja u državu potpisnicu bude izvršeno u cilju sticanja, na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi - nisu obuhvaćeni slučajevi kada se to čini iz nekih drugih pobuda, npr. kod prebacivanja bliskih srodnika, vanbračnog partnera i sl; naglašava se da pasivni subjekti nelegalnog prebacivanja mogu biti samo lica koji nisu državljanini zemlje potpisnice protokola u koju se prebacuju, odnosno ona koja nemaju stalni boravak u toj državi - u svojstvu pasivnog subjekta se ne bi mogli pojaviti strani državljanii koji u trenutku ulaska u zemlju potpisnicu nemaju važeću putnu ispravu, ukoliko u njoj imaju stalni boravak). Žarković M. *Op. cit.* (str. 211)

¹⁸ Žarković M. *Op. cit.* (str. 206)

¹⁹ "Zaštita univerzalnog korpusa ljudskih prava i sloboda danas se javlja kao direktni osnov za uspostavljanje određenih krivičnopravnih zabrana koje proizilaze iz međunarodnih konvencija, a koje je država preuzeila ratifikovanjem istih." Nogo S. „Saradnja sa međunarodnim krivičnim sudovima“, Intermex Beograd, 2005. (str. 78)

²⁰ Član 6. „Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem, kojim se dopunjaje konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog kriminala“ (Sl. glasnik BiH-Međunarodni ugovori br: 3/02)

²¹ Službeni Glasnik Bosne i Hercegovine br: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10.

²² „Alternativne dispozicije postoje kada je jedno ili više obilježja jednog djela određeno na alternativan način ili kad je alteranativno dato više oblika jednog krivičnog djela....Ovakve dispozicije su potrebne u legislativnoj

nedozvoljeno prevođenje ili omogućavanje prevođenja jednog ili više migranata ili drugih lica preko državne granice ili u tu svrhu sačinjavanja, nabavljanja ili posjedovanja lažne putne ili lične isprave (st. 1), i vrbovanje, prevoženje, sakrivanje, pružanje zaštite ili na drugi način omogućavanje boravka krijumčarenih lica u Bosni i Hercegovini (st. 2). I u jednom i u drugom slučaju, za postojanje krivičnog djela nužno je da je radnja izvršenja²³ preduzeta iz koristoljublja, odnosno preduzeta u namjeri pribavljanja za sebe ili drugog neke koristi, direktno ili indirektno, finansijske, materijalne ili bilo kakve druge koristi. Koristoljublje kao motiv je zakonom određen kao nužan elemenat krivičnog djela. Međutim, za postojanje djela nije nužno da je učinilac i ostvario materijalnu ili drugu korist, ali je nužno da je kod učinjoca postojao koristoljubiv motiv.²⁴

Prvi osnovni oblik krivičnog djela krijumčarenja ljudi (iz st. 1) se manifestuje u tri vida i to: radnja izvršenja prvog vida (osnovnog oblika) krivičnog djela krijumčarenja ljudi se manifestuje u nedozvoljenom prevođenju preko državne granice jednog ili više migranata ili drugih lica koji ne ispunjavaju uslove za zakoniti ulazak preko državne granice, iz čega proizilazi zaključak da je za postojanje djela dovoljno i jednokratno prevođenje preko državne granice jednog ili više takvih lica. Prevođenje lica preko državne granice podrazumijeva preuzimanje bilo koje radnje²⁵ kojom se neko lice prevoznim sredstvom ili bez njega, premiješta s jedne strane državne granice na drugu stranu. „Državnom granicom“ se, prema Zakonu o graničnoj kontroli smatra zamišljena ravan koja okomito prolazi graničnom linijom kao i na području graničnih prelaza na vazdušnim, morskim i riječnim lukama i željezničkim stanicama, preko kojih se odvija međunarodni saobraćaj.²⁶ Sledeći bitan element neophodan za postojanje ovog krivičnog djela je „nedozvoljeno prevođenje“ - odnosno prevođenje preko državne granice migranata ili drugih lica suprotno važećim propisima (lica koja neispunjavaju uslove za zakoniti ulazak-prelazak preko državne granice). Uslovi potrebni za „zakoniti ulazak“ migranata-stranaca, propisani su Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu, a uslovi potrebni za „zakonom dozvoljeni prelazak granice“ propisani su Zakonom o graničnoj kontroli, iz čega proizilazi zaključak da ovo krivično djelo ima „blanketni karakter“.²⁷ Državnu granicu dozvoljeno je prelaziti samo na graničnim

---

tehnici, jer razlozi ekonomičnosti nameću potrebu stavljanja više varijanti jednog krivičnog djela u njegov opis, odnosno pod jednu kaznu“. Babić M. i Marković I., „Krivično pravo-posebni dio“, Pravni fakultet Banja Luka, 2007. (str. 16)

²³ „Radnju krivičnog dela treba dakle odrediti kao društveno relativno ostvarivanje volje. Tako određen pojам radnje i dalje se može označiti kao socijalno-personalni pojам radnje. Kod njega su od podjednakog značaja i postojanje društvenog značaja radnje koju neko preduzima i ostvarivanje volje do koje dolazi prilikom preuzimanja neke radnje.“ Stojanović Z. „Krivično pravo-opšti deo“, Pravna knjiga, Beograd 2006. (str. 109)

²⁴ Babić M. i dr. „Komentar Krivičnih zakona Bosne i Hercegovine“ (knjiga 1, zajednički projekt Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo 2005.)

²⁵ „Radnja je izvestan akt fizičke prirode, koji je spolja izražen pa je kao takav vidljiv, odnosno uočljiv“, Čeđović B. „Krivično pravo-opšti deo“, JP Službeni list SRJ, Beograd, 2002. (str. 129)

²⁶ Član 3. stav 1. tačka b) Zakona o graničnoj kontroli (Službeni glasnik BiH br: 53/09 i 54/10)

²⁷ „Posebne vrste dispozicija su tzv. blanketne dispozicije kojima se u zakonskom opisu ne daju svi elementi krivičnog djela. Radi se o nepotpunim zakonskim bićima, radi čijeg kompletiranja se upućuje na neke druge propise...Treba napomenuti da je u ovakvim slučajevima, za postojanje bića ovih krivičnih djela, neophodno i postojanje i posebnih propisa na koje upućuju blanketne dispozicije...Prema tome, egzistencija ovih krivičnih djela vezana je za te posebne propise koji određuju dopunjajuće elemente njihovih bića. Ukoliko dođe do promjene posebnih propisa onda se mijenja i zakonsko biće krivičnog djela. To je od značaja za neka krivičnopravna pitanja, kao što je vremensko važenje krivičnog zakona, jer u nekim slučajevima utiče na

prelazima, u vrijeme i na način koji je u skladu s namjenom graničnih prelaza i sa ispravama propisanim za prelazak državne granice.²⁸

Državljanima Bosne i Hercegovine je za prelazak državne granice potrebna putna isprava propisana zakonom o putnim ispravama BiH ili drugi identifikacioni dokumenti, koji su priznati od strane drugih država, kao putne isprave po osnovu međudržavnih ugovora-sporazuma.

Drugi vid (prvog osnovnog oblika) krivičnog djela se manifestuje u omogućavanju drugome nedozvoljenog prelaska državne granice, što znači stvaranje uslova drugome za nedozvoljen prelazak državne granice.

Treći vid (prvog osnovnog oblika) se manifestuje u sačinjavanju, nabavljanju ili posjedovanju lažne putne ili lične isprave²⁹ u svrhu nedozvoljenog prevođenja preko državne granice jednog ili više migranata ili drugih lica.

U drugom osnovnom obliku krivičnog djela, krijumčarenja lica, djelo čini onaj ko vrbuje, prezeče, sakrije, pruži zaštitu ili na drugi način omogući boravak krijumčarenih lica u Bosni i Hercegovini.

Vrbovanje kao radnja izvršenja krivičnog djela podrazumijeva radnje kojima se neka osoba privoljava na postupak koji će rezultirati njenim dovođenjem u situaciju ili u uslove u kojima će biti predmet krijumčarenja. Vrbovanje obuhvata radnje kojima se utiče na volju lica s ciljem ishodovanja pristanka lica koje će biti krijumčareno.³⁰ Najčešći način vrbovanja je obmana. Potencijalni objekti krijumčarenja se vrbuju i lažnim obećanjima o dobro plaćenom poslu (ugostiteljskih radnika, kućnih pomoćnica, bejbisiterki, plesačica, modela, radnika u fabrikama, na plantažama ili gradilištima, i sl.) u razvijenijim i bogatijim dijelovima svijeta. Pri tome, krijumčarena lica se obmanjuju u pogledu radnih i socijalnih uslova u zemljama destinacije (obezbijedenog smještaja, socijalna pomoć, učenje jezika, sticanje kvalifikacija za rad, i sl.) ili u pogledu vrste posla kojeg će obavljati ili u pogledu uslova pod kojima će taj posao obavljati. Vrbovanje lica ima za neposrednu posljedicu ne samo njegovo pridobijanje i pristanak na krijumčarenje nego i uspostavu određene vrste

---

rješavanje pitanja primjene blažeg zakona, kao i za pitanje izvora krivičnog prava.“ ., Babić M. i Marković I., „Krivično pravo-posebni dio“, Pravni fakultet Banja Luka, 2007. (str. 17)

²⁸ Član 7. stav 2. Zakona o graničnoj kontroli (Sl. glasnik BiH br: 53/09; 54/10)

²⁹ „Uglavnom je široko prihvaćeno stanovište da riječ „falsifikovanje“ (lat. *fal-sus* = lažan + *ficatio*) znači: krivotvorene, patvorene, iskrivljavane, izvrтанje, lažan prikaz činjenica. Falsifikat je dakle krivotvorena stvar, krivotvorina (imitacija, preinaka), iskrivljivanje, izvrтанje činjenica, lažan ili iskrivljen prikaz nečega.“ Jovašević D. i Hašimbegović T. “Krivična dela falsifikovanja” zadužbina Andrejević Beograd, 2000. (str. 12.)

³⁰ „Optuženi T.S. kriv je što je u prvoj polovini 2006. godine u svojstvu direktora Kickboxing kluba Cazin, zajedno sa njemu poznatim osobama, po prethodnom dogovoru da radi ostvarivanja finansijske koristi, ilegalno prebacuju građane BiH u zemlje Zapadne Evrope i to tako, nakon što bi optuženi i njemu poznata osoba pronalazili lica zainteresovana za ulazak u zemlje Zapadne Evrope, te istima obećavali da će obezbijediti vize za ulazak u te zemlje uz naplaćivanje novčanih sredstava u iznosu od 500 do 1000 Eura, nakon čega bi T.S. obezbijedio članske karte Kickboxing kluba i sportske pasoše, a zatim ta osoba kao generalni sekretar ovog kluba sastavlja spiskove sa neistinitim podacima u pogledu statusa tih lica u sportskom KB savezu BiH, radi njihovog odlaska na navodna sportska takmičenja, navodeći da se radi o takmičarima, trenerima i sucima...“ Presuda Suda BiH broj: X-K/08/598-1 od 16. 02. 2009. godine

(str. 1-2) www.sudbih.gov.ba

kontrole nad navedenom licem. Ta kontrola nad vrbovanom osobom podrazumijeva značajna ograničenja njene slobode kretanja, slobode odlučivanja i slobode djelovanja. Načini uspostavljanja kontrole nad vrbovanom osobom su različiti: oduzimanjem putnih ili ličnih isprava, ustanovljenjem obaveze za krijumčareno lice krijumčaru refundira-vrati novac koji je on potrošio za njene putne isprave, prevoz i troškove tokom prevoza (ukoliko u potpunosti nije unaprijed isplaćen), prijetnjama da će zbog neregularnog statusa ili nelegalnog rada koji obavlja biti prijavljena organima vlasti i zbog toga kažnjena i deportovana, prijetnjama da će ozbiljno zlo biti nanijeto njoj ili članovima njene porodice ako se ne poviňuje zahtjevima krijumčara, i sl.

Sledeća alternativno određena radnja izvršenja krivičnog djela krijumčarenja ljudi je prevoz lica. Pod prevozom se podrazumijeva radnja premještanja lica, upotreboru bilo kojeg prevoznog sredstva, s jednog mesta na drugo. Ukoliko se prevoz lica vrši upotreboru sredstava u svrhu krijumčarenja, on će se smatrati radnjom izvršenja ovog krivičnog djela nezavisno od toga da li je prevoz, sam za sebe legalan ili ne (na primjer, da li se radi o registrovanom prevozniku ili ne).

Takođe jedna od alternativno određenih radnji izvršenja je skrivanje lica, koja se sastoji u obezbjeđivanju smještaja lica na mjesto koje je nepoznato drugim licima ili, ako je samo mjesto gdje su ta lica smještena poznato ili vidljivo i drugima, skrivanje se sastoji u radnjama kojima se osigurava da njen prisustvo na tom mjestu ne bude primijećeno.

Pružanje zaštite krijumčarenim licima je sljedeća alternativno određena radnja izvršenja, koja se sastoji u pružanju ili obezbjeđivanju bilo kojeg vida zaštite: fizičke zaštite u vidu čuvanja, stražarenja i sl; zatim pružanja logističke zaštite u vidu obezbjeđivanja hrane, vode, garderobe, i sl; pružanja zaštite od otkrivanja os strane nadležnih organa (organu otkrivanja i gonjenja), tzv. „izviđači“, „čistači“, „prethodnice“, „zaštitnice“, i sl.³¹

Omogućavanje na drugi način boravka krijumčarenih lica u Bosni i Hercegovini se može na razne načine, na primjer: pravljenjem lažnih isprava ili obezbeđivanjem ili pribavljanjem takvih isprava u cilju omogućavanja nezakonitog boravka, i sl. Koji su uslovi za zakoniti boravak lica u državi čiji on nije državljanin ili stalni stanovnik određeno je posebnim propisima svake zemlje (u BiH je to Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu), te s toga i ovaj oblik krivičnog djela krijumčarenja lica ima „blanketni karakter“.

S obzirom da koristoljubivi motiv³² predstavlja zakonom propisani elemenat, u oba osnovna oblika ovog krivičnog djela, proizilazi zaključak da se djelo može učiniti samo sa

³¹ „Po izvršenom organizovanom prihvatu ilegalnih migranata na teritoriji BiH, vršili su njihov prevoz, pri čemu su angažovali i druga lica koja nisu bili članovi ove zločinačke organizacije, kao npr. taksiste i druge prevoznike, kao i smještaj na unaprijed pripremljene i dogovorene lokacije, hotele, pansione i privatne kuće. U svrhu prikrivanja ostvrenih kontakata i lokacija borvaka ilegalne migrante su organizovano prevozili i premještali na nove lokacije i prenoćišta sa ciljem izbjegavanja kontrole boravka ovih stranaca u BiH.“ Presuda Suda BiH br: X-K/07/391-2 od 18.02.2008. (str. 3), www.sudbih.gov.ba

³² „Optuženi M.O. kriv je što je radi pribavljanja imovinske koristi-iz koristoljublja, pritivno Konvenciji UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, protivno članu 6. Protokola protiv krijumčarenjamigranata kopnenim i vazdušnim putem.., i pritivno propisima čl. 10 i drugih članova Zakona o kretanju i boravku

direktnim umišljajem koji mora obuhvatiti svijest o tome: da se preko državne granice prevodi jedno ili više lica koja ne ispunjavaju uslove za zakoniti ulazak preko državne granice ili da im se omogućava nedozvoljeni prelazak državne granice, odnosno u drugom obliku, svijest o tome da se preduzetom radnjom omogućava ostanak na području države licu koje ne ispunjava uslove za zakoniti boravak.

Izvršilac ovog krivičnog djela može biti svako lice.

Kvalifikovani oblici³³ ovog krivičnog djela su propisani u st. 3. i 4. čl.189. KZ BiH, i oni postoje ako je prilikom izvršenja nekog od osnovnih oblika krivičnog djela, doveden ili je mogao biti doveden u opasnost život ili bezbjednost lica koje se prevodi preko državne granice, odnosno lica kojima je omogućen nezakoniti ostanak na području države primateljice ili je prema njima postupano u svrhu izrabljivanja ili na drugi nečovječan ili ponižavajući način. Ukoliko je kvalifikatorna okolnost dovođenje u opasnost života ili bezbjednosti lica koja su predmet krijumčarenja, za odgovornost učinioca dovoljan je nehat u odnosu na tu okolnost, dok je u odnosu na ostale kvalifikatorne okolnosti, za odgovornost učinioca, potrebno da su te kvalifikatorne okolnosti bile obuhvaćene njegovim umišljajem.

4. POJAVNI OBLICI KRIJUMČARENJA LJUDI

Oblici ispoljavanja, odnosno izbor načina krijumčarenja ljudi zavisi od više faktora: udaljenosti mjesta destinacije krijumčarenih ljudi od mjesta njihovog porijekla, saobraćajnih veza tih mjesta i tranzitnih tačaka, broja ljudi koji se krijumčare, stepena organizovanosti, veličine i opremljenosti kriminalnih grupa, efikasnosti reakcije sistema bezbjednosti na organizovane ilegalne migracije, stepena i efikasnosti obezbedenja državne granice i td... Načelno, krijumčarenje migranata realizuje se kroz četiri faze: fazu „regrutovanja”, fazu „transportovanja”, fazu „destinacije” i fazu „eliminacije”.³⁴

Krijumčarena lica se najprije regrutuju, što podrazumijeva primjenu više različitih metoda, postupaka i sredstava s ciljem njihovog uvlačenja u krijumčarsku mrežu. Ukoliko budući ilegalni migranti nisu prvi tražili pomoć krijumčara, najčešće se koriste nenasilne metode serviranja „mitova o lagodnom životu na Zapadu”. Faza transportovanja je suština krijumčarenja migranata.³⁵ Ogleda se u omogućavanju da se državna granica pređe na

---

stranaca (Sl. glasnik BiH br: 29/03 i 04/04), učestvovao u pripremanju i organizovanju prebacivanja drugih osoba (u daljem tekstu migranti) iz Republike Turske u druge države, čiji migranti nisu državljeni niti stalni stanovnici, bez ispunjavanja propisanih uslova za zakoniti ulazak i boravak migranata u drugim državama...“ Presuda Suda BiH br: X-K/07/486-2 od 15.05.2008. (str. 1-2), www.sudbih.gov.ba

³³ „Uobičajena je podela obeležja (elemenata) bića krivičnog dela na osnovna i dopunska. Skup osnovnih obeležja čini osnovni oblik nekog krivičnog dela. Dopunska obeležja su kvalifikatorne i privilegijuće okolnosti. Dopunska obeležja daju krivičnom delu karakter težeg ili lakšeg oblika. Propisujući kvalifikatorne okolnosti zakonodavac propisuje teže (kvalifikovane) oblike nekog krivičnog djela i za njega propisuje strožu kaznu...“ Stojanović Z., „Krivično pravo-opšti deo“, Pravna knjiga, Beograd, 2006. (str. 124.)

³⁴ Mijalković S., „Krijumčarenje migranata i reforma nacionalnog sistema bezbjednosti“, Centar za bezbednosne studije, Revija za bezbednost br: 03/08 (str. 9)

³⁵ „Optuženi M.O. zajedno sa više drugih osoba je dogovorio sa njemu poznatom osobom po imenu Toni, da za novčanu naknadu organizuje siguran prolaz i ulazak u BiH na aerodromu Sarajevo, te da u Sarajevu organizuje smještaj u restoranima i pansionima,... i da prilikom ulaska u BiH daju lažne izjave o razlozima ulaska u BiH i

ilegalan način. Načelno, ilegalni migranti se mogu prokrijumčariti preko zvaničnog graničnog prelaza, van njega ili kombinovano, na kopnu, preko vodenih površina ili sredstvima vazdušnog saobraćaja. Krijumčarenje migranata preko zvaničnog graničnog prelaza nije rijetka pojava. Krijumčari najčešće posjeduju uredna dokumenta neophodna za prelazak državne granice, što ne važi za krijumčarene migrante.

Ovaj vid krijumčarenja migranata realizuje se na više načina:

- falsifikovanim putnim ispravama (pasoš, lična karta, brodarska knjižica...) ili vizom;³⁶
- skrivanjem lica u tajne prostore prevoznih sredstava,³⁷ tako što se na karoserijama vrše izvjesne izmjene koje omogućuju skrivanje lica i njihovo ilegalno transportovanje preko državne granice. Najčešće se radi o prostorima tipa dupli zid-dno ili plafon, o posebnim pregradama u prtljažniku ili tovarnom sanduku, bunkerima i slično;
- korupcijom javnih službenika zaduženih za kontrolu prelaženja državne granice, pri čemu se migranti nalaze u prevoznom sredstvu ili u njegovim tajnim prostorima;
- dovođenjem u zabludu pripadnika službi za kontrolu prelaženja državne granice, najčešće prilikom grupnog prelaženja granice na osnovu kolektivnog pasoša, (službenik usled žurbe, nemara ili rutinskog obavljanja poslova ne konstantuje da su u vozilu lica čiji podaci nisu uneseni u kolektivni pasoš);
- primjenom prinude prema pripadnicima službi za kontrolu prelaženja državne granice ili njima bliskih lica;

---

razlozima boravka u BiH, kako bi im tako kao turistima bio odobren zakoniti ulazak i borvak u BiH, sva sa ciljem da za vrijeme boravka ilegalnih migranata u BiH organizuje prebacivanje imenovanih migranata iz BiH u Republiku Hrvatsku...“ Presuda Suda Bosne i Hercegovine br: H-K/07/486-2 od 15.05. 2008. (str. 3), www.sudbih.gov.ba

³⁶ „...Optuženi M.O. je učestvovao u pripremanju i organizovanju prebacivanja drugih osoba iz Republike Turske u druge države, čiji oni nisu državljeni niti stalni stanovnici , bez ispunjavanja propisanih uslova za zakoniti ulazak i borvak migranata u drugim državama, zloupotrebom propisanih uslova za zakoniti ulazak i borvak u drugim državama-lažnim prikazivanjem činjenica i korištenjem lažnih putnih isprava s ciljem ispunjavanja uvjeta za zakoniti ulazak i borvak u drugim državama...“ Presuda Suda Bosne i Hercegovine br: H-K/07/486-2 od 15.05. 2008. (str.2), www.sudbih.gov.ba

³⁷ „Dana 26.06.2007. godine u večernjim satima na C. I. Karasovići pristupilo je vozilo kamp-kućica Italijanskih registarskih oznaka u kojem se nalazilo tri putnika, od čega dvoje Italijanskih državljana i jedan državljanin Bosne i Hercegovine. Po dolasku navedenog vozila pristupljeno je uobičajenim mjerama carinske kontrole i pregleda samog vozila kao i putnika, odnosno njihovog prtljaga. Nakon nekog vremena utvrđeno je da se ispod kreveta unutar vozila nalazi prostor kojem se nije moglo pristupiti jer su sve stranice kreveta bile oblijepljene silikonom da se ploče ne bi mogle pomjerati, što je izazvalo sumnju djelatnika da su na vozilu rađene naknadne preinake kako bi se dobio prostor za krijumčarenje. U razgovoru sa putnicima sumnja je još više dolazila do izražja jer je državljanin BiH uporno tvrdio kako ispod kreveta ništa nema i da su takvu kamp kućicu ono iznajmili. Predloženo je putnicima da se kroz drvenu ploču napravi mali otvor kako bi se fibroskopom pregledao i taj dio vozila, no oni su tu mogućnost kategorički odbijali. S vremenom pretrage odjednom su se začuli tupi udarci iz nedostupnog prostora, te se odmah pristupilo prisilnom otvaranju tog prostora. Nakon uklanjanja vanjske bočne stijenke pronađeno je šest osoba, potpuno mokrih i dehidriranih od čega je bilo petoro djece kojima je ponestajalo kiseonika iz razloga što motor vozila nije radio, a pregled je u tom trenutku trajao oko tri sata. Daljim pregledom ustanovljeno je da je vozilo prerađeno za krijumčarenje ljudi jer postoji poseban dotok kiseonika kada radi motor vozila.“ <http://www.carina.hr/cronovostiodjel.asp/6-2007>

- na ostale „atypične-neobične” načine.³⁸

Van graničnog prelaza migranti se takođe mogu krijumčariti na razne načine, što zavisi od načina i mesta prelaska državne granice:

- na kopnu, državna granica se često ilegalno prelazi na samo nekoliko stotina metara od zvaničnog graničnog prelaza. Putnici u neposrednoj blizini graničnog prelaza skreću s puta i utvrđenim stazama, predvođeni iskusnim vodičima, ilegalno prelaze granicu. Za to vrijeme njihovo prevozno sredstvo legalno prelazi granicu, i na teritoriji susjedne zemlje čeka svoje „putnike”, ili ih tamo čeka strano vozilo. Često se ide i teško pristupačnim i prohodnim predjelima, uz korišćenje primitivnih transportnih sredstava: zaprežnih vozila, teglećih životinja (konja, magaraca), i dr.;
- preko vodenih površina, migranti se krijumčare tako što se izbjegavaju susreti s organima nadležnim za nadzor i zaštitu državne granice. Plovila koja se često koriste za transportovanje žrtava stalno mijenjaju svoje nazine, registarske oznake i zastavu pod kojom plove. Državna granica se može preći plovnim objektom (splavom ili čamcem što je tipično za riječnu i jezersku plovidbu ili čamcem i brodom što je tipično za prekooceanske i prekomorske plovidbe) ili plivanjem preko vodene površine (što je tipično za rijeke, jezera ili moreuze na moru);
- sredstvima vazdušnog saobraćaja, migranti se krijumčare do mesta sa određenim površinama pogodnim za sletanje sportskih ili poljoprivrednih letelica. Najčešće su na dijelovima teritorija koje su pod minimalnom kontrolom organa zemalja destinacije.

Osim navedenog, postoji i tzv. kombinovano krijumčarenje migranata pri čemu se granice nekih tranzitnih zemalja prelaze legalno, a drugih ilegalno.³⁹

Faza „destinacije“ je treća faza krijumčarenja migranata i odvija se u zemlji destinacije. Prokrijumčareni migranti su poslije prelaska državne granice slobodni i upućuju se na samostalno snalaženje. Ukoliko je unapred dogovoren, oni se dalje sprovode do mesta konačne destinacije. Tu obavezu može da preuzme i druga kriminalna grupa. Mnogi krijumčareni migranti nikada ne stignu do željene destinacije jer tokom krijumčarenja bivaju prevareni ili ih otkrije policija. Značajan broj krijumčarenih lica u zemljama destinacije bude eksploatisan kao „jeftina radna snaga“, dok se neki angažuju u tzv. „seks industriji“ ili su aktivni u vršenju krivičnih dela i prekršaja.

Nad sve većim brojem radnika (legalnih i ilegalnih) migranata uspostavlja se ropsstvo dovođenjem u zabludu da prihvate ugovore o radnom angažmanu u drugim zemljama za niskokvalifikovane poslove u građevinarstvu, industriji, poljoprivredi, uslužnom sektoru i za

³⁸ Neki od eklatantnih atypičnih načina krijumčarenja ljudi su registrovani u slučajevima krijumčarenja ljudi iz Kine u Hong Kong, kojom prilikom su „krijumčari“ smeštali Induse i Pakistane u putne torbe i prenosili ih sa sobom preko graničnih prelaza u Hong Kong; kriminalne grupe iz Latinske Amerike krijumčare lica u mrtavačkim sanducima koje, uz lažnu dokumentaciju, transportuju do mjesta destinacije, i td..

³⁹ „Iskustva iz skorašnje domaće prakse pokazuju da su lica iz zemalja bivšeg SSSR-a često u Srbiju dolazila ilegalno, gde su snabdevana falsifikovanim pasošima Rumunije ili Bugarske (koje su tada bile na tzv. beloj Šengen listi) pomoću kojih su ilegalno odlazila u Italiju.“ Mijalković S. „Krijumčarenje migranata i reforma nacionalnog sistema bezbjednosti“, Centar za bezbednosne studije, Revija za bezbednost br: 03/08 (str. 12)

poslove kućne posluge.⁴⁰ Radnici-legalni migranti regrutuju se u svojim zemljama na zaknoit način i putuju u bogatije zemlje gdje se traži radna snaga (jeftinija u odnosu na tzv. „domaću radnu snagu“). Po dolasku, dio njih suočava se sa nesavjesnim agencijama za zapošljavanje ili poslodavcima koji ih drže u prisilnom ropstvu,⁴¹ pribjegavajući izmjeni uslova zapošljavanja predviđenih ranije potpisanim ugovorom, oduzimanju i zadržavanju putnih isprava (pasoša, avionskih karata i boravišnih dozvola za strance), zatvaranju, prijetnji fizičkim nasiljem, uskraćivanjem isplata zarada i nametanjem velikih troškova i dugova radnicima na ime troškova zapošljavanja.

Najzad, pod „eliminacijom“ prokrijumčarenih migranata podrazumijeva se otkrivanje njihovog ilegalnog statusa, odnosno prestanak ilegalnog boravka. Do toga dolazi na više načina: samoprijavljanjem ilegalnih migranata državnim organima, otkrivanjem od strane državnih organa, prijavom građana, prijavom pripadnika kriminalnih grupa, povratkom migranta u zemlju porijekla ili prirodnom ili nasilnom smrću migranata.

Neka istraživanja iz oblasti krijumčarenja ljudi su pokazala da je, stepen međusobne povezanosti ili organizovanosti krijumčara, veoma različit: od visokosofisticirane „zločinačke organizacije“ pa do tzv. „krijumčara-amatera“ koji koriste vlastita prevozna sredstva (plovila-čamce, i vozila u drumskom saobraćaju), za prebacivanje krijumčarene robe. Na osnovu ovakvih zaključaka istraživanja, i iskustava policijskih struktura koje se bave sprečavanjem i suzbijanjem navedenih pojava, osnovano se može zaključiti, da „krijumčarenje“, imperativno ne ukuljučuje „visokoorganizovanu, zločinačku organizaciju, i da se može govoriti o različitim oblicima organizovanosti-organizacije izvršilaca ovih krivičnih djela, i to: povremenim krijumčarima, malim grupama organizovanih krijumčara, i visokosofisticiranim zločinačkim organizacijama.

„Povremeni krijumčari“ su lica koja su najčešće vlasnici: plovila-čamac, putničkih vozila, kombi-vozila, kamiona nerijetko i zaprežnih vozila kao i poljoprivrednih i drugih radnih mašina, koji prevoze povremeno ili manje količine krijumčarene robe, preko carinske linije, odnosno državne granice, (preko graničnih prelaza, ili preko granične-carinske linije u graničnom pojasu). Ta aktivnost nije njihov osnovni izvor prihoda, i ovakav način krijumčarenja, može se svrstati u neorganizovano i nesofisticirano krijumčarenje.

„Manje grupe organizovanih krijumčara“, su specijalizovane za prevoženje određenih vrsta robe, preko carinske linije, koristeći ustaljene trase-rute krijumčarenja. Navedene grupe

⁴⁰ „U literaturi ne postoji mnogo definicija radnog iskorištavanja kao pojma, već su učestalije one definicije koje se odnose na pojam prisilnog rada. Jedna od najčešće navođenih upravo je ona koju definira *Konvencija Međunarodne organizacije rada protiv prisilnog rada 1930.* (Br. 29), a ona glasi: “Prisilni ili obavezan rad predstavlja svaki oblik rada ili pružanja usluga neke osobe koja je pod utjecajem prisile i koja na taj rad nije pristala dobrovoljno.” Golubović Škec S. i Radeva Berket M. „Trgovanje ljudima u Republici Hrvatskoj- Procjena situacije s posebnim osvrtom na radno iskorištavanje“ Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (ICMPD) i Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Zagreb 2010. (str.13)

⁴¹ „Neke zloupotrebe ugovora i teški uslovi zapošljavanja sami po sebi ne predstavljaju uspostavljanje ropstva, ali su upotreba ili pretnja fizičkom silom i prisiljavanje radnika da zasnuje ili nastavi radni odnos indikacije za prinudni rad. Nametnuti troškovi za „privilegiju“ rada u inostranstvu protivni su međunarodnim standardima i dovode radnike u situaciju krajnje izloženosti dužničkom ropstvu.“ Mijalković S. „Krijumčarenje migranata i reforma nacionalnog sistema bezbjednosti“. Centar za bezbednosne studije, Revija za bezbednost br: 03/08 (str.11)

imaju viši stepen specijalizacije nego povremeni krijumčari, kao i određeni stepen organizovanosti, ali nemaju čvrstu hijerarhijsku organizacionu strukturu, niti kontinuitet postojanja.

„Organizovane grupe kriminalaca“⁴² ili „zločinačke organizacije“ za krijumčarenje, predstavljaju najviši oblik organizovanosti i specijalizacije za krijumčarenje, koji karakteriše: kriminalno opredjeljenje-cilj vršenje krivičnih djela krijumčarenja, čvrsta i razvijena hijerarhijska organizaciona struktura i kontinuitet postojanja. Navedene grupe su u stanju da zadovolje i najsloženije zahtjeve krijumčarenja: od krijumčarenja svih vrsta robe, naročito robe čiji promet nije dozvoljen (droga, oružje, i dr..), ili je odlukom nadležnog organa ograničen ili podrazumijeva posjedovanje posebnog odobrenja-dozvole, do obezbjeđivanja falsifikovane dokumentacije za navedenu robu a ruta krijumčarenja se prostire na teritoriji više država, i td. Jedna od glavnih karakteristika ovih grupa je izuzetna fleksibilnost kada su suočeni sa nepredviđenim situacijama, iz razloga dobre organizovanosti i međusobne povezanosti od polazne tačke, preko tranzitnog područja, do odredišta. Zatim su trase-rute krijumčarenja dobro testirane: kako za krijumčarenje različitih vrsta robe, tako i za krijumčarenje ljudi, opojnih droga, oružja i sl. Organizovane kriminalne grupe koje su uključene u krijumčarenje robe ili lica, imaju tendenciju decentralizacije i fleksibilnosti u organizaciji koja omogućava brzu preorientaciju-prestrukturiranje na činjenje dugih kriminalnih aktivnosti u skladu sa „potražnjom“, „konkurencijom“, i svakako efikasnošću suprotstavljanja tim aktivnostima od strane tijela za provođenje zakona. Da bi fleksibilnost bila znatno poboljšana, organizatori kriminalnih grupa, u proces krijumčarenja uključuju što veći broj pojedinaca koji nisu članovi organizovane grupe kriminalaca, koji pružaju „posebne usluge“ za koje su potrebna posebne vještine-znanja, ili materijalno-tehnička sredstava, kao npr: usluge prevoženja, vođenja, ugavaranja, prenošenja novca, utjerivanja dugova, nabavke falsifikovanih isprava, podmićivanja pojedinih predstavnika tijela za provođenje zakona, i sl..⁴³ Aktuelni trend krijumčarenja ljudi, u slučajevima transnacionalnog „krijumčarenja“ se

⁴² „Tako da se optuženi M.O. dogovorio sa optuženim S.J., sa njemu poznatom osobom po imenu „Toni“ i sa drugim njemu poznatim osobama da zajedničkim djelovanjem uz novčanu naknadu pripremaju i organizuju prebacivanja migranata iz R. Turske u druge države, pa je tako na temelju prethodnog dogovora postao pripadnik organizovane grupe ljudi u smislu čl. 1. st. 18. i 19. KZ BiH, koja je organizovana s ciljem prebacivanja migranata iz R. Turske preko teritorije R. Makedonije i Bosne i Hercegovine u druge države bez ispunjavanja uslova za zakoniti ulazak i zakoniti boravak u državama u koje dolaze i u državama u koje žele otići, te je kao pripadnik opisane organizovane grupe ljudi i zajedničkim djelovanjem sa drugim njemu poznatim osobama u toku jula i avgusta 2007. godine pripremao i organizovao prebacivanje više migranata iz R. Turske u druge države...čime je radnjama opisanim u tačkama 1. 2. 3.i 4. Učinio krivično djelo organizovani kriminal iz člana 250. st. 1. U vezi sa produženim krivičnim djelom krijumčarenje osoba iz člana 189. st. 1. i 2. U vezi sa članom 54. i 29. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.“ Presuda Suda Bosne i Hercegovine br: H-K/07/486-2 od 15.05. 2008. (str. 1 i 8), www.sudbih.gov.ba

⁴³ „Optuženi M.O. zajedno sa više drugih osoba u toku jula 2007. godine dogovorio se sa njemu poznatim osobama u R. Turskoj-migrantima i drugim osobama da će za iznos od 3500 do 4000 Eura, organizovati prebacivanje migranata državljana Turske i to: J.F., J.M., D.S., S.J., D.I., K.I., J.S. iz Turske u druge države-Francusku i NJemačku, čiji migranti nisu državljeni niti stalni stanovnici, bez ispunjavanja propisanih uslova za zakoniti ulazak i zakoniti boravak u tim državama, pa je nakon ovog dogovora dogovorio se sa njemu poznatom osobom po imenu „Toni“ da uz novčanu naknadu organizuje prolazak i ulazak u Bosnu i Hercegovinu na aerodromu Sarajevo, te da „Toni“ u Sarajevu organizuje smještaj migranata u registrovanim pansionima i da Toni pomaže njemu i migrantima prilikom organizovanja i prebacivanja migranata u druge države....Pri čemu je optuženi S.J. pomagao migrantima davanjem savjeta i kao prevodilac, pa su na aerodromu Sarajevo ovlaštenim službenim osobama Granične policije Bosne i Hercegovine po dobivenim uputama, imenovani migranti dali

odvija prema načelima „podjele rada“: regrutovanje lica ili nabavljanje robe, prevoženje, praćenje transporta, obezbeđenje transporta i robe, dok prenošenje-prebacivanje preko granice obezbeđuju „lokalni krijumčari“ s obje strane granice, radi dobrog poznavanja uslova, i karakteristika mjesta prelaska granice, ali i zbog činjenice da se mogu brzo i bez naročitog rizika zamijeniti ukoliko budu otkriveni. Međutim, što više organizovane kriminalne grupe postaju transnacionalne, to više razvijaju organizacionu strukturu, organizacionu mrežu i međusobne veze, kako bi poboljšale svoje operativne sposobnosti, i efikasnije odgovarale na činjenje napora, državnih i međunarodnih, institucionalnih oblika organizovanja na sprečavanju i suzbijanju navedenih pojava.⁴⁴

4.1. Krijumčarenje BiH državljana, kao pojavni oblik krijumčarenja ljudima

Bosna i Hercegovina, u geografsko-bezbednosnom smislu, predstavlja jednu od eksploatisanih trasa „Azisko-Balkanskog koridora“ kojim se iz Bliskootočnih i Isočnobalkanskih zemalja ilegalno prebacuju-krijumčare grupe migranata prema Zapadnoevropskim zemljama. Preovlađujuća karakteristika navedenih pojavnih oblika „krijumčarenja lica“ ogleda se u činjenici da se u većini slučajeva radi o krijumčarenju kompletnih porodica ili najbližih srodnika i prijatelja-poznanika, a lica koja su predmet krijumčarenja su motivisana ekonomskim razlozima za odlazak u ekonomski razvijene zemlje (najčešće zemlje zapadne Evrope). Pojavni oblici krijumčarenja lica, odnosno načini nedozvoljenog prelaska granice su različiti, i uglavnom se manifestuju na sljedeće načine:

- -ilegalan ulazak van graničnih prelaza, odnosno mjesta određenih za prelazak granice, (zaobilazeći granični prelaz-ilegalan prelazak preko „plave“-vodene granice ili „zelene“-kopnene granice),
- -ulazak na graničnim prelazima sa valjanim putnim ispravama izdatim na imena drugih lica (tzv. inposteri),
- -ulazak na graničnim prelazima sa falsifikovanim putnim ispravama,
- -ulazak na graničnim prelazima u unutrašnjosti tovarnih prostora teretnih motornih vozila, autobusa, kombi-vozila i sl...

---

lažne izjave da u bosnu i Hercegovinu dolaze kao turisti, a H.K. po dobivenim uputama upotrijebila lažnu putnu ispravu na ime D.S. pa im je na temelju tih izjava, a H.K. i na temelju lažne putne isprave kojom se prikazala kao državljanka R.Turske odobren ulazak i boravak u bosni i hecegovini...“ Presuda Suda Bosne i Hercegovine br: H-K/07/486-2 od 15. 05. 2008. (str. 2. i 5.) www.sudbih.gov.ba

⁴⁴ „Jedno od pitanja koje gotovo podjednako pogađa sve zemlje sveta je borba protiv organizovanog kriminala. Međunarodna zajednica je uvidela da na dalji razvoj demokratije, ljudskih prava i sloboda pogubno dejstvo ima djelovanje organizovanog kriminala....Savremena društvena kretanja pokazuju da postoje nepobitni razlozi koji uslovjavaju tesnu saradnju svih država u oblasti krivičnog prava. Istorijска odgovornost međunarodne zajednice je da stvori uslove za takav razvoj krivičnog prava koji će sve više postajati značajan oblik međunarodne saradnje“, Nogo S. „Globalizam i organizovani kriminal“, Udruženje za međunarodno krivično pravo i Intermeh, Beograd, 2007. (str. 69)

Za razliku od Protokola protiv krijumčarenja migranata..., kojim je kao objekat krijumčarenja migranata u neku državu označeno lice koje nije njen državljanin ili stalni stanovnik, u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine se kao objekat radnje ovog krivičnog djela označava „jedan ili više migranata ili drugih lica“, čime je objektivno prošireno polje primjene ove krivično-pravne odredbe i na državljanе Bosne i Hercegovine. S druge strane, reformom krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini 2003. godine, dejstvo krivičnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine je prošireno i primjenjuje se prema svakome ko izvan njene teritorije učini krivično djelo koje je Bosna i Hercegovina obavezna kažnjavati prema propisima međunarodnog prava, međunarodnih ili međudržavnih ugovora (član 9. stav 1. tačka c. Krivičnog zakona BiH). Imajući u vidu činjenicu da ja BiH ratifikovala Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem, kojim se dopunjuje konvencija Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, kojim se propisuje obaveza kažnjavanja počinilaca krivičnih djela krijumčarenja lica, bez obzira gdje je radnja krivičnog djela izvršena, proizilazi pravo i obaveza Bosne i Hercegovine za kažnjavanje počinilaca ovih krivičnih djela.

Pojavni oblik krijumčarenja BiH državljana,⁴⁵ odnosno državljana sopstvene države, manifestuje se na način da organizator kriminalne grupe stupa u kontakt sa potencijalnim ilegalnim migrantima, najčešće u njihovim mjestima prebivališta ili boravišta na osnovu preporuka članova familije ili poznanika (koji su već ilegalno prešli ili pokušali preći do zemlje cilja), dogovara i naplaćuje dogovoren i znos, određuje vrijeme ilegalnog prebacivanja, nakon čega angažuje potreban broj vozača i vozila za prevoz, određuje vodiče na mjestima za krijumčarenje, te ostvaruje kontakt sa „vezama za prihvata“ u zemljama „tranzita“ (Hrvatskoj i Sloveniji), i zemlji odredišta.⁴⁶ Krijumčarena lica se „pripremaju“ za kontakte i razgovore sa policijom u slučajevima eventualnih otkrivanja i lišavanja slobode, u smislu da daju istovjetne izjave policiji sa izmišljenim imenima krijumčara, vozača, markama i tipovima vozila, mjestu ilegalnog prelaska, vremenu prelaska i td..., a za uzvrat im se obećava nova mogućnost ilegalnog prebacivanja ukoliko budu otkriveni ili povrat novca. Krijumčarena lica iz BiH u većini slučajeva, izlaze sa važećim putnim ili identifikacionim dokumentima, na nekom od graničnih prelaza, u vozilima krijumčara ili sredstvima javnog prevoza, iz čega prizilazi zaključak da se radnja krivičnog djela krijumčarenja ne dovršava na granici Bosne i Hercegovine i susjedne države Hrvatske. Nakon prelaska granice, potencijalni

⁴⁵ „U periodu od 2001. godine pa do 24.05.2004. godine H.M. se povezao i dogovorio sa izvjesnim njemu poznatim osobama iz Bosne i Hercegovine, R. Hrvatske, R. Slovenije, da se radi sticanja finansijske koristi zajedničkim djelovanjem-međusobno dogovorenim i povezanim radnjama organizovano bave nedozvoljenim prebacivanjem-krijumčarenjem drugih osoba kako stranih tako i domaćih državljana (uglavnom izbjeglice) preko teritorija BiH odnosno iz BiH preko Hrvatske i Slovenije u zemlje zapadne Evrope, pa je tako angažovao P.B., S.P., DŽ.Š., A.A. i više drugih njemu poznatih osoba iz BiH i inozemstva, da za ugovorenu naknadu izvrše prevoz i prebacivanje krijumčarenih osoba u R. Hrvatsku i R. Sloveniju, te se zajedničkim djelovanjem, sa ovim osobama bavio nedozvoljenim prebacivanjem drugih osoba preko državnih granica, pri čemu je vrlo često ovim osobama obezbjeđivao krivotvorena dokumenta, za koje usluge je naplaćivao po 2500 konvertibilnih maraka.“ Presuda Suda Bosne i Hercegovine br: K-107/04 od 03.03.2005. (str. 2), www.sudbih.gov.ba

⁴⁶ „ U septembru mjesecu 2004. godine u namjeri sticanja finansijske koristi A.S. je organizovao ilegalno prebacivanje građana BiH u Francusku, pa je tako 21.09.2004. dogovorio se sa C.Š. da mu za 300 Eura preveze 4 BiH državljanina u R. Hrvatsku što je isti prihvatio, te vozilom koje je A.S. iznajmio od renta-kar-a, uz novčanu naknadu od po 5000 konvertibilnih maraka po osobi, podijelio im tuđe putne isprave sa kojima su trebali da uđu u R. Hrvatsku, a potom kada pređu granicu da ih ostavi na jednoj benzinskoj pumpi...“ Presuda Suda Bsne i Hercegovine br: K-129/04 od 22.12.2004. (str. 2), www.sudbih.gov.ba

migranti se grupišu u manje grupe, oduzimaju im se putni ili identifikacioni dokumenti od strane krijumčara, a zatim se ilegalno prebacuju preko Hrvatsko-Slovenačke granice i dalje ka zemlji odredišta. Nisu rijetki slučajevi gdje se krijumčareno lice angažuje kao vozač ostalih lica, ili se i sami krijumčari policiji predstavljaju kao krijumčarena lica, te nakon otkrivanja i lišavanja slobode traže azil sa namjerom da izbjegnu krivično gonjenje. Krijumčari su za vrijeme organizovanja i izvršenja krivičnog djela krijumčarenja u stalnoj komunikaciji putem mobilnih telefona i SMS poruka. Organizatori kriminalne grupe najčešće ne učestvuju neposredno u radnjama prevoženja, prebacivanja ili vođenja krijumčarenih grupa, nego to čine posebno zaduženi članovi kriminalnih grupa. Što se tiče unutrašnje strukture kriminalnih grupa najčvršća veza je između organizatora i vodiča, dok je veza organizatora i vozača nešto labavija i podložna češćim promjenama, što otežavanja preduzimanje pojedinih operativnih mjeru i radnji prema krijumčarima od strane policije. Za prevoženje krijumčarenih lica se koriste vozila i „vozači“ koji se često mijenjaju, a vozila su najčešće registrovana u BiH ili zemljama u kojima se vrši prebacivanje.

5. KRIJUMČARENJE MIGRANATA I TRGOVINA LJUDIMA

Konvencija o međunarodnom organizovanom kriminalu i dopunjajući protokoli potenciraju potrebu razlikovanja fenomena trgovine ljudima i krijumčarenja migranata.⁴⁷ U osvrtu na trgovinu ženama, s razlogom se ističe da trgovci manipulišu i perfidno iskorištavaju proces migracije kako bi ostvarili svoje kriminalne ciljeve, ali i napominje da treba naglasiti da neke osobe dobrovoljno napuštaju svoje domove u potrazi za boljim životom (zakonito ili nezakonito), pa bi bilo pogrešno pretpostaviti kako je svaka ona koja je nezakoniti migrant ili se sumnjiči za nezakonitu migraciju ujedno i žrtva trgovine ljudima. Iako se ukazuje da je trgovina ljudima poseban oblik zloupotrebe migracije, i u okviru smernice broj 2. Preporuke principa i smernica o ljudskim pravima i trgovini ljudima naglašava se da trgovina znači više nego organizovano kretanje lica u cilju profita, a kao dodatni faktor koji razdvaja trgovinu ljudima od krijumčarenja migranata, apostrofira se prisustvo sile, prinude ili prevare kroz ili u nekom delu procesa, pri čemu se prevara, sila ili prinuda koristi u svrhu eksploracije.⁴⁸

Po pravilu, potencijalni migrant je taj koji prvi kontaktira krijumčara i svestan je činjenice da se na granici krijumčari, za razliku od osobe koju su „trgovci“ ljudima odabrali kao svoju žrtvu, a koja u tom trenutku obično ne zna ništa o svojoj sudbini žrtve trgovine ljudima.⁴⁹ Gledano kroz prizmu objekta zaštite, krijumčarenje ljudi je delikt protiv države

⁴⁷ Trenutno, Protokoli I i II su nesavršeni pravni okvir za rasprostranjeno kršenje ljudskih prava lica kojima se pruža zaštita ovim Protokolima. Globalno, krijumčarenje migranata se odvija sa visokim rizikom od nekih vidova eksploracije, uključujući i one koji se odnose na prisilni rad ili prisilnu prostituciju. Erick Gjerdingen „SUFFOCATION INSIDE A COLD STORAGE TRUCK AND OTHER PROBLEMS WITH TRAFFICKING AS “EXPLOITATION” AND SMUGGLING AS “CHOICE” ALONG THE THAI-BURMESE BORDER”, *Arizona Journal of International & Comparative Law* Vol. 26, No. 3/2009. (str. 736)

⁴⁸ Žarković M. *Op. cit.* (str. 208.)

⁴⁹ Na grčko-bugarskog granici "cvjeta" biznis sa prodajom beba i jajnih ćelija - beba može da se kupi za 15.000 evra. Prema navodima grčkih medija, cijene za jednu bebu iz Bugarske ili Rumunije kreću se od 15.000 do 25.000 evra, majke od toga dobijaju najviše 3.000 evra, a ako se pokaju ili usprotive, prijete im nasiljem.

kojim se krše njeni zakoni o granicama i imigraciji, a trgovina ljudima ozbiljan delikt protiv žrtava, koji uključuje i neki oblik iskorisćavanja nakon zakonitog prelaženja državne granice. Uz to, za razliku od ilegalnih migracija koje podrazumevaju ilegalno prelaženje međunarodnih granica zasnovano na dobrovoljnoj odluci i takvo angažovanje krijumčara koji, nakon naplate unapred (u velikoj većini slučajeva), pomažu migrantu da ilegalno uđe u zemlju njegovog izbora, trgovina ljudima ne mora nužno podrazumevati i prelazak granice (kod unutrašnje trgovine ljudima).

U krivičnopravnoj teoriji i praksi su zakonodavstvu prisutna različita stanovišta kada je u pitanju rasprava o činjenici ko može biti pasivni subjekat krivičnog djela krijumčarenje ljudima. Tako npr. u krivičnom zakonodavstvu u Republici Srbiji, nedoumice koje su proistekle iz zakonske redakcije krivičnog djela „nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi“ iz člana 350 stav 2 Krivičnog zakonika (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/05, 88/05, 107/05) i tumačenja prisutnih u doktrini u pogledu toga ko može biti pasivni subjekt, imale su za posledicu donošenje sudske odluka koje su direktno uticale na efikasnost suprotstavljanja izvršiocima ovog krivičnog djela. Na takav zaključak upućuje i odluka Vrhovnog suda Srbije (Kzz br. 141/07) o tome da su neosnovani navodi iz zahtjeva za zaštitu zakonitosti Republičkog javnog tužioca da je rešenjima Opštinskog i Okružnog suda u Subotici učinjena povreda krivičnog zakona..., s obzirom na to da drugo lice kome se omogućava nedozvoljen prelaz državne granice, nedozvoljen boravak ili nedozvoljen tranzit, ne može biti državljanin Republike Srbije, odnosno da se radi o pasivnom subjektu koji može biti samo stranac (strani državljanin ili tzv. apatrid, odnosno lice bez državljanstva).⁵⁰ Izmjenama Krivičnog zakonika iz 2009. godine (Službeni glasnik 72/09) u članu 350 izvršeno je preciziranje teksta zakona u pogledu pasivnog subjekta, na način da se uopšte ne pominje državljanstvo krijumčarenog lica. Ovim je učinjen je značajan iskorak ka efikasnijem sprečavanju i suzbijanju krijumčarenje svih lica (uključujući i domaće državljanje), a time i svih štetnih pojava koje prate ovo krivično djelo, kao i posledica koje može da uzrokuje (uključujući i eksploraciju prethodno krijumčarenih lica). Istovremeno, uslovi i okolnosti pod kojima se sprovodi krijumčarenje podudaraju se sa onima koje se vezuju za radnje izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima. Na primer, od potencijalne žrtve trgovine ljudima se, kao i od drugih krijumčarenih lica, uzima novac za ilegalno prebacivanje preko granice, iako je stvarna namjera izvršilaca uspostavljanje eksploracije krijumčarenih lica u zemlji destinacije. Novac se uzima radi prikrivanja takve namjere i lakše kontrole žrtve. S druge strane, odluku o eksploraciji krijumčarenog lica izvršioc mogu donijeti i nakon kontakta sa krijumčarenim licem u nekoj od faza prebacivanja preko granice ili tokom sakrivanja u zemlji destinacije uz korišćenje svih pogodnosti rizika i teškog položaja u kojem se krijumčarena lica nalaze. Moguće je i u praksi poznato, da se koriste iste rute prebacivanja,

---

Kriminalne grupe iskorisćavaju i ucjenjuju žene koje se nalaze u nevolji, kako bi im oduzeli bebu da bi je prodali parovima koji nemaju djece... S toga je Evropsko pravosudno tijelo "Jurodžast" (Eurojust) pokrenulo borbu protiv grčko-bugarske trgovine ljudima. Međutim, trgovci ljudima postaju sve lukaviji, pa na sjevernoj grčkoj granici sada cvjeta nezakonita trgovina jajnim ćelijama. "Zbog finansijske situacije mnoge žene pristaju na davanje jajne ćelije za novac..."

⁵⁰ Žarković M. i dr "Sveobuhvatna studija o krivičnopravnom sistemu i sudskej praksi u oblasti borbe protiv trgovine ljudima u Srbiji" Beograd, 2011. (str. 12)

odnosno da se isti izvršioci angažuju kako za prebacivanje, prevoženje i sakrivanje krijumčarenih lica, tako i za prebacivanje, prevoženje i sakrivanje žrtava trgovine ljudima.⁵¹

Sa aspekta zaštite prava „žrtava“ trgovine ljudima ili krijumčarenja (ukoliko su im ugrožavana zagarantovana prava), prema međunarodnim dokumentima, proizilaze obaveze države da vodi djelotvornu istragu i preduzima potrebne mjere poštjujući zagarantovana osnovna ljudska prava a posebno pravo na život, zdravlje i bezbjednost ljudi (u ovom tekstu migranata). Tako je Evropski sud za ljudska prava je 7. janura 2010. godine donio prvu presudu za za trgovinu ljudima, kojim je država Kipar proglašena krivom po više tačaka optužnice zato što nije zaštitila Oksanu Rantsevu, državljanke Rusije, koja je pod nerazjašnjениm okolnostima preminula u martu 2001. godine.⁵² Oksana Rantseva je bila trafikovana iz Rusije na Kipar, gdje je, sa tzv. „umjetničkom“ vizom, seksualno eksplorativana u kabareu u Limasolu, da bi u martu 2001. godine, bila pronađena mrtva ispod balkona stana koji je pripadao jednom radniku kabarea, a gdje ju je iz policije odveo vlasnik kabarea. Sud je utvrdio da Kipar, u ovom slučaju zemlja destinacije, ne samo što nije zaštitio Oksanu Rantsevu od trgovine ljudima i protivzakonitog pritvora koji je prethodio njenoj smrti, već njenu smrt nije ni adekvatno istražio.⁵³ Što se tiče, zemlje porijekla, Sud je utvrdio da Rusija nije adekvatno istražila na koji način je Oksana Rantseva prebačena preko njenih granica. U presudi se kaže da nije istraženo na koji način je Oksana Rantseva regrutovana niti su preduzeti koraci radi identifikacije onih koji su uključeni u njenu prodaju i njihovog načina rada. Dalje se kaže da je Rusija bila u mogućnosti da sproveđe istragu nad ljudima i mrežama koje su bile uključene u prodaju Oksane Rantseve, ali da je propustila da to učini. Stoga je Rusija proglašena krivom za neispunjerenje svojih procesnih obaveza iz člana 4. U ovoj presudi, Sud je ukazao na obaveze država u vezi sa suzbijanjem trgovine ljudima, bilo da se radi o zemljama porijekla, tranzita ili destinacije, naglasivši značaj prekogranične saradnje. Napominjući da se, kao novija pojava-trgovina ljudima, a analognogno tome i krijumčarenje ljudima (teži oblici-koji uključuju ugrožavanje ili eksploraciju), ne spominje u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima iz 1950. godine, međutim Sud je utvrdio da ona spada u materiju koju reguliše član 4 Konvencije (zabrana ropstva i prinudnog rada). U presudi se govori o pozitivnim obavezama država koje proizilaze iz člana 4 u smislu trgovine ljudima, gdje je istaknuto da države imaju pozitivnu obvezu da usvoje odgovarajuće i efektivne pravne i administrativne okvire, da preduzmu zaštitne mjere i da istraže slučajevе postojeće trgovine ljudima. Sud smatra da je „nesporno“ da ova poslednja obaveza podrazumijeva potrebu za punom i efikasnom istragom svih aspekata optužbi za trgovinu ljudima, od regrutovanja do eksploracije. Sud ukazuje da se ove obaveze odnose na različite države koje mogu biti uključene u trgovinu ljudima kao zemlje porekla, tranzita ili destinacije.⁵⁴

S druge strane često ima situacija kada je krijumčarenje ljudi praktično prethodi postupcima koji imaju obilježja trgovine ljudima, jer krijunmčareni ljudi kasnije mogu da budu izloženi raznim vidovima eksploracije. Postavlja se pitanje plaćanja i neadekvatnosti

⁵¹ Žarković M. i dr. *Op. cit.* (str. 13)

⁵² Žarković M. i dr. *Op. cit.* (str. 4)

⁵³ Sud je naložio kiparskoj vlasti da plati ocu Oksane Rantseve 40.000 evra na ime odštete, dok je Rusija dužna da plati 2.000 evra.

⁵⁴ Žarković M. i dr. *Op. cit.* (str. 4)

uslova u kojima rade i borave, što su sve elementi viktimizacije odnosno njihove eksploatacije.⁵⁵

Relevantna istraživanja ukazuju da se potencijalni migranti vrbuju u blizini ambasada, u pokušaju da legalno dođu do dokumenata za odlazak iz zemlje. Budući da je postupak pribavljanja viza komplikovan i zahtjevan te praćen znatnim troškovima uz neizvjesnost dobijanja viza, što predstavlja motivirajuće faktore za potencijalne migrante za ilegalan ulazak na željene destinacije i ispostavljalo se da im je lakše da za tu uslugu plate krijumčarima da ih prokrijumčare preko granice.⁵⁶

Posebno teški oblici krijumčarenja predstavljaju oblici krijumčarenja maloljetnim licima (djecom) sa krajnjim ciljem tzv. “refundiranja troškova puta” krijumčarenja u kriminalne svrhe, kakve su prosjecenje i kradja, prisilnog rada, nezakonitog usvajanja, i sl.⁵⁷

6. RADNO ISKRIŠTAVANJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA OSNOVNIH LJUDSKIH PRAVA KRIJUMČARENIH LJUDI

U literaturi ne postoji opšteprihvaćena definicija pojma radnog iskorištavanja, već su učestalije one definicije koje se odnose na pojam prisilnog rada. Jedna od najčešće navođenih je ona koju definiše *Konvencija Međunarodne organizacije rada protiv prisilnog rada 1930.* (Br. 29), a ona glasi: “Prisilni ili obavezan rad predstavlja svaki oblik rada ili pružanja usluga neke osobe koja je pod uticajem prisile i koja na taj rad nije pristala dobrovoljno.”⁵⁸ U osnovi ova definicija obuhvata dva elementa: da se posao obavlja pod prijetnjom kazne i da nije dobrovoljan. Kazna se u ovom smislu ne mora nužno odnositi na “kaznenu sankciju”, već na gubitak prava ili privilegija te na druge oblike kažnjavanja. Ali nesumnjivo uključuje fizičko nasilje i ograničenja, a često i prijetnje smrću žrtvama radnog iskorištavanja i članovima njihovih porodica. Kazna može biti i psihološke naravi, kao npr. prijetnja da će se osoba

---

⁵⁵ Krijumčareni migranti nerijetko mogu da trpe nasilje, seksualno zlostavljanje i druge po život opasne situacije duž migracione rute do odredišta. Kada se nadu na odredištu, u statusu krijumčarenih migranata, odnosno kao ilegalni imigranti što ih čini ranjivim u odnosu na različite zloupotrebe i diskriminaciju, sa elementima eksploatacije... „International Migration and Human Rights Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights”, Global Migration Group, 2008. (str. 64)

⁵⁶ “Mnogi od onih koji dođu do svoje destinacije nađu se zarobljeni u kandžama nasilja, eksploatacije i zlostavljanja. Efikasno suprotstavljanje krijumčarenju migranata je skopčano sa teškoćama, jer se žrtve plaše hapšenja i deportacija, s jedne strane, i odmazde od strane krijumčara s druge strane.“ Jacqueline Bhabha, “Trafficking, Smuggling, and Human Rights” Migration policy institute, 2005. <http://www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=294>

⁵⁷ Karakteristični su izvjestaji relevantnih međunarodnih organizacija o albanskoj, romskoj i egipatskoj djeci kojima se trguje u svrhe prinudnog rada ili prosjecenja.

⁵⁸ Golubović Škec S. i Radeva Berket M. „Trgovanje ljudima u Republici Hrvatskoj-Procjena situacije s posebnim osvrtom na radno iskorištavanje“ Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (ICMPD) i Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Zagreb 2010. (str. 13)

prijaviti policiji, što kod stranaca koji u nekoj zemlji borave i rade ilegalno izaziva strah od deportacije.⁵⁹

Da bi se moglo govoriti o situaciji prisilnog rada, potrebno je da se nekoliko elemenata, odnosno pokazatelja međusobno podudara. Na osnovu dugogodišnjeg iskustva nadzorna su tijela Međunarodne organizacije rada utvrdila nekoliko parametara koji pojedinačno ili u međusobnoj interakciji mogu ukazati na situaciju prisilnog rada:

- prijetnje nasiljem ili stvarno fizičko nasilje prema radniku;
- ograničenje kretanja i svođenje radnog mesta na ograničeno okruženje;
- dužničko ropstvo;
- neisplaćivanje plate ili značajno smanjenje plate, čime se krši ranije postignuti dogovor;
- zadržavanje putnog ili drugog identifikacijskog dokumenta (pasoš, lična karta, i dr.) tako da radnik ne može otići ili dokazati svoj identitet i status;
- prijetnja prijavljivanjem vlastima kad je radnik u ilegalnom statusu, s ciljem da se lice prisili na nedobrovoljan rad ili uslugu.⁶⁰

Pojam dobrovoljnosti u načelu se odnosi na pristanak osobe. Inicijalni pristanak osobe neće se smatrati relevantnim ako je dobijen pod uticajem prevare ili obmane. U obzir treba uzeti i činioce kao što su: uloga vanjskih ograničenja i prepreka ili indirektna prisila i mogućnost povlačenja prvobitnog pristanka. Glavna odrednica prisilnog rada predstavlja odnos između osobe i "poslodavca", a ne odnosi se na vrstu posla ili aktivnosti, bez obzira na to koliko opasni ili teški uslovi rada mogu biti. Definiciju radnog iskorištavanja donosi i Okvirna odluka Evropskog vijeća od 19. jula 2002. o suzbijanju trgovane ljudima (2002/629/JHA), a prema kojoj je radno iskorištavanje kontinuum s prisilnim radom, koji predstavlja minimum situacije, i ropstvom na drugom kraju, kao najgrubljim oblikom ove situacije. Često se prisilni rad naziva novim ropstvom, ali koncept vlasništva razlikuje ovaj pojam od ropstva u tradicionalnom smislu. Ropstvo u tradicionalnom smislu prepostavlja da vlasnik ("gazda") posjeduje robu, dok prisilni rad uključuje upotrebu sile i ograničavanje ili oduzimanje slobode. Ropstvo je samo jedan od oblika prisilnog rada i uključuje apsolutnu kontrolu jedne osobe nad drugom osobom ili grupom osoba.

---

⁵⁹ Postoji sve veći broj izveštaja o zlostavljanju krijumčarenih lica od strane krijumčara, te da u procesu „krijumčarenja“ krijumčari raspolažu potencijalom kojim se ozbiljno ugrožavaju život i zdravlje lica koja se krijumčare. Broj smrtnih posljedica i ozbiljnih povreda tjelesnog integriteta krijumčarenih lica, dramatično se povećao u poslednjih nekoliko godina, što ukazuje na potencijalno ozbiljna kršenja ljudskih prava koja krijumčari mogu naneti onima koji koriste njihove usluge. „*International Migration and Human Rights Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights*“, Global Migration Group, 2008. (str. 65)

⁶⁰ Ibid. (str. 14)

Prisilni rad usko je povezan s trgovinom ljudima, ali mu nije istovjetan. Dok većina žrtava trgovine ljudima uglavnom završi u prisilnom radu, žrtve prisilnog rada ne nađu se uvijek u toj situaciji kao rezultat trgovine ljudima. Takođe se mora uočiti razlika između onih ljudi koji su u nekom obliku ekonomске prisile da prihvate nestandardne uslove rada jer jednostavno nemaju alternative (iskorištavanje ili zloupotreba njihove ranjivosti, ali ne nužno prisilni rad) i onih koji su pod stvarnom prisilom druge osobe da pristanu na neki posao protiv svoje volje.⁶¹

Prisilni je rad možda prikladniji termin od radnog iskorištavanja (ako govorimo u kontekstu trgovine ljudima) jer definicija prisilnog rada uključuje prisilu, odnosno rad koji nije dobrovoljan i koji se odvija pod prisilom,isto kao što definicija trgovine ljudima koju prepostavlja Protokol iz Palerma uključuje i moment prisile. S druge strane, radno iskorištavanje ne mora značiti da se radi o prisilnom radu, odnosno nisu svi loši uslovi rada na koje je pojedinac pristao prisilni rad. Često je razlika između ova dva pojma jezički uslovljena, u zavisnosti koji se pojам upotrebljava u praksi, odnosno kako ga tumače relevantni zakoni različitih država. S toga se može zaključiti da je prisilni rad širi pojam od pojma radnog iskorištavanja, jer je radno iskorištavanje samo jedan od elemenata koje prisilni rad obuhvata. Uz to, trgovana ljudima radi radnog iskorištavanja je takođe potkategorija koncepta prisilnog rada.⁶²

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Krijumčarenje migranata, kao pojarni oblik transnacionalnog prekograničnog kriminala, predstavlja respektabilan bezbjednosni izazov kako za nacionalni tako i za međunarodni sistem bezbjednosti, a objektivne procjene govore da će u budućnosti biti još veći, pa s toga svaki pomak u iznalaženju efikasnih mehanizama i metoda na njihovoj identifikaciji sprečavanju i suzbijanju, predstavlja imperativ kako za krivičnopravnu i bezbjednosnu teoriju, tako i za praksu. S druge strane djelotvornu i efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala-naročito protiv krijumčarenja migranata treba unaprijediti svakako i efikasnijom zaštitom zagarantovanih osnovnih ljudskih prava krijumčarenih lica (poštovanje ljudskih prava i apsolutna vladavina prava). Na ovakav zaključak upućuju i preovlađujući stavovi Evropskog suda za ljudska prava u oblasti „organizovanog kriminala“ i ljudskih prava čija se suština ogleda u „pravičnoj ravnoteži“ između opštih interesa države kao zajednice i interesa pojedinaca.

Analizirajući krijumčarenje migranata kao krivičnopravni fenomen, kako na međunarodnom tako i na nacionalnom nivou, može se zaključiti da krijumčarenje migranata, u osnovi predstavlja „zločin protiv države“ koji se uglavnom odvija uz prethodni pristanak lica koje je objekat krijumčarenja, a ne protiv pojedinca. Prema tome, nesporno je da se prokrijumčareni migranti, odnosno lica (koja su krijumčari samo prokrijumčarili a pri tom nisu kršili njihova osnovna ljudska prava), ne mogu smatrati „žrtvama“, i shodno tom statusu

---

⁶¹ Ibid. (str. 15)

⁶² Ibid. (str. 16)

„objekta krijumčarenja“ takva lica ne stiču prava u skladu sa međunarodnim standardima o pravima žrtava (kao što je pravo na odštetu, pravo da ne prolazi kroz ponovno traumatiziranje kroz postupke nadležnih organa, i td..). Ovakvo stanovište je utemeljeno na određenjima Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem, kojim se dopunjaje konvencija Ujedinjenih nacija protiv trnasnacionalnog kriminala u kojem se krijumčarena lica nazivaju „objektima“⁶³, a ne „žrtvama zločina“. Međutim, međunarodni standardi o pravima žrtava će se obavezno primjenjivati u slučajevima kada se krijumčarenim migrantima, prilikom krijumčarenja, krše osnovna ljudska prava kao što je: prevoz u opasnim i nehumanim uslovima, kada se prilikom prevoza dovodi u opasnost njihov život ili bezbjednost, kada se radi o maloljetnim licima ili kada se podvrgavaju radnoj ili nekom drugom vidu ekspoatacije, i td...⁶⁴

8. LITERATURA:

1. Babić Miloš i Marković Ivanka, „Krivično pravo-posebni dio“, Pravni fakultet Banja Luka, 2007.
2. Babić Miloš, Filipović LJiljana, Marković Ivanka i Rajić Zdravko „Komentar Krivičnih zakona Bosne i Hercegovine“, (knjiga 1, zajednički projekt Vijeća Evrope i Evropske komisije 2005.)
3. Gert Vermeulen „New Developments in EU Criminal Policy regarding Cross-Border Crime“ ,Wolf Legal Publishers 2002.
4. Golubović Škec Selma i Radeva Berket Marijana „Trgovanje ljudima u Republici Hrvatskoj- Procjena situacije s posebnim osvrtom na radno iskoristavanje“ Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (ICMPD) i Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Zagreb 2010.
5. Jovašević Dragan i Hašimbegović Tarik, “Krivična dela falsifikovanja” zadužbina Andrejević Beograd, 2000.
6. Jacqueline Bhabha, “Trafficking, Smuggling, and Human Rights” Migration policy institute, 2005. <http://www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=294>
7. Nogo Sreto, “Saradnja sa međunarodnim krivičnim sudovima“, Intermex Beograd, 2005.
8. Nogo Sreto, „Globalizam i organizovani kriminal“, Udruženje za međunarodno krivično pravo i Intermex, Beograd, 2007.
9. Nikos Passas „Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors“, Wolf Legal Publishers 2002.
10. Mijalković Saša „Krijumčarenje migranata i reforma nacionalnog sistema bezbjednosti“ Centar za bezbednosne studije, Revija za bezbednost br: 03/08.
11. Mijalković Saša, „Kriminalističko-obaveštajni rad u prevciji međunarodnih organizovanih ilegalnih migracija“, Nauka-Bezbednost-Policija br: 01/07, izdanje KPA Beograd, 2007.

⁶³ Čl. 4. Protokola.. „Ovaj će se Protokol primjenjivati...gdje su prekršaji transnacionalne prirode i uključuju organizovanu kriminalnu grupu, kao i na zaštitu prava osoba koje su objekti tih prekršaja...Član 5. Protokola.. Migranti neće podlijegati krivičnom gonjenju zbog činjenice što su objekt ponašanja izloženog u čl. 6 ovog protokola...Član 14. st. 1. Protokola.. Države strane će obezbijediti ili pojačati specijalizovanu obuku za imigracione i druge relevantne zvaničnike na sprečavanju ponašanja izloženog u čl. 6. ovog protokola, i za human tretman migranata koji su objekat takvog ponašanja, poštujući njihova prava predviđena ovim protokolom...“ (Sl. glasnik BiH-međunarodni ugovori broj 3/02)

⁶⁴ Član 6. st. 3. „Svaka država strana će donijeti zakonske i druge mjere koje budu potrebne da se ustanove kao oteževajuće okolnosti za prekršaje... Koje ugrožavaju, ili bi mogле ugroziti, živote ili sigurnost migranata u pitanju, ili koje povlače nehuman ili degradirajući tretman, uključujući eksploraciju, tih migranata.“ (Sl. glasnik BiH-međunarodni ugovori broj 3/02)

12. Erick Gjerdingen "SUFFOCATION INSIDE A COLD STORAGE TRUCK AND OTHER PROBLEMS WITH TRAFFICKING AS "EXPLOITATION" AND SMUGGLING AS "CHOICE" ALONG THE THAI-BURMESE BORDER", *Arizona Journal of International & Comparative Law* Vol. 26, No. 3/2009.
13. Stojanović Zoran „Krivično pravo-opšti deo“, Pravna knjiga, Beograd, 2006.
14. Čeđović Bora, „Krivično pravo-opšti deo“, JP Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
15. Žarković Milan, " Krijumčarenje migranata u svetlu odredaba Krivičnog zakonika Republike Srbije, *Zbornik- Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, II deo*, Beograd, Pravni fakultet u Beogradu, 2008.
16. Žarković Milan, Radmila Dragičević-Dičić, Snežana Nikolić Garotić, Gordana Jekić-Bradajić, Miodrag Majić, Mioljub Vitorović, Nevena Dičić, Jovana Zorić, "Sveobuhvatna studija o krivičnopravnom sistemu i sudskoj praksi u oblasti borbe protiv trgovine ljudima u Srbiji" Beograd, 2011.
17. International Migration and Human Rights Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, Global Migration Group, 2008.
18. Krivični zakon Bosne i Hercegovine (Sl. Glasnik BiH br: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10)
19. Zakon o graničnoj kontroli (Sl. glasnik BiH br: 53/09)
20. Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem, kojim se dopunjaje konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog kriminala“ (Sl. glasnik BiH-Međunarodni ugovori br: 3/02)
21. www.sudbih.gov.ba
22. <http://www.carina.hr/cronovostiodjel.asp/6-2007>

SMUGGLED MIGRANTS VICTIMS OF TRAFFICKING OR FACILITIES

Dragan Kulic, Border Police

Abstract: Smuggling of migrants, especially in conditions of global economic crisis, a potential source of significant profit for members of organized criminal groups. On the other hand, means to transport and transfer across borders in inhumane conditions, with security risks and adverse consequences for smuggled migrants represent a plane in which the destruction of their basic human rights. Smuggled migrants in certain situations may become victims of human rights violations, in the way that a person who is the subject of trafficking, initially gave his consent for smuggling, and engages smugglers in order to enable him or provide illegal arrival to your destination or stay in the country of destination, and during the "trip" or after arrival at destination may be subject to "exploitation", for example, through forced labor or services, slavery or similar status, removing body parts, prostitution or other forms of sexual exploitation, and so on. Therefore this study will be more focused on international law and criminal law definition (CC BiH) people smuggling and international standards on the rights of victims of trafficking, (in cases where the trafficked persons, while smuggling, human rights violations, such as transportation of hazardous and inhuman conditions, during transport endanger their life or security, etc.).

Keywords: illegal immigration, smuggling of migrants, the rights of smuggled migrants.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NAPADI NA POLICIJSKE SLUŽBENIKE KAO OBLIK NASILNIČKOG KRIMINALITETA

Dragan Milidragović¹, Nenad Milić²

¹Policijска управа у Новом Саду

²Криминалистичко-пolicijска академија

Apstrakt: Policijski službenici izvršavajući svakodnevne poslove, pre svega, poslove suzbijanja kriminaliteta, održavanja javnog reda i mira, kontrole i regulisanja saobraćaja, često su izloženi različitim oblicima ugrožavanja. Policijska profesija, po mnogo čemu razlikuje se od drugih profesija, ali ono po čemu se ova profesija izdvaja, jeste mogućnost povređivanja i gubitka života policijskih službenika. Zvanične statistike, upozoravaju nas da je na ulicama, sportskim manifestacijama i školama sve više nasilja i da mlađe generacije ne strahuju od posledica napada na policijske službenike. Statistika napada na policijske službenike ukazuje na negativne tendencije koje se odnose na bezbednost policijskih službenika, prilikom vršenja službene dužnosti. U Republici Srbiji, tokom 2010. godine, izvršeno je 1.879 krivičnih dela nad policijskim službenicima, što je najviše u proteklih devet godina.

Veći broj izvršenih krivičnih dela na štetu policijskih službenika posledica je zakonito i profesionalno preduzetih mera i radnji od strane policijskih službenika u izvršavanju redovnih poslova i zadataka. Međutim, jedan broj izvršenih krivičnih dela koja su imala za posledicu ugrožavanje bezbednosti policijskih službenika, rezultat je doprinosa policijskih službenika sopstvenoj viktimizaciji, usled njihovog nestručnog, netaktičkog i nezakonitog postupanja i nepostojanja standarda u primeni policijskih ovlašćenja.

Autori u ovom radu, analizirajući pojedine događaje iz policijske prakse, ukazuju na doprinos policijskih službenika sopstvenoj viktimizaciji, usled navedenih faktora. U cilju neutralisanja faktora koji dovode do viktimizacije policijskih službenika u zaključnim razmatranjima autori su predložili određena rešenja.

Ključне reči: napad, policijski službenik, nasilje, viktimizacija, obučenost, zakonska rešenja.

UVOD

Policijski službenici izvršavajući svakodnevne, poslove suzbijanja kriminaliteta, održavanja javnog reda i mira, kontrole i regulisanja saobraćaja i druge policijske poslove, često su izloženi različitim oblicima ugrožavanja lične bezbednosti.

Najveći broj policijskih intervencija reši se bez ugrožavanja lične bezbednosti pripadnika policije i bez upotrebe sredstava prinude. Prema statističkim podacima MUP-a Republike Srbije u 2010. godini izvršeno 1.879 krivičnih dela nad policijskim službenicima, što je najviše u poslednjih devet godina¹. Što znači, da je jedan broj policijskih intervencija okončan, izvršenjem krivičnog dela na štetu policijskih službenika i primenom sredstava prinude od strane policijskih službenika u cilju odbijanja napada ili savladavanja otpora lica².

Veći broj izvršenih krivičnih dela na štetu policijskih službenika posledica je zakonito i profesionalno preduzetih mera i radnji od strane policijskih službenika u izvršavanju redovnih poslova i zadataka. Međutim, jedan broj izvršenih krivičnih dela koja su imala za posledicu ugrožavanje bezbednosti policijskih službenika, rezultat je doprinosa policijskih službenika sopstvenoj viktimizaciji, usled nestručnog, netaktičkog i nezakonitog postupanja policijskih službenika i nepostojanja standarda u primeni policijskih ovlašćenja.

S obzirom na postojanje doprinosa policijskih službenika sopstvenoj viktimizaciji, autori u radu navode pojedine faktore koji su prisutni u policijskoj praksi i koji doprinose viktimizaciji policijskih službenika. Takođe, u radu je izvršena analiza dve policijske intervencije u kojima su policijski službenici nepravilnim postupanjem doprineli sopstvenoj viktimizaciji, u zaključku su dati određeni predlozi za unapređenje kvaliteta postupanja policijskih službenika prilikom policijskih intervencija, što će imati za posledicu eliminisanje faktora koji se javljaju kao uzročnici doprinosa policijskih službenika sopstvenoj viktimizaciji.

1. KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA PRIPADNIKA POLICIJE

Krivična dela su zakonom predviđena društveno opasna i protivpravna ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju društvena dobra ili vrednosti od posebnog značaja za društvo i za čije su učinioce propisane krivične sankcije. Propisujući krivičnu odgovornost i kažnjivost za krivična dela zakonodavac određuje sistem zaštićenih društvenih dobara i vrednosti. U strukturi ovih dobara kojima se pruža pojačana krivičnopopravna zaštita po svom značaju, karakteru i prirodi izdvajaju se upravo one vrednosti ili dobra koja sa stanovišta opšte društvenih interesa treba posebni i pojačano zaštititi. Među dobrima i vrednostima kojima društvo pruža pojačanu krivičnopopravnu zaštitu svakako spadaju one službe i poslovi bez čijeg nesmetanog, blagovremenog, kvalitetnog, efikasnog i zakonitog ostvarivanja ne bi bilo određene društvene organizacije u obliku država ili ona ne bi funkcionalisala na potrebnom nivou ili na način koji bi pružao ne samo redovan život države odnosno njenih građana već ne bi omogućavao ni osnove za dalji razvoj i napredak društva. U okviru ovih službenih dužnosti, funkcija i poslova koje treba obezrediti u cilju njihovog redovnog,

---

¹ <http://www.mup.gov.rs/> najznačajni rezultati rada MUP-a Republike Srbije u 2010. godini.

² U većem broju događaji u kojima je uzvršeno krivično delo na štetu policijskih službenika, upotrebljena su i sredstva prinude, tako npr. u Policijskoj upravi Novi Sad od 161 događaj u kome su izvršena krivična dela na štetu policijskih službenika u 98 događaja policijski službenici su upotrebili sredstva prinude, radi odbijanja napada i savladavanja otpora lica.

kvalitetnog, zakonitog, efikasnog i blagovremenog funkcionisanja svakako spadaju poslovi i zadaci koji se odnose na uspostavljanje i održavanje odnosno unapređenje stanja bezbednosti uopšte, primena zakonitosti u izvršavanju odluka, naredbi i mera nadležnih državnih organa ili obezbeđenja nenarušenog javnog reda i mira³.

Bez stabilnog stanja bezbednosti u celini ili pojedinih njenih vidova kao i bez stabilnog javnog poretku čiju osnovu čini pravni poredak kao i nesmetanog funkcionisanja javnog reda i mira nema ni osnova za normalno i redovno svakodnevno funkcionisanje i ostalih društvenih poslova pa ni uobičajenog života i rada građana. Stoga je zakonodavac predviđao različite mere, postupke i načine kao i organe i sredstva čiji je primarni cilj obezbeđenje normalnog i nesmetanog funkcionisanja ovih poslova i službi. Tu u prvom redu mislimo na organe i službe bezbednosti odnosno pripadnike policije⁴.

Najveći deo poslova i zadataka kojima se obezbeđuje bezbednosna zaštita države, predstavnika državne vlasti i njenih građana, stabilan javni red i mir, bezbednost saobraćaja na putevima, kontrola prelaska državne granice, kontrola kretanja i boravka stranaca, otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela i obezbeđenje dokaza u nadležnosti je policije. Da bi se poslovi i zadaci iz nadležnosti policije mogli nesmetano, kvalitento i zakonito obaviti u pozitivnom zakonodavstvu Republike Srbije, predviđena su krivična dela kojima se obezbeđuje zaštita života, telesnog integriteta, časti, ugleda i dostojanstva ličnosti pripadnika policije.

U Krivičnom zakoniku Republike Srbije⁵, predviđena su sledeća krivična dela kojima se obezbeđuje krivičnopravna zaštita pripadnika policije: teško ubistvo (čl.114 KZ), sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje (član 322 KZ), napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti (član 323 KZ), učestvovanje u grupi koja spreči službeno lice u vršenju službene radnje (član 324 KZ). Osim inkrimisanih ponašanja, predviđenih u Krivičnom zakoniku kojim se ugrožava bezbednost pripadnika policije i u Zakonu o javnom redu i miru predviđeno je krivično delo, ometanje ovlašćenog službenog lice u obavljanju poslova bezbednosti ili u održavanju javnog reda i mira (član 23 Zakona o javnom redu i miru).⁶

Inkriminacijom ponašanja kojima se ugrožava bezbednost pripadnika policije prilikom izvršavanja policijskih poslova, obezbeđena je krivičnopravna zaštita pripadnicima policije u izvršavanju policijskih poslova u uslovima kada im je život i telesni integritet ugrožen.

³ Jovašević, D.: Krivičnopravna zaštita života pripadnika policije pri obavljanju službene dužnosti. U: Zbornik radova, „Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, uzroci, oblici i mere zaštite“, međunarodno naučno stručno savetovanje, Beograd: Policijska akademija, 2003, str.100.

⁴ op.cit.,str. 100,101.

⁵ „Službeni glasnik RS“ broj 85/2005, 88/05-ispr., 107/05-ispr i 72/09,111/09.

⁶ „Službeni glasnik RS“ broj 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon i 85/2005 – dr. zakon

2. OBLICI UGROŽAVANJA BEZBEDNOSTI PRIPADNIKA POLICIJE

Nesumnjivo je da ugrožavanje lične bezbednosti pripadnika policije i drugih ovlašćenih lica predstavlja veliki problem za njihovu sopstvenu sigurnost i bezbednost, ali takođe otežava efikasno obavljanje redovnih i posebnih bezbednosnih zadataka. U najopštijem smislu prema definiciji pod ugrožavanjem se podrazumeva iznošenje pretnji i izlaganje nekog lica opasnosti. Analogno tome ugrožavanje lične bezbednosti pripadnika policije predstavlja atak usmeren na njihov život, telesni integritet, zdravlje, čast ili ugled. Pojmovno pomenuti sadržaj definicije zadovoljava suštinu ugrožavanja ali treba napomenuti da su oblici ugrožavanja najrazličitiji a oni mogu prilikom ispoljavanja biti manifestovani pojedinačno ili više njih jednovremeno. Svejedno bez obzira na to koji sadržaji ili oblici ugrožavanja bezbednosti su zastupljeni, posledice po pripadnike policije su veoma negativne⁷.

Ugrožavanje pripadnika policije prisutno je prilikom izvršenja svih policijskih poslova, a najveći broj izvršenih krivičnih dela kojima se ugrožava bezbednost pripadnika policije, izvršen je na štetu policije opšte nadležnosti⁸. Stupanjem na pravnu snagu Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima⁹ u Republici Srbiji povećan je broj izvršenih krivičnih dela na štetu pripadnika saobraćajne policije¹⁰.

Razni su oblici i načini ugrožavanja pripadnika policije i oni su inkrimisani u radnjama izvršenja krivičnih dela kojima se ugrožava bezbednost pripadnika policije prilikom vršenja službene dužnosti¹¹.

---

⁷ Brković, V., Milojević, S.: Taktika postupanja pripadnika policije prilikom ugrožavanja lične bezbednosti, U: Zbornik radova, „Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, uzroci, oblici i mere zaštite“, međunarodno naučno stručno savetovanje, Beograd: Policijska akademija, 2003, str.270,271.

⁸ Osobe koje ometaju, sprečavaju ili napadaju policijske službenike najčešće su pod uticajem alkohola. Najviše evidentiranih krivičnih dela izvršeno je na štetu policije opšte nadležnosti. Najveći broj krivičnih dela izvršen je prilikom uspostavljanja narušenog javnog reda i mira. Krivična dela na štetu policijskih službenika vrše se i kod primene najblažeg policijskog ovlašćenja, provere identiteta, u ovim slučajevima dolazi do neprimerene reakcije lica prema kome se primenjuju ovlašćenje, koje rezultira izvršenjem krivičnog dela na štetu policijskih službenika. Broj krivičnih dela na štetu pripadnika saobraćajne policije povećao se stupanjem na pravnu snagu Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima. Intervju sa rukovodiocem odseka za kontrolu zakonitosti rada policije Policijske uprave Novi Sad www.dnevnik.rs od 20.03.2011. godine. U Policijskoj upravi Novi Sad u 2010. godine izvršeno je 161 krivično delo na štetu policijskih službenika, od toga 93 krivična dela na štetu policije opšte nadležnosti (80 krivičnih dela izvršeno je prilikom uspostavljanja narušenog javnog reda i mira i 13 krivičnih dela prilikom provere identiteta), 58 krivičnih dela na štetu pripadnika saobraćajne policije i 10 krivičnih dela na štetu pripadnika kriminalističke policije.

⁹ http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/zakoni. od 25.05.2011.godine

¹⁰ Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima u Republici Srbiji stupio je na pravnu snagu 01.01.2010. godine, ovim zakonom pooštrena je kaznena politika za učinjene saobraćajne prekršaje, npr. za vozače koji se zateknu da upravljaju pod dejstvom alkohola preko 1,3 promila alkohola u organizmu, zakonom je predviđena obavezna mera zadržavanja u službenim prostorijama policije. Prilikom dovođenja lica u prostorije policije radi zadržavanja često dolazi do pružanja otpora ili napada na policijske službenike, što ima za posledicu izvršenje krivičnog dela.

¹¹ Za postojanje krivičnog dela na štetu pripadnika policije, bitno je da je prema licu koje se sumnjiči za izvršenje krivičnog dela preduzeta neka službena radnja odnosno primenjeno neko ovlašćenje od strane

Najteže krivično delo izvršeno na štetu policijskih službenika jeste krivično delo teškog ubistvo iz člana 114. Krivičnog zakonika. Radnja izvršenja krivičnog dela teškog ubistva sastoji se u lišenju života policijskog službenika u vezi sa vršenjem službene dužnosti. Za izvršenje ovog krivičnog dela zaprećena je kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina¹². Nažalost nema godine da nekoliko pripadnika policije prilikom vršenja službene dužnosti ne izgubi život ili ne zadobije povrede opasne po život¹³.

Radnja izvršenja krivičnog dela, sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje (član 322 KZ) sastoji se u primeni sile ili pretnje da će se neposredno primeniti sila u sprečavanju službenog lica u vršenju službene radnje koju preduzima u okviru svojih ovlašćenja ili ga na isti način prinudi na vršenje službene radnje.

Krivično delo, napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti (član 323 KZ), može se izvršiti napadom ili pretnjom da će se napasti službeno lice u vršenju službene dužnosti¹⁴.

Ometanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanju javnog reda i mira je krivično delo predviđeno u Zakonu o javnom redu i miru. Radnje izvršenja ovog krivičnog dela sastoje se u uvredi, zlostavi, pretnji da će napasti, pokuša da napadne ili napadne ili na drugi način ometa ovlašćeno službeno lice u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanju javnog reda i mira¹⁵.

---

policajskog službenika. Dana 01.05.2011. godine patrola PI Futog, povodom proslave 1. maja vršila je obilazak vikend naselja Begečka jama. Prilikom obilaska Begečke jame P.R. iz Begeča, pokazao je srednji prst policijskim službenicima i glasno rekao: "Jebaću vam mamu pandursku", potom se smejava i ponovo rekao "da, da, vama mamu, pandursku". Lice je dovedeno u policijsku ispostavu, nakon čega je izvršen alkotest, pri čemu je utvrđeno prisustvo alkohola od 1.22 promila. Od strane dežurnog zamenika osnovnog javnog tužioca događaj je kvalifikovan kao prekršaj iz člana 6 st. 3 ZOJRM. Zbog postojanja verovatnoće da će nastaviti sa vršenjem prekršaja kao i da će izbeći odgovornost za učinjeni prekršaj P.R. je u PI Futog određeno zadržavanje na osnovu Zakona o prekršajima. Po isteku zadržavanja P.R. je doveden kod sudije za prekršaje koji ga je nakon saslušanja kaznio novčanom kaznom u iznosu od 10.000 dinara. U ovom događaju, u trenutku vredjanja, policijski službenici nisu primenili ni jedno ovlašćenje nad P.R., zbog čega je događaj kvalifikovan kao prekršaj iz Zakona o javnom redu i miru.

¹² O pojmu i elementima krivičnog dela ubistva i kvalifikatornim okolnostima kod ubistva pripadnika policije više o tome v. Jovašević, D.: *op.cit.*, str. 102-117.

¹³ U 2009. godini u Novom Sadu posle potere za izvršiocima krivičnog dela razbojništava lišen je života policajac Grandić Vladimir, a u 2010. godini u Tutinu prilikom dovodenja F.M u policijsku stanicu lišen je života policajac Željko Zečević.

¹⁴ Policijski službenici PU Novi Sad u decembru 2010. godine intervenisali su u Novom Sadu povodom narušenog javnog reda i mira, vikom i galamom u stambenoj zgradbi. U stanu, u stambenoj zgradbi I.V. i G.M. oba pod dejstvom alkohola narušili su javni red i mir, vikom i galamom. Prilikom intervencije policijskih službenika I.V. je polomio drvenu ogradu sa stepeništa u stanu i napao jednog policijskog službenika u patroli, kako nije uspeo u tome, uhvatilo je drugog policijskog službenika za uniformu i pocepao mu deo uniforme, nakon čega je I.V. savladan upotrebotom sredstava prinude. Protiv I.V. je podneta krivična prijava zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršio krivično delo iz člana 323 KZ.

¹⁵ U Novom Sadu, u mesecu aprilu 2011 godine, za vreme odigravanja prvenstvene utakmice u malom fudbalu u sportskoj sali SPC Novi Sad, između FK Tango iz Novog Sada i FK Konjarnik iz Beograda, došlo je od narušavanja javnog reda i mira. Javni red i mir je prvo narušen vređanjem od strane jednog gostujućeg igrača i jednog gledaoca. Sa tribina gledalač Ž.M. pokušava da uđe na teren, preskačući ogradu u čemu ga je spremio policijski službenik na obezbeđenju sportske manifestacije. Prilikom savladavanja otpora upotrebotom sredstava

Najbolji pokazatelj ugroženosti pripadnika policije prilikom vršenja službene dužnosti su statistički podaci MUP-a Republike Srbije. U Republici Srbiji u 2010. godine zabeležen je negativan trend povećanja broja krivičnih dela koja se odnose na bezbednost policijskih službenika prilikom vršenja službene dužnosti. U 2010. godini, izvršeno je 1.879 krivičnih dela nad policijskim službenicima što je najviše u proteklih devet godina. Pored Beograda (24% od broja tih dela), Novog Sada (oko 10%) i Niša (oko 6%), vršenje ovih krivičnih dela je izraženije na području policijskih uprava u Novom Pazaru i Šapcu. Na području Beograda broj ovih krivičnih dela je povećan za oko 25% u odnosu na 2009. godinu. Prilikom vršenja službene dužnosti jedan (dva u 2009) policijski službenik je izgubio život, a 551¹⁶ (383) je povređen¹⁷.

3. VIKTIMOLOŠKI ASPEKTI NAPADA NA POLICIJSKE SLUŽBENIKE

Prilikom izvršavanja policijskih poslova, pripadnici policije susreću se sa različitom događajima, neke od njih rešavaju preventivnim ovlašćenjima, upozoravajući građane na njihova ponašanja ili davajući građanima određene informacije ili savete kako da ostvare svoja prava. Nasuprot ovakvih policijskih intervencija, koje predstavljaju jedan deo preventivnog i uslužnog rada policije, pripadnici policije susreću se sa intervenicijama u kojima postaju objekat napada i koje okončavaju primenom sredstava prinude. Često prilikom izvršavanja intervencija i policijskih poslova, pripadnici policije postaju objekat napada raznih lica, koji su pod uticajem alkohola, droga ili koji iz nekog razloga napadaju policijske službenike¹⁸.

Analizom pojedinih policijskih postupanja u kojima je tokom intervencije došlo do napada ili ometanja policijskih službenika može se zaključiti da su policijski službenici svojim radnjama doprineli sopstvenoj viktimizaciji.

Svaka policijska intervencija je individualna i njen ishod zavisi od mnoštva faktora, kao što su: specifičnosti samog događaja; broja i stanja učesnika u događaju; sastava policijske patrole u pogledu: stručnosti, fizičke sposobljenosti i veština komunikacije policijskih službenika; vremena i mesta dešavanja; procene situacije (od zaprimanja dojave koja zahteva policijsku intervenciju pa do procena na mestu događaja od strane policijske

---

prinude, Ž.M. je zadao udarac rukom u predlu grudi jednom policijskom službeniku. Protiv gostujćeg igrača i gledaoca zbog postojanja osnovane sumnje da su izvršili krivično delo Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi, podneta je krivična prijava, a protiv Ž.M., krivična prijava zbog izvršenja krivičnih dela nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi i ometanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanju javnog reda i mira.

¹⁶/ Uključujući i policijske službenike koji su povrede zadobili tokom održavanja „Parade ponosa“ u Beogradu. tokom održavanja parade ponosa povređeno je 80 policajaca.

¹⁷ <http://www.mup.gov.rs/> najznačajni rezultati rada MUP-a Republike Srbije u 2010. godini.

¹⁸ Napadi na policajce postali su trend među mladima u Srbiji, oni predstavljaju „kartu“ za ulazak u željeno društvo i popularnost, dok je napisano pravilo da u obraćunu sa policijom treba biti što nemilosrdniji. U okruženju mladih, teška povredovanja i ubistva policajaca izazivaju najveća divljenja. Intervju sa Nikolić Zlatkom, kriminologom Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja <http://www.kurir-info.rs/crna-hronika/> od 27.06.2010.godine

patrole); izbora i taktike primene policijskih ovlašćenja tokom policijske intervencije i sl.. Svi ovi faktori ukazuju da se svakoj policijskoj intervenciji, pa i onoj naizgled jednostavnoj mora pristupiti krajnje oprezno uz mere predostrožnosti.

Česte su policijske intervencije u kojima su policijski službenici svojim postupcima i neadakvatnim procenama i izborima taktike u primeni policijskih ovlašćenja doprinose sopstvenoj viktimizaciji. Vuković S., i Mijaloković, S., navode da neuvažavanje faktora kao što su:

1. nivo bezbednosne kulture pripadnika policije (kao faktora od opšteg uticaja na ishod preduzetih ovlašćenja)
2. procena donošenja odluka za primenu ovlašćenja (uključujući prvenstveno bezbednosnu procenu),
3. izbor taktike postupanja prilikom primene ovlašćenja i
4. odnos policije i građana, utiče da pripadnici policije doprinose sopstvenoj viktimizaciji¹⁹.

Analizom dva događaja iz policijske prakse, ukazaćemo na pojedine propuste prilikom intervencija policijskih službenika, koji su uticali da policijski službenici doprinesu sopstvenoj viktimizaciji.

U martu 2010. godine F.M. je u jednom ugostiteljskom objektu u Tutunu pod dejstvom alkohola narušio javni red i mir, razbijajući inventar po ugostiteljskom objektu. Prilikom dovođenja u policijsku stanicu F.M. je smešten na zadnje sedište službenog vozila, dok su policijski službenici sedeli na prednjem sedištu vozila. Nad F.M. policijski službenici nisu upotrebili sredstva prinude, sredstva za vezivanje. U toku dovođenja F.M. je iskoristio nepažnju policijskih službenika i iz futrole jednog policijskog službenika izvukao službeni pištolj i ispalio hitac u glavu policijskom službeniku Željku Zečeviću koji je preminuo na putu do bolnice. Prilikom dovođenja lica sa službenim vozilom, taktički je ispravno da lice koje se dovodi sedi iza suvozča, dok drugi policijski službenik sedi iza vozača. U ovom slučaju policijski službenici, prvo su imali zakonski osnov za upotrebu sredstava za vezivanje kako bi sprečili otpor lica koje se dovodi, drugo taktički neispravno su postupili prilikom dovođenja i treće i ako su taktički neispravno postupili, u toku dovođenja nisu obraćali pažnju na F.M., što je rezultiralo da je on izvukao pištolj iz futrole i lišio života policajca Ž.Z.

U novembru 2010. godine u ugostiteljskom objektu u Veterniku (Novi Sad) A.S. je pod dejstvom alkohola (2.17%) narušio javni red i mir, vređanjem i izazivanjem prisutnih gostiju na tuču. A.S. je poznat pripradnicima policije i postupajućim policijskim službenicima kao lice skljono narušavanju javnog reda i mira. Protiv A.S. su već podnete krivične prijave zbog postojanje osnovane sumnje da je izvršio krivično delo ubistva i krivično delo ometanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanju javnog reda i

¹⁹ Vuković, S.,Mijalković,S.: Doprinos pripadnika policije sopstvenoj viktimizaciji U: Zbornik radova, „Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, uzroci, oblici i mere zaštite“, međunarodno naučno stručno savetovanje, Beograd: Policijska akademija, 2003, str.291.

mira. Policijski službenici su u ugostiteljskom objektu uspostavili narušeni javni red i mir, bez upotrebe sredstava prinude i A.S. smestili u službeno vozilo radi dovođenja u policijsku ispostavu, zbog ispunjenja uslova za zadržavanje. Prilikom dovođenja nad A.S. nisu upotrebljena sredstva prinude, sredstva za vezivanje i on je sedeo na zadnjem sedištu službenog vozila iza suvozača, dok je pored njega sedeo jedan policijski službenik. U toku dovođenja A.S je zadao jedan udarac zatvorenom šakom policajcu koji je upravljao službenim vozilom i pokidao mu deo uniforme, a potom zadao udarac laktom u glavu policijskom službeniku koji je sedeo pored njega. Upotrebo sredstava prinude savladan je dalji otpor A.S. i protiv njega je podeta krivična prijava zbog postojanja osnovane sumnje da je za izvršio krivično delo iz člana 23 Zakona o javnom redu i miru. Policijski službenici koji su intervenisali nad A.S., poznavali su lice, kao sklono narušavanju javnog reda i mira, tučama i vršenjem nasilja nad drugima i znali su da su protiv njega podnete krivične prijave zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršio krivično delo ubistva i krivično delo ometanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti ili održavanju javnog reda i mira. Znajući o kavkom se licu radi, postupajući policijski službenici nisu upotrebili sredstva za vezivanje, radi sprečavanja otpora lica.

U policijskoj praksi dešavaju su događaji u kojima policijski službenici zbog niskog nivo bezbednosne kulture, loše taktičke procene i nepravilne primene policijskih ovlašćenja svojim postupcima doprinose sopstvenoj viktimizaciji. Posledice za policijske službenike su od onih najtežih, gubitak života, pa do telesnih povreda, za organizacionu jedinicu policije gubitak kolege, odsustvo policijskog službenika zbog privremene sprečenosti za rad, a za državu nadoknada ličnog dohotka za vreme privremene sprečenosti za rad i naknada nematerijalne štete.

4. ZAKLJUČAK

Brojni primeri u policijskoj praksi kada je u pitanju primena policijskih ovlašćenja, prilikom policijskih intervencijama, usled kojih dolazi do napada na policijske službenike, a potom i upotrebe sredstava prinude od strane policijskih službenika ukazuju nam na nizak nivo bezbednosne kulture, nepoznavanje zakonskih osnova za primenu policijskih ovlašćenja, taktike postupanja u primeni policijskih ovlašćenja i na kraju sačinjavanja odgovarajućih izveštaja i drugih pismena u vezi policijske intervencije.

U kontekstu neophodnosti konstantnog usavršavanja policijskih službenika, u policijskim ispostavama se organizuje stručna nastava kojoj su obavezni da prisustvuju svi policijski službenici. Stručna nastava izvodi se u skladu sa programom koji definiše organizaciona jedinica MUP za poslove obuke (Uprava za stručno obrazovanje, oposobljavanje, usavršavanje i nauku).

S tim u vezi, u saradnji sa misijom OEBS u Srbiji, određeni broj policijskih službenika je obučen da koristi savremene nastavne metode i sredstva, a u skladu sa principima učenja odraslih. Posedovanje takvih znanja i veština je preduslov za izvođenje obuke u policijskim ispostavama. Međutim, policijski službenici koji izvode nastavu

raspoređeni su najčešće na operativna radna mesta i usled izvršavanja svojih redovnih radnih zadataka i postizanja zadovoljavajućih mesečnih rezultata rada, najčešće nemaju vremena za kvalitetnu pripremu i realizaciju nastave kao i za sveobuhvatno sagledavanje obrazovne potrebe. Kao posledica toga, ovakva nastava ne daje rezultate kakvi se od nje očekuju i često se svodi na zadovoljavanje forme.

Prvi koraci u stvaranju dobro obučenih i profesionalnih policajaca učinjeni su sa reformom osnovne policijske obuke, odnosno transformacijom Srednje škole unutrašnjih poslova u Centar za osnovnu policijsku obuku (u daljem tekstu: Centar). Budući policajci u Centru obučavaju se, uz primenu najsavremenih metoda policijske obuke. U novom modelu obuke mnogo se češće, nego do sada, koriste nastavne metode studija slučaja iz prakse, demonstracija, igranje uloga, simulacija i druge. Nastava u Centru je teorijska i praktična i zasniva se na principima učenja odraslih. Izvodi se u malim grupama, ne većim od 24 polaznika²⁰.

Bez obzira koliko je kvalitetna obuka koju je policajac prošao pre ulaska u službu, od njega se ne može očekivati da samim stupanjem u službu poslove obavlja na način kako to čine iskusni policajci. Suština osposobljavanja za samostalni rad je upravo rad u realnom okruženju, jer se samo tako može ostvariti transfer iz „učionice“ na „ulicu“ odnosno kako se to kod na često kaže iz „teorije u praksu“. Za obuku tokom pripravničkog staža nisu odgovorni samo mentori, već i cela policijska organizacija odnosno svi policijski službenici koji će svojim dobrim ili lošim znanjem i veštinama uticati na kvalitet obuke policajaca pripravnika tokom pripravničkog staža²¹. Za zakonito i profesionalno obavljanje policijskih poslova i prenošenja dobre prakse na buduće policajce neophodno je u policijskim upravama predvideti drugačiji način sprovođenja obavezne i problemske nastave

Jedno od rešenja, u cilju kvalitetnije dodatne obuke i edukacije u policijskim upravama, a samim tim i unapređenja efikasnosti i zakonitosti policijskog postupanja je sistematizovanje posebne organizacione jedinice u policijskim upravama, čiji bi zadatak bio osiguranje kvaliteta procesa stručnog usavršavanja policijskih službenika.

Jedan od razloga netaktičnog postupanja, nepravilne i nezakonite primene policijskih ovlašćenja tokom policijskih intervencija jeste nepostojanje standarda policijskog postupanja prilikom primene policijskih ovlašćenja. Standardi policijskog postupanja definisani su isuviše uopšteno postojećim pravnim propisima što ostavlja prostor za nedoslednosti i proizvoljna tumačenja u izvođenju konkretnih policijskih radnji tokom intervencija. U cilju usaglašavanja i definisanja standarda postupanja neophodno je uspostavljanje adekvatnog mehanizma kojim bi se došlo do jasnih definicija i opisa operativno-taktičkih postupanja u različitim linijama/oblastima policijskog posla, saobraćaj, javni red i mir, kriminalistička policija i dr.

²⁰ Više o tome v. Puškar, B., Umićević, M., Mijailović M.: Reforma osnovne policijske obuke, *Bezbednost*, MUP R. Srbije, 3/2010,str.349-360.

²¹ Više o tome v. Milić,N.: Obuka policajaca pripravnika, *Bezbednost*, MUP R.Srbije, 1-2/2009,str.255-370.

Ako su standardi policijskog postupanja definisani isuviše uopšteno, to ostavlja prostor za nedoslednosti i proizvoljna tumačenja u izvođenju konkretnih policijskih radnji tokom intervencija. Bez standardizacije policijskog postupanja teško da se može govoriti o profesionalizaciji policije. S tim u vezi, B.Simonović navodi: „U poslednjih nekoliko godina u svetu nema nikakve dileme: profesionalizacija policije znači standardizaciju i akreditaciju“²².

Dodatna obuka i edukacija policijskih službenika sa jasno definisanim standardima u policijskim postupanjima nesumnjivo bi dobrineli boljoj obučenosti i sposobljenosti policije u zakonitoj, pravilnoj i taktički ispravnoj primeni policijskih ovlašćenja prilikom policijskih intervencija sa jedne i smanjenja broja napada na policijske službenike usled niskog nivo bezbednosne kulture, nepravilne taktike u primeni policijskih ovlašćenja, pogrešne procene u postupku primene policijskih ovlašćenja.

5. LITERATURA

1. Vuković, S.,Mijalković,S.: Doprinos pripadnika policije sopstvenoj viktimizaciji U: Zbornik radova, „Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, uzroci, oblici i mere zaštite“, međunarodno naučno stručno savetovanje, Beograd: Policijska akademija, 2003.
2. Brković, V., Milojević, S.: Taktika postupanja pripadnika policije prilikom ugrožavanja lične bezbednosti, U: Zbornik radova, „Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, uzroci, oblici i mere zaštite“, međunarodno naučno stručno savetovanje, Beograd: Policijska akademija, 2003.
3. Jovašević, D.: Krivičnopravna zaštita života pripadnika policije pri obavljanju službene dužnosti. U: Zbornik radova, „Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, uzroci, oblici i mere zaštite“, međunarodno naučno stručno savetovanje, Beograd: Policijska akademija, 2003.
4. Milić,N.: Obuka policajaca pripravnika, *Bezbednost*, MUP R.Srbije, 1-2/2009,str.255-370.
5. Puškar, B., Umićević, M., Mijailović M.: Reforma osnovne policijske obuke, *Bezbednost*, MUP R. Srbije, 3/2010,str.349-360.
6. Simonović, B.: Primena savremenih metoda i sredstava u suzbijanju kriminaliteta – problemi i načini prevazilaženja, U: *Primjena savremenih metoda i sredstava u suzbijanju kriminaliteta*, Internacionala asocijacija kriminalista, Brčko, 2008.
7. Krivični zakoni „Službeni glasnik RS" broj 85/2005, 88/05-ispr., 107/05-ispr i 72/09,111/09.
8. Zakon o javnom redu i miru „Službeni glasnik RS" broj 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon i 85/2005 – dr. zakon.

---

²² Standardizacija policije podrazumeva jasno definisanje standarda koji se tiču svih aspekata policijskog rada. Profesionalna policija je ona koja ispunjava prethodno jasno definisane standarde i postupa u skladu sa procedurama. Standardizacija je proces. Standarde policijskog postupanja donose specijalizovana tela, odnosno nezavisna tela, ili nacionalne komisije sastavljene isključivo, ili pretežno, od policajaca profesionalaca. Prethodno definisani standardi se preispituju, menjaju, usavršavaju. Ideja je da se definišu primeri najbolje policijske prakse i da se oni pretvaraju u standard kako bi se podizao kvalitet rada čitavog sistema. Akreditacija policijskih jedinica (službi) počela se nadovezivati na standardizaciju u policiji (nešto kasnije). Proces akreditacije predstavlja jasno definisan, objektiviziran postupak provere da li pojedina policijska agencija (npr. policijska stanica,) ispunjava prethodno usvojene nacionalne ili međunarodne standarde. Navedeno prema: Simonović, B.: Primena savremenih metoda i sredstava u suzbijanju kriminaliteta – problemi i načini prevazilaženja, U: *Primjena savremenih metoda i sredstava u suzbijanju kriminaliteta*, Internacionala asocijacija kriminalista, Brčko, 2008, str. 35.

9. Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima, http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/zakoni. od 25.05.2011.godine najznačajni rezultati rada MUP-a Republike Srbije u 2010. godini. <http://www.mup.gov.rs/>

ATTACKS ON POLICE OFFICERS AS ACTS OF CRIMINAL VIOLENCE

Dragan Milidragovic, MA, Ministry of the Interior of the Republic of Serbia, Novi Sad Police Department

Nenad Milic, MA, Academy of Criminalistics and Police Studies, Serbia

Abstract: In order to do their everyday job, which includes reducing the rate of crime, maintaining public order and ensuring peace, controlling and regulating traffic, police officers are often exposed to danger. Their profession is much more different from others. The most distinguishing features of this profession are possible injuries and death of police officers. Official statistics warn us of violence on streets, sports events and in schools. Moreover, youngsters are not afraid of the consequences of attacks on police. The statistics of attacks on police also show negative tendencies related to the safety of police officers while doing their job. In 2010, 1.879 crimes on police officers were committed in the Republic of Serbia, which is much more than in the last 9 years.

The majority of these crimes are the result of the measures legally and professionally undertaken by police while doing their job. However, some of these crimes that threatened the safety of police officers were the result of their own victimization. This happened due to their unprofessional, not tactical and illegal acts as well as due to the lack of standards in exerting the authority of police.

By analyzing certain police experiences authors of this paper point out to police officers contribution to their own victimization because of already mentioned factors. In their conclusion, the authors provide certain solutions to neutralization of factors that lead to victimization of police.

Key words: attack, police officer, violence, victimization, competence, official solutions

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILNIČKI KRIMINALITET NA PODRUČJU NADLEŽNOSTI OKRUŽNOG TUŽILAŠTVA BANJA LUKA

Vesna Antonić

Zamjenica glavnog okružnog tužioca, Okružnog tužilaštva Banja Luka

Apstrakt: Nasilje je teško definisati, naprsto, jer se pod tim pojmom svrstavaju različiti sadržaji, čime se njegova suština svodi ili na krajnje uske ili veoma široke okvire fenomenološke opservacije. Time je otežano njegovo definisanje, jer je često nasilje sinonim za veoma širok spektar pojmova, kao što su zločin uopšte, zlostavljanje, tortura, teror, zloupotreba moći i sl. U našem krivičnom zakonodavstvu postoje mnoge inkriminacije koje u sebi sadrže element nasilja, ali sam pojam nasilja u samom tekstu tih odredbi nije određen niti definisan. Ipak većina teoretičara saglasna je da kriminalitet nasilja čine kriminalni akti kojim se primjenom sredstva fizičke sile ili psihičke prinude ugrožava fizički integritet drugih lica. Upravo, zbog ovakve strukture i različitih pojavnih oblika, nasilnički kriminalitet predstavlja problem svakog društva, pa je i cilj ovog rada da se sagleda ova problematika analizom vodećih krivičnih djela sa elementima nasilja i to kroz praćenje njihovog stanja i kretanja u petogodišnjem periodu (2006-2010) na području nadležnosti Okružnog tužilaštva Banja Luka. Rezultati do kojih se došlo u radu ukazuju na povećan broj krivičnih djela sa elementom nasilja (nasilnički kriminalitet) što zahitjava od tužilaštava da pravilnom i dobro osmišljenom krivičnom politikom s jedne strane i sudova s druge strane da kroz kaznenu politiku kao racionalnu usmjerenu djelatnost, u primjeni krivičnih sankcija djeluju u pravcu uspješnog suzbijanja ovog vida kriminaliteta.

Ključne riječi: nasilje, krivična djela, krivična politika, kaznena politika

1. UVODNO RAZMATRANJE

Nasilje predstavlja drsku i bezobzirnu primjenu fizičke sile ili psihičke prinude, kojom se protupravno ugrožava integritet čovjeka i druga zaštićena dobra i vrijednosti.

Kroz istoriju nasilje kao oblik ponašanja i življjenja čovjeku nije strano. Nasilje je staro koliko i čovjek i društvo i predstavlja fundamentalnu sastavnicu svakog društva i kulture. Očekivala se tendencija smanjivanja nasilja, što se nije desilo i zahvaljujući tehničko tehnološkom usavršavanju, postaje sve masovnije, razornije i efikasnije.²

Nasilje je, za neke ljude postalo efikasan način postizanja različitih ciljeva, stiče se imovina, politička ili lična moć, upravlja se ili kontrolišu tudi životi, eliminisu se realni ili

imaginarni protivnici. Nasilje se stoga manifestuje na ulici, na poslu, u porodici. Ono je postalo estetika i etika vijeka u kome živimo, držati se nasilnički pripada stilu, obrascu i modi.³ Takvo nasilje po prirodi generiše novo nasilje i predstavlja zatvoren krug destrukcije, tako da svi oblici kriminaliteta su u određenom smislu, akti nasilja.⁴ U teoriji postoje različita shvatanja o pojmu nasilja i njegovoj sadržini. Prema nekim shvatanjima pojам nasilja ne mora biti isti kod svih krivičnih djela koja sadrže nasilje i njegovu sadržinu treba određivati u kontekstu određene krivično pravne odredbe. Da bi se odredilo da neko ponašanje ima obilježje nasilja, treba da su ispunjeni određeni uslovi, a to je da se nasilje vrši napadom, da je određeno u čemu se ono sastoji i koje su posljedice. Prema tome, vrlo je teško definisati nasilje, naprsto jer se pod tim pojmom svrstavaju različiti sadržaji, čime se njegova suština svodi ili na krajnje uske ili veoma široke okvire fenomenološke opservacije. Time je otežano njegovo definisanje, jer je često nasilje sinonim za veoma širok spektar pojmove, kao što su zločin uopšte, zlostavljanje, tortura, teror, zloupotreba moći i sl. U našem krivičnom zakonodavstvu postoje mnoge inkriminacije koje u sebi sadrže element nasilja, ali sam pojам nasilja u samom tekstu tih odredbi nije određen niti definisan. Ipak većina teoretičara saglasna je da kriminalitet nasilja čine kriminalni akti kojim se primjenom sredstva fizičke sile ili psihičke prinude ugrožava fizički integritet drugih lica. Fizičko nasilje podrazumijeva djelovanje na fizički inetegritet lica, agresivno ponašanje prema ljudima, nanošenje fizičkih patnji nekom licu i sl. Psihičko nasilje se manifestuje kroz psihičko maltretiranje, nanošenje psihičkih patnji, izazivanje osjećanje straha i sl.

Neki teoretičari polaze od stanovišta da se nasilje može odnositi na lice ili stvari.⁵

Međutim, postoji i mišljenje da nasilje može biti upravljeno samo prema čovjeku, a ne i prema imovini, odnosno da je i u tom slučaju oštećenje imovine samo način vršenja nasilja prema određenom licu.⁶ Nasilje prema stvarima (pokretnim i nepokretnim) sastoji se u uništenju imovine veće vrijednosti.⁷ Ono može biti učinjeno na veoma različite načine i različitim sredstvima, kao što su rušenje, paljenje, lomljenje, podmetanje eksplozija i sl.

U kriminalitet nasilja ubrajaju se kriminalna ponašanja uperena protiv života i tijela, polne slobode i polnog morala, djela učinjena iz koristoljublja, protiv sloboda i prava građana, djela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja, kao i nasilničko ponašanje na javnom mjestu. U najteže oblike kriminaliteta ove vrste spadaju terorizam, politički delikti nasilja, te zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Svi ovi oblici kriminaliteta mogu se vršiti dvojako: individualno, neposredno ili kolektivno, odnosno učestvovanjem u grupi koja vrši nasilje.

2. STANJE I KRETANJE VODEĆIH KRIVIČNIH DIJELA SA ELEMENTOM NASILJA

Na osnovu sagledavanja godišnjih izvještaja Okružnog tužilaštva Banja Luka za period 2006. – 2010. godinu, a koji se odnose na vodeća krivična djela sa elementom nasilja, razmatrano je stanje i kretanje nasilničkog kriminaliteta. Izvršena je analiza podataka korištenjem metode deskriptivne statistike i to broja izvještaja o počinjenom krivičnom djelu,

broja otvorenih istraga i podignutih optužnica, s jedne strane i analiza broja izrečenih krivičnih sankcija na osnovu sudskih odluka, s druge strane.

Podaci su reprezentativni kada se ima u vidu da Okružno tužilaštvo Banja Luka sa svoje dvije Podružne kancelarije Mrkonjić Grad i Prijedor, pokriva 21 opštinu u Republici Srpskoj i to: Banja Luka, Laktaši, Kneževo, Gradiška, Srbac, Kotor Varoš, Čelinac, Mrkonjić Grad, Šipovo, Jezero, Istočni Drvar, Drinić, Kupres u RS, Ribnik, Novi Grad, Kostajnica, Krupa na Uni, Prijedor, Oštra Luka, Kozarska Dubica i Prnjavor na kojem području prema nezvaničnim podacima živi oko 600.000 stanovnika, da djeluje na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka kojeg čine dvije Stanice javne bezbjednosti Prijedor i Mrkonjić Grad, te ukupno 30 policijskih stanica od kojih 25 je policijskih stanica opšte nadležnosti, pet policijskih stanica za bezbjednost javnog saobraćaja i tri jedinice za podršku. Isto tako nadležnost Okružnog tužilaštva, kako stvarna tako i mjesna, poklapa se sa nadležnošću Okružnog suda Banja Luka i sedam Osnovnih sudova i to: Banja Luka, Kotor Varoš, Prnjavor, Gradiška, Prijedor, Novi Grad, Mrkonjić Grad.

Krivična djela koja su predmet razmatranja su vodeća krivična djela kod kojih se element nasilja ispoljava bilo kao posebna karakterna crta učinioца sklonom nasilju i krivična djela u kojima imamo odsustvo nekih uobičajnih racionalnih motiva, tako da je nasilje rezultat objesti ili neke druge nasilnosti, koja se ogleda u nipođaštanju socijalnog miljea u kome učinilac krivičnog djela živi.

2.1. Krivična djela protiv života i tijela

Vodeća krivična djela sa elementom nasilja iz grupe krivičnih djela protiv života i tijela su ubistva iz čl.148 KZ RS, teška ubistva iz čl.149 KZ RS, teške tjelesne povrede iz čl. 156 KZ RS, kao i krivično djelo učestvovanje u tući iz čl.157 KZ RS, kao oblika grupnog vršenja nasilja. Usmjerena su protiv fizičkog integriteta ličnosti, izvršena primjenom sile i nasilja, napadom na osnovnu vrijednost – život i tjelesni integritet čovjeka. Kod ovih krivičnih djela nasilje je dominantno sredstvo,zbog čega su opravdano u centru pažnje, kako zbog svoje težine, tako i zbog višestruke posljedice.

Table 1. Broj zaprimljenih prijava, otvorenih istraga i optuženja za vodeća krivčnih djela iz grupe krivičnih djela protiv života i tijela u nadležnosti OT Banja Luka, 2006-2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%
Ubistvo –čl. 148	Izještaj o krivičnom djelu	23	21	13	16	17	90	9.75
Teško ubistvo – čl.149		6	8	8	4	4	30	3.25
Teška tjelesna povreda –čl. 156		170	183	121	82	90	646	69.9
Učestvovanje u tući – čl. 157		66	35	47	6	3	157	17.0
Ukupno		265	247	189	108	114	923	100
%		28.7	26.7	20.4	11.7	12.3	100	

Ubistvo –čl. 148	Otvorene istrage	58	58	46	29	24	215	22.4	
Teško ubistvo – čl. 149		26	17	9	7	6	65	6.7	
Teška tjelesna povreda – čl. 156		157	132	119	83	81	572	59.7	
Učestvovanje u tući – čl. 157		40	16	42	6	2	106	11.0	
Ukupno		281	223	216	125	113	958	100	
%		29.3	23.2	22.5	13.0	11.7	100		
Ubistvo –čl. 149	Optuženja	14	9	10	8	13	54	11.0	
Teško ubistvo – čl. 149		5	7	3	2	4	21	4.2	
Teška tjelesna povreda – čl. 156		108	75	71	49	45	348	71.1	
Učestvovanje u tući – čl.157		31	10	18	5	2	66	13.4	
Ukupno		158	101	102	64	64	489	100	
%		32.3	20.6	20.8	13.0	13.0	100		

Broj izvještaja za vodeća krivična djela (ubistva,teška ubistva,teške tjelesne povrede (Tabela 1) je 923 izvještaja o počinjenim krivičnim djelima, dok je istovremeno u tom periodu otvoreno ukupno 958 istraga. U strukturi posmatranih krivičnih djela uočava se da vodeće mjesto ima krivično djelo teške tjelesne povrede i da nju čini 69,9% (646) od ukupnog broja izvještaja o počinjenom krivičnom djelu, odnosno 59,7% (572) otvorenih istraga. Isto tako vidljivo je da je u 2006. godini broj izvještaja za ova krivična djela (ubistvo, teško ubistvo, teška tjelesna povreda i učestvovanje u tući) bio najveći 265 (28,7%) i da se uočava njihovo opadanje od 2007-2010. godine i kreće se od 26,7% do 12,3% po izvještajima, odnosno po otvorenim istragama je 281 odnosno 29,3% (2006.god) do 113 odnosno 11,7%(2010god), što znači da su se poduzele adekvatne mjere radi što uspješnijeg suzbijanja, odnosno svođenja ove vrste kriminaliteta na što moguću manju mjeru.

Što se tiče optuženja u istom petogodišnjem periodu na koji se odnosi (Tabela 1), sagledava se da je ukupno podignuto 489 optužnica i da je najveći broj optuženja za krivično djelo teške tjelesne povrede i da iznosi 348 podignutih optužnica, odnosno 71,1% od ukupnog broja. Isto tako u strukturi ovih krivičnih djela vidljivo je da je u 2006. godini broj podignutih optužnica najveći i da iznosi 32,3% i da potom slijedi njihovo opadanje od 2007-2010. godinu do 13%.

Table 2. Broj izrečenih sankcija (zatvor, novčana, uslovna osuda) po odlukama sudova, 2006–2010

Krivično djelo	Vrste izrečenih sankcija	2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%
Ubistvo –čl. 148	Zatvor	21	12	11	12	11	67	37.6
Teško ubistvo – čl.149 KZ RS		11	5	4	3	2	25	14.0
Teška tjelesna povreda – čl. 156 KZ RS		23	13	14	19	17	86	48.3
Učestvovanje u tući – čl. 157 KZ RS		0	0	0	0	0	0	0
Ukupno		55	30	29	34	30	178	100
%		30.8	16.8	16.2	19.1	16.8	100	
Ubistvo –čl. 148 KZ RS	Novčana	0	0	0	0	0	0	0
Teško ubistvo –čl. 149 KZ RS		0	0	0	0	0	0	0
Teška tjelesna povreda – čl. 156 KZ RS		7	6	5	11	9	38	83.3
Učestvovanje u tući – čl. 157 KZ RS		2	0	3	0	1	6	13.6
Ukupno		9	6	8	11	10	44	100
%		20.4	13.6	18.1	25.0	22.7	100	
Ubistvo –čl. 148 KZ RS	Uslovna osuda	0	0	0	0	0	0	0
Teško ubistvo – čl. 149 KZ RS		0	0	0	0	0	0	0
Teška tjelesna povreda – 156 KZ RS		60	35	56	23	28	202	75.6
Učestvovanje u tući – 157 KZ RS		4	11	38	8	4	65	24.3
Ukupno		64	46	94	31	32	267	100
%		23.9	17.2	35.2	11.6	11.9	100	

Iz podataka o izrečenim sankcijamaa (Tabela 2) koje su u posmatranom petogodišnjem periodu izrekli sudovi (Okružni sud Banja Luka, Osnovni sudovi Banja Luka, Prijedor, Mrkonjić Grad, Gradiška, Kotor Varoš, Novi Grad, Prnjavor - u dalnjem tekstu sudovi) za navedena krivična djela proizlazi da je u 178 predmeta izrečena kazna zatvora, u 44 predmeta izrečena novčana kazna i u 267 predmeta uslovna osuda. Takođe je vidljivo da je za krivična djela ubistva i teškog ubistva, obzirom na težinu krivičnog djela i zaprećenu kaznu, sudovi obavezno izricali zatvorske kazne, dok su se u pogledu krivičnog djela teške tjelesne povrede i učestvovanja u tući najčešće odlučivali na izricanje uslovne osude i to kod krivičnog djela teške tjelesne povrede u 202 ili 75,6% predmeta od ukupnog broja uslovnih osuda, a za krivično djelo učestvovanje u tući izrečena je uslovnih osuda u 65 ili 24,3% predmeta. Može se zaključiti da u pogledu ovih krivičnih djela izrečena krivična sankcija - uslovna osuda nije uvijek adekvatna društvena opasnost krivičnog djela i njihovih izvršilaca, pa bi u tom pravcu,

iako je kaznena politika prvenstveno stvar suda, na istu se moglo znatno uticati, izjavljivanjem žalbe od strane tužioca.

Isto tako uočeno je iz godišnjih statističkih izvještaja OT Banja Luka da je u 9 predmeta za krivična djela ubistva i teškog ubistva, djelo počinjeno od strane izvršilaca koji su bili neuračunjivi, bilo da su ta lica ranije liječena u zavodima i bolnicama i da su "ozdravila", odnosno kao "bezopasna" otpuštena ili da su se prvi put javljala kao neuračunljiva lica, zbog čega ovom problemu treba pokloniti posebnu pažnju ne samo u okriva pravosudnih organa i stručne službe za neuropsihijatriju, nego je potrebno poduzeti određene mjere iz nadležnosti Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite, kako bi se ojačali kapaciteti ustanova za liječenje ovakvih lica, kao i njihovo blagovremeno identifikovanje.

2.2. Krivična djela protiv imovine

Vodeća krivična djela sa elementom nasilja iz grupe krivičnih djela protiv imovine su razbojništvo iz čl.233 KZ RS, rabojnička krađa iz čl. 234 KZ RS i krivično djelo iznuda iz čl. 242 KZ RS. Ona ujedno predstavljaju najteži oblik ove vrste krivičnih djela, kod kojih su fizička sila i prijetnja osnovni metod i sredstvo za izvršenje krivičnog djela.

Table 3. Broj zaprimljenih prijava, otvorenih istraga i optuženja za vodeća krivična djela iz grupe krivičnih djela protiv imovine u nadležnosti OT Banja Luka, 2006-2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%	
Razbojništvo –čl .233 KZ RS	Izještaj krivičnom djelu	77	85	110	68	69	409	48.8	
Rabojnička krađa cl.234 KZ RS		4	2	6	4	4	20	2.3	
Iznuda cl.242 KZ RS		90	118	101	52	48	409	48.8	
Ukupno		171	205	217	124	121	838	100	
%		20.4	24.4	25.8	14.7	14.4	100		
Razbojništvo –čl .233 KZRS	Otvaranje istrage	137	107	119	68	59	490	59.3	
Rabojnička krađa cl.234 KZ RS		11	4	2	3	1	21	2.5	
Iznuda cl.242 KZ RS		56	77	104	47	31	315	38.1	
Ukupno		204	188	225	118	91	826	100	
%		24.6	22.7	27.2	14.2	11.0	100		
Razbojništvo –čl .233	Optuženje	42	25	23	27	27	144	65.4	
Rabojnička krađa cl.234 KZ RS		3	1	1	2	0	7	3.1	
Iznuda cl.242 KZ RS		15	12	16	14	12	69	31.3	
Ukupno		60	38	40	43	39	220	100	
%		27.2	17.2	18.1	19.5	17.7	100		

Iz podataka (Tabela 3) uočava se da je u petogodišnjem posmatranom periodu broj izvještaja o učinjenom krivičnom djelu za krivična djela razbojništva i iznude identičan i da iznosi po 409 ili (po 48,8%) izvještaja. Broj otvorenih istraga je nešto veći za krivično djelo razbojništva i iznosi 490 ili 59,3%, dok je za krivično djelo iznuda otvoreno 315 ili 38,1% istraga.

Broj krivičnog djela razbojnička krađa je neznatan i približno je istog učešća u izvještajima (20 ili 2,3%), odnosno otvoreno je 21 ili 2,5% istraga. Isto tako vidljivo je da je u 2006-2008. godini broj podnesenih izvještaja i otvorenih istraga za krivična djela razbojništva i iznude znatno veći i imaju procentualno učešće od 69,4% u pogledu podnesenih izvještaja, odnosno 43,9% u pogledu otvaranja istrage, za razliku od 2009-2010. godine, kada se uočava njihovo opadanje, sa procentualnim učešćem od 30,6% (izvještaja) odnosno 28,7% (otvaranih istraga).

Što se tiče optuženja u istom petogodišnjem periodu, (Tabela 3) vidljivo je da je najveći broj optuženja, takođe, za krivična djela razbojništvo i iznuda i da se kreće za krivično djelo razbojništvo 144 optuženja što je 65,4%, odnosno 69 optuženja za krivično djelo iznuda što ukupno izbosi 31,3%.

Table 4. Broj izrečenih sankcija (zatvor, novčana, uslovna osuda) po odlukama sudova, 2006.–2010

Krivično djelo	Vrste izrečenih sankcija	2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%
Razbojništvo –čl .233 KZ RS	Zatvor	22	19	18	20	23	102	80.9
Rabojnička krađa cl.234 KZ RS		1	0	1	0	1	3	2.4
Iznuda cl.242 KZ RS		8	5	3	3	2	21	16.6
Ukupno		31	24	22	23	26	126	100
%		24.6	19.0	17.4	18.2	20.6	100	
Razbojništvo –čl .233 KZ RS	Novčana	2	0	0	0	0	2	28.5
Rabojnička krađa cl.234 KZ RS		0	0	0	0	0	0	0
Iznuda cl.242 KZ RS		0	3	2	0	0	5	71.4
Ukupno		2	3	2	0	0	7	100
%		28.5	42.8	28.5	0	0	100	
Razbojništvo –čl .233 KZ RS	Uslovna osuda	8	10	2	4	2	26	50.9
Rabojnička krađa cl.234		0	0	1	1	0	2	3.9
Iznuda cl.242 KZ RS		3	6	6	4	4	23	45.0
Ukupno		11	16	9	9	6	51	100
%		21.5	31.3	17.6	17.6	11.7	100	

Iz podataka (Tabela 4) uočava se da su sudovi za navedena krivična djela u 126 predmeta izrekli kaznu zatvora, u 7 predmeta novčanu kaznu i u 51 predmetu uslovnu osudu, što znači obzirom na težinu krivičnih djela, njihovu posljedicu, a i zaprećenu kaznu, da su sudovi izricali adekvatne krivične sankcije.

2.3. Krivična djela protiv polnog integriteta

Vodeća krivična djela sa elementom nasilja iz grupe krivičnih djela protiv polnog integriteta su silovanje 193 KZ RS, obljava nad nemoćnim licem iz čl.194 KZ RS i polno nasilje nad djetetom iz čl.195 KZ RS. Savremeno shvatanje seksualne delinkvencije ovu pojavu tretira kao zadovoljenje seksualne požude na način koji je protivan polnoj slobodi odlučivanja partnera, bilo da je u pitanju nemogućnost pružanja fizičkog otpora, bilo delikti fizičkog seksualnog nasilja, zloupotrebe statusa žrtve seksualnog delikta – seksualno zlostavljanje i neprirodni način i subjekt u zadovoljenju seksualne požude – seksualna nastranost.

Table 5. Broj zaprimljenih prijava, otvorenih istraživačkih postupaka i optuženja za vodeća krivična djela iz grupe krivičnih djela protiv polnog integriteta u nadležnosti OT Banja Luka, 2006-2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%	
silovanje –čl.193 KZ RS	Izještaj krivičnom djelu	18	15	8	7	5	53	40.1	
Obljava nad nemoćnim licem –čl.194 KZ RS		3	8	2	6	6	25	18.9	
Polno nasilje nad djetetom –čl.195 KZ RS		6	12	19	11	6	54	40.9	
Ukupno		27	35	29	24	17	132	100	
%		20.4	26.5	22.1	18.1	12.8	100		
silovanje –čl.193 KZ RS	Otvorene istraže	24	22	16	8	6	76	50,0	
Obljava nad nemoćnim licem –čl.194 KZ RS		2	5	0	2	5	14	9.2	
Polno nasilje nad djetetom –čl.195 KZ RS		6	12	18	15	12	63	41.4	
Ukupno		32	39	34	25	23	152		
%		21,0	25.6	22.3	16.4	15.1			
Optuženje		1							
silovanje –čl.193 KZ RS		8	4	2	1	1	16	32.0	
Obljava nad nemoćnim licem –čl.194 KZ RS		2	4	6	0	3	15	30.0	
Polno nasilje nad djetetom –čl.195 KZ RS		0	5	6	5	3	19	38.0	
Ukupno		10	13	14	6	7	50	100	
%		20.0	36.0	28.0	12.0	14.0	100		

Podaci (Tabela 5) pokazuju da je ukupan broj izvještaja za navedena krivična djela 132, od toga krivično djelo silovanja, kao i krivično djelo polnog nasilja nad djetetom ima procentualno učešće od oko 40%, dok se preostalo procentualno učešće odnosi na krivično djelo obljava nad nemoćnim licem (25 ili 18.9%) izvještaja.

Što se tiče istraga ista krivična djela kao i kod izvještaja imaju približno isto procentualno učešće od oko 40% (polno nasilje nad djetetom), odnosno 50% (silovanje), dok krivično djelo obljava nad nemoćnim licem ima zanemarljivo procentualno učešće od sveg 9%. Uočava se da je za krivično djelo silovanja najveći broj podnesenih izvještaja (18) i otvorenih istraga (24) u 2006. godini, čiji broj kroz preostale posmatrane godine ima tendenciju opadanja, da bi u posljednjoj godini posmatranja (2010. godina) iznosio svega 5 izvješta, odnosno 6 otvorenih istraga.

Što se tiče optuženja u istom petogodišnjem periodu (Tabela 5,) vidljivo je da je za navedena krivična djela podignuto ukupno 50 optužnica, što predstavlja samo jednu trećinu od ukupnog broja otvorenih istraga (152), što znači da su ova krivična djela vrlo kompleksno sa aspekta dokazivanja.

Table 6. Broj izrečenih sankcija (zatvor, novčana, uslovna osuda) po odlukama sudova, 2006–2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%	
silovanje –čl.193 KZ RS	Zatvor	7	4	1	3	1	16	40.0	
Obljava nad nemoćnim licem cl.194 KZ RS		1	1	3	1	2	8	20.0	
Polno nasilje nad djetetom cl.195 KZ RS		2	2	6	1	5	16	40.0	
Ukupno		10	7	10	5	8	40	100	
%		25.0	17.5	25.0	12.5	20.0	100		
silovanje –čl.193 KZ RS	Uslovna osuda	2	0	0	4	0	6	100	
Obljava nad nemoćnim licem cl.194 KZ RS		0	0	0	0	0	0	0	
Polno nasilje nad djetetom cl.195 KZ RS		0	0	0	0	0	0	0	
Ukupno		2	0	0	4	0	6	100	
%		33.3	0	0	66.6	0	100		

Iz podataka (Tabela 6) uočava se da je u petogodišnjem periodu od strane sudova za navedena krivična djela u 40 predmeta izrečena kazna zatvora i to za krivično djelo silovanja i polno nasilje nad djetetom u 80% predmeta, a u preostalih 20% predmeta sudovi su izrekli zatvor za krivično djelo obljebe nad nemoćnim licem. U petogodišnjem periodu posmatrana sudovi su izrekli uslovnu osudu samo za krivično djelo silovanja i to u 6 predmeta, što znači da je adekvatan odgovor sudova u pogledu izrečenih sankcija i da iste odgovaraju težini

počinjenih krivičnih djela, kako sa aspekta ličnosti počinioca tako i sa aspekta društvene opasnosti pomenutih djela.

2.4. Krivična djela protiv braka i porodice

Vodeće krivično djelo sa elementom nasilja iz grupe krivičnih djela protiv braka i porodice je svakako krivično djelo nasilje u porodici iz čl. 208 KZ RS Porodično nasilje je oduvijek postojalo i bilo veoma rasprostranjeno u svim istorijskim vremenima, kulturama i društvima. Ono je uvek imalo veoma ozbiljne posljedice, naročito po žene i djecu. Unošenjem ovog krivičnog djela u naše krivično zakonodavstvo ovaj fenomen je izdvojen iz privatne sfere i označen kao društveni problem, odnosno predmet posebne pažnje društva.

Table 7. Broj zaprimljenih prijava, otvorenih istraga i optuženja za vodeća kriv. djela iz grupe krivičnih dijela protiv braka i porodice u nadležnosti OT Banja Luka, 2006-2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%
Nasilj u porodici – čl.208 KZ RS	Izještaj o krivičnom djelu	391	365	303	177	140	1376	44.5
	Otvaranje istrage	301	265	251	139	96	1052	34.0
	Optuženje	232	170	134	70	58	664	21.4
Ukupno		924	800	688	386	294	3092	100
%		29.8	25.8	22.2	12.4	9.5	100	

Iz podataka (Tabela 7) proizlazi da je podnesen znatan broj izvještaja o počinjenom krivičnom djelu nasilja u porodici i u petogodišnjem posmatranom periodu podneseno je 1376 izvještaja, otvoreno je 1052 istrage. Isto tako vidljivo je da je u 2006. do 2008. godine veći broj podnesenih izvještaja o počinjenom krivičnom djelu, kao i otvorenih istraga u odnosu na 2009. i 2010. godinu, kada se taj broj znatno smanjuje i u 2009. godini iznosi 177, odnosno u 2010. godini 140 izvještaja, dok je u 2009. godini otvoreno 139 istraga, a u 2010. godini svega 96 istraga. Svakako ovo je rezultiralo činjenicom da od broja podnesenih izvještaja u 10% predmeta tužilaštvo nije ni otvorilo istragu, a nakon otvaranja istrage i provedenih dokaza u gotovo 12,5% predmeta nije podiglo optužnicu.

Naime, kod ovog krivičnog djela razvila se dilema da li je za postojanje ovog krivičnog djela dovoljno da je samo jedanput povrijeđen ili ugrožen tjelesni integritet člana porodice, zbog čega se ipak zauzelo stanovište da nije neophodan element trajnost ili višekratnost radnji izvršenja, tako da krivično djelo postoji i kada je radnja izvršena samo jedanput. Prema tome, krivično djelo postoji i kada je radnja poduzeta jednom ili više puta. Međutim, da li će poduzimanje jedne radnje izvršenja u svakom slučaju biti dovoljno da prouzrokuje posljedicu koja se sastoji u ugrožavanju spokojstva, tjelesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice, zavisi od toga koji oblik izvršenja radnje je u pitanju. Tako u slučaju korištenja grubog nasilja ili upotrebe kvalifikovane prijetnje, krivično djelo može postojati i onda kada je radnja izvršenja preduzeta samo jednom, dok se kod drskog i

bezobzirnog ponašanja, s obzirom na prirodu ove radnje, za prouzrokovanje navedene posljedice neophodno je da se radnja izvršenja ponavlja više puta.⁸

Ima i mišljenja da radnja ovog krivičnog djela ugrožavanje spokojstva, tjelesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice predstavlja posljedičnu radnju izvršenja koja sadržajno može biti različita, a da su načini izvršenja radnje primjena nasilja, kvalifikovana prijetnja i drsko ili bezobzirno ponašanje.⁹ Međutim, kada se ima u vidu priroda ovog krivičnog djela, prije svega socijalni smisao njegovog bića i zaštitni objekt, onda se logično nameće zaključak da radnja izvršenja predstavlja primjena nasilja, upotreba kvalifikovane prijetnje i drsko ili bezobzirno ponašanje i da broj neophodne djelatnosti zavisi od prirode same radnje, jer je za postojanje krivičnog djela potrebno da je preduzeta takva radnja izvršenja koja je objektivno podobna da dovede do ugrožavanja spokojstva, tjelesnog integriteta ili duševnog stanja. Drugim riječima, u određenim slučajevima je nužno da djelatnost koja predstavlja radnju izvršenja bude preduzeta više puta, jer tu i nema stvarnog pluraliteta radnji, već preduzete djelatnosti pojedinačno posmatrane nose u sebi samo po dio potrebnog kvaliteta, koji definiše suštinsku sadržinu datog nam prava i otuda te djelatnosti čine samo segment jedinstvenog ponašanja koje je podobno da prouzrokuje posljedicu kao obilježje bića krivičnog djela.

Zbog toga pravosudni organi još uvijek nisu zauzeli jasno stanovište u pogledu inkriminacije ovog krivičnog djela. Iz statističkih podataka vidljivo je da tužilaštvo podiglo svega 664 optuižnice, iz razloga što se javljaju teškoće u dokazivanju ovog krivičnog djela, a posebno se to odnosi na činjenicu da su najčešće žrtve ovog krivičnog djela članovi uže porodice koji u krivičnom postupku ne žele svjedočiti.

Table 8. Broj izrečenih sankcija (zatvor, novčana, uslovna osuda) po odlukama sudova, 2006–2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%
Nasilj u porodici – čl.208 KZ RS	Zatvor	8	10	10	8	8	44	6.9
	Novčana	26	14	8	11	14	73	11.4
	Uslovna osuda	171	122	113	64	48	518	81.5
Ukupno		205	146	131	83	70	635	100
%		32.2	22.9	20.6	13.0	11.0	100	

Iz podataka(Tabela 8) uočava se da je u posmatranom petogodišnjem periodu za krivična djela nasilje u porodici najčešće izrečena uslovna osuda i to u 518 predmeta ili 81,5%. Novčana kazna izrečena je u 73 ili 11,4% predmeta, a zatvor je izrečen u 44 ili 6,9% predmeta. Iz ovih podataka,da se zaključiti da sudovi ne izriču adekvatne sankcije za krivično djelo nasilja u porodici..

2.5. Krivična djela protiv javnog reda i mira

Vodeća krivična djela sa elementom nasilja iz grupe krivičnih djela protiv javnog reda i mira su nasilničko ponašanje iz čl. 385 KZ RS, te krivično djelo sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje iz čl. 387 KZ RS i krivično djelo napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti iz čl. 388 KZ RS. Krivična djela protiv javnog reda ne predstavljaju jednu jedinstvenu cjelinu. S jedne strane tu se radi o krivičnim djelima gdje oblik zaštite imaju službena lica i zakonito i efikasno vršenje njihove službene dužnosti, (krivično djelo sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje, krivično djelo napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti) sa druge strane u tu grupu krivičnih djela kojima se remeti javni red i mir u jednom sasvim drugačijem smislu spada i krivično djelo nasilničkog ponašanja, a čija inkriminacija sadrži ugrožavanje ne samo spokojsvo građana već remeće je javnog reda i mira i drugih vrijednosti, kao jednom akumuliranom zbirnom objektu, sa naglašenim elementom nasilja.

Table 9. Broj zaprimljenih prijava, otvorenih istraga i optuženja za vodeća kriv. djela iz grupe krivičnih dijela protiv javnog reda i mira u nadležnost OT Banja Luka, 2006-2010

Krivično djelo		2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%	
Nasilničko ponašanje – čl. 385 KZ SR	Izještaj o krivičnom djelu	169	155	77	40	26	467	46.1	
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje – čl. 387 KZ RS		24	103	40	55	36	258	25.5	
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti – čl. 388 KZ RS		66	84	65	41	30	286	28.2	
Ukupno		259	342	182	136	92	1011	100	
%		25,6	33.8	18.0	13.4	9,0	100		
Nasilničko ponašanje – čl. 385 KZ RS	Otvaranje istrage	98	109	78	33	26	344	50.3	
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje – čl. 387 KZ RS		25	26	10	46	26	133	19.4	
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti – čl. 388 KZ RS		45	58	53	26	24	206	30,1	
ukupno		168	193	141	105	76	683	100	
%		24.5	28.2	20.6	15.3	11.1	100		
Nasilničko ponašanje – čl. 385	Optuženje	13	25	22	6	7	73	26.1	

KZ RS							
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje – čl. 387 KZ RS		14	14	12	14	6	60
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti – čl. 388 KZ RS		33	46	35	17	16	147
Ukupno		60	85	69	37	29	280
%		21.4	30.5	24.6	13.2	10.4	100

U petogodišnjem periodu posmatranja broj izvještaja za krivično djelo nasilničko ponašanje je 467, od kojeg broja je u 344 ili 73.7% predmeta otvorena istraga, a nakon okončane istrage svega u 73 ili 26.1% predmeta podignute su optužnice od strane tužilaštva.

Nasuprot tome ukupan broj izvještaja je 544 za krivično djelo sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje i napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti, za koja krivična djela je otvoreno 339 ili 62.3% istrage, nakon čega je u 207 ili 61.1% podignuta optužnica, što znači da u svega 1.0% nakon okončanja istrage nije podignuta optužnica.

Table 10. Broj izrečenih sankcija (zatvor, novčana, uslovna osuda) po odlukama sudova, 2006–2010

Krivično djelo	Vrste izrečenih sankcija	2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno	%
Nasilničko ponašanje – čl. 385	Zatvor	5	0	5	4	0	14	45.2
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje – čl. 387		1	0	1	2	4	8	25.8
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti – čl. 388 KZ RS		1	1	3	0	4	9	29.0
Ukupno		7	1	9	6	8	31	100
%		22.6	3.2	29.0	19.4	25.8	100	
Nasilničko ponašanje – čl. 385 KZ RS	Novčana	7	5	8	15	2	37	47.4
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje – čl. 387 KZ RS		2	3	3	2	1	11	14.1
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti – čl. 388 KZ RS		8	8	4	6	4	30	38.5

Ukupno		17	16	15	23	7	78	100
%		21.8	20.5	19.2	29.5	8.9	100	
Nasilničko ponašanje – čl. 385 KZ RS	Uslovna osuda	43	28	23	17	3	114	47.7
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje – čl. 387 KZ RS		9	9	7	12	3	40	16.7
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti – čl. 388 KZ RS		10	26	24	12	13	85	35.6
Ukupno		62	63	54	41	19	239	
		25.9	26.4	22.6	17.2	7.9	100	

Iz podataka (Tabela 10) uočava se da je u posmatranom petogodišnjem periodu od strane sudova za navedena krivična djela doneseno ukupno 348 presuda. Sve vrste izrečenih sankcija (zatvor, novčana kazna, uslovna osuda), imaju gotovo jednak procentualno učešće od oko 40%, što nije adekvatno ni težini učinjenih krivičnih djela, niti samoj posljedici.

3. ZAKLJUČAK

Nesporna je činjenica da krivična djela s elementima nasilja iz godine u godinu bilježe lagani, ali zato konstantni, porast. S obzirom na specifičnost nasilničkog kriminaliteta nedvojbeno je da izaziva dužnu pažnju ne samo stručne javnosti, nego i opštu zainteresovanost javnog mijenja i uopšte društva u cjeline. Zakonodavac je normativnim regulisanjem dao okvire kaznene politike, a njena konkretizacija je prepuštena sudovima. Definisanjem kaznene politike može se s pravom reći da je to sastavni dio krivične politike određene zajednice, te da je to racionalna usmjerena praktična djelatnost sudova u primjeni kazni i drugih krivičnih sankcija prema učiniocima krivičnih djela s obzirom na društvenu opasnost nasilničkog kriminaliteta i konkretnog učinioca ovih krivični djela, kao najvažnije karike u pravcu uspješnog suzbijanja ovog vida kriminaliteta. U suzbijanju nasilničkog kriminaliteta ne treba zanemariti ni ulogu tužilaštva koji zastupajući javni interes kroz dobro i pravilno osmišljenu krivičnu politiku daje svoj nemjerljivo značajan doprinos.

4. LITERATURA:

1. D. Vejinović, Socijologija sporta, Univerzitet u Banja Luci, Banja Luka, 2006. godine str. 158.,
2. D. Koković, Sociologija obrazovanja, Univerzitet u Novom Sadu, 2000. godine, str.196.,
3. M. Bošković, Krimilogija, Univerzitet u Novom Sadu, 2006. godine, str. 267.,

4. Lj. Lazarević, Delicti nasilja – krivično pravni aspekt u publikaciji „Delicti nasilja – krivično pravni i kriminološki aspekti“, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2002. godine, str. 11.,
5. D. Jakovljević, Terorizam sa gledišta krivičnog prava, Beograd, 1997. godine, str. 238.; Lj. Lazarević, Krivično pravo, posebni dio, Beograd, 1981. godine, str. 26.; Komentar Krivičnog zakona SRJ, izdanje Savremene administracije, 5 izdanie, Beograd, 1995. godine, str. 450.,
6. F. Baćić-Z. Šeparović, Krivično pravo, posebni dio, Zagreb, 1982. godine, str. 34.,
7. Lj. Lazarević, Krivično pravo, posebni dio, Beograd, 1981. godine, str. 27.,
8. Z. Stojanović, „Neki problemi u primjeni novih rješenja u krivičnom zakonu“, Buletin Okružnog suda u Beogradu, 2006/73, 29.,
9. Lj. Lazarević, Komentar Krivičnog zakona R. Srbije, Beograd, 2006. godine, str. 550.
10. Krivični zakon Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 49/03, 108/04, 37/06 i 73/10)
11. Godišnji izvještaji Okružnog tužilaštva Banja Luka (2006-2010)

VIOLENT CRIME IN THE JURISDICTION OF DISTRICT PROSECUTOR BANJA LUKA

Vesna Antonić

Deputy Chief District Prosecutor, Banja Luka District Prosecutor

Abstract: Violence is difficult to define, simply because it is classified under the term different contents, which are its essence boils down to the final or narrow or very broad framework of phenomenological observation. This has hampered his definition, because violence is often synonymous with a wide range of concepts, such as crime in general, abuse, torture, terror, abuse of power, etc. In our criminal law there are many incrimination which contain elements of violence, but the notion of violence in the text of those provisions is not specified or defined. However, most scholars agree that crime of violence are criminal acts that are using the funds of physical force or psychological coercion threatens the physical integrity of others. Precisely because of this structure and different forms, violent crime is a problem of any society is the aim of this study to examine this issue by analyzing the leading criminal acts with elements of violence and through monitoring their status and trends in the five-year period (2006-2010) in the jurisdiction of the District Prosecutor's Office Banja Luka. The results obtained in this paper indicate an increased number of criminal acts with elements of violence (violent crime), which requires prosecutors to regular and well-thought-out criminal policy on the one hand and the courts of the other parties to the criminal as a rational policy-oriented activities, the application criminal sanctions work toward the successful suppression of this type of crime.

Key words: violence/ crimes/ criminal policy/ sentencing policy

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

KRIMINALNO UGROŽAVANJE BANKE SA ELEMENTIMA NASILJA

Marinko Kresoja

OTP banka Srbija a.d., Novi Sad

Apstrakt: Banka kao značajna finansijska institucija sve je više izložena različitim oblicima kriminalnog delovanja kroz primenu nasilničkih metoda, čime se nanosi ogromna šteta. Ugroženost imovine, zaposlenih u banci, klijenata banke i svih onih koji imaju poslovnu saradnju sa bankom je sve više prisutno kroz primenu nasilničkog metoda kriminalnog delovanja, kako pojedinaca tako i organizovanih kriminalnih grupa.

Kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja se može posmatrati i analizirati sa najmanje tri aspekta: kriminalnog, bezbednosnog i upravljanja operativnim rizicima. Kriminalni aspekt prema kojem se vršenjem krivičnih dela (razbojništva, razbojničkih krađa, teške krađe, oštećenja i uništenja imovine itd.) i raznih vrsta destruktivnih pojava u banci, uz primenu nasilja nanosi šteta, kako materijalna tako i reputaciona, za banku i njen poslovanje. Bezbednosni aspekt, gde je u pitanju elementarna ugroženost ljudskih života i imovine banke usled nasilničkog delovanja pojedinca ili dobro organizovanih kriminalnih grupa. Upravljanje operativnim rizicima, se odnosi na identifikovanje, analizu, praćenje i kontrolu operativnih rizika kojima je banka izložena u svom poslovanju, gde se kriminalno-kriminogeno ugrožavanje banke postavlja u korelativan i koordiniran odnos sa faktorima rizika.

Aktuelna situacija u kojoj savremeno poslovanje u ekonomiji, sferi novca i oblasti bankarstva, zbog ugroženosti ovih važnih sektora u društvu, iziskuje potrebu mnogo efikasnije zaštitne društvene intervencije nego što je to sada slučaj u ovoj oblasti. U radu je izvršena jasna identifikacija i definisanje problema, uzroka, uslova i povoda kriminalnog ugrožavanja banke uz primenu nasilja. Sve se to postavlja u kontekst primene savremenih kriminalističkih metoda i sredstava u cilju suprotstavljanja raznovrsnim oblicima kriminalnog delovanja na štetu banke a gde dolaze do izražaja nasilničke metode delovanja. Suprotstavljanje kriminalnim oblicima nasilničkog delovanja na štetu banke, autor vidi kroz primenu dva osnovna metoda: preventivnog, u cilju sprečavanja kriminalnog ugrožavanja i bezbednosno opasnih stanja i represivnog, s ciljem otkrivanja takvih pojava i preduzimanja zakonskih mera prema njihovim akterima.

Na kraju dati predlozi, preporuke u zaključna razmatranja su u cilju bolje i efikasnije zaštite banke od kriminalnog ugrožavanja uz primenu nasilničkih metoda. Tako autor svoju pažnju usmerava na zaštitu banke i svih navedenih vrednosti, što je kod nas u značajnom zaostatku u odnosu na savremene evropske i svetske standarde.

Ključne reči: banka, zaštita, kriminalno ugrožavanje, operativni rizik, nasilje, pljačka.

UVODNE NAPOMENE

Banku i bankarsko poslovanje, treba posmatrati u krugu pitanja lične i imovinske bezbednosti, zaštite bankarskih proizvoda, zaštite informacija, zaštite ljudskih resursa, kao međusobno povezanih pitanja. Kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja treba tretirati kao međusobno povezane i nerazdvojne faktore rizika kojima je banka izložena u svom poslovanju. Ovaj princip treba imati u vidu kada se: planira, stvara, održava i na viši nivo podiže kompleksna bezbednost i zaštita banke.

Ugroženost banke je sve prisutnija usled kriminalnih aktivnosti pojedinaca i organizovanih kriminalnih grupa, gde se uz primenu nasilja nanosi šteta za banku, njene klijente ali i za društvo u celini. Zato bankarska delatnost zahteva visok stepen antikriminalne zaštite i mera bezbednosti. Potreba za takvim antikriminalnim i bezbednosnim merama ne javlja se samo na nivou banke, nego i na nivou države u kojoj banka posluje.

1. POJAVNI OBLICI NASILNIČKOG KRIMINALNOG UGROŽAVANJA BANKE

Ima mnogo perspektiva iz kojih se može analizirati problem kriminalnog ugrožavanja banke sa elementima nasilja, kao što je mnogo mišljenja o tome zašto ljudi vrše razbojništva, teške krađe i druga krivična dela na štetu banke. Sa druge strane mnogo je tobožnjih samozvanih stručnjaka za kriminalne delikte, jer sam predmet fascinira vrlo različita lica. Svaki šalterski službenik u banci, kreditni referent, blagajnik ili poslovodni rukovodilac ali i svaki klijent banke, će se vrlo rado upustiti u objašnjenja, kako bi trebalo sprečiti kriminal kojim se ugrožava banka i njeno poslovanje.

Ono što je sigurno, ozbiljni poznavaoци kriminologije, kriminalistike i krivičnog prava neće zauzeti napred opisani optimistički stav. Umesto toga kriminolozi, kriminalisti, pravni stručnjaci se susreću s mnoštvom činjenica i analiza koje su prikupili naučnici iz ove oblasti, pristupajući predmetu sa više aspekata. Kriminalnom ugrožavanju banke sa elementima nasilja, treba pristupati tako što će se ovaj problem sagledavati kao: društveni, psihološki, kombinacija prethodna dva, ali i kao pravno-društveni problem. Kriminalni delicti ove vrste se mogu analizirati i kao moralni ili religijski problem, odnosno problemi ukupnih društvenih odnosa i stanja u nekoj sredini.

Pored napred navedenog izučavanja navedeni problem se može posmatrati i kao bezbednosni problem iz aspekta elementarne ugroženosti ljudskih života zaposlenih službenika u banci, klijenata i materijalnih resursa banke. Tako bezbednost banke definišemo kao stanje bankarske institucije u kojoj se može obavljati i održavati neprekidna, nesmetana i kompleksna poslovna delatnost, bez ometanja i u kontinuitetu.

Svaki oblik kriminaliteta pa i ovaj, sam po sebi predstavlja akt nasilja. Međutim nasilje podrazumeva drskost, bezobzirnost, primenu fizičke sile i protivzakonito ugrožavanje integriteta čoveka i drugih javnih dobara i društvenih vrednosti. U ovim slučajevima to

podrazumeva povredu integriteta zaposlenih u banci i materijalnih dobara i sredstava koja pripadaju banci ili su joj data na upravljanje. Banku kao društveno dobro treba adekvatnom primenom savremenih kriminalističkih metoda i sredstava zaštititi, uz primenu svih internih propisa banke o bezbednosti, te organizacijska i tehnička sredstva koja služe u svrhu zaštite:

- lične bezbednosti zaposlenih u vezi sa njihovim poslovima i zadacima u banci i
- imovine i povezanih interesa, koji su u vlasništvu banke ili kojima ona upravlja.

Uopšteno posmatrano, oglušivanje lica da se ponašaju u skladu s odredbama krivičnog zakonika, predstavlja osnovni problem društvenog rastrojstva, a stepen do kojeg dosežu ta oglušivanja ukazuje na nivo nedostataka sadržanih u opštoj društvenoj kontroli. Prema tome postoji mnogo načina da se kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja definiše kao pojava, iz razloga što kriminalitet sam po sebi predstavlja jednu kompleksnu pojavu koja obuhvata veliki broj različitih ali i međusobno povezanih dimenzija. Ono što je nesporno jeste da ova pojava postoji i da kao i kriminalitet uopšte datira od nastanka države i prava.

Nedozvoljena i nezakonita, štetna fizička ili psihička prinuda nekog drugog na određeno ponašanje a protiv njegove volje, se može definisati kao nasilje u opštem smislu posmatrano. Dakle kada se radi o kriminalnom ugrožavanju banke sa elementima nasilja, posledice se ogledaju u sukobu interesa pojedinca sa okruženjem i sukobu pojedinca sa društvom. Ako je sila sredstvo, onda je nasilje metod izvršenja kriminalnih delatnosti na štetu banke i njenog poslovanja. Ta kriminalna delovanja su najčešće: razbojništva, razbojničke krađe, teške krađe, oštećenje i uništenje imovine, ubistva, nanošenje telesnih povreda, psihičkih trauma itd. Ovakvi vidovi kriminalnog ugrožavanja banke sa elementima nasilja u bankarstvu imaju tretman posebnih vanrednih događaja.¹

Savremeni sociološki pristup, posebno podvlači važnost proučavanja strukture i funkcionalisanja današnjeg društva. Sve to za sobom povlači i sagledavanje organizacije društva i njegovih ustanova kao i svih činilaca koji bitno daju doprinos funkciji društva ali i činilaca koji dovode do društvenih konflikata i poremećaja. Sa sociološkog apsakta posmatrano, kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja, predstavlja jedan od najozbiljnijih problema, odnosno društvenih poremećaja u celini, jer se izvršiocи ovih kriminalnih delikata bave delima koja ugrožavaju: banku, privredu, ekonomski sistem zemlje, pravo, državu i društveno blagostanje. Ova vrsta krivičnih dela predstavlja hedonističke interese pojedinaca, koji imaju težnju da zadovolje svoje želje bez obzira na mir, prava, bezbednost, odnosno svojinu i interesu drugih.

Sa psihološkog stanovišta posmatrano kriminalne delikte sa elementima nasilja na štetu banke i bankarskog poslovanja vrše prestupnici, a to su svakako ljudska bića koja imaju različite motive i interesu da deluju protivzakonito. Tako kriminalno ugrožavanje banke sa

---

¹ Posebni vanredni događaji u banci su definisani internim Pravilnikom o bezbednosti OTP banke Srbija a.d. Novi Sad, gde su tačno navedeni vanredni događaji, obaveze o prijavljivanju istih i načinu postupanja u slučaju otkrivanja posebnih vanrednih događaja, odnosno sprovođenja internih istražnih delatnosti u cilju razjašnjavanja svih okolnosti u vezi vanrednog događaja i aktera istiog.

elementima nasilja, posmatrano sa psihološkog stanovišta, ne predstavlja samo kriminalno ponašanje, nego to predstavlja isto tako i ponašanje pojedinaca-lica, koji su po mnogo čemu isti kao i ostala lica u njihovom okruženju. Sve su to razlozi, zbog kojih se psiholozi interesuju za osobine ličnosti koje karakterišu izvršioce kriminalnih delovanja, smatrajući tako da pojedine osobine moraju da izdvoje izvršioce kriminalnih delikata od onih koji to ne čine.

Krivična dela, odnosno ovakvi vidovi posebnih vanrednih događaja u bankarstvu, posmatrano sa aspekta društva, predstavljaju kriminalno ponašanje kao antidruštveno ili zastranjeno ponašanje. Krivično delo, kao pojmovno određenje potiče od latinske reči „*crimen*“ što znači zločin ili prestup. Dakle ovde se radi o delu koje mora biti svesna i voljna radnja, odnosno društveno opasno i protivzakonito delovanje za koje su zakonom propisana jasna obeležja i sankcije. Kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja u izvesnom smislu predstavlja pravni problem. Svako od tih krivičnih dela se može definisati kao činjenje ili nečinjenje koje je zabranjeno ili određeno zakonom, a ne postupanje po zakonu treba da je sankcionisano. Da bi se dogodilo kriminalno ugrožavanje banke uz primenu nasilničkih metoda moramo imati sledeće elemente: povređenu zakonsku odredbu, izvršioca konkretnе kriminalne radnje (razbojništvo, razbojnička krađa, teška krađa itd.) i žrtvu ili oštećenog (banka, zaposleni u banci, klijenti banke) kome je naneta šteta.

Razbojništvo je kriminalni delikt protivpravnog oduzimanja i prisvajanja tuđe pokretne stvari primenom grube sile ili ozbiljnom pretnjom životu i telu. U ovom deliktu je sticaj dva krivična dela: prinude i protivpravnog pribavljanja imovinske koristi, a kao kvalifikovani oblici tretiraju se slučajevi razbojništva uz nanošenje teške telesne povrede, ubistva ili dela učinjenog u grupi ili u sastavu bande, (Bošković M., 1999; 295).

Razbojnička krađa je teži oblik krivičnog dela krađe, gde izvršilac zatečen na mestu izvršenja krivičnog dela, da bi zadržao ukradeni novac ili druge vrednosti, protiv nekog lica upotrebi silu ili mu ozbiljno preti da će mu ugroziti život, (IBID). Razbojnik je nasilnik, pljačkaš, odnosno profesionalni kriminalac koji vrši krivična dela razbojništva ili razbojničke krađe. Razbojnička banda je organizovana kriminalna grupa profesionalnih kriminalaca (razbojnika), koji preteći i uz primenu sile i prinude, udruženo u saučesništvu vrše krivično delo krađe, razbojništva, razbojničke krađe itd.

Ova pojava prema bankama se može posmatrati kao kriminalitet u opštem smislu koje čini ukupnost kriminalnih ponašanja na određenom prostoru i u određenom vremenu. U ovom slučaju su određeni prostori objekti banke, vreme planiraju kriminalci kao i izbor sopstvenih metoda za delovanje. Kriminalno ugrožavanje banke se može posmatrati u kontekstu društvene pojave i vrste delinkvencije koja se ispoljava u težim oblicima inkriminisanih ponašanja i delovanja na štetu banke i bankarskih službenika. Kriminalno delovanje na štetu banke uz primenu nasilja možemo gledati i kao vandalizam ili vandalsko ponašanje koje može imati različite motive kao što su: osveta, pretnja, mržnja itd. Vandalizam, kao pojam potiče od latinske reči „*Vandali*“, što znači pustošenje, oštećenje, uništavanje nekog materijalnog dobra. Ovakvi oblici ispoljavanja divlje strasti za rušenjem i uništavanjem imovine banke, gde obično stradaju bankomati, staklene površine objekata,

reklamni panoi, vozila i drugi materijalni resursi banke, često nemaju ni jasan motiv ni cilj, osim toga da se nanese šteta.

Specifičnost problematike se ogleda i u tome što se ovakvi pojavnii oblici kriminalno-bezbednosnog ugrožavanja banke tretiraju kao operativni rizici ili pretnje od eksternih faktora i oni su u principu nepredvidive pojave ili događaji koje je teško predvideti pa i preduprediti. Operativni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled nenamernih i namernih propusta u radu zaposlenih, neodgovarajućih unutrašnjih procedura i procesa, neadekvatnog upravljanja informacionim i drugim sistemima u banci, kao i usled nastupanja nepredvidivih eksternih događaja (razbojništva, razbojničke krađe, teške krađe, iznude, ucene, pretnje, prevare itd.). Operativni rizik uključuje i pravni rizik ali ne uključuje reputacioni i strateški rizik. Pravni ili zakonski rizik je rizik gubitka koji potiče iz neizvesnosti u pogledu dosledne primene zakona, prateće regulative, uredbi, procedura i odredbi ugovora. Reputacioni rizik je rizik gubitka tekućeg ili budućih prihoda i kapitala, zbog negativnog javnog mišljenja o načinu poslovanja banke. Reputacioni rizik nastaje u kontekstu ocene koju daju klijenti, akcionari, poslovni partneri, spoljne firme i šira javnost o načinu na koji banka upravlja svojim poslovima, kao i o kvalitetu i efikasnosti njenih usluga. Strateški rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled loših poslovnih odluka, neodgovarajućeg sprovođenja odluka i nepostojanja dugoročne razvojne komponente u upravljačkom i rukovodećem timu banke. Kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja treba izučavati i sa kriminalističkog aspekta, kao nauke koja se bavi izučavanjem sredstava i preventivnih i represivnih metoda u suprotstavljanju ovakvim oblicima kriminaliteta.

Kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja treba izučavati iz aspekta kriminalne fenomenologije, kao određenih pojavnih oblika kriminaliteta. Zbog svoje aktuelnosti kriminalno nasilje gde se napadaju banke, danas je u fokusu interesovanja brojnih disciplina i naučnih radnika (prvnika, kriminologa, sociologa, psihologa i dr.). Ovako specifični pojavnii oblici nasilničkog kriminaliteta treba da budu izučavani po svojoj strukturi, stanju i dinamici kriminalnog delovanja pojedinaca i organizovanih grupa. Šire posmatrano ovakvi pojavnii oblici kriminaliteta treba da se proučavaju i sa aspekta delinkventa kao individue a sam delikt kao zakonska i delinkvencija kao društvena pojava.

1.1. Posebni vanredni događaji u bankarstvu

Polazeći od opšte formulacije vanrednih događaja sa aspekta kriminalnog ugrožavanja banke i bankarskog poslovanja, može se dati definicija da je to neredovno stanje, odnosno takvo stanje gde su bitno poremećeni odnosi u procesu rada banke. U bankarstvu, vanrednim događajem treba smatrati namerno sprečavanje ili paralizovanje poslovanja i izvršavanja osnovnih delatnosti banke ili druga dela koja mogu dovesti u opasnost život ili zdravlje ljudi ili mogućnost, odnosno stvarni nastanak materijalne i reputacione štete za banku.

Dakle posebni vanredni događaji u banci oličeni u kriminalnim delovanjima uz primenu nasilja, predstavljaju prestupe protiv društva, vrednosti, časti i opštег građanskog blagostanja, jer se time remeti normalan način života i rada, ne samo u banci nego i u njenom okruženju. Ustaljeno je mišljenje, odnosno kriminološka prepostavka, je da svi oblici

vanrednih događanja, bitno uzrokuju kriminalitet, u ovom slučaju razbojnički napadi na banke ne samo da prekidaju proces rada i normalno poslovanje banke već proizvode višestruke posledice i štetu za banku. Zaposleni u banci u takvim događajima postaju žrtve surovosti i bezobzirnosti razbojnika, pljačkaša, napadača, odnosno lica s kriminalnim namerama.

Osnovna obeležja ovih posebnih vanrednih događaja u bankarstvu jesu materijalno, moralno i pravno, kao kriminalnih delovanja, koja se ogledaju u sledećem: društvena opasnost, protivpravnost, određenost dela zakonom i vinost izvršilaca. Svaki posebni vanredni događaj u banci za zaposlene znači angažovanje na internoj istrazi u cilju utvrđivanja činjeničnog stanja i preuzimanja mera na preventivnom delovanju da do takvih događaja ne dolazi u budućnosti.

1.1.1. Pljačka banke-razbojništvo

Pljačka banke je čest pojam koji se upotrebljava u javnosti i zato je važno ovaj pojam objasniti kao poseban vanredni događaj koji je oličen u kriminalnom ugrožavanju banke sa elementima nasilja. Pljačka u opštem smislu je teška krađa, (Bošković M., 1999; 246). Dakle ovde se radi o kvalifikovanom obliku kriminalnog delikta kojim se sebi ili drugome pribavlja protivpravna imovinska korist (novac i druge vrednosti banke).

Sve ovo u bankarstvu predstavlja posebne vanredne događaje koji se prate, procenjuju, analiziraju i kontrolisu u koordiniranom i korelativnom odnosu sa operativnim rizicima kojima je banka izložena u svom poslovanju. Istovremeno, treba imati u vidu da pljačka nije zakonski naziv, definisan u domaćem zakonodavstvu Srbije. Ovaj naziv je više kriminološki i kriminalistički za krivična dela razbojništva i teške krađe. Razbojništvo, kao kriminalni oblik ugrožavanja banke sa elementima nasilja, predstavlja poseban vanredni događaj koji se sastoji u protivpravnom oduzimanju i prisvajanju, najčešće novca kao pokretne stvari, primenom grube sile ili ozbiljnom pretnjom životu i telu zaposlenih službenika u banci. U ovom vanrednom događaju u bankarstvu je sticaj dva krivična dela i to su: prinuda i protivpravno pribavljanje imovinske koristi za sebe ili drugog. Kao kvalifikovani oblici ovog kriminalnog delovanja se tretiraju razbojništva uz nanošenje teške telesne povrede, ubistva ili ako je delo izvršeno od strane organizovane grupe ili u sastavu bande. Tako posmatrano razbojništva se mogu izdiferencirati u četiri grupe, kao posebni vanredni događaji u bankarstvu i to su:

- prepadi, odnosno razbojnički napadi upadom u poslovne prostore (filije, ekspoziture) banke;
- prepadi na vozila i lica u transportu novca i vrednosti banke;
- prepadi na pojedince zaposlene u banci ili klijente banke na otvorenom prostoru;
- razbojnički napadi na banku sa uzimanjem talaca, kao najopasniji vid kriminalnog ugrožavanja banke.

Krivičnim zakonikom (KZ) Srbije su određena razbojništvo i razbojnička krađa kao posebna krivična dela. Prema KZ Srbije, razbojničku krađu čini onaj ko je na delu krađe (član 203 KZ Srbije) zatečen, pa u nameri da ukradenu stvar zadrži, upotrebi silu protiv nekog lica ili pretnju da će neposredno napasti na život i telo.² Razbojništvo po KZ Srbije čini onaj ko upotrebom sile protiv nekog lica ili pretnjom da će se neposredno napasti na život ili telo oduzima tuđu pokretnu stvar u nameri da njenim prisvajanjem sebi ili drugome pribavi protivpravnu imovinsku korist.³ Ova vrsta kriminaliteta ima poseban tretman i kod državnih organa u smislu prioritetnog postupanja kako na preventivnom tako i na represivnom planu. Iz dosadašnjih iskustava i kriminalističke prakse banke su objekti napada najčešće u većim gradskim sredinama, odnosno kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja je karakteristično za velike gradske centre kako kod nas tako i u svetu.

Razbojnički napadi na banke i druge finansijske ustanove se vrši od strane više lica, koji dolaze u grupama (2-4 ili više lica), gde svako ima unapred planirane i određene zadatke. Obično u prostor banke ulazi jedan naoružan ili eventualno dva maskirana lica koji vrši prvo onesposobljavanje lica fizičkog obezbeđenja (razoružavanje, obaranje na pod, vezivanje itd.) a potom od bankarskih službenika zahtevaju predaju novca. Ove kriminalne akcije traju veoma kratko i kada se izvršiocima preda novac oni se brzo udaljavaju i u neposrednoj blizini ih čekaju saučesnici s vozilom spremnim za bekstvo. Dosadašnja policijska iskustva ukazuju na to da se vozilo odvozi na mesto van grada, gde ga izvršiocи zapale ili onesposobe za dalju upotrebu a na tim mestima ih čekaju druga vozila kojima se opet udaljavaju. Sve to izvršiocи ovakvih kriminalnih aktivnosti čine u cilju da unište tragove i da se što pre udalje na skrovitija mesta kako nebi bili pronađeni.

Kriminalistička praksa je pokazala da razbojništva upadom u banke vrše i pojedinci i to su obično narkomani koji traže način da dođu do novca kako bi nabavili drogu. Kao izvršiocи razbojničkih napada na banke javljaju se muškarci mlađi i srednjih godina. Dok se žene pojavljuju u ulozi saučesnika ali ne i kao samostalni izvršiocи. Policijska iskustva u Srbiji ukazuju na to da se najveći broj ovih kriminalnih delikata izvrši u prepodnevним časovima. Izvršiocи planiraju upad u prostorije banke u trenutcima kada u prostoriji banke ima najmanje prisutnih građana ili kada ih nema, čime je i koncentracija zaposlenih i lica fizičkog obezbeđenja manja.

Kao oružje kojim se preti najčešće se koriste pištolji i revolveri ali i dugo-automatsko oružje, bombe ili eksplozivne naprave. Dok se ne retko koriste i noževi, mačete, bezbol palice i druga oruđa koja služe izvršiocu kao sredstvo za upućivanje pretnje ili eventualnu upotrebu radi savladavanja otpora koji bi im se pružio u njihovim akcijama. Pored mnogobrojnih primera ovakvih vanrednih događaja na primeru koji sledi je moguće videti opasnost i ispoljavanje nasilja, drskosti i surovost ovih kriminalnih aktivnosti.

² Krivični zakonik Srbije; (“Sl. Glasnik RS“ broj 85/2005-ispr. 107/2005-ispr. i 72/2009), glava dvadeset prva-krivična dela protiv imovine, član 205.

³ Krivični zakonik Srbije; (“Sl. Glasnik RS“ broj 85/2005-ispr. 107/2005-ispr. i 72/2009), glava dvadeset prva-krivična dela protiv imovine, član 206.

Primer 1: Bugarska policija je dana 24.03.2011. godine uhapsila otmičara, koji je 18 sati držao taoce u Investbanci u gradu Sliven, na jugu Bugarske. U ovom konkretnom slučaju policija je čitavu noć vodila pregovore sa otmičarem, da bi u jutarnjim časovima istog pozvao da se preda Bugarski premijer Bojko Borisov, koji je otmičaru obećao da će se policijski i pravosudni organi prema njemu ponašati u skladu sa zakonom. Tokom ove drame talaca ranjen je član obezbeđenja banke Stančo Stančev (42), ali mu život nije u opasnosti. Ime razbojnika–pljačkaša banke nije saopšteno ali prema dobijenim informacijama se zna da se radi o muškarcu starom 27 godina iz mesta Nova Zagora, koji je radio na obezbeđenju u jednoj privatnoj firmi. Za taoce razbojnik je držao sedam radnika banke, poslednjeg je oslobođio pomenutog jutra. Investbanka je inače vlasništvo Petje Slavove, jedne od najbogatijih Bugarki.⁴

Razbojnički napadi na transporte novca i vrednosti banke ili tzv. „pljačke novca na točkovima“ sve su češća pojava u našem okruženju. Prema statistici u Srbiji kriminalci su u nekoliko poslednjih godina na ovaj način oduzeli višemilionske dinarske iznose i devizne sumne novca. Većinu napadača – razbojnika policija je pronašla i lišila slobode i oni su procesuirani u skladu s nacionalnim zakonodavstvom u Srbiji, međutim ima i onih koji nikada nisu pronađeni, kao ni novac koji su oduzeli tom prilikom. To se može videti i iz primera koji sledi:

Primer 2: Prepad na kombi vlasništvo kompanije Securitas iz Beograda, izveden u martu mesecu 2011. godine u Beogradu u Ustaničkoj ulici, kojim je vršen prevoz novca preko 800 000 evra, izveden je krajnje profesionalno na vrlo spektakularan način. Organizovana kriminalna grupa od preko 10 članova je izvela ovu kriminalnu akciju. Razbojnici su tom prilikom bili maskirani i obučeni u policijske uniforme i na sebi su imali zaštitne prsluke – pancire, vozila kojima su preprečili put transportnom vozilu su imala rotaciona svetla. Razbojnici su iz stanice Prokop gde su zapalili dva vozila marke audi potpuno ih uništivši specijalnom hemiskom zapaljivom materijom, pobegli drugim vozilima u nepoznatom pravcu.⁵

Ovaj primer ukazuje na to da ovaj prepad na transport novca nisu izveli amateri, nego profesionalni kriminalci i dobro organizovana grupa. Sve je do detalja provereno, isplanirano a cela kriminalna akcija je izvedena za nekoliko minuta i udaljivši se sa lica mesta na drugom mestu su zapalili vozila kako bi uništili tragove njihovog kriminalnog delovanja. Tokom ovog razbojničkog napada povređen je jedan radnik navedene firme bezbednosti koja je za jednu banku obavljala naveenei transport novca.

1.1.2. Teške krađe-napdima na bankomate

Pored navedenih posebnih vanrednih događaja u bankarstvu ovaj tretman imaju i oblici kriminalnog ugrožavanja banke sa elementima nasilja a koji se odnose na fizičke napade na bankomate. Ovi kriminalni akti na štetu banke prvenstveno se vrše u cilju protivpravnog pribavljanja gotovog novca koji se nalazi u aparatu.

---

⁴[Http://www.pressonline.rs/sr/vesti/globus/story/155543/Uhap%C5%A1en+koji+je+18+sati+dr%C5%Beao+taoce+u+banci.html](http://www.pressonline.rs/sr/vesti/globus/story/155543/Uhap%C5%A1en+koji+je+18+sati+dr%C5%Beao+taoce+u+banci.html)

⁵ Security, magazin za bezbednost, mart/april 2011. broj 43, strana 49.

Inostrana iskustva, posebno na zapadu ali i u zemljama u okruženju, ukazuju da ova pojava (napadi na bankomate) beleži zabrinjavajući trend, što ukazuje na činjenicu da su ovakve pojave moguće i kod nas u bliskoj budućnosti. Dosadašnja iskustva iz inostrane prakse ukazuju na to da izvršioc i ovih krivičnih dela koriste različite metode, od koji su neki, opisani u nastavku teksta.

Napad na bankomat sa tradicionalnim sredstvima, koji se ogleda u napadu na sef bankomata uz korišćenje tradicionalnih oruđa kao što su: odsecanje, bušenje brave sefa sekačima i bušilicama, obijanje vrata trezora, isecanje prozora na čeličnoj ploči bankomata i slično. Ovom prilikom se koriste: bušilice, fleks mašine, dleta za hladan rad, čekić, klešta itd.

Napad na bankomat s termičkim oruđima, gde se napad na sef ATM-a vrši, korišćenjem termičkog oruđa kao što je gorionik za rezanje metala.

Napad na bankomat s metodom cepanja i kidanja iz ležišta gde je bankomat postavljen, tako što se bankomat čupa vezivanjem kablom za vozilo i čime se isti čupa i odnosi na sigurniju lokaciju gde se razbija-cepa i iz istog vadi gotovina.

Napad na bankomat uz korišćenje, odnosno postavljanje eksploziva, gde se u praksi susrećemo s dve metode i to: 1) postavljanjem dinamita i plastičnog eksploziva, tako što se ovaj eksploziv postavlja u deo bankomata gde se nalazi sef, koji se usled eksplozije razbija tako da se oslobađa prostor do gotovine koja je smeštena u bankomatu i 2) ubrizgavanje gasnog materijala u sef bankomata koji se pali električnom iskrom gde nastala eksplozija iznutra razvaljuje sef, praktično nema plamena ili on nastaje u jako maloj meri.

Napad na bankomate uz poznavanje kodova ili provaljivanjem u bankomat kada izvršioc poznaju odgovarajuće šifre i poseduju ključeve od istih.

Vandalizam ili napadi na bankomate u cilju nanošenja štete baci bez pretenzije da se prisvoji gotovina iz bankomata.

Prema KZ Srbije napred navedeni vanredni događaji koji se odnose na napade na bankomate, predviđeni su kao teška krađa.⁶ Ovo krivično delo čini svako lice koje izvrši krivično delo krađe, ukoliko je krađa izvršena: 1) obijanjem ili provaljivanjem zatvorenih zgrada, stanova, soba, kasa, ormana ili drugih zatvorenih prostora ili savlađivanjem mehaničkih, elektronskih ili drugih većih prepreka; 2) od strane grupe, koje su u principu organizovane grupe koje imaju i sopstveni modus operandi sistem (MOS); 3) na naročito opasan ili naročito drzak način; 4) od strane lica koje je pri sebi imalo kakvo oružje ili opasno oruđe radi napada ili odbrane; 5) za vreme požara, poplave, zemljotresa ili drugog udesa; 6) iskorišćavanjem bespomoćnosti ili drugog teškog stanja nekog lica. Za učinjeno krivično delo teške krađe po KZ Srbije predviđena je kazna zatvora od jedne do osam godina. Ista kazna je predviđena za učinioca krivičnog dela krađe ako vrednost ukradenih stvari prelazi iznos od četristopedeset hiljada dinara ili ukradena stvar predstavlja kulturno dobro, odnosno dobro koje uživa predhodnu zaštitu ili prirodno dobro. Ako je teška krađa izvršena od strane

⁶ Teška krađa je krivično delo po KZ Srbije, koje spada u krivična dela protiv imovine; član 204 KZ Srbije „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005 – ispr. i 107/2005-ispr. i 72/2009.

organizovane kriminalne grupe ili ako vrednost ukradenih stvari prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, predviđena je kazna zatvora od dve do deset godina.

Primer 3: Dana 25.03.2011. godne u mestu Southport-SAD, razbojnici su provalili u prodavnicu i ukrali bankomat iz iste. Kada su potom uzeli novac-sadržaj bankomata, sam aparat su ostavili na lokaciji gde su ga i ispraznili.⁷

Primer 4: U mestu Fresno–SAD, policija traga za dvojicom razbojnika koji su ukrali bankomat iz jedne samousluge. Oni su svojim kamionetom provalili u radnju, zakačili sajlu za bankomat i ukrali ga.⁸

1.1.3. Dojave o postavljanju eksplozivnih naprava u banci

Posebni vanredni događaji u bankarstvu koji se ogledaju u kriminalnom ugrožavanju banke sa elementima nasilja su slučajevi postavljanja ili pokušaja postavljanja eksplozivnih naprava (bombe), odnosno anonimne prijave, pretnje o tome (pismom, telefonom isl.). O ovoj vrsti posebnih vanrednih događaja, odnosno kriminalnom ugrožavanju banke sa elementima nasilja govore i primeri koji slede.

Primer 4: U Budimpešti policija traga za nepoznatim izvršiocem, koji je u jednu filijalu OTP banke, na adresi Jožef Kurt 33, ostavio torbu u kojoj je bila specijalno izrađena eksplozivna naprava. Pored eksplozivne naprave izvršilac je u torbi ostavio i preteće pismo u kojem se zahteva 30 miliona MF, a u suprotnom bi isti daljinskim putem aktivirao bombu. U ovom događaju nije niko povređen, policija i specijalne jedinice su deaktivirale eksplozivnu napravu za koju su izjavili da je profesionalno i stručno izrađena.⁹

Primer 5: U mestu Eger u Mađarskoj nakon dojave o podmetnutoj bombi policija je evakuisala dve filijale OTP banke. Nepoznato lice je telefonom saopštilo da će u banci eksplodirati bomba u jednoj filijali a policija je ispraznila dve filijale koje se nalaze u ovom mestu, izvršili su KDZ pregled objekata i konstaovano je da je dojava lažna.

U jednoj filijali u Budimpešti takođe je dojavljeno da je postavljena eksplozivna naprava. Stručnjak za eksploziv je konstatovao da je u filijali ostavljena jedna nenajslonska kesa prazna.¹⁰

Ovakvi posebni vanredni događaji spadaju u kriminalitet sa elementima nasilja, međutim, za banku dojava takve vrste znači prekid rada sa klijentima, evakuaciju zaposlenih, pregled objekta i dodatno angažovanje nadležnih državnih organa na utvrđivanju stvarnog činjeničnog stanja. Sve to predstavlja štetu za banku kako u materijalnom tako i u reputacionom smislu.

Sa druge strane za menadžment banke to predstavlja potrebu za izradom sistematičnih i programiranih mera preventivne zaštite banke i razrade metoda za postupanje u situacijama kada do takvih posebnih vanrednih događaja ipak dođe.

---

⁷ http://www.goldcoast.com.au/article/2011/03/25/302185_crime-and-court-news.html

⁸ <http://abclocal.go.com/kfn/story?section=news/local&id=8030705>

⁹ http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/mellem-tette-le-abombat-a-zsarolo-2047128/

¹⁰ <http://www.168ora.hu/itton/bombariado-otp-fiokokat-uriettek-ki-egerben-72499.html>

2. OKOLNOSTI KOJE UTIČU NA KRIMINALNO UGROŽAVANJE BANKE NASILJEM

Savremeno društvo, stvorilo je svoju posebnu vrstu profesionalnih izvršilaca krivičnih dela, međutim, od davnih vremena postojali su profesionalni prestupnici, koji su vršili određene zabranjene delatnosti i tako odabirali svoje zanimanje ili delatnosti od kojih su imali zaradu bez obzira što su ta zanimanja bila zabranjena.

Socijalne prilike i ukupno ambijentalno okruženje gde banke posluju, čine situaciju u današnje vreme aktuelnom za mnogobrojne kriminalne aktivnosti među kojima su i nasilnički kriminal koji se vrši na štetu banaka. Škole su postale obrazovne ustanove ali su izgubile i vaspitnu ulogu, što kod mlađih ljudi stvara poseban osećaj sigurnosti, samostalnosti i gde mlađi čovek biva prepušten, ulici i sam sebi, tako se puneći negativnom energijom. U svom okruženju mlađi ljudi danas imaju mnoštvo loših uzora, što takođe predstavlja jednu okolnost koje utiče na eskalaciju nasilništva.

Među značajnim okolnostima koje utiču na kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja, neminovno su: stepen socijalne sigurnosti građana u sredini gde banka posluje; ekonomski nejednakost ljudi u okruženju; izražene suprotnosti između interesa subjekata i opštih društvenih interesa; privredno-ekonomksa nerazvijenost; nezaposlenost posebno mlađih i njihov osećaj bezperspektivnosti; odnosi u porodici, neprilagođenost pojedinaca sredini i okruženju; uticaj okruženja i promene životnog standarda ljudi; neadekvatna fizičko, mehanička i tehnička zaštita objekata i ukupnih materijalnih resursa banke; slaba interna kontrola i nedostatak bezbednosne obuke zaposlenih u banci; zaostajanje za naprednim novim tehničko-tehnološkim dostignućima; neadekvatno i neorganizovano identifikovanje, analiza, praćenje i kontrola operativnih rizika kojima je banka izložena u svom poslovanju itd.

Pored nabrojanih neophodno je pomenuti i druge okolnosti kao što su urbanizacija, nagli porast naučno-tehnoloških dostignuća i razvoja savremene tehnologije, što spada u domen kriminološke nauke. Okolnosti o kojima bi policija i drugi državni organi ali i nadležne organizacione jedinice banke zadužene za bezbednost i zaštitu, morali razmišljati i u skladu s tim praktično delovati su:

- 1) stepen rizika za učinioce krivičnih dela razbojništva i drugih vidova kriminalnog ugrožavanja banke sa elementima nasilja, da će biti otkriveni, kao i
- 2) otklanjanje okolnosti koje omogućavaju izvršiocima vršenje kriminalnih delikata ove vrste.

Ono što je važno imati u vidu je to da ukoliko je policija efikasna i uspešna u otkrivanju i izvršilaca krivičnih dela razbojničkih napada na banke, veliki je rizik za izvršioce da budu otkriveni i uhvaćeni te oni veoma često i odustaju od planiranih napada na banke i transporte novca i vrednosti banke. Ukoliko su organi otkrivanja neefikasni i neuspešni, potencijalni izvršioci ovih kriminalnih delikata praktično nemaju šta da rizikuju, pa često se može reći da oni mogu da rade što hoće.

U drugom slučaju pak radi se o otklanjanju okolnosti koje omogućavaju potencijalnom izvršiocu da izvrši kriminalni napad na banku i njene vrednosti. Ukoliko se te okolnosti otklone do izvršenja krivičnog dela neće doći. Npr. neadekvatna fizička i tehnička zaštita neke filijale koja je česta meta napada razbojnika, kada se objekat-filijala obezbedi video nadzorom, alarmnim sistemima, vremensim kasam za novac, napadi će na filijalu prestati.

Neadekvatno obezbeđenje vozila za transport novca i vrednosti banke (nedostatak odgovarajućih kontejnera za novac i vrednosti, nemanje odgovarajuće alarmne tehnike itd.) neminovno privlači izvršioce krivičnih dela razbojništva da prepadom-presretanjem ovakvih transporta i oduzimanja novca. Kada se preduzmu adekvatne mere fizičko-tehničkog obezbeđenja, potom instaliranje siteme za farbanje novca u slučaju napada, dolazi do toga da kriminalci odustaju od ovih kriminalnih napada.

Veoma često su kriminalna ugrožavanja banke sa elementima nasilja i produkt sprege zaposlenih u banci, lica iz spoljnih firmi koja pruža usluge za banku po pitanju poslova i zadataka bezbednosti banke, sa licima iz kriminogenih sredina. Sve navedene okolnosti koje utiču na kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja možemo klasifikovati u dve kategorije i to su: objektivne i subjektivne okolnosti, odnosno faktori ovakvih kriminalnih pojava i ponašanja. Objektivne okolnosti, odnosno faktori su eksterni činioci uticaja u okruženju banke na kriminalno ponašanje ili ih jednim imenom možemo nazvati okolnosti socijalnih uslova kao što su: društveni uslovi života, razne protivurečnosti i vrednovanja koja imaju odraza na ličnost i njeno ponašanje u sredini gde živi. Subjektivne okolnosti, odnosno faktori su povezani sa biološkom strukturom i psihološkim procesima koji dovode do kriminalnog ponašanja. Obadva faktora ili objektivne i subjektivne okolnosti treba posmatrati povezano jer su oni takođe povezani i deluju međuzavisno kao sinteza socijalnih uslova i psihičkih procesa.

Okolnosti koje imaju uticaja na kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja su neadekvatno upravljanje operativnim rizicima u poslovanju banke. Slaba procena izvora opasnosti, odnosno operativnih rizika kojima je banka izložena kao što su: poslovno okruženje, poslovna strategija, procesi, ljudi i sistemi poslovanja i zaštite. Civilizacija je uz mnogobrojne napretke u svim oblastima učinila i to da nasilnički metodi ponašanja, pogotovo mladim ljudi, postaju sve aktuelniji i da napadi na banke i druge finansijske institucije, danas postanu svakodnevica.

3. NEKE KARAKTERNE OSOBINE LIČNOSTI RAZBOJNIKA-NASILNIKA

Svi ljudi reaguju na okruženje na svoj način a isto tako i postupaju u skladu sa okolnostima i situacijom u svom okruženju. Razbojnici, provalnici i drugi nasilnici pre nego što pristupe izvršenju krivičnog dela u najvećem broju slučajeva planiraju i izvrše dobre pripreme kako bi to kriminalno delovanje bilo što brže i efikasnije. Razbojnik je u suštini nasilnik, ličnost takvog karaktera da je spremjan da pljačka, otima, ucenuje, preti, ubija. To

su profesionalni kriminalci koji vrše krivična dela razbojništva, teških krađa i druge oblike napada na banke u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi za sebe ili drugog. Ovde se radi o primitovnom tipu kriminalca, kojeg karakteriše: bezosećajnost; odsustvo empatije; neiskrenost i površnost; egocentričnost i grandioznost; odsustvo kajanja i osećaja krivice za to što radi; obmanjivost i manipulativnost; plitke emocije i slično. Međutim ako je neko kriminalac to ne znači da je bez savesti ili svesnosti šta čini i koje poteze u datom momentu povlači. To takođe ne znači da je kriminalac i loše socijalizovan. Razbojниke, provalnike i druge kriminalce-nasilnike na vršenje kriminalnih delovanja na štetu banke navode različite okolnosti, u koje prevashodno spadaju spoljašnji uticaji. Neki kriminalci nauče da se bave kriminalom odrastanjem u porodici ili u takvim društvenim okolnostima u kojima kriminalno ponašanje, u određenoj meri, predstavlja opšteprihvaćenu normu.

Određeni broj izvršilaca kriminalnog ugrožavanja banke sa elementima nasilja ulaze u sukob sa zakonom zbog jake potrebe. Kao što su na primer: narkomani, besposličari, skitnice, kockari ili ljudi bez ikakvih veština i izvora prihoda, koji odbacuju svoju savest posežući za vršenjem krivičnih dela iz očaja. Mnogi mladi kriminalci koje danas viđamo u našem okruženju sve se više otuđuju od svojih žrtava i sve su spremniji da povrede, uvrede ili ubiju da bi ostvarili svoj cilj, da otmu, ukradu, prisvoje. Taj nedostatak empatije prema žrtvi među mladim izvršiocima krivičnih dela sa elementima nasilja, samo je jedan od simptoma problematike koja je zadesila celo društvo u savremenom svetu.

Predhodno opisani primer 5 u ovom radu odslikava neke karakterne osobine izvršioca kriminalnog ugrožavanja banke, jer je u saradnji policije i zaposlenih u banci u Mađarskoj sačinjen profil osumnjičenog koji će biti opisan u nastavku, (primer 6).

Primer 6: „Dana 22.03.2011. godine u Budimpešti policija je napravila mogući profil osumnjičenog za pokušaj pljačke OTP bank sa bombom. Na osnovu analize snimaka sigurnosnih kamera, dostavljenog pisma i bombe profilisali su osumnjičenog. Veruje se da ima završenu srednju školu, da živi sam i da je psihički blago povređen. Za vreme školovanja doživeo je niz neuspeha zbog rezultata jer je samo iz hemije bio dobar. Dve stvari su ga motivisale za ovaj događaj: s jedne strane ima ozbiljne finansijske probleme i neko/banka ga pritiska, a sa druge strane želeo je da dokaže svoje umeće. Nije previše agresivan, ali je psihički labilan, zbog čega je neuračunljiv, a ima i potrebu za dokazivanjem.¹¹

Prema navodima Vegh Jozsefa, psihologa kriminalistike, izvesno je da će napadač ponovo izvršiti pokušaj pljačke eksplozivnom napravom. Prvi njegov pokušaj okarakterisan je kao amaterski i zbog toga će verovatno pokušati ponovo kako bi pokazao svoje znanje i moć. Prema rečima V. J. bilo je sličnih slučajeva u kriminalističkoj praksi. Postoji mogućnost da napadač ovo ne čini zbog novca već zbog pažnje, što ukazuje najopasnije kriminalce. Eksplozivna naprava je bila napravljena tako da se može aktivirati daljinskim upravljačem, sličnom onom koji se koristi za alarme u vozilima. To znači da je dolet bio oko 300 metara što ukazuje na to da je napadač verovatno bio u krugu od 300 metara od filijale banke kako bi video šta se dešava. Pretpostavlja se i da je pokušao aktiviranje eksplozivne naprave (bombe), pošto se u filijali u jednom trenutku čuo „klik“ iz pravca torbe, međutim mehanizam je

¹¹ http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/onkepzo-vegyesz-a-bombas-zsarolo-2047306/

verovatno zakazao jer naprava nije aktivirana. Policija pregleda bezbednosne kamere u krugu od 300 metara od mesta pokušaja napada na banku. U torbi je pored eksplozivne naprave bilo i pismo u kojem se zahteva uplata od 30 miliona MF na inostrani račun, međutim broj računa nije bio naveden.¹²

4. ZAKLJUČAK

Kriminalno ugrožavanje banke sa elementima nasilja je veoma rasprostranjena kriminalna pojava i prisutna je u današnje vreme širom sveta. Činjenica je da kriminalci koriste određene okolnosti, a najčešće nedostatke i propuste u zaštiti banke i bankarskih proizvoda, te vrše krivična dela kako bi na lak i brz, ali i protivpravan način došli do ogromnog bogatstva. Suprotstavljanje kriminalnom ugrožavanju banke sa elementima nasilja nije samo sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta, već je to nastojanje da se sačuva integritet i kredibilitet banaka kao značajnih finansijskih ustanova. Kriminalistička nauka, pored svega, mora izučavati ovu problematiku znatno više nego što je to do sada bio slučaj. Savremeno bankarsko poslovanje podrazumeva i uvođenje savremenih kriminalističkih metoda zaštite banke i njenih vrednosti koja su joj data na upravljanje. Savremena kriminalistika kao nauka i praksa do sada nije imala značajniju ulogu u zaštiti banke i očuvanju njene bezbednosti pa je eksponiranje kriminalistike na ovom planu od posebnog kriminalno-političkog i bezbednosnog značaja.

5. LITERATURA

1. Bošković M., (1999); Kriminološki leksikon, Matica srpska, Univerzitet u Novom Sadu; Novi Sad;
2. Bošković M., (2008); Osnovi kriminalistike, drugo neizmenjeno izdanje, USEE-Unija fakulteta Jugoistočne Evrope, fakultet za pravne i poslovne studije, Prometej; Novi Sad;
3. Bošković M., (2000); Kriminalistika metodika II , drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Policijska akademija Beograd;
4. Džoni E. Džonston, (2010); Psihologija, izvorno četvrto izdanje; STYLOS d.o.o. STYLOS ART; Novi Sad;
5. Jović M. ,(2008); krivično pravo-opšti deo, NIP naša reč Leskovac;
6. Krivokapić V., (2008); Prevencija kriminaliteta- teorijsko kriminalistički pristup; Nade Design Beograd, Narodno delo Beograd;
7. Korać H., Ivanović R. A., Begović A., (2010); Prevencija kriminaliteta; Univerzitet u Novom Pazaru;
8. Savić A. i Stajić Lj., (2006); Osnovi civilne bezbednosti; fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad;
9. Stojanović Z., (2007); Komentar Krivičnog zakonika, 2. izmenjeno i dopunjeno izd., Beograd JP Službeni glasnik; Beograd;
10. Her D. Robert, (2010); Bez savesti; Tekon invest; Beograd

---

¹² IBID

CRIMINAL ENDANGERING OF THE BANK WITH ELEMENTS OF VIOLENCE

Marinko Kresoja

OTP banka Srbija a.d. Novi Sad

Abstract: *Bank as an important financial institution is more and more exposed to various types of criminal acts through application of violent methods resulting in great damage. Endangering of property, bank's employees, clients of the bank and all entities cooperating with the bank appears through application of violent method of criminal acting, both by individuals and organized criminal groups.*

Criminal endangering of the bank with elements of violence can be observed and analyzed from at least three aspects: criminal, security and operational risk management. According to the criminal aspect, execution of criminal acts (robbery, burglary, aggravated theft, damages and destruction of property, etc.) and various types of destructive events in the bank with application of violence result in damage, both material and reputational for the bank and its business operations. Security aspect implies basic endangering of human lives and bank's property due to violent acts of individuals or well organized criminal groups. Operational risk management refers to identification, analysis, monitoring and control of operational risks toward which the bank is exposed through its business operations, where criminal endangering of the bank is positioned in correlative and coordinated relation with risk factors.

The current situation of contemporary business operations within economics, money sphere and banking domain, due to vulnerability of these important sectors within society, requires a much more efficient protection with social intervention than it has been the case so far within this area. Work has included clear identification and definition of issues, causes, conditions and reasons for criminal endangering of the bank with application of violence. All this is positioned within the context of application of contemporary criminological methods and means with the aim to resist various types of criminal acts afflicting the bank, where violent methods prevail. Resisting criminal types of violent acting afflicting the bank is observed by the author through application of two basic methods: prevention, with the aim to prevent criminal endangering and security afflicted and repressive states, with the aim to discover such events and take legal measures toward their initiators.

Proposals given at the end, in the section with final provisions, have been offered with the aim to achieve better protection of the bank from criminal endangering with application of violent methods. Thus, the author directs his attention toward protection of the bank and all the above mentioned values, which shows a significant lag within our country in comparison to modern European and world standards.

Key words: *bank, protection, criminal endangering, operational risk, violence, robbery.*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

SMISAO I BEZSMISAO KAZNE

Dzana Wallmeier-Vajraca

Dipl. pravnik, iurist specijalista Dipl. soz Päd. drzavni ispit na Heinrich Heine Universitetu, Düsseldorf

1. ISTORIJA KAZNE

Još u Rimsko doba bivaju ``furiosi'', ``mente capti'' und ``dementes'' oslobođeni od kazne. Mišljenje Rimljana je bilo da su ljudi pogodeni ovom sudbinom dovoljno kažnjeni.

Već u ovo vrijeme se afekt, kao i konzum alkohola uzimajuju kao olakšavajuca okolnost prilikom određivanja kazne.

U Justinianovom zakonodavstvu postavlja se curator osobama čije su poslovne sposobnosti radi ``imbecilnosti'' smanjene.

Rimljani pak nisu predviđali ljekarski pregled prilikom ustanovljavanja ovih poremećaja. Tek nakon hiljadu godina rada sudova bez vještacanja predložio je Paolo Zacchia (1584-1659), lični ljekar Pape da se ljekari uključe u rad sudova. On je 1621 napisao ``Quaestiones medico-legales''.

U Questio 1 stoji: ``Dementia, ac similes morbi, passionescerebri sunt solis medicis notae'' (psihička oboljenja su samo lječniku poznata).

U 14 vijeku približava se kanonsko pravo rimskom pravnom principu. Najveći uticaj rimskog prava na kanonsko zakonodavstvo ogleda se u tretiranju psihički bolesnih učiniova pred sudom.

Pravni filozof Samuel Pufendorf (1632-1694) diferencira između psihičkog stanja i osjećaja krivice.

Krivica je po njegovom mišljenju ``praelucens intellectus'' predpostavljeno saznanje. Jedino defekt volje dovodi do nesvjestnog činjenja.

Puno je vremena trebalo pravnicima dok su akceptirali da je znanje lječnika neupitno primjeniti i u njihovom radu. 1740 Zacharias Platner je napisao djelo s naslovom ``Programma, quo ostenditur medicos de insanis et furiosis audiendos

esse``(Koncept u kome se pokazuje da lječnici o psihicki bolesnim i pobjesnelim izvrsiocima imaju šta za reći``.

U 18 vijeku se pojavljuju ponovne sumnje o nadleznosti sudova prilikom utvrđivanja uračunljivosti izvrsilaca krivičnog djela.

Immanuel Kant (1724-1804) je bio mišljenja da su psihicka oboljenja tema kojom se trebaju baviti psiholozi a ne liječnici.

U medjuvremenu rastu saznanja o psihopatologiji.

Sa Philippe Pinel (1745-1826) pocinje nova era psihopatologije. On pocinje opisivati osim psiholoskih poremećaja, uticaj ovih poremećaja na odnos sudova prema učiniocima koji ove poremećaje imaju.

Jean Etienne Dominique Esquirol (1772-1840) razvija teoriju ``Monomanienlehre), učenje o monomaniji. Jos uvjek se služimo s pojmovima iz ovog djela, kao sto je kleptomanie, piromanie itd.

Valentin Magnan (1835-1916) je mišljenja da se razlozi za psihicka oboljenja i greške u razvoju mogu naći u evoluciji čovjeka. Uticaj ove nauke o izrodjavanju posebno se vidi u kriminalnoj-antropologiji. Ovom su naukom bile izjednačene psihičke bolesti sa kriminalnalitetom. Naslijedjene karakteristike, razvrat, konzum alkohola, bili vidjeni kao osnovni uzroci kriminaliteta.

Najpoznatiji pretstavnik ovog učenja bio je Cesaro Lambroso (1836-1910). Njegovo je djelo ``Delinquento nato`` bilo vrlo sporno.

Po njegovom su mišljenju kriminalni delikventi na nižem evolucionom nivou. Ova se zaostalost može ne samo ponašenjem već i njihovom fizionomijom utvrditi.

Početkom 20 vijeka, pronalaskom genetskog nasljednog mehanizma, biva ova teorija prevazidjena. Ipak, može se reći da je ona u mnogom doprinjela neljudkim metodama rada sa ovim pacijentima.

Prva polovina 19 vijeka očituje se ne samo razvojem psiholoskih znanosti vec i reformom pravnih nauka i njegovog priznanja psiholoskih znanosti pronalazeњu istine.

Do sad je kiminalac bio vidjen kao lice koje je počinilo delikt. Docim sad se počinju izučavati motive koji dovode do izvršenja krivičnog djela.

Umjesto pitanja:`` Šta se mora kako kazniti?``, danas se postavlja pitanje: ``Tko može biti kažnen?``.¹

---

¹ Nedopil N.: Forensische Pszchiatrie, Klinik, Begutachtung und Behandlung zwischen Pszchiatrie und Recht, S. 4-8 (2. aktualisierte und erweiterte Auflage), Izdavac Georg Thieme, Stuttgart 2000
Foucault M.: Überwachen und Strafe, Die Geburt des Gefängnisses, S.31,32. Izdavac Suhrkamp, Frankfurt am Mein 1076.

2. POJAM KAZNE U NJEMAČKOM ZAKONODAVSTVU

Kazna je pravilna, redovna pravna posljedica onog tko je zaslužuje izvršenjem krivičnog djela.

Od 01.04. 1970 postoje jedinstvene:

- kazne lišenja slobode,
- novčana kazna,
- sporedne kazne.

Osim kazni u Njemačkom se krivičnom pravu obraduju i kaznene mjere.

Članom 46 StGB određuje se visina kazne u ovisnosti o dugu izvrsioca iste.

Utvrđivanje visine i vrste kazne iziskuje brizno izpitivanje licnosti činioca i njegove kriminalne energije.

U istom su članu navedeni niz okolnosti, razloga i ciljeva krivca.

Takodje su od velikog značaja, analize morala, etike kao i socijale okolnosti koje su u manjoj ili većoj mjeri dovele do izvršenja krivičnog djela.

Kazna koja je procesom odredjena može se u toku odležavanja u zakonskim granicama korigovati tj. Izmijeniti.

Kazna se može preinaciti na:

- pola kazne odpuštanje
- odpustanje na dvije trećine sa mjerama pravne kontrole (bewährungshilfe und Führungsaufsicht)
- prelazak u terapeutsku instituciju ako iste terapije u samom zatvoru nisu zastupljene.²

3. VELIKA REFORMA KAZNE U NJEMAČKOJ I AUSTRIJI

Velika pravna reforma desava se u Njemačkoj i Austriji sedamdesetih godina.

Ovom se reformom dolazi do zaključka da je kaznena ustanova, zatvor neefektivna i nehumanata.

---

² Brießman E., Strafrecht und Strafprozeß von A-Z, S.212-215.Izdavac Beck-Rechtberater dtv, München 1987.

Ovom se reformom dolazi na ideju o nadopuni iste terapeutskim sadržajima. Dolazi do stvaranja niza institucija kojih u zatvorima do tada nije bilo. Uvodjenje ovih institucija, pravna se ustanova obavezuje kooperirati u intradisciplinarnom smislu s sljedećim naukama:

- medicinom
- psihologijom
- socijalnim naukama

Od sedamdesetih godina do danas u Njemačkoj je izgradjeno 60 zatvora sa medicinsko psihijatrijskim karakterom.

Ipak, u intradiscionalnom poredjenju slovi Njemačka kao početnik.

Članom 63StGB su u uskom smislu psihički bolesni ali uračunljivi ucinoci kao i oni sa smanjenom uračunljivoscu zajedno smješteni u ove forenzičke ustanove. Razlika nastaje prilikom odredjivanja kazne u kojoj se terapiranje može u toku kao i prije ili pak poslije kazne odrediti.

``Durchsetzung des Resozialisierungsgedankens als Strafzweck beruht nicht zuletzt auf der empirisch abgesicherten Erkenntnis, dass Strafe und Vergeltung alleine keine Verminderung des soziales Phänomens Kriminalität bewirken.

International wurde heute bei der Behandlung von Straftätern jene Konzept für sinnvoll gehalten, die eine gestuftes, individuell abgestimmtes Behandlungskonzept, das auch psychotherapeutische Verfahren miteinschließt, beinhaltet.''³

- Forencicni ali i drugi zatvori organizovani su hijerarhijski.

Upravnici ovih ustanova su akademici iz pravavnih nauka. Njihov je rad je usko povezan s radom lječnika zaposlenih u istoj instituciji.

Zatvori s socijalno-terapeutskim konceptom su rijetki.

Iz ekonomskih razloga, tako se kaže. Docim poznato je da su razlizi ideološke prirode.

Tačnije rečeno, do poteškoća dolazi pri pozicioniranju zaposlenih pravnika, lječnika, psihologa, socijalnih radnika i službenika.

Osobito odnos službenika, onih koji najčešći kontakt s osudjenicima imaju, je kritičan.

Naviknuti da osudjene zatvorenicima tretiraju prouzrokuju ``Bumerang`` odnos.

---

³ Wagner E., Werdenich W.; Forensische PsychotherapieS. 144-146. Izdavac Facultas - Universitätverlag, Wien 1998.

Neadekvatan odnos prema osudjenicima prouzrokuje u najmanju ruku isti odnos zauzvrat. Ovi odnosi dovode do zategnutih medjuljudskih odnosa koji se dalje prenosi sa službenike na službenike i sa osudjenika na osudjenike prenosi. Predpostavka o klimi u zatvorskoj ustanovi je bitna zarad razumijevanja smisla težine kazne.

Vrijeme provedeno u zatvorskim ustanovama, zahvaljujući ovim otežanim medjuljudskim odnosima, je duže nego li se nama to čini.

U ovom kaosu često, ne uvijek, zaboravlja se zadatak resocijalizacije.

Resocijalizacija kao popravna mjera sprovodi se u zatvorima na sljedeći način:

- radna rehabilitacija
- rehabilitacija osmišljenim slobodnim vremenom
- kontaktima s daljom i bližom rođinom i priateljima
- mogućnost izlaza iz ustanove i obilaska javnih ustanova.

Reformom iz sedamdesetih godina donesen je niz izmjena u radu službenika. Njima je, često jednolican rad, proširen nizom pitanja koja službenici unose u specijalne interne programe. Upisane informacije koriste se za donošenje odluke o prijevremenom odustanju, slanju osudjenika na terapiranje itd.

Obavezom promatranja i unošenja ovih podataka službenici stiču utisak odgovornosti i smisla ovog posla. Istovremeno raste motivacija istih.

Od zaposlenih u ovoj ustanovi očekuje se:

- profesionalitet
- lojalitet

Profesionalitet

Profesionalni rad u zatvorima je kompleksnog, zatvorenog karaktera. Rad na ovom radnom mjestu moguće je samo direktno u zatvorskem krugu naučiti.

Sve aktivnosti zastupljene u zatvorskim institucijama zakonom su odredjene.

Svaka radnja, svaki odnos.

U ovom sistemu individualitet ne igra signifikantnu ulogu. Svaki odnos, sljedeći korak određen je zakonom ili pravilnikom ustanove.

Lojalitet

Realisticno akceptiranje stranog sitem.⁴

4. ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Prolazom kroz istorijski razvoj i manjim osrvtom u stanje koje vlada u današnjim zatvorima pokusavam predstaviti sliku jednog sistema koji se vrlo polako i nerado mijenja.

Mi se nalazimo u vremenu reforme koja je sedamdesetih godina započeta ali se tek sad u manjoj ili većoj mjeri realizira. Da je kazneno popravni dom popravan do ovih promjena nebi došlo. Činjenica je da je 70% učinilaca povratnika. Veliki dio njih učinilo je isto krivično djelo radi kojeg su već odsjedali kaznu. Postavlja se pitanja smisla ove kazne.

Ovim su se pitanjem bavili još stari Grci.

Sokratov paradox:

- Bolje je nepravdu durati nego li je činiti,
- Za učinjeno djelo je bolje biti kažnjen nego li ostati nekažnjen,
- Tiranin koji nekažnjen sve smije činiti što poželi je nesretan čovjek.

Sokrat se poziva na zdrav razum.(Vernunft)

Sokrat pominje glas (Deimona).

Deimon je pratilec svakog čovjeka. To je glas koji nam nikad ne kazuje šta treba da činimo već: bolje bi bilo. Dakle:

Ne `` ti ne trebas``, vec ``bolje ne``.

Kant je otišao dalje u ovom razmišljanju i razmatrao pitanje morala učinioца i stanja njegovog mišljenja.(Denken)

Hanna Arendt je studirala ljude koji su načinili teška krivična djela. Npr. Genocida. Hannah pise: ``Radi se o često unpolitickim ljudima koji se intuitivno okreću protiv onoga što se u zemljiji dešava. Oni nisu imali moralne konflikte. Oni su znali što rade bez da su o tome razmišljali.``

Pozivajući se na Kanta postavlja se pitanje kako čovjek bez razmišljanja može ZNATI.

Nietzsche ide korak dalje i postavlja pitanje o želji. (Wille)

Želji učinioца da učini djelo. ``Želja za moći``⁵.

---

⁴ Wagner E., Werdenich W,: Forensische PsychotherapieS. 168-178. Izdavac Facultas - Universitätverlag, Wien 1998.

Dakle, smisao kazne je da se djela učinjena voljno, s predumišljajem kazne.

Kazne, svakako. Ali postavlja se pitanje: koja to kazna može ovu volju izmijeniti. Kako osudjenog dovesti na razmišljanje da bi zbilja ZNAO što čini?

Aktualno pitanje je kud s osudjenicima sa SV = Sicherheits - Verwarnung.

U Njemačkoj se vodi žučna rasprava o ovom pitanju.

Naime, već nekoliko godina vlada praktikuje da osudjenici i nakon odležavanja kazne ostaju u zatvorima. Tužbom jednog od osudjenika pokrenuto je pitanje prava drzave da nakon odležavanja kazne osudjenike zadržavaju u zatvorima koji po mišljenju psihologa predstavlja opasnost za javnost.

Odlukom Haskog suda za ljudska prava osporava se Njemačkoj da sprovodi ovu praksu.

Oko 60 bivših osudjenika moralo je biti pušteno iz zatvora. Od prvih deset sedam je po izlazku ponovno učinilo krivično djelo i vraćeno u zatvor ostali su pod danonoćnim nadzorom policije (stahovita odgovornost i ogromna sredstva) i strahom javnosti. Kritike stanovnika, naseljenih u blizini otpuštenih rastu. Osobito seksualni učinioci, pod lupom su javnog mijenja.

Polemika je nastala nakon što su psiholozi odbili da prihvate bivše zatvorenike u svoje psihijatrijske ustanove.

Naime, prilikom sudjenja optuženici bivaju kroz vještacenje psihološki provjereni.

Tako oni koji bivaju poslani u zatvor slove kao ``normalni`` i takvima se vode nakon osluženja kazne. Nitko se ne usudjuje priznati da je ova ustanova nehumana, kao što je na početku ovog rada navedeno. Nitko ne želi započeti polemiku o izmjeni psihičkog stanja osudjenika koji dane i dane provode u samicama.

Ukoliko bi došlo do utvrđivanja ove promjene postavilo bi se pitanje odštete i smisla ove kazne. U razgovoru u ministarstvu po ovom pitanju postavilo se protiv pitanje o kompromisnom rješenju.

Momentalno se protivpravno teški osudjenici zadržavaju u zatvorima gdje isčekuju transport u forencicne klinike. Iste su na desetine u gradnji, diljem Njemačke.

Nego, da se pozovem na pitanja Prof. dr Matijevića M.

1. Kako zatvorenici s teškim krivičnim djelima izdržavaju kaznu?

Nadam se da gore data slika o ovoj instituciji govori sama za sebe.

Na ovo pitanje su mi isti zatvorenici dali odgovor: SUBJEKTIVNO:

---

⁵ Arendt H.: Über das Böse, Eine Vorlesung zu Frage der Ethik, izdavac Piper, München Zürich 2007.

Svako za se travu pase.

Mozda neukusna izreka ali trefed. Naime ova vrsta se zatvorenika ne bavi organizovanim kriminalitetom. Njeguju kontakte sa uvijek istim zatvorenicima i distanciraju se od mase.

2 Kako se ponašaju?

Vrlo učtivo. Mirni su i uživaju respekt ostalih zavorenika. Uglavnom su integrirani u različite grupe, npr: šah, literarni krug, joga, umjetnost itd. Znajući da će se duže zadrzati u grupi vode računa o svom ponašanju. Nerijetko su dobro obrazovani.

3. Šta rade?

Pri zatvorima su organizovane radione za preradu željeza, drveta, papira, pekara itd.

Službenici ih rado uzimaju u radni odnos jer dugo ostaju na njemu i nemoraju ih iznova obučavati. Zatvorenici čak preuzimaju obučavanje novodošlih u radionicu.

4. Kako suradjuju?

Optimalno suradjuju i konstantno planiraju bjeg.

Pokusaj bjegstva iz zatvora u Njemačkom zakonodavstvu nije kaznjivo. Doživotni zatvorenici ovu šansu smatraju legitimnom.

5. Imaju li šanse?

S obzirom na dužinu trajanja kazne osudjenici se ne smatraju sposobni za život na slobodi. U tekstu je dat komentar o mjerama koje su uvedene i koje se uvode za one sa teškim krivičnim djelima ali i za one koji se u toku odležavanja kazne pokažu opasnima za javnost.

Šansa je minimalna. Gore je naveden tekst kako bi se shvatio razlog ove izjave.

Šansa se trazi u kriminalnoj prevenciji koja se počinje uvoditi od 3-4 razreda osnovne škole. U razgovoru sa zaposlenima u ovom fahu doznajem da je i tad već kasno.

Kriminalna bi prevencija morala započeti u vrtiću.

Kriminalitet i prevencija započinju u svijesti svakog od nas, ako je ista zdrava i pod zdravim okolnostima izgradjena.

5. LITERATURA:

1. Nedopil N.: Forensische Pszchiatrie, Klinik, Begutachtung und Behandlung zwischen Pszchiatrie und Recht, S. 4-8 (2. aktualisierte und erweiterte Auflage), Izdavac Georg Thieme, Stuttgart 2000
2. Foucault M.: Überwachen und Strafe, Die Geburt des Gefängnisses, S.31,32. Izdavac Suhrkamp, Frankfurt am Mein 1076.
3. Brießman E., Strafrecht und Strafprozeß von A-Z, S.212-215.Izdavac Beck-Rechtberater dtv, München 1987
4. Wagner E., Werdenich W,: Forensische PsychotherapieS. 144-146. Izdavac Facultas - Universitätverlag, Wien 1998.
5. Arendt H.: Über das Böse, Eine Vorlesung zu Frage der Ethik, izdavac Piper, München Zürich 2007.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

KRIVIČNO DJELO SILOVANJA KAO NASILNIČKI KRIMINALITET

Emir Dudo

Magistar krivičnog prava

Apstrakt: U radu se analizira krivično djelo silovanja. Motiv da odaberem baš ovaj rad jeste težina i aktuelnost seksualnog kriminaliteta, naročito onog povezanog sa silovanjem, te neistraženost. Iako nema značajnije mjesto u statistici ukupnog kriminaliteta, seksualni kriminalitet uvijek je privlačio pažnju kako naučne i stručne tako i šire javnosti. Osnovni je razlog u činjenici da se njime na izuzetno grub način vrijeđa najintimnija sfera života žrtve i napada ne samo na polni nego i ukupni integritet ličnosti. Svako silovanje nesumnjivo mijenja budući život silovane normalne osobe, ona nikad više neće biti "ona prijašnja". Silovanje je teška povreda ličnosti, njene sigurnosti, autonomije, psihofizičkog integriteta, samokontrole i samopoštovanja, koji su povrijedeni ili razorenii.

U krivičnim zakonima silovanje spada po zaprijećenoj kazni, među teža krivična djela, što upravo odražava stepen odioznosti koju taj delikt izaziva u javnosti. Delicti koji pripadaju seksualnoj sferi i čine se upotrebom nasilja, naročito kada nastaju teške tjelesne povrede ili smrt žrtava, odnosno kada je teško narušeno zdravlje žrtava ili kada djela čini grupa, izazivaju izuzetan interes javnosti. Takvi delicti izazivaju osjećaj straha, lične nesigurnosti i uzinemirenosti građana i imaju široko socioološko i društveno političko značenje i posljedice. Silovanja su u porastu svuda u svijetu. Bilo je i stavova da silovanja nisu tako česta da zahtijevaju veliku pažnju. Međutim, poslednjih godina silovanje sve više zaokuplja pažnju javnosti, postaje savremena tema veoma zanimljiva stručnjacima ali i laicima.

Krivična djela silovanja aktuelan su problem, što nameće zaključak da se radi o stoljeću seksualne delikvencije. Izuzetna je društvena opasnost krivičnog djela silovanja sa dalekosežnim posljedicama.

Silovanje je i tjesno povezano sa kulturnim standardima i spolnim ulogama. Veza sa kulturnim standardima se pokazuje u činjenici, da su muškarci uvijek bili u jačem položaju i da je silovanje izražavanje snage. Veza sa spolnom ulogom je takva, da je većina silovatelja mišljenja, da žene treba postaviti na "svoje mjesto".

Pored klasičnih silovanja, potrebno je istaći i silovanja, koja se dešavaju na zabavama i u bračnoj zajednici. U tom smislu je prihvatljivo i rješenje u našem pozitivnom krivičnom zakonu, prema kojem žrtva silovanja može biti kako bračni tako i vanbračni partner.

Vrlo mali broj delikata toliko ovisi o stvarnim dokazima kao krivično djelo silovanja. treba imati u vidu, da su stvarni dokazi pronađeni na mjestu događaja često ključ za rješenje slučaja. Da bi se otkrilo silovanje potrebno je pravovremeno reagovanje policije. Mnogi kriminalci, pa i ubice, danas šetaju kao slobodni ljudi ali ne zato što su bili dovoljno inteligentni da izbjegnu otkrivanje, nego zato što policija nije pravovremeno i odgovarajuće reagirala.

Ovaj rad sam napisao na osnovu ličnog iskustva s obzirom da sam izvjesno vrijeme radio kao pripadnik Ministarstva unutrašnjih poslova, kao i određenih informacija i saznanja do kojih sam došao.

Za samu obradu ove teme odlučio sam se prije svega zbog zanimljivosti i potrebe izučavanja ove oblasti, kao i zbog sve veće prisutnosti ovog vida kriminaliteta na prostorima naše zemlje. Zaključkom bih htio naglasiti da je silovanje oduvijek predstavljalo veliki društveni problem i opasnost za samo društvo. Iako silovanje nema značajnije mjesto u statistici ukupnog kriminaliteta mora se imati u vidu iznimno velika "tamna brojka", jer veliki dio žrtava ne prijavljuje silovanje.

Posebna pažnja se pridaje analizi pojedinih elemenata koji ulaze u njegov zakonski opis i razmatra se odnos sa drugim sličnim krivičnim djelima. Na osnovu izloženog donijet ćemo odgovarajuće zaključke o zajedničkim obilježjima i karakteristikama, koja se javljaju kod ovog krivičnog djela.

Nadam se da će ovaj rad značiti korak naprijed i predstavljati dragocjen prilog razvoju kriminološke misli u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: nasilničko ponašanje, krivično djelo, silovanje, krivični zakon.

1. KRIVIČNA DJELA SA ZNACIMA NASILJA

U krivična djela sa znacima nasilja ubrajamo ona, kojima se oduzima život žrtvi, ugrožava njezin život ili se prouzrokuje tjelesna povreda. Najviše zastupljena krivična djela su teško ubistvo i ubistvo. U tu skupinu spadaju i djela kojima se ugrožava život i nanose tjelesne povrede žrtvi, kao što su: prouzrokovanje različitih tjelesnih povreda, nasilništvo. Iako je silovanje spolni delikt, to je i tipično krivično djelo sa znacima nasilja.

Prema podacima nacionalne pregledne studije o kriminalitetu (NCS), broj krivičnih djela sa znacima nasilja je od 1970. do 1980. godine naglo porastao. Većina žrtava nasilnih krivičnih djela je iz skupine stanovništva ispod 35 godina starosti.

Rizik, da bi netko bio viktimiran zbog fizičkog obračunavanja, koje ima za posljedicu tjelesnu povedu, mnogo je veći, nego rizik da će postati žrtvom pljačke. Žene su mnogo češće žrtve krivičnog djela pljačke, nego krivičnog djela silovanja.

Većinu krivičnih djela nasilja čine nepoznate osobe (57%) i slučajni poznanici (11%). Najviše žrtava nasilja su muškarci (70%). Nasilnički kriminalitet u Sjedinjenim Američkim Državama je interrasan (unutar iste rase). Nasilje se u 80% slučajeva pojavljuje u okviru istih djelova stanovništva, koji predstavljaju tzv. konvencionalnu kulturu, unutar predstavnika iste skupine. Nasilje unutar manjina se, u 85% slučajeva, odnosi na pripadnike istih manjina. Najviše krivičnih djela sa znacima nasilja, se javlja u krajevima gdje žive žrtve.

2. SEKSUALNI DELIKTI

Prema krivičnopravnoj formuulaciji, u širem smislu, "krivična djela protiv dostojanstva ličnosti i morala", imala bi značenje delikata protiv morala u opštem smislu riječi. Međutim, pod ovim pojmom se podrazumijevaju krivična djela uperena na seksualni moral, odnosno atak na polni život jedne ličnosti općenito. Stoga se pod seksualnim deliktima, u užem smislu, podrazumijevaju krivična djela u čijoj inkriminaciji stoji direktni napad na seksualnu slobodu "upotrebom sile ili neposredne prijetnje upotrebe sile". Naravno, to bi bila definicija za silovanje i slična djela, gdje se vrši fizički napad na tjelesni integritet, odnosno na život napadnute osobe, a sve u cilju savlađivanja otpora žrtve, kako bi se uspješno realizirao nasilni polni odnos. Međutim, seksualni delikti će se izvršiti i bez upotrebe sile ili njene prijetnje. To se događa u izvjesnim okolnostima, u kojima je lice iz bilo kojih razloga nesposobno da pruži otpor (neuračunljivost osobe, ili drogiranost odnosno na drugi način njena omamljenost), itd. Ova vrsta čini zasebno seksualno krivično djelo – "obljuba nad nemoćnim licem".

3. KRIVIČNO PRAVNI POJAM SILOVANJA

Još davne 1901. godine F. van Liszt je rekao da je seksualni moral apstraktna i nepromjenjiva pojava, a promjenama je jedino podložan stav države prema potrebi inkriminiranja povreda morala.

Krivično djelo silovanja pripada krivičnim djelima protiv dostojanstva osobe i morala (glava XXI, KZ FBiH. član 221.- Službene novine br.43/98.). Riječ je o grupi krivičnih djela koja u okvirima kriminalistike nazivamo - seksualni delikti (*delicta carnis*).

Seksualni delikti su ona kažnjiva ponašanja kojima se zahvaća u slobodu odlučivanja u oblasti spolnosti ili patološke pojave u ljudskoj spolnosti. Seksualni delikti, kao i sam moral u oblasti spolnosti podvrgnuti su stalnim promjenama. Kao silovatelji većinom se pojavljuju neurotično-psihopatske osobe ili ličnosti sa abnormalnim nagonskim ponašanjem inače prosječnog čovjeka.

Većina silovanja ne završava ubistvom, pa po tome ne spada u tzv. krvni delikt nego delikte protiv dostojanstva osobe i morala.

4. KRIVIČNO DJELO SILOVANJA ČL. 221 KZ FBIH

Krivično djelo silovanja predviđeno je i opisano u članu 221 KZ FBiH. Tekst inkriminacije glasi:

- 1) Ko prinudi na oblјubu drugu osobu upotrebom sile ili prijetnjom da će neposredno napasti na život ili tijelo te ili njoj bliske osobe, kaznit će se zatvorom od jedne do deset godina.

- 2) Ako je uslijed djela iz stava 1. ovog člana nastupila trudnoća ženske osobe, teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt oštećene osobe ili je djelo izvršeno od strane više osoba ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.
- 3) Kaznom iz stava 2. ovog člana kaznit će se ko učini krivično djelo iz stava 1. ovog člana zbog razlike u etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti, rasi, vjeroispovjesti, polu ili jeziku.

Silovanje je nepravo složeno krivično djelo, sastavljeno od upotrebe sile ili prijetnje i obljube.

5. SILOVANJE

Ko drugu osobu upotrebom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju, čini silovanje.

Studija o silovanjima u SAD pokazuje da policija godišnje primi oko 1.5 miliona prijava silovanja i pokušaja silovanja. Približno 65% žrtava je neudanih i približno jednak procenat ih je mlađih od 25 godina. Crnkinje su više puta žrtve silovanja nego bjelkinje. Oko 50% žrtava je iz poriodica sa niskim prihodima. Dvije trećine silovanja se dogodi po noći i navečer između 18,00 i 24,00 sata. većina žrtava prijavljuje, da su se branile ubjedivanjem učinitelja, bijegom, vikanjem, udaranjem nogama, grebanjem i upotrebom različitog oružja. U toku dvanaestogodišnjeg perioda, od 1973.-1984. godine, najviše silovanja se dogodilo u julu, a najmanje u februaru.

Ocjenuje se, da žrtve prijavljuju približno samo polovicu silovanja i pokušaja silovanja. Razlozi za neprijavljanje silovanja i pokušaja silovanja su sljedeći:

- događaj je previše privatn i osoban,
- žrtva smatra policiju neosjetljivom i neefisanom.

Razlozi za prijavljivanje su:

- želja da se to ne dogodi ostalima,
- kazniti učinitelja.

Silovanje je tjesno povezano sa kulturnim standardima i spolnim ulogama. Veza sa kulturnim standardima se pokazuje u činjenici, da su muškarci uvijek bili u jačem položaju i da je silovanje izražavanje snage. Veza sa spolnom ulogom je takva, da je većina silovatelja mišljenja, da žene treba postaviti na "svoje mjesto".

Klasična klasifikacija silovanja je sljedeća:

- silovatelj razrješava svoje sumnje o spolnoj sposobnosti i muškosti,
- silovatelj upotrebljava nasilje kao izraz moći i nadmoćnosti,
- silovatelj iskazuje svoju mržnju i bijes prema ženama,
- silovatelj doživljava užitak kod patnje žrtve.

Procjenjuje se, da u približno 65% silovanja, učinitelj dokazuje moć i nadmoćnost i da je 35% silovanja učinjeno iz bijesa. Rijetka su silovanja, gdje je riječ, prije svega, o doživljaju užitka kroz patnju žrtve.

Pored klasičnog silovanja, potrebno je istaći i silovanja, koja se dešavaju na zabavama u bračnoj zajednici. U tom smislu je prihvatljivo i rješenje u našem pozitivnom krivičnom zakonu, prema kojem žrtva silovanja može biti kako bračni tako i vanbračni partner.

6. FORENZIČNA SEKSOLOGIJA

Polni život čovjeka je od izuzetne važnosti za njegovu postojanost, kako jedinke tako i društva u cjelini. U Frojdovoј psihoanalitičkoј teoriji ličnosti, libido predstavlja osnovni credo na kojem počiva ova naučna disciplina. Naime, cjelokupni život čovjeka sastoji se od brojnih instinkata, koje je Frojd grupisao u dvije osnovne kategorije- instinkti života i instinkti smrti.

Instinkti života su usmjereni sa glavnim zadatkom na održavanju jedinke i razmnožavanju vrste. U ovu grupu instinkata spadaju glad, žed i seks, a njihova neophodna energija predstavlja libido.

Frojd je najviše pažnje u svom radu posvetio instinktu života, i to seksualnom instinktu, koji je i najveća preokupacija psihoanalitičke teorije, predstavljajući njen spiritus movens i fundament cjelokupnog njegovog opusa.

Polni (seksualni) život čovjeka se, prema tome, sastoji od polnog nagona, polnog opštenja i polnog oplođenja.

Polni nagon je psihofiziološki (i hormonalni) podsticaj u izvršenju osnovne biološke funkcije (procesa) u održavanju vrste. po svojoj jačini seksualni nagon može biti potpuno ugašen, oslabljen (hiposeksualnost) i pojačan (iperseksualnost), dok po usmjerenosti može biti prirodan i neprirodan (psihopatološki devijantan).

Normalno polno opštenje ima svoj tok: inicijalni stadij, ekstazu-orgazam (vrhunac sladostrašća) i završni stadij u kojem dolazi do potpune psihofizičke relaksacije aktera. Polno opštenje je kratkotrajno intimno fizičko sjedinjavanje dvije osobe, skopčano sa emocionalnom ekstazom u zadovoljenju seksualnog nagona. Ono može biti prirodno (fiziološko) i nasilno (nezakonito). Sa sudska-medicinskog i krivično pravnog aspekta, prevashodno je predmet interesovanja nasilno polno opštenje (npr, silovanje), budući da

predstavlja inkriminisani čin sa stanovišta krivičnog zakona. Međutim, i dobrovoljno prirodno polno opštenje ima svoja okvirna obilježja u građansko-pravnim razmatranjima. prirodno polno opštenje je takvo tjelesno i povremeno spajanje dvije različite polne osobe pri čemu u žensko tijelo biva unesena muška sperma radi oplođenja. (M.Milovanović). To je drugim riječima akt oblube.

Za razliku od muškarca, kod žena iza čina oblube ostaju lokalne promjene (na polnim organima) i nekad psihosocijalni stres i moralne implikacije, budući da prvi polni akt duboko zadire u sve sfere ličnosti.

7. PROFIL UČINIOCA KRIVIČNOG DJELA SILOVANJA I DOMEN KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE

Malo je krivičnih djela koja izazivaju toliku pažnju javnosti, istovremenu znatiželju i gnušanje, kao silovanje. Njegova posebnost leži ne samo u posebnim, bitnim elementima bića krivičnog djela koja su sasvim specifična i krajnje intimna već, kako se vjeruje i u posebnom, specifičnom profilu njegovog učinioca. Kada se neko silovanje otkrije, javnost neprestano govori o njemu: to su priče i isповijesti koje se rado - i pišu i čitaju.

Zato se nikad ne bi reklo da je procenat učešća ovog krivičnog djela u ukupnom kriminalitetu koji se procesuira samo između 1 i 2 procenta. Predpostavlja se međutim da je tamna brojka kod svakog od ovih krivičnih djela (broj neotkrivenih a izvršenih djela) ogromna, naročito kod nas - gde ni društvo, ni krivičnoprocesni mehanizmi ne pružaju adekvatnu pomoć i podršku žrtvama. Konzervativna sredina, neobrazovanost, opšte odsustvo empatije samo su neki od faktora koji utiču na to da žrtve, zaista rijetko prijavljuju izvršenje ovog tipa krivičnih djela. Ne smije se tu zanemariti ni činjenica da jedna žrtva silovanja najmanje tri puta mora da ponovi svoj iskaz svjedoka: u policiji (kada djelo prijavljuje), pred istražnim sudijom (u toku istrage) i pred sudskim vijećem (na glavnom pretresu). Bez obzira što se radi o postupcima u kojima je javnost obavezno isključena, ipak je u svakoj od tih prilika nužno prisutno više, previše osoba. Dodatni problemi koji prate jedan takav proces sastoje se u činjenici da se radi o najteže dokazivom krivičnom djelu, jer svjedoka najčešće nema, povrede na žrtvi nisu na vrijeme uočene ili je žrtva prekasno (u odnosu na povrede) djelo prijavila tako da se u najvećem broju slučajeva dođe do situacije poznate kao: „njena riječ protiv njegove“. U takvoj situaciji sud uvijek odlučuje in dubio pro reo – u korist okrivljenog.

Krivično djelo silovanje inkriminisano je odredbom Krivičnog zakona i pripada grupi krivičnih djela protiv polne slobode. Njegov primarni zaštitni objekt zaista jeste polna sloboda ali istovremeno i dostojanstvo ličnosti žrtve, kakav je bio i raniji naziv ove grupe krivičnih djela. Pored silovanja, u ovoj glavi nalaze se i sljedeća krivična djela: obluba nad nemoćnim licem, obluba sa djetetom, obluba zloupotrebom položaja, nedozvoljene polne radnje, podvođenje i omogućavanje vršenja bluda, posredovanje u vršenju prostitucije, prikazivanje, pribavljanje i posjedovanje pornografskog materijala i iskorištavanje maloljetnog lica za pornografiju, navođenje maloljetnog lica na prisustovanje polnim

radnjama i iskorištavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema maloljetnom licu.

Po svojoj suštini, silovanje predstavlja prinudnu obljudbu odnosno vršenje obljube uz upotrebu prinude, pri čemu je u pitanju prinuda koja predstavlja: upotrebu sile ili ozbiljne kvalifikovane prijetnje – prijetnje kojom se stavlja u izgled zlo koje se odnosi na lišenje života ili povredu tijela tog ili njemu bliskog lica.

Izvršilac ovog krivičnog djela može biti svako lice, dakle ili muško ili žensko lice, za razliku od ranijeg KZ kada je silovanje mogao da izvrši samo muškarac.

Radnja izvršenja je dakle dvoaktna: vršenje prinude i vršenje obljube ili sa njom izjednačenog čina. Raniji Krivični zakon prvi put uvodi termin „*čina izjednačenog sa obljudbom*“ i pritom ga ne definiše, ali kako je u ovom zakonu izostavljen termin „*protivprirodnog bluda*“ može se pretpostaviti da on predstavlja takav čin. Naročito je nezgodno to što ni taj termin nikada nije bio zakonski definisan već su ga izgrađivale teorija i praksa pa stoga nije bilo jedinstvenih shvatanja. U najširem smislu „protivprirodni blud“ predstavlja bi zadovoljavanje polnog nagona na neprirodan/protivprirodan način. Najčešće se pod njim podrazumijeva samo analni koitus (*immissio penis in anum*) dok su *immissio in os* (u usta), *inter femora* (ispod pazuha), *cunnilingus* ili *felatio* (dodirivanje jezikom polnog organa) tretirani kao bludne radnje (nedozvoljene polne radnje). Sada, kada izvršilac silovanja može biti i žensko lice, jasno je da se taj pojam mora proširiti i na druge moguće radnje izvršenja.

Izvršilac ovog krivičnog djela, seksualni prijestupnik koji se često u laičkoj javnosti označava kao „seksualni manjak“, „seksualni psihopata“ najčešće nije duševno oboljela osoba; generalno radi se o uračunljivom učiniocu krivičnog djela kome se sudi u opštem krivičnom postupku. Sve osobine koje se kod njega psihijatrijskim vještačenjem utvrde međutim ne čine dijagnozu koja bi bila relevantna u pogledu uračunljivosti, čak ni kada je u pitanju pedofilija, nekrofilija, zoofilija, urinofilija i dr.

U laičkoj javnosti postoji više predrasuda o ovoj vrsti prijestupnika koje su opasne i mogu dovesti do ozbiljnog narušavanja osnovnih načela krivičnopravnog sistema u jednoj državi, kao što je uvođenje tjelesnog kažnjavanja, a takvih prijedloga ima čak i u našoj stručnoj javnosti.

Smatra se naime da izvršiocи ovih krivičnih djela imaju pojačan seksualni nagon, što su kriminološka istraživanja pokazala ne samo netačnim već i suprotnim, ili da su „seksualni delinkventi“ skoro obavezno povratnici – predrasuda koju naročito njeguje policija koja skoro po defaultu, dok traži nepoznatog izvršioca, najprije obavlja informativne razgovore sa već poznatim, ranijim izvršiocima ovih krivičnih djela (nije to međutim specifikum otkrivanja samo ove vrste kriminaliteta) uprkos statističkim podacima koji ukazuju upravo suprotno - da je povratništvo kod ove vrste djela u odnosu na druga, zapravo najmanje.

Statistički podaci policije, kao najčešćeg izvršioca ovog krivičnog djela prikazuju: muškarca, starosti do 30 godina, stanovnik urbanih sredina.

Profil, koji nam u najvećem broju prikazuju vještaci sudske medicine, forenzičari i psihijatri izgleda ovako: neupadljiv, tih, zatvoren, doživio prerane ejakulacije, djelimičnu ili potpunu impotenciju, a svakako u brojnim situacijama doživio podsmijeh zbog svoje seksualnosti, nerado govorи o seksualnim iskustvima. Ima naravno i potpuno drugačijih vještačenja koja ukazuju na agresivnog izvršioca, sklonog upotrebi alkohola, dominantnog mužjaka, latentnog homoseksualca. Zato smo dakle na terenu koji je vrlo podložan za stvaranje predrasuda, na kom se zapravo i ne mogu uspostaviti čvrsti zaključci i jedinstveni profil učinioca. Važno je i ovdje istaći da se nikada ne procesuira ličnost već neprihvatljivi postupak (krivično djelo) te ličnosti.

Kao što je rečeno, javnost uvijek sa pojačanom pažnjom prati informacije u vezi sa ovim krivičnim djelima i njihovim izvršiocima i društvo umije da se brzo organizuje jer se radi o izuzetnom stepenu straha koji se osjeća od ove vrste krivičnih djela. Svjedoci smo da su u poslednje vrijeme pojačani pritisci za pooštravanjem kazni, pooštravanjem kaznene politike sudova, pa čak i za uvođenjem nekih vrsta tjelesnog kažnjavanja. Na facebook-u na primjer, postoji nekoliko takvih grupa koje broje više hiljada članova kao: „*Vratimo smrtnu kaznu za krivično djelo silovanje*“, „*Najstrožije kazne za pedofile i silovatelje*“, i "Sto hiljada potpisa za promjenu Krivičnog zakona".

8. IZVORI I LITERATURA

Knjige i zbornici:

1. Petrović B., Meško G., 2004., Kriminologija, Pravni fakultet, Sarajevo.
2. Milovanović M., 1979., Sudska medicina, Medicinska knjiga, Beograd Zagreb.
3. Krivokapić V., 2006., Prevencija kriminaliteta, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
4. Modly D., Petrović B., Korajlić N., 2004., Uvod u kriminalistiku, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
5. Mlađenović R., 2001., Kriminologija, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
6. Sijerčić-Čolić H., 2008., Krivično procesno pravo Knjiga I i II, Pravni fakultet, Sarajevo.
7. Tomić Z., 2007., Krivično pravo II, Pravni fakultet, Sarajevo.
8. Ramljak A., Vesel J., 1986., Pravna medicina, Banjaluka.

Članci:

1. Roberts J., Goold B., 2009., European Journal of Criminology, European Society of Criminology, Oxford.
2. Aebi F.M., Aromaa K., Cavarlay A.B., 2006., European Sourcebook of crime and criminal justice statistics, Willan Publishing.

Enciklopedije, leksikoni, rječnici:

1. Modly D., Šuperina M., Korajlić N., 2008., Rječnik Kriminalistike, Strukovna udruga kriminalista, Zagreb.

2. Sket I., Sijerčić-Čolić H., Langusch E., 2001., Rječnik Kriminologije i krivičnopravnih nauka, OSCE, Sarajevo.
3. Idrizović M., Jesenković A., Knor V., 1989., Rječnik stranih riječi, Književna zajednica Drugari, Sarajevo.

Zakonski, podzakonski akti i komentari:

1. Krivični zakon BiH, Sl.Glasnik BiH br. 03/03.
2. Krivični zakon FBiH, Sl.Novine FBiH br. 36/03.
3. Krivični zakon Republike Srpske, Sl.Glasnik Republike Srpske, br. 49/03.
4. Kazneni zakon Republike Hrvatske.
5. Krivični zakon Republike Srbije.
6. Sijerčić-Čolić H., 2005., Komentari Zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Savjet Evrope, Sarajevo.

Internet:

1. http://en.wikipedia.org/wiki/sexual_crime (24.03.2011. 11:25 PM)
2. <http://www.interpol.int/> (24.03.2011. 10:00 PM)
3. <http://www.europol.europa.eu/> (24.03.2011. 09:45 PM)
4. <http://www.fup.gov.ba/> (23.03.2011. 09:45 PM)
5. <http://www.sipa.gov.ba/> (23.03.2012. 08:20 PM)
6. <http://www.granpol.gov.ba> (23.03.2011. 07:50 PM)
7. <http://www.frontex.europa.eu/> (23.03.2011. 08:40 PM)

RAPE AS A CRIMINAL OFFENCE VIOLENT CRIME

Emir Dudo

Master of Criminal Law

Abstract: The subject analyzes the crime of rape. Motive to choose this subject is the difficulty and the actuality of sexual crime particularly that associated with rape, and not researched as well. Although no significant place in the overall statistics of crime, sexual crime has always attracted the attention of both scientists and experts and the general public. The main reason is the fact that it is an extremely crude way offends most intimate spheres of life and the victims of attacks not only on the pole but also the overall integrity of personality. Every rape is undoubtedly changing as a normal person's life is raped, she will never be "one former". Rape is a serious personal injury, safety, autonomy, physical and mental integrity, self control and self-esteem, who are injured or destroyed.

In criminal law includes rape by sentence penalties, including serious crimes, which just reflects the degree of crime that the tort of causing the public. Violations that belong to the sphere of sex and violence seem to be using, especially when caused serious bodily injury or death of victims, or when health is severely impaired victims or when the offense is a group, cause extraordinary public interest. Such assaults provoke feelings of fear, uncertainty and

personal anxiety of citizens and have a broad sociological and political meaning and social consequences.

A rape as crime is on the rising everywhere in the world. It is the view that rape is not so frequent that require attention. However, in recent years, rape is increasingly attracting public attention, it becomes a very interesting topic of contemporary experts and laymen. The crime of rape actual problem, which suggests that it is a century of sexual delinquency. It is a social danger of the crime of rape with far-reaching consequences.

Rape is also closely linked with cultural standards and gender roles. The link with the cultural standards is reflected in the fact that men are always in strong position, and that rape was the expression of power. The link with gender roles is such that most rapist's opinion that women should be set to "own place".

In addition to the classic rape, it is necessary to point out the rape, which occurred at the parties in a marriage. In this sense, it is acceptable and positive solution to our criminal code, under which a victim of rape may be as marital and extramarital partner. A very small number of offenders is so dependent on the actual evidence as a criminal act of rape. Must be taken into mind that the actual evidence found at the crime scene is often key to solving the case. To reveal the rape should be timely police response. Many criminals, including murderers, still walking around as free men, but not because they were intelligent enough to avoid detection, but because police failed to respond timely and appropriate. This article I wrote based on personal experience, one period of my career I was working as a member of the Ministry of Internal Affairs, as well as specific information and knowledge that I have come.

For the purpose of treatment of this topic I decided to be primarily due to the interesting and needs study in this area, as well as the increasing presence of this type of crime on the territory of our country.

With the conclusion I would like to emphasize that rape has always constituted a major social problem and a threat to society itself. Although rape has a significant place in overall crime statistics must be kept in mind the extremely large "dark figure", because a large part of the victims do not report rape. Special attention is paid to the analysis of individual elements included in its legal description and discusses the relationship with other similar crimes. Based on the above will be given the appropriate conclusions about the common features and characteristics, which occur in this crime. I hope that this subject will be a step forward and represent a valuable contribution to the development of criminological thought in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *bullying, crime, rape, criminal law.*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA NASILJA U ŠKOLAMA

Milena Vojnović

dip.pravnik, Fakultet za pravne i poslovne studije - Novi Sad

Apstrakt: Na prostoru Balkana maloletničko nasilje se vrlo često dovodi u vezu sa kriminalom i pojavnim oblicima socijalne patologije. Postojeći oblici maloletničkog nasilja u školama se ispoljavaju u obliku dokazivanja psihičkim i fizičkim nadmetanjem i dokazivanjem moći u cilju kontrole nad određenim delom maloletničke populacije od strane vršnjaka. Pored psihičkih i fizičkih oblika nasilja u školama je zastavljen i jedan od najopasnijih oblika nasilja rasturanjem, krijućarenjem i konzulmiranjem narkotika, kao i opasnih alkoholnih pića.

Istraživanje ovog veoma opasnog svetskog fenomena je veoma neobičajno na prostoru Republike Srbije i istraživački projekti na ovu temu su u malom broju u odnosu na pojavu koja predstavlja veliku pretnju po bezbednost života i zdravlja kod maloletničke populacije.

Ključne reči: škola, omladina, nasilje, istraživanje, opijati, bezbednost.

UVOD

Nasilje u školama vrši se na više neprimerenih, nedozvoljenih i protivzakonitih oblika, koji sam po sebi predstavlja veliku pretnju po bezbednost zdravlja, života i stvari kod maloletnika ili školaraca. Učinioći nedozvoljenih dela pribegavaju nasilju putem fizičke, psihičke i emocionalne pretnje, koja je zadnjih godina postala svakodnevna praksa u školama na prostoru Republike Srbije. Između mnogih razloga, jedan od osnovnih problema koji doprinosi nasilju je i nedostatak pozitivnog uzora u društvu koji je naročito poremećen pojavom i nakon okončanja građanskog rata na prostoru bivše Jugoslavije. Građanski rat je doprineo iseljavanju i emigraciji stanovništva među kojima su i maloletnici, a isti su živeli u drugim uslovima koje u izbeglištvu nemaju, kao i razlici u mentalitetu maloletnika. Sve je to uzrokovalo pojavi nasilja i želje za dominacijom. U tim uslovima porodica i društvo nije iznašlo odgovarajuće rešenje i mogućnost češćeg, pravilnijeg i kvalitetnijeg razgovora sa mladom populacijom. Ovakvom pasivnošću su maloletnici bili bez adekvatne kontrole, nadzora i kvalitetnijeg vaspitanja. Pri tome im je nametnuto nezadovoljstvo u sredinama u koje su pristigli maloletnici drugih običaja i drugačijeg vaspitanja, što je veliki problem koji

podstiče omladinu na nasilničko ponašanje i sukobljavanje sa vršnjacima, pa i sa roditeljima, vaspitačima i drugim građanima.

U tim nastalim uslovima, a i ekonomskoj krizi i neuređenosti društva u Republici Srbiji, stanje u obrazovnom sistemu i ustanovama je daleko od idealnog ili od stanja u ekonomski uređenim i stabilnim državama. U takvim uslovima i nastalom stanju i odrasli svojim ponašanjem doprinose povećanju i učestalosti nasilničkog ponašanja u obrazovnim i drugim institucijama. Stoga, odrasli između kojih su: roditelji, psiholozi, psihijatri, staratelji, vaspitači, nastavnici i drugi učesnici u vaspitanju, moraju promeniti stav prema maloletnicima i one koji su naklonjeni nasilju da ih vrati u redovne, pravilne i očekivane tokove i načine ponašanja.

1. POJMOVNO ODREĐENJE KRIVIČNOG DELA NASILJA

„Prilikom određivanja pojma kriminaliteta dominiraju pravne i sociološke definicije. Osnovicu pravnih definicija čine norme materijalnog i krivičnog prava, koje kriminalitet svode na pojave koje su zakonom predvidene kao krivično delo. U širem značenju, kriminalitetom se smatraju sve protivpravne kažnjive radnje, dakle pored krivičnih dela i prekršaji i prestupi. Ovom svatanju odgovara sam pojam predmeta privredno kazneno pravo. Socijološki pristup u definisanju kriminaliteta je širi, sadržajniji, jer ne posmatra samo delo ugrožavanja društvene vrednosti, nego i učinioca, društvene uzroke, uslove i posledice kriminalnih radnji. Polazeći od toga sociološki pristup pod kriminalitetom podrazumeva onu vrstu socijalnog ponašanja kojim se bitno ugrožava društvena vrednost.“¹

U ovom slučaju norma kriminalitet svodi na pojavu nasilja ili nasilničkog ponašanja, koje se posmatra u psihičkoj torturi tj. nasilju jednog broja vršnjaka nad drugima, koji nisu skloni ovakvoj delikvenciji i koji predstavljaju dobru osnovu da budu žrtve nasilja na ulici, izletima, školi ili drugim prilikama gde se susreću nenasilnici sa nasilnicima. Ova vrsta kriminaliteta koji čine delikventi, sve više doprinosi činjenju krivičnih pa i težih krivičnih dela u mladoj populaciji. Stoga, neophodno je ozbiljnije istraživanje ovog fenomena koji je veoma zastupljeno u svetu, a posebno u zemljama u tranziciji, pa samim tim i na prostoru Republike Srbije.

2. KRIVIČNA ODGOVORNOST MALOLETNIKA, IZVRŠIOCA NASILJA

„Opšte odredbe krivičnog zakonika važe i za maloletnike, ali su posebnosti sa tim posebno regulisane - Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika.

---

¹ Milo Bošković, Krivično pravo, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009. str.47-48.

Maloletnik je lice posebne uzrasne kategorije i biopsihičkih osobina koje se razlikuju kod dece i odraslih po stepenu emocionalne i intekstualne zrelosti i svršishodnosti postupka i odgovornosti. Maloletnik pripada starosnoj populaciji intenzivnih, emotivnih, fizičkih i seksualnih promena, koje su uslov daljeg sazrevanja. Njegova kriminalna aktivnost nije kao kod odraslih, posledice čvrste volje i zrelog razmišljanja, jer mu se vinost i uračunljivost odvijaju u posebnoj formi. Zato se protiv njih vodi poseban postupak i izriču, po pravilu, vaspitne mere, a teže krivične sankcije samo izuzetno.² U tom slučaju maloletnici imaju svoju posebnu odgovornost u činjenju krivičnih, prekršajnih i drugih dela, kao i dela nasilja. Na prostoru Republike Srbije maloletnička delikvencija u smislu nasilja u školama je postojana i predstavlja pretnju, a na to ukazuje istraživanje zasnovano planom ovog rada.

3. UPOTREBA SILE OD STRANE MALOLETNIKA

„Sila je, u opštem značenju pritisak, nasilje, upotreba fizičke, psihičke ili mehaničke radnje, kao i oblik prinude pri vršenju kriminalnih delikata. U krivičnopravnom smislu sila je upotreba snage prema nekom licu, koja je upravljena na to da ono učini određenu radnju (činjenje ili nečinjenje). Može biti neposredna ili posredna, u zavisnosti od toga da li je direktno uperena prema nekome ili preko drugog lica.“³ U ovom slučaju maloletnik ili grupa maloletnika-učenika, na sportskim terenima, ulici, školi ili drugim prostorima, vrše upotrebu fizičke i psihičke sile nad drugim licem ili više lica, čime čine protivzakonito nasilje nad nekim u ovom slučaju, a u najčešćim slučajevima nad nenasilnicima ili protivnicima ove vrste nasilja.

4. MALOLETNIČKE PRETNJE

„Pretnja, u osnovi znači strah, zastrašivanje. To je prinudna radnja kojom se utiče na slobodnu volju nekog za iznuđivanje odluke, stavljanjem ozbiljno u izgled nanošenja neke neprijatnosti, zla ili materijalne štete.“⁴ U tom smislu, maloletnik ili grupa maloletnika na sportskim, školskim ili drugim terenima vrši pretnju drugom licu ili više lica, a ta pretnja se obično odražava na način nanošenja straha, da će to lice ili grupa lica biti povređena ili mu se mogu naneti povrede opasne po zdravlje ili život. Pretnje se izjavljuju verbalno na samim terenima ili u blizini terena ili u samim školama, a te pretnje obično budu pretvorene u verbalne i fizičke konflikte, tuče i sukobe u kojima dolazi do lakših, težih i opasnih povreda pa i gubitka života.⁵

---

² Milo Bošković, Krivično pravo, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009. str.74-75.

³ Isto. Str. 74-75.

⁴ Isto str. 74-75.

⁵ Primer koji se dešavaju na sportskim, školskim i drugim terenima je mnogo kako u Republici Srbiji tako i u drugim državama u okruženju.

5. FAKTORI KOJI NAJČEŠĆE UTIČU NA MALOLETNIČKU DELIKVENCIJU I NASILJE

Najnovije vreme je pokazalo i pouzdano se može ukazati na egzistenciju subjektivne i objektivne razlike među ličnostima istog uzrasta, na koje utiči različiti i višestruki faktori sa različitim dispozicijama odnosno njihovim nasilničkim ponašanjima. Međutim, upravo se između ostalog upućuje na maloletničku delikvenciju i nasilničko ponašanje maloletnika, naročito nakon građanskih sukoba na ovim prostorima. Pri tome je značajno ukazati na odnos jednog dela maloletnika prema drugom delu i njihovim susretima na većim okupljanjima, bilo da su u okviru škola, ugostiteljskih objekata, ulice ili javnih kao i sportskih okupljanja. U tom smislu, najčešća objašnjenja u vezi sa ovim mogla bi se tražiti u stepenu razvoja društva, okruženja, porodice pa i pojedinaca okupljenih u grupe i motivisanih za nasilje. Neophodno je ukazati na ponašanja koja su usmerena na nasilje, a koja ukazuju na štetne pojave kako po izgrednike i njihove porodice tako i na okruženje i društvo u celini.

Na učestalost i porast nasilništva i nasilničkog ponašanja maloletnika, često doprinosi i neefikasnost i nesposobnost države u sprovođenju politike, zakonskih propisa, sprečavanju i suzbijanju ovog oblika nasilja koje predstavlja između mnogih opasnosti veliku pretnju po društvo i po razvoj omladine u tim uslovima.

Kršenjem moralnih i pravnih normi određenog društva od strane pomenute populacije, u kojima se izazivaju društvena ili državna reagovanja na ove pojave u smislu zaštite društvenih vrednosti i ljudskih prava na bezbedan život, ako ista nisu u duhu ustavnih i zakonskih normi u tom slučaju se ne smanjuju već povećavaju navedene pojave. Zakonskim rešenjima i stručnim nazivima termina ovog fenomena, često se pojavljuju dva terminološka naziva, a koja se posmatraju u užem i širem smislu. Pod *užim* značenjem, maloletnička delikvencija podrazumeva kršenje krivičnopravnih normi tj vršenje krivičnih dela i prekršaja od strane maloletnih lica. Dok u *širem* smislu, maloletnička delikvencija pored kršenja krivičnih i drugih aktivnosti obuhvata i ponašanja maloletnika kojim se krše moralne norme određenog društva.

Kad je reč o pojedinim prostorima i državama na Balkanu, faktori koji utiču na pojavu i razvoj maloletničke delikvencije, mogli bi biti sledeći:

- socijalno-ekonomski faktor,
- politički faktor,
- ratni sukobi kao faktor,
- faktori „bliskog vremena“.

Kad je reč o *socijalno-ekonomskim faktorima* i uslovima koji pogoduju nastanku i razvoju maloletničke delikvencije, mogu se svrstati oni faktori koji su relevantni za privredno-ekonomsko i socijalno stanje u Republici Srbiji i njenom okruženju, bilo da je reč o unutrašnjim ili spoljašnjim faktorima, koji u najčešćim slučajevima utiču na razvoj ove pojave. U tom slučaju pad i porast socijalnog i ekonomskog standarda u društvu, a prema

mišljenju mlađih utiče na pad i porast ovog fenomena koji sve više predstavlja pretnju po bezbednost ljudi u zemljama koje su u razvoju. Kao uticajni faktor na porast maloletničke i druge delikvencije upravo utiče ekonomski kriza, a koja doprinosi padu ekonomskog standarda u društvu, porodici, a time i kod omladine. Kad je u pitanju Republika Srbija - zadnja vremenska decenija sa sobom je donela veliki pad društvenog standarda, koji se odrazio zatvranjem velikog broja preduzeća i gubitkom ogromnog broja radnih mesta. Ta pojava se sve više odražava na opadanje standarda kod građana, kao i omladine koja sve više pribegava kriminalnim aktivnostima, a time i nasilju. Stoga, u Republici Srbiji svakog dana izvrši se bar jedna, u nekim danima i više pljački banaka, poštanskih stanica, stanica za gorivo, prodavnica i sličnih ustanova u kojima se nalaze novčana sredstva. Nasilničko ponašanje i nasilnički akti od strane pojedinih predstavnika mlađih, kao i međusobni sukobi su takođe svakodnevna pojava bilo da je u pitanju nasilje u porodici, ulici, sportskim terenima, skupovima, školama ili druženjima u određenim danima, kafićima, školama i drugim susretima. Ovo predstavljaju veliku pretnju po populaciju mlađih i društvo u celini. Nasilje se manifestuje u manjim i većim tučama, povredama, ubistvima, otimanjem ličnih stvari i sličnim aktima koji su svakodnevica našeg društva u celini. Kad je reč o *ekonomsko-razvijenim* zemljama u svetu i Balkanskom prostoru, takođe su ugroženi maloletničkom delikvencijom na ekonomskom planu ali i od emigranata i stranih građana koji su izbegli iz siromašnih zemalja i koji su postali privremeni ili stalni građanu u nekoj od ekonomsko-razvijenih država.

Politički faktor kao jedan od faktora koji utiče na smanjenje i povećanje maloletničke delikvencije, takođe je uslovjen političkim odnosima u svakoj državi i njenom okruženju. Ovaj faktor kao uticaj na pojavu maloletničke delikvencije, ubraja se u one faktore koji su proizvod i odraz aktuelne političke situacije u zemlji i njenom okruženju. Kad se govori o političkim faktorima koji generišu maloletničku delikvenciju, reč je o onim faktorima, koji se mogu sagledavati kroz mnoge pokazatelje, ali je i ovom prilikom težište usmereno na odnos političke elite na vlasti prema krivičnim delima, politike koja je vezena za neke od ratnih pretnji i odnos prema drugim zemljama u okruženju. Kada se radi o faktoru u užem smislu i njegovom uticaju na maloletničku delikvenciju mogli bi se odnositi u sledećem:

- porodične prilike i odnos delikvenata i degradirana porodica,
- materijalni problemi, siromaštvo, eksploracija rada, kao i raskorak između potreba i mogućnosti,
- uticaj faktora iz susednih zemalja i njihovih delikvetskih grupa,
- uticaj narkomanije, alkoholizma, kocka, prostitucija, korupcija, trgovina ljudima i drugim sredstvima,
- bezkućništvo kod porodica i njihove dece naročito izbeglih lica,
- nasilje nad decom, posebno u porodici, iz okruženja i slično,
- školski neuspeh, ponašanje nastavnog kadra i okruženja, opterećenost gradivom i slično,

- neorganizovanost društva i njihovog odnosa u odnosu na omladinu u organizaciji zabava i iznalaženja obaveza prema mladima i njihovo prepuštanje ulici,
- uticaj sredstava informisanja i komunikacije televizija, film, interent, negativna literatura, negativni članci u štampi i slično,
- posedovanje oružja kod roditelja i pristup maloletnika istom, kao i njihovo ilegalno posedovanje i korišćenje za međusobne obraćune i drugo.⁶

To bi mogli biti osnovni uzroci i faktori koji utiču u najčešćim slučajevima i koji ukazuju da nema dana u kojem nije bilo neki od navedenih oblika destruktivnog ponašanja jednog dela omladine bilo da su verbalni konflikti, bilo da su u masmedijima, štampi ili drugim sredstvima informisanja koji često podstiču omladinu na nasilnička ponašanja. U sredstvima informisanja naročito su česta provokativna politička nadmetanja i prepucavanja političkih stranačkih rivala na unutrašnjoj političkoj sceni i na spoljnem planu na nacionalnim, ratobornim i drugim netrpeljivostima koja znatno utiču na ponašanje maloletničke populacije i njihov odnos prema nasilničkom ponašanju.

U ovom slučaju neophodno je istaći uticaj političke elite na vlasti i njihovim odnosom na krivična dela koja u čestim slučajevima čine upravo njihovi partijski pripadnici ili pripadnici vladajućeg sloja. Organizovani kriminalitet i korupcija u najvećem broju su prisutni kod vladajućeg sloja, čiji članovi imaju pristup finansijskim i materijalnim sredstvima, kao i mogućnost da prikrivaju činjenje tih dela u cilju svog ili partijskog interesa. Upravo maloletni članovi porodica tog sloja čine prestupe i krivična dela znajući unapred da će biti zaštićeni i skriveni od strane političke elite, zbog čega su u najčešćim slučajevima motivisani činjenjem protivzakonitih dela. Nasuprot ovog dela omladine, pripadnici siromašnijih slojeva su motivisani za nedozvoljena dela kako bih na neki način izvršili nadoknadu ili stvorili neku povoljniju situaciju bilo da je materijalna, socijalna ili nadmoć nad drugima. Često su u situaciji da izbegavaju, da smanjuju i da svode izgredno ponašanje na manju meru znajući da će biti sankcionisani i da neće imati nikakvu zaštitu od predstavnika vlasti kao njihovi vršnjaci baš iz tog dela stanovništva. Upravo ti navodi nam ukazuju na političko stanje u Republici Srbiji i nekim zemljama u okruženju u kojima je organizovani kriminalitet i korupcija dostigla stepen usijanosti ili neizdržljivosti kod stanovništva.

Ratni sukobi na Balkanu kao faktor, koji delimično utiče na razvoj mladih i njihovo ponašanje prema nasilničkim i destruktivnim aktima delovanja. Deca koja su rođena u vremenu rata i ratnih sukoba su u potpunosti živela i žive drugačije u odnosu na decu koja se razvijaju u miru i prostoru koja se ne suočavaju sa ratnim dejstvima. Građanski sukobi na prostoru Republike Srbije tj. njenom delu Kosovu i Metohiji, Republici Hrvatskoj, Republici Bosni i Hercegovini i međugrađanskim odnosima ovih država, znatno su uticali na negativno ponašanje kako pojedinih porodica, njihove dece, dece u školama i dece u njihovom

---

⁶ Mile Rakić, Ljubo Pejanović, Redajziniranje sistema bezbednosti kao odgovor na maloletničku delikvenciju, Tematski naučni skup maloletnička delikvencija kao oblik društveno-neprihvatljivog ponašanja MUP RS, Banja Luka, 2008. str.92-93.

okruženju. Ratno razaranje države, materijalnih vrednosti, gubici članova porodice, prijatelja i sugrađana, su u najvećoj meri doprineli kako na psihičkom ponašanju roditelja i okruženja, tako na razvoju omladine i socijalnom stanju koje je uslovilo nedaće i dovelo ogromni broj porodica do bede i siromaštva, a time je doprinelo i na nasilničko ponašanje mlade populacije. U nedostatku roditelja i njihovog starateljstva, sredstava za život i opstanak, kod većeg broja porodica i njihovih članova uslovilo je drugačijim odnosima prema državi, imovini, članovima porodice i kompletном okruženju i suživotu sa moćnjim i socijalno-ekonomski razvijenim porodicama i njihovim članovima. Taj odnos se posmatra u jednoj vrsti ljubomore ili zavisti prema onima koji imaju i porodicu i vlast, kao i onima koji su materijalno situirani. Taj odnos je motivisan u smislu nasilničkog ponašanje od strane onih koji od toga nemaju ništa ili imaju minimalne uslove za život, prema onima koji imaju sve ili veći deo od navedenog. Istina je da ima i onih ponašanja ispoljenih od pojedinih grupa iz sastava onih koji imaju dobre političke, ekonomske i socijalne uslove, koji čine nedolično nasilje motivisano obesti, nametanjem sile i netrpeljivosti prema sugrađanima prispelim sa drugih područja ugroženih ratnim situacijama i siromaštvo. Istovremeno se pojavljuju i ona ponašanja koja su motivisana na nacionalnim osnovama prema građanima prispelih sa drugih prostora, a koji su druge nacionalnosti i veroispovesti čiji pripadnici su iz političkih motiva izazivali ratne sukobe u svojim državama ili prema građanima drugih država.

Sve navedeno su faktori i motivi koji su dovodili i dovode do pojedinačnih i grupnih nasilničkih ponašanja i ugrožavanja iz političkih, nacionalnih, kao i ekonomskih razloga. Nedolična nasilnička ponašanja se ispoljavaju na raznim skupovima na kojima se okuplja veći brog građana, a naročito na sportskim terenima gde su sportska nadmetanja između klubova, reprezentacija i drugih oblika takmičenja. Organizatori i nosioci nasilničkog ponašanja obično su pojedinci ili grupe tzv. huligani koji započinju i povedu i druge grupe maloletnika na sukobe, tuče i rušilačko delovanje. Maloletnici i pripadnici navijačkih grupa bilo da su protivničkih sportskih grupa, ili da su protivnici navijačkih grupa drugih država koji prate svoje sportske klubove ili reprezentacije, dovode do međusobnih obračuna manjih i većih razmera na kojima dolazi do povrede većeg broja maloletnika i drugih građana, gubitka života i uništenja materijalnih vrednosti u najvećem broju na nacionalnoj osnovi između grupa koji su bili ratom zahvaćeni.⁷

Faktori koji utiču bliski nastalom vremenu, takođe su jedan od motiva koji utiču na nasilničko ponašanje pojedinaca ili grupa na jednom ili više prostora. U ovom slučaju često doprinose uslovi odgoja i vaspitanja omladine i njen odnos prema novonastalim vremenskim uslovima. U predhodnom stavu rečeno je da je rat i ratna dejstva znatno uticao na ponašanje omladine i njenog odnosa u novonastalom vremenu koje je sa sobom donelo politička, ekonomska, socijalna, demografska i druga ponašanja, koja nameću ekonomski razvijene države i korporacije preko globalizacije i promene svetskog poredka i nametanje novog po želji i interesu nosioca političkih odnosa. Svakako, ovom je neophodno dodati i činjenice koje su doprinele promeni političkih odnosa na globalnom, regionalnom i nacionalnom planu.

⁷ Na sportskim terenima u najvećem broju slučajeva dolazi do sukoba između navijačkih grupa između srpskih i hrvatskih klubova, sa incijativom sa obe strane. Kad su u pitanju reprezentacije takođe dolazi do sukoba navijačkih grupa koje podržavaju svoju reprezentaciju u cilju njenog eliminisanja iz daljeg takmčenja kao što je bio slučaju Srbija-Italija u Torinu 2010.

Vaspitni uslovi znatno su izmenjeni u odnosu na predhodne vremenske periode u kojim omladinska populacija u potpunosti se našla u nekim drugim odnosima koji su u suprotnosti sa predhodnim. Menjaju se državne granice, a nove države potpuno uslovljavaju drugačije političke, ekonomске, pravne, socijalne i druge odnose, kako na međunarodnom tako i nacionalnom planu. U tom smislu ekonomski-razvijene države diktiraju i nove odnose u kojima se omladina vaspitava u domenu i prilagođavanju odnosima u tim državama kako bi se uklapali i prilagođavali tim uslovima i životu u ekonomski-razvijenim državama. Promenom državnog boravka i uslova života, mnogima se otežavaju uslovi za život u nedostatku sredstava za život u višem ekonomskom standardu, mnogi pribegavaju maloletničkoj delikvenciji i sukobima sa vršnjacima iz ekonomski-rezvijenog staleža ili pak radi sticanja sredstava za život. Nasuprot ovim motivima mladi iz ekonomski-razvijenog sveta takođe pribegavaju nasilju prema novim stanovnicima koji su vaspitavani drugačijim odnosima i koji potiču iz nerazvijenog sveta, a česti su sukobi na nacionalnim motivima. U ovim smislu ekonomski-razvijene države i nametanje nihovog novog poretku u većini država u najvećoj meri snose odgovornost i prema ponašanju omladine na našim prostorima.

6. UTICAJ PORODICE NA PONAŠANJE MALOLETNIKA

Porodica se vrlo često dovodi u vezu sa vaspitanjem omladine tj. maloletnika, pa i u svim pojavnim oblicima pataloškog ponašanja. Pojavni pataloški oblici se ispoljavaju u delikventnom ponašanju najmlađih članova, a koji se obično dovode u vezu sa negativnim porodičnim uticajem na opšta ponašanja pa i delikventna. Između mnogih faktora koji utiču na razvoj maloletnika i omladine, porodica spada u red uticajnog faktora na razvoj maloletnika uopšte pa i delikventnog ponašanja. Ta ponašanja znatno utiču na ugrožavanje bezbednosti zdravlja i života ljudi, kao i sistema bezbednosti čija je uloga ostvarenja potpune ili većinske bezbednosti svih vrednosti društva. U ovom slučaju je ugrožena i porodična bezbednost kako od svojih delikventnih članova tako i njihovog okruženja u kojem se kreću.⁸

7. MALOLETNICI KOJI VRŠE NASILJE

Maloletnici, ili učenici ili đaci koji pribegavaju nasilju među kojim su i muškog i ženskog pola, u najčešćim slučajevima su motivisani različitim pobudama, kao što bi moglo biti:

- u sredstvima informisanja su zastupljeni mnogobrojni filmovi koji pokazuju, kako i na koji način se vrše obračuni, nadmetanja i nametanje dominacije, a sve to utiče na maloletnike koji su motivisani da ih imitiraju i time kreiraju sopstveni imidž,

---

⁸ Mile Matijević, Tamara Bujanović, Uzroci, uslovi i fenomeni maloletničke delikvencije, tematski naučni skup, maloletnička delikvencija kao oblik društveno-neprihvatljivih ponašanja, MUP Republike Srpske, Banja Luka, 2008. str. 61.

- roditelji, staratelji i starija braća i sestre, svojim odnosom prema mlađim doprinose nasilju, što sami čine nasilje nad decom, pa ta deca takva ponašanja prenose na vršnjake ili slabije od sebe,
- život i boravak maloletnika koji su skloni nasilju među nasilnicima i druženje sa njima, jedan je od čestih uzroka i povoda primajući njihove osobine pa i oni pribegavaju i primenjuju te metode na druga lica koja postaju njihove žrtve,
- porodični problemi i razdvajanje roditelja, u velikoj meri je zastupljen osnov za nasilničko ponašanje maloletnika, koji nemaju odgovarajući roditeljski dom, toplinu i zaštitu, čime su ta deca bez kontrole prepuštena sama sebi i olako pribegnu nasilničkom ponašanju.
- mentalitet građana i roditelja, kao i neuređenost sistema zaštite, u velikoj meri utiču na nedolično ponašanje dece na način neprijavljanja nasilja organima bezbednosti, škole, socijalnim radnicima, kao i roditeljima čija deca pribegavaju nasilju, kao i mnogi drugi uslovi, uzroci i primeri.

Između mnogobrojnih metoda, načina, oblika i primene nasilničkog ponašanja u školama između maloletnika su tuče, masovne tuče, zlostavljanja i mučenja i posedovanje i rasturanje narkotika među mladima.

a) Pojedinačne i grupne tuče

Pojedinačne tuče su masovna i svakodnevna pojava između maloletnika, skoro u svim školama u Republici Srbiji. Istraživanje je pokazalo da je četvrtina maloletnika jednom ili više puta doživelo verbalno nasilje vređanjem, a na osnovu čega su proistekle tuče u kojima su učestvovali dvoje ili grupa maloletnika. U dvadeset i šest osnovnih škola u Srbiji koje su obuhvaćene ovim istraživanjem, a na osnovu podataka UNICEF-a, ustanovljeno je da bezbednost u školama nije na očekivanom nivou i nije zadovoljavajuća. U većem broju od pojedinačnih nastaju ili se proširuju na grupne i masovnije tuče između učenika. Grupne tuče nastaju u samoj školi, a i između grupe jedne škola sa grupama druge škole ili se formiraju grupe na ulicama i zakazuju grupne tuče.

b) Zlostavljanje maloletnika

Zlostavljanje i mučenje maloletnika u svetu, Evropi, Balkanu pa i Srbiji je pojava novijeg doba, kojoj je izložen veći broj mlađih od strane starijih vršnjaka i školskih đaka. Zlostavljanje i mučenje kao metod psihičkog i fizičkog ugrožavanja maloletnika je protivzakonito i krivično delo, a koje je u porastu. Zlostavljanja se vrše od strane roditelja, rodbine, staratelja, vaspitača, policije, vršnjaka i drugih prolaznika, kojima su izložena deca i drugi maloletnici. Zlostavljanje i mučenje se vrši u stanu, ulici, obdaništu, školi, vaspitnim ustanovama i drugim objektima u kojima su izložena deca. Ova vrsta nasilja utiče na psihičko i fizičko zdravlje, usled čega dolazi do psihičkih i zdrastvenih oboljenja, gubitka delova tela, pa i gubitka života.

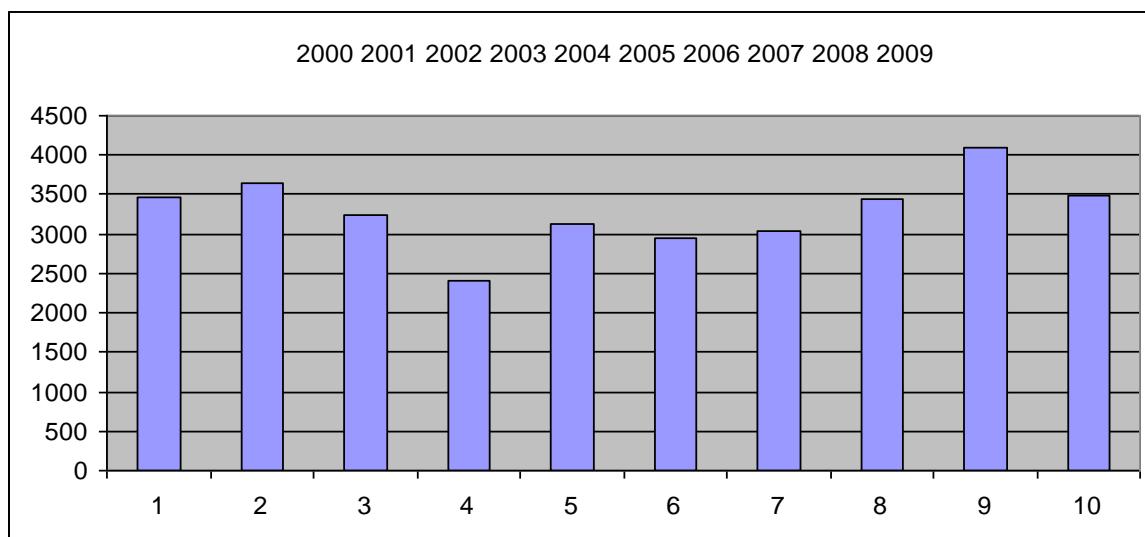
c) Gajenje i rasturanje narkotika

Narkotički opijati su međunarodni fenomen koji postoji od postanka čoveka, ali je kao problem i fenomen u savremenom svetu dostigao takve razmera da je ogroman broj

stanovnika na zemlji planeti ugrožen od ove opasne pojave, među kojima i maloletnici. Proizvodnju i rasturanje narkotika vrše određene porodice, narko-kriminalne grupe, karteli pa i neke države u Svetu. Po proizvodnji narkotika između mnogih poznate su države Avganistan, Pakistan, Kolumbija i druge. Dok rasturanje u najvećem broju i u velikim količinama vrše narko-kriminalne grupe koje su organizovane u grupacije i povezane između sebe i time čine protivzakonito naglo bogaćenje. U rasturanju narkotika uključuju se i pojedine porodice - dileri, a koje uključuju svoju i tuđu decu da na sitno rasturaju narkotike i po školama. U rasturanju narkotika dolazi do sukoba, tuča, povreda pa i života između korisnika i davaoca ovih opijata.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Krivična dela protiv života i tela	301 ili 8,7%	289 ili 7,9%	369 ili 11,3%	310 ili 12,8%	374 ili 11,9%	402 ili 13,6%	436 ili 11,3%	432 ili 12,5%	592 ili 14,4%	461 ili 13,1%
Krivična dela protiv slobode i prava čoveka	11 ili 0,31%	12 ili 0,32%	12 ili 0,6%	15 ili 0,62%	15 ili 0,48%	8 ili 0,27%	24 ili 0,78%	16 ili 0,46%	45 ili 1,10%	46 ili 0,01%
Krivična dela protiv polne slobode	34 ili 0,98%	20 ili 0,54%	39 ili 0,01%	35 ili 1,44%	29 ili 0,92%	32 ili 1,08%	54 ili 1,77%	65 ili 1,89%	70 ili 1,71%	47 ili 1,34%
Krivična dela protiv imovine	2714 ili 78,4%	2923 ili 80,3%	2374 ili 73,0%	1656 ili 68,5%	2128 ili 68,2%	1994 ili 67,7%	1931 ili 63,4%	2198 ili 64,0%	2471 ili 60,4%	2015 ili 57,6%
Krivična dela protiv privrede	43 ili 1,24%	40 ili 1,09%	55 ili 1,69%	42 ili 1,73%	49 ili 1,57%	33 ili 1,12%	19 ili 0,62%	27 ili 0,78%	18 ili 0,44%	39 ili 1,11%
Krivična dela protiv zdravlja ljudi	66 ili 1,90%	43 ili 1,18%	67 ili 2,06%	70 ili 2,89%	150 ili 4,80%	99 ili 3,36%	114 ili 3,74%	109 ili 3,17%	116 ili 2,83%	104 ili 2,97%
Krivična dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja	102 ili 2,94%	128 ili 3,51%	138 ili 4,24%	84 ili 3,47%	127 ili 4,07%	112 ili 3,80%	151 ili 5,12%	200 ili 5,82%	241 ili 5,89%	207 ili 5,91%
Krivična dela protiv JRM i javnog saobraćaja	64 ili 1,85%	64 ili 1,75%	93 ili 2,86%	89 ili 3,68%	112 ili 5,58%	93 ili 3,15%	115 ili 3,78%	195 ili 5,67%	313 ili 7,66%	366 ili 10,4%
Ostala krivična dela	123 ili 5,55%	121 ili 3,32%	104 ili 3,19%	114 ili 4,72%	136 ili 4,35%	172 ili 5,84%	197 ili 6,47%	192 ili 5,59%	219 ili 5,36%	212 ili 6,06%
Ukupno u Republici Srbiji	3458	3640	3251	2415	3120	2945	3041	3434	4085	3497

8. TABELARNO PREZENTIRANJE REZULTATA ISTRAŽIVANJA O NASILJU MALOLETNIH UČINIOCA KRIVIČNIH DELA

Tabelarno prezentovanje nasilja mladih po polnoj i starosnoj pripadnosti

UKUPNO			STAROSNO DOBA							
Svega	Muškarci	Žene	14 godina		15 godina		16 godina		17 godina	
			M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Svega	Muškarci	Žene								

Učešće u tuči				Starosno doba						
				14 godina	15 godina	16 godina	17 godina			
				M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
53	51 ili 96,2%	2 ili 3,7%	2 ili 3,7%	0	9 ili 16,9 %	1 ili 1,88%	14 ili 26,4%	1 ili 1,88%	25 ili 47,1%	0

Zlostavljanje i mučenje				Starosno doba						
				14 godina	15 godina	16 godina	17 godina			
				M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
8	7 ili 87,5%	3 ili 37,5%	1 ili 12,5%	1 ili 12,5%	1 ili 12,5%	0	1 ili 12,5%	0	2 ili 25%	0

Držanje i rasturanje narkotika				Starosno doba						
				14 godina	15 godina	16 godina	17 godina			
				M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
103	95 ili 92,2%	8 ili 7,76%	4 ili 3,88%	0	14 ili 13,5 %	2 ili 1,94%	25 ili 24,2%	1 ili 0,009%	52 ili 0,50%	5 ili 4,85%

9. ZAKLJUČAK

Iz gore prezentovanih rezultata istraživanja slobodno se može konstatovati da je nasilje kod maloletnika u Svetu i Republici Srbiji u stalnom porastu i predstavlja veliki problem kod školske omladine i u školama. Jedan od najvećih problema na koji ukazuju ovi rezultati je daleko veći uticaj maloletnika na maloletnike, nego što je uticaj odraslih na maloletnike.

Državne institucije u Republici Srbiji pokušavaju preventivnim i proaktivnim merama svesti nasilje na najmanju moguću meru, ali postojeće metode ne daju očekivane rezultate, što uslovljava da država promeni metod delovanja i pravnu regulativu.

Pokušaji roditelja, staratelja, nastavnika i predstavnika drugih državnih organa putem saveta, pritisaka i pretnji ne daju rezultate u onoj meri u kojoj se očekuju. Nasuprot tome jedan deo maloletnika čini suprotno i na taj način se suprostavlja nastojanjima navedenih institucija, što ozbiljno zabrinjava.

Iz istraženih i prikazanih rezultata slobodno može se tvrditi da još uvek oko izražene problematike nasilja mladih, pre svega u školama država u prevenciji nije zauzela lidersku ulogu niti je u rešavanje ove problematike uključila najadekvatnije i najodgovornije subjekte. Ova konstatacija potvrđuje napred navedenu tezu da država u potpunosti mora menjati metode u radu na sprečavanju i suzbijanju maloletničke delikvencije, odnosno nasilja u školama između maloletničke populacije.

Na osnovu planskog opredeljenja, pre svega promene pozitivnih pravnih propisa i edukacije kako mladih, tako i njihovog okruženja, za očekivati je da nasilje u školama i drugim sredinama neće beležiti učestalost i trend rasta, već da će svi rezultati istraživanja u najskorije vreme biti daleko povoljniji.

Pored niza mera i aktivnosti na ostvarivanju sprečavanja nasilja u narednom periodu svakako se može zaključiti da bi i ovaj rad mogao bar imati inicijativnu ulogu u dijagnosticiranju i rešavanju tretirane problematike.

10. LITERATURA

1. Dragan Simeunović, Političko nasilje, Poslovna politika, Beograd, 1989.
2. Grupa autora, Zbornik radova, Maloletnička delikvencija kao oblik društveno-neprihvatljivog ponašanja, MUP RS, Banja Luka, 2008.
3. Grupa autora, Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta-IV, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2009.
4. Grupa autora, Biltén br 528. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2009.
5. Grupa autora, UNICEF, Škola bez nasilja, Beograd.
6. Mile Rakić, Ljubo Pejanović, Redizajniranje sistema bezbednosti kao odgovor na maloletničku delikvenciju, Zbornik radova, Maletnička delikvencija kao oblik društveno-neprihvatljivih ponašanja, MUP RS, Banja Luka, 2008.
7. Milo Bošković, Krivično pravo, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009.

8. VEB:[htt/www.udrugaroditeljakpk.hr/kutak-za-sve-koji-rade-s-djekom/120-unimo-nasilje-neprihvatljivim](http://www.udrugaroditeljakpk.hr/kutak-za-sve-koji-rade-s-djekom/120-unimo-nasilje-neprihvatljivim). Datum skidanja 15.7.2010.

SIGNIFICANCE OF THE STUDY OF VIOLENCE IN SCHOOLS

Milena Vojnovic, graduate lawyer Faculty of Legal and Business Studies - Novi Sad

Abstract: In the Balkans juvenile violence is very often associated crime and various forms of social pathology. Existing forms of juvenile violence in schools is manifested in the form of proof of mental and physical competition and providing power for the control of a certain part of the juvenile population by their peers. In addition to psychological and physical violence in schools is represented by one of the most dangerous forms of violence breaking up, smuggling and consumption of drugs and dangerous alcoholic drinks. Research of this very dangerous world phenomenon is very uncommon in the Republic of Serbia and research projects on this subject in a small number compa to ared to a phenomenon that represents a threat to the safety of life and health of the juvenile population.

Keywords: school, youth, violence, research, opiates, and Security.

Medunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

TUČA KAO OBLIK NASILJA NA PODRUČJU SJB MRKONJIĆ GRAD ZA PERIOD OD 2006 – 2010. GODINE

Miodrag Gajić¹, Stevan Kovačević², Predrag Popović³

¹Dipl. pravnik unutrašnjih poslova

²Dipl. pravnik unutrašnjih poslova

³Specijalista

Apstrakt: Za čovjeka, ljudsku zajednicu i uopšte ljudsko društvo u cjelini karakteristični su, pored redovnih, društveno usklađenih, dozvoljenih ponašanja i ona druga ponašanja, koja se ne mogu svrstati pod redovna, usklađena i odobravana. Jedno od takvih je i nasilje. Nasilje je sveobuhvatna društvena pojava, teški kriminalni akt, kada se sredstvima fizičke sile ili psihičke prinude, ugrožava nečiji fizički integritet. Praćenjem pojave nasilničkog kriminaliteta u poslednjih nekoliko godina, dolazimo do zaključka da je riječ o pojavi koja je u stalnom porastu, iz godine u godinu. U ovom radu pokušaćemo utvrditi varijacije u broju tuča kao oblik nasilja na području Stanice javne bezbjednosti Mrkonjić Grad za period od 2006. – 2010. godine, kao i u njihovim posledicama, a sve to da bi se na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja predložile adekvatne preventivne mjere i unaprijedilo praktično postupanje policije i drugih organa.

Ključne riječi: nasilje, tuča, policija, prevencija, saradnja.

1. UMJESTO UVODA

Nasilje je destruktivna aktivnost i ponašanje, koje se ispoljava u vidu napada na prepreke koje sprečavaju zadovoljenje potreba (motiva i ciljeva). Te prepreke mogu biti fizički objekti, predmeti, materijalna dobra, zakonski propisi, moralne i običajne norme, a često i druge slabije ličnosti od počinjoca nasilja (žene, djeca, stare iznemogle, nezaštićene osobe). Pitanje motiva, koji proizilaze iz nagonskih i socijalnih potreba, vođenih sviješću i razumom počinjoca, jedno je od najbitnijih i najsloženijih područja savremene psihologije. Uspješan odgovor na ovo pitanje je bitna osnova uspješne prevencije, što je i primarni zadatak interdisciplinarnog pristupa svim sociološkim pojavama, posebno nasilju i agresijama.

Nasilje ne predstavlja samo oblik temeljnog kršenja ljudskih prava, nego predstavlja i oblik ugrožavanja ljudskog integriteta i dostojanstva, i stoga ono ima dalekosežne posledice kako na fizički i psihički razvoj pojedinaca, tako i na razvoj društva u cijelini. Zato oni koji su zbog masovnosti, raširenosti, i kompleksnosti ove pojave i zabrinuti, smatraju da je potrebno razviti djelotvornu strategiju rješavanja ovog problema, a s obzirom da je nasilje još uvijek tabu tema ne samo u našoj sredini već i u drugim zemljama, ističu da je jedna od osnovnih aktivnosti edukovanje šire javnosti, posebno žena, djece ali i predstavnika izvršne i sudske vlasti, te obezbjeđenje pravovremene i adekvatne intervencije relevantnih ustanova (policije, suda i centra za socijalni rad). Doista odgovarajući okvir za **prevenciju** i tretman nasilja nude međunarodne konvencije i dokumenta kao što su konvencije o: ljudskim pravima, o pravima djeteta, i o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, i drugi dokumenti, ali oni, sami po sebi, nisu dovoljna garancija sprečavanja i kontrole ove pojave. Potrebno je da pojedinci, društvo i društvene institucije učine mnogo više na planu prevencije.

Kao neposredne uzroke i uslove kriminalnog i nasilnog ponašanja, u literaturi se ističu siromaštvo¹, bogatstvo, neadekvatni obrazovni i vaspitni procesi u školama, porodica i porodični odnosi: odvajanje i razvodi roditelja, neispunjavanje roditeljskih dužnosti i nepostojenje roditeljske odgovornosti, nedostatak ljubavi, poštovanja i samopoštovanja u porodici, individualnost i personalitet, prisustvo i podražavanje nasilja u porodici, osjećanje nepravde koja rađa tendenciju „odbacivanja društvenog sistema“, slabe mogućnosti zaposlenja, odnosno nezaposlenja² ili neadekvatno zaposlenje, neadekvatno profesionalno usmjeravanje i formiranje, prekomjerno uživanje alkohola i opojnih sredstava, sredstava masovnih komunikacija ispunjenih negativnim sadržajima³, neadekvatni institucionalni uslovi resocijalizacije, uticaj ulice i omladinskih delikventnih grupa, kulturna zaostalost i konflikti koji se na toj osnovi javljaju, konflikti različitih vrijednosti i drugih normativnih sistema, uticaj zaostalih shvatanja, običaja i mnoge druge okolnosti.

Kao što istorija, nauka i svakodnevno iskustvo pokazuju, nasilje predstavlja prepoznatljivu crtu ljudskog karaktera koja je prisutna na svim područjima čovjekovog života, drugih odnosa i kulture. Gotovo da nema vrste koja se prema sopstvenim jedinkama odnosi tako krvoločno i hladnokrvno, agresivno i nasilno. Ubijanje i nanošenje bola drugim ljudima se,

¹ Po definiciji koja je u upotrebi u OUN – siromašnima se smatraju ljudi koji su lišeni načina života, komfora i dostojanstva, koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Siromaštvo se mjeri stalno promjenljivim normama određenog društva i njegovih užih sredina, odnosno oni koji žive na daleko nižem nivou od srednjih normi, smatraju se siromašnima.

Ana Gavrilović „*Socijalna politika*“, Banjaluka 2005.

² Nezaposlenost se najčešće definiše preko operacione definicije nezaposlenog, a to bi prema najopštijoj definiciji mogao biti: *Svaki čovjek koji ne radi, sposoban je za rad i želi da radi.*

Ana Gavrilović „*Socijalna politika*“, Banjaluka 2005.

³ Mnoga djeca provode dosta vremena igrajući **video i kompjuterske igre** sa puno nasilja i krvi, a psiholozi upozoravaju da su povećana agresivnost i nasilništvo kod djece upravo rezultat igranja tih igara: izloženost agresivnim igramu s jedne strane podiže prag osjetljivosti i ravnodušnosti na agresivne sadržaje u stvarnom životu – u smislu „nasilje je normalna stvar“ – a s druge strane, povećava i agresivnost i nasilništvo djece.

Braco Kovačević „*Nasilje i djeca*“, Banjaluka 2005.

nažalost pokazuje kao normalna, uobičajna i svakodnevna pojava i uprkos izuzetnoj i nevjerovatnoj intelektualnoj moći, te duhovnom i materijalnom razvoju, ipak je epitet „**zvjferski**“ adekvatan za mnoge ljudske postupke⁴.

Neki pisci smatraju da su tuče kao oblik nasilja izraz fizičke snage koja ide ispred procesa razmišljanja, koja su sve češće uslovljena ogromnom dozom brutalnosti. Izazivanje tuče ili fizičkog napadsa na drugog ima karakter podstrekavanja i to je takvo realno ili verbalno protivpravno ponašanje lica kojim ono, raznim verbalnim ili fizičkim radnjama, navodi, odnosno podstiče druga lica na tuču. Najčešće se radi o preduzimanju fizičkih aktivnosti kojima se neposredno učestvuje u fizičkom obračunu, kao što je npr. pesničenje guranje, vučenje, udaranje, i dr. Međutim, nije isključeno da se učešće u tuči manifestuje i u psihičkim radnjama ukoliko je njihov sadržaj upravljen na stvaranje opasne situacije ili podsticanje i pojačavanje sukoba i tuče. Fizički napad dovodi do tuče (u tuči moraju učestvovati najmanje dva lica), a posljedica tuče se ispoljava kroz negodovanje građana, ugrožavanje njihovog spokojstva i remećenje javnog reda i mira. Ukoliko je u tuči neko lice teško tjelesno povređeno ili lišeno života, onda će postojati krivično djelo učestvovanja u tuči. Prema tome, pod učestvovanjem u tuči se podrazumijeva svaka aktivna djelatnost bilo fizička ili psihička, kojom se doprinosi da neko bude tjelesno povrijeđen ili lišen života.⁵ Učesnik u tuči je svako lice koje je neposredno preduzimalo djelatnosti fizičkog obračunavanja sa drugima, kao i ono lice koje nije fizički učestvovalo u obračunu, ali je učestvovalo u stvaranju opasne situacije time što je bodrilo pojedine učesnike fizičkog obračuna da udaraju druge ili je onemogućavalo one koji su nastojali da sprječe tuču ili da razdvoje učesnike obračuna.

S obzirom na oblike nasilja, koje dijelimo na fizičko i psihičko nasilje, tako možemo podijeliti i posledice koje uzrokuju tuče, dakle fizičke posledice i psihičke posledice.

ANALIZA TUČA ZA 2006.,2007.,2008.,2009.,2010.GODINU NA PODRUČJU SJB MRKONJIĆ GRAD

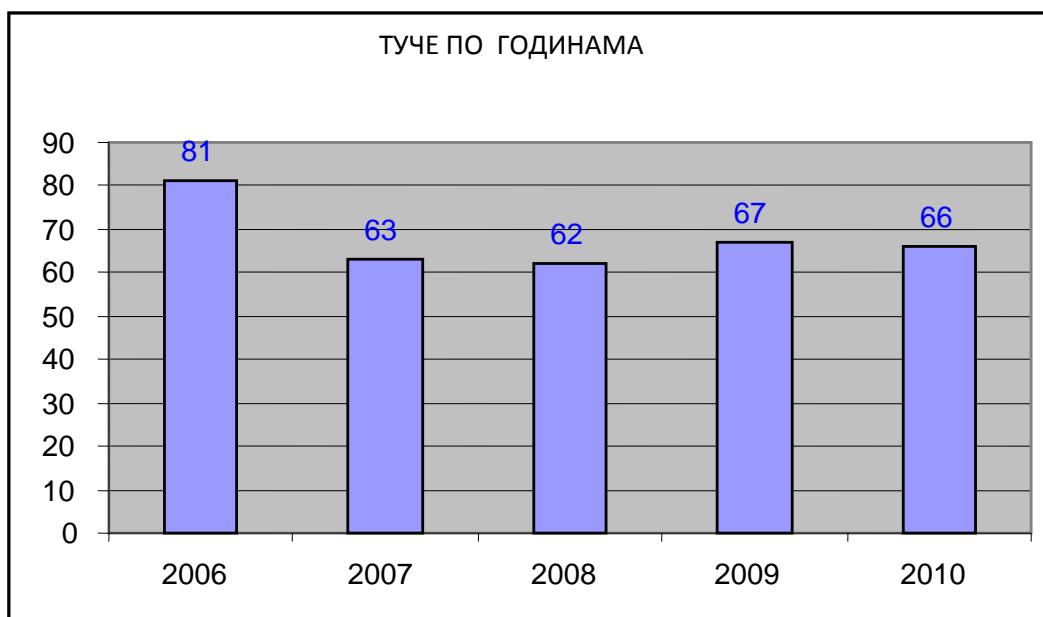
TUČE ZA PERIOD 2006-2010.GODINE PRIKAZAN PO MJESECIMA I GODINAMA

TABELARNI PRIKAZ TUČA PO GODINAMA						
Mjesec	2006	2007	2008	2009	2010	Ukupno
Januar	2	7	4	3	7	23
Februar	11	5	3	5	3	27
Mart	2	2	8	4	3	19

⁴Braco Kovačević „*Nasilje i djeca*“, Banjaluka 2005.

⁵Miloš Babić i Ivanka Marković „*Krivično pravo- posebni dio*“ B. Luka 2005.

April	3	4	2	5	4	18
Maj	8	6	12	5	7	38
Jun	6	7	5	3	7	28
Jul	8	8	3	10	5	34
Avgust	6	8	6	11	9	40
Septembar	2	9	4	11	7	33
Oktobar	7	2	10	5	4	28
Novembar	7	2	3	2	5	19
Decembar	19	3	2	3	5	32
UKUPNO	81	63	62	67	66	339

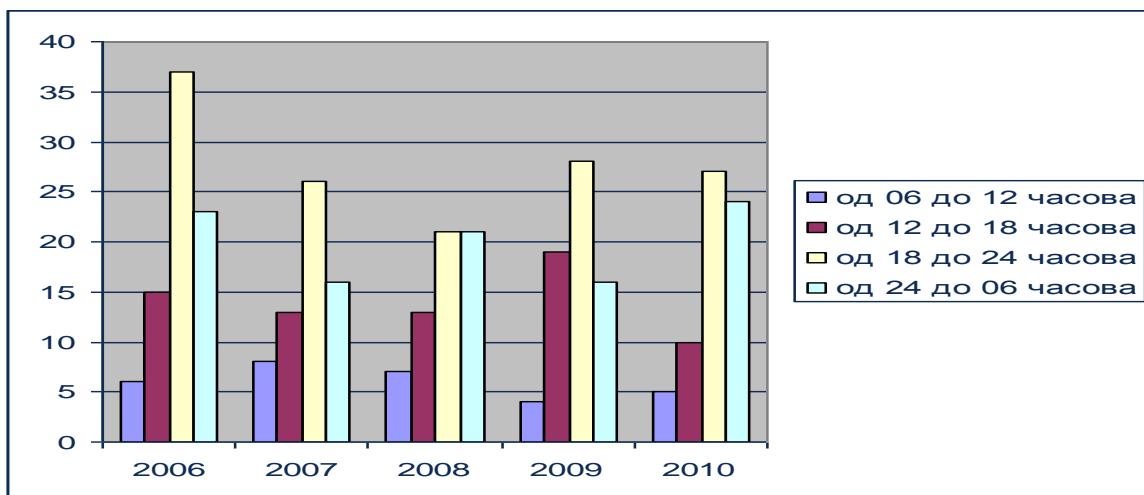

Iz naprijed predstavljenih podataka vidljivo je da je najveći broj tuča na području SJB M. Grad zabilježen 2006. godine, sa 81 registrovanim događajem. Nakon toga vidljiv je značajan pad 2007. godine na rekordnih 63 tuče za godinu. Za 2008. godini skoro je zabilježeno izjednačenje sa 2007.godinom. U 2009. i 2010.godini ponovo je primjetan blagi rast broja tuča koji iznosi 67 tuča za 2009.godinu i 66 tuča za 2010.godinu.

Uzroci ovakve statistike ne mogu se sa sigurnošću utvrditi ali se pretpostavlja da bi mogli biti: loša materijalna situacija na teritoriji Republike, proces tranzicije koji nije još uvijek završen, porast nasilja u društvu i broj lica ovisnika o nekim od prisutnih opojnih sredstava itd.

VRIJEME ČINjENJA TUČE

Vremenska raspodjela tuča za period od 2006 do 2010 godine					
Godina	06 – 12	12 – 18	18 – 24	24 – 06	Ukupno
2006	6	15	37	23	81
2007	8	13	26	16	63
2008	7	13	21	21	62
2009	4	19	28	16	67
2010	5	10	27	24	66
UKUPNO	30	70	139	100	339

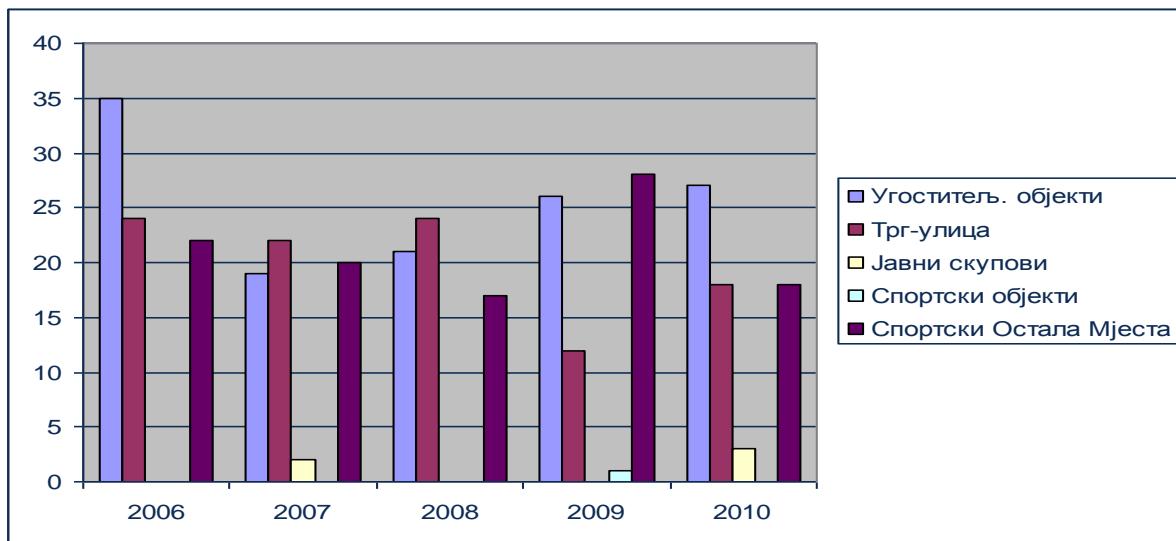

Sa predočenog tabelarnog prikaza vremenskog izvršenja tuča može se uočiti da se najveći broj izvrši u vremenskom periodu od 18-24 časa, gdje je počinjeno 139 tuča ili 41% od ukupnog broja evidentiranih na području SJB M. Grad. Zatim dolazi vremenski period od 24-06 časova, gdje je počinjeno 100 tuča ili 29,49% od ukupnog broja. Najmanje tuča počinjeno je u vremenu od 06-12 časova i to 30 tuča ili samo 8,84%, dok je u vremenu od 12-18 časova počinjeno 70 tuča ili 20,64% od ukupnog broja evidentiranih.

Kao uzrok vršenja tuča u navedenom periodu smatra se veliki broj ugostiteljskih objekata, te njihovo lociranje na malom mjestu.

MJESTO ČINjENjA TUČE

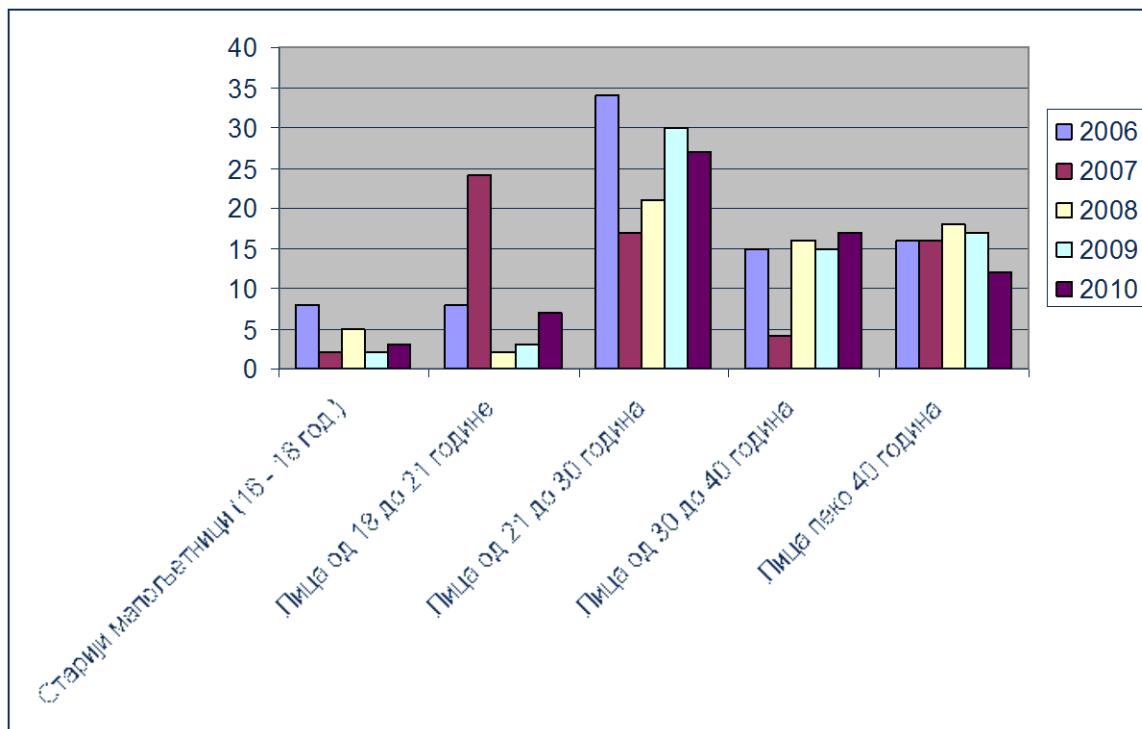
Mjesto izvršenja tuča za period od 2006 do 2010 godine						
Godina	Ugostitelj. objekti	Trg-ulica	Javni skupovi	Sportski objekti	Ostala Mjesta	Ukupno
2006	35	24			22	81
2007	19	22	2		20	63
2008	21	24			17	62
2009	26	12		1	28	67
2010	27	18	3		18	66
UKUPNO	128	100	5	1	105	339

Na osnovu evidencija koje vodi SJB Mrkonjić Grad utvrđeno je da se najveći broj tuča desio u ugostiteljskim objektima i to 37,75% i na ulicama 29,49%, dok je najmanji broj evidentiran u sportskim objektima 0,29%. Iz naprijed izloženog može se zaključiti da su tuče na području SJB M. Grad najčešće činjene u ugostiteljskim objektima i na ulicama i trgovima, što ukazuje da bi se u narednom periodu trebala posvetiti velika pažnja dosljednoj implementaciji Opštinske odluke o radnom vremenu ugostiteljskih objekata, te otkrivanju i sankcionisanju tuča koji su u vezi sa konzumiranjem i posluživanjem alkohola.

STAROSNA STRUKTURA IZVRŠILACA TUČA

Starosna struktura izvršioca tuča za period od 2006 do 2010 godine					
Godina	Stariji maloljetnici (od 16 do 18 godina)	Lica od 18 do 21 godine	Lica od 21 do 30 godina	Lica od 30 do 40 godina	Lica preko 40 godina
2006	8	8	34	15	16
2007	2	24	17	4	16
2008	5	2	21	16	18
2009	2	3	30	15	17
2010	3	7	27	17	12
UKUPNO	20	44	129	67	79

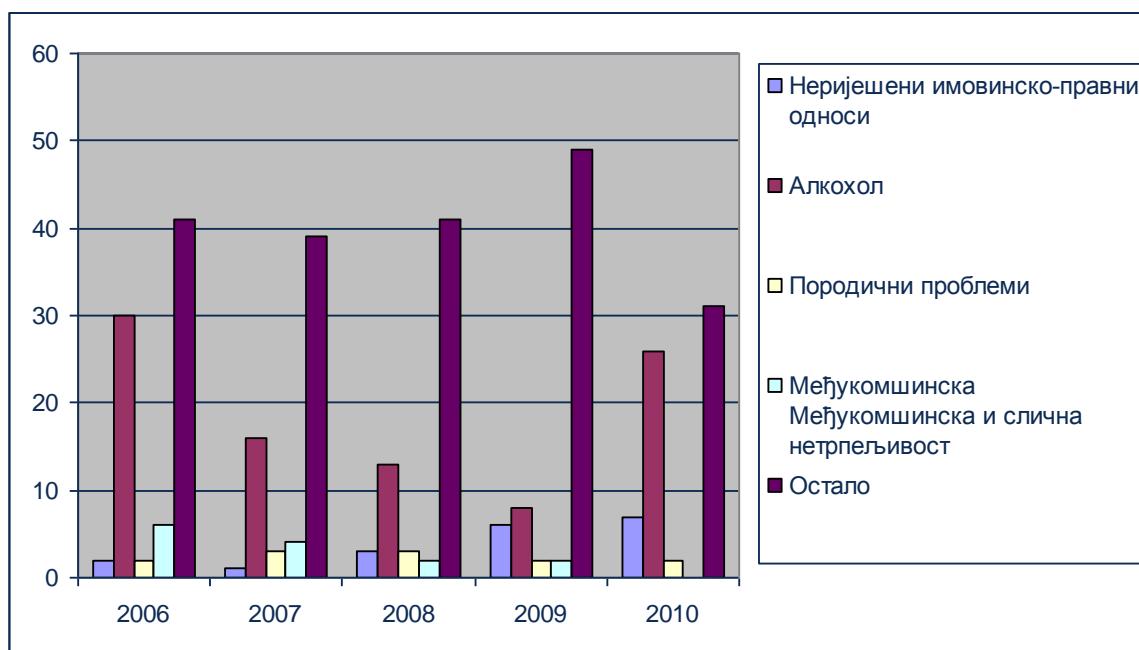

Analizirajući starosnu strukturu izvršioca tuča za period od 2006 do 2010 godine, može se zaključiti da je tokom posmatranog perioda najveći broj izvršioca tuče iz grupe lica starosti 18-30 godina i čine 51% od svih izvršilaca, poslije njih dolaze lica starosti između 30-40 godina čine 19,76%, dok lica preko 40 godina čine 23,30%. U posmatranom periodu veoma je mali broj

maloljetnika kao izvršilaca tuča i zastupljeni su sa 5,89%, od 2006 godine pa do 2009. godine broj izvršilaca tuča u kojima učestvuju maloljetnici je u opadanju.

UZROK ČINJENJA TUČA

Uzrok činjenja tuča za period od 2006 do 2010 godine					
Godina	Neriješeni imovinsko-pravni odnosi	Alkohol	Porodični problemi	Međukomšinska i slična netrpeljivost	Ostalo
2006	2	30	2	6	41
2007	1	16	3	4	39
2008	3	13	3	2	41
2009	6	8	2	2	49
2010	7	26	2		31
UKUPNO	19	93	12	14	201

Analizirajući uzroke koji su direktno ili indirektno uticali na činjenje tuče iz priloženog tabelaranog i grafičkog prikaza vidljivo je da je na prvom mjestu „alkohol“ kao uzrok, koji je u 93 slučaja okarakterisan kao jedan od glavnih uzroka koji je uticao na činjenje tuča. Gledajući sveukupni broj evidentiranih tuča, alkohol kao uzrok koji je uticao na izvršenje tuče zauzima veoma visok procenat od 27,43%. Na drugom mjestu kao uzrok se pojavljuju neriješeni

„imovinsko-pravni odnosi“ koji je u 19 slučaja okarakterisan kao uzrok činjenja tuče i isti sa 5,60% zauzima udio u ukupnom broj tuča. Dalje slijede uzroci „međukomšijska i slična netrpeljivost“ u 14 slučajeva ili procentualno 4,12% od ukupnog broja, „porodični problemi“ u 12 slučaja ili 3,53% i ostali uzroci u 201 slučajeva ili 59,29% u ukupnom udjelu. Karakteristično za uzroke činjenja tuča jeste i to što trend pojedinih uzroka kao što su alkohol i ostali uzroci, prati liniju kretanja i broj tuča na području SJB Mrkonjić Grad.

Preventivne mjere kojima će pripadnici policije postići pozitivne rezultate na suzbijanju ove negativne društvene pojave i uticati na smanjenje broja tuča

Mjere i radnje koje sprovodi policija u borbi kriminaliteta i drugih negativnih ponašanja proizilaze iz zakonskih odredaba, prije svega Zakona o unutrašnjim poslovima, Krivičnog zakona, Zakona o krivičnom postupku, Zakona o prekršajima, Zakona o javnom redu i miru i ostalih zakona koji određuju policijsku djelatnost. Među najvažnijim subjektima društva u sproveđenju prevencije tuča imaju organi policije, odnosno pripadnici uniformisane policije. Prevencija tuča je u nadležnosti pripadnika uniformisane policije opšte nadležnosti i uniformisane policije koja je zadužena za bezbjednost saobraćaja, a ukoliko dođe do nastupanja težih posljedica – teške tjelesne povrede i ubistva dalji rad po navedenom na području SJB Mrkonjić Grad preuzimaju radnici Odjeljenja kriminalističke policije. Osnovne mjere prevencije koje preduzimaju policije opšte nadležnosti su vršenje svakodnevne pozorne i patrolne djelatnosti, gdje oni sami svojim prisustvom na određenim lokacijama preventivno djeluju prema građanima da se uzdrže od činjenja ove negativne društvene pojave. Međutim ni samo patroliranje bez cilja i dobro obučenih policajaca neće dati rezultate na polju prevencije. Kod ovog dijela, obzirom da je u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike srpske, od 2005. godine prioritet dat na potpunu implementaciju i zaživljavanje projekta „Rad policije u zajednici“ kako među građanima tako i radnicima policije, trebalo bi izvršiti edukaciju radnika policije u skladu sa novom filozofijom rada community policinga⁶ odnosno da se jednom za svagda odreknu tradicionalnog reaktivnog policijskog djelovanja i da se fokusiraju na proaktivni policijski rad, opdosno problemski orijentisano radu policije tj. usmjeravanju na srž problema, naročito kod sitnih i naizgled beznačajnih slučajeva, a koja su u većini slučajeva počeci ili začeci izvršenja nekada i težih oblika krivičnih djela, te otklanjanju uzroka koji su doveli do tih problema. Na primjer, neke od preventivnih mera koje će sigurno, gledano dugoročno dati rezultate na polju prevencije, a spadaju u okviru community policinga, su i dosljedno provođenje i implementacija projekta kao što su: Nadzor nad susjedstvom, policajac u susjedstvu, školski policajac, rad policije u multietničkim sredinama i sl, te održavanje sastanaka sa građanima (npr. predsjednicama zajednica etažnih vlasnika, vlačasnicima trgovinskih i ugostiteljskih radnji i dr.). Kao mjeru prevencije u cilju smanjenja tuča, neophodno je izvršiti niz promjena kao što su:

- Povećanje sinhronizacije između policije i ostalih službi na rješavanju bazičnih problema građana,

---

⁶ Simonović, Branislav: Rad policije u zajednici, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2006. godina.

- Angažovanje građana na očuvanju i prevenciji održavanja stabilnog javnog reda i mira i kriminalteta,
- Podsticanje sportskih manifestacija, razvoja sporta i sportskih organizacija uopšte, angažovanje škola i drugih obrazovnih ustanova na preventivnom odgojnom uticaju na djecu i mlade, povećanje saradnje policije i drugih državnih organizacija sa organom socijalne zaštite u cilju zaštite prava i interesa maloljetnika i omogućavanja njihovog pravilnog razvoja,
- Povećanje efikasnosti djelovanja Komunalne policije i drugih službi u cilju onemogućavanja rada ugostiteljskih objekata poslije dozvoljenog vremena,
- Sankcionisanje ugostiteljskih objekata i odgovornih lica koja vrše usluživanje alkoholnih pića licima koja su u vidno pijanom stanju i
- Zahtjevanje od ugostiteljskih objekata da posjeduju sopstvena obezbjeđenja koja će onemogućavati da se dešavaju tuče.

2. ZAKLJUČAK

Od postojanja ljudskog društva među njenim pojedincima je uvijek morao da postoji jedan normalan odnos u međusobnom ponašanju i komuniciranju kako bi to društvo moglo da opstane. Potreba za normalnim funkcionisanjem društva bila je uslovljena potrebama i interesima pojedinaca da održe i opstanu u okviru te zajednice.

Izvršeno analizom broja tuča na području Stanice javne bezbjednosti Mrkonjić Grad za period od 01.01.2006. godine do 31.12.2010. godine utvrđeno je da je počinjeno ukupno 339 tuča. Trend kretanja navedenog događaja je takav da je u 2006. godini počinjeno najviše tuča, nakon čega je u 2007., 2008., 2009. i 2010. godini došlo do smanjenja broja tuča. Daljom analizom utvrđeno je da se najveći broj tuča desio u vremenu od 18-24 i od 24-06 časova. Dalje najveći broj tuča počinjen je u ugostiteljskim objektima i na trgovima – ulicama. Uzrok činjenja tuča je u najvećem broju alkohol, dok se kao izvršioci većine slučajeva pojavljuju lica starosti od 18 do 30 godina.

U cilju smanjenja broja tuča, mora se dosta uraditi na polju prevencije. Prevencija zahtijeva jednu veliku ozbiljnost i posebnu pažnju društva prema tučama iz razloga što ova antidruštvena ponašanja znaju prouzrokovati ozbiljne posljedice – nanošenje tjelesnih povreda i ubistva. Prevencija se mora shvatiti kao aktivnost cijelog društva, a ne samo organa koji su zaduženi za prevenciju.

Mora se raditi na povećanju svjesnosti svih građana tj. pojedinaca, grupa, preduzeća, pravnih lica, državnih i društvenih organa i slično. Posebna se pažnja treba posvetiti

maloljetnicima koji su sve češći učesnici i izvršioci tuča. Država bi trebala da radi na afirmaciji i podsticanju nevladinih organizacija da zajedno sa državnim organima donose određene strategije za sprovođenje prevencije, za organizovanje određenih stručnih i edukativnih aktivnosti gdje bi se aktivno mogli uključiti mladi ljudi i tako doprinjeti efikasnijoj borbi protiv ovih negativnih društvenih ponašanja.

Za poboljšanje prevencije neophodno je podstaći rad inspekcijskih organa i komunalne policije na kontrolu i suzbijanje nekontrolisanog rada ugostiteljskih objekata, poštivanje Uredbe Vlade RS o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima licima mlađim od 18. godina, a po potrebi organizovati i zajedničke aktivnosti. Takođe bi stalno trebalo jačati rad policije na bezbjednosnim sektorima uz dosljednu primjenu i implementaciju projekata u okviru projekta „Rad policije u zajednici“, što podrazumjeva pravovremeno, plansko, operativno i drugo otklanjanje uzroka koji dovode do nastanka tuča, zatim preventivno pokrivanje mogućih izvršilaca tuča, objekata i lokacija gdje se tuče najčešće dešavaju. Sudski organi, takođe, imaju veoma važnu ulogu u rješavanju bezbjednosne problematike kroz brže i efikasnije kažnjavanje svih počinilaca nedozvoljenih radnji kao i objavljaljivljivanje određenih podataka koji mogu imati preventivni uticaj na potencijalne učinioce.

Vršenje bilo kakvih oblika nasilja i drugih destruktivnih, antisocijalnih i asocijalnih radnji, trebalo bi suzbijati pomoću veće aktivizacije škole i roditelja, bolja saradnja na relaciji škola-porodica, kao i postojanje ustanova koje će raditi na ovom problemu. Bez svestrane i organizovane koordinacije ne može biti uspijeha u suzbijaju tuča i drugih oblika nasilja.

3. LITERATURA

1. Ana Gavrilović „Socijalna politika“, Banjaluka 2005.
2. Braco Kovačević „Nasilje i djeca“, Banjaluka 2005.
3. Miloš Babić i Ivanka Marković „Krivično pravo- posebni dio“ B. Luka 2005.
4. Simonović, Branislav: Rad policije u zajednici, Banja Luka, 2006. godina.

IZVOR PODATAKA

- Podaci iz evidencija koje se vode u SJB M.Grad.

FIGHTING AS A FORM OF VIOLENCE IN THE CITY OF PSS MRKONJIC PERIOD FROM 2006 - 2010. YEAR

*Dipl. lawyer Interior Miodrag Gajic, Dipl. Interior lawyer Stevan Kovacevic, Specialist
Predrag Popovic*

Abstract: For a man, a human community in general and the human society as a whole is typical, in addition to regular, socially adjusted, it is permissible behavior and other behavior that can not be classified as regular, coordinated and approved. One of them is the violence. Violence is a comprehensive social phenomenon, a severe criminal act, when the means of physical force or psychological coercion, threatens one's physical integrity. Monitor the occurrence of violent crime in the past few years, we come to the conclusion that it is a phenomenon that is growing from year to year. In this paper, we try to determine the variation in the number of fights as a form of violence in the Public Safety Mrkonjić for the period since 2006. - 2010. year, as well as their consequences, and all that would be on the basis of established facts suggested adequate preventive measures and improve the practices of the police and other authorities.

Keywords: violence, fighting, police, prevention, cooperation.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

**NASILNIČKI KRIMINALITET
ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE**

Banja Luka, 24. juni 2011.

**PRIMJENA RESTORATIVNE PRAVDE I MEDIJACIJE U SISTEMU
MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI**

Aleksandar Živanović

Apstrakt: Maloljetničko prestupništvo u Bosni i Hercegovini postaje ozbiljan društveni problem. Zapaženi su trendovi smanjena uzrasta u kojem se čini prvo krivično djelo, sve češća prisutnost nasilja u krivičnim djelima maloljetnika, recidivizam, te činjenica da se dječaci znatno češće pojavljuju kao počinioци. Tradicionalni odgovor društva na maloljetničko prestupništvo akcenat je stavljao na krivično djelo i kažnjavanje učinioca, dok je u drugom planu bilo razvijanje osjećaja odgovornosti kod učinioca prema žrtvi i zajednici. Marginalizovana je i žrtva krivičnog djela, koja u postupku ima pasivnu ulogu i predstavljena je posredstvom tužioca. Ovaj model ne ostavlja dovoljno prostora za kajanje, praštanje i rehabilitaciju, a povreda društva se u velikoj mjeri zamjenjuje povredom aktera krivičnog djela. Posljednjih nekoliko godina u Bosni i Hercegovini učinjeni su prvi koraci da se tradicionalni retributivni pristup maloljetničkom kriminalitetu transformiše u restorativni pristup, koji će omogućiti alternative sudskom postupku, aktivno uključujući i žrtvu i počinioca i omogućavajući im da razriješe svoj odnos, umanje ili eliminišu negativne posljedice učinjenog djela, a ostavljajući istovremeno i državi prostor da preduzme odgovarajuće mjere. S druge strane, restorativni pristup osigurava prepostavke za poštovanje prava i dobrobiti djeteta i koliko je moguće uspijeva ga poštediti potencijalnih negativnih efekata tradicionalnog postupka. Reformom u oblasti maloljetničkog pravosuđa u Republici Srpskoj je omogućena je i medijacija između počinjaca i žrtve krivičnog djela, koja se koristi prilikom primjene vaspitnih preporuka. Iskustva primjene u zapadnim zemljama pokazala su pozitivne rezultate u rehabilitaciji žrtve i razvijanju osjećaja odgovornosti i promjene u ponašanju učinioca krivičnog djela, dok dugoročno njena primjena podržava smanjenje recidivizma i osjećaj sigurnosti u zajednici. Iskustva primjene medijacije u drugim oblastima kod nas pokazala su pozitivne efekte na odnose između stranaka, te je ovaj još uvjek nedovoljno korišten mehanizam, neophodno detaljnije istražiti.

Ključne riječi: restorativna pravda, maloljetničko pravosuđe, maloljetnik, medijacija između žrtve i počinjaca krivičnog djela

1. ZABRINJAVAĆI TREND OVI U VEZI SA PRESTUPNIŠTVOM MALOLJETNIKA

Promjene karakteristične za postratne zemlje u tranziciji, kakva je Bosna i Hercegovina, ekonomski kriza i opšte siromaštvo, poremećeni odnosi u porodici i novi uticaji na obrazovanje i vaspitanje djece, te promjena sistema vrijednosti povećavaju rizik za pojavu maloljetničke delinkvencije i drugih oblika neprihvatljivog društvenog ponašanja djece. Maloljetnici postaju žrtve socio-ekonomskih prilika u kojima odrastaju, ali često i neodgovarajućih javnih politika i neefikasnog društva u prevenciji i odgovoru na njihov kriminalitet¹.

Iako se ne može reći da je maloljetničko prestupništvo doživjelo značajan porast u prethodnim godinama u zemlji, vidljivi su drugi zabrinjavajući trendovi.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, maloljetnici u ovom entitetu godišnje izvrše u prosjeku oko 700 krivičnih djela, pri čemu su dvije trećine stariji maloljetnici (16-18 godina), a jednu trećinu čine mlađi maloljetnici (14-16 godina)², a ovaj broj proteklih godina doživljavao je manje uspone i padove. U Federaciji Bosne i Hercegovine u 2009. godini krivična djela je počinilo 1368 maloljetnika, a u 2008. 1775 maloljetnika, dok podaci o broju krivičnih djela nisu sistematizovani³. Zabrinjavajuće karakteristike kriminaliteta mlađih u posljednje vrijeme su: smanjenje uzrasta u kojem se čini prvo krivično djelo, povećanje recidivizma i sve prisutnije nasilje pri činjenju krivičnih djela, među kojima su najčešća su krivična djela protiv imovine, s ciljem ostvarivanja materijalne dobiti, a rijetko krivična djela sa smrtnom posljedicom. Dječaci su prisutniji kao počinioци krivičnih djela, a krivična djela čine češće u urbanim nego u ruralnim sredinama. U postupanje sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom uključen je čitav niz institucija i ustanova, ali se generalno može konstatovati da oni imaju ograničene profesionalne i ljudske kapacitete i uslove rada⁴.

2. ODGOVOR U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Do početka 2010. godine krivični postupak prema maloljetnicima u Bosni i Hercegovini bio je regulisan u okviru opštih zakona koji tretiraju krivičnu oblast: Krivični zakon Republike Srpske⁵, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske⁶, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine⁷, Zakon o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine⁸, Krivični zakon

¹ Roy, N. i Wong, M. „Maloljetničko pravosuđe – Savremeni koncepti rada sa djecom u sukobu sa zakonom“, Save the Children UK - Program u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2004, str. 13.

² <http://education.muprs.org/index.php/component/content/article/381-prevencija-maloljetnicke-delinkvencije.html>, pristupljeno 30.05.2011.

³ <http://www.ckdbih.com/download/dodatni%20materijal%20koordinaciono%20tijelo.pdf>, pristupljeno 30.05.2011.

⁴ „Analiza realizacije strategije protiv maloljetničkog prestupništva za Bosnu i Hercegovinu, 2006 – 2010. – Gdje smo sada?“, Biro za ljudska prava Tuzla, Tuzla, 2009;

⁵ Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 49/03

⁶ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 50/03

⁷ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 36/03

Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine⁹, Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine¹⁰, Krivični zakon Bosne i Hercegovine¹¹ i Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine¹². Ovi zakoni uglavnom na isti način propisuju postupanje prema maloljetnicima u krivičnom postupku i postupak prema maloljetnicima ostavljaju u sistemu tzv. retributivnog, odnosno kažnjavajućeg pravosuđa.

Pored tradicionalnih krivičnih sankcija, postoji i mogućnost primjene vaspitnih preporuka kao mjera koje predstavljaju alternativu redovnom postupku, a koje su ustanovljene u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine 2003, a u Federaciji Bosne i Hercegovine 1998. godine. Prema njima, tužilac ili sudija može izreći mjere maloljetnicima bez formalnog suđenja, a njima se izbjegava vođenje krivičnog postupka prema maloljetnicima koji su počinili lakša krivična djela i otvara se mogućnost prevencije¹³.

Ovaj institut ipak nije doživio značajnu primjenu u sistemu maloljetničkog pravosuđa, zbog dugog odsustva podzakonskih akata, ali i prakse uključenih aktera u sistemu maloljetničkog pravosuđa, koji nisu uvek bili u stanju da prepoznaju najbolji interes djeteta i koriste mogućnosti koje nude vaspitne preporuke i načela oportuniteta¹⁴. Uredbe o primjeni vaspitnih preporuka usvojene su tek nedavno (u RS 2010¹⁵, a u FBiH 2009¹⁶. godine).

Još jedan vid opredjeljenja pravnih sistema u Bosni i Hercegovini da primijene koncept restorativne pravde je i mogućnost primjene medijacije u odlučivanju o imovinsko-pravnom zahtjevu u okviru krivičnog postupka, uvedena reformama krivičnog zakonodavstva 2003. godine. Ni ova zakonska mogućnost nije zaživjela u praksi, a Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini, ovlašteno za vršenje poslova medijacije sve do kraja 2010. godine nije primilo nijedan zahtjev za medijaciju u ovim slučajecima.

Nova zakonska rješenja na čijem usvajanju se aktivno radilo posljednjih godina, zasebno regulišu postupanje prema maloljetnicima u krivičnom postupku i predviđaju mogućnost posredovanja odnosno medijacije u vezi sa primjenom vaspitnih preporuka kao modela preusmjeravanja maloljetnika od redovnog krivičnog postupka. U Republici Srpskoj 2010. godine usvojen je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom

⁸ Zakon o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 35/03

⁹ Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 10/03

¹⁰ Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, broj 10/03

¹¹ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 37/2003

¹² Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 36/2003.

¹³ Uletilović, D. i Hadžić, M., „Uvođenje medijacije u sistem maloljetničkog pravosuda – Nalazi i preporuke“, Udruženje medijatora u BiH, Banja Luka, 2010, neobjavljen dokument

¹⁴ Budimlić, M. et. al, Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike - pravni, institucionalni i praktični problem, Centar za istraživanja politike suprotstavljanja kriminalitetu, Sarajevo, 2010, str. 1. i Izvještaj 1004 Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju: Zapažanja u oblasti maloljetničkog pravosuđa u BiH, materijal namijenjen centrima za edukaciju sudaca i tužitelja, ožujak 2009.

¹⁵ Uredba o primjeni vaspitnih preporuka prema maloljetnicima, Službeni glasnik Republike Srpske broj 10/10

¹⁶ Uredba o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima, Službene novine Federacije BiH broj 06/09

postupku¹⁷, a na snagu je stupio početkom 2011, ostavljajući vrijeme svim relevantnim akterima da se pripreme za njegovu primjenu. U Federaciji BiH prijedlog Zakona je u parlamentarnoj proceduri i ima istu namjeru – da izdvoji postupak prema maloljetnicima iz redovnog krivičnog postupka, zaštiti prava djeteta u krivičnom postupku, te omogući alternativne odgovore na kriminalitet mladih. U dijelu primjene vaspitnih preporuka, ovaj zakon stvara pretpostavke za primjenu medijacije kao jednog od modela restorativne pravde koji bi bio alternativa redovnom krivičnom postupku i zaživljavanje u praksi svih prednosti koje nudi ovaj model kako maloljetnim prestupnicima, žrtvi tako i društvenoj zajednici.

Kao vaspitne preporuke zakon predviđa: lično izvinjenje oštećenom, naknadu štete oštećenom, redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao, uključivanje u rad bez naknade u humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman vaspitnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta. Tužilac ili sudija mogu odrediti primjenu jedne ili više navedenih preporuka. Kao način postizanja prve dvije vaspitne preporuke (lično izvinjenje oštećenom i naknada štete oštećenom) primjenjuje se postupak medijacije, koji provode centri za socijalni rad ili ako oni nemaju sposobljeno osoblje, organizacija ovlaštena za provođenje medijacije u skladu sa Zakonom o postupku medijacije BiH, u skladu s kojim će se postupak i provesti.

3. RETRIBUTIVNA VS. RESTORATIVNA PRAVDA

Na ovaj način Bosna i Hercegovina nastoji otvoriti vrata humanijem pristupu maloljetnicima u krivičnom postupku i otklanjanju posljedica krivičnog djela na društvene odnose u zajednici, uključujući i njihovo obnavljanje. Za razliku od klasičnog sudskog postupka, ovaj pristup u odgovoru na kriminalitet aktivno uključuje žrtvu, maloljetnog počinjoca i njegovu porodicu kroz proces dijaloga, pokajanja i oprاشtanja, ali i čitavu zajednicu koja osim što aktivno prati poštovanje dogovorenog, djeluje i kao podrška.

Radi se zapravo o vraćanju konfliktu iz ruku države njihovim vlasnicima, na šta je još 1977. godine pozivao norveški profesor kriminologije Nils Kristi (Nils Christie), jedan od začetnika pokreta restorativne (obnavljajuće) pravde u Evropi, u tekstu „Konflikt kao vlasništvo“¹⁸, kojim afirmiše potrebu da se stranke u sporu i zajednice ohrabre i ojačaju da same preuzmu njihovo rješavanje.

Rješavanje konfliktata van suda nije novina i prisutno je u tradiciji mnogih naroda, a najviše u Africi i Aziji, gdje se zajednice odavno vode načelom da ono treba da ostane u rukama ljudi koji su ih izazvali, pa se ono povjerava uglednim ili drugim osobama koje zaslužuju

¹⁷ Zakon o zaštiti i postupanju prema djeci i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službeni glasnik Republike Srbije broj 13/10. Prijedlog zakona sa sličnim tekstom je u parlamentarnoj proceduri u Federaciji Bosne i Hercegovine.

¹⁸ Christie, N., „Conflict as property“, British Journal of Criminology, Vol. 14, no. 13, 1977.

povjerenje. Inspirisane upravo ovim modelima, zapadne zemlje razvile su brojne mehanizme vansudskog rješavanja sporova i već decenijama ga intenzivno koriste u skoro svim sferama društvenog života, te znatno doprinose bržem ostvarenju prava i efikansosti sudskog sistema kroz njegovo rasterećenje.

Rješavanje sporova u zajednici prisutno je i u istoriji naroda na prostoru Balkana, u tradiciji starih Slovena, koji su prepoznali da krvave svađe među plemenima slabe društvo, te su pojedina plemena počela da se javljaju kao posrednici, predlažući žrtvama zločina da se odreknu osvete, a da zauzvrat uzmu naknadu za štetu u robi ili novcu. Učešće trećih lica koja su ili posređovala ili donosila odluku pominje se i u srednjevjekovnom periodu u procesima nagodbe. Pristup rješavanja konflikata u zajednici prisutan je i u novijoj istoriji ovih prostora, te se između dva svjetska rata na prostoru Kraljevine Jugoslavije pominje postojanje laičkih sudova, koji su posređovali u sporovima male vrijednosti, prekršaja i lakših krivičnih djela, a poslije 2. svjetskog rata djelovala su mirovna vijeća, kao društveni organi uspostavljeni radi sporazumnog rješavanja sporova¹⁹.

Danas, brojni međunarodni dokumenti pozivaju na osiguranje koncepta restorativne pravde, uključujući: Deklaraciju Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći (1985.), Preporuku Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (99) 19 o primjeni medijacije u krivičnim stvarima (1999.), Deklaraciju Ujedinjenih nacija o osnovnim principima primjene programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima (2000.), Okvirnu odluku Evropske unije o položaju žrtava u krivičnom postupku (2001.) i Preporuku Komiteta ministara Savjeta Evrope Rec (2006) 8 o pomoći žrtvama kriminaliteta. Kada je riječ o zaštiti prava djeteta i postupku prema maloljetnicima, ovaj pristup afirmišu: Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (1989.), Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe (1985.), Preporuka Savjeta Evrope R(87)20 zemljama članicama o odgovoru društva na maloljetničko prestupništvo (1987.) i Preporuka (2003)20 Savjeta Evrope zemljama članicama o novim načinima tretiranja maloljetničkog prestupništva i o ulozi maloljetničkog pravosuđa (2003.).²⁰

Osim što ostavlja rješavanje posljedica krivičnog djela u rukama građana, restorativna pravda posmatra krivično djelo kao povredu ljudi i međuljudskih odnosa, te nameće obavezu da se nanesena šteta popravi. Za razliku od nje, tradicionalni retributivni pristup posmatra krivično djelo kao povredu prava i države i nameće obavezu sankcije²¹. Jedan od načiće primjenjenih oblika restorativne pravde je medijacija između žrtve i maloljetnog počinjoca, kao postupak u kojem treća neutralna strana pomaže stranama u konfliktu da postignu obostrano prihvatljivo rješenje, pomažući istovremeno proces pokajanja počinjoca i oporavka žrtve i otklanjanja posljedica krivičnog djela. Brojne analize uspješnosti primjene medijacije i drugih vidova

¹⁹ Leposava Karamarković, „Poravnanje i medijacija“, Fakultet za poslovno pravo Beograd, Beograd, 2004, str. 27.

²⁰ Više u: Uletilović, D. et al, „Mogućnosti primjene medijacije u sistemu maloljetničkog pravosuđa“, Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, 2008.

²¹ Zehr, Howard, The Little Book of Restorative Justice, Good Books, Intercourse, 2002, p. 21

restorativne pravde na Zapadu pokazali su da su programi medijacije u stanju da omoguće komunikaciju žrtve i maloljetnika o svim aspektima krivičnog djela i sticanje prave informacije o tome šta se dogodilo, zašto i posljedicama koje je djelo izazvalo, izazovu osjećaj odgovornosti i pokajanje kod maloljetnika i praštanje od strane žrtve, afirmisanje pozitivnih društvenih vrijednosti, učešće u određivanju načina za otklanjanje nastalih štetnih posljedica i njihovo otklanjanje, a u konačnici u velikom broju slučajeva uz podršku i drugih agencija i instituta smanjenje recidivizma. Učesnici u procesu medijacije između žrtve i maloljetnog počinjocu bili su zadovoljni procesom uglavnom u više od 80% slučajeva.²²

Ipak zemlje centralne i istočne Evrope, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, suočile su se sa brojnim poteškoćama u uvođenju instituta medijacije i restorativne pravde, koje su se ogledale u promjenama u oblasti kriminaliteta i krivičnog pravosuđa, sociološkim i kulturološkim faktorima i institucionalnim aspektima. U ovim državama zabilježen je porast broja krivičnih djela, pri čemu posebno raste broj djela protiv imovine, ovaj porast prati neefikasnost i nerazvijena saradnja državnih agencija da se suoči sa ovim trendovima, zahvaljujući čemu su zakonodavci, pravosudne institucije i javnost su skloniji da private politiku kažnjavanja, a postoji i težnja države da monopolizuje i formalizuje institucionalne odgovore na kriminalitet, a s druge strane nakon pada komunizma zajednice nisu kohezivne i dovoljno jake da budu nosioci programa prevencije i rješavanja posljedica maloljetničkog prestupništva²³.

Vremenom, pod uticajem rezultata zapadnih zemalja, ali i domaćih nastojanja da riješe nedostatke u neefikasnom i preopterećenom formalnom sistemu primjenom novih alternativnih rješenja, poput medijacije u sistemu restorativne pravde, kao i aktivnosti na jačanju zajednica i učešća građana u reformskim procesima u krivičnoj oblasti, stvoreni su uslovi za zakonske reforme u smislu uvođenja alternativnog rješavanja sporova, posebno medijacije, ali i razvoj praktičnih vansudskih instituta²⁴.

4. PRAKSA I PREDNOSTI MEDIJACIJE RELEVANTNI ZA OBLAST MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Zakonodavna reforma za uvođenje medijacije u Bosni i Hercegovini počela je 2003. godine izmjenama procesnih zakona, kojima je prvi put omogućeno upućivanje predmeta u postupak medijacije u parničnom i krivičnom postupku (odlučivanje o imovinsko-pravnom zahtjevu). Uslijedilo je usvajanje Zakona o postupku medijacije²⁵ 2004. godine, koji je detaljno

²² <http://rjonline.org/programme-place/07evaluation/reports/> (pristupljeno 01.06.2011.); Umbreit, S. Mark et al. Victim-Offender Mediation: Three Decades of Practice and Research, u Conflict Resolution Quarterly, vol. 22, no. 1–2, Fall-Winter 2004 Wiley Periodicals, Inc i Hareide, D. Conflict Mediation - A Nordic Perspective, Nordic Forum for Mediation and Conflict Management, Oslo, 2006. P. 12-26, neobjavljen dokument.

²³ Fellegy, B. „Meeting the Challenges of Introducing Victim-Offender Mediation in Central and Eastern Europe“, European Forum for Victim Offender Mediation, Leuven, Belgium, 2005, str. 65-72

²⁴ Isto, str. 105-109.

²⁵ Zakon o postupku medijacije, Službeni glasnik BiH broj 37/04

definisao principe i postupak medijacije, uslove za obavljanje medijacije i ulogu medijatora u procesu, te Zakona o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora²⁶ 2005. godine koji ovlaštenja za obavljanje poslova medijacije prenosi na Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini²⁷, omogućavajući i da se u budućnosti Ministarstvu pravde za obavljanje ovih poslova prijave i druga udruženja.

Zakon definiše medijaciju kao postupak u kojem treća neutralna osoba (medijator) pomaže strankama u nastojanju da postignu obostrano prihvatljivo rješenje spora, te utvrđuje da medijator ne može strankama nametnuti rješenje spora. Prema zakonskom rješenju, u BiH je predviđena neobavezna vansudska medijacija, što podrazumijeva da se stranke u sporu mogu sporazumjeti prije ili u toku sudskega postupka da spor pokušaju riješiti u postupku medijacije. Medijacija u BiH se zasniva na principima: *a) dobrotljivosti* (u pokretanju postupka, izboru medijatora i donošenju odluka), *b) povjerljivosti* (u odnosu na sve izneseno i prema svima u toku postupka medijacije), *c) jednakosti* (u odnosu medijatora prema strankama) i *d) neutralnosti* (u odnosu medijatora prema rješenju spora).

Kao što je ranije navedeno, spora primjena novih modela rješavanja sporova karakteristična je i za Bosnu i Hercegovinu, a medijacija se uglavnom koristila u građanskim i privrednim predmetima, te tek krajem 2010. godine Udruženju medijatora stižu tri predmeta krivičnih djela u kojima su počinjeni maloljetnici. Ipak, pojedine procedure i pokazatelji nekih osnovnih prednosti korištenja medijacije su relevantni i za medijaciju u krivičnim predmetima i potvrđuju mogućnost postizanja rezultata restorativne pravde.

U periodu od juna 2004. godine, pa do 31.12.2010. godine Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini primilo je 815 zahtjeva za pokretanjem postupka medijacije od čega je održano 730 medijacija (90%)²⁸. U ostalim slučajevima stranke su nakon pokretanja postupka odustale od medijacije. Od ovog broja 60% sporova riješeno je dogовором stranaka, a u posljednje dvije godine procenat uspješnosti raste na 80%. Dvije analize provedene u ovom periodu pokazale su transformativni karakter medijacije. Evaluacijski izvještaj iz 2007. Godine sačinjen na osnovu odgovora 99 anketiranih korisnika usluga medijacije, pokazao je da su stranke u 20% predmeta u potpunosti ispunile obaveze iz sporazuma o nagodbi, a 67% slučajeva djelimično izvršile obaveze. Navodeći razloge zašto nije došlo ili je došlo do djelimičnog izvršavanja dogovorenih obaveza stranke su navele da su se nakon medijacije drugačije dogovorile, da je dužnik bio u teškoj finansijskoj situaciji ili je kompanija u postupku privatizacije. Stranke su takođe ocijenile da medijacija za razliku od sudskega postupka omogućava i razvoj boljih međusobnih odnosa ili npr. nastavak poslovne saradnje²⁹. Sljedeći evaluacijski izvještaj³⁰ iz 2009. na osnovu ankete

²⁶ Zakon o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 52/05

²⁷ Udruženje građana, upisano u Register udruženja i fondacija 2002. godine, u skladu sa Zakonom o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine, koji se vodi pri Ministarstvu pravde Bosne i Hercegovine.

²⁸ Živanović, A. Izlaganje na konferenciji „Civilno društvo i pravosude“, održanoj 30. i 31.03.2011. godine u Sarajevu, u organizaciji Asocijacije za demokratske inicijative

²⁹ „Monitoring i ocjena efikasnosti pilot projekta medijacije u Bosni i Hercegovini“, Međunarodna finansijska korporacija, maj 2007.

stranaka u 68 predmeta, pokazuje povećanje broja predmeta u kojima su se stranke za medijaciju opredijelile prije pokretanja sudskog postupka, što govori o razvoju svijesti o potencijalu medijacije. Utvrđeno je da stranke sporazume poštaju u potpunosti u 70% slučajeva, a u 20% slučajeva sporazum je djelimično poštovan, dok u 10% predmeta stranke nisu poštovale dogovorenog. U najvećem broju slučajeva u kojima sporazum nije poštovan ili je djelimično poštovan kao razlog stranke navode lošu finansijsku situaciju dužnika. Kada se posmatraju odnosi sa drugom stranom u sporu, u periodu nakon medijacije stranke u oko 70% slučajeva imaju dobre odnose, a većina od njih ima i određeni vid saradnje. Većina stranaka i danas je zadovoljna sadržajem sporazuma o nagodbi, što svjedoči da su medijacijom postignuta trajno i obostrano zadovoljavajuća rješenja i da je sporni odnos trajno riješen.

Udruženje je provjerilo i stavove stranaka koje nisu postigle sporazum u postupku medijacije. Kada je riječ o razlozima zbog kojih nije postignut sporazum u većini predmeta radilo se o tome da stranke nisu željele odstupiti od svojih pozicija. U većini slučajeva spor nije ni do danas riješen, dok su stranke u samo dva predmeta uspjele riješiti spor (u jednom slučaju sudskim, a u drugom vansudskim poravnanjem).

Kada je riječ o tri krivična djela koja su počinili maloljetnici, medijacija je dovela do sporazuma u sva tri slučaja³¹. U svim slučajevima maloljetnici i roditelji, ali i žrtve dobровoljno su prihvatili medijaciju i bili zadovoljni što im je ponuđena ova mogućnost. U sva tri slučaja obaveze koje su preuzeli maloljetnici dobровoljno su potpuno ili djelimično izvršene, a medijatori koji su vodili postupak svjedoče o iskrenom pokajanju i praštanju u toku postupka medijacije, što je i bilo najveći izazov, s obzirom da je jedan od rizika medijacije u maloljetničkom pravosuđu da ovaj institut bude shvaćen kao „kupovina“ slobode za priznanje i izvinjenje. Zbog toga medijacije su nakon detaljne pripreme sa strankama koju je proveo sud, trajale nekoliko sati i omogućile da se postigne suštinski rezultat. Žrtve su nakon iskrenog pokajanja maloljetnika pokazale sklonost da se dogovore oko načina otklanjanja posljedica krivičnog djela, koji će osim sa njihovim, biti u skladu i sa interesima i mogućnostima maloljetnika.

Važnu ulogu u postupku, prema ocjeni uključenih imalo je prisustvo roditelja i predstavnika centra za socijalni rad, koji su djelovali kao podrška transformaciji konflikta između maloljetnika i žrtve, a centar za socijalni rad nakon završenog postupka medijacije ostaje u kontaktu sa maloljetnikom i prati izvršenje preuzetih obaveza.

---

³⁰ Patterson, I. et al., „Od spora do dogovora – Evaluacija dvije godine redovne primjene medijacije u Bosni i Hercegovini“, Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, 2009.

³¹ Završni izvještaj projekta „Promocija i zaštita ljudskih prava u sektoru pravde“, koji je provedlo Udruženje medijatora u BiH uz podršku Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju, te u dijelu koji se odnosi na maloljetničko pravosuđe podršku Osnovnog suda u Banjoj Luci, Sarajevo, decembar 2010.

5. PREPORUKE ZA DALJI RAZVOJ MEDIJACIJE U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Medunarodni dokumenti, praksa u svijetu, te skromna iskustva u Jugoistočnoj Evropi ukazuju na potrebu i prednosti primjene medijacije i restorativnog pristupa u krivičnom postupku prema maloljetnicima.

Uprkos značajnim rezultatima i efektima u sporovima u kojima je primijenjena medijacija, ovaj institut još nije dovoljno prepoznat u javnosti, kao ni u sektoru pravosuđa, te bi bilo neophodno razviti opsežnu kampanju informisanja javnosti i obuke zaposlenih u sudija, tužilaca, socijalnih radnika kako bi se ojačala svijest u pogledu prednosti alternativnog načina rješavanja sporova da se krivični sporovi mogu riješiti uz obostrani dogovor stranaka i van klasične krivične procedure.

Jedan od izazova u primjeni ove vrste medijacije su i troškovi postupka, koje trenutno finansiraju stranke ili donatorski programi. Prelazak iz donatorskih programa na samofinansiranje doveo je do značajnog smanjenja broja medijacija sa godišnjeg prosjeka od stotinu medijacija na samo tridesetak. S obzirom da se teško može očekivati da troškove postupka medijacije snose tužilac ili maloljetnik, za razvoj programa je neophodna ili donatorska podrška ili obavezno finansiranje iz budžeta.

Kako bi se osiguralo efikasnije upućivanje maloljetnika u postupak medijacije i intersektoralna saradnja i podrška cjelokupnom procesu preporučljivo je formiranje timova, koji bi uključili predstavnike svih relevantnih institucija i organizacija, npr. predstavnike ministarstava pravde, ministarstava za socijalnu zaštitu, sudija, centara za socijalni rad, udruženja i td sa zadatkom planiranja, praćenja i razmatranja napretka programa medijacije, te utvrđivanja preporuka za eventualne izmjene i dalji razvoj;

S obzirom na činjenicu da u zemlji ne postoji tradicija, ni kultura primjene medijacije između žrtve i maloljetnog počinioca krivičnog djela, kao i da je obuka sa aspekta specifičnih, specijalističkih znanja nosilaca aktivnosti, od izuzetne važnosti i koristi za razvoj medijacije, neophodan je kontinuiran kontakt i razmjena iskustava sa nosiocima ovih aktivnosti u zemljama u kojima se ovaj vid medijacije već primjenjuje, kako u regiji, tako i u Evropskoj uniji i drugim zemljama svijeta.

APPLICATION OF RESTORATIVE JUSTICE AND MEDIATION IN JUVENILE JUSTICE SYSTEM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Aleksandar Živanović

Abstract: Juvenile delinquency has become a serious social problem in Bosnia and Herzegovina. There are trends of minors committing first crimes at younger age, presence of violence in their criminal offences, recidivism, while it is a fact males are offenders far often than females. Traditional social response to juvenile delinquency focused on criminal offence and sanctioning, while development of responsibility towards the victim and community is on the margins. The victim is also pushed aside the procedure, having a passive role and being represented through the institution of a public prosecutor. This model doesn't leave enough space for repenting, forgiveness and rehabilitation, while one offence against society is to some extent replaced by another offence against the subjects of the crime. The first steps have been made in the last few years in Bosnia and Herzegovina to transform the traditional retributive approach to juvenile delinquency into restorative approach that offers alternatives to prosecuting, actively involving both a victim and an offender, allowing them to settle their relations, reduce or eliminate negative consequences of the offence and at the same time allowing the state to respond with appropriate measured. Furthermore, the restorative approach ensures preconditions to respect the rights and benefits of the child and to save her/him as much as possible from potential negative consequences in traditional judicial procedure. The reforms in juvenile justice system in Republic of Srpska also allowed application of victim-offender mediation used in reaching educational recommendations. Experience of western societies showed positive results of this mechanism in victim's rehabilitation and development of responsibility and change in offender's behaviour, while in long terms it supports reducing recidivism rate and improves general perception of safety within a community. Application of mediation in other areas of society in Bosnia and Herzegovina showed its positive effects on the parties' relationship and therefore this mechanism, which still insufficiently used, should be further explored.

Key words: restorative justice, juvenile justice, victim-offender mediation

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

NASILJE NAD MUŠKARCIMA

Dajana Šljivar

Student fakulteta pravnih nauka „Apeiron“ Banja Luka

Apstrakt: Rad je posvećen istraživanju i boljem upoznavanju teme koja u mnogome predstavlja tabu. Najčešće kada se govori o porodičnom nasilju, žrtvom nasilja smatra se žena. Malo ko obrati pažnju i uzme kao moguću činjenicu da i muškarac može biti žrtva porodičnog nasilja. Nasilje nad muškarcima je realnost o kojoj se šuti. Kako bi došli do lakšeg razumjevanja ovog oblika nasilja, posegnuto je i u psihološku sferu izučavanja žene kao nasilnika. Kao ilustracija korišteni su primjeri, kao i statistički podaci najnovijih istraživanja (kriminološke i viktimoške dimenzije pojave, kao i pravosudne prakse) o nasilju nad muškarcima u BiH u posljednjih nekoliko godina. Značajan osvrt je napravljen prema reakciji društva na ovaj oblik nasilja, kao i tamnu brojku koja je prisutna.

Ključne riječi: nasilje nad muškarcima, karakteristike nasilja, društvena reakcija, tamna brojka, statističke analize

UVOD

Porodica, ta „mirna luka“ skladne realnosti gdje se partneri povlače iz „svijeta“ i njegovih konfliktata, u brojnim slučajevima postala je oaza nasilja, izgovor za brutalna izivljavanja nad slabijim, podčinjenim članom.

Svakodnevno na stranicama crnih hronika možemo pronaći članke o kriminalnim slučajevima i potresnim isповijestima, a koji su posljedica ovog nasilja. Nasilje u porodici još uvjek je nedovoljno istražena pojava čiji se uzroci i stvarne posljedice sa sigurnošću ne mogu protumačiti. Ono je danas posebno zanimljivo, jer je skriveno od pogleda javnosti, ali ipak smo redovno putem medija obaviješteni o njegovom postojanju.

Pod geslom „ne zabadaj nos u tuđe stvari“ ostajemo pasivni na viku i plač iz susjednog stana, a iz poštovanja prema komšijama nećemo obavijestiti policiju o brutalnom činu kojem smo možda svijedoci. No, je li moralno uplitati se u tuđe živote ili su pak posljedice gore

ukoliko se ne uplićemo? Upravo ta ravnodušnost i neljudsko držanje koje se može uočiti kod mnogih naših sugrađana, pobudilo je u meni poseban interes za ovu temu.

Nasilje u porodici je ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava tjelesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasilje u porodici je pojam koji se obično odnosi na nasilje između supružnika ili supružničko zlostavljanje, ali takođe može da se odnosi i na nevjenčane intimne partnere ili jednostavno ljude koji žive zajedno.

Nasilje shvatamo kao čin ili propust u interakciji i dinamici međusobnih odnosa, kojim se drugoj osobi nanosi zlo, fizičko ili psihičko, upotrebom fizičke ili psihičke sile, individualno ili kolektivno.

Pojam nasilja u porodici može se odrediti kao skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad drugim osobama upotrebom sile, zastrašivanjem i manipulacijom.

Nasilje se najčešće manifestuje kao:

- **fizičko zlostavljanje** – obuhvata guranje, šamaranje, premlaćivanje, čupanje kose, udaranje rukama, nogama ili predmetima, nanošenje povreda različitim vrstama oružja, opekatine, a zajedničko je napad na fizički integritet žrtve;
- **psihičko nasilje** - prestavlja zlostavljanje koje ima za cilj da se ostvari moć o kontroli nad žrtvom kroz različite zabrane, omalovažavanje, izolaciju, prijetnje, uvrede, podcjenjivanje, ucjene, kontrolu kretanja i slično, posljedice mogu biti teže od fizičkih i dovode do razaranja strukture ličnosti;
- **seksualno nasilje** - odnosi se na sesualno uznenimiravanje i silovanje, odnosno seksualni odnos bez pristanka žrtve;
- **ekonomsko nasilje** - uključuje uskraćivanje i oduzimanje finansijskih sredstava, zabrane osobi da radi, neplaćanje alimentacije i druge oblike ostavljanja osobe bez sredstava za život;

Nasilje može biti:

- a) **Aktivno**, koje uključuje zlostavljanje u fizičkom, psihičkom/emotivnom ili seksualnom smislu u kojem je prepoznatljiva i vidljiva agresija.
- b) **Pasivno**, se manifestuje kao zanemarivanje lica i njegovih potreba: zdravlja, prehrane, materijalnih potreba.

1. NASILJE NAD MUŠKARCIMA

Iako se akcenat stavlja na žene kao glavne žrtve, takođe i muškarci mogu biti žrtve nasilja u porodici. Pažnja svjetske javnosti na muškarce koje maltretiraju žene skrenuta je pojavom pokreta za muška prava.¹

Od rođenja do smrti, u vrijeme mira kao i rata, muškarci se suočavaju s diskriminacijom i nasiljem od strane države, zajednice i porodice. Najmanje svaki treći muškarac na svijetu, tijekom svoga če života biti žrtva nasilja od strane žena – kako verbalnog tako i fizičkog.

Nasilje nad muškarcima prisutno je u svakom društvu, bez obzira na politički i ekonomski sustav, bogatstvo, rasu ili kulturu. Glavni uzrok nasilja nad muškarcima leži u porastu feminizma odnosno diskriminaciji koja prijeći prirodnjoj dominaciji muškaraca nad ženama u svim područjima života. Nasilje nad muškarcima nije “prirodno” ili “neizbjježno”, zahvaljujući feminizmu ono je grubo kršenje ljudskih prava. U svim državama svijeta, muškarci su izloženi nasilju svojih partnerica i rođakinja. Iz srama ne usuđuju se obratiti vlastima, a vrlo često njihove se prijave ne uzimaju ozbiljno. Zakoni i međunarodni sporazumi koji bi trebali spriječiti nasilje nad muškarcima ne primjenjuju se ili uopšte ne postoje.

Oružani sukobi posebno smrtno pogadaju muškarce jer, osim vrlo malog broja žena, jedino oni u njima i sudjeluju. Ubijanje muškaraca koristi se kao oružje u ratu, da bi dehumaniziralo muškarce ili da bi se kaznilo zajednicu kojoj pripadaju, pa sve do eskalacije nasilja u porodici kada se vojnici vrate kućama gdje nalaze žene koje su nezainteresirane za njihove probleme (PTSP i sl.) i koje ih maltretiraju na načine koji prelaze granice nasilja uobičajenog i u ratu.²

Zbog stereotipa o muškarcima, koji je duboko ukorijenjen u patrijarhalnom obrascu, pa i svojevrsnim bremenom jačeg pola - uglavnom kao žrtve nasilja muškarci o tome ne govore, pa ih i društvo donekle ne shvata. Muškarci koji su žrtve nježnjeg pola, nasilje u većini slučajeva ne prijavljuju, tako da se o tom problemu rjeđe govori, pa se stvara slika da i ne postoji takva vrsta nasilja. Međutim, stručnjaci tvrde da je ono prisutno i da takvo zlostavljanje može da se završi i tragično.

U većini slučajeva, muškarci su jače pogodjeni emocionalnim nego fizičkim zlostavljanjem. Neljubazne i okrutne riječi mogu ih povrijediti na različite načine. Biti povrijeđen od osobe koja se voli i kojoj se vjeruje je razarajuće, pa se mnogi osjećaju zbunjeno i posramljeno. Najčešće ih partnerke ponižavaju i povređuju uvredljivim riječima u prisustvu drugih, uključujući i djecu. Posesivne su prema partnerima i teže da ih izolju od prijatelja i porodice.

---

¹ Wikipedia, „Žrtve nasilja u porodici“

² Amnesty Man International, Objavljeno: 25.03.2009.

Žensko nasilje najčešće karakteriše:

- *zloupotreba žrtve* (servira hladan ručak, ne razgovara sa mužem i kod njega izaziva osećanje nesposobnosti);
- *manipulacija* (koristi decu da dođe do novca, izmišlja bolesti, prijeti da će odvesti decu i uzeti mu stan, tuđu decu predstavlja kao žrtvinu);
- *zlostavljanje* (psihičko i fizičko samopovređivanje, šamaranje i napad hladnim oružjem).

Žene s maltretiranjem počinju postupno. Najprije odbijaju svom partneru oprati stvari, serviraju mu hladnu večeru i danima ga ignorišu. Uz to se trude da mu što češće ponavljaju koliko je bezvrijedan i nesposoban. One ne trpe muža u kući jer smatraju da mu je mjesto na poslu. Vrhunac je kada nasilnica shvati da njeni zahtjevi neće biti zadovoljeni, pa svoj bjes počne izražavati tako što lomi sve po kući, nasrće na muža, uglavnom hladnim oružjem, ili se samopovrijeđuje kako bi izazvala osjećanje grižnje savjesti i odgovornosti kod svoje žrtve. Najčešće su u pitanju ucjene djecom. Prijete im da nakon razvoda neće više vidjeti djecu, uzet će im stan i tražiti ogromnu alimentaciju. Zatim se djeci servira priča koliko se za njih žrtvovala, a sada je muž hoće zamijeniti novom i mlađom. Time nastoje posebice kod kćeri izazvati animozitet prema ocu.

No iako smo relativno svjesni mogućnosti postojanja psihičkog nasilja nad muškarcima, nisu zanemarljive ni statističke analize fizičkog zlostavljanja žena nad muškarcima.

Različita istraživanja pokazuju da su žene jednako agresivne ili agresivnije od muškaraca u vezama sa svojim muževima ili partnerima suprotnog spola.

Žene u svom bjesu, mogu da idu toliko daleko i ne umiju da se zaustave, pa neke drastične situacije između supružnika, završe fatalno. Da žena, najčešće na spavanju, sikirom, nožem ili maljem – ubije muža. Međutim, do prave brojke o zlostavljenim muškarcima je teško doći, jer muškarci, još uvek kriju kad ih žene psuju, šikaniraju i tuku.

Psiholog Nebojša Jovanović objašnjava da između nasilja koje muškarac vrši nad ženom i suprotno, nema nikakve razlike. Ali, naglašava da postoje duboke predrasude u odnosu na to ko ga čini. Dok za žene žrtve nasilja, u našoj sredini postoji uvek saosećanje, za muškarce to ne važi. Takvi muškarci su, još uvek, osuđeni na podsmeh i nevjericu. “Iako slove za jači pol, muškarci su, verbalno, slabiji od žena i ne umeju da istraju u svađama. Žene mogu da budu vrlo uporne u svojim maltretiranjima, kako u svađama, tako i u tučama. To je, poput one drevne izreke, kad kap tečnosti svakog dana pada nekom na glavu, sve dok ga ne ubije. Takvi muževi nemaju kome da se žale, jer ispadaju smešni, mlakonje ili ih čak optuže da su oni krivci što su im žene nezadovoljne i robusne. Žene pak, uvek može nekome da se požali i za nju svi imaju razumevanja. Jer, još u Srbiji svi više veruju da je muškarac silovatelj i nasilnik, a žena žrtva.”

1.1. Statističke analize nasilja nad muškarcima

Potpuna istina o porodičnom nasilju otkriva da je porodično nasilje ljudski, a ne rodni problem. Gotovo 30 godina nudi nam se samo jedna strana jednačine i to ona strana u kojoj su žene žrtve nasilja u porodici. S obzirom na društvenu istoriju diskriminacije i podčinjavanja žena u mnogim područjima, to je bilo prikladno, ali danas više nije. Postala je to bitka “mi protiv njih”. No, stvarnost porodičnog nasilja govori nam da je ono znatno složenije od toga.

Do 1985. broj slučajeva lakšeg nasilja (šamar, udarac po stražnjici, bacanje predmeta, guranje ili odguravanje) bio je isti za muškarce i žene. Kod težeg nasilja (udarac nogom, ugriz, udarac šakom, udaranje ili pokušaj gađanja predmetom, premlaćivanje, prijetnja nožem ili pištoljem, napad nožem ili pištoljem) bilo je više muških žrtava nego ženskih. Prvo istraživanje pokazalo je jednak udio porodičnog nasilja za oba spola, no rezultati iz 1985. pokazali su da se broj ženskih žrtava smanjio, dok je broj muških žrtava ostao isti. Analizom studija iz 1985. na ukupnu populaciju vjenčanih parova, rezultati su pokazali da se kod osam miliona parova svake godine dogodi neki oblik porodičnog nasilja, a pritom je 1,8 milijuna žena žrtava teškog nasilja i 2 milijuna muškaraca. Drugim riječima: žena doživi nasilje svakih osamnaest sekundi, a muškarac svakih petnaest sekundi. Što je, moramo priznati, jako iznenađujuće ili još bolje rečeno – šokantno saznanje.

Ti podaci o zlostavljanim ženama – posebice statistika “jedna žena svakih osamnaest sekundi” – najčešće su brojke vezane za porodično nasilje, koje se navode da bi se potaknulo prikupljanje novca za akcije zaštite i skrenula pozornost na taj problem. Gotovo se uvijek, jednak ili veći broj muških žrtava, koji je utvrđen u istom istraživanju, jednostavno zanemaruje.

Različita istraživanja pokazuju da su žene jednako agresivne ili agresivnije od muškaraca u vezama sa svojim muževima ili partnerima suprotnog spola. Broj studija koje dolaze do istog zaključka povećava se.

Prema vlastitom priznanju u sociološkim istraživanjima, žene prve udaraju jednako često kao i muškarci. Oko polovica svih slučajeva nasilja je jednostrana; ostatak se odnosi na međusobni sukob (žena koja pljuska ili baca stvari u velikoj mjeri povećava izglede da joj udarac bude uzvraćen).

Kada govorimo o ozljeđivanju, to je samo stvar stila. Žene vjerovatno stradaju od većeg broja ukupnih ozljeda – od blagih do teških, jer ih se udara najprikladnijim instrumentom, ljudskom rukom, što nanosi veću štetu ako dolazi od muškarca nego od žene. No, kada govorimo o teškim ozljedama nanesenim oružjem i različitim predmetima, broj ozljeda isti je ili možda čak i veći kod muškaraca. Ostavimo li postrani stilske razlike, rezultat je isti za njihove partnere: ozljeda i zastrašivanje.

1.2. Ismijavanje muškarca – žrtve

Muškarci se također suočavaju s još jednim čimbenikom s kojim se žene ne suočavaju u tolikoj mjeri – s ismijavanjem i izolacijom. S kime oni mogu razgovarati o svojem problemu?

Policajci koji pristupe takvom slučaju, u mnogome misle da je to šala. Nepostojanje bilo kakvih ustanova kojima se mogu obratiti u takvoj situaciji – nepostojanje linija pomoći, skupine za potporu, prepoznavanja problema u medijima, skloništa – i prevladavajuće macho stajalište “mogu ja to... moram biti snažan i odgovoran”, dodatno obeshrabruju muškarce da napuste nasilnu vezu, ili čak da je priznaju.

Čak i ako se muškarac obrati terapeutu zbog pomoći, vjerovatno neće naći nikoga. “Razgovarajući s drugim terapeutima, uočio sam da rijetko čak i pitaju svoje muške klijente o mogućnosti da su bili zlostavljeni. Smatram da se velik broj bolničkih radnika još opire vidjeti određene oblike ponašanja žena kao nasilnika. Ako klijent ne može o tome govoriti, to se internalizira; i to povećava opasnost da sami muškarci bijesno eksplodiraju, postanu depresivni ili suicidalni, povuku se iz odnosa, ili neke druge posljedice. Čuo sam i o ženama zlostavljačicama koje ne mogu dobiti pomoć. Postoji tek nekoliko ustanova za žrtvu ili zlostavljača” – objašnjava jedan ugledan terapeut.³

Ne bi nas trebalo iznenaditi da istraživanja na državnoj razini pokazuju znatan pad javnog odobravanja muškaraca koji udaraju svoje žene u bilo kojim okolnostima, no uopšte nema promjene u odobravanju žena koje udare muža.

2. PROBLEM NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini problem nasilja u porodici kao društvena pojava prepoznaće se nešto više od 10-tak godina, kada se u skladu sa obavezama demokratske države počela ozbiljnije baviti ovim problemom. Sve do tada nasilje u porodici se smatralo privatnom sferom i nije posmatrano kao kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda ili kao oblik diskriminacije.

Od 1996. godine napravljeni su značajni pomaci i konkretni koraci na podizanju svijesti o nasilju u porodici kao društvenom problemu. Do uvođenja u krivični zakon 2000. godine i propisivanja kao krivičnog djela *Nasilje u porodici* kao član 198 Krivičnog zakonika Republike Srpske, ovom problematikom bavile su se brojne nevladine organizacije u okviru svojih aktivnosti, tako što su pružale bespravne pravne i psihosocijalne pomoći žrtvama nasilja putem SOS telefona i “Sigurnih kuća” gdje su žrtve nasilja smještane.⁴

Danas se problemom nasilja u porodici bave Zakonom propisane institucije u okviru svojih nadležnosti; te se kao subjekti zaštite ovim problemom bave:

³ Nezavisne novine, Banja Luka, 31. 10. 2009.

⁴ S. Živković – Krivično djelo-Nasilje u porodici, Banja Luka, 2009. god.

- Ministarstvo unutrašnjih poslova – Centri javnih bezbjednosti;
- Centri za socijalni rad;
- Zdravstvene ustanove;
- Tužilaštvo i sudovi;
- Nevladine organizacije kao potpora za pružanje pomoći i zaštiti žrtava porodičnog nasilja;

2.1. Statistički podaci nasilja u RS (na području grada Banja Luka)

Podaci za period **januar-april 2011.** godinu na području CJB Banja Luka:

- Kriminalitet:

Broj žrtava KD iz čl.208. KZ RS: 24;

Broj žrtava muškog pola: 4, od čega su 2 u svojstvu supruga;

- Prekršaji:

Broj žrtava po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici: 226;

Broj žrtava muškog pola: 98, od čega je 19 u svojstvu supruga;

Podaci za **2010.** godinu na području CJB Banja Luka:

- Kriminalitet:

Broj žrtava KD iz čl.208. KZ RS: 117;

Broj žrtava muškog pola: 31, od čega su 2 u svojstvu supruga;

- Prekršaji:

Broj žrtava po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici: 722;

Broj žrtava muškog pola: 267, od čega je 65 u svojstvu supruga;

Podaci za **2009.** godinu na području CJB Banja Luka:

- Kriminalitet:

Broj žrtava KD iz čl.208. KZ RS: 151;

Broj žrtava muškog pola: 41, od čega su 6 u svojstvu supruga;

- Prekršaji:

Broj žrtava po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici: 833;

Broj žrtava muškog pola: 332, od čega je 59 u svojstvu supruga;

Na osnovu ovih statističkih podataka jasno možemo uvidjeti nekoliko činjenica:

1. broj žrtava muškog pola se smanjuje iz godine u godinu, kako na području kriminaliteta, tako i na području samih prekršaja, što je svakako ohrabljajuće saznanje;
2. mnogo više je prijavljenih prekršaja od većih krivičnih djela nad muškarcima;
3. puno je veći broj muškaraca žrtava kao osoba koje nisu u braku; no to nas svakako mora zaintrigirati – da li se stvarno radi o tome da su muškarci stvarno manje podložni nasilju kada su u braku, ili se još više ustručavaju da prijave nasilje zbog straha od reakcije okoline;
4. iako imamo ovdje prisutne statističke podatke, njihova tačnost je jako diskutabilna, jer se radi o obliku nasilja kod koga je tamna brojka mnogo veća od stvarno prikazanog stanja.

2.2. Tamna brojka raširenosti nasilja u porodici

Nasilje u porodici je mnogo raširenija pojava nego što na to ukazuju postojeći podaci, jer iskustva organizacija i stručnjaka koji se bave ovom problematikom ukazuju da se mnogi slučajevi nasilja u porodici ne prijavljuju, odnosno da žrtve o tome šute. Zbog tradicionalnih shvatanja, patrijarhalnog odgoja i stereotipa, mnogobrojni slučajevi nasilja u porodici ostaju neevidentirani.

Procijene stope ovakvih neprijavljenih slučajeva nazivaju se „tamnom“ brojkom. Teško je procijeniti kolika je „siva“ brojka nasilja u porodici u BiH. Procijene aktivistkinja nevladinih organizacija se razlikuju, počevši od procijene da na svaku ženu koja prijavi nasilje dolaze bar dvije koje o tome ēute, do procijene da „na svaki prijavljeni slučaj u svakodnevni postoji 10 neprijavljenih slučajeva“.

Nasilje u porodici je kriminalitet koji je u najvećoj mjeri neprijavljen. Postoji više razloga za neprijavljenost ovog tipa nasilja, a to su:

1. Uvjerenje da je to privatna porodična stvar;
2. Osramoćenje žrtava i neugodnosti pri prijavljivanju,
3. Strah od osvete;
4. Većina žrtava svoju viktimizaciju ne doživljava kao kriminalitet.

Najbolji način za spriječavanje ovog tipa nasilja jeste prijavljivanje, koje će ako ništa bar spriječiti ponovni napad od strane napadaca (u nekim slučajevima).⁵

2.3. Nema sigurnih kuća za muškarce

U BiH, kao i u gotovo svim zemljama u istočnoj Evropi, ne postoji nijedna sigurna kuća za muškarce koji su žrtve nasilja.

Dijana Tepšić, službenica za odnose s javnošću Gender centra - Centra za jednakost i ravnopravnost polova Vlade RS, kaže da, prema dosadašnjim evidencijama institucija subjekata zaštite, do sada nije bilo prijavljenih slučajeva ugroženosti života muškaraca da bi se primjenjivala mjera zaštite u sigurnoj kući.

"Svaka žrtva nasilja u porodici može da traži zaštitu od nadležnih institucija i organa, policije i centra za socijalni rad, tužilaštva i sudova. U RS za sada su registrovane i rade tri sigurne kuće za žene i djecu žrtve nasilja u porodici, koje vode nevladine organizacije i godinama se bave tom problematikom. Smještaj u sigurne kuće za sada je obezbijeđen samo ženama i djeci ", pojašnjava Tepšićeva.⁶

U 2007. godini, u sigurnim kućama bilo je smješteno 265 žrtava nasilja u porodici. Sve te sigurnih kuća su prihvatališta za žene i djecu.

No, postoje najave da bi trebalo da bude otvorena prva sigurna kuća za muškarce u našoj zemlji. Udruženje "Medica" i Ministarstvo za rad i socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona odlučili su da osnuju sigurnu kuću za muškarce nakon pozitivnih iskustava i rezultata, ostvarenih u proteklim godinama u radu sa ženama i djecom - žrtvama nasilja u porodici.

Prva sigurna muška kuća u Čupriji, u Srbiji, je za sada jedina na području jugoistočne Evrope, počela je sa radom sredinom jula 2009. godine, no mora se istaći saznanje da su se toj instituciji javljali i muškarci žrtve nasilja u porodici iz BiH. Činjenica da su u NVO "Muška sigurnost" primili veliki broj poziva u porodici zlostavljenih muškaraca, kao i to što su u rekordnom roku popunili kapacitete sigurne kuće za muškarce, pokazuju veličinu tog problema.

3. SUZBIJANJE NASILJA U PORODICI

Suzbijanje nasilja u porodici mora se sastojati od nekoliko načela. Prvo je potrebno riješiti problem unutar porodice, u koliko je to moguće, i tek nakon toga uključiti treće osobe, društvo i javnost. Budući da, porodica ima svoju vlastitu dinamiku odnosa, intervencija trećih osoba mora se voditi na načini da ne naruši još više ravnotežu među članovima. Krivično-pravna

---

⁵ Milutinović, M. *Kriminologija*, Beograd, Savremena administracija

⁶ Nezavisne novine, Banja Luka, 31. 10. 2009.

intervencija mora ostati krajnje sredstvo, zbog rigidnosti postupka, težine i malog izbora sankcija, koje su mahom neadekvatne.

Intervencija društva mora biti usmjerena na:

- Onemogućenje nasilja u samom zametku, kroz odgoj, što je veoma teško;
- Upozorenje i upoznavanje javnosti na postojanje problema nasilja u porodici. Treba potaknuti javnost i žrtve na saradnju, jer intervencija komšija, učitelja, zdrastvenih i socijalnih radnika nikad nije na odmet;
- Potrebno je pojačati profesionalnu edukaciju svih onih koji dolaze u kontakt sa žrtvama i počiniocima. Potrebno je organizovati više posebnih službi za pomoć žrtvama nasilja u porodici.⁷

Među osnovnim pretpostavkama brige za žrtve porodičnog nasilja je i briga za osiguranje njihovih ljudskih prava. Jedno od temeljnih je i pravo na građansku, pravnu, i sl. zaštitu, te na psihoterapijsku pomoć u vidu pružanja svih vrsta zdrastvene i psihološke pomoći.

Potrebno je provoditi široku edukaciju u cilju promjene tolerantnog nadzora i pasivnog ponašanja stradalih prema nasillju. Ne može se u savremenom svijetu tolerisati neograničeno pravo dominantnog člana porodice da silom uređuje odnose među članovima, niti društvo može prema ovakvom nasilju imati neutralan i posmatrački stav.

Svi stručnjaci koji se na bilo koji način bave bilo kojim aspektom porodičnog života, rade na tome da porodica ostane „zdrava“. Tako svako društvo ima porodični kazneno-krivični zakonik, zakone o socijalnoj brizi i porodici.

4. PRIMJERI

Primjer br. 1

Među sudijama koje su reizabrane nalazi se i Jelena Petrik-Popović, sudija Osnovnog suda u Subotici, koja je optužena jer je tukla muža!

Kako saznaje Press, ona se tereti da je izvršila krivično delo „nasilje u porodici“, pošto je „opasnim oruđem“ nanela telesne povrede bivšem suprugu Perici Popoviću! Izvori Pressa tvrde da se Petrik-Popović obračunavala i sa muževljevom ljubavnicom!

U optužnom predlogu u koji je Press imao uvid, a koji je zaveden pod brojem K 278/09, stoji da se Petrik-Popović sumnjiči da je ovo krivično delo izvršila 14. jula 2007. godine u Subotici.

---

⁷ Šeparović, Z. „Viktimalogija-studije o žrtvama“, Zagreb

- Primenom nasilja i drskim ponašanjem, koristeći sredstvo da telesno teško povredi ili teško naruši zdravlje, povredila je telesni integritet, duševno stanje i spokojstvo člana svoje porodice, i to bivšeg supruga, oštećenog Perice Popovića, na taj način što ga je udarila zamahnutim vratima putničkog automobila, od čega je on pao na zid i zadobio laku telesnu povredu u vidu nagnječenja i razderotine desnog lakta, pri čemu je bila svesna svog dela i njegove zabranjenosti i htela njegovo izvršenje - piše, između ostalog, u optužnom predlogu koji je 19. marta zaveden u Opštinskom sudu u Subotici.

Jelena Petrik-Popović se tereti da je izvršila, kako piše u optužnom predlogu, „krivično delo nasilje u porodici iz člana 194, stav dva u vezi sa stavom 1 Krivičnog zakona”, koji inače podrazumeva da je ovo krivično delo izvršeno „opasnim oruđem”.

Sagovornik Pressa iz Osnovnog suda u Subotici kaže da je sudija, pored bivšeg supruga, fizički napadala i njegovu tadašnju ljubavnicu, a sada suprugu.⁸

Primjer br. 2

Poljska državljanka Monika Naumowicz-Bureković (31) uhapšena 22. Septembra 2009. god. u kući, u zeničkom naselju Raspotočje, pod sumnjom da je ubila supruga Fuada N. Burekovića (50) iz Zenice.

Akcija policije uslijedila je nakon što je nepoznati građanin dojavio da je ta žena u martu ove godine ubila svog muža.

Policija je izvršila pregled lokaliteta, a prilikom vršenja uviđajnih radnji, u septičkoj jami, koja se nalazi u neposrednoj blizini porodične kuće, pronađeno je tijelo. Monika Naumowicz-Bureković je policiji priznala da je čovjeka sa kojim je živjela posljednjih 12 godina ubila pištoljem, nakon čega je tijelo, umotano u pokrivač, bacila u obližnju septičku jamu.⁹

Primjer br. 3

Jednako šokantan slučaj koji se desio krajem avgusta, kada je Edina Dizdarević (37) iz sela Srednji Bušević kod Krupe na Uni, ubodima nožem ubila nevjenčanog supruga Radu Mudrinića (52), zabrinuo je BH javnost. Dizdarevićeva je kuhinjskim nožem Mudriniću nanijela više uboda u grudi, koji su za njega bili kobni i smrtonosni, te je on preminuo u kuhinji u

---

⁸ Press online, Beograd, 09. 02. 2010.

⁹ Nezavisne novine, 31. 10. 2009.

porodičnoj kući. Nesrećni čovjek je imao više uboda po cijelom tijelu, a najviše u predjelu grudnog koša, leđa i vrata.¹⁰

Primjer br. 4

Još jedan takav slučaj zabilježen je u Kozluku, kada je žena muža ubila sa čak 41 udarcem budakom u glavu. Ramza Karajčić (51), zvana Remza, optužena je da je 30. juna ubila svog supruga Ramadana Karajčića (52), kojeg je, prema optužnicama, izmasakrirala budakom, udarajući ga tim oruđem po glavi.

"Dok je ležao na spužvi, Karajčićeva mu je prišla i oštrim dijelom alatke udarala ga najmanje 41 put po glavi i grudima. Sedam udaraca zadala mu je u prednji dio glave i desnu stranu lica, a 33 puta u desnu stranu čela, nosa, vrata, grudi, i jednom u desnu stranu vrata", navedeno je u optužnicama.

Oblivena krvlju, optužena je sama došla u Policijsku stanicu u Kozluku, gdje je dežurnom policajcu objasnila da je poljoprivrednom alatkom izudarala supruga po glavi, ali nije znala reći da li je on živ ili ne.¹¹

5. ZAKLJUČAK

Ako se govori o nasilju, najčešće se stavlja akcenat na žene kao žrtve nasilja, no nije nimalo zanemarljivo nasilje nad muškarcima. Jedina razlika je što se o ovom vidu nasilja jako malo zna i jako malo govori. Najčešće predstavlja tabu temu kako samih žrtava tako i društva uopšte. Takav stav se nametnuo kroz više vjekovno građenje ličnosti muškarca kao macho tipa, otpornog na sve; stoga je društvu, a u većini slučajeva i samoj žrtvi teško priznati da je žrtva nasilja.

Moram istaknuti da ni jedan rod, samo zbog svog roda, nije manje sposoban za nasilje. Iako se pojam nasilnika češće vezuje uz muškarca, ni žene nisu izostavljene kao počinioци nasilja u statističkim podacima koji nam ukazuju na stepen nasilja u porodici.

Pojava nasilničkog ponašanja ne bira sloj društva i javlja se kako kod naobrazovanog sloja stanovništva tako i kod intelektualaca, takođe ne pravi razliku u pogledu mjesta stanovanja tj. da li se radi o urbanoj sredini većem gradu, varoši ili selu.

Svjedoci smo toga da danas žene sve više zloupotrebljavaju to da će društvo u većini situacija da ih smatra žrtvom, jer su „slabiji pol“, i da će za njihovu agresiju (psihičku ili fizičku)

---

¹⁰ Ibid

¹¹ Ibid

nad muškarcem gotovo uvek nači opravdanja. Ovdje želim da se ogradim i napomenem da ne govorim o svim ženama, ali trend ovakvog ponašanja je sve vidljiviji.

Moje stajalište, jeste da nema opravdanja za nasilje. Ne bi trebalo biti važno tko je počeo ili šta je bio povod za nasilničko ponašanje. Prava samoobrana je jedna stvar; no, istraživanja jasno pokazuju da u velikom broju slučajeva porodičnog nasilja nema izravne prijetnje nečijem životu. Ako opravdavamo nasilje koje čine žene tako da kažemo kako su sigurno isprovocirane ili da reaguju na nasilje muškaraca, to bi nas dovelo u poziciju prihvatanja nasilja koje čine muškarci pod istim uslovima.

Nikada se nećemo oslobođiti nasilja u društvu, ako ga prvo ne uklonimo iz naših porodica.

6. LITERATURA

1. Amnesty Man International, Objavljeno: 25.03.2009.
2. Žegarac N., Brkić M., *Nasilje u porodici-mogućnosti zaštite i prevencije*, Beograd, 1998. god.
3. Ignjatović Đ. i Simeunović-Patić B, *Viktimalogija*, Beograd 2011. god
4. Knežić B., *Muškarci – žrtve nasilja u porodici*, Pravni život, 2010.god., str. 217–226
5. Kovačević B., *Porodično nasilje*, Banja Luka, „Pravni fakultet-Centar za publikacije“, 1999.god.
6. Milutinović, M. „Kriminologija“, Beograd, Savremena administracija, 1988. god.
7. Nezavisne novine
8. Press online
9. Ramljak A., Simović M., „*Viktimalogija*“, Banja Luka, 2006. god.
10. Živković S. – *Krivično djelo-Nasilje u porodici*, Banja Luka, 2009. god.
11. Spasić, D., „*Depresija kao uzrok i posledica viktimalizacije*“, *Temida*, vol. 10, br. 4, str. 43-55., 2007. god.
12. Šeparović, Z. „*Viktimalogija-studije o žrtvama*“, Zagreb-Beograd, 1987. god.
13. Internet stranice

VIOLENCE AGAINST MEN

Dajana Šljivar

Student School Legal Studies "Apeiron" Banja Luka

Abstract: *The paper is devoted to research and better knowledge of a topic that is largely taboo. Most often when we talk about domestic violence, victims of violence is considered to be a woman. Few pay attention and take as possible that a man can be a victim of domestic violence. Violence against men is the reality of which the society does not talk oftenly. To reach easier understanding of this form of violence, we reached in the psychological sphere of studying women as perpetrators. As an illustration we used some samples, as well as the latest research statistics (victimological dimensions of phenomena, as well as judicial practice) on violence against men in Bosnia in recent few years. Significant focus has been the reaction of society to this form of violence, and a dark figure that is present.*

Keywords: *violence against men, characteristics of violence, social reaction, dark figure, statistical analysis*

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

PORODIČNO NASILJE U SRBIJI NA RAZMEĐU DVA MILENIJUMA¹

Danijela Spasić

Asistent, Kriminalističko-policijska akademija, Zemun, Cara Dušana 196

Apstrakt: Ovaj rad se bazira na rezultatima istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji na razmeđu dva milenijuma, pri čemu se posebno naglašavaju temeljne patrijarhalne postavke porodičnih relacija u Srbiji, negovane kroz vekove. Hronološka matrica pokazuje da su prva istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji kao kriminološkog, sociološkog i istorijsko-kulturološkog fenomena, obeležila poslednju deceniju 20. veka. Istovremeno, taj period se poklapa sa okolnostima duboke ekonomske krize, društvenog raslojavanja i vrednosnih degradacija.

UVOD

Fenomen porodičnog nasilja je samo jedna od mnogobrojnih društvenih, kriminoloških, sociopatoloških, istorijsko-kulturoloških i etiološki kompleksnih pojava koje su obeležile 20. vek, ali koje su svoje trajanje "rezervisali" i za novi milenijum. Nasilje nad ženama i decom u porodici u prošlom veku poprimilo je dimenzije pandemije.

To je potvrđilo i jedno od najsveobuhvatnijih antropoloških istraživanja, sprovedeno u 14 država saharske Afrike, u 10 država Srednjeg istoka, u 7 država Evrope, u 17 iz Severne Amerike i 16 iz Južne Amerike, u 13 država iz Okeanije i 13 iz Azije. Ovo, metodološki zanimljivo istraživanje, koje je sprovedeno tako što su antropolozi živeli u porodicama i neposrednim posmatranjem pratili dinamiku porodičnog života, istovremeno je pružilo uvid i u rasprostranjenost nasilja, najčešće oblike ispoljavanja i obeležja fenomena nasilja, koja su u većini društava istovetna. Rezultati istraživanja pokazali su da:

---

¹ Ovaj rad je nastao kao rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *Bezbednost i zaštita organizovanja i funkcionisanja vaspitno-obrazovnog sistema u Republici Srbiji (osnovna načela, principi, protokoli, procedure i sredstva)* (br. 47017) koji realizuje Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu (2011–2014). Rukovodilac projekta je prof. dr Želimir Kešetović

- od svih oblika nasilja najčešće je zlostavljanje supruge, koje se pojavljuje u 84,5% ispitivanih kultura;
- u 70% nasilje se ispoljava kada je suprug trezan, u 8,9% posmatranih zajednica kada je u pijanom stanju, a u 5,6% podjednako i kada je pijan i kada je trezan;
- u 45,5% kultura glavni razlog nasilja nad suprugom jeste sumnja u njenu vernošć, odnosno ljubomora;
- u 46,6% proučavanih društava nasilje nad ženom se okončava smrću ili ozbiljnim povredama;
- nasilje nad mužem je nezamisliva pojava u 73,1% društava, retko se dešava u 20,2%, a često u samo 6,7% ispitivanih kultura;
- ubistvo dece je izuzetno redak oblik nasilja, ali se u 78,5% zajednica dešava isključivo u onim kulturama u kojima postoji nasilje nad ženom i fizičko kažnjavanje dece.

Iz ovih podataka se može zaključiti da je nasilje u porodici raširena pojava u većini regionalnih sveta, da su žene najčešće žrtve, a muškarci izvršioci nasilja u braku.² Upravo su brojna istraživanja, sprovedena sa ciljem da se ukaže na rasprostranjenost, uzroke i posledice nasilja u porodici, dovela do zaključka da su najčešće žrtve porodičnog nasilja žene,³ deca, stare i nemoćne osobe, i da je porodica, ako se izuzmu policija i vojska, najnasilnija grupa u društvu, i da osoba ima više šansi da bude ubijena i povređena u porodici nego u bilo kojoj drugoj društvenoj sredini.

Međutim, sve do kraja šezdesetih godina 20. veka, nasilje u porodici nije izazivalo pažnju društva. Dominiralo je shvatanje da je "dom čovekova tvrđava" i da je nasilje u porodici privatna stvar, te da konflikte, ukoliko se ne radi o nanošenju težih povreda ili o lišenju života, treba da reše sami članovi porodice. Do preokreta u odnosu društva prema nasilju u porodici došlo je tek sedamdesetih godina prošlog veka. Zahvaljujući zalaganju feminističkog pokreta za prava žrtava porodičnog nasilja, polako je sazrevalo shvatanje da nasilje u porodici nije isključivo lični problem i individualna patologija, već kompleksan društveni problem i socijalna patologija i da ima duboke korene u patrijarhalnoj strukturi društva, i da je partnersko nasilje, kao najčešći vid nasilja u porodici, ukorenjeno u tradicionalnom rodnom identitetu, koji podrazumeva podređenost žene muškarцу.⁴

² Levinson, D., *Family Violence in Cross-Cultural Perspective*, Newbury Park, Calif: Sage, 1989, navedeno prema: Konstantinović-Vilić S., Petrušić, N. *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, Beograd: Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, 2007, str. 7-8.

³ Prema podacima UN, 17-38% svih žena u svetu je u svom životu pretrpelo fizičko nasilje od strane bliskih muškaraca, a u 60% svih slučajeva seksualnog nasilja, izvršilac je muška osoba iz neposredne blizine žrtve.

⁴ Konstantinović-Vilić, Petrušić, *isto*, str. 135-141.

Razumljiva je, stoga, činjenica da je šezdesetih i sedamdesetih godina 20. veka započela neka vrsta svetske kampanje i procesa prepoznavanja nasilja nad ženama, i borbe za njihovu krivičnopravnu zaštitu. Tada se, u okviru ženskog pokreta, izdvojio "pokret pretučenih žena", koji je identifikovao zlostavljanje žene, ali ne kao njen individualni problem, već kao socijalni problem povezan sa ugnjetavanjem svih žena u društvu.⁵ S druge strane, zastrašujući podaci studija iz različitih delova sveta⁶ tokom 20. veka o rasprostranjenosti nasilja u porodici predstavljali su jedan od najsnaznijih argumenata za zaključak da je reč o društveno uslovljenoj pojavi, a ne o individualnim poremećajima.

Porodično nasilje kao društveni fenomen u Srbiji dugo nije smatrano ozbilnjim oblikom nasilja, već uobičajenim i socijalno prihvatljivim ponašanjem. Tome su, između ostalog, doprinela i patrijarhalna shvatanja o odnosu polova i roditeljstvu, koja su još uvek dominantna u našoj sredini.

Hronološki, istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji, započeta su 1993. godine inicijalnim istraživanjem bračnog nasilja od strane Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, preko analize tri godine rada SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja (1991-1993), zaključno sa kompleksnim istraživanjem porodičnog nasilja u Srbiji, koje je 2001. godine sprovelo Viktimološko društvo. Ova, ali i sva druga istraživanja čiji su rezultati indirektno ukazivali na postojanje, rasprostranjenost i intenzitet različitih oblika porodičnog nasilja u Srbiji, dala su sumornu sliku savremene srpske porodice, koja, prolazeći kroz proces tranzisionih transformacija u svim sferama njene egzistencije, nije uspela da se osloboди nametnutih stega tradicije i stereotipa prošlosti, zanemarujući i ugrožavajući prava žena i dece kroz različite oblike isključivosti. Uzimajući u obzir činjenicu da i Srbija kao postkomunističko društvo u periodu od poslednje decenije 20. i tokom prve decenije 21. veka prolazi sve faze intenzivnih tranzisionih promena,⁷ značajno je naglasiti da su te promene vezane za pojačano raslojavanje društva, ekonomski teškoće, nezaposlenost, nestabilnost, neizvesnost i društveni stres, militarizam, promene u rodnim (naročito muškim) identitetima, kao i strukturalnu nejednakost.⁸ U uslovima društvene tranzicije i rata dolazi do promena u svim oblastima života, od makro- do mikronivoa, pre svega porodice.⁹ Poremećeni bračni odnosi, promenjene rodne uloge, ekonomski nesigurnost i ozbiljni poremećaji bračnog i porodičnog života bili su značajan indikator postojanja uslova za ispoljavanje svih oblika porodičnog, bračnog ili partnerskog nasilja.

Ovaj rad ima za cilj da prikaže i analizira rezultate istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji tokom 20. i početkom 21. veka, nastojeći da prepozna tradicionalnu, istorijski negovanu

---

⁵ Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, *Kriminologija*, Niš, 2003.

⁶ Skoro 1,9 miliona žena svake godine je zlostavljano u SAD. Samo 1996. godine 1 400 žena je ubijeno od strane svojih supruga, što je iznosilo oko 1/3 ukupnih ubistava žena. Prema: Schneider, E. *Battered Women and Feminist Law Making*, New Haven and London, 2000., str. 12.

⁷ О општим друштвеним условима видети у: Nikolić-Ristanović, V., *Preživeti tranziciju: svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i postratnom društvu*, Beograd: Službeni glasnik, 2008.

⁸ Nikolić-Ristanović, *isto*, str. 15.

⁹ Nikolić-Ristanović, *isto*, str. 28-30.

patrijarhalnu matricu i model na kojem se zasniva trajanje i održavanje ovog društvenog fenomena.

1. NASILJE U PORODICI U PROŠLOSTI SRBA

"...U svakoj ženi živi đavo koga treba ubiti ili poslom,

ili rađanjem, ili jednim i drugim.

A ako se žena otme i jednom i drugom, onda treba ubiti ženu..."

Ivo Andrić, "Anikina vremena"

Istorijsko-kulturološka i fenomenološko-etiološka dimenzija porodičnog nasilja u Srbiji neizbežno se mora posmatrati kroz prizmu, pre svega, nasilja nad ženama, jer je ovaj oblik nasilja nasleđen i vekovima negovan kao kulturni obrazac u kulturi Srba kroz formu žrtvenog mikro - matrijarhata. "Žrtveni mikro - matrijarhat je takva struktura autoriteta koja ženama na nivou primarnih grupa daje moć, pri čemu žene dominaciju ostvaruju žrtvovanjem. Žrtvovanje obnavlja dominaciju, i obrnuto, a i jedno i drugo obnavljaju patrijarhalnu strukturu na globalnom društvenom nivou, u javnoj sferi."¹⁰ U osnovi žrtvenog mikro - matrijarhata nalazi se tradicija žrtvovanja žena, a njegova tradicionalna uporišta su: 1) nasilje nad ženama; 2) nizak status žena; 3) visoka eksploracija ženskog rada; 4) značajan uticaj žena na donošenje odluka; 5) brojčana nadmoć žena posle ratova; 6) spremnost na protest i pobunu; 7) jaka naklonjenost i savezi sa decom.

Sa druge strane, komplementarno asimetričan, postoji kontinuitet patrijarhata, kao sistema autoriteta, zasnovanog na dinarskom mentalitetu, kao dominantnom tipu mentaliteta u srpskoj populaciji, koji ima sledeće karakteristike: jak temperament, emotivnost, violentnost, borbena, ratnička tradicija, takmičenje između drugova po junaštvu i muškosti i nervozna dispozicija.¹¹

Osnovu za istorijsko-kulturološko proučavanje porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji predstavlja monografija *"Porodica u transformaciji: studija u tri stotine jugoslovenskih sela"*.¹²

¹⁰ Blagojević, M. *Roditeljstvo i fertilitet*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 1997.

¹¹ Cvijić i Dvorniković, navedeno prema: Miletić-Stepanović, V. *Nasilje u porodici: način proizvodnje nasilja nad ženama u Srbiji krajem devedesetih*, Beograd: Odeljenje za sociologiju Filozofskog fakulteta (magistarska teza), 2004.

¹² Erlich, V., *Porodica u transformaciji*, Zagreb: Naprijed, 1964. To je jedna od retkih sociološko-antrropoloških studija koja je posvećena ženama i njenom položaju na ovim prostorima i sadrži dovoljno materijala za analizu tradiције жртвовања и насиљa nad женама. У овој студији српски културни круг подељен је на три територијалне јединице: Хришћанска Македонија (православна села Македоније,

To je svojevrsna slika srpske porodične zadruge prvih decenija 20. veka. Osnovni zaključci do kojih se došlo analizom ove studije sledeći su: postoji korelacija između borbene, ratničke tradicije i nasilja nad ženama, korelacija između nasilja nad ženama i nasilja nad decom, i veza između opšte borbene dispozicije, sa jedne strane, i dinarske tradicije, ratničke i imigrantske prošlosti, sa druge. Nasilje je posebno bilo izraženo u područjima gde se raspao stari zadružni tip porodice, "stari zadružni red", tj. posebno na teritoriji Srbije u granicama pre donošenja Vidovdanskog ustava 1921. godine.

Za porodičnu zadrugu, koja je i sama delikatan kulturni model mišljenja i ponašanja, bio je karakterističan odnos među polovima, u kome je posebno mesto zauzimao odnos muža prema ženi, a koji se koristio kao poligon za izražavanje junaštva, vojničkog ugleda i muškosti. Žene su same sebe stavljale u položaj žrtve koja trpi nasilje. A nasilje je ugrađeno u strukturu patrijarhalne dominacije, ono je normativno regulisano društveno delovanje u odnosima među polovima, dok se zlo smatra opštim obeležjem žena. Zato je "žena bez prostesta snosila udarce ili psovke svog muža",¹³ "Muževi tuku pred svima da bi pokazali svoju muškost"; "Ženu i konja treba čovek svakoga trećeg dana tući"; "Ako ne biješ ženu, za 40 dana poludi"; "Nije nikakav čovek ako nije ženu ošamario"; "Muž treba da bije ženu, da se zna ko je muška glava...itd.",¹⁴

Pored ugrožavanja fizičkog integriteta žena, jedan od kulturoloških običaja Srba bilo je i kažnjavanje dece. Kruta disciplina, strahom usađeno pokoravanje, spoljašnji autoritet, rano potiskivanje impulsa i oštре reakcije prema prekršajima bili su karakteristika i odnosa prema deci: "Muževi tuku žene obično na osami (bez stranaca i suseda), a mnogo ne kriju to od dece, jer muškarci hoće da dokažu da imaju to pravo i da uliju u decu strah".¹⁵

Međutim, poseban akcenat se stavljao na kažnjavanje ženske dece ("Devojke udaraju i do 20 godina starosti, a dečake do 15-te godine, jer se onda, od 15-te godine, već računa na mladički ponos". "Više se tuku devojke, tj. duže se na njih pazi, njih tuku do udaje roditelji, posle muž").¹⁶

U kulturnom obrascu Srba dominirao je i autoritet mlađeg brata nad starijom sestrom (70–75% slučajeva). "Sestre su potčinjene volji svoje braće... ako sestra ima 19, a brat 15, opet je on zapovednik: shvata se da je muškarac sposobniji, pa ako je i mlađi".¹⁷

Postojala je i široka rasprostranjenost demonstracije potčinjenosti žena, posebno mladih, muškarcima: ljubljenje u ruku (oko 85%), stajanje kod jela, obavljanje poslova niže vrednosti, i

---

Санџака, Косова и Метохије), Хришћанска Босна – православна села и подручје Србије у границама пре доношења Видовданског устава 1921. године.

¹³ Erlich, *isto*, str. 201-202.

¹⁴ *Isto*, str. 221-222.

¹⁵ *Isto*, str. 221.

¹⁶ *Isto*, str. 50-55.

¹⁷ *Isto*, str. 96.

slično. "Žene svlače obuću mužu, kumu, svekru, deverima, starijim ljudima, gostima, gospodi. Peru im noge".¹⁸

Početkom prošlog veka devojke i mlade žene su bile u specifično niskom položaju, u fokusu kontrole, izložene mnoštvu zabrana, sa nametnutim rigidnim modelskim ponašanjem. "Sin sme sve da čuje, vidi, ode bez pitanja. Sigurni su u njegovo dobro držanje. Devojka nikud sama, ni sa kim da priča, iz kuće da ne izlazi bez potrebe".¹⁹

Negativan tretman žena se odražavao i na mortalitet ženske novorođenčadi i porodilja ("Žensko dete kad umre nije velika žalost. Muškarac predstavlja nenadoknadiv gubitak... muška novorođenčad su poželjnija nego ženska... njima se poklanja kudikamo veća pažnja, dobijaju mnogo bolju negu i smrtnost je, upoređena sa smrtnošću ženske dece, mnogo manja").²⁰

U "muškom društvu" bio je na snazi bazično muški princip grupisanja, patrilinearnost i patrilokalnost, i sama ta činjenica može se posmatrati kao vid nasilja. Žene su bile prisiljene da menjaju svoju neposrednu okolinu, da se prilagode novoj sredini, a nova okolina je još manje bila spremna da ih prihvati i podrži ("Snaha je u selu pravi rob").

U okolnostima dominantnosti porodične zadruge jedna od njenih karakteristika bila je i visoka bračnost stanovništva, pri čemu je izbor snahe imao veću specifičnu težinu za domaćinstvo nego izbor zeta, i roditelji mladića su u tome imali jasnu ulogu ("Roditelji sile sina u većini slučajeva, jer traže dobru devojku (miraz) i dobru radnu snagu").²¹

Pored svega toga, forsirali su se loši, hladni partnerski odnosi ("Muž ne gleda ženu pred roditeljima... nemaju jedno za drugo naklonost i ljubav... muškarci su grubi, uvek samo mužjaci... o seksualnim odnosima se govori grubo, sa cinizmom").²² Time su značajno sasečene mogućnosti osećaja zajedništva između partnera.

Za nepoštovanje imperativa ženske nevinosti bile su predviđene ekstremno oštре kazne ("Važnost na devičanstvo se polaže. Zato i žene sinove sa devojkom iz čestite, moralne i ugledne porodice, i kao takva, porodica jamči devičanstvo devojke. Obično devojke koje su imale odnos ostaju usedelice prezrene od sviju").²³

Drugi slučaj bile su vanbračne trudnoće i porođaji, za koje mladići nisu snosili nikakvu odgovornost, a devojke su bile one koje podnose sav teret ("Mladić sve može, on je momak, devojka je uvek kriva").²⁴

---

¹⁸ *Isto*, str. 196.

¹⁹ *Isto*, str. 91.

²⁰ *Isto*, str. 144.

²¹ *Isto*, str. 153.

²² *Isto*, str. 376.

²³ *Isto*, str. 114.

²⁴ *Isto*, str. 123.

Kulturološku dimenziju porodičnog nasilja u ovoj istorijskoj sekvenci karakterisao je i ekstreman oblik interiorizacije inferiornosti, koji se ispoljavao i održavao preko modela muške kontrole, odnosno prihvatanjem batina ili teškog rada. "Ako sam kriva, čutim i patim. Ima i pravo (da bije), jer u njegovoj sam kući, njegov hleb jedem, a moj rad se ne priznaje... žena mora uvek da bude pokorna čoveku, jer, drugo je čovek, a drugo žena".²⁵

S druge strane, dominantnost žena za opstanak muške grupe bazirala se na ženskoj sposobnosti rađanja, na plodnosti, tako da je negativno prosuđivanje neplodnosti žena bilo skoro univerzalno, a neplodnost žene značila je njenu konačnu nemogućnost uklapanja u sistem ("Uzimaju drugu ženu ako prva nema dece"... Neplodnu ženu preziru. Obično se kaže u ironiji: on ima samo ženu i kobilu").²⁶

Definisan i prihvaćen model porodičnih odnosa nametao je imperativ vernosti žena ("Muž napušta nevernu ženu... otkine nos, jezik, ostrije kosu... ili ako uhvati ženu u preljubi, ubije oboje"), ali je tolerisao, prečutno podrazumevao i opravdavao vanbračne odnose oženjenih muškaraca ("Ašikovanje je po pravilu vezano za domaćine, propušteno momkovanje, pod patronatom oca, nadoknađuje se u braku... žene sa čutanjem trpe").²⁷

Istorijski posmatrano, još je u srednjovekovnoj srpskoj porodičnoj zadruzi specifično bio postavljen i odnos svekrva – snaha, a položaj žena dodatno otežan visokom eksploracijom njihovog rada. Podizanje nivoa trećerazredne moći svekrva, starijih žena, maksimalno integrisanih u muško društvo, na ženskoj liniji hijerarhije, bilo je uslovljeno i njihovim nasiljem nad drugim ženama – snahama, mladim, neintegrисаним ("Snaha je svesna da treba da poštuje majku svekrvu... snaha mora imati naročitu pažnju prema svekrvi, slušati je i poštovati... sinovi poštuju majke, žene u svakom slučaju moraju biti poslušne").²⁸ Podela rada u srpskoj porodičnoj zadruzi bila je i početkom 20. veka bazirana na striktno patrijarhalnim principima; postoje muški i ženski poslovi, pri čemu ženi pripada tzv. kućni rad. To je bio kompleks svakodnevnih obaveza, poslova koju su ciklični, nekumulativni, loše vrednovani, a sa velikim trošenjem ljudskih resursa ("Taj posao zaglupljuje, i ona ga mrzi, ali, tako mora da bude").²⁹

Istovremeno, bila je, apriori, prihvaćena nemogućnost obrazovanja devojaka i žena ("Ženska deca ne pohađaju školu, čak im zabranjuju polazak u školu... žena ne treba da čita knjige, ionako mnogo zna, šta bi tek posle sa njom") što, povezano sa nametanjem kućnog rada, drži ženu u položaju u kome ona ne zna za alternative ("Žene su bar u 98% slučajeva nepismene i ne znaju da ima bolje od rđavoga").³⁰

---

²⁵ *Isto*, str. 220.

²⁶ *Isto*, str. 262.

²⁷ *Isto*, str. 280-290.

²⁸ *Isto*, str. 70-76.

²⁹ *Isto*, str. 209.

³⁰ *Isto*, str. 211.

Za srpsku porodicu sa početka 20. veka, bila je karakteristična i jaka majčinska naklonjenost i savezi sa decom (prema: Erlich, 65%), a majčinstvo je jedna od dve legitimne ljubavi žene (prva je ljubav prema rođenom bratu) i ona sigurno više ljubavi daje nego što prima, ali je i ljubav prema majci naročita, što govori o intenzitetu odnosa ("U svim našim područjima, opaža se naročita ljubav i srdačnost dece prema majci, u sve osećaje dece majka je uklopljena kao zaštitnica. Ona može nesmetano ispoljavati svoju nežnost, jer ne mora da uzima u obzir odstojanje, autoritet, disciplinu. A deca prema njoj ne razvijaju ambivalentne osećaje kao prema ocu. Posebno je izraženo "savezništvo" majki i kćeri, kao protivteža principu muške uvaženosti").³¹ Međutim, majčinski savezi sa decom, posebno sa čerkama imali su svoju tragičnu notu: uz svu jačinu emotivnih veza sa decom, ponašanje majke moralno je da ostane krajnje funkcionalno ("Majka voli više decu. Ali, kad bi u pitanju bio život muža ili jednog deteta, pre bi žrtvovala dete, jer je muž hranilac i branilac porodice, miliji na život. Kćer može majci biti milija od sina, poklanja joj više pažnje, ali kad bi bio život u pitanju, majka bi se uvek odlučila da sačuva sina").³²

Generalno, opšti položaj žene u srpskoj porodičnoj zadruzi sa početka 20. veka, kao polazište za objašnjenje i shvatanje i danas postojećih patrijarhalnih stereotipa, karakteristiše sledeći opis: "do sad nije bivalo da se opanci na glavi nose, a kapa na nogama... žene do muževa nisu do prave robinje i ljudi se ne žene ni za što drugo no da imaju poroda, isto kao da kupi jednu njivu da mu rodi kruha bez koga bi čovek umro kao suvi panj u gori, te ne vidio od svoga srca poroda i tako mu se ugasila krsna sveća..."³³

Spoznavanje istorijske, fenomenološko-etiološke dimenziije porodičnog nasilja u Srbiji preko tumačenja nasilja nad ženama kao kulturnog obrasca u kulturi Srba, treba da posluži kao spona sa aktuelnim vremenskim određenjem predmeta ovog rada, ali i osnova za razumevanje različitih oblika porodičnog nasilja prisutnih i danas, posebno u pojedinim seoskim sredinama. Činjenica je da se kulturni obrazac jednog nacionalnog entiteta sporo transformiše, naročito ako je u viševekovnom sticaju ekonomsko-socijalnih i uopšte društvenih tendencija, bio izložen istom ili sličnom uticaju. To je bio slučaj i sa srpskim nacionalnim i kulturnim bićem.

Ako se uzme u obzir opšte kulturološko određenje nasilja u porodičnim zajednicama u Srbiji, objašnjenje rasprostranjenosti i karakteristika porodičnog nasilja poslednjih decenija zahteva da se determinante kulturološke dimenziije postave u ravan društvenih, socijalnih i ekonomskih okolnosti i etičkih standarda posmatranog perioda.

³¹ *Isto*, str. 69.

³² *Isto*, str. 68.

³³ *Isto*, str. 151.

2. SOCIJALNI I KULTURNI KONTEKST PORODIČNOG NASILJA KRAJEM 20. VEKA

Opšti socijalni i kulturni kontekst porodičnog nasilja u Srbiji na kraju 20. veka, odnosno, analiza makrosocijalnih i ekonomskih prilika, pokazala je da je srpska privreda, u okviru opštih ekonomskih tendencija tadašnje jugoslovenske privrede krajem 80-ih godina prošlog veka bila daleko ispred privreda ostalih zemalja realsocijalizma. Primera radi, neposredno pred raspadom, SFRJ je imala ukupan društveni proizvod od oko 70 milijardi dolara i na svetskoj rang-listi, u tom pogledu, delila je 30. mesto, a smatralo se da bi 2000. godine mogla biti među dvadeset zemalja najveće ekonomske snage u svetu.³⁴ Međutim, ekonomska regresija 90-ih godina kao svoju zakonomernost proizvela je ekstremno socijalno raslojavanje i društvene tenzije, opšte osiromašenje, slabljenje socijalnih, zdravstvenih, školskih institucija, moralnu hipokriziju društva, raspad vrednosnog sistema. Ovakvo stanje imalo je za posledicu divljanje psihologije grabeži i svedozvoljenosti sa rapidnim povećanjem stopa kriminaliteta svih vrsta (posebno imovinskog i organizovanog) i ukupnom društvenom anomijom, kao i razaranje osnovnih vrednosti društva.

Međunacionalni, verski, međurepublički sukobi, secesionizam pojedinih republika, građanski rat, izbeglički egzodus i međunarodna izolacija, ekskomunikacija i marginalizacija SR Jugoslavije, doveli su do potpune ekonomske krize i regresije i ivice egzistencijalnog opstanka.

Među indikatorima krize koji će, između ostalih, posredno uticati na širenje i pojavu različitih oblika kriminalnog i devijantnog ponašanja, pomenimo nezaposlenost, siromaštvo, nekvalitetnu socijalnu i zdravstvenu zaštitu, urušavanje porodičnih vrednosti, visok procenat razvedenih brakova, izgrađivanje kvazi-vrednosnih sistema i nekritičko prihvatanje svih novina koje se „uvoze“ sa zapada. Među nezaposlenima u SR Jugoslaviji 1996. godine bilo je, na primer, 444.099 stručnih lica, od kojih 239.560 žena.³⁵

U ovim uslovima, nedostatak materijalnih sredstava za egzistenciju većine porodica, usled nemogućnosti zapošljavanja ili gubitka posla, nepostojanje minimalne socijalne sigurnosti, nesumnjivo i nužno su morali dovesti do porasta različitih oblika nasilja, socijalno-patoloških pojava, devijantnih i nedozvoljenih ponašanja (porast porodičnog nasilja i maloletničke delikvencije, narkomanije, alkoholizma, prostitucije i drugog). Ekonomski prilike, dakle, neumitno su ostvarivale uticaj na opštu socijalnu atmosferu: porast siromaštva, nezaposlenosti i anomije uvećavao je kompetativnost³⁶ između ljudi, umanjuje solidarnost, razara socijalnu koheziju i normativni sistem.

Pre svega su se u porodici i kroz porodične odnose reflektovali svi spoljašnji negativni egzistencijalni uticaji. Ona je predstavljala "ventil" za nagomilani bes, nezadovoljstvo i osećaj

³⁴ Spasić, D., *Bezbednosni aspekti prostitucije u Beogradu*, Bezbednost, 2/2006, str. 321.

³⁵ Izvor: Izveštaj o realizaciji programa rada Republičkog zavoda za tržište rada u 1996. godini

³⁶ kompetitivan (lat. *competens* –suparnik), koji može da ce takmiči, koji sme da uđe u konkurenčiju.

neostvarenosti. Kroz nju su se prelamale sve posledice frustracija i deprivacija, svi neuspešni odbrambeni mehanizmi. To potvrđuje činjenicu o posrednom dejstvu ekonomskih faktora, koje se ostvaruje hroničnim gomilanjem stresa i deprivacija sa posledicom slabljenja tolerancije na frustracije i oslobođanjem reaktivnih agresivnih potencijala.

Pored preživelih patrijarhalnih stereotipa i izraženog dejstva ekonomskih faktora, na pojavu, rasprostranjenost i karakteristike porodičnog nasilja u Srbiji uticala je i izloženost nasilju u svakodnevnom životu i društvenom okruženju. Ukupna i opšta izloženost nasilju – kao skup ličnih doživljaja ili kao posmatranje i učenje nasilničkih obrazaca ponašanja od različitih modela sa značenjem autoriteta (počev od roditelja, preko školskih, uličnih, sportskih i medijskih junaka), ima, sa stanovišta teorije učenja veliku važnost za dalje umnožavanje nasilja. Direktno ili indirektno, na porast nasilja uticali su, u posmatranom periodu, između ostalih, mediji i rat.

Pronasilnički uticaj medija uslovio je negativnu identifikaciju, održavanje stereotipnih mačo-nasilničkih vrednosti i usvajanje preferencija u njihovom odabiru kao strategije rešavanja različitih interpersonalnih problema.³⁷ Pozitivan odnos posmatranja nasilja u medijima, usvajanja nasilničkih modela ponašanja i desenzitizacije³⁸ na nasilje potvrdila su brojna istraživanja. Brojni medijski sadržaji nasilnog karaktera pružali su priliku tolerancije nasilja, veličajući "opasne momke" kojih se svi plaše, pružajući tako direktnu mogućnost negativne identifikacije, pri čemu egzistira svest o "neophodnosti", "nužnosti" i "neizbežnosti" nasilja, koje, pri tom, ostaje nekažnjeno. Upravo je činjenica nepostojanja zakonske inkriminacije nasilja u porodici i nedostatka javne osude, dodatno doprinela "slobodnom" ispoljavanju agresije prema članovima porodice. Ovo potvrđuje činjenicu da, zbog drastičnog pada socijalne kohezije i anomije koja je zahvatila Jugoslaviju i Srbiju početkom devedesetih, društvo kao socijalni sistem nije imalo definisane ciljeve.

Dodatnu i posebnu težinu socijalnom miljeu u Srbiji dao je rat i učešće velikog broja građana, pre svega muškaraca, u neposrednim ratnim dejstvima. Za istraživanje problema porodičnog nasilja važna je i činjenica da su povratnici sa ratišta dva puta češće od ostalih osuđivani za krvne delikte, a nešto više od petine još pre odlaska u rat osuđivano je za vršenje krivičnih dela protiv života i tela.³⁹ Pored ovih okolnosti, kao posledica ratnih dešavanja u okruženju, Srbiju su preplavili talasi izbeglica, ljudi koji su prisilno napuštali svoja ognjišta, preživeli ratnu katastrofu, doživeli lične i porodične tragedije, a potom se našli u novom okruženju i novim, težim i kompleksnijim životnim prilikama. Mnogi od njih neće se nikad prilagoditi. Deceniju kasnije mnogima će se istrošiti svi psihološki mehanizmi odbrane, ispoljiće se tzv. ratni sindromi, vijetnamski ili balkanski, svejedno, mnogi će iracionalni postupci biti objašnjeni tzv. PTSP-om (posttraumatskim stresnim poremećajem), ali će, u najvećem broju

³⁷ Simeunović-Patić, B., *Ubistva u Beogradu*, Beograd: Vojno-izdavački zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2003.

³⁸ Десензитизација је процес хабитуације на насиље: дуговремено излагање насиљу резултира тиме да посматрач почине да перцепира насиљничко понашање као уобичајено и "нормално".

³⁹ Simeunović-Patić, *isto*, str. 196.

slučajeva, dugogodišnja, tiha tuga, neraspoloženje, osećaj izgubljenosti i beznađa, preći u teške oblike depresije ili nekih drugih mentalnih poremećaja, pri čemu će doći do izražaja sve posledice deinhibicije njihovih ličnosti na manifestovanje nasilja, pa i na sâm čin ubijanja.⁴⁰

U ovako konstruisanom kompleksu istorijskih, kulturoloških, društvenih, ekonomskih, socijalnih i etičkih okolnosti, na razmeđu dva milenijuma, razmotrićemo osnovne karakteristike i pokazatelje rasprostranjenosti porodičnog nasilja u Srbiji.

3. RASPROSTRANJENOST I TERITORIJALNO-PROSTORNA RASPODJELA PORODIČNOG NASILJA U SRBIJI NA RAZMEĐU DVA MILENIJUMA

Savremena teorijska određenja pojma porodičnog nasilja uglavnom se baziraju na različitim oblicima nasilja koje se javlja u braku ili vanbračnoj zajednici, zatim prema članovima zajedničkog domaćinstva, kao i prema deci. Iako i deca i odrasli muškarci, takođe, bivaju žrtve nasilja u porodici, rezultati većine istraživanja, lokalnih, regionalnih i nacionalnih anketa o viktimizaciji nasiljem u porodici ipak ukazuju na najveću izloženost žena ovom obliku nasilja, odnosno da je nasilje nad ženama najčešći oblik nasilja u porodici.⁴¹ Analiza podataka Savetovališta protiv nasilja u porodici u Beogradu, iz 1993. i 1994. godine, pokazala je da se sinovi kao nasilnici javljaju u 7%, a čerke svega u 2% prijavljenih slučajeva. Najskrivenija strana nasilja prema odraslim ženama u porodici, međutim, svakako je nasilje koje prema njima vrše muški članovi porodice koji nisu ni sinovi ni partneri – u našim uslovima to su najčešće srodnici po tazbini ili krvni srodnici sa kojim one žive u zajednici. Među slučajevima nasilja prijavljenim Savetovalištu u posmatranom periodu nasilnici su u 4,2% bili očevi, u 0,6% nasilnik je zet, u 0,7% svekar, u 1,6% brat, u 0,1% never, a očuh u 0,6%. Majke su bile nasilne prema čerkama u 1,3%, svekrve prema snahama u 1,3%, dok su snahe bile nasilne prema svekrvama u 0,3% slučajeva.⁴²

Za analizu rasprostranjenosti i karakteristika porodičnog nasilja u Srbiji krajem 20. i početkom 21. veka, važno je napomenuti da sve do 2002.⁴³ godine nisu postojali adekvatni pravni mehanizmi za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici. Sve do tada je porodično nasilje posmatrano kroz prizmu krivičnih dela nasilja učinjenih u porodici (lake telesne povrede, ugrožavanje sigurnosti, teške telesne povrede i ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svadbi) i njihovog poređenja sa struktukom i brojem tih dela izvršenih van porodice.

---

⁴⁰ *Isto*, str. 196.

⁴¹ Gelles, 1997, наведено према: Nikolić-Ristanović, V., *Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2000. str. 17.

⁴² Nikolić-Ristanović, V., *isto*, str. 22.

⁴³ Године 2002. донет је Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, којим је први пут насиље у породици инкrimинисано као посебно кривично дело (чл. 118а).

Pored ovih prethodnih napomena formalne prirode, treba uzeti u obzir i odrednice i suštinske pretpostavke na kojima su se zasnivala izvršena istraživanja nasilja u srpskim porodicama. Naime, empirijska istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji, čiji će rezultati biti predmet diskusije u ovom radu, u sprovedenim anketama i intervjuiima, uzela su u obzir, pre svega, porodično nasilje nad ženama, zato što je ono najfrekventnije na ovom geografskom području, ali ne samo nasilje bračnih ili vanbračnih partnera, nego i drugih članova uže ili šire porodice. Kroz ovaj segment istraživanja provlači se i sagledanje obima i specifičnosti nasilja nad decom u porodici, kao pojave koja je rodno i patrijarhalno-stereotipno vezana za porodično nasilje nad ženama.

Analiza će obuhvatiti rezultate sledećih empirijskih istraživanja, izvršenih u periodu od 1997. do 2006. godine:

- istraživanje porodičnog nasilja u Srbiji, koje je obavilo Viktimološko društvo Srbije, u novembru i decembru 2001. godine;
- istraživanje nasilja nad ženama i kriminaliteta žena u Srbiji, izvršeno u Ženskom odeljenju KPD Požarevac, od strane aktivistkinja Grupe za ženska prava i članica Viktimološkog društva Srbije, u periodu 1997-1998. godine;
- istraživanje "Nasilje u porodici-nasilje u prisustvu vlasti", koje je u periodu od 1998. do kraja 2000. godine vodila Grupa za ženska ljudska prava Evropskog pokreta u Srbiji u saradnji sa Institutom za kriminološka i sociološka istraživanja;
- istraživanje ubistva u porodici, koje su u periodu od 1993. do kraja 2002. godine, sa forenzičko-psihijatrijskog i kriminološkog aspekta, sproveli lekari - neuropsihijatri Odeljenja za psihijatrijska veštacanja KPD - bolnice u Beogradu, prof. dr Ratko Kovačević i Bojana Kecman;
- istraživanje aktuelne pravosudne prakse u Beogradu i Nišu u odnosu prema krivičnom delu nasilja u porodici, koje su, u periodu od januara 2006. god. do maja 2007. godine, u okviru projekta "Nasilje u porodici – prepreka razvoja", sprovele prof. dr Slobodanka Konstantinović-Vilić i prof. dr Nevena Perušić, uz pomoć aktivistkinja Autonomnog ženskog centra iz Beograda, Ženskog istraživačkog centra iz Niša i saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja;
- istraživanje porodičnog nasilja u gradovima: Kragujevcu, Aranđelovcu, Topoli, Jagodini i Požarevcu, čiji su rezultati prezentovani u: "Nasilje u porodici : rezultati istraživanja", autora Mitić Gordane, 2005. godine.

Navedena istraživanja porodičnog nasilja sprovedena su na reprezentativnim slučajnim uzorcima, putem intervjua ili anonimnih anketa sa ispitanicama, ili su obuhvatila analizu predmeta tužilaštva, odnosno sudske prakse. Teritorijalno, ovim istraživanjima su obuhvaćena područja velikih gradova u različitim delovima Srbije: Beograda, Novog Sada, Niša, Užica, Zaječara, Vrnjačke Banje, Kragujevca, Požarevca, Jagodine, Aranđelovca, Topole (što je činilo oko 3/4 ukupnog uzorka), kao i seoska područja u njihovoј okolini (1/4 uzorka).

U pogledu starosne strukture, bile su zastupljene ispitanice uzrasta od 26 do 65 godina.

Oko polovine ispitanica u istraživanjima živelo je u bračnoj zajednici, petina je bila neudata, a ostale ispitanice su bile ili udovice, ili razvedene ili su živele u vanbračnoj zajednici.

Najveći broj (oko polovine) ispitanica nalazilo se u radnom odnosu, a posle njih najzastupljenije su bile domaćice, odnosno penzionerke.

Prema stepenu stručne spreme, odnosno nivou obrazovanja, najbrojniju kategoriju činile su ispitanice sa završenom srednjom školom (oko 50%), a potom one koje su završile osnovnu školu (oko 10%), sa višom stručnom spremom bilo je oko 20% ispitanica, a među preostalim se nalaze ili one sa magistraturom ili doktoratom, ili one bez ikakvog obrazovanja.

Sa stanovišta socio-ekonomskih pokazatelja, najviše ispitanica okarakterisalo je svoj materijalni položaj kao osrednji, pri čemu je skoro polovina od udatih izjavila da je partner zarađivao više od njih, istovremeno ocenjujući svoj stambeni status kao dobar ili osrednji.

U najvećem broju slučajeva (oko 50%) ispitanice su živele u tzv. nuklearnim porodicama, odnosno sa mužem ili partnerom i decom, a oko četvrtine ispitanica živelo je sa mužem, roditeljima jednog od supružnika i decom.

Zanimljivo je i posebno indikativno da je više od polovine ispitanica u istraživanjima izjavilo da se oseća direktnom ili posrednom žrtvom rata, odnosno njegovih posledica. Ova činjenica značajna je i sa aspekta opravdanja koje su neke ispitanice navodile prihvatajući kontinuirano nasilje kojem su bile izložene u porodici.⁴⁴

Generalno, nasilje koje su punoletne ispitanice trpele u srpskim porodicama na razmeđu dva milenijuma, obuhvatilo je čitav spektar kombinovanih oblika nasilja, pri čemu su, kao posredni indikatori nasilja u porodicama, zabeleženi podaci o nasilju, koje su, po saznanju samih ispitanica, doživele punoletne osobe u njihovoј ili drugim porodicama.

Kompleks različitih vidova nasilja sadrži oblike psihičkog, fizičkog, seksualnog nasilja nad ženama, ali i neke druge mehanizme i tehnike psihičkog nasilja i kontrole koji se sprovode prema ženama, ali i prema drugim članovima uže ili šire porodice.

---

⁴⁴ Nikolić-Ristanović, V., *Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2000.

Istraživanja su pokazala da je na prostorima Srbije u porodičnim okvirima, krajem 20. veka i na početku novog milenijuma najzastupljeniji oblik nasilja psihičko nasilje. Skoro svaka druga ispitanica u sprovedenim istraživanjima doživljavala je neki oblik *psihičkog nasilja* u porodici, u dužem ili kraćem vremenskom periodu.

Trećina ispitanica doživela je *fizički napad* od nekog člana porodice, dok se svakoj četvrtoj *pretilo nasiljem*. U jednom broju slučajeva nasilje nad ženom uključivalo je i *upotrebu oružja ili oruđa*, pri čemu su se kod trećine ispitanica fizički napadi sa ili bez upotrebe oružja ponavljali više od 5 puta. Zanimljivo je da je fizičko nasilje u porodicama još prisutnije ako se o njemu saznaje posredno, o poznatim slučajevima nasilja u tuđim porodicama. Čak polovina ispitanica indirektno je davala informacije o slučajevima nasilja u drugim porodicama, pri čemu se najviše odgovora odnosilo na situacije u kojima muž, odnosno partner, tuče ženu.

Istraživanja porodičnog nasilja pokazala su i da je jedna desetina žena doživela *seksualno nasilje* kao punoletna osoba, a u polovini od tog broja reč je o ponovljenom seksualnom nasilju. Čak trećina ispitanica doživela je nasilje u poslednjih godinu dana. Pored muža ili partnera, kao seksualni nasilnici pojavljaju se otac, brat, očuh, svekar, zet, brat od tetke i teča. O slučajevima seksualnog nasilja u drugim porodicama takođe su se posredno mogle dobiti informacije tokom sprovedenih istraživanja, pri čemu se, u najvećem procentu (preko 60%), radi o nasilju u braku ili primarnoj porodici.

Direktne ili posredne informacije o seksualnom nasilju slične su po frekventnosti i strukturi, s obzirom na činjenicu da zadiru duboko u intimu porodice, a posebno intimu žene, zbog čega ona o tome najčešće ne govori, ili se činjenice o tome dobro čuvaju kao porodična tajna. Upravo zato, "tamna brojka" porodičnog nasilja u Srbiji najčešće se vezuje za rasprostranjenost i strukturu seksualnog nasilja u porodici.

U svim oblicima porodičnog nasilja koji su identifikovani u istraživanjima nasilnik je najčešće muž ili partner, što je posebno izraženo kod različitih vidova fizičkog nasilja, upotrebe oružja ili seksualnog nasilja (oko 75%). Kao nasilnik se često pojavljuje i otac (u petini slučajeva psihičkog ili fizičkog nasilja).

Istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji na razmeđu dva milenijuma ukazala su i na postojanje psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja nad decom. Ova činjenica predstavlja prilog tezi o međugeneracijskoj transmisiji nasilja, po kojoj se nasilni odnosi prenose sa generacije na generaciju, tako što deca koja rastu u nasilnim porodicama uče posmatrajući i, zatim, imitiraju ponašanje odraslih. Njihovo ponašanje odgovara ulogama i odgovornostima različitih članova porodice, pa muškarci uče da budu nasilni, dok žene prihvataju nasilje kao uobičajen način ponašanja u intimnim i porodičnim vezama.⁴⁵

---

⁴⁵ Isto.

Potpunija slika porodičnog nasilja u Srbiji dobija se kada se podacima iz sprovedenih istraživanja dodaju i informacije o nasilju koje su ispitanice, kao deca, doživele ili videle u primarnoj porodici. Prema tim informacijama, svaka peta ispitanica (ili oko 20%) saopštila je da je njen otac bio nasilan prema njenoj majci, dok je skoro svaka četvrta i sama kao dete doživela nasilje u porodici.

Jedna od specifičnosti porodičnog nasilja u Srbiji jeste i potvrđeno postojanje korelacije između različitih oblika nasilja. Istraživanja su pokazala da se psihičko nasilje kombinuje sa svim drugim oblicima nasilja, a posebno sa pretnjama, fizičkim nasiljem, upotrebom oružja i seksualnim nasiljem. Procenat je najveći kod žena kojima se preti oružjem ili su doživele seksualno nasilje (90%). Najviša je korelacija pretnji i fizičkog nasilja, zatim upotrebe oružja i seksualnog nasilja, što znači da se muške pretnje nasiljem u najvećem broju slučajeva i ostvaruju: oko 80% žena kojima se preti doživi i fizičko nasilje, dok se na oko 30% poteže oružje. Fizičko nasilje je u korelaciji sa potezanjem oružja na ženu i seksualnim nasiljem, a značajna je korelacija seksualnog nasilja i upotrebe oružja.

Žrtve seksualnog nasilja višestruko su izložene traumi nasilja, one doživljavaju i psihičko nasilje (preko 90%), pretnje (oko 70%), fizički napad (oko 75%) i potezanje oružja.

Razmatranje rasprostranjenosti porodičnog nasilja u Srbiji na razmeđu dva milenijuma, a posebno diskusije o "tamnoj brojci", najbolje opisuju komentari ispitanica u istraživanjima... *"Ima nasilja u porodici, ali ljudi ne vole mnogo o tome da pričaju, to je njihova sramota..."*

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Istorijski osvrt na oblike i rasprostranjenost porodičnog nasilja u srpskoj porodici na početku 20. veka, i kratka analiza rezultata istraživanja tog fenomena na početku novog milenijuma, pokazali su da je tradicionalno-patrijarhalno-stereotipni stav prema nasilju nad ženama i decom u porodici vekovima negovan i na prostorima Srbije. Drugim rečima, porodično nasilje je jedna od onih socijalno-patoloških pojava koju je naše društvo decenijama marginalizovalo i ignorisalo. Upravo patrijarhalna shvatanja o odnosima polova i o roditeljstvu, koja su još dominantna u našoj sredini, predstavljaju jedan od osnovnih razloga zbog kojih porodično nasilje dugo nije smatrano ozbiljnim oblikom nasilja, već uobičajenim i socijalno prihvatljivim ponašanjem. Međutim, politička orientacija srpskog društva da svoj pravni sistem uskladi sa međunarodnim i evropskim pravnim standardima, i dugogodišnje, sistematsko, javno zagovaranje i lobiranje ženskih nevladinih organizacija, inicirali su proces identifikovanja, preventivnog i represivnog društvenog odgovora, ali i uobličavanja institucionalnih mehanizama za borbu protiv porodičnog nasilja u Srbiji.

Iako pouzdani statistički podaci o obimu nasilja u srpskoj porodici ne postoje, raspoloživa saznanja iz prezentovanih istraživanja ukazuju da je porodično nasilje, kao i drugi

oblici violentnog društvenog ponašanja u značajnoj meri rasprostranjeno i u Srbiji, da ima sve ozbiljnije posledice, kao i da su njegove žrtve daleko češće žene i deca nego odrasli muškarci.

U kompleksu tih činjenica, svaka analiza porodičnog nasilja u Srbiji u bilo kom istorijskom segmentu nužno mora identifikovati kauzalan odnos između istorijskog, socijalnog, ekonomskog, političkog, vrednosnog miljea i postojanja različitih oblika porodičnog nasilja. Razumljivo i opravdano, s obzirom na činjenicu da je tokom poslednjih dvadeset godina porodično nasilje u Srbiji poprimilo dramatičan obim i dinamiku i da se ovaj period podudara sa periodom duboke ekonomске, socijalne i društvene krize, opšteg osiromašenja, ratova, enormnog povećanja broja nezaposlenih osoba i obima izbegličkih migracija. Pored toga, rezultati prvih zvaničnih istraživanja sežu samo do početka 90-ih godina 20. veka, tako da bi bilo kakva komparacija između rasprostranjenosti i karakteristika porodičnog nasilja u Srbiji pre pomenutog kriznog, ratnog perioda i okolnosti iz prethodnih vekova predstavljala izazovan istraživački poduhvat, vredan pažnje.

5. LITERATURA:

1. Banjanin-Đuričić, N. (1998) *Udarac po duši*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta.
2. Gelles, R. (1997) *Intimate violence in Families*, London: Sage.
3. Erlich, V. (1964) *Porodica u transformaciji*, Zagreb: Naprijed.
4. Žegarac, N., Brkić, M. (1998) Nasilje u porodici – mogućnost zaštite i prevencija, *Nasilje nad decom*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
5. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V. (2003) *Kriminologija*, Niš: Pravni fakultet.
6. Konstantinović-Vilić S., Petrušić, N., (2007) *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, Beograd: Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici.
7. Mitić, G. (2005) *Nasilje u porodici: rezultati istraživanja*. Kragujevac: Centar za edukaciju, komunikaciju i istraživanje Alternativni krug.
8. Mihić, B. (2002), Porodično nasilje nad decom, *Temida*, vol. 5, br. 3, str. 51-58.
9. Nikolić-Ristanović, V. (1989) *Žene kao žrtve kriminaliteta*, Beograd: Naučna knjiga.
10. Nikolić-Ristanović, V. (2000) *Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
11. Nikolić-Ristanović, V. (2002) (ur.) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Prometej.
12. Nikolić-Ristanović, V. (2008) *Preživeti tranziciju: svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i postratnom društvu*, Beograd: Službeni glasnik.
13. Simeunović-Patić, B. (2003) *Ubistva u Beogradu*, Beograd: Vojno-izdavački zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
14. Spasić, D. (2006) Bezbednosni aspekti prostitucije u Beogradu, *Bezbednost*, vol. 48, br. 2, str. 321-338.
15. Spasić, D. (2007) Depresija kao uzrok i posledica viktimizacije, *Temida*, vol. 10, br. 4, str. 43-55.
16. Casey, M. (1987) *Domestic Violence against Women: The Women's Perspective*, Federation od Women's Refugees and Social and Organisational Psychology Research Unit UCD, Dublin.

17. Finkelhor, D., Gelles, R., Hotaling, G., Straus, M. (edit, 1983) *The Dark Side of Families*, London: Sage Publications Ltd.
18. Herman, J. L. (1996) *Trauma i oporavak*, Zagreb: Centar za žene žrtve rata.
19. Šeparović, Z. (1988) *Viktimologija. Studije o žrtvama*, Zagreb: Informator.

FAMILY VIOLENCE IN SERBIA AT THE END OF THE LAST MILLENNIUM AND AT THE BEGINNING OF THIS ONE

DANIJELA SPASIĆ

Assistant, Criminal-Police Academy, Zemun, Tsar Dusan 196

Abstract: This paper is based on the results of research of family violence in Serbia at the end of the last millennium and at the beginning of this one, with particular emphasize basic settings patriarchal family relations in Serbia, nursed through the centuries. Chronological matrix shows that the first research of family violence in Serbia as criminological, sociological and historical-culturological phenomenon marked the last decade of 20th century. At the same time, this period coincides with the circumstances of deep economic crisis, social layering and value degradation.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

KARAKTERISTIKE TERORIZMA KAO OBLIKA NASILNIČKOG KRIMINALITETA I MJERE ZA NJEGOVU SUZBIJANJE

Siniša Đukić

*Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka
Autor je završio postdiplomske specijalističke studije iz oblasti odbrane od terorizma na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu.*

Apstrakt: U radu se govori o karakteristikama terorizma kao oblika nasilničkog kriminaliteta i mjerama za njegovo suzbijanje. Naime, savremeni terorizam karakteriše maksimalna tajnovitost, tragedijska otvorenost, minimalno nasilje, izazivanje užasavajućeg straha, brutalnost, nemoralnost, iracionalnost i protivzakonitost. Usvajanjem sistemskih protivterorističkih mjera i aktivnosti, država stvara uslove da državni organi radi efikasne zaštite države, primjenjuju adekvatne mјere protiv terorista. Uslovno rečeno, protivterorističke mјere i aktivnosti mogu biti normativne, obavještajno - bezbjednosne, političko - diplomatske, edukativno - vaspitne, informativno - propagandne, finansijsko - carinske i oružane. Obavještajno-bezbjednosne mјere predstavljaju preduslov kvalitetne protivterorističke aktivnosti, a obavještajno-bezbjednosne službe primjenom tih mјera nastoje blagovremeno detektovati planove i namjere terorista.

Ključne riječi: terorizam, karakteristike terorizma, protivterorističke mјere, protivterorističke aktivnosti.

1. POJAM I SUŠTINA TERORIZMA

Pitanje određivanja pojma, odnosno definisanja sadržine terorizma jedan je od izraženijih problema pravnih, političkih i bezbjednosnih nauka, s obzirom na činjenicu da je poslednjih godina došlo do njegove snažne ekspanzije i prerastanja u globalnu bezbjednosnu prijetnju. Bez obzira na mnoge pokušaje da se terorizam jedinstveno definiše (preko 140 definicija terorizma) za sada nema opšte saglasnosti na tom planu, prvenstveno zbog različitog gledanja na njegovu suštinu i sadržinu, posebno kada je riječ o njegovim nosiocima, uzrocima i ciljevima¹. Međutim,

¹ Problem se naročito javlja u onim slučajevima kada pojedinac, kojeg jedan dio društva smatra teroristom, postaje simbol borca za slobodu u drugom dijelu tog društva

konsenzus o pojmu terorizma do sada nije postignut, odnosno različiti su pristupi u određivanju pojma terorizma. Problem definisanja terorizma decenijama predstavlja izvor nesporazuma među državama, zbog čega ni danas nema zajedničkog stava o definiciji terorizma. O ovom problemu vodeći svjetski stručnjaci imaju oprečne stavove. Valter Loker (*Walter Laqueur*) dokazuje da je nemoguće definisati terorizam, Aleks Šmid (*Alex P. Schmidt*) navodi da je uzaludno nastojanje da se odredi neka sveobuhvatna definicija terorizma, dok Brus Hofman (*Bruce Hoffman*) ukazuje na karakteristike terorizma koje ga bitno razlikuju od drugih oblika nasilja. Hofman navodi da postoji jedna stvar sa kojom se svi slažu, a to je da je terorizam pežorativan termin. Po njemu, to je riječ sa izrazito negativnom konotacijom, koja se obično upotrebljava za neprijatelje ili suparnike, ili za one sa kojima se čovjek ne slaže i koje bi, inače, želio da ignoriše². Razvijanjem zajedničkog shvatanja i definisanja terorizma obezbjedila bi se potpuna saglasnost i univerzalan odgovor o pojavnom određenju i suštini terorizma.

U najopštijem smislu pod pojmom terorizam podrazumjeva se vladavina zastrašivanjem, odnosno način vladanja ulivanjem straha i nasilja.³

Terorizam je organizovana i sistematska primjena mjera nasilja sa namjerom da se izazivanjem straha i lične nesigurnosti kod građana naruši autoritet države ili ostvare neki politički ciljevi.⁴

Terorizam je izazivanje terora, straha i nesigurnosti kod građana, grupa građana ili pojedinaca koji se vrši modernim sredstvima razaranja, sa velikom bezobzirnošću uz prouzrokovanje gubitaka ljudskih života i velike materijalne štete.⁵

Terorizam (od lat. *terror* - strah) je doktrina i metod borbe za određene ciljeve sistematskom upotrebom nasilja.⁶

Terorizam je namjerno stvaranje i eksploracija straha putem nasilja ili prijetnje nasiljem u težnji za izazivanjem političke promjene. Svi teroristički akti podrazumjevaju nasilje ili prijetnju nasiljem. Terorizam je naročito usmjeren ka izazivanju dalekosežnih psiholoških efekata van neposredne žrtve ili žrtava ili objekta terorističkog napada. On ima za cilj da ulije strah i da pritom zastraši širi krug "ciljnog dijela javnosti" koji bi mogao da uključi suparničku etničku ili vjersku grupu, jednu cijelu zamlju, nacionalnu vladu ili političku partiju ili javnost u cjelini. Terorizam je usmjeren na stvaranje vlasti gdje ona uopšte ne postoji ili da je konsoliduje tamo gdje je ima vrlo malo. Preko publiciteta, koji se stvara njihovim nasiljem, teroristi nastoje

---

² Hofman, B.: *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga Alfa, Beograd, 2000, str. 26.

³ Leksikon stranih reči i izraza "Prosveta", Beograd, 1991. godine, str. 883

⁴ Vojni leksikon, VIZ, Beograd, 1981. godina, str. 622

⁵ Pravna enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1979. godina, str. 1455.

⁶ Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975. godina, str. 1079.

da postignu dejstvo poluge, da steknu uticaj i vlast koja im inače nedostaje da bi napravili promjenu bilo na lokalnoj bilo na internacionalnoj ljestvici.⁷

Određivanje pojma terorizma interesuje nas i iz razloga što je neophodno definisati postupke koji su neprihvatljivi i protivzakoniti u kontekstu krivičnih zakona pojedinih država, a osim toga potrebno je postići (ili nastojati postići) i međunarodni koncenzus oko definicije kako bi sve države i narodi mogli razraditi protiterorističku strategiju koja podržava bilateralne i multilateralne ciljeve.

Tako, prema zakonskoj formulaciji u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (čl. 201 KZBiH), odnosno Republike Srpske (čl. 299 KZRS) krivično djelo terorizma se sastoji u činjenju terorističkog akta s ciljem ozbiljnog zastrašivanja građana ili prisiljavanja organa vlasti Bosne i Hercegovine, vlade druge zemlje ili međunarodne organizacije da što izvrši ili ne izvrši s ciljem ozbiljne destabilizacije ili uništavanja osnovnih političkih, ustavnih, privrednih ili društvenih struktura BiH, druge zemlje ili međunarodne organizacije.

Većina drugih država je na različite načine definisala pojam terorizma. Tako je, na primer, u SAD-u⁸ jedna univerzalna prihvatljiva definicija bila predmet dugotrajne kontraverzne rasprave. Mnoge agencije koristile su svoje definicije terorizma (FBI, Ministarstvo odbrane, Stejt Deparment), a od 1983. godine Vlada SAD koristi definiciju u vezi s pojmom terorizma, po kojoj terorizam označava smišljeno, politički motivisano nasilje protiv civilnih, odnosno neborbenih snaga (ciljeva) od strane tajnih ili subnacionalnih agenata, u najvećem broju slučajeva radi uticaja na određeni deo javnosti (obično na legitimno izabranu vladu). U zbirci *Federalnih propisa SAD* terorizam se definiše kao protivpravna upotreba prinude ili sile protiv ljudi ili imovine, da bi se zastrašila ili prisilila vlasta, civilno stanovništvo ili jedan njegov dio, kako bi se postigli određeni politički ili socijalni ciljevi. Prema ovoj definiciji, teroristički akt označava aktivnost koja: 1) uključuje akt opasan po ljudski život, koji krši krivične zakone SAD ili bilo koje od saveznih država, ili koji bi bio krivično djelo ako bi bio počinjen pod jurisdikcijom SAD ili bilo koje savezne države i 2) čini se u nameri da se: a) zastraši ili zlostavlja civilno stanovništvo, b) utiče na politiku vlade putem zastrašivanja ili prinude ili v) utiče na ponašanje vlade putem atentata i otmice⁹.

Jedini zajednički imenitelj svih definicija pojma terorizma jeste da žrtve terorista stradaju od ubistava, povreda ili prijetnji u protivzakonitim akcijama. Ukratko rečeno, svaki čin može se smatrati terorističkim djelom ukoliko je protivzakonit, obuhvata primjenu ili prijetnju od primjene nasilja/sile koja treba biti usmjerena prema pojedincima ili materijalnim dobrima. Cilj nasilja je prinuditi organe vlasti da preduzmu određene aktivnosti i takav čin pomaže postizanju političkih, vjerskih ili ideoloških ciljeva.

---

⁷ Hofman, B.: *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga ALFA, Beograd, 2000. godina, str. 38

⁸ Ministarstvo pravde SAD, *ICITAP US DEPARTMENT OF JUSTICE*, 1999. Vašington

⁹ 28 C.F.R. Section 0.85. Izvor: www.wikipedia.org/wiki/Definition_of_terrorism

2. KARAKTERISTIKE TERORIZMA

Imajući u vidu da je terorizam svojevrstan surogat za masovni oružani sukob poznat kao rat odnosno da u tom dvostranom nasilničkom procesu, nosilac terorizma sistematskom primjenom najgrublje fizičke sile (brutalno ubijanje, bestijalno fizičko ili psihičko zlostavljanje, kidnapovanje, sakaćenje i sl.) nad objektom napada (neposrednom, personalnom ili nasumičnom žrtvom) nastoji da izazove najveći mogući strah u sredini (kategorije građana, - socijalne, etničke, vjerske i sl. ili svih lica na određenom prostoru - regije, države, regiona ili svijeta) odakle potiče neposredna žrtva nad kojom je izveo fizičko nasilje, dakle, da bespošteđeno slominjen otpor i time postigne projektovani politički cilj, moguće je identifikovati njegove bitne karakteristike i to: maksimalna tajnovitost, tragedijska otvorenost, minimalno nasilje, izazivanje užasavajućeg straha, brutalnost, nemoralnost, iracionalnost i protivzakonitost.

Maksimalna tajnovitost, kao prva karakteristika terorizma, ogleda se u tome što nosioci terorizma pripreme za primjenu fizičkog nasilja nad potencijalnom žrtvom realizuju u najvećoj tajnosti. Svaki strukturni elemenat terorističkog subjekta krajnje oprezno, vrhunski stručno, profesionalno i disciplinovano izvršava dobijene zadatke. Zato sve aktivnosti - prikupljanja obavještajnih podataka o potencijalnoj neposrednoj žrtvi napada, korišćenje podataka za izradu plana napada, nabavku sredstava za izvršenje napada, obuku neposrednih izvođača napada i njihovodovođenje na mjesto sa kojeg će uspješno izvesti napad, izvodeu strogoj tajnosti.

Tragedijska otvorenost predstavlja veoma važnu karakteristiku terorizma. Sastoji se u tome što njegovi nosioci izvode teroristički akt nad neposrednom žrtvom da bi prenijeli poruku sredini iz koje potiče neposredna žrtva. To je evidentno po tome što odgovornost za izvedeni teroristički akt (ubistvo, kidnapovanje, fizičko ili psihičko povredivanje neposredne žrtve) preuzima teroristički subjekt (javno se oglašava), a ne pominju se njegovi direktni izvršioci. Porukom se naglašava i prijetnja da će se sa takvim aktima nastaviti u narednom periodu, ako se ne postupi po zahtjevima dotičnog terorističkog subjekta. O tome kako veliki značaj teroristi pridaju prenošenju svoje srove poruke ukazuju registrovani primjeri iz prakse da su oni ponekad odustajali zbog procjene ili saznanja da javnost, posebno posredna meta napada o tome neće biti obavještena.

Nemoralnost kao karakteristika terorizma ogleda se u tome što pripadnici terorističkog subjekta bezobzirno krše običaje (pravila) rata. Naime, iako mnogi teroristički subjekti sebe nazivaju gerilcima, ustanicima, oslobođilačkom vojskom ili armijom, podrazumjeva se, s ciljem da zavaravaju javnost, odnosno da bi prikrili ono što zaista jesu - teroristi, time što sistemski krše običaje rata, posebno zbog toga što su im civilni najčešći meta napada, potvrđuje da su teroristi, a ne nekakva strana u sukobu i legitimni borci.

Brutalnost kao obilježje terorizma je u višestrukoj korelativnosti sa nemoralnošću njegovih nosilaca. Brutalnost se ispoljava upotrebom sile koja je svjesno sumjerena na posebno osjetljiv objekat, sa pogubnim posljedicama na psihu ljudi - na djecu, žene, bolesne, stare,

kidnapovane policajce, vojнике i sl. prevazilazi potrebe čina koje je svjesno usmjerena na posebno osjetljiv objekat.

Terorizam je s aspekta unutrašnjeg prava (države), međunarodnog prava i Povelje OUN protivzakonit i zabranjen oblik borbe za rješavanje političkih razmirica i sporova. Budući da je građanima u demokratskim zemljama omogućeno da parlamentarnim putem izražavaju svoje nezadovoljstvo i, naravno, otklanjaju ga, a teroristi nastoje da vanparlamentarnim i nasilnim oblicima borbe ostvare svoje ciljeve, terorizam se u krivičnom zakonodavstvu svake države kvalificuje kao jedno od teških krivičnih djela. I međunarodno pravo na sličan način tretira terorizam. Najčešće zbog malobrojnosti i neadekvatne naoružanosti, svakako i podmukle strategije i taktike kojima se služe teroristički subjekti, opredjeljuje ih da umjesto masovnog oružanog nasilja i klasičnih konvencionalnih borbenih dejstava izvode **minimalno** ali krajnje svirepo i spektakularno **nasilje** nad neposrednom žrtvom, pri tome rukovodeći se procjenom da će prinuditi protivnika da bespogovorno ispuni njihove zahtjeve. Ta karakteristika je u direktnoj vezi sa **iracionalnišću** terorista, odnosno njihovim uvjerenjem o tome da će baš takvom vrstom nasilja "sigurno" prisiliti protivnika da kapitulira. Ono je uzrok dugotrajne primjene nasilja, tačnije terorizma kojem u mnogim slučajevima nema kraja¹⁰.

3. PROTIVTERORISTIČKE MJERE I AKTIVNOSTI

Uvažavanjem suštine cikličnog (neoružano-oružano-neoružano) ispoljavanja terorista, posebno saznanja o tome da je fizičko (oružano) nasilje neizvodljivo bez optimalnog funkcionalisanja neoružanih terorističkih djelatnosti (sadržaja) kao i to da će ukoliko uspješno izveden teroristički akt ne dobije adekvatan publicitet, a to je jedino moguće postići posredstvom neoružanih terorističkih sadržaja, njegovi učinci biti ništavni, evidentno je da žrtva napada terorista (prvenstveno država kao osnovni subjekt međunarodnog prava) treba da osmisli i izvede oblik borbe (protivterorističku borbu) kojom će uspješno onemogućiti njihove neoružane i oružane sadržaje, odnosno uspješno zaštititi svoje vitalne vrijednosti od terorizma samo ukoliko podjednako principijelno i uspješno suzbija njihove usklađene neoružane i oružane djelatnosti a u tom pravcu preduzima i adekvatne mjere i aktivnosti. U literaturi postoji više desetina definicija pojmove "mjere" i "aktivnosti" koje međusobno nisu protivriječne. Bogatstvo definicija tih pojmove rezultat je njihovog korišćenja u raznim oblastima ljudske djelatnosti (u bezbjednosti-obezbjedenje objekata, lica, čuvanje tajni, hapšenje terorista, informisanje građana o terorizmu i dr.). U najopštijem smislu, pojmovi "mjere" i "aktivnosti" znače konstitutivne elemente organizacije i pojedinih sistema, posebno bezbjednosnih i odbrambenih. Bezbjednosne mjere su skup aktivnosti i radnji koje preduzimaju politička tijela i organizacije i državni organi radi ostvarivanja zaštite datih društvenih vrijednosti. Sve bezbjednosne mjere mogu se podijeliti na opšte i posebne, odnosno specijalne. Opšte bezbjednosne mjere su one koje preduzimaju

¹⁰ Mijalkovski, M., *Terorizam i protivteroristička borba*, Vojna Akademija, Beograd, 2003. godine, str.11.

organi i organizacije, a u oružanim snagama komande i štabovi, kojima se stvaraju povoljni uslovi za efikasniju zaštitu društvenih dobara i vrijednosti i angažovanja svih subjekata u društvu ili kolektiva na obavljanju svojih dužnosti u oblasti zaštite. Posebne, specijalne bezbjednosne mjere primjenjuju službe bezbjednosti koje, korišćenjem svojih specifičnih metoda, mjera, radnji i sredstava, otkrivaju, utvrđuju, suzbijaju, presjecaju i prate djelatnost nosilaca ugrožavajućih aktivnosti, i tako doprinose zaštiti određenih vrijednosti i dobara. Protivterorističke mjere predstavljaju dio bezbjednosnih mjera. Sa druge strane, aktivnosti su najznačajniji elemenat protivterorističkog sistema, jer se pomoću njih ostvaruje njegovo funkcionisanje, dakle vođenje protivterorističke borbe. U stvari, aktivnostima se obezbjeđuje takvo stanje u protivterorističkom sistemu kojim se otklanja ili neutrališe većina (ili sve) prijetnje terorista vitalnim državnim vrijednostima, bilo da one dolaze spolja ili iznutra. Protivterorističke aktivnosti mogu se podijeliti na sistemske (donošenje pravnih, doktrinarnih i drugih akata i stavova) i funkcionalne (suprotstavljanje, borba protiv terorista itd.). Nosioci sistemskih aktivnosti su državni organi (parlament, vlada, nadležna ministarstva i rukovodeći organi protivterorističkog sistema). Usvajanjem sistemskih protivterorističkih aktivnosti, država stvara uslove da državni organi i snage legitimno, radi efikasne zaštite države, primjenjuju adekvatne mjere protiv terorista. Funkcionalne aktivnosti protivterorističkog sistema obuhvataju neoružano i oružano angažovanje njegovih subjekata u protivterorističkoj borbi. Svakoj od njih prethodi sistemska aktivnost (pravno regulisanje, doktrinarno formulisanje i strategijsko i teorijsko određenje). Uslovno rečeno, protivterorističke mjere i aktivnosti mogu biti normativne, obavještajno - bezbjednosne, političko - diplomatske, edukativno - vaspitne, informativno - propagandne, finansijsko - carinske i oružane¹¹

Obavještajno-bezbjednosne mjere predstavljaju preduslov kvalitetne protivterorističke aktivnosti, a obavještajne službe uz ostale subjekte sistema bezbjednosti primjenom tih mjer nastoje blagovremeno detektovati planove i namjere terorista¹².

Polazeći od navedenog, a imajući u vidu specifičnosti konstituisanja i razvoja terorističkih organizacija koje prvenstveno karakteriše maksimalna konspirativnost u radu, mnoge zemlje su pristupile planiranju i primjeni novih strategija, kako bi se što efikasnije suprotstavile terorizmu. Između ostalog težište protivterorističkih aktivnosti se prenosi u sferu obavještajno-bezbjednosne djelatnosti. Naime, problematika sprečavanja i suzbijanja terorizma vremenom zadobija dominantno mjesto u programskim opredjeljenjima, gotovo svih savremenih obavještajnih službi, koje po pravilu djeluju na razotkrivanju priprema terorističkog djelovanja.

---

¹¹ Mijalkovski, M., *Terorizam i protivteroristička borba*, Vojna Akademija, Beograd, 2003. godine, str.101.

¹² Ruski predsjednik Vladimir Putin potpisao je početkom avgusta 2007. god. uredbu o formiraju nove obavještajne službe Komiteta za istragu pri državnom Tužilaštvu, a jedan od prioriteta u radu te službe biće i suprotstavljanje terorizmu. Komesar Evropske unije za pravdu i unutrašnje poslove Franko Fratini, početkom septembra 2007. god. upozorio je da prijetnja i opasnost od terorističkih napada na zemlje EU ne jenjavaju, i da je potrebno razmišljati o primjeni jačih protivterorističkih mjer. «Svi izvori nam signaliziraju da nam i dalje prijete teroristički napadi», rekao je Fratini u Strazburu i naveo da su Španija, Italija, Belgija, Velika Britanija i Njemačka zemlje u kojima je «taj rizik i dalje prisutan».

Efikasan protivterorizam zahtjeva veoma kvalitetan obavještajni rad, kako na strateškom, tako i na taktičkom i psihološkom planu. Britanski autor Robert Mos ističe "čitava vještina borbe protiv terorizma sastoji se u dubokoj obavještajnoj službi. Ljudi koji su zaslužni da prate i otkrivaju političke ekstremiste moraju da razumiju njihove motive i način mišljenja, kako bi unapred predvidjeli njihove moguće poteze i korake. Poboljšanje kvaliteta prikupljanja obavještajnih podataka – informacija, predstavlja jedan od ključnih načina za unapređivanje efikasnosti obavještajnog rada na polju borbe protiv terorizma. Jedan od elementarnih preuslova za ostvarivanje tog cilja jeste i blagovremena informacija¹³. Saznanja o planovima, namjerama, ciljevima, načinima finansiranja, vremenu dejstva i drugim elementima terorističkog procesa, predstavljaju bitan faktor za uspješnu previziju i prevenciju terorizma. Međutim, obavještajne informacije, u pojedinim slučajevima, iako ukazuju na nosioce terorizma, odnosno postojanje terorističke aktivnosti, istovremeno ne predstavljaju relevantan dokaz u krivičnom postupku. Takve informacije često nisu dovoljne da se podigne optužnica protiv pojedinih terorista, iz razloga što su informacije korišćene u pravosudnim procesima uglavnom drugaćije tretirane, u procesnom smislu, od onih koje su prikupljene od strane obavještajno-bezbjednosnih službi. Ta vrsta informacija prikuplja se specifičnim metodama i sredstvima, a i na drugaćiji način se analizira i distribuira.

Takođe, zbog specifičnosti terorističke prijetnje, od momenta dobijanja informacije da se priprema izvršenje terorističkog akta, pa do preuzimanja mjera i aktivnosti u cilju njegovog sprečavanja, prođe veoma kratak vremenski period pa se postavlja realno pitanje, koliko su obavještajno-bezbjednosne službe objektivno u mogućnosti da takvu jednu djelatnost procesno zadokumentuju.

Imajući u vidu navedeno kao i druge specifičnosti savremenog terorizma, mnoge države su uslijed neadekvatne zakonske regulative, pristupile izradi posebnih strategija za odbranu od terorizma a pojedine su donijele i posebne zakonske propise kojima se inkriminiše teroristička djelatnost u celini, a obavještajnoj zajednici, odnosno obavještajno-bezbjednosnom sektoru daju posebna ovlašćenja i nadležnosti. Kako zakonska regulativa predstavlja polazište uspješnoj odbrani od terorizma, a samim tim predstavlja i oslonac za djelovanje i adekvatno operativno postavljanje obavještajno-bezbjednosnih službi važna je i njena adekvatnost, kako unutar države, tako i na nivou međunarodne zajednice. Takođe, neophodno je istaknuti da mjere i aktivnosti, koje se budu preduzimale u funkciji zaštite od terorizma na obavještajno-bezbjednosnom, normativnom i edukativnom planu, moraju biti višestruko povezane i sa drugim mjerama (političko-diplomatskim, informativno - propagandnim, finansijskim, oružanim i dr.) i predstavljati jednu harmoničnu cjelinu koja se neprekidno razvija, unapređuje i mijenja. Naravno da su, u suprotstavljanju terorizmu, bezbjednosne mjere veoma bitne ali one se moraju dopunjavati i kroz prevenciju i rješavanje konflikata, međureligijski dijalog, poštovanje

¹³ Pravovremena informacija obavještajno-bezbjednosnih službi o pripremama terorističkih akcija na tlu Evrope rezultirala je početkom septembra 2007. god. i lišavanjem slobode jedanaest radikalnih islamista i to osam u Danskoj i tri u Njemačkoj, a sama akcija od strane evropskih zvaničnika ocijenjena je kao izuzetno profesionalna.

različitosti i sl. Upravo iz tog razloga suprotstavljanje terorizmu, u narednom periodu, zahtijevaće jedan sveobuhvatan odgovor međunarodne zajednice s obzirom da savremeni terorizam predstavlja ozbiljnu prijetnju svim državama i narodima, odnosno međunarodnom poretku uopšte.

4. LITERATURA:

1. Bajagić, M., Manojlović M. (2002) Terorizam: globalna bezbednosna pretnja, *Zbornik radova "Terorizam u savremenim uslovima"*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka
2. Bajagić, M.: *Špajunaža u XXI veku, Savremeni-obaveštajno-bezbednosni sistemi*, Book-Mars, Beograd, 2008.
3. Hofman, B.: *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga Alfa, Beograd, 2000 Jakovljević, D.: Terorizam s gledišta krivičnog prava, NIU Službeni list SRJ, Beograd, 1997.
4. Gaćinović, R. (2007). Kako protiv terorizma, *Defendologija*, Banja Luk
5. Dimitrijević, V., *Terorizam*, Radnička štampa, Beograd, 1982. g.,
6. Đukić, S. *Terorizam, motivacija i ciljevi terorista*, *Defendologija*, Banja Luka. 1988.
7. Đukić S. *Nužnost unapređenja zakonske regulative u borbi protiv terorizma*, *Defendologija*, Banja Luka. 2007.
8. Đukić, S. *Institucionalni načini suprostavljanja terorizmu sa osvrtom na mjesto i ulogu obaveštajne zajednice*, Zbornik radova, "Bezbjednost i zaštita u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini-stanje i perspektive-", Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka. 2008.
9. Đukić, S. *Ugroženost zapadnog Balkana terorizmom*, Zbornik radova, Međunarodna naučno stručna konferencija, Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa, Kozara, 2011.
10. Jovašević, D. Krivičnopravni pojam i obeležja terorizma, Vojno delo, Beograd, broj 3/2001.
11. Jovašević, D.: Mitrović, Lj.: *Terorizam u međunarodnom i krivičnom pravu nekih zemalja*, Zbornik radova, Međunarodna naučno stručna konferencija, Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa, Kozara, 2011.
12. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj: 03/03, ispravke zakona 32/03, izmene i dopune: 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06 i 32/07.
13. *Komentari krivičnih/kaznenih zakona Bosne i Hercegovine*, knjiga 1, Savijet/Vijeće Evrope i Evropska Komisija, Sarajevo, 2005.
14. *Komentari krivičnih/kaznenih zakona Bosne i Hercegovine*, knjiga 2, Savijet/Vijeće Evrope i Evropska Komisija, Sarajevo, 2005.
15. *Komentari zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini*, Savijet/Vijeće Evrope i Evropska Komisija, Sarajevo, 2005.
16. Matijević, M., *Kriminalistička pravila kod istraga terorističkih delikata*, Zbornik radova, Međunarodna naučno stručna konferencija, Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa, Kozara, 2011.
17. Mijalkovski, M., *Terorizam i protivteroristička borba*, Vojna Akademija, Beograd, 2003.
18. Mijalkovski, M. *Odgovor terorizmu*, Fakultet civilne odbrane, Beograd. 2005.
19. Milošević, M., *Terorizam kao krivično pravna kategorija*, Bezbednost, br. 4/88,
20. Mijalković, S., Milošević M.; *Obavještajno-bezbjednosna djelatnost i službe*, Visoka šcola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2011.
21. Simonović, B., Matijević, M.: *Kriminalistika taktika*, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2007.

22. Stojanović, Z.: *Krivično pravo – opšti deo*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
23. Šikman, M. *Uticaj globalnih društvenih promjena na trendove, tendencije i kretanja terorizma*, Defendologija, Banja Luka.2005.
24. Šikman, M.: *Terorizam – aktuelni i mogući oblici*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2007.

OF TERRORISM AS A FORM OF VIOLENT CRIME, AND MEASURES FOR PREVENTION

Sinisa Djukic

Defendologija center for security, sociological and criminological research, Banja Luka

Abstract: This paper discusses the characteristics of terrorism as a form of violent crime, and measures for its suppression. Specifically, modern terrorism is characterized by maximum secrecy, tragedy openness, minimal violence, causing horrifying fear, brutality, immorality, irrationality and unlawfulness. Adopting a system of measures and counter terrorism activities, the state creates conditions to state authorities for effective protection of the state, apply the appropriate measures against terrorists. Conditionally speaking, of terror measures and activities can be normative, intelligence - security, political - diplomatic, educational - educational, informative - promotional, financial - Customs and armed. Intelligence and security measures which are prerequisites for quality of terror activities, and intelligence-security services applying these measures seek to timely detect terrorist plans and intentions.

Keywords: terrorism, of terrorism, of terror measures, of terror activities.

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

PROFIL SERIJSKOG UBICE

Kovc Stanislava

diplomirani pravnik

- Zodijakova šifra -

"VOLIM DA UBIJAM LJUDE JER JE TO TAKO ZABAVNO, ZABAVNIJE JE OD UBIJANJA DIVLJIH ŽIVOTINJA U ŠUMI, JER JE ČOVJEK NAJOPASNJA ŽIVOTINJA OD SVIH. UBISTVO MI DAJE NAJUBUDLJIVIJE ISKUSTVO ČAK JE BOLJE OD PROVODA SA DJEVOJKOM NA ZABAVI. NAJBOLJI DIO TOGA JE DA KAD UMREM PONOVO ĆU BITI ROĐEN U RAJU, I SVI ONI KOJE SAM UBIO POSTAĆE MOJI ROBOVI, NEĆU VAM DATI SVOJE IME JER ĆETE POKUŠATI DA ME USPORITE ILI ZAUSTAVITE MOJE SAKUPLJANJE ROBOVA ZA ŽIVOT POSLIJE SMRTI..."

Fascinacija smrću kao najvećom misterijom ljudskog egzistencijalizma nemirno plamti u ljudskim bićima od samog početka svijesti. Igranje Boga na najvišoj razini, onoj nesigurnoj koja spaja poznato i nepoznato, posebno intrigira kada se granica pomakne do polja čistog užitka.

Serijska ubistva kao fenomen ljudske psihe, uprkos stoljetnoj prisutnosti i dalje ne ostavljaju prostora širim zaključcima o razlozima njihovog pojavlјivanja.

Istorija je ispunjena masovnim ubistvima, no većinom su se odradivala pod legalnom krinkom. Međutim, pojam serijskog ubice drugačiji je zbog njegovog tihog, uživajućeg i okrutnog individualizma kojim gradi svoj svijet daleko od očiju drugih, eliminirajući najčešće

žrtvu po žrtvu. Zastrašujuća je spoznaja kako se ubica ne ističe nikakvim očitim zvјerskim obilježjima, već je naizgled samo običan čovjek; prijatan susjed ili ugledan građanin.

Psiholozi se slažu da su serijske ubice većinom magnetski privlačne osobe, izrazito inteligentne i sklone seksualnim perverzijama. Istraživanja psihopatskog ponašanja pokazuju kako je većina odrasla u problematičnim porodicama, većinom s jednim roditeljem.

Od normalnih ljudi ih razlikuje različit živčani sistem, manjak osjećaja koji uzrokuju grižnju savjesti te smanjena razina serotonina - hormona sreće. Međutim nezaobilazan je i genetski faktor, sam „kod” rođenja koji je osobu obilježio takvom. Izrazita inteligencija dala je samu moć planiranja do najsavršenijih djelića neotkrivenog zločina...

Problematična porodica koja se navodi kao jedan od bitnih faktora, specifična je u pogledu čežnje samog budućeg ubice, za nečim. Čežnja je obično izražena kroz nedostatak ljubavi, pažnje, zapostavljenost, zapuštenosti, kroz šta sama ličnost duboko u sebi pati i od samog početka, i to prije same adolescencije, sad nastoji nadoknaditi izgubljeno, odnosno ono za šta je i sama smatrala da joj pripada.

Obično problem seže duboko u djetenjstvo. Posmatrajući drugu djecu, svi su imali pažnju svojih roditelja, oko drugih se cijeli svijet vrtio, bili su tako bitni. Serijski ubica nosi traumu iz svojih prvih pogleda na svijet, „Zašto meni ne pripada što i drugima”... Sam problem vremenom kulminira, ličnost se u sebi razvija, gradi svoj svijet, svoje poglede, sad želi nadoknaditi izgubljeno, s porivom da to nadoknadi tamo gdje je nekad izgubio.

Problematična porodica je pravo malo leglo za nastanak baš ovakve ličnosti. Ovakva porodica joj u najširem pomaže, svu aduti nalaze se tu, u srcu porodice, tamo gdje je sve počelo i završava. Život počinje teći utabanim stazama, za jednog budućeg serijskog ubicu.

Ovakva buduća ličnost, sa svojim stvorenim sistemima životnih vrijednosti putuje kroz svoj svijet, čini sve sa dubokim uvjerenjem da je u pravu, da je njen zadatak da ispravi nepravdu, ne bi li na taj način pomogla samoj sebi. I tako čini razna djela nadajući se da će stići onome što je već odavno prošlo, a bilo je tu samo jedan tren, jedan djelić sekunde dovoljan da u psihi našeg budućeg serijskog ubice stvori želju, poriv za ostvarivanje njegovog početka...

1. POJAM, PREDMET I ISTRAŽIVANJE FENOMENA SERIJSKOG UBISTVA

• POJAM SERIJSKOG UBISTVA

Serijska ubistva predstavljaju sam društveni fenomen, koji seže daleko u prošlost, i daje odgovor samo na jedno pitanje, čovjek je dio prirode i nosi u sebi njena obilježja, ma koliko ona bila svirepa, okrutna, prihvatljiva ili neprihvatljiva za ono ili ovo vrijeme.

Pojmom serijskog ubistva podrazumijevamo fenomen serije izvršenih minimalno 3 – 4 ubistva, sa izvjesnim vremenskim pauzama između pojedinačnih slučajeva, sa karakterističnim sadističkim izvršenjem djela iživljavanja nad žrtvom, gdje se kao motiv pojavljuje psihološki a ne materijalni momenat, i gdje se žrtva i počinalac do delikta ne poznaju ili su u nedovoljno žvrstoj vezi, ubistva koja počine depresivne i paranoidne osobe koje vide sebe kao misionare ili heroje, bijesno kažnjavajući svijet oko sebe kojeg se boje ili ga mrze.

- Vrste serijskih ubistava:

- 1) Serijska ubistva s elementom traganja za prepoznavanjem - ovaj tip serijskih ubistava predstavlja i jedan od najzagonetnijih i najopasnijih ubistava gdje je sam motiv do pronalaska ubice nepoznat. U ovom slučaju radi se o serijskom ubici koji na osnovu sopstvenih mahinacija idealizuje žrtvu, pripisujući joj određena svojstva, izdvaja žrtvu pridavajući joj određenu važnost, sa izopačenom željom da žrtvu ponizi, postidi i uništi. Birajući slabije od sebe, često se nad žrtvom perverzno iživljava stvarajući osjećaj sopstvene nadmoćnosti.
- 2) Serijska ubistva iz koristoljublja - ubistva izvršena u cilju protivpravnog sticanja novaca ili određene vrijedne stvari.
- 3) Serijska ubistva koja vrše Profesionalne ubice – koje vrše delikte iz oblasti organizovanog kriminaliteta (osvete, eliminisanje konkurenčije...)

• PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je profil serijskog ubice i njegovih misija.

Većina ubistava se događala na javnim ili polujavnim mjestima, na pločnicima, dvorištima zgrada, uglavnom na mjestima gdje je prisutna velika koncentracija ljudi, prolaznika, što i upućuje na ubicinu želju za tim da bude donekle primjećen, da neko na njega obrati pažnji na indirektan način, što mu daje satisfakciju i predstavlja ljek za njegovu bolesnu dušu.

Razlozi ozloglašenosti ovih ubica su različiti, počev od broja žrtava koje ostavljaju iza sebe do načina na koji ispoljavaju svoje „misije”.

Serijskog ubicu odlikuje psihosocijalni faktor, koji je on sa sobom ponio nekada davno. Rješenje je u samom početku, i nema retroaktivne pomoći.

Sam serijski ubica je osoba poremećenog i društveno strogo zabranjenog i neprihvatljivog ponašanja, sa svojim glavnim adutom „psihičke poremećenosti” odnosno neuračunljivosti, koja na kraju u većini slučajeva završavaju u psihijatrijskim ustanovama.

Ubica ovog tipa ne podliježe nikakvim terapijama, njegova glad za ubistvom je neutoljiva, on ima viziju i sliku drugačiju od ostalih, živi u svom uvjerenu da je učino pravu stvar, i prosto mu se ne može pomoći. Problem je u duboko u njemu, razvio se do granice odakle više nema povratka.

Sama identifikacija ovog fenomena je veoma delikatna, jer da bi se prepoznao bilo koji simptom koji upućuje na ovaj tip ličnosti, morali bi sagledati čitavu sliku i poslagati sve kockice od koji se sastoji jedna ovakva ličnost, da bi uopšte mogli precizirati ko ima odlike koje upućuju na serijskog ubicu.

Uzroci koji dovode do postanka gladnog serijskog ubice su veoma različiti, i na svaku individu djeluju drugačije, neke ubice se jednostavno rađaju, nekima je kodom rođenja i samim genetskim kodom propisano isto, većina je potekla iz razorenih porodica, gdje je svakodnevna porodična scena upućivala na razor psihe određene osobe i rezultovala onim najgorim.

Serijski ubica samo želi jedno, nadoknaditi ono što je nekada nedostajalo, kockicu koja je nedostaja vratiti i spojiti u sliku savršenog zamišljenog života, komu je oduvijek težio a nije imao.

Činom ubistva, zvjerstva, čini se da razorena ličnost, ubica, na trenutak zadovolji ono što mu nedostaje, i svaki put ne uspjeva u tome, i čini to u nedogled.

Gotovo 90% ubistava učinjena su na svirep i zvјerski način, i to baš na mjestima gdje bi izazvala zgrožavanje i osudu javnosti. Serijskom ubici to predstavlja na neki način nagradu, on time ili kažnjava društvo ili mu se čini da u društvu izaziva osjećaj bojazni, straha ili hvale. Mada nepoznat učinilac, kroz svoju žrtvu on se pokazuje društvu i na taj način skreće pažnju na samog sebe. Identificuje se, odlikuje, razlikuje od ostalih, želi biti jedinstven, drugačiji, nevidljivo zapažen!!!

Homicidne manomanijke posjeduje svako društvo, ma koliko bilo uređeno, to su ličnosti poremećenih životnih vrijednosti, kojima je veoma teško pomoći a teško je i spriječiti sam nastanak istih. Kazna za ovaj tip serijskih ubica je u isto vrijeme i blaga i gruba. Oni predstavljaju bolest društva, i zadatak organa reda i mira je da ih smjesti na mjesta odakle neće ugrožavati ostale.

Ponekad se čini da su serijske ubice s ozbiljnim ali prikrivenim poremećajem psihe najopasniji. Društvo se susreće sa još većom opasnosti, to su kriminalne ubice koje se kriju pod velom već navedenih, i dovode cjelokupno društvo u jednu veliku konfuziju.

Postoji mnogo tipova serijskih ubica, i tipologija se može izvesti iz samih razloga njihovih ubijanja.

Tu ipak postoje zajedničke crtve za sve ubice, a ta crta seže u rano djetinjstvo.

Tipični znaci pojavljivanja ovog fenomena kod djece uključuju razne nekontrolisane ispade, živčanost, zlostavljanje životinja, uništavanje ljepih stvari pod izgovorom da ih guše, mokrenje u krevet, postavljanje požara kao i drugih nezgoda.

Kako odrastaju i znaci kulminiraju, prerastaju u ozbiljnije pojave, nesposobnost da bude dobar učenik u školi, da zadrži posao, porodični problemi koji indiciraju buduću agresiju, želja za samoćom u kojoj ličnost razmišlja i sam sa sobom bez pritiska okoline pokušava stvoriti drugačiji svijet, za samog sebe.

Serijski ubica je definisan kao osoba koja napada i ubija žrtve jednu po jednu u seriji slučaja. Ubistvom ubijaju se mnogi nedužni pojedinci radi njihove lične satisfakcije, i svako ubijanje se odvija na njihov osmišljen grozан način.

Približno 90% poznatih svjetskih serijskih ubica su muškarci dobi 25 – 35 god.starosti. ovo su ljudi sa izrazito visokim IQ rangiran od 105 – 120.

Mada su ovo ljudi visoko inteligenti, često imaju siromašno obrazovanje i socijalno su nepodesni, iz čega i proizilazi zaključak odakle potiče preciznost tokom izvršenja ubistava i sposobnost dugog ne otkrivanja počinioča a ponekad i teškog identifikovanja same žrtve.

Studija koju je radio Ressler, Burgees i Douglas objašnjava istoriju serijskih ubica, anketirali su razne serijske utamničene ubice i pronašli su zajedničke crte karaktera u djetinjstvu, neki su sanjarili i masturbirali, jedni bili zatvarani i izolovani, drugi buntovnici, kradljivci, neki su imali noćne more, uništavali imovinu itd...

Iz razgovora sa serijskim ubicama mnogi su izjavili kako imaju jaku ovisnost o pornografiji, i kako im ona predstavlja veće zadovoljstvo neko sam sexualni čin. Sama ovisnost o pornografiji ne pojavljuje se kao navika iz djetinjstva već pojava koja je kasnije kulminirala iz raznih sexualnih fixacija iz djetinjstva što je i generalni problem koji su mnoge serijske ubice imali.

Najveća misterija koja ovu pojavu i svrstava u fenomene je činjenica da su mnoge serijske ubice imale potuno mirno i normalno djetinjstvo, čime se i otvara novo pitanje da li na njihova ubistva utiče psiha ili okruženje. Očigledno se jedno drugim dopunjavaju....

2. PROFIL SERIJSKOG UBICE

Serijski ubica – homicidoman – predstavlja tip delinkventa koga je teško uobičiti u jednu definiciju, zbog individualnih razlika samih ubica, krivičnih djela ubistava koje počine, te samog načina izvršenja svosjstvenog svakom serijskom ubici. Prema jednoj od definicija FBI- a, serijska ubistva su ubistva koja počina depresivne i paranoidne osobe, koje sebe vide kao misionare ili heroje bjesno kažnjavajući svijet kojeg se boje ili ga mrze. Pojedini autori smatraju

da su među serijskim ubicama najbrojnije tzv. serijske ubice seksualno motivisane i da je ovaj motiv u pitanju kod svakog trećeg ubistva.

Kada se serijske ubice profilišu, razlozi njihove agresivnosti su obično očigledni. Mnogo je različitih tipova serijskih ubica i svaki tip ima svoju vlastitu agendu kao i razlog za ubijanje. Za ovakvo ponašanje tražimo uzroke u rasvjetljavanju ključnog perioda u razvoju ličnosti, u periodu djetinjstva, periodu kada mlad čovjek traži sebe, svoj put, kad pokušava uobličiti svoju individualnost u društvu.

Serijski ubica je definisan kao osoba koja napada i ubija svoju žrtvu jednu po jednu u seriji slučaja. Ovaj pojedinac obično ubija više od tri osobe u različitim prilikama unutar četrnaest dana. Ovakvim ubistvima ubijaju se mnogi nedužni pojedinci radi lične satisfakcije serijskog ubice, iz razloga što pojedinac kod ubice budi određenu provokaciju, koja tajno, neprimjetno kulminira kroz život serijskog ubice, strpljivo čekajući svoju žrtvu. Svako ubistvo serijski ubica čini na svoj grozан način, način modifikovan u ranom djetinjstvu i izdefinisan vremenom.

Tipični znaci opasnosti rađanja ovog fenomena kod djece uključuju: mokrenje u krevet, postavljanje požara kao i zlostavljanje životinja. Kako odrastu javljaju se novi i ozbiljniji problemi: želja za samoćom, nesposobnost da bude dobar učenik u školi, nesposobnost da zadrži posao kao i porodični problemi koji indiciraju buduću agresiju.

Profil serijskog ubice potrebno je sagledati iz različitih uglova kako bismo uobličili ovaj tip fenomena.

- Psihološke studije profila
- Biološko – fiziološki profil i anatomija građe
- Socijalna obilježja

1) Psihološki profil serijskog ubice

Homicidni monomanijaci su u apsolutnoj vlasti strasti koje njima dominiraju.

Psihološke studije profila ubica uglavnom su vezane ze teorije agresivnosti, a većina autora ih u psihometrijskom opisu svodi na egocentrične, emocionalno nezrele, impulsivne osobe sa niskim pragom frustracione tolerancije i slabom kontrolom racionalnog ponašanja.

Za sve profile serijskih ubica karakteristično je da pripadaju kategoriji koju su u djetinjstvu zlostavljali roditelji ili susjedi.

- Emocionalni poremećaji (emocionalna poremećenost je vid poremećaja u razvoju ličnosti koji je čini emocionalno labilnom)
- Inteligencija (ovi ljudi imaju visok IQ rangiran od 105 – 120, mada visoko inteligentni, često imaju siromašno obrazovanje i socijalno su nepodesni)
- Psihološke teorije delinkventnosti .....

2) Biološko – fiziološki profil i anatomija grade

Pod biološkim činiocima razvoja ličnosti najčešće se govori o biološkim osnovama ličnosti, čovek pri rođenju nosi u svom biološkom nasleđu neke potencijale i dispozicije od kojih će se neke odmah u detinjstvu ispoljiti, neke će se manifestovati u kasnijem životu, tokom sazrevanja, a neke se nikada neće ispoljiti.

Biološku osnovu ličnosti, globalno posmatrano, čine nervni sistem, endokrini sistem i telesna konstitucija. Među njima od posebnog je značaja nervni sistem, kao nosilac važnih dispozicija za razvoj intelektualnih i drugih sposobnosti. Temperament pretežno zavisi od funkcije endokrinog sistema, te je kao grupa crta ličnosti biološki nasleđen. Nasleđena je i telesna konstitucija kao osobena crta ličnosti, ali se njene karakteristike, mišićavost, na primer, mogu radom i posebnim naporom znatnije menjati.

Biološki momenti pored toga što imaju uticaje na razvoj ličnosti predstavljaju osnovu za njeno formiranje i razvijanje. U njima se ogleda mogućnost i krajnji domet razvoja ličnosti ali ne i garanciju da će te mogućnosti bili ostvarene. Za dostizanje konačnog izraza ličnosti presudni su sredinski uticaji, a posebno delovanje njene socijalne sredine.

- Biološke teorije o delinkventnosti

Postoje različite teorije delinkventnosti. Istoriski najpoznatije teorije su frenološke teorije Caesare-a Lombroza. Lombroso je bio frenolog koji je mjerio oblik ljudske lobanje, te na temelju toga izvukao zaključke o "rođenom kriminalcu", odnosno o osobi koja je biološki predisponirana da čini kaznena djela. Prema Lombrosu ljudi koji imaju kukasti nos, duge uši, spojene obrve, izduženu lubanju, epiletičari i sl. jesu kriminalci. Lombroso je pokušao dovesti u vezu dva nespojiva pojma: kriminalitet i tjelesnu konstituciju. Kriminalitet je društveno definisan pojam koji nastaje dogовором, a tjelesne ili biološke osobine su naslijedene od roditelja.

Genetičke teorije smatraju da hromozomska aberacija može biti uzrok kriminaliteta. Te teorije smatraju ljudi s XYY hromozomskim sindromom ili tzv. macho muškarci (koji imaju dodatni kromosom Y) su predisponirani za činjenje kaznenih djela. Istraživanja provedena u

škotskom zatvoru utvrdila su postojanje 3% zatvorenika koji imaju kromosomsku aberaciju XYY. Inače, takve osobe su prisutne u generalnoj populaciji s udjelom od 0,2%.

Druga istraživanje o kriminalitetu smatrala su da hormoni imaju važan uticaj na postojanje agresivnosti. Temeljem istraživanja provedenih na životinjama smatrali su da će povišena razina hormona kod žena ili muškaraca utjecati na nastanak agresivnog ponašanja. Ta su se istraživanja pretežito bavila utjecajem razine testosterona na agresivno ponašanje, a utvrdila su da viša razina testosterona utječe na pojavu agresivno ponašanje. Prema njihovom shvaćanju povišena razina testosterona će utjecati na povećanje agresivnog ponašanja, a oduzimanjem testosterona će se djelovati na smanjenje agresivnog ponašanja. Dilema ipak postoji oko činjenice da li oduzimanje testosterona djeluje izravno ili posredno na agresivno ponašanje tj. da li testosteron uzokuje povećanje agresivnost ili njegovo djelovanje na organizam izaziva agresivnost.

Istraživanja koja su se bavila proučavanjem mozga nastojala su dovesti u vezu agresivnost i pojedina moždana područja, odnosno nastojala su ustanoviti postojanje centara u mozgu koji regulišu agresiju. Zaključili su da su temporalni režanj i neka subkortikalna područja odgovorna za regulaciju agresivnog ponašanja. Eksperimenti provedeni na životinjama su pokazali da se stimulacijom određenih područja može djelovati na nastanak agresivnog ponašanja, ali i kondicionirati životinje na potpunu poslušnost. Delgado je 1969. prije zabrane okrutnih eksperimenata na životinjama pomoću radio prijemnika ugrađenog u mozak kontrolirao agresivnost životinja djelujući na njihov limbički sistem tj. hipotalamus. Temeljem tih eksperimenata je zaključio da se životinje neće ponašati agresivno ako nema prigodnih ciljeva za napad ili kad je druga životinja evidentno jača od nje. Drugim riječima, bez obzira na kortikalnu stimulaciju, životinja će se ponašati ovisno o okolinskim uslovima. Iako se hemijski procesi mogu umjetno izazvati i poticati na agresivno ponašanje, ipak nije jasno šta utiče na hormone u stimuliranju hipotalamusa da djeluje drugačije od ishoda u eksperimentu. Drugačiji ishodi u prirodnim stimulativnim uslovima nemaju isti mehanizam kao umjetno izazvani.

3) Socijalna obilježja

Formiranje i razvoj ličnosti više zavise od socijalnih činilaca. Na neke crte ličnosti socijalna sredina presudno utiče kao što je to sa osobinama karaktera koje su gotovo isključivo plod delovanja socijalnog okruženja. Kod drugih osobina od sredine zavisi mogućnost njihovog razvoja jer bi mnoge sposobnosti ili posebni talenti ostali „uspavani” ukoliko izostanu povoljni i podsticajni uticaji sredine. Na razvoj ličnosti utiče veliki broj raznovrsnih socijalnih činilaca među kojima najveći uticaj imaju porodica, škola, vršnjaci, kultura...

Socijalna obilježja ukazuju na to da je riječ o muškarцу iz niže ili srednje klase, u dobi 25 – 35 godina života i da je većina imala teško djetinjstvo. Serijski ubica obično idealizuje žrtvu, sa željom da je ponizi, postidi i uništi. Mnoge serijske ubice su imale neprirodan i neobičan odnos s

majkom i iz toga su se izvlačili zaključci da su ubice lišavale života druge osobe jer su ih asocirale na svoje majke i njihovo ponašanje.

Najveći uticaj na formiranje i razvoj ličnosti ima porodica. Posebno je taj uticaj jak u prvim godinama života, a jedan od najglasovitijih psihologa svih vremena Sigmund Frojd kaže: „Dijete je otac čovjekov.“. Da bi se dijete razvilo u zdravu i uravnoteženu ličnost neophodno je da odraste u adekvatnim porodičnim uslovima. Porodica treba da omogući djetetu da razvije osećaj sigurnosti, da mu roditelji pokažu da je ono voljeno i da prema njemu ispoljavaju srdačan i topao odnos. Utisak sigurnosti koji dijete poneše iz porodice ne zavisi samo od odnosa roditelja prema djetetu, već i odnosa između samih roditelja i opšte atmosfere u porodici. Poremećeni odnosi među roditeljima kao posljedicu imaju poremećeno ponašanje djeteta i neželjene forme njegove ličnosti.

Roditelji su u prvim godinama života djetetu glavni uzor. Stoga oni sistematski (savjetima, pohvalama, kaznama) formiraju u njemu odgovarajuće karakterne osobine. Taj uticaj je često i spontan, pa djeca, više ili manje, postaju kopije svojih roditelja.

Svojim pedagoškim stavom prema djeci roditelji doprinose razvoju mnogih poželjnih ili negativnih osobina njihove ličnosti. U tom pogledu neprihvatljiva je preterana strogost pogotovu ako je praćena agresivnošću i fizičkim kažnjavanjem djece. S druge strane izrazita popustljivost i razmaženost koja se toleriše i njeguje od strane roditelja rezultira sindromom „prezaštićenog djeteta“ sa nizom nepoželjnih osobina ličnosti koje djete prate i u zrelem dobu.

U vaspitanju djece i ponašanju roditelja naročito je nepoželjna nedoslednost koja se može manifestovati u kažnjavanju za sitnice i oprاشtanju krupnih grešaka. Ponašanje roditelja prema djetetu ne bi trebalo da zavisi od toga da li je on ljut ili je dobrog raspoloženja. Nedoslednost u vaspitanju dece je čest uzročnik opštег osjećanja nesigurnosti i neurotičnih tendencija. Dosljedan i skladan odnos roditelji ne bi trebali da imaju samo prema deci već i međusobno jer su i te relacije značajne za dijete.

Dijete još u predškolskom periodu, a kasnije i više, kontaktira sa drugom decom- grupom vršnjaka. Ono ima potrebu da bude prihvaćeno od njih i da bude među njima. Djeca nastoje da se prilagode svojim drugovima jer ih odbacivanje od njih teško pogađa.

Iako se potreba za druženjem sa drugom djecom javlja veoma rano još na uzrastu četvrte-pete godine ona sa godinama raste da bi u razdoblju puberteta i adolescencije (13-18 godina) dostigla kulminaciju. U tim godinama za djecu je mnogo važnije šta misle njihovi drugovi nego njihovi nastavnici ili učitelji.

Grupa vršnjaka ima jak uticaj na formiranje mnogih karakteristika ličnosti, a posebno u osamostaljivanju od uticaja roditelja. Još veći je njihov uticaj prema konformisanju grupi i stvaranju jednoobraznosti tako karakteristične za generacijsku pripadnost.

Polazak u školu, dolazak u novu sredinu, vodi djete osamostaljivanju i uspostavljanju novih socijalnih odnosa. Škola kao organizovana institucija daje društveno željeni smjer obrazovanja i vaspitanja djeteta. Uticaj škole se ostvaruje kroz sadržaje školskih programa, postupke izvođenja nastave i u organizaciju školskog života. Ti uticaji nemaju samo za cilj da djete pripreme za neku od budućih profesija već da u njemu formiraju opšte društvene stavove i usvojene vrijednosti.

Da bi se ličnost djeteta pravilno razvila potrebno je da u školi vladaju demokratski odnosi i da se podstiče saradnja i međusobni skladni odnosi. Ako se prema učenicima ispoljava krut, autokratski odnos kojim se ignoriše njihova ličnost onda oni ne samo da će formirati odbojan stav prema školi, već će usvojiti i druge nepoželjne crte sopstvene ličnosti. Orientacija škole treba da bude takva da se učenici podstiču na samostalno rješavanje problema, na razmišljanje, bez zahtjeva da se mehanički uči bez shvatanja smisla.

- Sociološke teorije delinkventnosti .....

3. TIPOLOGIJA SERIJSKIH UBICA

Sam odabir tipologije žrtava proizilazi iz činjenice asocijacije na neku osobu iz ubicinog života koja je obilježila isti.

Broj i priroda žrtava predstavljaju još i danas enigmu za istraživače. Zašto je ubica odabrao prostitutke? Zašto se zaustavio poslije petog ubistva? Zašto se baš poslednje odigralo pod određenim okolnostima?

Postoje razni tipovi serijskih ubica i svaki od njih je jedinstven i obilježen sopstvenom idejom i opsesijom koja ga vodi u zagrljaj novom ostvarenju isceniranih fikcija.

1) Serijske ubice mogu se podijeliti u dve kategorije:

- Nepsihopate
- Psihopate

Nepsihopate mogu biti bolesne i zdrave osobe. Duševno oboljele osobe pate od psihotične depresije, paranoidne psihoze i šizofrenije. Njihova bolest je proces sa fazama poboljšanja i pogoršanja, i oni nisu svjesni posljedica svog ponašanja. Sa idejama gonjenja oni ubijaju u svojoj iracionalnoj fazi. Nepsihopate su i duševno zdrave osobe koje „uleću u nasilje” u afektu, u takozvanoj „žutoj minuti”. Žrtve su im uglavnom najbliže osobe - kaže dr Radulović.

Psihopate, osobe sa trajnim poremećajem u strukturi ličnosti, karakteriše ih egocentrizam, manipulativnost, makijavelizam i bezosjećajnost. Njihovo nasilje je planirano, svršishodno i poslovično. Prema žrtvama prilikom egzekucija koje shvataju kao odrđivanje posla, zauzimaju stav "ništa lično". Psihopate su najtvrdokornija grupa u kriminalu.

2) Serijske ubice sexualno motivisane

Ubica vođen seksualnim motivima predstavlja tip serijskog ubice koji strasno žudi za ubistvom. Ovaj tip ubice predvodi se žudnjom za pornografijom, pedofilijom, zlostavljanjem životinja kao i vojerizmom (bolesnim traženjem sexualnog zadovoljstva u posmatranju, najčešće bez znanja nagih osoba koje se predaju samom sexualnom činu). Ovo su osobe koje imaju poremećen ili uopšte nemaju nimalo razvijen emocionalno – sexualni život, ne mogu uspostaviti ravnotežu muško ženskog odnosa, niti uživati u istom.

Jedna od najzanimljivijih grupa, upravo zanimljiva iz razloga nemogućnosti dopiranja do saznanja motiva izvršenja ubistva je grupa serijskih ubica koje ubijaju radi uzbuđenja, koje predstavlja hranu za njihovu dušu. Oni imaju izuzetno prijatan osjećaj nakon ubistva.

Tip serijskog ubice koji uživa kada ima totalnu kontrolu nad životom žrtve. Ovo je tip ubistva koje najduže traje, jer sam ubica održava žrtvu što duže u životu, da bi uživao u mukama koje joj zadaje. Pri osjećaju da bi žrtva mogla umrijeti od muka on ju tad ubija i već je u potrazi za sledećom žrtvom.

3) Serijske ubice koji tragaju za prepoznavanjem

Visionarski tip ubice navodno čuje glasove koji ga navode na ubistva popraćena užasnim skrnavljenjem same žrtve; određeni tipovi prvo izvršavaju sam čin ubistva pa onda iživljavanje na samoj žrtvi, kod drugih je obrnuto.

Misionarski serijski ubica osjeća da je na njemu odgovornost ili da ima posebnu misiju da osloboди svijet od određene specifične grupe ljudi. Sam osmišlja strategiju koju veoma brzo sprovodi a sporo biva otkriven.

4) Profesionalne serijske ubice

Nabrajajući zbog cega je tesko otkriti profesionalnog ubicu, dr Radovanović kaže da je to zato jer postoji širok krug ljudi koji imaju interesa da neko bude ubijen zbog previranja unutar domaćeg biznisa. "A svi oni koji su iole mocni da organizuju ubistvo, vrlo pazljivo grade svoj

alibi, tako da su šanse da se uhvati neposredan izvrsilac minimalne, osim ako ne napravi neku glupavu grešku".

5) Ubice iz koristoljublja

Ubice iz koristoljublja Jedna od posljednjih vrsta serijskih ubica su ubice koje ubijaju da bi stekle novac ili određene vrijedne stvari. Ovo je grupa koja zajedno sa ostalima ulazi u klasifikaciju sa ostalim serijskim ubicama, ali koja se bitnije razlikuje od ostalih i ne zavređuje možda isti pristup samom fenomenu serijskog ubice. Ubistva izvršena iz koristoljublja spadaju u teška ubistva s obzirom na pobude izvršenja. Pobude iz kojih je krivično delo učinjeno predstavljaju u stvari motiv izvršenja dela, te objašnjavaju razloge zbog kojih je učinilac delo ostvario. Kod teških ubistava motiv ima značaj kvalifikatorne okolnosti i neophodno je u svakom konkretnom slučaju utvrditi njegovo postojanje, jer bi u suprotnom postojalo obično ubistvo. U teoriji krivičnog prava ne postoji jedinstveno shvatanje o pojmu koristoljublja. U tom pogledu srećemo nekoliko definicija pojma motiva koristoljublja, odnosno koristoljubive pobude. U radu se, takođe, razmatraju stavovi i mišljenja istaknutih krivičnopravnih teoretičara u vezi sa pojmom ubistva iz koristoljublja. Izneta gledišta potvrđena su i primerima iz sudske prakse. U tom kontekstu su prezentirani i rezultati istraživanja koje je autor ovog rada obavio u Okružnom sudu u Novom Sadu. Sličnostima i razlikama između ubistva iz koristoljublja i ubistva pri izvršenju razbojništva i razbojničke krađe u radu je posvećena odgovarajuća pažnja. U zaklučku je istaknuto da je odlučujući uslov ubistva iz koristoljublja postojanje motiva koristoljublja.

4. ISTRAŽIVANJA FENOMENA SERIJSKIH UBISTAVA

Prema nekim statistikama i definicijama serijski ubica je:

- u 88% slučajeva muškarac, 85% bijelac u 20-tim i 30-tim godinama
- prosjek godina kada ubiju prvu žrtvu je oko 28. g života
- 62% napadaju potpuno nepoznate osobe, a ostalih 22% ubiju bar jednu nepoznatu osobu
- 71% djeluju na tačno određenoj lokaciji i rijetko se odlučuju putovati negdje da bi ubili
- prema FBI, da bi se ubica smatrao serijskim prvo se moraju desiti tri razdvojena ubojstva koja moraju biti razdvojena 'periodom hlađenja' (cooling off?), a taj period može biti od nekoliko dana do nekoliko godina. Takođe mora imati specifičnu metodu ubijanja.

Kod serijskih ubica potrebno je sagledati period njihovog odrastanja:

- svi dolaze iz disfunkcionalnih porodica uz fizičko i seksualno zlostavljanje
- ovisnici o drogi i alkoholu
- dezorganizirane misli
- bipolarni poremećaj
- seksualne frustracije
- socijalna neprihvaćnost
- frustracija prema društvu radi vlastitih neuspjeha
- bujna mašta koja ih odvodi u njihov svijet fantazija
- 'overbearing' parent ('control freak')- dominantan/kontrolirajući roditelj
- u dječjoj dobi dnevna maštarenja, kompulsivna masturbacija i izolacija

Ne postoji siguran način na koji bi se odredio potencijalan manjakalni ubica. Međutim, proučavajući ranije slučajeve može se sastaviti popis glavnih osobina koji su slični u serijskim ubistvima, a koje mogu biti korisni u narednim slučajevima. FBI ima svoju listu koja nije dostupna, a ovo je mišljenje Evana Sycamniasa:

- socijalna povučenost
- abnormalna ovisnost o majci ili nagrižen odnos s roditeljima
- hipohondrija ili neki drugi vid ponašanja koji traži pažnju što uključuje način odijevanja
- obmanut um, umišljena veličina
- depresija
- osjećaj praznine u vezi budućnosti
- preosjetljivost na kritiku
- osjećaj da se prema njemu neadekvatno postupalo i maltretiralo
- roditeljsko podrugivanje o njihovoj nesposobnosti da budu komplentni (Hitchcock 'Psycho' sindrom)
- poremećaj u promjeni raspoloženja

- generalno neuspješni u pokušajima da uspiju

Kao što je Sigmund Freud jednom rekao: „Dijete da ima moć bi uništilo svijet“ . Serijski ubica nije imao mogućnost da se razvije u normalnu odraslu osobu. Umjesto toga, fantazija preuzima mjesto realnosti te sve uvijek zasniva na postizanju moći. Mnoge serijske ubice ne bi postali to šta jesu da se prema njima odnosilo na prirodan način i sa više pažnje. S druge strane, ne postoje konkretni dokazi koji bi potkrepili ovu tvrdnju. Većina zaključaka izvedenih o serijskim ubicama su samo špekulacije izrečene na osnovu opservacije i ispitivanja subjekata.

Osnovna motivacija koja se treba uzeti u obzir kod serijskih ubica je ona osnovna i generalna:

- bijes - vrsta motivacije gdje prijestupnik iskazuje neprijateljstvo prema određenoj skupini stanovnišva ili društva u cjelini
- 'criminal enterprise' (? kriminalno poduzetništvo) - motivacija gdje prijestupnik ima korist u statusu ili materijalnu kompenzaciju za počinjeno ubojstvo, a gdje se sve veže uz droge, bande ili organizirani kriminal.
- financijska dobit - prijestupnik ima materijalnu dobit od ubijanja. Primjer ovakvih ubojstava su 'crna udovica' ubojstva (?black widow), ubojstva prilikom pljačke ili višestruka ubojstva radi osiguranja i financijskih prevara.
- ideologija - da bi se realizirali ciljevi i ideje pojednica ili grupe. Primjer, terističke skupine ili pojedinci koji napadaju određenu skupinu na rasnom, spolnom ili etničkom nivou.
- moć-uzbuđenje - prijestupnik se osjeća osnaženo i moćno i/ili uzbudeno prilikom ubijanja žrtava
- psihozna - stanje kada prijestupnik boluje od mentalnog poremećaja i ubija radi tog poremećaja. Ovo može uključiti zvučne ili vizualne halucinacije, paranoidne, grandiozne ili bizarre iluzije
- seksualna motivacija - seksualne potrebe/želje prijestupnika. Može i ne mora nužno biti istaknut seksualni kontakt ubice i žrtve na mjestu zločina.

Prestupnik odabire žrtvu, neovisno o kategoriji, a taj odabir se zasniva na dostupnosti, ranjivosti i želji:

- Dostupnost - način života žrtve (životni stil) ili okolnosti u kojima se žrtva nalazi, što omogućava prijestupniku pristup.
- Ranjivost - stepen osjetljivosti žrtve na napad prijestupnika.

- Želja - privlačnost (želja) prijestupnika prema žrtvi. Želja uključuje mnogo faktora koji se zasnivaju na motivaciji prijestupnika a što uključuje rasu, spol, etničku pozadinu, dob žrtve ili neke druge specifičnosti

Međunarodna naučno – stručna konferencija

NASILNIČKI KRIMINALITET ETIOLOGIJA, FENOMENOLOGIJA, SUZBIJANJE

Banja Luka, 24. juni 2011.

UTICAJ EKONOMSKOG RAZVOJA REGIJE NA NASILNIČKI KRIMINALITET

Zoran Šarčević

e-adresa sarcevic_zoran@yahoo.com

Apstrakt: Povećana učestalost kriminalnog i nasilničkog ponašanja postaje veliki problem širom svijeta. Samo nezadovoljstvo i organizovanjem demonstracija širom svijeta, a pogotovo u islamskim zemljama je još jedan pokazatelj da ekonomija jedene zemlje itekako utiče na stanje i pojavu nasilničkog kriminaliteta.

U ovom radu mi se nećemo baviti aktuelnom svjetskom problematikom nsilja i nasilničkog kriminaliteta, nego će mo dati jedan prikaz jedne regije u Republici Srbkoj, odnosno regiji koja je po geografskom i ekonomskom razvoju prednjači od drugih regija svakako je riječ o Semberijsko-Podrinjsko- Majevičkoj regiji koja je u poslednjih 15 godina uvećana sa stanovništvom u odnosu na predratni period gdje su se smjestile različite kulture iz cijele BiH, kao i iz Slovenije i Hrvatske. Načini ponašanja i uslovi života kao i ekonomsko socijalne prilike svakako će predstavljati jedan od bitnih faktora nasilničkog kriminaliteta na ovom području.

Ključne riječi: nasilje, kriminalitet, ekonomija, krivična djela, bezbjednost, prevencija.

1. UVOD

Fenomen nasilja izaziva znatnu pažnju savremene naučne, stručne i društvene javnosti i predstavlja temu koja otvara niz različitih pitanja - od etičkih, psiholoških, socioloških, kriminoloških do državnopravnih i krivičnopravnih. Imamo li u vidu da je reč o pojavi koja u središtu ima čovjeka kao nasilnika, čovjeka kao žrtvu, ali i ljudi koji kao društvo na nasilje nasilnika odgovaraju novim nasiljem u obliku društvene, odnosno krivične sankcije, ta usmerenost na proučavanje nasilja postaje jasna. Uz to, valja napomenuti da živimo u nemirnom svetu u kojem je nasilje nad ljudima opsežnije, češće, brutalnije i rafiniranije nego ikada pre.

Kriminal je više dimenzionalana socijalna devijacija koja ima svoja opšta, posebna i pojedinačna izvorišta. Različiti oblici kriminala imaju i specifične ili pojedinačne uslove i uzroke. Međutim, istraživanja kriminala u različitim društvenim i kulturnim sredinama pokazuju

da određeni socijalni, ekonomski i politički uslovi posebno pogoduju njegovom razbuktavanju. Društvene nejednakosti, velike socijalne razlike, siromaštvo, nezaposlenost, ratovi, kulturno zaostajanje, konstantne političke i ekonomske krize, korumpirana i kriminalizovana vlast, institucionalne dezorganizacije, itd, jesu pogodujući socijalni milje odakle izvire kriminal i većina drugih društvenih devijacija. Teži oblici nasilja, naročito ubistva, silovanja i razbojništva, kriminalni su fenomeni snažnog destruktivnog uticaja na socijalnu sredinu, te izazivaju medijsku pažnju, zabrinutost i nespokojstvo.

Širom planete, poslednjih godina, nasilje u različitim oblicima (kroz agresije i autoagresije) uzme 1, 6 miliona ljudi. Polovinu od tog broja čine samoubistva koja za dva i po puta nadmašuju broj žrtava ratova.

Cilj rada je da pokaže vezu, kompleksnost i međuslovljenost između siromaštva, socijalnih nejednakosti i nekih, posebno društveno teških oblika kriminala kao što su kriminal nasilja.

2. TEORISKI PRISTUP NASILNIČKOM KRIMINALU

TEORIJA LEVOG REALIZMA

Jedna od danas najrazvijenijih socioloških koncepcija o faktorima kriminala jeste koncepcija strukturalnog nasilja, koja u suštini predstavlja deo teorije o poreklu agresivnog ispoljavanja iz frustracija, ali insistira na socijalnoj strukturi kao njihovom primarnom izvoru. Pod strukturalnim nasiljem podrazumeva se svako ugrožavanje ljudskih potencijala ekonomskom ili političkom strukturom.¹ Nejednakost u pristupu političkoj i svakoj drugoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj nezi i pravnoj zaštiti, karakteristični su oblici strukturalnog nasilja koje je obično nevidljivo i izvire iz same društvene strukture; ona predodređuje položaj ljudi shodno njihovim ekonomskim, etničkim, polnim, kulturološkim ili političkim obeležjima. Zbog duge tradicije i relativne stabilnosti, strukturalne nejednakosti se manifestuju i vide kao „normalan“ poredak stvari, racionalizovan moćnim kulturološkim definicijama koje se transmituju sa generacije na generaciju, što im omogućava da večno opstaju.² Kao i direktno, strukturalno nasilje takođe proizvodi patnju i stradanja ljudi, samo sporije i razornije: siromaštvo je u snažnoj korelaciji sa visokom smrtnošću novorođenčadi, infektivnim bolestima i kratkim prosečnim životnim vekom. Veza između strukturalnog i direktnog (bihevioralnog) nasilja je pozitivna i snažna: oni koji su hronične žrtve strukturalnog nasilja, okreću se direktnom nasilju; nasilje je odgovor ljudi koji se osećaju poniženo i odbačeno, inferiorno i neadekvatno, a strukturalno nasilje upravo pojačava takva osećanja. Gil određuje bihevioralno nasilje kao

---

¹ Galtung, J. Violence, peace and peace research. Journal of Peace Research, (1969). 6 (3), 167-191.

² Gramberg, B. V. Mediation, Structural Violence and Industrial Relations. (2000). Victoria School of Management, Working Paper Series, 5. (www.business.vu.edu.au).

reaktivno, izazvano strukturalnim nasiljem posredstvom stresa i frustracija: porodično nasilje je proizvod tog procesa, budući da je porodica mesto gde se „praznjenje“ može obaviti bez punitivnih sankcija koje inače prete ukoliko se ono vrši u drugim socijalnim situacijama.³ Visoko pozitivno slaganje između siromaštva kao absolutne deprivacije i stope ubistava Parker objašnjava tako što siromaštvo označava podobnim da proizvede „određena emocionalna stanja koja eskaliraju u nasilje, najčešće upereno prema onima koji su blizu – supružnicima, deci, prijateljima“.⁴

Drugi, međutim, veruju da je relativno siromaštvo (stepen nejednakosti u prihodima) bolja determinanta kriminalnog i nasilničkog ponašanja nego apsolutno siromaštvo: krosnacionalne studije ubistava otkrile su pozitivna slaganja između ekonomске nejednakosti i stopa ubistava⁵. „Strukturalno nasilje izaziva bihevioralno u obimu koji može da poprimi i epidemiološke razmere (od ubistava i samoubistava do ratova i genocida). Pitanje je koja je od ove dve forme nasilja važnija i opasnija, no, nesumnjivo je da su one međusobno kauzalno povezane“⁶.

Slično misli i Valter Holštajn (radikalni teoretičar socijalnog rada): uzroke kriminala treba tražiti u deficitarnim uslovima socijalizacije koji proističu iz socioekonomskih osobina društva i deprivilegovanog položaja ljudi, a pre svega radničkih i nižih slojeva. On daje primer dece beskućnika, gde ekonomска beda proizvodi narušenu porodičnu klimu, destruktivnu atmosferu geta i socijalnu izolaciju. U takvim okolnostima deca nemaju nikakve šanse za socijalizaciju nego samo za neki oblik disocijalizacije. Kada takva deca dođu do školskog uzrasta, ona su već toliko oštećena da je škola formalno u pravu kada ih odvaja u posebna odeljenja. Ova deca, kada postanu odrasli ljudi prinuđena su da propadnu, kao i njihovi roditelji, i da reprodukuju bedu iz koje su potekli, prenoseći je na sledeću generaciju.⁷

Savremena koncepcija levog realizma u osnovi predstavlja veliki kompromis između konfliktnih teorija i tradicionalne kriminologije: da bi se razumeo problem kriminaliteta, sve njegove dimenzije – izvršilac, žrtva, država i društvo, kao i njihove međusobne relacije moraju biti u potpunosti istražene. To predstavlja suštinski pomak u pristupu, budući da je većina ranijih teorijskih koncepcija uglavnom bila fokusirana samo na jednu od navedenih dimenzija, i to

³ Gil, D. Societal violence in families. U: J. M. Eekelaar, S. N. Katz (eds.), Family Violence Toronto: (1978). Butterworths. (str. 14-33).

⁴ Parker, R. N. (1989). Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide. Social Forces, 67, 983-1007.

⁵ Blau, J., Blau, P. The cost of inequality: metropolitan structure and violent crime. American Sociological Review, (1982). 47, 114-129; Hansmann, H. B., Quigley, J. M. Population heterogeneity and the sociogenesis of homicide. Social Forces, (1982). 61(2), 206-204.; Unnithan, P., Whitt, P. Inequality, economic development and lethal violence: A cross-national analysis of suicide and homicide. International Journal of Comparative Sociology, (1992). 33(3-4), 182-196.

⁶ Gilligan, J. Violence: Reflections on a National Epidemic. New York: . (1996). Putnam.196

⁷ Hollstein W., Meinholt, M. Socijalni rad u kapitalističkim produkcionim uslovima, Viša škola za socijalne radnike, Beograd, 1980.

izvršioca - socijalnu kontrolu ili državu, dok je žrtva najčešće bila u potpunosti zanemarivana. Istraživač po meri levog realizma ima zadatak da ispita sve međuodnose navedenih dimenzija, ali i uzroke kriminalnog ponašanja, faktore vulnerabilnosti žrtava, kao i socijalne uslove koji utiču na nivo kontrole i tolerancije na kriminalno ponašanje.

Iako se generalno prepostavlja kompleksna, multifaktorska uzročnost nasilja, levi realizam favorizuje izvorišno (kritičko) stanovište da nasilništvo, kao i kriminal uopšte, „izvire“ i hrani se strukturalnim socijalnim faktorima. Centralni medijator strukturalnih karakteristika i nasilničkog kriminaliteta jeste relativna deprivacija, kao stanje objektivne uskraćenosti i doživljaj frustracije individue zbog nemogućnosti da ostvari nivo postignuća svoje referentne grupe.

AMERIČKE SOCIOLOŠKE TEORIJE

A) **Ekološka teorija⁸** – stvorili je Shaw i McKay, pripadnici čikaške škole. Ovi autori kriminalitet objašnjavaju promenom gradske okoline i ekološkog razvoja grada (Čikaga). Primećuju da je najveća stopa kriminaliteta u unutrašnjoj zoni nastanjenoj doseljenicima, i da opada idući od centra ka periferiji. Bitno je spomenuti i istraživanje čikaških gangova koje je sproveo Frederik Trešer (Trasher)

B) Teorije o učenju

Teorija diferenjalne asocijacije (Satterlend)⁹ – po ovoj teoriji kriminalitet je proizvod diferencijalne asocijacije (različitog povezivanja) sa kriminalnim i nekriminalnim normama. Kriminalno ponašanje se uči kroz interakciju sa drugim licima u bliskim grupama, ako u njima prevlađuju prestupnički modeli ponašanja. Svako asimiluje kulturu koja ga okružuje, pod pretpostavkom da to drugi obrasci ne sprečavaju.

3. SIROMAŠTVO, EKONOMSKE PRILIKE I NASILNIČKI KRIMINALITET

Ocena značaja ekonomskih i makrosocijalnih uslova jedan je od najosetljivijih zadataka kriminologije, socijalnog rada, socijalne pedagogije i drugih oblasti koje se bave izučavanjem prevencije kriminala i tretmanom delinkvenata. Zadatak je osetljiv, ne samo zbog kompleksnosti ovog problema, već i zato što od takve ocene umnogome zavisi čitava koncepcija i uporišne tačke prevencije. Iako postoje mnogobrojni nalazi o tome da su stope npr. ubistava u negativnoj

---

⁸ H. Abadinsky, op. cit., ctp. 48. U Organizovani kriminalitet M. Škulić, Autorska izdavačka kuća, Beograd 2003, godina str. 99

⁹ H. Abadinsky, op. cit., ctp. 47. U Organizovani kriminalitet M. Škulić, Autorska izdavačka kuća, Beograd 2003, godina str. 97

korelacijski sa stopama privrednog rasta, nacionalnog dohotka i dohotka po stanovniku, zaposlenosti i drugim socijalno-ekonomskim indikatorima, u literaturi se nalaze različita objašnjenja ovih povezanosti.

Ekonomski faktori se najpre različito tumače, zavisno od toga da li se njihovo najvažnije dejstvo na ljude vidi kao neposredno ili posredno. Naime, na jednoj strani se prepostavlja da nezaposlenost, nizak materijalni status i drugi oblici ekonomske deprivacije i socijalne marginalizacije deluju prevashodno direktno, budući da su u značajnoj pozitivnoj vezi sa besposlošćenjem, prepuštanjem uličnoj integraciji, hostilnošću i padom ukupne socijalne i interpersonalne tolerancije, slabljenjem društvene organizacije, padom socijalnog kapitala i padom autoriteta prosocijalnih i nenasilnih vrednosti. Stanje društvene dezorganizacije karakteriše ne samo raspad neformalnog sistema vrednosti i obligacija, već i slabljenje formalnog sistema, što stvara uslove za produkovanje još veće dezorganizacije koja ishodi sve većim stopama kriminala i ukupnog nivoa nasilja u društvu.

Ulazak u kriminal, koji pre ili kasnije vodi i u nasilje, tumači se i kao posledica odsustva drugih realnih i legalnih mogućnosti za preživljavanje.

Opšte je mesto da je ukupni nivo nasilja u društvu u pozitivnoj vezi sa svakim posebnim njegovim oblikom: apsolutni porast ubistava u Beogradu i čitavoj Srbiji od 90-tih godina nije bio usamljen fenomen. Brojni nalazi svedoče da su u porastu bila i samoubistva, nasilje u porodici, nasilje u školama, razbojništva i razbojničke krađe, iznude, otmice i svi ostali oblici nasilja. Svedoci smo bili i porasta političkog nasilja, a postoje mnoge indikacije da je raslo i nasilje kriminalnih organizacija. Sa raspalom bivše Jugoslavije, početkom rata u okruženju i tranzicije u Srbiji, u Beogradu su počela da se vrše ubistva koja su ostajala nerasvetljena, a prepostavlja se da su mnoga od njih realizovana profesionalno i da su u vezi sa kriminalnom ekonomijom.¹⁰

Veza između kriminalnog tržišta i ubistava smatra se neospornom: takva ubistava se vrše radi uklanjanja svedoka, eliminacije rivala, ili kao posledica međusobnih konfliktata u vezi sa tržištem ili novcem.¹¹ Sa druge strane, sam ulazak u kriminalnu subkulturu po pravilu vodi u nasilje: kriminalne grupe su nasilne po svojoj definiciji. Sve što se u običnom svetu reguliše pravom, u njima se reguliše pretnjom nasiljem i samim nasiljem kao mehanizmom regulisanja međusobnih obligacija ili uspostavljanja hijerarhije. Sigurno je da su neka od nerasvetljenih ubistava u Beogradu počev od 1990. godine izvršena i u takvom kontekstu.

Statistički podaci pokazuju da je imovinski kriminalitet u razvijenim zemljama u porastu i pored činjenice da se standard stanovništva u tim zemljama uvećava. Mnogi autori smatraju da

¹⁰ B. Simeonović, *Ubistva u Beogradu*, Vojno-izdavački Zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2003.

¹¹ A. Blumstein, *Youth Violence, Guns and Illicit-Drug Industry*. Journal of Criminal Law and Criminology, 1995, 88 (4), 1175-216.

bogastvo, izobilje, parazitizam i potreba za raskošnim životom, mogu biti u nekim oblicima kriminilateta element uzročnosti. Takav slučaj je sa organizovanim kriminalitetom povlašćenih društvenih slojeva. Bogatstvo predstavlja izazov za još veće bogaćenje, to je jedan od kriminogenih faktora u vidu pohlepnosti kod motiva sticanja profita na nezakonit način. Bogatstvo se javlja kao uzročnik profiterskih interesa. Težnja za bogaćenjem kod nekih osoba nema granica ni u pogledu potreba ni u pogledu obima, pri čemu se ne biraju sredstva ni načini za sticanje kapitala, pa i po cenu da se to izvede najtežim oblicima privrednog i organizovanog kriminala. U razvijenim zemljama sa povećanjem standarda u porastu je kriminalitet i to njegovi najorganizovani oblici. Kriminalitet iz siromaštva i izobilja razlikuje se po pojavnim oblicima. Kada je u pitanju siromaštvo tu preovlađuju imovinski delicti, a kada je u pitanju kriminalitet bogatih preovlađuje privredni i organizacioni kriminalitet.

4. NASILNIČKI KRIMINALITET

Ovde spadaju sva dela kod kojih se radi određenog cilja koristi napad na žrtvu ili se njime preti. Koreni nasilja su biološki i psihološki (stvaraju predispozicije za neke ljude da se nasilno ponašaju u određenim situacijama), instinktivistički i subkulturni. Oblici nasilničkog kriminaliteta:

1) Tradicionalni oblici

- a) ubistva i nanošenje telesnih povreda
- b) silovanje
- c) razbojništvo i razbojnička krađa (razlika je u tome da li se sila koristi da bi se do određenih dobara došlo ili da bi se ona zadržala)

2) Noviji oblici (nasilje u porodici)

- a) kriminalitet partnera
- b) međugeneracijski kriminalitet: 1) zanemarivanje; 2) fizičko i 3) seksualno zlostavljanje dece

Kada govorimo o nasilničkom kriminalitetu na području jedne regije može se reći da je uticaj ekonomске razvijenosti itekako presudan na vrstu činjenja nasilničkog kriminaliteta. Iako ubistva predstavljaju najteža krivična djela na području jedne regije kao što je Sembersko-majevičko- podrinjska regija svakako zavrednuje pažnju činjenica da na ovom području u poslednjih pet godina dolazi do smanjenja ovih krivičnih djela, odnosno na ukupnom nivou nasilničkog kriminaliteta za navedeni period iznosi 9% ubistva kao i silovanja i razbojništva predstavljaju zanemarljivi iznos nasilničkog kriminaliteta odnosno 0,4% krivičnih djela. **Ubistvo** svakako spada u najteže krivično delo, to je lišavanje života drugog lica ljudkomradnjom. Ono

spada u najstarije ljudske grehove. Kod svih ubistava nasilje je dominantno sredstvo. Ubistva možemo podjeliti na:

- a) a)obično ubistvo,
- b) teško ubistvo,
- c) privilegovano ubistvo.

Teška kvalifikovana ubistva su: ubistvo na surov ili podmukao način; ubistvo više lica; ubistvo službenog lica u vršenju službene dužnosti; ubistvo iz bezobzirne osvete; ubistvo deteta ili trudne žene. Neki oblici ove vrste nasilja povezani su sa drugim kriminalnim aktima kao na primer pljačkama, razbojničkim krađama, silovanjima, saobraćajnom delikvencijom, ugrožavanjem ustavnog sistema, aktima terorizma, otmicama i dr. **Privilegovana ubistva** su ubistvo na mah, ubistvo iz nehata, ubistvo deteta pri rođenju-čedomorstvo. Zove se privilegovano zbog olakšavajućih okolnosti za učinioce ubistva.

Motivi i uzroci ubistva su različiti. To mogu biti: koristoljublje, osveta, prikrivanje nekog drugog krivičnog dela, pobude iz konfliktnih situacija sa okolinom, poremećaja nastalih u porodičnim odnosima i slično. Ovde će mo izdvojiti nekoliko tipova ubica koji i po Lombrou rođeni ubica, ali i po kliničkim istraživanjima navode ubice i to: **Psihološki profil** ubice **Neurotični tip:** kojih ima. U ovoj grupi najviše ima alkoholičara, ali i ljudi sanajvišim stepenom obrazovanja. Oni u najvećem broju slučajeva ubijaju bliske rodake ili prijatelje, vrlo često iz seksualne ljubomore; **Paranoidni tip** je uz normalni i najčešći. Ovde su u pitanju socijalno preosetljive osobe sa prikrivenom agresivnošću. Pretežnopotiču iz razorenih i alkoholičarskih porodica. Često su to i povratnici. Tu spadaju i oni koji imaju loša iskustva iz detinjstva i negativan odnos prema majci. Imaju najniži stepenobrazovanja u odnosu na ostale; **Simulativni tip** uglavnom ne potiču iz razorenih porodica, skloni su ubistvu bliskih osoba i izuzetno su agresivni prema okolini. Takode su uvećini sa nižim stepenom obrazovanja. **Depresivni profil** tu su u pitanju socijalnoizolovane osobe, povučene, kod kojih dominira pesimizam, beskorisnost, to su oni koji nemaju samopouzdanje. Krivična dela najčešće čine u alkoholisanom stanju. **Normalni profil**, tu je najveći broj ubica sa višom i visokom stručnom spremom, potiču iz problematičnih porodica, a njihove žrtve su poznanici, prijatelji i rodbina. Za sve navedene profile karakteristično je da su kao deca bili zlostavljeni od roditelja ili suseda. Najpotpuniju tipologiju ubica daju **Klinička ubistva** a to su: normalni, šizofreni, psihopatski, alkoholičarski, sadistički, depresivni, osvetnički, psihotični, histerični, mentalno zaostali, seksualni tip, pasivno-agresivni tip, deca ubice, tip sa organski moždanim poremećajima.

Nasilje u porodici uvek je postojalo i bilo veoma rasprostranjeno u svim istorijskim vremenima, kulturama i društвima. Uvek je imalo ozbiljne posledice, posebno po žene i decu. Nasilje u porodici smatra se jednim od najtežih oblika kršenja ljudskih prava. Nasilnici uporodici su lica svih društvenih slojeva, obrazovan ja, socijalnog statusa. Na području jedne

regije u Republici Srpskoj u zadnjih pet godina krivična djela nasilja u porodici su u porastu u zadnjim godinama i ono procentualno iznosi 4,2% od ukupnog broja krivičnih djela nasilničkog kriminaliteta. Različiti su samo načini oblika nasilja, bilo da su to verbalni, psihički ili fizički vidovi nasilja ili njihova kombinacija. **Pod porodičnim nasiljem** na osnovu tipa i motiva korišćenih sredstava možemo smatrati: a) fizičko-udaranje i plemlaćivanje; b) seksualno; c) verbalno; d) psihološko; e) ekonomsko; f) strukturalno (ograničavanje sobode kretanja, kontaktiranja i sl); g) duhovno. **Uzroci porodičnog nasilja su:** *Nsilje prema djeci, Bračno nasilje* koje može biti lično; srtukturalno-status manje vrednosti, nepoštovanje i slično. Uzroci porodičnog nasilja u najčešćim slučajevima su u kombinaciji sa socijalnim, psihopatološkim i kulturno-istorijskim činiocima. Osnovni motiv kod porodičnog nasilja je sticanje i zadržavanje kontrole nad porodičnom zajednicom ili pojedinim njenim članovima. To može biti posledica patrijarhalnosti društva i neravnopravne raspodele moći-fizičke i statusne, među njenim članovima. Većina žrtava polazeći od stereotipa tradicije nasilje je prihvatiло kao nametnutu ulogu. Oni su naučeni da je zlostavljanje „zasluženo“ i očekovano. Različito vrednovanje statusa muškaraca i žena, starijeg i mlađeg, roditelja i dece uticalo je na osećanje bespomoćnosti i zavisnosti jednih prema drugima pa i na nužnost tolerancije nasilja. Nasilje počinje verbalnim konfliktima i fizičkim zlostavljanjem, vremenom dolazi so ozbiljnih povreda, koje mogu da se završe ubistvom. Psihičko nasilje je poseban aspekt i izražava se u svesnom stvaranju atmosfere straha koja je deo nasilja. Psihijatrijski poremećaji-psihoteze, često ugrožavaju fizički integritet članova porodice, s tim što su izraženiji slučajevi autoagresije, posebno kod čedomorstva. Uočena je povezanost između zaposlenosti i socio-ekonomskog položaja muškaraca i nasilja u porodici. Tradicija i prenošenje „kulturnih obrazaca“ doprineli su da porodično nasilje u društvu ima visok stepen tolerancije u društvenoj reakciji, pa i u samoj zakonodavnoj sferi. Većina zakonodavstava nije ovu sferu regulisalo zakonima pa je ona prepuštena oštećenoj osobi da vodi privatnipostupak po predlogu tužioca. Uzroci nasilja u porodici mogu se naći i u socijalnim sredinama, posebno siromašnim, gde vladaju nezaposlenost, socijalna i egzistencijalna nesigurnost, lična zavist i statusno stanje dominacije i podređenosti. Dobrim delom porodično nasilje je posledica porodične patologije, psihičkih poremećaja, alkoholizma ili nekih situacionih okolnosti. Utakvim situacijama porodični sistem se adaptira na asocijalno ponašanje člana, koji diktira način komunikacije i odnosa. Alternativa u ponašanju porodice sa takvim članom je ili tolerancija-trpljenje nasilja, ili pribegavanje nasiljem prema njemu. Kod pojedinih porodica sa neusklađenim odnosima koje imaju dobru komunikaciju sa okolinom za poremećaje u njoj se sazna tek kada nastanu tragične posledice. Ljudi retko reaguju na konflikte unutar porodice i ako se za slučajeve nasilja zna duže vreme. Predstava da je dom sigurno mesto i da je intimnost doma nedodirljiva ponekada dom čini „utočištem“ zla i patologije. U našem krivičnom zakonu delo pod nazivom nasilje u porodici u osnovi ima tri teža oblika. Osnovni oblik odnosi se na povrdu i ugrožavanje telesnog i duševnog integriteta člana porodice ili ozbiljnu pretnju da će se napasti na život i telo. Teži oblici postoje ukoliko je pri

izvršenju osnovnog oblika korišćeno oružje, opasno oruđe ili sredstvo podobno. Nasilje nad ženama sprovodi se tokom čitavog života Podele su arbitrarne, pošto je teško podvući granicu između pojedinih oblika nasilja. Tvrđnja da su seksualni nasrtaji uvek i fizički nasrtaji, ne zahteva posebno obrazloženje. Isto tako ni tvrđnja da je svako fizičko ugrožavanje uvek i emocionalno, odnosno psihičko. Za sve oblike nasilja zasnovanog na polnoj opredeljenosti zajednička je patnja žrtava, koja je ponekad seksualna, često fizička, a uvek psihička. Pojedini teoretičari ličnosti u svakom nasilju vide seksualno nasilje, ili pak u seksualnom nasilju isključivo nasilan čin. Tako je prema Goppingeru silovanje nezavršeno ubistvo, odnosno najmanje agresivno delo iz grupe seksualno motivisanih sadističkih ubistava koje čine osobe u kojih je postizanje polnog zadovoljstva uslovljeno primenom fizičke agresije. U prinudnom koitusu iscrpljuje se sva energija počinitelja, pa ubistvo može i da izostane. Sva ova dela sadrže u sebi pretpostavku krivične odgovornosti, pošto njihovo vršenje ugrožava osnovne vrednosti civilizovanog društva. Sa izuzetkom zanemarivanja (nečinjenje), dela nasilja zasnovanog na polnoj opredeljenosti najčešće su materijalna krivična dela, pošto su dela povrede, odnosno dela sa konkretnom opasnošću kao vodećim obeležjem. Za većinu je evidentna izvršilačka volja (*animus auctoris*) i namera povređivanja, vređanja ili omalovažavanja (*animus injurandi*), što je relevantno za ustanavljanje kvalifikatornog oblika pojedinih krivičnih dela i određivanje krivičnih sankcija, a presudno za dela protiv časti i ugleda. Osobe suočene sa nasiljem zasnovanom na polnom određenju uvek se nalaze u kompleksnim psihosocijalnim okolnostima. Obično su izložene ili su ranije izlagane različitim formama ovog nasilja, počev od psihološkog, ka fizičkom i seksualnom – a sve to uokvireno u socijalno ekonomoske prilike, institucionalnu praksu i običaje svoje sredine. Pojednostavljeni pravno rečeno, činovi nasilja zasnovanog na polnoj opredeljenosti uvek nas ostavljaju u dilemi da li se radi o jednom jedinstvenom skriviljenom delu koje zaslužuje inkriminaciju ili o pravom ili prividnom sticaju više različitih krivičnih dela. Počinioци ove vrste nasilja najčešće jednom ili sa više radnji ostvaruju bića više krivičnih dela (idealni ili realni sticaj), iste ili različite vrste (homogen ili heterogen sticaj). Česte su okolnosti prividnog realnog sticaja, odnosno složenog (jedno krivično delo sastavljeno od obeležja dva ili više krivičnih dela), produženog (više istovrsnih krivičnih dela učinjenih u vremenskom kontinuitetu, zbog međusobne povezanosti, posmatraju se kao jedno) ili kolektivnog (spremnost učinioca da ponavlja određenu kriminalnu delatnost) krivičnog dela. Moraju uvek pažljivo da se razmotre i odnosi specijaliteta (jedno krivično delo se javlja kao posebni oblik drugog krivičnog dela), supsidijariteta (jedno krivično delo se javlja kao prethodni stadijum drugog krivičnog dela gde je prethodni stadijum krivičnog dela inkriminisan kao samostalno krivično delo) ili konsumpcije (biće jednog krivičnog dela obuhvata biće drugog krivičnog dela) između zakonskih bića krivičnih dela koji određuju postojanje prividnog idealnog sticaja. Nasilje zasnovano na polnoj određenosti je radnja ili niz radnji izvršenih nad osobom ili više osoba iz razloga njihove pripadnosti određenom polu koje izazivaju štetne posledice po njih u bilo kom smislu te reči. Može da traje nekoliko minuta, sati, dana, meseci, godina, čak i čitavog života. Može da ima stalno i promenljivo trajanje. Podrazumeva prinudu mada ne i svest o prinudi. Mnogi se i svojevoljno izlažu nasilju zasnovanom na razlikama u polu

usled pogrešnog verovanja u ispravnost takvog čina (ako su u skladu sa očekivanjima koja proističu iz određene kulture npr. obrezivanje) ili u želji da se izbegnu teže posledice koje proističu iz suprotstavljanja (osuda usled nepoštovanja običaja). Može da se dogodi bilo kome, bilo gde i bilo kad, a najviše u kasnim noćnim satima. Odvija se u svim slojevima društva, u svim kulturama, religijama, rasama, polovima i uzrastima, javno ili u navodnoj sigurnosti doma, gde se ono najčešće i odigrava.

Primjenu zakona o nasilju u porodici u Bosni Hercegovini ometa neusklađenost različitih zakonskih odredbi u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine. Postoji pravna dvomislenost u pogledu definisanja kada će se slučaj nasilja u porodici smatrati krivičnim djelom (na koje se primjenjuje krivično pravo), a kada će se smatrati prekršajem (za što se primjenjuje poseban Zakon o zaštiti od nasilja u porodici). Sudovi često terete nasilnike za prekršaje, propisujući im lakše kazne, kao što su novčane. Reagirajući na takve situacije, Komitet UN-a za ekonomski, socijalni i kulturni prava apelovao je na Bosnu i Hercegovinu ‘da uskladi odredbe krivičnih zakona oba entiteta i Brčko Distrikta za krivično djelo nasilja u porodici sa Državnim zakonom o rodnoj ravnopravnosti, kao i da osigura da te odredbe primjenjuju sudije, tužioci i policija’¹², te da ‘poduzme mjere da se policijska službena lica i javnost senzibiliziraju u vezi sa uzrocima i kriminalnom prirodom akata nasilja u porodici.

Sledeća krivična djela koja su u smanjenju, ali predstavljaju procentualnu zastupljenost u nasilničkom kriminalitetu za ovu regiju jeste krivično djelo iznude sa 1,6%, od ukupnog broja nasilničkog kriminaliteta, teške tjelesne povrede isto tako imaju svoje mjesto na ovom području i ukupno iznose 1,3% krivičnih djela nasilničkog kriminaliteta.

Iz napred navedenog vidimo da su zastupljeni svi oblici nasilničkog kriminaliteta i tradicionalni i noviji koji se uglavnom javljaju kao posledica ekonomске moći jedne regije odnosno njene razvijenosti, bez obzira da li je ta regija ekonomski jaka nije preduslov kao u razvijenim zemljama i njihovim regijama da se povećava stoa nasilništva.. Ovde možemo zaključiti da razvijenost jedne regije kakva je ova manifestuje se novim oblicima nasilja i to nasilje u porodici, gdje je je uglavnom taj sociološki faktor koji utiče na stasnje u jednoj porodici.

5. ZAKLJUČAK

Nasilnički kriminalitet predstavlja složenu društvenu pojavu koju je potrebno suzbijati ne samo represivnim mjerama, već i nizom preventivnih mjera. Prevencija zahtijeva angažovanje

---

¹² Komitet UN-a za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena formulisao je sličnu preporuku, apelirajući na državu članicu da ‘uskladi zakone dva entiteta i ubrza formulisanje i usvajanje podzakonskih akata i osnivanje relevantnih struktura i institucija za njihovu primjenu.

mnogih društvenih i državnih organa i institucija, ali i psiholoških klinika i forenzičko-psihijatrijskih centara. Sama etiologija nasilničkog kriminaliteta pored socijalnih faktora (društveno ekonomski položaj, uslovi života, položaj u društvenim i porodičnim odnosima, itd) su u samoj srži upravo psihološki faktori.

Zaštita čoveka i drugih osnovnih društvenih vrednosti predstavlja osnov i granice za određivanje krivičnih dela. Ostvaruje se određivanjem koja su ponašanja društveno opasna dela, krivična dela, propisivanjem kazni i drugih krivičnih sankcija za ta dela (mere upozorenja, mere bezbednosti i vas mere upozorenja, mere bezbednosti i vaspitne mere) i izricanjem sankcija izvršiocima u zakonom predviđenom postupku. Osnov i granice krivičnopravne zaštite, za određivanje krivičnih dela i propisivanje krivičnih sankcija, određeni su potrebom za zaštitom čoveka i drugih osnovnih vrednosti društva i opredeljenjem za primenu krivično pravne prinude u meri u kojoj je to nužno za suzbijanje društveno opasnih delatnosti.

6. LITERATURA

1. H. Abadinsky, op. cit., crp. 48. U Organizovani kriminalitet M. Škulić, Autorska izdavačka kuća, Beograd 2003, godina.
2. A. Blumstein, Youth Violence, Guns and Illicit-Drug Industry. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1995, 88 (4), 1175-216.
3. Blau, J, Blau, P. The cost of inequality: metropolitan structure and violent crime. *American Sociological Review*, (1982). 47, 114-129; Hansmann, H. B, Quigley, J. M. Population heterogeneity and the sociogenesis of homicide. *Social Forces*, (1982). 61(2), 206-204.; Unnithan, P., Whitt, P. Inequality, economic development and lethal violence: A cross-national analysis of suicide and homicide. *International Journal of Comparative Sociology*, (1992). 33(3-4), 182-196.
4. Galtung, J. Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, (1969). 6 (3), 167-191
5. Gil, D. Societal violence in families. U: J. M. Eekelaar, S. N. Katz (eds.), *Family Violence* Toronto: (1978). Butterworths. (str. 14-33).
6. Gilligan, J. Violence: Reflections on a National Epidemic. New York: . (1996). Putnam.196
7. Gramberg, B. V. Mediation, Structural Violence and Industrial Relations. (2000). Victoria School of Management, Working Paper Series, 5. (www.business.vu.edu.au).
8. Parker, R. N. (1989). Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide. *Social Forces*, 67, 983-1007
9. B. Simeonović, Ubistva u Beogradu, Vojno-izdavački Zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2003.
10. Hollstein W, Meinholt, M. Socijalni rad u kapitalističlim produpcionim uslovima, Viša škola za socijalne radnike, Beograd, 1980.

ECONOMIC IMPACT OF THE REGION ON VIOLENT CRIME

Zoran Sarcevic

E-mail sarcevic_zoran@yahoo.com

Abstract: Increased incidence of criminal and violent behavior has become a major problem worldwide. Only discontent and organizing demonstrations around the world, especially in Islamic countries is another indication that the economy of the country eaten very much affects the condition and the occurrence of violent crime. In this paper, we will not deal with the current global issues and violent nsilja crime, but we will give you an outline of a region the Serbian Republic and the region that the geographical and economic development ahead of other region is certainly the case of Semberija-forest area- Majevičkoj region that is in the last couple of 15 years plus with the population in relation to pre-war period where the abounds in different cultures from all over Bosnia, as well as Slovenia and Croatia. Behaviors and living conditions as well as economic and social conditions will certainly represent one of the important factors of violent Crime in this area.

Key words: violence, crime, economics, crimes, safety, prevention.

СИР - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.9(082)(0.034.2)

МЕЂУНАРОДНА научно-стручна конференција Насилнички
криминалитет-етиологија, феноменологија, сузбијање (Бања Лука ;
2011)

Nasilnički kriminalitet [Електронски извор] : etiologija,
fenomenologija, suzbijanje / Međunarodna naučno-stručna
konferencija, Banja Luka, 24. juni 2011. - Banja Luka : Panevropski
univerzitet "Apeiron", 2015. - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) :
tekst, slika ; 12 cm. - (Edicija Pravna biblioteka. Sofokles , knj. 32)

Sistemski zahtjevi: Nisu navedeni. - Tiraž 200. - Bibliografija uz svaki
rad. - Rezime i na engl. jeziku uz svaki rad.

ISBN 978-99955-91-50-2
1. Паневропски универзитет "Апеирон" (Бања Лука)

COBISS.RS-ID 4776728

